



ПОЛІТИЧНИЙ
ПОРТРЕТ
НА ФОНІ ЕПОХИ

Визначення

Київ
2018

«...ЗА ВСІХ ОБСТАВИН Я МОЖУ
З ЧИСТОЮ СОВІСТЮ СКАЗАТИ,
ЩО ІНТЕРЕСИ ПАРТІЇ І БЛАГО
НАРОДУ
ЗАВЖДИ БУЛИ ДЛЯ МЕНЕ
НАД УСЕ...»

A handwritten signature in blue ink, written diagonally across the page. The signature is highly stylized and cursive, appearing to read 'Михайло Бойко' (Mykhailo Boyko).



ЩЕРБИЦЬКИЙ
Володимир
Васильович

1918 - 1990

ПОЛІТИЧНИЙ
ПОРТРЕТ
НА ФОНІ
ЕПОХИ

УДК 32-051(477)Щербицький(092)
Щ65

*Видання здійснене за сприяння
Комуністичної Партії України*

Щ65

ЩЕРБИЦЬКИЙ Володимир Васильович.
Політичний портрет на фоні епохи – Київ:
Видавничий Дім «АДЕФ-Україна», 2018, 888 с.
ISBN 978-617-7393-70-1

Це науково-документальне видання присвячується 100-річчю від дня народження Володимира Васильовича Щербицького – видатного політичного і державного діяча, який понад чверть століття займав найвищі посади в Українській Радянській Соціалістичній Республіці (1961-1963 і 1965-1972 рр. – Голова Ради міністрів УРСР; 1972-1989 рр. – Перший секретар Центрального Комітету Комуністичної партії України, член Президії Верховної Ради УРСР), одночасно входячи до складу керівних органів СРСР. Роки життя В.В.Щербицького (1918-1990) практично збігаються з часом існування України як радянської держави. З урахуванням цих обставин його біографія викладається в контексті суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, що відбувалися в ХХ столітті в Україні та в світі.

Видання створене з використанням численних архівних документів, наукових і мемуарних видань.

Науковий керівник проекту –
Борис Патон, Президент Національної Академії наук України,
двічі Герой Соціалістичної Праці, Герой України

Керівники робочої групи:
Петро Толочко, академік Національної Академії наук України,
Георгій Крючков

Робоча група:
Беляєв Анатолій
Істоміна Алла
Латиш Юрій
Максименко Григорій
Цибух Валерій
Шпак Ігор

Макетування та дизайн:
Кокорін Олександр

ISBN 978-617-7393-70-1

© ВД «АДЕФ-Україна», 2018

З м і с т

ВСТУПНЕ СЛОВО ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ Б.Є.ПАТОНА	7
ПЕРЕДМОВА	11
ЧАСТИНА ПЕРША	
Життя, віддане Україні	17
Родом з дитинства	19
ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА	51
На чолі уряду України	87
ПЕРША ОСОБА	149
ПЕРЕБУДОВА. КРАХ СПОДІВАНЬ	285
ЧОРНОБИЛЬ – НЕЗАГОЙНА РАНА	341
ЩЕРБИЦЬКИЙ ЯК ОСОБИСТІТЬ	369
ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО	395
ЧАСТИНА ДРУГА	
ДОКУМЕНТИ І МАТЕРІАЛИ	399
ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ І МАТЕРІАЛІВ	724
ЧАСТИНА ТРЕТЯ	
ІНТЕРВ'Ю, СПОГАДИ	733
ПЕРЕЛІК ІНТЕРВ'Ю, СПОГАДІВ.....	860
ДОДАТКИ	
СТАТИСТИЧНІ ДАННІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ.....	861
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ПРО В.В.ЩЕРБИЦЬКОГО	870
ПОКАЖЧИК ІМЕН	873



Член Президії Комітету з Ленінських і Державних премій у галузі науки і техніки СРСР Б.Є.Патон вручає В.В.Щербицькому знак та посвідчення лауреата Ленінської премії, 1983 рік

«Коли я думаю про Володимира Васильвича Щербицького, його роль в історії України і всього нашого колишнього Союзу, незмінно приходжу до висновку: це була знакова фігура, гігант думки, подвижник справи, людина, яка все своє життя присвятила боротьбі за народне щастя»

Б. Є. ПАТОН

ПРО ВОЛОДИМИРА ЩЕРБИЦЬКОГО І КНИГУ ПРО НЬОГО

Перед вами — документальна розповідь про життєвий шлях Володимира Васильовича Щербицького, політичного і державного діяча, який у 1961-1963 і 1965-1972 роках був Головою Ради Міністрів УРСР, а з 1972 по 1989 рік — Першим секретарем Центрального Комітету Комуністичної партії України. Одночасно він входив до складу найвищих партійних і державних органів Радянського Союзу — Політбюро ЦК КПРС і Президії Верховної Ради СРСР.

В оцінках історичних осіб, особливо політичних і державних діячів, ключову роль відіграє фактор часу. На численних прикладах доводилося пересвідчуватися, як чимало з того, що раніше видавалося доцільним і навіть видатним, згодом перетворювалося мало не на свою протилежність. І навпаки: те, що по гарячих слідах сприймалося сучасниками як дрібне, а то й негативне, у нащадків діставало позитивну оцінку.

В цілому ж, дати неупереджену, об'єктивну характеристику тій чи іншій історичній постаті можливо — хоча й непросто — тільки з відстані часу.

Повною мірою це стосується В.В.Щербицького, життєвий шлях якого (1918-1990 рр.) практично збігається з часом існування України як радянської соціалістичної держави і який понад чверть століття фактично очолював її. Його багаторічна керівна діяльність органічно вписується в контекст ключових суспільно-політичних і соціально-економічних процесів, що відбувалися в країні. Осмислення їх із наукових позицій, на широкій документальній основі дає змогу більш адекватно оцінити цей непростий період у житті України, що важливо для утвердження та збереження історичної правди.

Мені, ровеснику Володимира Васильовича, довелось особисто знати його, багато спілкуватися та співпрацювати з ним. Найбільше, звичайно, в сфері науково-технічного розвитку. Маю сказати, що нею він опікувався постійно. В його особі — і як глави Уряду, і як «першої особи», партійного лідера, науковці завжди знаходили розуміння та підтримку.

Я далекий від того, щоб створювати враження, нібито все тоді було ідеально: труднощі та проблеми існували. Не все залежало від керівництва УРСР. Однак те, що належало до компетенції республіки, робилось, як кажуть, за максимумом, аби українська наука, економіка в цілому розвивалися, були конкурентно здатними у світі. До наукових проблем В.В.Щербицький підходив із широких державницьких позицій, з глибоким розумінням значення науки в історичному прогресі людства. Навіть більше, проблеми науки, науково-технічного прогресу були для нього серед найперших пріоритетів не тільки як для керівника сучасної держави, а й в особистісному плані, як для гармонійно розвинутої особистості. В полі його зору постійно перебували також питання духовності, культури, гуманітарної сфери — розвитку освіти, театрального мистецтва, кінематографа, книговидавничої справи, фізичної культури та спорту. І це не кажучи вже про повсякденні потреби наших людей.

Нині у висвітленні життя країни тієї доби дослідники частіше зосереджуються переважно на недоліках суспільно-політичного устрою, надмірній ідеологічній регламентації, порушенні прав людини, дефіциті товарів народного споживання тощо. На жаль, все це справді мало місце. Але ж було й багато іншого. В книзі, що пропонується до вашої уваги, всебічно досліджено шляхи перетворення України — самовідданою працею нашого народу — на розвинуту індустріально-аграрну країну з унікальним науковим, кадровим потенціалом, самобутньою культурою та мистецтвом, яка ще нещодавно входила до десятки передових держав Європи і світу.

Не можна не погодитися з оцінками вітчизняних та зарубіжних економістів про те, що на час проголошення в 1991 році державної незалежності Україна серед усіх республік Радянського Союзу мала чи не найкращі стартові позиції для прискореного розвитку економіки, примноження наукового і технічного потенціалу. Не буде, на мою думку, перебільшенням сказати: саме цю спадщину з повним правом можна вважати також і спадщиною, що її залишив по собі В. В. Щербицький.

Неупереджений погляд на події та перетворення того часу, коли до керівництва України належав В.В.Щербицький, може слугувати ключем і до розуміння причин, сутності та наслідків тих катаклізмів, які переживала наша країна за останні десятиліття перебування у складі СРСР. Важливо, що розповідь про життя і діяльність Володимира Васильовича підкріплюється документами, архівними джерелами, що показують ключові напрями його діяльності в різні періоди, підтверджують його вагу та реальне значення в політичній історії України.

Окремо варто відзначити, що В.В.Щербицький ніколи не приховував своїх переконань, відданості ідеологічним цінностям, які сповідував і на варті яких завжди стояв. Разом із тим, він не був зашореним догматиком, бачив життя таким,

яким воно є, критично ставився до негативних явищ у функціонуванні тогочасної системи. Спілкування з ним залишило в мені переконання, що він щиро вірив у те, що майбутнє принесе нашому народові здійснення найкращих сподівань і що задля цього варто жити та працювати. Зі сторінок цієї книги перед нами постає яскрава особистість патріота своєї Вітчизни, невтомного трудівника, талановитого керівника і водночас живої людини, яка присвятила все своє життя служінню своєму народу.

Колись Вінстон Черчилль у надзвичайно цікавій книзі «Мої великі сучасники» написав: «Перша риса, за якою можна пізнати велику людину – те, наскільки сильне і тривале враження вона справляє на оточення». Вихід цієї документальної книги, її зміст, на мій погляд, переконують, що зірка Володимира Васильовича Щербицького не згасала, її світло сягає сучасної України. Переконаний, це допоможе нам не забувати минуле, а також реалістично поглянути на себе у непростих умовах сьогодення.

Київ, січень 2018 року



ПЕРЕДМОВА



Приводом для створення цього видання став віковий ювілей Володимира Васильовича Щербицького — політичного і державного діяча, роки життя якого (1918-1990) практично збіглися з часом існування Радянської України (1917-1991). Майже третину століття він належав до її вищого керівництва: двічі (у 1961-1963 і 1965-1972 роках) як Голова Ради Міністрів УРСР, а з 1972 року до виходу в 1989 році у відставку — як Перший секретар Центрального Комітету Компартії України. Більше 17 років був, як тепер би сказали, «першою особою в державі», оскільки Комуністична партія, згідно з тодішньою Конституцією, здійснювала політичне керівництво життям однієї з найбільших республік Радянського Союзу. Одночасно протягом багатьох років В.В.Щербицький обирався членом Президії Верховної Ради України і входив до складу найвищих союзних органів влади — Центрального Комітету КПРС, його Політбюро та Президії Верховної Ради Союзу РСР.

За цей час в Україні в усіх сферах життя відбулися глибокі перетворення, осмислення яких має велике значення не лише для вірної оцінки цього видатного діяча, але й для розуміння політичних і соціальних процесів, що відбувалися і відбуваються тепер в нашій країні, збереження історичної пам'яті, а також для пошуку шляхів подальшого розвитку української держави.

Особливу актуальність і значення аналізу надає та обставина, що після відходу В.В.Щербицького від активного політичного життя до наших днів минуло приблизно стільки ж років, скільки він був головою Уряду Радянської України і Першим секретарем Центрального Комітету Компартії України. Співставлення двох практично рівних часових періодів, які відносяться до різних епох, спонукає до роздумів, оцінки того, що відбувалося і було здійснено в ті часи та відбувається зараз, висновків.

За життя В.В.Щербицького переважали оцінки його як талановитого організатора, мудрого керівника, чуйної, скромної людини.

Вони належали сучасникам, які добре знали Володимира Васильовича, багато років працювали поруч з ним або під його керівництвом над розбудовою своєї Вітчизни, зміцненням її економічного потенціалу, розвитком науки, української культури, піднесенням добробуту народу.

Однак після подій 1991 року його ім'я і діяльність стали замовчуватись. У новітніх історичних реаліях дійшло до того, що з пам'яті сучасників витравлюється все, пов'язане з іменами та діяльністю таких постатей, як В.В.Щербицький і його соратники. В столиці України знищили пам'ятні дошки на будинку, в якому жили Володимир Васильович і багаторічний Голова Президії Верховної Ради УРСР і голова українського уряду Олександр Павлович Ляшко. У Дніпропетровську, де В.В.Щербицький сформувався як політичний і державний діяч, також демонтували пам'ятну дошку і перейменували вулицю, яка носила його ім'я (у Києві такої вулиці й не було). А на його малій Батьківщині, у Верхньодніпровську, міська рада визнала таким, що не підлягає занесенню до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, тобто фактично дала згоду на знесення, погруддя Володимира Васильовича Щербицького, встановлене йому за життя як двічі Герою Соціалістичної Праці, у відповідності до законодавства тих часів.

Стали з'являтися кон'юнктурні статті, дисертації, в яких однобічно, тенденційно висвітлюється діяльність лідера України, містяться безпідставні звинувачення, що ґрунтуються, як правило, на обивательських домислах і плітках чи твердженнях чимось ображених людей.

Розібратися в цьому, створити об'єктивну політичну біографію, що ґрунтується на науково-документальній основі, непересічної людини, багаторічного лідера України — мета цього видання.

* * *

Книга складається з трьох частин. Насамперед, до неї включений історико-біографічний нарис — «Життя, віддане Україні», у якому тісно переплетені доля людини і доля країни «доби Щербицького». Частина супроводжується короткими біографічними

довідками про осіб, згадуваних у тексті, а також списком літератури про життя і діяльність В.В.Щербицького.

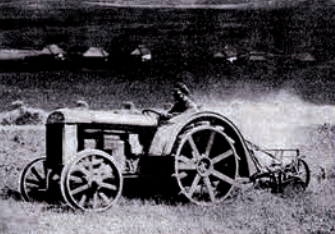
Друга частина — «Документи і матеріали» — містить добірку документів, пов'язаних з діяльністю В. В. Щербицького. Вони походять переважно з Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГО України) та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДА-ВО України); окремі документи — з Галузевого державного архіву Служби безпеки України (ГДА СБУ), Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України (ЦДАМЛМ України), Російського державного архіву новітньої історії (РДАНІ), електронного Архіву Центрального розвідувального управління США (СІА), а також з періодичних видань. Частина документів публікувалась у різних виданнях, про що зроблено відповідні примітки. Окремі статті, виступи, промови В. В. Щербицького були опубліковані у книгах, виданих за його життя¹. Тому вони не включені у це видання.

Третя частина, «Інтерв'ю, спогади, роздуми», включає нечисленні спілкування з журналістами самого В.В.Щербицького та членів його родини, а також витяги з інтерв'ю та мемуарів його соратників і сучасників.

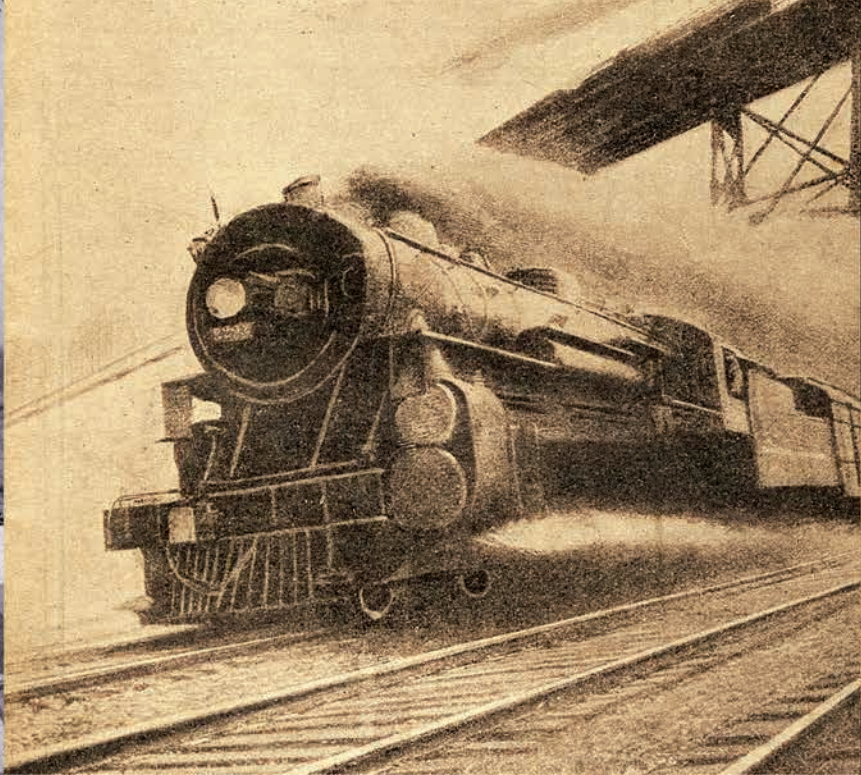
Книгу ілюстровано фотографіями з Центрального державного кінофотофоноархіву України імені Г.С.Пшеничного (ЦДКФФА України), з сімейного архіву Щербицьких та фотоальбому, виданого до 95-річчя Володимира Васильовича². Частина підібраних для цього видання знімків публікується вперше.

¹ Щербицкий В.В. Воспитывать сознательных активных строителей коммунизма. — М.: Политиздат, 1974. — 160 с.; Щербицкий В.В. Избранные речи и статьи. — М.: Политиздат, 1978. — 624 с.; Щербицкий В.В. Овладевать ленинским стилем работы. — К.: Политиздат Украины, 1978. — 296 с.; Щербицкий В.В. Радянська Україна. — К.: Політвидав України, 1982. — 180 с.; Щербицкий В.В. Научно-технический прогресс — забота партийная. Из опыта работы партийных организаций Украины по осуществлению решений XXVI съезда КПСС об ускорении научно-технического прогресса. — К.: Политиздат Украины, 1983. — 394 с. та ін.

² В.В.Щербицький у пам'яті народній: Фотоальбом/авт.-упор.: Г.К.Крючков, І.Г.Бойко, Г.Д.Максименко. — К.: Новий друк, 2013. — 319 с.



ЛОШАДЕЙ СМЕНЯЕТ ТРАКТОР
В. Красный (М. Горького, Черепетского округ)





ВПЕРЕД, ЗАРЕ НАВСТРЕЧУ!

Н. Белоцерковський и К. Лижко

ЧАСТИНА ПЕРША ЖИТТЯ, ВІДАНЕ УКРАЇНІ





Верхньодніпровськ на початку ХХ століття

РОДОМ З ДИТИНСТВА

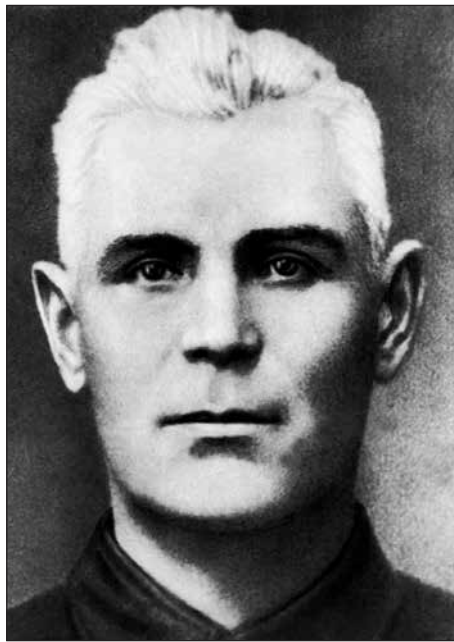
Ключові риси особистості, її характер, цінності, світосприйняття закладаються ще в дитячі роки, в сім'ї. «Усі ми родом з дитинства», — писав відомий французький письменник Антуан де Сент-Екзюпері. Так було і у випадку Володимира Васильовича Щербицького.

Мала Батьківщина майбутнього лідера України – невеличке містечко Верхньодніпровськ на Дніпропетровщині, розташоване при впадінні річки Самоткані в Дніпро. Нині воно має статус районного центру з населенням трохи більше 16 тисяч жителів.

Археологічні знахідки свідчать, що територія сучасного міста та його околиць була заселена з давніх часів. Наприкінці ХVІІ ст. тут виник козацький зимівник — господарство, хутір запорозьких козаків, де вони перебували за відсутності військових дій, особливо взимку. Ключовим завданням власників зимівників було забезпечення січових козаків продуктами. Після ліквідації Запорізької Січі землі по річці Самоткані пе-



*Мати В.В.Щербицького —
Тетяна Іванівна Щербицька
(1898–1990 рр.)*



*Батько В.В.Щербицького —
Василь Григорович Щербицький
(1890–1949 рр.)*

рейшли у власність князя Григорія Потьомкіна, який 1779 року на місці колишнього зимівника заснував слободу Григорівку. П'ятого червня 1806 року їй було віднесено до розряду повітових міст і названо Верхньодніпровськом. Бували тут О.С.Пушкін і Т.Г.Шевченко¹. Населення займалося переважно сільським господарством, ремеслами, торгівлею. Після реформ першої половини 1860-х років розпочався індустріальний розвиток міста.

Як і в інших промислових регіонах Російської імперії, у Верхньодніпровську діяли революціонери. На початку травня 1899 року на місцевому металургійному заводі поліція затримала соціал-демократа І.Щербицького, який прибув

¹ Верхньодніпровськ // Географічна енциклопедія України: В 3-х т. – Т. 1: А–Ж. – К.: Українська Радянська Енциклопедія ім. М.П.Бажана, 1989. – С. 162; Верхньодніпровськ // Українська Радянська Енциклопедія: В 12-ти т. – Т. 2. Боронування – Гергелі. – К.: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1978. – С. 197; Бажан О.Г. Верхньодніпровськ // Енциклопедія історії України. – Т. 1: А – В. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 488.



Батьківська хата

з Катеринослава для поширення листівок із закликом до страйку². Невідомо, чи доводився він родичом Володимиру Васильовичу, чи просто носив те саме прізвище.

Четвертого січня 1918 року у Верхньодніпровську було встановлено Радянську владу. У вирі громадянської війни місто переходило з рук у руки допоки 30 грудня 1919 року влада Рад не встановилася остаточно.

Народився В.В.Щербицький за Радянської влади, з якою пов'язано усе його життя. Безпосереднім місцем його народження вважається крита очеретом хата його діда по батьковій лінії, що стояла на березі Самоткані неподалік її гирла. У діда Григорія та бабусі Ганни було чотири сина і дві доньки. У сім'ї другого сина Василя і його дружини Тетяни (дівооче прізвище Чєпа) 17 лютого 1918 року народився їхній первісток — Володимир³.

² Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Дніпропетровська область. – К., 1969. – С. 174.

³ Гордон Д. Вдова Владимира Щербицкого Рада Гавриловна: «Володе я верила безоговорочно. Он был однолюбом — абсолютно чистым и честным до мозга костей человеком» // Бульвар Гордона. – 2008. – 15 февраля.



Будинок електростанції, де працював Василь Григорович



Група підпільників, які проводили зустрічі в приміщенні електростанції

Прізвище Щербицький вочевидь походить від слова «щерба», що означає рибну юшку⁴ або будь-який відвар, рідкий суп⁵. Саме прізвище вказує на рід занять предків Володимира Васильовича – рибний промисел. Щоправда, коли В.В.Щербицький став одним з керівників України, в діаспорі поширювались чутки про його польське походження (поет Яр Славутич у своєму сонеті називав його «напівполяк, напівхолод — москаль!»). Вочевидь закінчення прізвища на «-цький» вводило багатьох в обману і породжувало спекуляції.

На початку 1920-х років родина перебралася у власний будинок, який стояв у низинній частині Верхньодніпровська, де зливалися невелика, але повноводна Самоткань і Дніпро. В Заріччі жили чимало представників родини Щербицьких, а кремезний, з пишною сивою чуприною дід Григорій всім допомагав: кому колодязь облаштувати, кому льох викопати. Він дуже пишався своїм родом. Старовинний портрет Тараса Шевченка разом з ілюстрованим виданням «Кобзаря» передав старшому синові Василю. Зберігались ці реліквії в сім'ї Щербицьких і в найважчі часи. Доводилося іноді закопували картину в землю — подалі від лихих очей. Володимир Васильович завжди нагадував: «Ми вирости під Кобзарем». З нього він міг напам'ять цитувати чималі уривки.

Василь Григорович Щербицький (1890–1949 рр.) працював спочатку механіком, а потім завідувачем невеликої електростанції, яка обслуговувала районну лікарню. Не маючи спеціальної освіти, він, розповідають, сам розібрався в інструкції, написаній німецькою мовою, досконало вивчив свою справу. Приклад батька, вочевидь, вплинув і на вибір професії старшого сина. Щербицький-старший характеризувався як мовчазна, замкнута людини, не схильна до алкоголю та куріння. Головний життєвий інтерес для нього становила

⁴ Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б.Грінченко: в 4-х т. — К.: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. — Т. 4. — С. 524.

⁵ Словник української мови: в 11 томах. — К.: Наукова думка, 1980. — Т. 11. — С. 581.

робота. Рано пішов з життя у тяжкі повоєнні роки внаслідок нещасного випадку на електростанції.

Один з молодших братів Василя Григоровича, дядько Володимира Щербицького, працював механіком на млині, інший був кооператором. Відомо, що найстарший із синів Григорія Щербицького, Іван, загинув на фронтах громадянської війни⁶.

У роки німецької окупації Верхньодніпровська (серпень 1941 р. — жовтень 1943 р.) у помешканні Василя Григоровича Щербицького знаходилася партизанська явка, де підпільники місцевої групи на чолі з П.Пальохою зустрічалися з секретарем Дніпропетровського підпільного обкому КП(б)У М.І.Сташковим⁷. Побутує також версія, що Щербицькі в ті роки переховували у себе вчительку історії місцевої школи — єврейку. У 1945 році Василь Григорович та його дружина були нагороджені медалями «Партизану Вітчизняної війни» I ступеня.

Визначальний вплив у сім'ї на формування особистості дітей справляла мати, Тетяна Іванівна. Вона походила із селянської сім'ї, мала чотирикласну початкову освіту, писала друкованими літерами. Усе життя займалася домашнім господарством, завжди ходила у білій хусточці. Користувалася Тетяна Іванівна загальною щирою повагою. Ось як описує її багатолітній помічник В.В.Щербицького, В.К.Врублевський: «Родом з бідної селянської сім'ї, вона успадкувала типові риси жінок-українок. Енергійна, клопітка, як кажуть, “моторна”, гостра на язик, до речі, майже завжди розмовляла “українською мовою”. Небайдужа до людей, про все і всіх мала власну думку, яка незмінно базувалась на здоровому глузді. Безмежно віддана чоловіку й дітям, вона без скарг і скиглень тягнула важкий віз великої сім'ї, залишаючись завжди бадьорою, діяльною»⁸. Все життя вона прожила у

⁶ Врублевский В.К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. Записки помощника: воспоминания, документы, слухи, легенды. — К.: Довіра, 1993. — С. 12.

⁷ Ветров И. Подвиг остается жить. — К., 1966. — С. 94–102; Грушевой К.С. Тогда, в сорок первом... — М.: Известия, 1976. — С. 143.

⁸ Врублевский В.К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. — С. 13.



Могили Тетяни Іванівни і Василя Григоровича у Верхньодніпровську

Верхньодніпровську, і яких би висот не досягав її старший син, односельці про першу особу республіки судили за скромною старенькою, що жила в непоказному одноповерховому будинку з двох кімнат.

У 1960-ті роки, коли ні діда, ні батька вже не було в живих, а сам Володимир Васильович був людиною досить відомою і шанованою в області, завершилося будівництво греблі через Дніпро в районі Дніпродзержинська. Улюблене Володине Заріччя з зеленими островами, зарослим очеретом гирлом річки Самоткань і батьківською хатою на березі пішло під воду. Коли переносили могили бабусі Ганни Іванівни, діда Григорія Кіндратовича і батька Василя Григоровича на нове міське кладовище, Володимирі Васильовичу пропонували вибрати місце на цен-

тральній алеї. Але для праху близьких Володимир Васильович вибрав найвіддаленіше і тихе місце – біля бетонної цвинтарної огорожі, де сьогодні спочиває й Тетяна Іванівна, яка ненадовго пережила свого сина.

Коли затопило хату Щербицьких, Тетяну Іванівну збиралися переселити в квартиру з усіма зручностями в одній з п'ятиповерхівок. Але вона не погодилася: «Хочете, щоб люди пальцем в мій бік показували? Мені б чогось скромнішого, я заслугами сина користуватися не хочу». І обрала частину невеликого комунального будиночка, поділеного на кілька квартир. До її двох кімнат була прибудована маленька веранда. Квітник і город поруч Тетяна Іванівна до останніх днів обробляла сама. Саджала тут помідори і кабачки, обов'язково сіяла соняшник, щоб його золоті голівки заглядали прямо в вікна. І всі спроби сина забрати її до Києва або переселити в більш упорядковане житло категорично відхиляла.

Розповідають, що, заїжджаючи до мами, Володимир Щербицький часто про свої візити не попереджав, людей ніколи не збирали на вулицях зустрічати його з квітами і прапорцями. Навіть на відкриття власного погруддя, яке відбулося лише через два роки після вручення В.В.Щербицькому другої зірки Героя Соціалістичної Праці, він не приїхав.

Звертались зі своїми турботами до В.В.Щербицького земляки не наважувалися, навіть колишні друзі намагалися тримати дистанцію. Хоча Володимир Васильович, згадують, навіть образився, коли однокласниця Ольга Гладка назвала його на ім'я та по-батькові. Але попросити Тетяну Іванівну посприяти в чомусь за допомогою сина було досить легко – бабуся на будь-яке прохання охоче відгукувалась і багатьом допомогла. І хоча померла 92-річна Тетяна Іванівна Щербицька, коли вже не було її впливового сина, провести її в останню путь прийшло дуже багато людей. Згадували покійницю добрим словом зовсім не за те, що вона була матір'ю партійного лідера, а за чуйність і скромність⁹.

⁹ Гармаш Н. Последний подарок Владимира Щербицкого землякам-верхнеднепровцам – завод по производству средств космической связи – так и остался недостроенным // Факты и комментарии. – 2003. – 15 февраля.

Мав Володимир Васильович двох братів. Особливо тісний духовний зв'язок був у нього з братом Георгієм, котрий народився у 1922 році і з яким він провів фактично все дитинство та юність. Георгій Щербицький у 1940 році був мобілізований до Червоної Армії, службу проходив у так званому Білостоцькому виступі (нині територія Польщі, тоді – СРСР). На самому початку Великої Вітчизняної війни він потрапив в оточення, уникнув полону і залишився воювати у партизанському загоні на території Білорусі, де загинув у бою в 1943 році і був похований неподалік Мінська¹⁰.

Третій брат, Борис, був наймолодшим. З Володимиром Васильовичем їх розділяла суттєва різниця у віці – 13 років. У повоєнні роки він став доктором економічних наук, професором. Спочатку мешкав у Дніпродзержинську, потім переїхав до Києва. За спогадами його дружини, Нінелі Петрівни, одного разу Борис прийшов до старшого брата з проханням побудувати будинок у Верхньодніпровську. Щербицький-старший почервонів, кинув: «Та ти що, з глузду з'їхав?! Хочеш, щоб мене з роботи зняли, з партії виключили? Дожив: брат у приватну власність вдарився». «Ми завжди думали про те, як би не підвести Володимира Васильовича», – коментує цей епізод Нінель Петрівна¹¹. Помер Борис Васильович 9 лютого 1994 року, похований на Байковому кладовищі.

1920-ті роки для Володимира Щербицького – це класичне провінційне «босоноге» дитинство: ігри, купання у Дніпрі, допомога батькам по господарству, шкільні заняття. Найяскравішим спогадом дитинства був Дніпро, на берегах якого минуло майже все його життя. Грав на трубі. З дитинства мав пристрасть до голубів. Упродовж усього життя В.В.Щербицький ставився з пієтетом та ностальгією до своєї малої Батьківщини, вихідців з неї, всіляко підтримував рідне місто.

¹⁰ Володимир Щербицький: Спогади сучасників. За ред. В.Ф.Возіанова, В.К.Врублевського, Ю.Н.Єльченка, Б.В.Іваненка. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 84..

¹¹ Фросевич Л. Они пуше всего боялись строить особняки, или 10 неизвестных фактов из жизни Щербицких // Киевские Ведомости. – 1998. – 6 мая. – С. 18.

Батьки змалку привчали дітей до праці. Батько зранку підіймав синів. Усе літо вони заготовляли на зелених дніпровських островах сіно і дрова на зиму.

Побут родини Щербицьких в індустріально-аграрному Верхньодніпровську навряд чи суттєво відрізнявся від описаного у спогадах Л.І.Брежнева, чие дитинство пройшло у сусідньому робітничому селищі Кам'янському (у 1936–2016 роках – місто Дніпродзержинськ). Якийсь час батьки Л.І.Брежнева та В.В.Щербицького навіть жили на одній вулиці¹². «Одне з найбільш ранніх, найбільш сильних вражень дитинства, – згадував Леонід Ілліч, – заводський гудок. Пам'ятаю: зоря тільки займається, а батько вже у спецівці, мати проводить його біля порогу. Реве басистий гудок, який, здавалося мені, чути по всій землі.

Радіо не було, годинників робітники не мали, завод сам скликав їх на роботу. Перший попереджувальний гудок давався о пів на шосту ранку, потім о шостій – на зміну, потім о пів на шосту вечора – попереджувальний і знову на роботу – о шостій. Народу в нашому Кам'янському, майбутньому робітничому місті Дніпродзержинську, було тоді двадцять п'ять тисяч, і весь відлік часу, весь побутовий уклад, звички, звичаї, сама людська праця – словом, усе життя, йшло по гудку»¹³.

Харчувалася родина Щербицьких в основному з річки та з власного городу. У голодні роки рятували риба з Дніпра, гарбузи та кабачки. Всі Щербицькі були завзятими рибалками, Володю мама навіть частенько ганяла з риболовлі, коли, сидячи з вудкою, той забував про уроки. Незважаючи на скромний достаток, про дитинство брати завжди згадували з теплотою. Одягалися бідно. На одній зі шкільних фотографій з усього класу тільки Володя Щербицький сидить

¹² Шеремета Е. Рада Щербицькая: «После Чернобыля Горбачев сказал Владимиру Васильевичу: "Если не проведешь первомайскую демонстрацию, то можешь распрощаться с партией"» // Факты и комментарии. – 2006. – 17 февраля..

¹³ Брежнев Л.И. Малая земля. Возрождение. Целина. Воспоминания. – М: Известия, 1982. – С. 97.

¹⁴ Гармаш Н. Последний подарок Владимира Щербицького...



Верхньодніпровська середня школа №1 на початку ХХ століття

босий в нижньому ряду¹⁴.

Всі життєві негаразди компенсувалися теплою сімейною атмосферою, яка панувала у затишному, чистому будиночку на березі Самоткані. Певний рівень достатку родини, наявність батькової твердої зарплати дали можливість Володимирі Василювичу закінчити середню школу.

В роки індустріалізації розширились і промислові підприємства Верхньодніпровська. У місті діяли районна лікарня, поліклініка, дитяча консультація, санаторій, будинок відпочинку, дві середні, дві семирічні і дві початкові школи, сільськогосподарський технікум, школа медичних сестер, школа комбайнерів. Було споруджено Будинок вчителя, Будинок культури, літній кінотеатр. Працювали міська бібліотека, радіовузол.

Перед суспільством поставали нові завдання, які загострювали суперечності між класами і соціальними групами, між приватним і громадським, між старим і новим. Революція змінила традиційний життєвий уклад. Молоде покоління виростало на нових цінностях, у соціально-культурному середовищі, відмінному від життя дідів та батьків. Соціальні ліфти культурної революції почали підносити до знань нові покоління вчорашніх



*Кращі учні й учителі Верхньодніпровської трудової школи
1928–1929 навчального року. Володимир Щербицький
у першому ряду перший праворуч*



*Володимир Щербицький серед учасників шкільного струнного оркестру
(другий ряд згори другий ліворуч)*



Випускники 7-х груп Верхньодніпровської школи ФЗС (фабрично-заводської спілки), 1932 рік. В.Щербицький – крайній праворуч у першому ряду



Перша районна дитяча конференція політехнізації шкіл. Володимир Щербицький другий ліворуч у верхньому ряду



Володимир Щербицький у юнацькі роки



Група комсомольців Верхньодніпровської ФЗД (фабрично-заводської дружини), 22 травня 1934 року. В.Щербицький другий ліворуч у першому ряду



Комсомольці Верхньодніпровської середньої школи, 1936 рік. Володимир Щербицький третій праворуч у першому ряду



Інструктор Верхньодніпровського райкому комсомолу Володимир Щербицький (третій ліворуч у другому ряду згори) серед учасників районного культурно-політичного «комбайна»



Струнний оркестр. В.Щербицький четвертий праворуч



Духовий оркестр. В.Щербицький другий ліворуч у другому ряду



Трубач міського самодіяльного духового оркестру Володимир Щербицький (другий ліворуч у верхньому ряду)



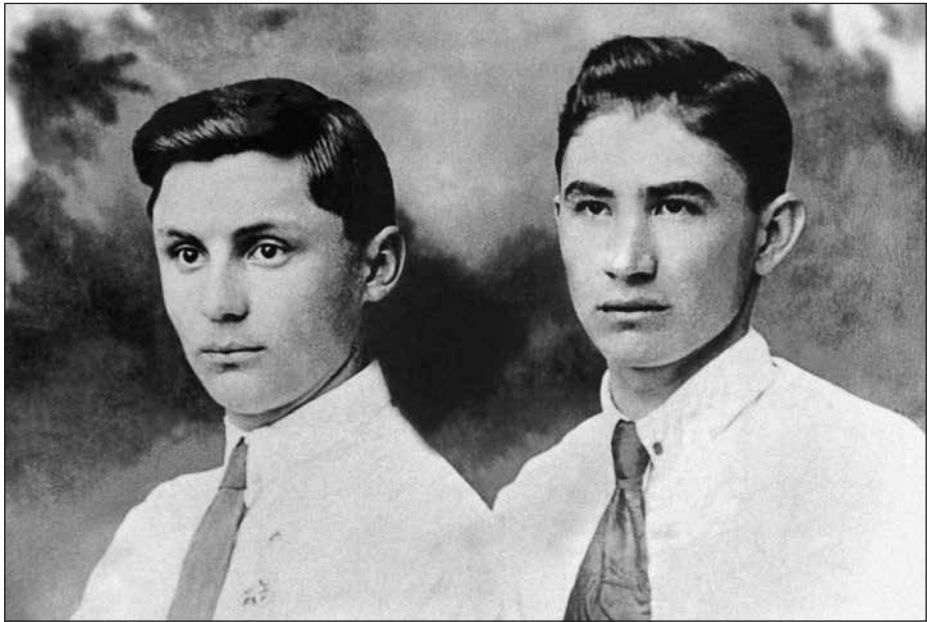
*Володимир Щербицький (крайній ліворуч) з шкільними друзями
Олексієм Тихоновим (у центрі) і Володимиром Топчієм*

селян і рибалок.

Володимир Щербицький зробив свій життєвий вибір на користь Радянської влади та ідей комунізму, вірність яким проніс через усе життя. У 1931 році він вступив до комсомолу, а з 1934 року, ще будучи школярем, став інструктором і агітатором райкому комсомолу. «Працював близько року, – напише він пізніше в автобіографії, – а потім був відпущений для продовження навчання»¹⁵.

У 1936 році В.В.Щербицький вступає до заснованого за шість років до того Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту (нині – Український державний хіміко-технологічний університет), на механічний факультет, який був утворений у 1933 році з єдиною спеціальністю «Обладнання хімічних заводів». На час його студентства припав завершальний етап реформи радянської системи вищої освіти у 1932–1937 роках.

¹⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 62. – Спр. 4506. – Арк. 19.



Друзі – випускники середньої школи Володимир Щербицький і Михайло Бутенко, 1936 рік

Було уніфіковано правила вступу до вищих навчальних закладів, навчальні програми, терміни навчання (у технічних вишах вони збільшилися з 4-х до 5-ти років), остаточно відмовились від бригадно-лабораторного методу і повернули індивідуальне оцінювання знань студентів. Було також відновлено систему підготовки викладацьких кадрів. Наслідком реформи стало поліпшення якості знань. До війни інститут підготував понад 1300 інженерів.

Освіту В.В.Щербицький отримав добру і з глибокою повагою відгукувався про своїх викладачів. «Наші студентські роки, – говорив Володимир Васильович, – проходили в атмосфері всенародного творення, були наповнені спрагою до знань, радістю творчості, тривогами передвоєнного часу. І ми, випускники тридцятих-сорокових років, відчуваємо почуття великої любові і вдячності рідному вишу, всім його викладачам і співробітникам, які озброїли нас твердими знаннями, по суті дали нам путівки у життя.



*Володимир Щербицький – випускник Дніпропетровського
хіміко-технологічного інституту*



Диплом В.В. Щербицького про закінчення повного курсу Дніпропетровського хіміко-технологічного інституту за спеціальністю «хімапаратура і машини» в 1941 рік

Назавжди лишилися у пам'яті чудові педагоги, керівники інституту, багато друзів і товаришів. Щедро ділилися з нами своїми знаннями, душу і серце вкладали у підготовку, громадянське становлення майбутніх інженерів професор О.О.Горін, викладачі С.І.Лapidус, К.М.Кардашевський, доценти Т.Д.Таран, М.І.Локшин та багато інших»¹⁶.

Під час навчання в інституті В.В.Щербицькому доводилось працювати креслярем, конструктором, машиністом компресорів на заводах Дніпропетровська. Виручали продуктами батьки. Інколи грошей бракувало навіть на проїзд. Одного разу, їдучи до батьків без квитка, довелося переховуватись від контролера, перелазити з вагона у вагон через дах.

¹⁶ Щербицький В.В. Научно-технический прогресс – забота партийная. Из опыта работы партийных организаций Украины по осуществлению решений XXVI съезда КПСС об ускорении научно-технического прогресса. – К.: Политиздат Украины, 1983. – С. 146.



*Брат Георгій Васильович Щербицький. Загинув у бою
з фашистами в 1944 році*



В.В.Щербицький — курсант Військової Академії ім. Ворошилова в перші місяці Великої Вітчизняної війни. Володимир Васильович — праворуч біля колони

Періоду навчання в інституті стосується і перше серйозне сердечне захоплення майбутнього керівника УРСР (фотографія цієї дівчини завжди зберігалася у його сімейному архіві), і згадка про його справжнього друга на прізвище Євецький, який помер молодим і двома синами котрого Володимир Васильович опікувався все життя.

На останньому курсі, у квітні 1941 року, він став членом ВКП (б). Це був зрілий і виважений вибір молодого людини і водночас довіра партії до перспективного фахівця, адже на весь Верхньодніпровськ тоді нараховувалось лише 40 комуністів¹⁷.

У 1941 році В.В.Щербицький закінчив навчання в інституті і одержав призначення на Верхньодніпровський дослідний завод, на посаду заступника головного механіка. В подальшому Alma Mater (Дніпропетровський хіміко-технологічний інститут), подібно до Верхньодніпровська, стала для нього об'єктом пильної уваги та всілякого сприяння у розвитку.

А далі була війна...

¹⁷ Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Дніпропетровська область. – С. 181.



Капітан В.В.Щербицький



Молоді офіцери

Воєнне лихоліття поклато край безтурботній юності. На заводській посаді В.В.Щербицький не зміг працювати жодного дня: вчорашнього студента у липні 1941 року мобілізували до Червоної Армії і, як випускника вищого навчального закладу хімічного профілю, спрямували на короткотермінові курси при Військовій академії хімічного захисту імені К.Ворошилова.

Після випуску лейтенант В.В.Щербицький був призначений начальником хімічної служби 34-го стрілецького полку 473-ї стрілецької дивізії Закавказького фронту, яка станом на листопад 1941 року якраз перебувала на стадії формування в районі міст Баку та Сумгаїт (Азербайджан). Восьмого січня 1942 року дивізія була перейменована на 75-у стрілецьку (це була вже друга за війну дивізія з таким номером у Червоній Армії — перша припинила своє існування у вересні 1941-го в оточенні під Києвом), а у квітні того ж року — введена на територію Ірану.

Територія цієї країни упродовж серпня-вересня 1941 року була

де-факто окупована військами Великої Британії та СРСР. Це було зроблено для того, щоб забезпечити безперебійні поставки по ленд-лізу (так званий «Перський коридор»), встановити контроль над кордоном Ірану з Туреччиною, яка розглядалася як потенційний союзник гітлерівської Німеччини. Метою операції було також припинити діяльність широкої розвідувально-диверсійної мережі Третього рейху в Ірані, яка загрожувала як британським, так і радянським інтересам.

Місцем дислокації 75-ої стрілецької дивізії стала прикордонна з Туреччиною провінція Західний Азербайджан на північному заході Ірану. При цьому штаб 34-го стрілецького полку, у якому ніс службу лейтенант В.В.Щербицький, розмістився у місті Хой, де станом на 1940 рік налічувалося 35 тисяч жителів, головним чином — азербайджанців та курдів¹⁸.

У березні 1943 року Володимира Щербицького було переведено до хімічного відділу штабу Закавказького фронту (місце розташування – Тбілісі, Грузія), де він прослужив до кінця війни. У жовтні 1944 року він вже у званні капітана був удостоєний медалі «За оборону Кавказу». У серпні 1945 року Закавказький фронт було перетворено на Тбіліський військовий округ. Остання армійська посада майбутнього першого секретаря ЦК КПУ – помічник начальника хімічного відділу штабу округу з бойової підготовки.

Військові випробування, суворий армійський побут вплинули на формування характеру Володимира Васильовича, загартували його. Але було місце у війську і для лірики. Усю війну В.В.Щербицький носив з собою томик К.М.Симонова, який потім зберігав до кінця життя¹⁹.

У грудні 1945 року його було демобілізовано як фахівця народного господарства. До рідного Верхньодніпровська Володимир Васильович повернувся під новий 1946 рік з молодою дружиною — Аріадною Гаврилівною (у дівоцтві — Жеромською,

¹⁸ 75 стрелковая дивизия (И) // Мой фронт: <http://myfront.in.ua/krasnaya-armiya/divizii/strelkovye-61-75.html>; 75-я стрелковая дивизия // Рабоче-Крестьянская Красная Армия: <http://www.rkka.ru/handbook/reg/75sd41.htm>

¹⁹ Лисниченко И. Первая леди Советской Украины Рада Щербицкая на работу ходила пешком // Факты и комментарии. – 2001. – 14 сентября.



Рада та Володимир Щербицькі в день одруження. Осінь 1945 року



Молода сім'я

її батько, Гаврило Сигизмундович, був поляком за національністю, інженером-механіком, займав керівні посади на низці машинобудівних підприємств), котру завжди називали Радою. За освітою вона була філологом-русистом, за рік до заміжжя закінчила Тбіліське педагогічне училище. Позналилися молоді у 1944 році в Тбілісі. Весілля відбулося 13 листопада 1945 року, і з того часу Володимир Васильович вважав 13-те число щасливим. На реєстрацію шлюбу капітан Щербицький прийшов у військовій формі, а його наречена позичила піджачок у подружки. Розпис відбувся без обручок – вони були придбані через 40 років після весілля²⁰. А після реєстрації молоді зайшли у фотоательє і сфотографувались.

Поживши деякий час у батьків у Верхньодніпровську, Володимир Щербицький на початку 1946 року став працювати начальником бюро планово-попереджувальних ремонтів на Дніпродзержинському коксохімічному заводі імені Орджонікідзе. Працювати доводилось дуже багато: о шостій ранку йшов на завод і залишався там до вечора. У квітні 1946 року, після відновлення та реконструкції, завод видав першу післявоєнну продукцію, а в 1950 році уже випускав десятю частину всього українського коксу. Того ж року у подружжя Щербицьких народився первісток – син Валерій і вони отримали своє перше житло, кутову кімнату у комунальній квартирі по вулиці Лікарняній, яку ділили з родиною робітника того самого коксохіму²¹. Володимир Васильович пишався тим, що квартира була світлою і просторою. Молодята називали своє помешкання «мансардою на семи вітрах». У кімнаті було залізне армійське ліжко і стіл.

В умовах, які нині видаються спартанськими, подружжя було цілком щасливим. Вони були молоді, попереду було все життя. В.В.Щербицький любив місто трударів Дніпродзержинськ і захоплено оповідав молодій дружині, як гарно, коли посеред ночі раптом усе небо заливає червоним – це пішов метал на «Дзержинці»²².

²⁰ Лисниченко І. Дочь Щербицких Ольга: «Обручальные кольца родители купили только через 40 лет после свадьбы» // Факты и комментарии. – 2010. – 12 ноября.

²¹ Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 256.

²² Врублевский В.К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. – С. 18.

Форма № 2

Личный листок по учёту руководящих кадров

1. Фамилия Щербинкин
 имя Владимир отчество Васильевич
 2. Пол м 3. Год и м-ц рождения 7 1918 4. Место рождения:
 а) по существовавшему в то время адм. делению г. Верхнеднепровск, Екатеринославской губ.
 б) по существующему в настоящее время адм. делению г. Верхнеднепровск, Днепропетр. обл.
 5. Национальность Украинец 6. Соц. происхождение:
 а) бывшее сословие (звание) родителей рабочий
 б) основное занятие родителей до Октябрьской революции рабочий - токарь, после Октябрьской революции механик
 7. Основная профессия (занятие) * Студент, стаж работы по этой профессии 8. Соц. положение * Украинец 9. Партийность чл. КПСС
 10. Какой организацией принят в КПСС Октябрьский РК г. Днепропетровск
 11. Партаж 7 1941 № партбилета 05085412 или к/карточка
 12. Стаж пребывания в ВЛКСМ с 1931 по 1941 13. Состоял ли в других партиях (каких, где, с какого и по какое время) не состоял
 14. Состоял ли ранее в КПСС нет с какого и по какое время и причины исключения или выбытия



15. Участвовал ли в антипартийных группировках (каких, когда) и имел ли колебания в проведении линии партии нет
 16. Членом какого профсоюза состоит и с какого года Металлургов, с 1936 г.
 17. Образование высшее
 (высшее, незаконченное высшее, среднее, незаконченное среднее, низшее)

	Название учебного заведения (вуза, техникума, комвуза, школы и проч.) и местонахождение	Название факультета или отделения	Дата (м-ц, год) поступления		окончания или ухода	Окончил или нет	Если не окончил, по с какого курса ушёл	Какую (закую) специальность получил в результате окончания высшего или специального среднего учебного заведения
Общее и специальное образование	<u>Средняя школа № 1 г. Верхнеднепровск</u>		<u>1925</u>	<u>1936</u>	<u>да</u>			
	<u>Хмельницкий институт г. Днепропетровск</u>	<u>механик</u>	<u>1936</u>	<u>1941</u>	<u>да</u>			<u>инженер механик</u>
Партийно-политическое образование								

18. Учёная степень, учёное звание не имею 19. Имеет ли научные труды и изобретения нет (перечень научных трудов и изобретений с указанием, по каким вопросам и где опубликованы, необходимо дать в приложении)
 20. Был ли за границей (включая службу в Советской Армии) да

Число, м-ц и год с какого времени по какое время		В какой стране (указать город)	Цель пребывания за границей
<u>7 1942</u>	<u>7 1943</u>	<u>Иран и Табриз, Хой</u>	<u>в составе войск Сов. Армии</u>

* Для членов и кандидатов в члены КПСС к моменту вступления в партию, для беспартийных — к началу работы в государственном аппарате.

АВТОБІОГРАФІЯ

21

Щербинського Володимира Васильовича

САНЖИВНО, ЖИТТЯ І СЛУЖБА

Родився в селі робітничо-токаря по металу,
в с. Верхньодніпровське, Дніпропетровської обл. 17.2.1918г.

В 1931 вступив в ряди Ленінського комсомолу.

Після закінчення 4 класів, брав участь в сільсько-школьній мережі, був утверджений інструктором в-дніпровського РК комсомолу. В серпні 1935г. був отримав лист про продовження навчання. Закінчив в 1936 році середню школу, поступив на I курс Дніпропетровського техніко-технологічного інституту ім. Воровського. В жовтні 1941г., закінчив металургійний факультет цього інституту, навчався в інституті інженерів механіки по спеціальностям: конструювання, проектування і експлуатації машини і апаратури постригальних машин. Закінчив механічний факультет спеціального (техніко-технологічного) заводу.

В лютому 1940г. Оксфордським РК прийнятий кандидатом в член РК, а в квітні 1941г., тим же РК обраний членом РК.

В серпні 1940г., в жовтні 1941г., був призваний в ряди Червоної Армії і направлений на фронт в Волинську дивізію ім. Ворошилова.

В грудні 1941г., добровільно взяв участь в захисній боротьбі при командному пункті штабу, навчався в спеціальній школі, після чого був направлений в Волинську дивізію.

- 2 -

С декабря 1941 по декабрь 1945: работал на организационных должностях, в Военном Банкетном пункте фронта, а после окончанию Великой Отечественной войны работал в заочной школе, как специалист народного хозяйства с военным образованием.

После демобилизации, с 1946 по 1954 гг. работал в Днепропетровском на инженерно-технической и партийной работе.

Из февраля с.г. избран членом секретариата Днепропетровского обкома партии.

Моя семья состоит из 5 человек.

Жена - Иеронима Арнольдовна Заврилова, инженер, работает преподавателем русского языка и литературы в средней школе.

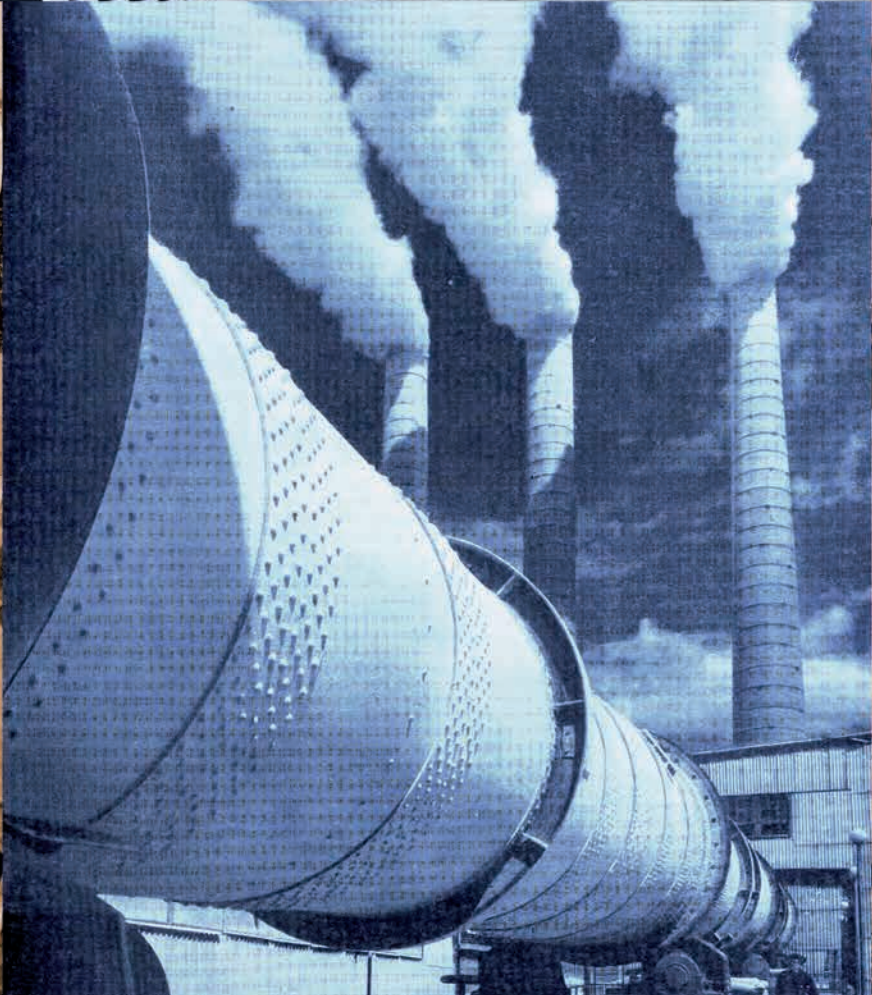
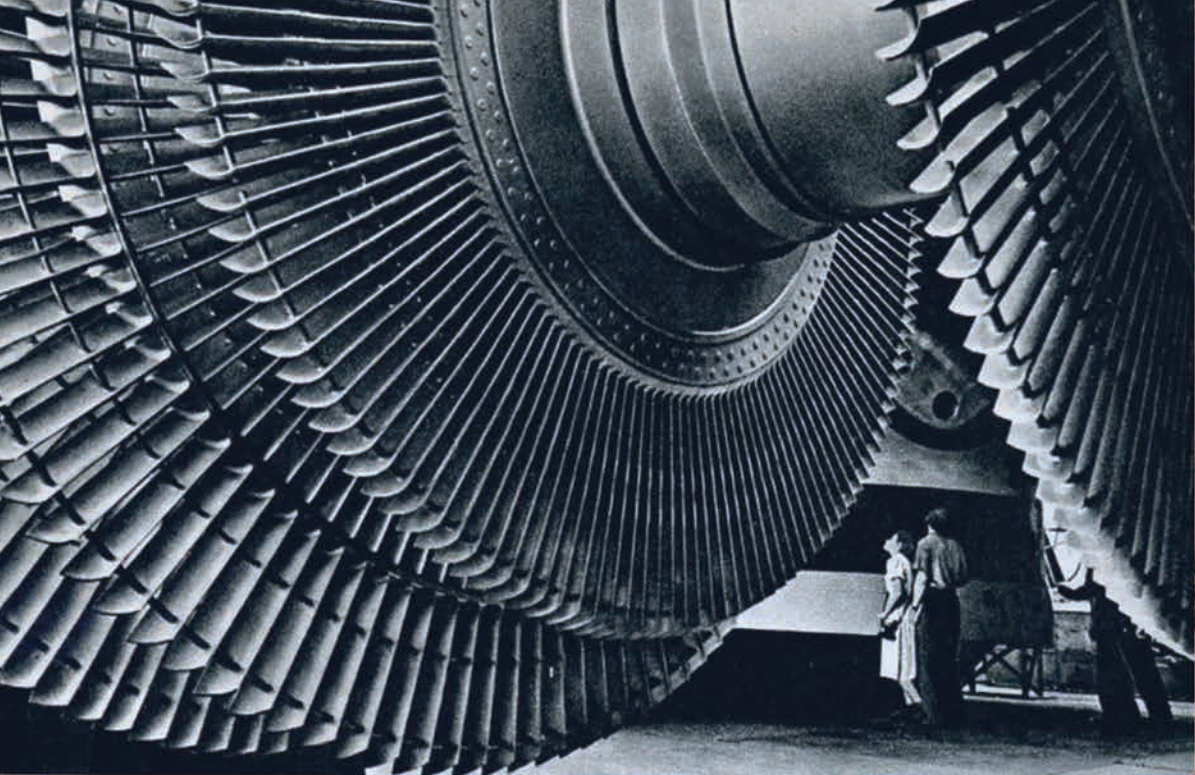
Сын Валерий род. 1946 г. и дочь Ольга - род. 1948 г. Мать - Иеронима М.И., пенсионерка.

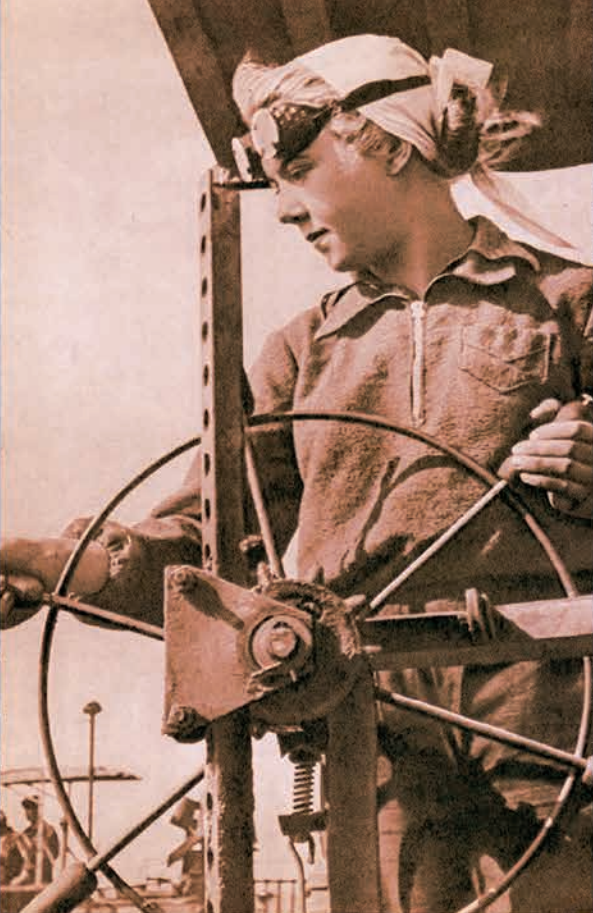
Отцы мои умерли в 1949 году.

Брат Сергей погиб в боях с немцами-фашистами в захваченном в 1944 году, брат Борис - инженер, студент 5 курса Днепропетровского металлургического института.



15.XI.54.





ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО ДІЯЧА

У повоєнні роки особливо гостро відчувався брак підготовлених кадрів. Природно, що молодого комуніста, який до того ж мав певний досвід комсомольської роботи до війни, висувають на партійну роботу. У віці 28 років розпочалась стрімка партійна кар'єра В. В. Щербицького — його було обрано секретарем партійного бюро Дніпродзержинського коксохімічного заводу. Безумовно, таке призначення відбулося не без участі Дніпродзержинського міськкому партії та його першого секретаря Г.С.Павлова (1945–1947 рр.), який згодом працював у партійних комітетах ряду регіонів Російської Федерації, а в 1965–1983 роках обіймав посаду керуючого справами ЦК КПРС.

В. В. Щербицький належав до першого повоєнного покоління політичних і державних діячів, яким випало відроджувати зруйновану найтяжчою в історії людства війною країну, налагоджувати мирне життя народу. В умовах породженого війною дефіциту кадрів багато вчорашніх воїнів після демобілізації з лав Збройних сил призначалися на керівні посади на підприємствах, в колективних господарствах, управлінських структурах, партійних органах. Там вони набували фахового досвіду, виявляли організаторські здібності, гартувалися як державні й політичні діячі. Сама обстановка того часу обумовлювала прискорений, кажучи сучасною термінологією, рух талановитих організаторів соціальними ліфтами. Цим, а головне, особистими якостями талановитого організатора, пояснюється і швидке зростання Володимира Васильовича як керівника.

Західні дослідники зараховують його до другого покоління (останньої, післявоєнної генерації) радянської еліти, у складі якого було мало тих, хто пам'ятав революцію, громадянську війну, добу непу. Віддалені наслідки для них мав і «великий

Розсекречено
ЦІЛКОМ ТАЄМНО

Пролетарі всіх країн, єднайтеся

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ (більшовиків) УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМІТЕТ

№ 30/22
13 ИЮНЯ 1948 р.

Витяг з протоколу № 30 засідання бюро обкому КП(б)У від 11 ИЮНЯ 1948 р.

О. Т. ЩЕРБИЦКОМ В. В.

Рекомендовать т. Щербицкого Владимира Васильевича вторым секретарем Днепропетровского горкома КП(б)У.
Просить ЦК КП(б)У и ЦК ВКП(б) утвердить.
Характеристику на т. Щербицкого В. В. утвердить.

СЕКРЕТАРЬ ОБКОМА КП(б)У- *Кудин* (М. КУДИНОВ)

ЦК КП(б)У, ЦК ВКП(б), сектору учета.

Зам. № 1588—10.000
Н-4.

Правило про порядок зберігання дав. на звороті!

терор» 1930-х років, оскільки в ті роки вони тільки ставали повнолітніми. Натомість, сильний вплив на формування цього покоління мала Велика Вітчизняна війна 1941–1945 років. Недаремно в заповіті В.В.Щербицький просив зберегти як сімейні реліквії ордени, медалі, військовий ремінь, польову сумку й кашкет. Військовий досвід, болісні втрати й триумф були свого роду мандатом на чільне місце цих людей у системі¹. Звідси — величезна увага до урочистостей Дня Перемоги над нацизмом, 9 травня. Звідси прагнення до миру, розрядки міжнародної ситуації. Слова про «мирне небо над головою» не були для них пустим звуком.

Темпи розвитку Дніпропетровщини у перші повоєнні роки не задовольняли керівництво партії і країни. Першим секретарем обкому КП(б)У з 1944 року був П.А.Найдьонов.

¹ Модсли Э., Уайт С. Советская элита от Ленина до Горбачева. Центральный Комитет и его члены, 1917–1991 гг. – М.: РОССПЭН, 2011. – С. 243–244.



У день святкування 31-ї річниці Великої Жовтневої соціалістичної революції, 1948 рік. На трибуні святкової демонстрації В.В.Щербицький (у центрі)

У листопаді 1947 року він був знятий з посади, кілька місяців перебував у підвішеному стані (у «верхах» вирішувалася його доля) і лише на початку 1948 року його було переведено з відвертим пониженням до Львова – начальником обласного управління легкої промисловості.

Наприкінці 1947 року Дніпропетровський обком КП(б)У очолив Л.І.Брежнев, який уже встиг зарекомендувати себе на відбудові промисловості індустріального Запоріжжя і Запорізької області. Ось що він написав про свого попередника у спогадах: «У Дніпропетровську мені довелося замінити людину, яку знав ще до війни: П.А.Найдьонов був тоді ще головою облвиконкому. Фронтовик, активний, вольовий керівник, глибоко чесна людина і мій добрий приятель – пам'ятаю про нього багатого доброго. Проте були в його роботі і недоліки, справи в області йшли не блискуче, і кінчилося тим, що Центральний Комітет ВКП(б) поставив питання про зміну керівництва...



З партійними активістами Дніпровського металургійного заводу ім. Дзержинського. Дніпродзержинськ, 1952 рік

... У Дніпропетровську я застав черговий етап відновлення: заводи вже почали давати продукцію. І хоча багато їх цехів ще були розбиті, хоча багато шахт були затоплені, промисловість ставала на ноги. Тепер слід було підтягнути житлове будівництво, культуру, побут»². Центральний проспект обласного центру лежав у руїнах, а на околицях зводились примітивні робітничі селища.

Сьогодні про Л.І.Брежнєва панують уявлення як про тяжко хвору людину, любителя нагород. Такі стереотипи справедливі стосовно періоду другої половини 1970-х – початку 1980-х років, коли у самого Леоніда Іллєча і всього партійного і державного керівництва СРСР не знайшлося мужності ухвалити об'єктивно назріле, вірне кадрове рішення. Однак до тяжкої хвороби Л.І.Брежнєв був жвавим, енергійним керівником, товариською людиною з добрим почуттям гумору.

² Брежнєв Л.И. Малая земля. Возрождение. Целина. Воспоминания. – С. 97, 102.



Делегати ХІХ з'їзду КППС від Дніпропетровської області. В.В. Щербицький стоїть четвертий праворуч. Москва, Кремль, 1952 рік

Його управлінський стиль вигідно відрізнявся на тлі багатьох керівників тих суворих часів. Багато з них не мали належної освіти, досвіду роботи, війна привчила їх до командних методів. Культурний рівень повоєнних кадрів залишав бажати кращого, як і знання ними економіки, історії, філософії. Дехто з них не обтяжував себе потребою вникати у нагальні проблеми виробництва, людей, ображали підлеглих. Про одного з секретарів обкому ходила чутка, що всі наради він проводив у генеральській формі, і самому Й.В.Сталіну довелось приводити його до тями фразою: «Генералом може бути кожен секретар обкому, а секретарем обкому – не кожен генерал»³.

Л.І.Брежнев відрізнявся демократичністю, тактовністю, відкритістю до чужих думок. Замість «накачок» віддавав перевагу спокійній, але вимогливій людській розмові. «Я зрозумів, – згадував він, – що треба стримувати емоції, що на

³ Погребняк Я.П. Записки секретаря ЦК КП України (1971–1987 гг.). – К.: «Профінформ ФПУ», 2006. – С. 13.

тому посту, на який висунутий партією, не маю права на не-
обдумане слово. Коли збирав людей на нараду, то справді ра-
дився з ними, давав кожному висловити думку і не поспішав
зі своєю. А то ж є і такі товариші — вловлять “начальницьку”
точку зору, і все, іншої думки вже не почувеш»⁴.

Велику увагу Леонід Ілліч приділяв добору і розстановці
кадрів. Питання стояло дуже гостро: тисячі партійних і ра-
дянських працівників загинули на фронті, в партизанських
загонах, у підпіллі. Людям, які прийшли їм на зміну, ще не
вистачало досвіду, знань. Бюро обкому вимагало сміливіше
висувати енергійних, здібних людей. Саме у повоєнні роки
на Дніпропетровщині було сформовано команду однодумців,
багато членів якої посідали високі партійні й державні пости,
коли Л.І.Брежнев став на чолі ЦК КПРС. Серед її яскравих
представників варто згадати А.П.Кириленка, який змінив
Л.І.Брежнева на посту першого секретаря Дніпропетровсь-
кого обкому, директора Нікопольського трубного заводу
М.О.Тихонова (згодом Голову Ради Міністрів СРСР), секретаря
райкому М.Р.Миронова (згодом завідувача адміністративно-
го відділу ЦК КПРС, котрого Л.І.Брежнев бачив на чолі КДБ
СРСР, але який трагічно загинув в авіакатастрофі) та інших.
До цієї когорти належав і М.Ф.Щербань — згодом перший се-
кретар Дніпропетровського міськкому КПУ, секретар Дніпро-
петровського обкому КПУ, котрого В.В.Щербицький вважав
своїм наставником у партійній кар’єрі⁵, також відомий як тесть
класика української літератури П.А.Загребельного.

Цілком природньо, що в ті роки В.В.Щербицький потра-
пив до кола спілкування Л.І.Брежнева, з яким на довгий час
його з’єднали робочі й дружні відносини. Спілкувалися вони
завжди тепло і довірливо. Деякі дослідники намагаються
звести біографію майбутнього лідера Компартії України до
«законів» кланової підтримки, інтересів «дніпропетровської

⁴ Брежнев Л.И. Малая земля. Возрождение. Целина. Воспоминания. – С. 98.

⁵ Врублевский В.К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. – С. 63.

команди», інших чисто випадкових чинників. Такі пояснення не відповідають дійсності. Адже В.В.Щербицький був висунутий на помітні посади досить рано, коли йому не було ще й тридцяти років, пройшов через усі партійні й господарські шаблі, працював з різними керівниками, проявляв твердість, обстоюючи власну позицію. Знайомство, товариські взаємини з Л.І.Брежневим могли відігравати певну роль у кар'єрних здобутках, але ключову роль мали особисті здібності, гострий розум, наполегливість, ґрунтовна освіта і досвід практичної роботи.

В січні 1948 року Володимира Щербицького затверджують завідувачем організаційно-інструкторського відділу Дніпродзержинського міськкому КПУ(б)У. А вже через сім місяців, у серпні 1948 року, обирають другим секретарем цього ж міськкому.

У той період йшла активна відбудова зруйнованого військової народного господарства. За роки першої повоєнної п'ятирічки (1946–1950 рр.) промисловість міста була повністю відбудована. Став до ладу азототуковий завод, на повну потужність почали працювати коксохімічний, металургійний, вагонобудівний заводи.

Під керівництвом Л.І.Брежнева на Дніпропетровщині активно проводились електрифікація сільського господарства, було забудовано центральну частину обласного центру. У червні 1950 року Л.І.Брежнев очолив Компартію Молдавської РСР. Його місце у Дніпропетровському обкомі КП(б)У зайняв А.П.Кириленко, котрий пізніше стане секретарем Центрального Комітету з промисловості та будівництва та членом Політбюро ЦК КПРС (1966–1982). Деякі дослідники навіть стверджують, що в середовищі української номенклатури Л.І.Брежнева, А.П.Кириленка та В.В.Щербицького у той період називали «трьома богатирами»⁶.

⁶ Зенькович Н.А. Самые закрытые люди. Энциклопедия биографий. – М.: Олма-Пресс, Звездный мир, 2002. – С. 665.

У грудні 1951 року В.В.Щербицького на дев'ять місяців відряджають на найбільше містоутворююче підприємство Дніпродзержинська – Дніпровський металургійний завод імені Ф.Е.Дзержинського (у просторіччі – «Дзержинка»), який тільки-но вийшов на повну виробничу потужність після повоєнного відновлення і в 1949 році отримав звання «Кращий металургійний завод СРСР». Це було одне з найбільших промислових підприємств СРСР з повним металургійним циклом. Собівартість чавуну тут була найнижчою в країні. В.В.Щербицький обійняв посаду парторга ЦК ВКП(б).

Після «обкатки» на «Дзержинці» у серпні 1952 року його обирають першим секретарем Дніпродзержинського міськкому КПУ. Тоді ж В.В.Щербицький бере участь у роботі XVII з'їзду КП(б)У (23–27 вересня 1952 року), на якому був обраний членом Центральної ревізійної комісії ЦК КП(б)У⁷. В роки другої повоєнної п'ятирічки (1951–1955 рр.) у Дніпродзержинську було збудовано нові заводи – чавуноливарний і «Буддеталь», значно збільшили свої потужності металургійний, коксохімічний, вагонобудівний та цементний заводи.

Сучасники В.В.Щербицького відзначають, що майбутній перший секретар ЦК КПУ у ті роки був занадто прямолінійним та безкомпромисним. Водночас характерною рисою Володимира Васильовича завжди була людяність і бажання розібратися в усіх нюансах будь-якого питання. Один з таких випадків у своїх спогадах описав голова Дніпродзержинського міськвиконкому М.М.Кітарев:

«Вперше я побачив Володимира Васильовича на бюро міського комітету партії у 1951 році. На тому засіданні поновлювали в правах колишніх підпільників і приймали в лави КПРС молодих фронтовиків, які деякий час перебували на окупованій території. Саме Щербицький попросив тоді фронтові матеріали у керівників підпілля К.Ф.Ляудіса та І.А.Гавелі

⁷ XVII съезд Коммунистической партии (большевиков) Украины, 23–27 сентября 1952 г.: Материалы съезда. – К.: Политиздат Украины, 1953. – С. 187, 224.

Приложение к прот. № 30 п. 22
заседания бюро Днепропетровского
обкома КП/б/У от 11.У1-1948 года.

18

ХАРАКТЕРИСТИКА

на члена ВКП/б/ тов. Щербицкого В.В.

Тов. Щербицкий Владимир Васильевич, рождения 1918 года, украинец, служащий, член ВКП/б/ с 1941 года. Партбилет № 3667267. Образование высшее, по специальности инженер-механик.

После окончания в 1941 году Днепропетровского химико-технологического института работал заместителем главного механика Верхне-Днепровского гидролизного завода.

В период Великой Отечественной войны служил в Советской Армии. Награжден двумя медалями Советского Союза.

С 1946 года тов. Щербицкий В.В. работал на Днепродзержинском коксохимическом заводе начальником бюро планово-предупредительных ремонтов.

В августе 1946 года был избран и работал секретарем партийного бюро завода, где проделал значительную организационно-партийную и партийно-политическую работу, создано 18 цеховых партийных организаций.

В результате разворота массовой и агитационно-пропагандистской работы среди трудящихся завода и мобилизации их на выполнение государственного плана, - годовой план 1947 года выполнен к 21.ХП-1947 года, а по выпуску валовой продукции план 1947 года выполнен на 100,4%.

В январе 1948 года на городской партийной конференции гор. Днепродзержинска тов. Щербицкий избран членом горкома КП/б/У, а на пленуме - членом бюро горкома партии и утвержден заведующим организаторским отделом горкома КП/б/У, где и работает по настоящее время.

Тов. Щербицкий В.В. энергичный, инициативный работник, оказывает повседневную практическую помощь первичным партийным организациям и райкомам КП/б/У города в укреплении внутрипартийной и политической работы.

Тов. Щербицкий В.В. политически развит, учится на втором курсе вечернего университета марксизма-ленинизма.

Рекомендуемой должности второго секретаря Днепродзержинского горкома КП/б/У соответствует.



СЕКРЕТАРЬ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО
ОБКОМА КП/б/У

/КУЧИНОВ/

лв. 8

С п р а в к а

Тов. Щербицький ВВ избран першим
 секретарем Дніпродзержинського райкому
 КП(б)України на організаційно-пленумі, состав-
лення 31 августа 1952 года.

Заведуючий відділом партійним,
 профсоюзним і водосольським
 органам області КП(б)України *М. Бекетов*

рл-85.

Пролетарі всіх країн, єдніться!

150

64

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

№ П. 7/25-а

6.У 1954 р.

Розглядено
 ЦІЛКОМ-ТАЄМНО

ПОСТАНОВА

ПРЕЗИДИЙ протокол № 7 § 25-а від 4.У 1954 р.

Про т.Щербицького В.В.

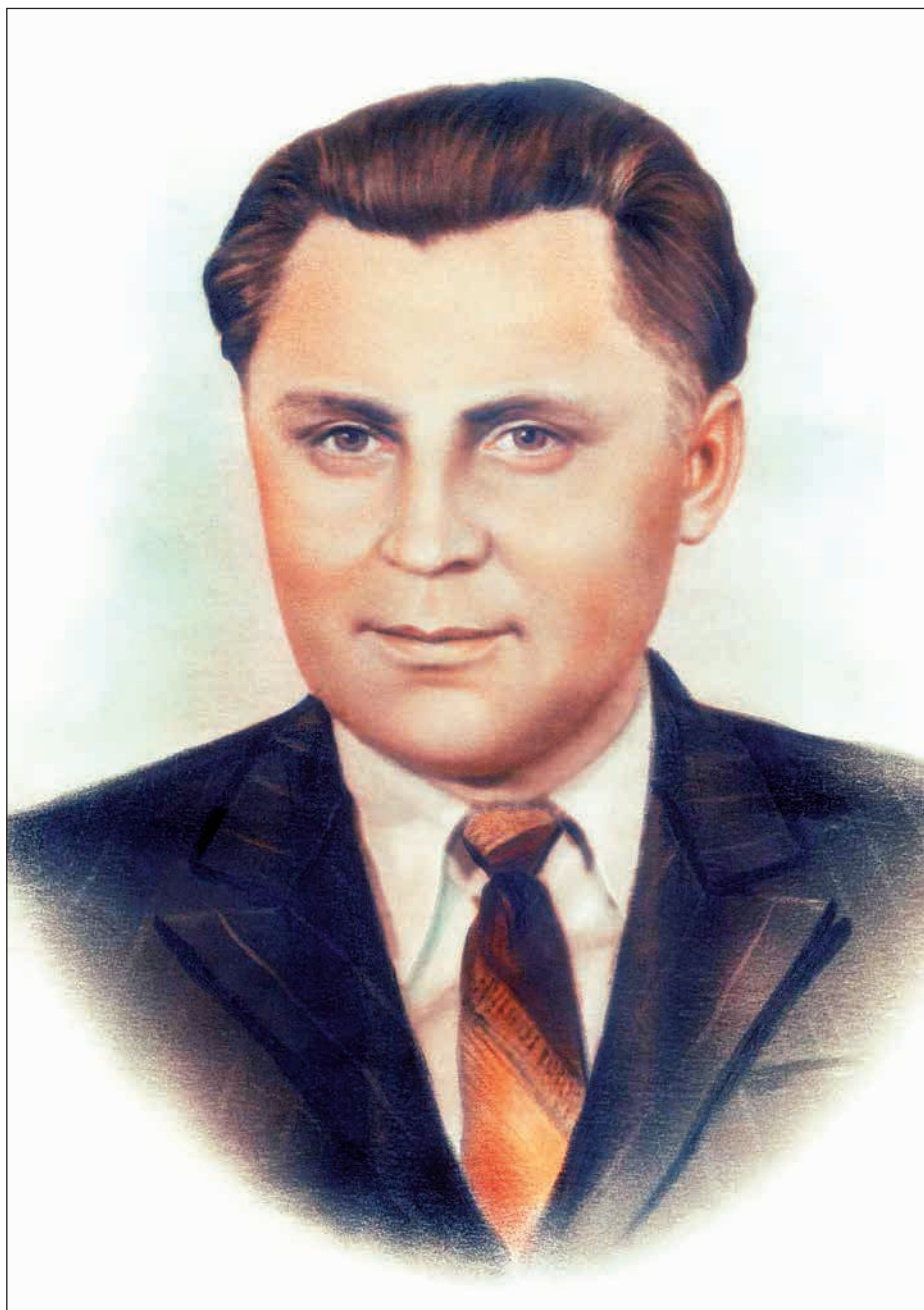
Просити ЦК КПРС затвердити постанову пленуму Дніпро-
 петровського обкому КП України про обрання т.Щербицького
 В.В. другим секретарем обкому КП України.

Підписав: *М. Бекетов* Секретар ЦК КП України
 спеціальний штамп ЦК КП України



СЕКРЕТАР ЦК КП УКРАЇНИ *А. Кириченко* О. КИРИЧЕНКО

Надіслано: ЦК КПРС, т.Рудякову, Центр. архіву матеріалів
 про вадри.



*Член Президії Центрального Комітету Компартії України,
секретар ЦК КПУ В.В.Щербицький*

всіх країн, єднайтеся!

Розсекречено 72

ЦІЛКОМ ТАЄМНО

Комуністична партія України. ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ

ПЛ-7/4-3
Ю.ХП-1957 р.

ПОСТАНОВА

ПЛЕНУМУ, протокол № 7, п.4-3, від 4.ХП-1957 р.

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ

103

1. Обрати т.Найдека Л.І. членом Президії і секретарем ЦК КП України, увільнивши його від обов'язків першого секретаря Одеського обкому КП України.

Просити ЦК КПРС затвердити.

2. Обрати т.Шербицького В.В. членом Президії і секретарем ЦК КП України, увільнивши його від обов'язків першого секретаря Дніпропетровського обкому КП України.

Просити ЦК КПРС затвердити.

3. Обрати секретаря ЦК КП України т.Червоненка С.В. кандидатом в члени Президії ЦК КП України.

4. Обрати секретаря ЦК КП України тов.Іващенко О.І. кандидатом в члени Президії ЦК КП України.



СЕКРЕТАР ЦК КП УКРАЇНИ

А. Кириченко

КИРИЧЕНКО

Надіслано: ЦК КПРС, сектору обліку кадрів.

тр-6



З працівниками міськкому Компартії України В.В.Щербицький, Л.Лукич (у центрі) – голова Дніпропетровського облвиконкому, О.П.Ляшко (крайній праворуч) – секретар ЦК Компартії України

і переконав членів бюро, що цим людям треба повернути членські квитки. Я бачив на очах реабілітованих І.І.Трикила, І.М.Педиска та інших сльози вдячності.

– Це справжня людина! – прошепотів тремтячими губами І.І.Трикило, виходячи із зали засідань. Таких, як Володимир Васильович, мало...»⁸.

П'ятого березня 1953 року помер Й.В.Сталін, який на XIX з'їзді КПРС (5–14 жовтня 1952 року) ініціював омолодження найвищих керівних партійних органів. Серед висуванців останнього «сталінського призову» був і Л.І.Брежнев. Але після смерті вождя розгорнулась боротьба між довоєнними сталінськими соратниками, які усунули «молодих», у тому числі й Л.І.Брежнева. Зрештою переможцем став колишній партійний лідер України М.С.Хрущов.

⁸ Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 256.

Зміна влади призвела також до суттєвих кадрових перестановок і змін керівництва на місцях. На чолі Компартії України став О.І.Кириченко. Помітно зросло представництво вихідців з України у союзному керівництві. Зокрема, перший секретар ЦК КПУ був обраний до складу Президії ЦК КПРС. До складу всесоюзного уряду увійшло близько десяти міністрів, які раніше працювали в Україні.

У лютому 1956 року на XX з'їзді КПРС М.С.Хрущов різко засудив сталінські репресії, піддав критиці самого Й.В.Сталіна, який зосередив у своїх руках владу в країні і створив власний культ.

Десталінізація була об'єктивною необхідністю розвитку радянського суспільства. В масах назріла потреба жити інакше, наростав протест проти командних методів керівництва. Перестав відповідати потребам соціалістичного будівництва, інтелектуальним запитам населення стан ідеологічної, у тому числі теоретичної роботи. Але хрущовський «переворот» здійснювався перш за все в інтересах сформованого на той час потужного прошарку керівних працівників (номенклатури), які прагнули убезпечити себе від можливих майбутніх репресій. А методи розвінчання «сталінщини» завдали Комуністичній партії великої шкоди.

У той час намітилися нові тенденції й у формуванні української партійної верхівки. В ній стали переважати люди, які починали свою трудову діяльність в сільськогосподарському виробництві і були з ним тісно пов'язані. Більшість з них походила з центральних і північно-східних регіонів України. Але серед них бракувало фахівців з важкої промисловості, яка була основою радянського народногосподарського комплексу. Це згодом стане вагомим чинником для кар'єрного зростання В.В.Щербицького, який копіткою працею доведе свою успішність як фахівця і управлінця передусім у галузі важкої промисловості.

У лютому 1954 року Володимира Васильовича обирають другим секретарем Дніпропетровського обкому КПУ. Він опікувався кадрами та промисловістю, зокрема, заводом

№ 586 (нині відомий як легендарний «Південмаш»), який того ж року розпочав серійний випуск міжконтинентальних балістичних ракет стратегічного призначення. Це дало підстави у подальшому вважати В.В.Щербицького одним з піонерів радянської ракетобудівної техніки. У зв'язку з цим він став у 1982 році лауреатом Ленінської премії. До останніх днів приділяв велику увагу життю колективу ракетобудівників. Саме з «Південмашу» веде свій початок дружба таких людей, як В.В.Щербицький і міністр оборони СРСР Д.Ф.Устинов, заступник Голови Ради Міністрів СРСР Л.В.Смирнов і прославлений конструктор, академік М.К.Янгель.

Тоді ж розпочалось освоєння нового вугільного басейну поблизу Павлограда – Західного Донбасу. Особлива увага приділялася розвитку Криворізького залізорудного басейну. Зростає видобуток марганцевої руди. Тривало спорудження нових заводів, шахт, кар'єрів. Успішно розвивалася машинобудівна промисловість. Значно збільшилось виробництво верстатів і устаткування, бурякозбиральних комбайнів, тракторів «Білорусь», баштових підйомних кранів, пирососів, холодильників «Дніпро» тощо. Обсяг валової продукції промисловості області порівняно з 1950 роком зріс майже вдвічі⁹. Багато уваги приділялося будівництву житлових будинків, шкіл, лікувальних і дитячих закладів.

У листопаді 1955 року А.П.Кириленка обирають першим секретарем Свердловського обкому КПРС. Його місце у Дніпропетровську займає В.В.Щербицький (йому тоді було лише 37 років), а секретарем з промисловості замість нього стає М.Ф.Щербань.

Працюючи на Дніпропетровщині, В.В.Щербицький багато сил і енергії віддав справі відбудови і дальшого піднесення економіки та культури області, розвитку і технічного вдосконалення металургійної, гірничорудної, хімічної, машинобудівної промисловості, електрифікації і комплексної

⁹ Історія міст і сіл Української РСР: У 26 т. Дніпропетровська область. – С. 50.



З працівниками міськкому Компартії України

механізації сільського господарства, благоустрою міст і сіл, поліпшення культурно-побутового обслуговування населення. Широку програму дальшого поліпшення управління всіма ланками народного господарства було затверджено після її обговорення на зборах партійного активу області і міста Дніпропетровська, які відбулися 13 березня 1956 року. На них з доповіддю виступив В.В.Щербицький¹⁰.

Удосконалюючи методи управління промисловими підприємствами і будовами, обком зосереджував увагу на якнайшвидшому введенні у дію нових об'єктів. Швидкісним методом були споруджені доменна піч на заводі ім. Дзержинського, коксова батарея на Баглійському коксохімічному, прокатні стани і конверторний цех на Криворізькому металургійному заводі ім. Леніна, друга черга Південного гірничозбагачувального комбінату, шахта «Дніпропетровська-Комсомольська» в Кривбасі, заводи пресів і лакофарбовий у Дніпропетровську. У 1956 році розпочалось будівництво Дніпродзержинської гідроелектростанції.

¹⁰ Там само. – С. 51.

Темпи індустріального будівництва житла, здебільшого панельного, взяті в Дніпропетровську з середини 1950-х, не можуть не вражати навіть на тлі загального широкомасштабного житлового будівництва, яке розгорнулося по всій країні. Житловий фонд міста до 1964 року подвоївся¹¹.

У виробництво активно впроваджувалися нові досягнення науки і техніки. У 1956 році на Дніпропетровському заводі ім. Петровського вперше в СРСР було освоєно виплавку сталі в конверторах із застосуванням кисню, внаслідок чого виробництво металу зросло на 37%. На цьому ж заводі 1957 року вперше в країні почалося використання природного газу в доменному виробництві. У травні 1957 року на святкування 70-річчя заводу до Дніпропетровська востаннє приїхав колишній робітник цього підприємства, відомий революціонер і «всеукраїнський староста» Г.І.Петровський. Зберіглося кілька фотографій, де Григорій Іванович сидить поруч з молодим першим секретарем обкому В.В.Щербицьким. Це була своєрідна передача естафети від покоління «ленінської гвардії» молодій генерації радянських управлінців.

У дніпропетровські роки формувався управлінський стиль В.В.Щербицького. Багато що про його особисті риси свідчить такий факт: хто б не заходив до його кабінету, він підводився назустріч, подавав руку. Згодом, працюючи в ЦК КПУ, ніколи не вів розмову з відвідувачем через стіл, а сидів навпроти співрозмовника, створюючи атмосферу довіри.

Прикметний епізод трапився на зборах партійно-господарського активу Кривого Рогу. Учасники вже розсілися по місцях в залі, а місцеві репортери і їх колеги з обласних газет зустрічали «начальство» біля входу в зал. Нарешті, керівники з'явилися. Попереду йшов перший секретар міськкому партії — високий, статний чоловік. Він з гордо піднятою головою пройшов повз пишучу братію, і тільки біля дверей

¹¹ Кривчик Г., Щербакова О. Мегаполіс на семи пагорбах: Розбудова Дніпропетровська в 1950–1980-ті роки // Бористен. – 2004. – № 5. – С. 20–23.



В.В.Щербицький у президії

помітив, що Володимир Васильович трохи відстав. Виявляється, він «пригальмував», щоб особисто привітатися за руку з кожним журналістом, які стояли біля стіни. Після хвилинної розгубленості партійний керівник міста різко повернувся назад і, примостившись «слідом» за В. В. Щербицьким, теж став подавати руку представникам мас-медіа¹².

Саме за цю рису – повагу до кожної людини, незалежно від місця роботи і займаної посади, глибоко поважали ВВ (так скорочено за ініціалами називала його вся республіка, не кажучи вже про колег і, звичайно, журналістів) всі, хто працював з ним.

Енергія, ініціативність, прагнення В.В.Щербицького оновити промисловість, збільшити її потенціал припали до душі першому секретареві ЦК КПУ О.І.Кириченку. Саме тоді активніше стала проводитись лінія на омолодження складу номенклатурних кадрів вищої ланки. Керівник Дніпропетровщини на той час уже зарекомендував себе одним з найперспективніших регіональних лідерів.

¹² Хоменко А. Как Щербицкий научил первого секретаря горкома здороваться. Исполнилось 15 лет со дня смерти лидера Коммунистической партии Украины // Сегодня. – 2005. – 19 февраля. – С. 11.



Голова Президії Верховної Ради СРСР Л.І.Брежнєв (у центрі) і перший секретар Дніпропетровського промислового обкому Компартії України В.В.Щербицький на вулиці м. Дніпродзержинська



Л.І.Брежнєв, В.В.Щербицький на спорудженні Дніпродзержинської ГЕС

На XVIII з'їзді КПУ (23–26 березня 1954 року) В.В.Щербицького було обрано кандидатом у члени, а на XIX з'їзді (17–21 січня 1956 року) – членом ЦК КПУ¹³. На той момент Володимир Васильович вже здобув певний загальносоюзний статус. На початку 1956 року він, як делегат з вирішальним голосом, брав участь у роботі XX з'їзду КПРС¹⁴. Тоді ж, на XX з'їзді, його обирають членом Центральної Ревізійної Комісії КПРС¹⁵ і відбувається особисте знайомство з М.С.Хрущовим.

Окрім того, В.В.Щербицький у 1957 році, ще в ранзі першого секретаря Дніпропетровського обкому партії, був присутнім на двох важливих Пленумах ЦК КПРС. Йдеться про червневий Пленум, на якому М.С.Хрущову вдалося відстояти владу у боротьбі з «антипартійною групою Молотова, Маленкова, Кагановича та присталого до них Шепілова»¹⁶. Керівник Дніпропетровщини підписався під зверненням членів Центральної Ревізійної Комісії до ЦК КПРС, у якому разом із колегами «рішуче відкинув» «наклепницькі заяви антипартійної групи, партії, що намагалася зганьбити генеральну лінію, і діяльність першого секретаря ЦК КПРС тов. Хрущова М.С.»¹⁷

Другим був жовтневий Пленум, за рішенням якого був знятий з посади міністра оборони СРСР та виведений зі складу керівних органів СРСР і КПРС Г.К.Жуков, звинувачений у бонапартизмі, а завуальовано – у підготовці військового перевороту у Радянському Союзі¹⁸. Опоненти маршала серед аргументів проти нього навели як приклад намагання позбавити Збройні сили СРСР контролю з боку партії, небажання

¹³ Комуністична партія України: з'їзди і конференції / Кер. авт. кол. В. Ф. Солдатенко. – К.: Україна, 1991. – С. 226, 236.

¹⁴ XX съезд Коммунистической партии Советского Союза. 14–25 февраля 1956 года: Стенографический отчет: В 2-х тт. – Т. 2. – М.: Политиздат, 1956. – С. 545.

¹⁵ Там само. – С. 405, 504.

¹⁶ Молотов, Маленков, Каганович. 1957: Стенограмма июньского пленума ЦК КПСС и другие документы. – М.: Международный фонд «Демократия», 1998. – С. 553.

¹⁷ Там само. – С. 597.

¹⁸ Георгий Жуков. Стенограмма октябрьского (1957 г.) пленума ЦК КПСС и другие документы. – М.: Международный фонд «Демократия», 2001. – С. 334–335.

Г.К.Жукова вводили до складу військових рад з'єднань Радянської Армії, дислокованих в Україні, перших секретарів відповідних обкомів Компартії України. Через 20 років, уже на посаді Першого секретаря ЦК КПУ, В.В.Щербицький стане членом Військової ради Київського військового округу. Начальник штабу округу генерал С.І.Постников згадував: «До Збройних Сил він завжди ставився з повагою і турботою. Прослуживши не один рік в армії, будучи старшим офіцером запасу, він добре знав потреби армії і завжди намагався допомогти військам, розташованим в Україні. З його допомогою, а також за підтримки уряду України будувалися за рахунок республіки житлові будинки, адміністративні будівлі (міські та районні військові комісаріати) в різних гарнізонах. Будучи членом Військової ради округу, він брав активну участь в його роботі і завжди був в курсі всього, що відбувається у військах»¹⁹.

У вересні 1957 року Дніпропетровщина вдруге поспіль збирала багатий урожай. Значно зріс приріст валового обсягу промисловості. Тоді й відбулася в ЦК Компартії України тривала розмова О.І.Кириченка з В.В.Щербицьким, якому було запропоновано нову роботу.

Четвертого грудня 1957 року 39-річний перший секретар Дніпропетровського обкому стає секретарем і, одночасно, членом Президії ЦК Компартії України. У його віданні опинилися вся промисловість (у тому числі й оборонна) та будівельна галузь Радянської України, тобто сектори, на які в СРСР завжди робилася найбільша ставка.

Проте кар'єра В.В.Щербицького у тому ж таки 1957 році могла піти й у зовсім іншому напрямі. Йому була запропонована посада посла СРСР в Угорщині²⁰, яка тільки-но пережила криваві події осені 1956 року. В.В.Щербицький мав замінити на цій посаді Ю.В.Андропова.

¹⁹ Постников С.И. В далеких гарнизонах. — М.: Полигон-Пресс, 2004. — С. 224.

²⁰ Врублевский В.К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. — С. 21.

Такий вибір вочевидь припав тому, що він був особисто знайомий з новим лідером Угорщини – Я.Кадаром. Вони зустрілися і заприятюлися навесні 1955 року, коли Я.Кадар (тоді – керівник одного з районів Будапешта) з метою «обміну досвідом партійної роботи» відвідав Дніпропетровськ на чолі групи угорських комуністів, якою опікувався другий секретар місцевого обкому²¹.

Уже тоді В.В.Щербицький показав характер. Він не бажав переходити на незнайому йому дипломатичну роботу. Але протистояти напору О.І.Кириченка було важко – той був людиною крутою і не терпів заперечень. Ситуацію розв’язав М.С.Хрущов.

– Що ти до людини пристав, – осадив він О.І.Кириченка. – Ну, не хоче він бути послом, ось і залиш його у спокої²².

Працювати разом з О.І.Кириченком В.В.Щербицькому довелося лише 21 день – уже 26 грудня того обрали секретарем ЦК КПРС (де-факто – другим, хоча де-юре такої посади тоді не існувало), і він вирушив до Москви. Першим секретарем ЦК Компартії України став М.В.Підгорний.

Микола Вікторович суттєво змінив атмосферу в партійній організації республіки, привніс новий стиль у роботу громадських та господарських організацій. Йому були властиві діловитість у роботі, розумна вимогливість, повага до кадрів, доступність, простота, що істотно впливало і на стиль роботи інших керівників республіки. Він уважно вислуховував співрозмовника, не зривався, не дозволяв собі грубощів. Це надавало підлеглим більше впевненості у роботі, відкривало широке поле для ініціативи. Стиль і методи роботи, які сформувались за часів М. В. Підгорного, вплинули на всю подальшу діяльність Компартії України²³.

Після обрання Володимира Васильовича секретарем ЦК Компартії України родина Щербицьких переїхала до Києва, де оселилася в квартирі по вулиці Пушкінській.

²¹ Байков В.С. 1956. Венгрия глазами очевидца. – М.: СПб.; Нестор-История, 2016. – С. 62.

²² Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 396.

²³ Погребняк Я.П. Записки секретаря ЦК КП Украины (1971–1987 гг.). – С. 37–38.



*На трибуні святкової демонстрації трудящих міста Дніпропетровська.
В.В.Щербицький другий ліворуч*



Володимир Васильович з партійними працівниками Дніпропетровщини



Родина Щербицьких



Володимир Васильович з донькою Олею

Відразу після переїзду взимку 1959 року Рада Гаврилівна привела сина, п'ятикласника Валерія, в найближчу до будинку школу і стала на облік у шкільній парторганізації. А з 1 вересня наступного навчального року Р.Г.Щербицька вже викладала у цій школі російську мову і літературу, як і до цього в Дніпропетровську²⁴.

На жаль, часу на сім'ю у В.В.Щербицького залишалось все менше, нова робота вимагала повної самовіддачі. Внаслідок розширення повноважень союзних республік упродовж 1953–1956 років у відання Української РСР було передано близько 10 тис. союзних підприємств. Питома вага промисловості республіканського підпорядкування в Україні зростає з 36 до 76%. Бюджет республіки за той же період збільшився у два з половиною рази²⁵.

Все це підвищило роль і відповідальність влади Української РСР у вирішенні питань господарського розвитку. У 1957–1958 роках було розширено повноваження ЦК компартій союзних республік при вирішенні організаційно-партійних і бюджетно-фінансових питань. Республіканським парторганізаціям дозволялося затверджувати штати міськкомів, райкомів партії та інших підвідомчих партійних установ, змінювати штати обкомів і ЦК. Разом з вищими органами Радянської влади союзних республік їм надавалось право створювати нові, укрупнювати і ліквідувати існуючі райони, перетворювати робітничі селища та селища міського типу на міста, відносити міста до категорій районного, обласного, республіканського підпорядкування. ЦК компартій союзних республік отримали право започатковувати й припиняти видання районних і міських газет, а також відомчих газет і журналів, визначати періодичність та накладу усіх видань, які виходили на території республіки, обсяг радіомовлення в республіці та областях, створювати й ліквідувати кабінети політичної освіти, вечірні університети марксизму-ленізму тощо²⁶.

²⁴ Лисниченко І. Первая леди Советской Украины Рада Щербицкая на работу ходила пешком...

²⁵ Сторінки з історії Компартії України: запитання і відповіді / П.Л.Варгатюк, В.К.Василенко, Л.М.Гордієнко та ін. – К.: Либідь, 1990. – С. 285.

²⁶ Там само. – С. 287.

За ініціативою М.С.Хрущова було проведено докорінну реформу управління промисловістю. Лютневий (1957 року) Пленум ЦК КПРС ухвалив рішення про ліквідацію галузевих міністерств і створення замість них територіальних органів управління промисловістю – Рад народного господарства (раднаргоспів). Спочатку нова система управління справила певний позитивний вплив на розвиток економіки: сприяла поліпшенню розподілу праці та її кооперації в межах економічного регіону; чіткіше стала формуватися виробнича й соціальна інфраструктура; повніше використовувалися місцеві ресурси. Вона сприяла проведенню Україною, як й іншими республіками, більш самостійної економічної політики. Водночас система мала серйозні вади: неспроможність забезпечити єдність технічної політики; гальмування впровадження нової техніки тощо.

Економіка УРСР (як і СРСР в цілому) на той час перебувала на підйомі. Упродовж 1951-1958 років було споруджено понад 1000 великих промислових підприємств. Ставали до ладу нові металургійні і машинобудівні заводи, шахти й електростанції. Певні зрушення сталися в розвитку сільського господарства, у підвищенні добробуту й культурного рівня населення. Всесвітньо відомі досягнення радянської науки й промисловості того часу: початок використання атомної енергетики для виробництва електроенергії, освоєння космосу.

У 1957 році було розроблено та схвалено семирічний план на 1959-1965 роки, завдання якого полягали у створенні умов, необхідних для «побудови комуністичного суспільства до кінця ХХ століття». Упродовж 1959-1965 років у республіці в експлуатацію було введено 900 промислових об'єктів, в тому числі три гірничо-збагачувальні комбінати в Кривому Розі, каскад гідроелектростанцій на Дніпрі, Черкаський і Чернігівський заводи хімічного волокна. У Запоріжжі розпочався випуск легкових автомобілів, в Кременчуці – вантажних;

на Київському та Харківському авіазаводах впроваджувалися нові моделі пасажирських літаків. У 1959 році було сконструйовано новий турбогвинтовий літак АН-24, а з 1960 року виготовлялись реактивні повітряні лайнери ТУ-124. УРСР перетворилася на потужну металургійну, паливну та машинобудівну базу СРСР.

Важливе значення для дальшого піднесення народного господарства республіки мав розвиток хімічної промисловості. На Пленумі ЦК КПУ, який відбувся у листопаді 1958 року, розвиток цієї галузі був проголошений найважливішим народногосподарським завданням²⁷. На ХХІ з'їзді КПУ (16-19 лютого 1960 року) В.В.Щербицький міг із задоволенням відмітити, що за два роки у хімічній промисловості відбулися значні якісні і кількісні зміни. За цей час в Україні було зведено значні потужності та освоєно понад 50 найменувань нових видів хімічної продукції. Вперше в Радянському Союзі освоєно виробництво синтетичних спиртів і розчинників для пластмас з природного газу. Було створено 17 науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій, які подавали практичну допомогу хімічним підприємствам в освоєнні нових видів продукції²⁸.

ХХІІ з'їзд КПУ (27-30 вересня 1961 року) констатував, що з початку семирічки у республіці збудовано понад 200 великих промислових підприємств, зокрема два гірничозбагачувальні комбінати, три потужні доменні та чотири мартенівські печі, вугільна шахта «Росія», Дніпропетровський шинний завод та інші. Достроково виконувались завдання семирічки по розвитку промисловості, будівництва, транспорту²⁹.

В.В.Щербицький добре розумів значення науково-технічного прогресу і був одним з активних ініціаторів впровадження його досягнень. Курс на прискорення НТП в середині

²⁷ Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т. 2: 1941–1976. – К.: Политиздат Украины, 1977. – С. 642–649

²⁸ ХХІ з'їзд Комуністичної партії України. 16–19 лютого 1960 р.: Матеріали з'їзду. – К.: Політвидав України, 1960. – С. 126.

²⁹ ХХІІ з'їзд Комуністичної партії України. 27–30 вересня 1961 р.: Матеріали з'їзду. – К.: Політвидав України, 1962. – С. 238–239.



Депутат В.В.Щербицький на сесії Верховної Ради СРСР. Москва, 1959 рік



*Перший секретар Дніпропетровського обкому Компартії України
В.В.Щербицький на хлібному полі*

1950-х років був пов'язаний із розгортанням науково-технічної революції. Всебічний технічний прогрес у всіх галузях народного господарства мав бути забезпечений насамперед розвитком машинобудування, особливо верстатобудування, приладобудування, радіоелектроніки, електротехніки, виробництвом нових, досконаліших видів устаткування для металургії, хімії, нафтової, газової та інших галузей промисловості, розвитком виробництва полімерних матеріалів тощо.

14–15 липня 1959 року відбувся Пленум ЦК КПУ, який заслухав доповідь В.В.Щербицького «Завдання Комуністичної партії України по виконанню рішень червневого Пленуму Центрального Комітету КПРС». У ній зазначалося, що в республіці створено чимало машин, приладів і засобів автоматизації, на багатьох підприємствах впроваджено більш прогресивні технологічні процеси, введено в експлуатацію автоматичні й потокові лінії, спеціальні дільниці по виготовленню засобів механізації. Поряд з цим вказувалося на серйозні недоліки у здійсненні технічного прогресу, зокрема, на технічну відсталість багатьох вугільних шахт, недосконалість вугільних комбайнів і породонавантажувальних машин. Секретар ЦК КПУ вимагав установити ефективний контроль за виробництвом засобів виробництва, а тих, хто випускатиме застарілу, некомплектну чи браковану продукцію, закликав суворо карати, злісних бракоробів — судити. «Треба оголосити війну консерваторам і бракоробам! Не жаліти нікого, коли цього вимагають інтереси держави», — закликав В.В.Щербицький³⁰.

Головна увага зосереджувалася на розвитку енергетики, машинобудування і сировинної бази, військово-промислового комплексу. Одним з основних напрямів прискорення науково-технічного прогресу стала електрифікація. На базі введення в дію нових потужностей тепло- і гідроелектростанцій, розробки й впровадження нової техніки електрична енергія

³⁰ Завдання Комуністичної партії України по виконанню рішень червневого Пленуму Центрального Комітету КПРС. Доповідь секретаря ЦК КП України товариша В.В.Щербицького на Пленумі ЦК КП України // Радянська Україна. — 1959. — 16 липня. — С. 1.

все ширше використовувалась у промисловості, на транспорті, в сільському господарстві. До ладу ставали заводи високовольтної апаратури, високовольтні лінії електропередачі.

До 1959 року у машинобудуванні й металообробній промисловості України було встановлено 116 автоматичних ліній. Інтенсифікація технологічних процесів відбувалась у чорній металургії та інших галузях. Відбулися зрушення в удосконаленні технології металургійного виробництва. Почалося промислове впровадження кисню у мартенівських печах, природного газу в доменному виробництві. Справжню технічну революцію в ряді галузей промисловості здійснило масове впровадження технології електрозварювання. Розгорнулося будівництво залізничних та автошляхів. У 1958 році були частково електрифіковані всі шість залізниць республіки.

За пропозицією В.В.Щербицького було переглянуте проекти будівництва нових підприємств на предмет відповідності рівню сучасної техніки і технології, оснащення досконалим устаткуванням, засобами механізації і автоматизації. Застаріле устаткування знімалося з виробництва, намічалися заходи з модернізації та створення нових типів машин. Зміцнювалися висококваліфікованими кадрами конструкторські, технологічні та дослідні служби, створювалися нові науково-дослідні бюро, експериментальні лабораторії.

Прогрес науки і техніки став могутнім чинником розвитку продуктивним сил, підвищення продуктивності праці. Пленум ЦК КПУ, який відбувся 27 липня 1960 року, відзначив досягнення у зростанні виробництва промислової продукції, розвитку техніки і вдосконаленні технологій. Значно поліпшилася технологія металургійного виробництва і вугільної промисловості. На 47 мартенівських печах застосовувався кисень, було вдосконалено технологію виробництва прокату, модернізовано ряд станів, освоєно випуск багатьох економічних профілів прокату. Вугільні шахти було переведено на повністю циклічну роботу.

Секретар ЦК КПУ активно опікувався діяльністю інститутів Академії наук УРСР, насамперед електрозварювання імені Є.О.Патона, електротехніки, фізики, металокераміки і спецсплавів, машинознавства та автоматики, Львівського, Харківського політехнічних, Донецького індустріального інститутів та низки науково-дослідних галузевих інститутів. Вживались заходи з наближення науково-дослідних, конструкторських і проектних організацій до виробництва, створення в раднаргоспах необхідних умов для організації наукових досліджень, зміцнення наукової бази, на яку раднаргоспи могли б спиратися в своїй роботі по технічному прогресу.

Однак моделі централізованої планової економіки того часу була властива слабкість внутрішніх стимулів технічного прогресу. Основний його імпульс концентрувався на вершині системи централізованого планового керівництва, через формування і здійснення великих науково-технічних програм і відповідних інвестиційних рішень. На рівні галузевих структур і підприємств цей імпульс різко слабшав. Тому технічний прогрес часто зводився до будівництва нових підприємств за гальмування технічного оновлення виробництва на вже існуючих підприємствах³¹.

Поліпшувалися умови праці в промисловості, охорона праці на виробництві. Наприкінці 1957 – на початку 1958 років було вжито низку заходів задля покращення техніки безпеки на шахтах та будовах вугільної промисловості. З 1957 року розпочалося поступове переведення трудящих на семигодинний, а на шкідливому виробництві – на шестигодинний робочий день (при шестиденному робочому тижні). У 1960 році була проведена пенсійна реформа. Пенсійний вік було знижено до 60 років для чоловіків і 55 – для жінок. Середній розмір пенсії збільшився майже вдвічі.

Авторитет В.В.Щербицького як здібного організатора, енергійного, ініціативного, наполегливого і разом з тим чуйного партійного керівника значно зріс. Його добре знали на

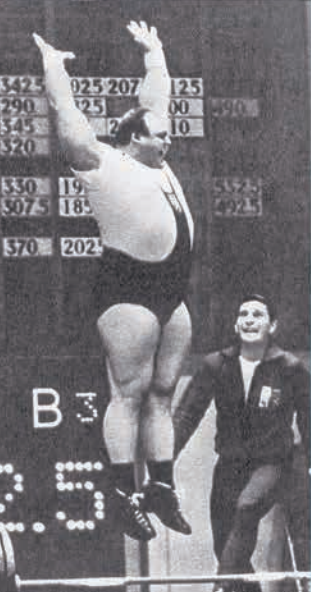
³¹ Колганов А.И. Что такое социализм? Марксистская версия. – М.: Либроком, 2012. – С. 554.

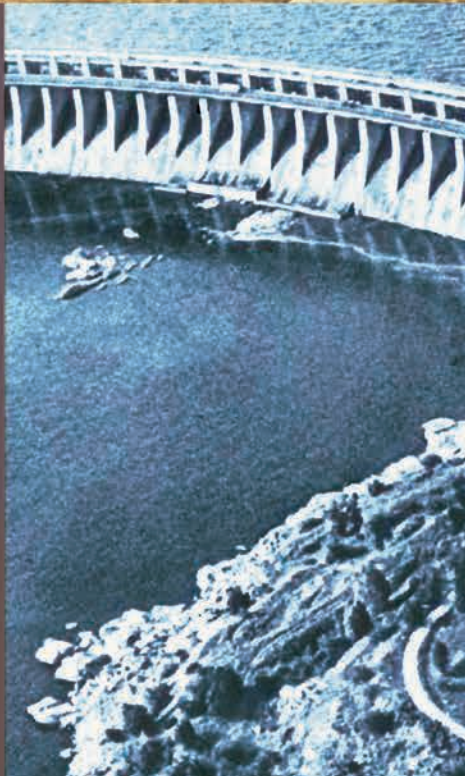
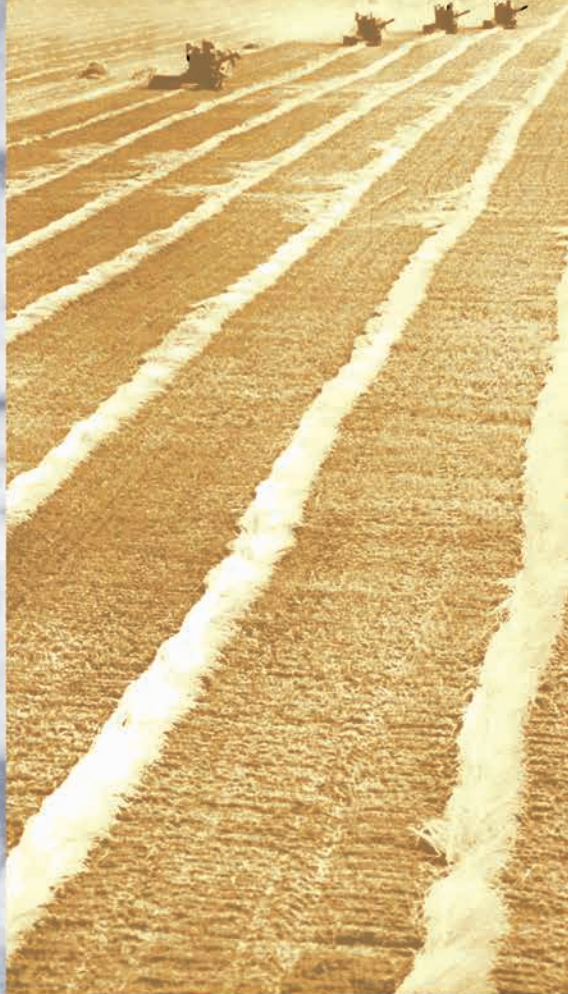


Секретар ЦК Компартії України В.В.Щербицький з шахтарями м. Макіївки Донецької області, 1960 рік

шахтах і будовах, фабриках і заводах, у робітничих колективах і партійних осередках. За словами багатьох партійців, В.В.Щербицький наприкінці 1950-х років вирізнявся серед колег «неочікуваними ходами», логікою та аргументами, що дозволяли при вирішенні будь-якого питання «повернути в іншому, кращому напрямку». Напередодні сорокаріччя з дня народження, 16 лютого 1958 року, Володимир Щербицький отримав свій перший орден Леніна — найвищу нагороду СРСР (всього орденів Леніна у нього за життя було вісім).

До початку 1960-х років секретар ЦК КПУ, який опікувався питаннями промисловості й будівництва, зумів вирости до рівня керівника союзного значення, здатного управляти економікою такої великої республіки, як Україна. Ці здібності він розкрив уже на новому етапі свого життя.







На чолі уряду України

28 лютого 1961 року В.В.Щербицький був призначений Головою Ради Міністрів УРСР¹. На цій посаді він змінив досвідченого Н.Т.Кальченка, який мав освіту агронома і був визнаним фахівцем у галузі сільського господарства. За час його врядування (1954-1961 рр.) увага у цій галузі зосереджувалась на збільшенні поставок сільськогосподарської техніки, створенні постійних кадрів механізаторів, зміцненні колгоспів і радгоспів керівними кадрами і фахівцями, на оновленні системи планування сільськогосподарського виробництва і матеріальної зацікавленості селян. У 1953–1958 роках валовий збір зерна в республіці зріс порівняно з попередньою п'ятирічною майже на 20%, валовий збір буряків – удвічі, середньорічне виробництво м'яса – в 2,1 рази, молока – втричі. Суттєві зміни відбулися і в інших галузях народного господарства.

¹ Указ Президії Верховної Ради Української РСР // Радянська Україна. – 1961. – 1 березня. – С. 1.

Однак 1960 рік для сільського господарства України виявився невдалим, за що М.С.Хрущов на січневому 1961 року Пленумі ЦК КПРС піддав керівництво республіки гострій критиці. Це стало приводом для змін в уряді республіки. Н.Т.Кальченко залишився заступником, а згодом був призначений першим заступником Голови Ради Міністрів УРСР і пропрацював на цій посаді до 1976 року, залишаючись куратором сільського господарства.

Вступ В.В.Щербицького на нову посаду відбувся органічно, без будь-яких проблем. Він добре знав важку промисловість, металургію, машинобудування, якими безпосередньо опікувався як секретар ЦК КПУ. Не кажучи вже про «оборонку», яка залишалася пріоритетним напрямом його діяльності і на новій посаді. Не були для нього «закритою книгою» й інші галузі народного господарства, соціальна сфера.

Значну увагу довелося приділяти будівництву нових, розширенню і реконструкції діючих електростанцій². У середині жовтня 1961 року було достроково здано в експлуатацію Кременчуцьку ГЕС. Забезпеченню потреб народного господарства республіки в електричній і тепловій енергії, здійсненню програми суцільної електрифікації України сприяло створення в листопаді 1962 року Міністерства енергетики й електрифікації УРСР.

На виконання рішень грудневого 1963 року Пленуму ЦК КПРС, на якому М.С.Хрущов доповнив відоме ленінське положення: «Комунізм є Радянська влада плюс електрифікація всієї країни» словами «плюс хімізація народного господарства», в Україні було розроблено широку програму розвитку хімічної промисловості³. За п'ять років було збудовано і введено в дію понад 40 нових великих підприємств. Виробництво хімічної продукції зросло майже втричі. На кінець 1963 року Україна давала понад 28% загальносоюзного виробництва мінеральних добрив, 25% сірчаної кислоти, значну кількість

² ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 8199. – Арк. 185.

³ Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986 гг.). – Т. 10. 1961–1965. – 9-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1986. – С. 378–393.

№ 34/І

183



У К А З

Президії Верховної Ради Української РСР

ПРО ПРИЗНАЧЕННЯ ГОЛОВОЮ РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇН-
СЬКОЇ РСР тов. ЩЕРБИЦЬКОГО В.В.

Президія Верховної Ради Української РСР
п о с т а н о в л я е :

Призначити Головою Ради Міністрів Україн-
ської РСР тов. ЩЕРБИЦЬКОГО Володимира Васильовича.

ГОЛОВА ПРЕЗИДІЇ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР *В. Щербіцький* Д. КОРОТЧЕНКО

СЕКРЕТАР ПРЕЗИДІЇ
ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР *А. Зленко* А. ЗЛЕНКО

м. К и ї в

28 лютого 1961 року.

Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 28 лютого 1961 року

природної сірки, хімічних реактивів та іншої продукції. Середньорічний приріст продукції хімічної промисловості становив 17% при загальному прирості промислової продукції в республіці 9,3%⁴.

Тривав пошук таких форм організації промислового виробництва, які більшою мірою відповідали об'єктивному процесу концентрації виробництва, сприяли його спеціалізації і кооперуванню. Важливим кроком у цьому напрямі стало утворення виробничих об'єднань. Перше таке об'єднання було створено 1961 року у Львові.

Стрімко розвивались транспортна галузь і будівництво автошляхів. Було завершено реконструкцію і будівництво автомобільно-тролейбусної дороги Сімферополь–Алушта–Ялта. У 1961 році було відкрито регулярне троллейбусне сполучення, що значно покращило транспортне обслуговування відпочиваючих у Криму. Рада Міністрів УРСР ухвалила рішення розпочати часткову реконструкцію і будівництво дороги Ялта–Алупка⁵.

Вдосконалювалася система управління в сільському господарстві. Було утворено Міністерство заготівель, Республіканське об'єднання по продажу сільськогосподарської техніки, запасних частин, мінеральних добрив та інших матеріально-технічних засобів, організації ремонту і використання машин у колгоспах і радгоспах («Укрсільгосптехніка»). У доповіді на серпневому 1962 року Пленумі ЦК КПУ В.В.Щербицький закликав поставити виробництво сільськогосподарської техніки на міцну індустріальну основу, поліпшити розробку нових, найбільш економічних, дешевих і надійних в експлуатації машин і устаткування⁶.

У 1961 році були знижені в середньому на 40% ціни на сільськогосподарські машини та запасні частини до них, ав-

⁴ Нариси історії Комуністичної партії України. – Вид. 4-те, доп. – К.: Політвидав України, 1977. – С. 647.

⁵ ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 10. – Спр. 684. – Арк. 50–52.

⁶ Пленум Центрального комітету КП України // Радянська Україна. – 1962. – 10 серпня. – С. 1.

томобілі та пальне. Колгоспи отримали значні пільги із сплати прибуткового податку від реалізації продуктів тваринництва. Наступного року для колгоспів було знижено ціни на будівельні матеріали, метал і металоконструкції. Водночас підвищено, в середньому на 35%, державні закупівельні ціни на молоко, молочну продукцію, худобу і птицю. Колгоспам було відстрочено до шести років заборгованість Держбанку СРСР, надавались короткотермінові кредити для купівлі мінеральних добрив, насіння багаторічних трав, молодняка великої рогатої худоби тощо. Було списано заборгованість колгоспів за придбану у МТС і РТС техніку, устаткування, приміщення на загальну суму 180 млн. крб. За рішенням Ради Міністрів УРСР було перевірено стан побутового обслуговування сільського населення, спільно з облвиконкомаами вжито заходів по усуненню недоліків⁷.

Зростала і політична вага В.В.Щербицького. У жовтні 1961 року на XXII з'їзді КПРС 43-річний голова Ради Міністрів УРСР став членом ЦК КПРС і кандидатом у члени Президії ЦК КПРС. Він був обраний до складу Президії з'їзду, головував на одному із засідань. Після обговорення доповіді М.С.Хрущова він пропонує «цілком і повністю схвалити політичний курс і практичну діяльність Центрального Комітету Комуністичної партії Радянського Союзу у галузі внутрішньої та зовнішньої політики»⁸.

Діяльність В. В. Щербицького на посаді керівника уряду України співпала з апогеєм хрущовських експериментів, які дедалі набували неоднозначного характеру. Хоча промисловість країни протягом семиріччя в цілому розвивалася успішно, темпи її зростання почали уповільнюватися. Знизилася ефективність використання виробничих фондів і капіталовкладень, повільно впроваджувались у виробництво наукові досягнення. В сільському господарстві зменшилося

⁷ ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 8975. – Арк. 76–77.

⁸ XXII съезд Коммунистической партии Советского Союза. 17–31 октября 1961 года: Стенографический отчет: В 3-х тт. – Т. 3. – М.: Политиздат, 1962. – С. 9, 59, 194, 201, 358, 597.



Керівники Комуністичної партії і Уряду України в музеї Т.Г.Шевченка в Каневі. В.В.Щербицький – крайній ліворуч, 1961 рік

середньорічне виробництво зерна, цукрових буряків та інших культур. Скоротилося поголів'я худоби, знизилася її продуктивність.

Це був дуже непростий етап і в політичному житті В.В. Щербицького. Тоді ж особливо помітно проявилися притаманні йому принциповість і сміливість, знання проблем, які назрівали в радянському суспільстві.

28 червня 1963 року досить несподівано було оприлюднено Указ Президії Верховної Ради УРСР про «звільнення тов. Щербицького В.В. від обов'язків Голови Ради Міністрів Української РСР у зв'язку з переходом на іншу роботу». Якихось претензій йому, як керівнику уряду, при цьому не висловлювалось. Офіційно не були оприлюднені і справжні мотиви ухваленого рішення.

Але для громадськості, передусім партійної, не було таємницею, що відставка В.В.Щербицького стала наслідком не-



Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький приймає виконуючого обов'язки Генерального секретаря ООН У Тана. М. Київ, 1962 рік

гативної реакції М.С.Хрущова на позицію глави українського уряду, який критично висловлювався стосовно деяких реформаторських ініціатив першого секретаря ЦК КПРС, зокрема щодо розподілу партійних (а відтак і радянських, профспілкових і комсомольських) органів за виробничим принципом на промислові і сільські⁹. Критично ставився В.В.Щербицький також до діяльності раднаргоспів, не завжди обґрунтованих розрахунків Держплану СРСР при встановленні Україні обсягів продажу зерна, заготівель тваринницької продукції¹⁰. Невдоволення М.С.Хрущова викликала смілива доповідь керівника українського уряду про стан економіки республіки¹¹.

⁹ Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 82–83, 138–139.

¹⁰ Тронько П.Т. В.В.Щербицький (1918–1990) // Український історичний журнал. – 2003. – № 1. – С. 111.

¹¹ Сушков А.В. Президиум ЦК КПСС в 1957–1964 гг. – Екатеринбург: УрО РАН, 2009. – С. 232.

Економіст, академік АН СРСР М.П.Федоренко, котрий навчався на курсах при Військовій академії хімічного захисту разом з В.В.Щербицьким, а після війни підтримував з ним стосунки, у своїх мемуарах пише, як сам Володимир Васильович пояснював причини відставки. Перед тим, як ухвалити рішення про розподіл партійних органів за галузевим принципом, М.С.Хрущов розіслав країною «гонців», щоб «промоніторити» думки. Такий гонець прибув і до Києва. Коли В.В.Щербицький почув новину, він дуже несхвально відгукнувся про цей намір, тож «оргвисновки» не забарилися¹².

Життя підтвердило обґрунтованість позиції В.В.Щербицького. Невдовзі стало очевидним, що поділ партійних організацій на промислові та сільські не тільки не сприяв наближенню партійного керівництва до виробництва, а, навпаки, загальмував цей процес. Район, як єдине ціле, як адміністративно-господарська одиниця в партійному і державному відношеннях був роз'єднаний на частини, що позбавляло партійні, радянські і господарські органи можливості діяти узгоджено і цілеспрямовано при розв'язанні політичних і економічних завдань. Виробничий принцип побудови місцевих парторганізацій, як показав досвід, об'єктивно призводив до змішування функцій, прав і обов'язків партійних, радянських і господарських органів, штовхав партійні комітети до підміни функцій господарських організацій, породжував паралелізм і дублювання в керівництві. Міські партійні й державні організації штучно відривалися від організацій сільських, погіршувалося обслуговування сільського населення в галузях освіти, охорони здоров'я.

Це дезорганізувало діяльність органів влади на місцях. Різко зростала чисельність управлінського апарату. Реаліст у політиці, тверезий і розважливий керівник В. В. Щербицький добре розумів наслідки таких непродуманих «реформ», проявивши твердість і сміливість в обстоюванні власної позиції.

¹² Федоренко Н.П. Вспоминая прошлое, заглядываю в будущее. – М.: Наука, 1999. – С. 129.

Володимир Васильович повертається до Дніпропетровська, де очолює промисловий обком партії. «Опала» не пройшла для нього безслідно. Він переніс інфаркт. Відставка політично загартувала його, зробила менш запальним, більш обережним у словах і вчинках.

У цей нелегкий час повною мірою пізнав і лицемірство «друзів», які поспішили відвернутися від опального керівника, і відчув моральну підтримку тих, хто поділяв його позицію. Усвідомлення власної правоти надавало йому сил і оптимізму.

Володимир Васильович відзначав, що сам попросився до міста, яке знав і любив: «згоден на будь-яку роботу, але якщо можна – на Дніпропетровщині». І навіть не закінчивши реабілітації після інфаркту, вже 4 липня виїхав на «нове старе» місце роботи. Супроводжував його і представляв активу області П.Ю.Шелест, для якого, до речі, це була перша поїздка у регіони у ранзі першого секретаря ЦК КПУ. На «новій-старій» посаді ВВ працював з такою ж енергією і впевненістю, як і раніше.

Разом з посадою Голови Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький втратив і статус кандидата у члени Президії ЦК КПРС, залишившись при цьому членом Президії ЦК КПУ і членом ЦК КПРС. Тодішній голова КДБ СРСР В.Ю.Семичастний стверджував, що під час приїздів першого секретаря Дніпропетровського обкому КПУ до Москви його продовжували приймати на тому ж рівні, як і раніше: «... та ж охорона, ті ж номери у готелях, ті ж квартири, телефони, машини – все як належить»¹³. Це свідчить, що у вищому керівництві СРСР розправа М.С.Хрущова з молодим українським «прем'єром» сприймалась як несправедливість. Але розуміючи безпідставність відставки В.В.Щербицького, ніхто з соратників не наважився виступити на його захист, у тому числі й перший секретар ЦК КПУ М.В.Підгорний. Не виступив і Л.І.Брежнев.

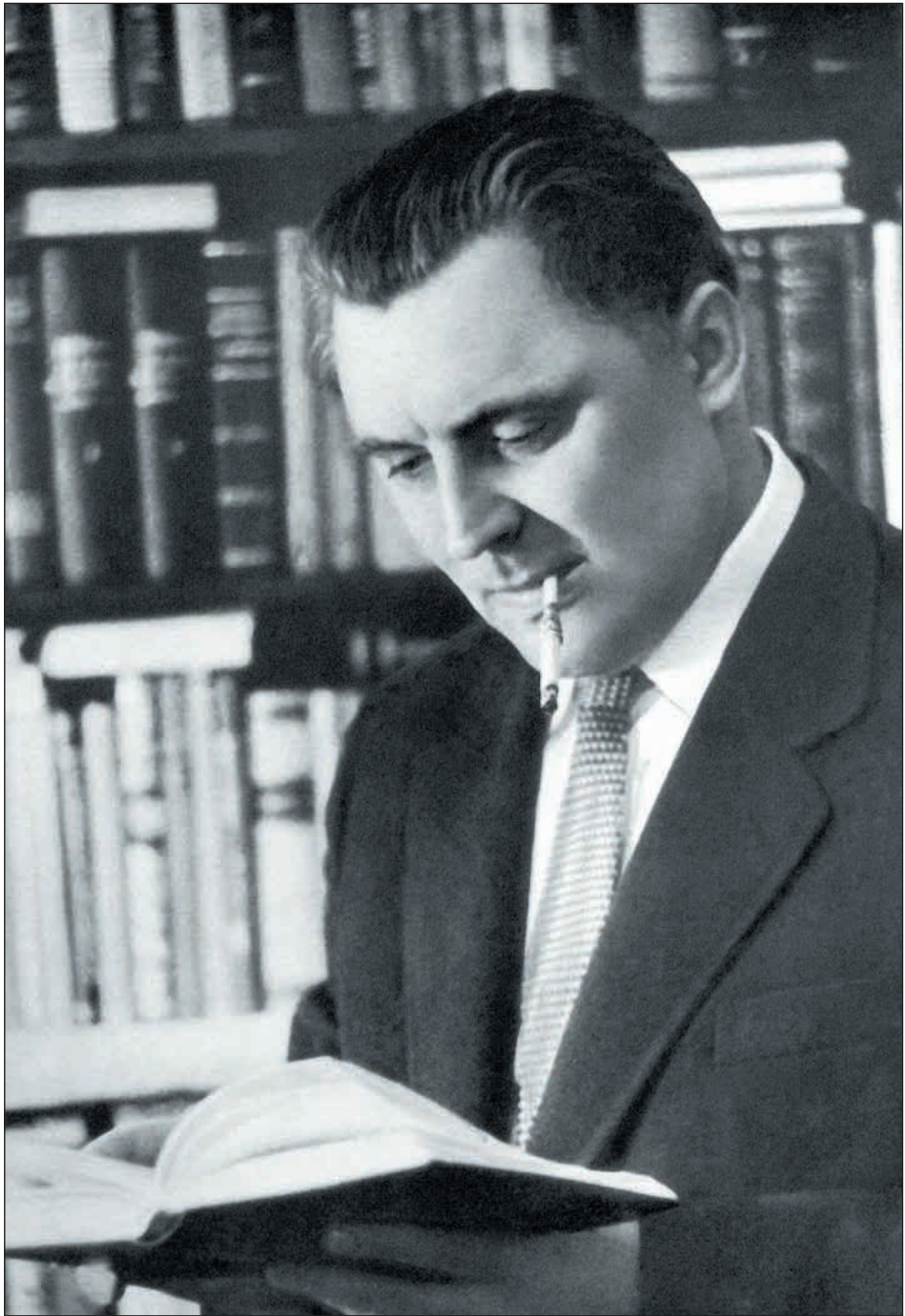
¹³ Семичастный В.Е. Беспокойное сердце. – М.: Вагриус, 2002. – С. 450.



В.В.Щербицький виступає на республіканській нараді молодих кукурудзівників. Київ, 7 лютого 1962 року

Так на прикладі однієї особової справи можна простежити ту трагічну практику, що десятиліттями складалася у вищих ешелонах влади в СРСР, коли більшість розуміє хибність і абсурдність дій першої особи в партії і державі, але продовжує підтримувати їх, аби не втратити посаду. Історія М.С.Хрущова тут була скоріше винятком.

14 жовтня 1964 року відбувся Пленум ЦК КПРС, на якому Микиту Сергійовича було звільнено з посади першого секретаря ЦК КПРС, визнано за недоцільне перебування його на посаді Голови Ради Міністрів СРСР й відправлено на пенсію. З метою недопущення концентрації надмірних повноважень в руках однієї особи було вирішено також доцільним надалі не поєднувати посади лідера партії і голови уряду.



Володимир Васильович у робочому кабінеті. Київ, 1961 рік



Льотчик-космонавт СРСР, Герой Радянського Союзу П.Р.Попович, Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький, секретар ЦК КП України, перший секретар Київського обкому партії П.Ю.Шелест під час зустрічі в Узині Київської області. Серпень 1962 рік



Проводи космонавта П.Р.Поповича в аеропорту Києва. Ліворуч – член Політбюро, секретар ЦК Компартії України, перший секретар Київського обкому партії П.Ю.Шелест, перший секретар ЦК Компартії України М.В.Підгорний, Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький, Голова Президії Верховної Ради УРСР Д.С.Коротченко. 8 вересня 1962 року



Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький під час зустрічі з Героєм Радянського Союзу, льотчиком-космонавтом СРСР П.Р.Поповичем

Рішення про усунення М.С.Хрущова із займаних посад ухвалювалося колегіально, в рамках статутних норм, які діяли в той час, без порушення партійних принципів. Факт попередньої домовленості про це між членами Президії ЦК КПРС немає підстав називати «змовою». В партії і суспільстві рішення про відставку М.С.Хрущова було сприйняте спокійно, з розумінням і схваленням. Колишній лідер країни не зазнав переслідувань чи репресій. До того ж, він мав уже досить поважний вік.

На жаль, в подальшому прецедент відставки керівників похилого віку не набув поширення в СРСР, що призвело до кадрового застою у верхах і серйозної політичної кризи. У Радянському Союзі і країнах Варшавського договору не вдалося виробити механізму безболісного відходу вищих керівників від влади. Відставні керманічі, як правило, не одержували належних почестей, сприймали свою відставку досить болісно, тому деякі з них з останніх сил чіплялися за владу. Це не стосується В.В.Щербицького.

Рішення про зміщення М.С.Хрущова на Пленумі ЦК КПРС було прийнято одноголосно. Голосував за нього і В.В.Щербицький. На Пленумі він не виступав. Зі слів П.Ю.Шелеста відомо, що він інформував першого секретаря Дніпропетровського обкому «про ситуацію, яка складається навколо М.С.Хрущова» і, вірогідно, заручився його підтримкою¹⁴.

Першим (з 1966 року – Генеральним) секретарем ЦК КПРС було обрано Л.І.Брежнєва. Одночасно Президія Верховної Ради СРСР призначила Головою Ради Міністрів СРСР О.М.Косигіна. У 1965 році Президію Верховної Ради СРСР очолив М.В.Підгорний. Так сформувався своєрідний тріумвірат, стосунки всередині якого визначали розклад сил у партії та державі.

Після жовтневого 1964 року Пленуму ЦК КПРС діяльність влади, як тоді підкреслювалося, спрямовувалася на викорі-

¹⁴ Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». Спогади, щоденники, документи, матеріали / Упоряд.: В. Баран, О. Мандебура та ін.; За ред. Ю. Шаповала. – К.: Генеза, 2003. – С. 182.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМІТЕТ

№-Пл-І/І-а
І7/ХП-1964 р.



ПОСТАНОВА

Пленуму
обкому КПУ України, протокол № І § І-3 від 15/ХП- 1964 р.

Про першого секретаря Дніпропетровського обкому КПУ України.

Обрати першим секретарем і членом бюро Дніпропетровського обкому КПУ України тов.Щербинського Володимира Васильовича.

Просити ЦК КПРС і ЦК КПУ України затвердити.


 СЕКРЕТАР ОБКОМУ
КПУ УКРАЇНИ
 
 (М.ТОЛУБЄВ)

Надіслано: ЦК КПРС, ЦК КПУ України,
сектору єдиного партквитка та обліку
кадрів обкому КПУ України.

ЛК-4

Тисяча частина
Особого сектору ЦК КПУ України про порядок зберігання лян на звороти.

В. № 82/12-1148 11. 2. 1964 рр.
17-ХІІ 1964 р.

*Постанова пленуму Дніпропетровського обкому Компартії
України від 15 грудня 1964 року*

нення проявів суб'єктивізму та волюнтаризму, парадності, галасу, невинновданого поспіху, на впровадження в усіх сферах життя наукового підходу. Вже в листопаді 1964 року приймаються рішення про об'єднання промислових і сільських партійних організацій і радянських органів. Було визнано необхідним обирати єдиний обком партії, а партійні комітети виробничих колгоспно-радгоспних управлінь реорганізувати в районні комітети партії. Скасовано територіальну систему управління у сфері промислового виробництва, ліквідовано раднаргоспи. Керівництво галузями поверталосся у відання союзних міністерств. В Україні створювались союзно-республіканські міністерства, що підвищило значення і відповідальність Ради Міністрів республіки.

15 жовтня 1965 року В.В.Щербицький повернувся у крісло Голови Ради Міністрів УРСР, а ще через два місяці знову став кандидатом у члени Президії (з квітня 1966 року – Політбюро) ЦК КПРС.

У вересні 1965 року на засіданні Політбюро ЦК КПРС під час розгляду записки лідера української Компартії про зовнішню торгівлю трапився конфлікт. П. Ю. Шелест згадував: «У гарячці або навмисне було наговорено багато дурниць та образ, висувалися необґрунтовані звинувачення на адресу керівників республіки. Стверджувалося, що, мовляв, Україна претендує на особливе становище, проявляє місництво. Казали і про те, що порушується державна і планова дисципліна... Договорилися навіть до того, що на Україні занадто багато розмовляють українською і що навіть вивіски на магазинах і назви вулиць написані українською мовою. Севастополь – це місто російської слави, а в ньому є написи українською мовою»¹⁵.

Секретар ЦК КПРС О.М.Шелепін навіть вимагав «оргвисновок», скликання Пленуму ЦК КПУ. П.Ю.Шелест у відповідь заявив: «Що стосується оргвисновок, то Ви мало в чому розумієтесь, що діється на Україні, і якщо хочете скликати Пленум, то скликуйте, почуєте, що вам там скажуть!» Л.І.Брежнєв виступив примирливо. Але «оргвисновки» в Україні не забарилися.

Голову Ради Міністрів УРСР І.П.Казанця (він зробив свою кар'єру на Донбасі, де пройшов шлях від начальника зміни металургійного комбінату до першого секретаря Донецького обкому КПУ, після чого був висунутий на посаду другого секретаря ЦК КПУ, а після відставки В.В.Щербицького очолив Раду Міністрів республіки) «висунули» на посаду міністра чорної металургії СРСР. А на його місце на пропозицію Л.І.Брежнєва повернувся з Дніпропетровська Володимир Васильович.

Постать В.В. Щербицького часто протиставляється його попереднику на посаді Першого секретаря ЦК Компартії

¹⁵ Там само. – С. 215–216.

України – Петру Юхимовичу Шелесту, особливо в тому, що стосувалося відносин з союзним центром, ставлення до інтелігенції, питань мови, національної політики. У багатьох публікаціях істориків, політологів, журналістів ці лідери представляються як антиподи. В основному це ґрунтується на негативних характеристиках, які П.Ю.Шелест дав В.В.Щербицькому у своїх мемуарах.

Петро Юхимович пройшов велику життєву школу, добре знав виробництво, життя трудових колективів, трударів села. Його кар'єра була пов'язана з металургійною та авіаційною промисловістю. Зокрема, він працював на таких відомих підприємствах, як Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча, Харківський завод «Серп і молот». На партійну роботу був переведений з посади директора Київського авіазаводу в доволі зрілому віці й швидко просувався посадовими щаблями. Це був жорсткий, вимогливий керівник, який звик до суворих порядків в оборонній промисловості, рішучий і незалежний у своїх судженнях.

П.Ю.Шелест часто спілкувався з науково-технічною інтелігенцією, письменниками, художниками, композиторами. Він з любов'ю ставився до України, любив її культуру, українські пісні. Широко відомою стала його поїздка теплоходом по Дніпру з членами Спілки письменників України.

У випадках обмеження економічних інтересів республіки П.Ю.Шелест рішуче виступав проти позиції окремих союзних міністерств і відомств, їх керівників. Він підтримував ідею посилення ролі України на міжнародній арені. У 1965 році звернувся до ЦК КПРС з пропозицією дозволити прямі зовнішньоекономічні торговельні зв'язки республіки з іншими державами.

Сім років співпраці П.Ю.Шелеста і В.В.Щербицького, відповідно на чолі ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР (1965–1972) були своєрідною тандемократією: традиційне всевладдя першого секретаря партії урівноважувалось відносною автономністю Ради Міністрів, голова якої був досить потужною постаттю,



В.В.Щербицький у піонерському таборі «Артек»

мав безпосередній вихід на лідера КПРС і Радянської держави Л.І.Брежнєва. Але, попри відсутність взаємної симпатії, їм довелося працювати пліч-о-пліч, спільно вирішувати масу питань політичного та соціально-політичного життя УРСР.

Складалися ці стосунки непросто. Таке буває навіть між великими людьми з різними характерами. В.Ю.Семичастний, котрий у 1967–1981 роках був першим заступником і заступником Голови Ради Міністрів УРСР, а тому знав ситуацію зсередини, писав: «Не один раз суперечки між Шелестом та Щербицьким виникали на самому Політбюро. Тертя були і в процесі роботи. ... У Щербицького іноді проривалося невдоволення, і серед міністрів йшли різні розмови. Проблема полягала в тому, що міністри часом опинялися між молотом і ковадлом: Шелест одну лінію гнув, Щербицький – іншу»¹⁶.

У Я.П.Погребняка було інше бачення цих стосунків: «Взаємини між ними, скажу так, були цілком нормальними. Во-

¹⁶ Семичастный В.Е. Беспокойное сердце. – С. 443.



В.В.Щербицький, Голова Ради Міністрів СРСР О.М.Косигін і Перший секретар ЦК Компартії України П.Ю.Шелест спостерігають за плавкою на «Криворіжсталі», 1966 рік

лодимир Васильович чудово розумів роль і значення Політбюро, першого секретаря ЦК, тому ніколи не дозволяв собі яких-небудь негативних висловів. Жодних елементів неприязні я не помічав»¹⁷.

Якихось службових конфліктів між цими органами не виникало. Предметом їхньої спільної уваги були питання економіки в органічній єдності з соціальними аспектами, розвитком соціальної сфери. Звертає на себе та обставина, що у великій книзі спогадів П.Ю.Шелеста, на сторінках якої міститься чимало дошкульних слів на адресу В.В.Щербицького, практично відсутні серйозні критичні зауваження до роботи Ради Міністрів.

Обидва діячі були віддані комуністичній ідеї, справі соціалізму. Обидва не мислили існування України поза межа-

¹⁷ Шилин О. Простота, человечность, честность: Интервью с Я.Погребняком о В.Щербицком // Киевский вестник. – 2012. – 23 мая.

ми Союзу РСР. Обидва, будучи патріотами великої Вітчизни, вболівали за Україну, обстоювали її інтереси в союзних органах. Так було, наприклад, коли Москва намагалася ліквідувати в УРСР міністерства енергетики та електрифікації, хімічної промисловості, геології, вивівши ці галузі економіки у пряме підпорядкування союзному центру¹⁸. У квітні 1970 року П.Ю.Шелест і В.В.Щербицький підписали спільне звернення до ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР з проханням про допомогу сільському господарству України матеріально-технічними засобами¹⁹. Такою була практика тих часів.

І П.Ю.Шелест, і В.В.Щербицький послідовно відстоювали інтереси населення України, зокрема коли йшлося про збільшення поставок продовольства до загальносоюзного фонду. Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 17 квітня 1958 року було встановлено, що постачання продукції для суспільних потреб в інші союзні республіки мало відбуватись у першочерговому порядку, незалежно від виконання плану²⁰. Через це траплялись досить жорсткі суперечки з керівництвом СРСР. Секретар ЦК КПУ Я.П.Погребняк згадував телефонну розмову першого секретаря ЦК КПУ з Л.І.Брежневим 1971 року, свідком якої став:

«Генсек наполягав на необхідності здачі якоїсь кількості додаткового хліба, причому розмова йшла у далеко не дружній атмосфері. П.Ю.Шелест відповідав по телефону, що Україна не може продати стільки хліба, адже в такому разі залишиться геть мало кормів для тваринництва, знизяться заготівлі м'яса, молока. А в кінці розмови він сказав:

– Що б Ви мені не казали, Леоніде Іллічу, але цього я не робитиму.

¹⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 169. – Арк. 6–9; *Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду»*. – С. 542–544; Письмо первого секретаря ЦК КПУ П.Е.Шелеста и председателя Совета Министров УССР В.В.Щербицкого в ЦК КПСС о нецелесообразности ликвидации Министерства энергетики и электрификации УССР // Политическое руководство Украины. 1938–1989. – М.: РОССПЭН, 2006. – С. 353–356.

¹⁹ РДАНИ. – Ф. 5. – Оп. 62. – Спр. 217. – Арк. 53–57; *Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду»*. – С. 560–563.

²⁰ ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 9. – Спр. 8703. – Арк. 70.

На тому кінці одразу ж поклали слухавку. Шелест деякий час сидів мовчки, а потім каже:

– Цього все одно не можна робити, нехай вони думають про мене, що хочуть»²¹.

Примітно, що аналогічний епізод трапився, коли на чолі ЦК КПУ перебував вже В.В.Щербицький. Збільшення поставок у союзний фонд м'яса та м'ясопродуктів вимагав секретар ЦК КПРС М.А.Суслов. В.В.Щербицький відповів:

– А що ж ми скажемо трудящим республіки, котрі ці продукти виробляють і не мають можливості придбати їх для своїх сімей?²²

У принципових питаннях, наприклад, таких, як ставлення до звільнення з керівних посад М.С.Хрущова, до подій у Чехословаччині 1968 року, тим паче в питаннях ідеології, економічної, соціальної політики, відчутних розходжень між П.Ю.Шелестом і В.В.Щербицьким не було. Єдність керівники України виявили навіть у такому делікатному питанні, як 90-річчя Й.В.Сталіна. 17 грудня 1969 р. на засіданні Політбюро ЦК КПРС, де обговорювали, чи треба публікувати статтю в зв'язку з 90-річчям від дня його народження, П.Ю.Шелест першим виступив за публікацію²³. Його підтримав В.В.Щербицький: «Обійти мовчанням це питання неможливо. Візьміть підручники. Що викладають в школах з цього питання, що роз'яснюють нашій молоді? Нічого конкретного, крім культу. Мені здається, потрібно дати об'єктивну статтю. І нас зовсім не зрозуміють, якщо ми не дамо цієї статті»²⁴.

Дещо різні підходи у ставленні до кадрів, питань мови пояснювалися головним чином особливостями характерів і аж ніяк не давали підстави для тверджень про дві політичні тенденції в УРСР – автономістську та централістську. Обстановка в Політбюро ЦК КПУ в цілому була вимогливою, але

²¹ Погребняк Я.П. Записки секретаря ЦК КП України (1971–1987 гг.). – С. 40.

²² Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 190.

²³ Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». – С. 319.

²⁴ Сойма В.М. Запрещенный Сталин. – М.: Олма-Пресс, 2005. – С. 471.



Перші секретарі ЦК Компартій союзних республік, Московського міськкому та Ленінградського обкому КПРС у Києві

коректною, робочою, діловою і не супроводжувалася епатажними суперечками, в тому числі між першими особами.

В цьому сходяться більшість мемуаристів, які працювали разом з П.Ю.Шелестом і В.В.Щербицьким.

В.Ю.Семичастний: «У сенсі ерудиції, і особливо гуманітарно-культурної підготовки, Шелест був, звичайно, більш слабким, якщо порівнювати його із Щербицьким. Той був більш ерудованим і краще формулював свої думки...»²⁵.

«Я вважав і вважаю, що Володимир Васильович Щербицький був розумною людиною, на голову вище інших по культурі, ерудиції. Не любив повторювати на засіданнях чужу “жуйку”. Мислив самостійно, сам готувався до виступів і висловлював власні думки»²⁶.

Я.П.Погребняк: «В плані ... організації справи, колективної роботи Щербицький, без сумніву, був вищим за Шелеста»²⁷.

²⁵ Семичастный В. Е. Беспокойное сердце. – С. 443.

²⁶ Лисниченко И. Щербицкий постоянно твердил Семичастному: «Забирай в Киев семью, а то сопьешься. Бабы, знаешь, и прочее...» // Факты и комментарии. – 2001. – 19 января.

²⁷ Никуленко Т. Секретарь ЦК Компартии Украины в 1971–1987 годах Яков Погребняк:



У президії XXIII з'їзду Компартії України. В.В.Щербицький у першому ряду праворуч. У четвертому ряду четвертий ліворуч – двічі Герой Соціалістичної Праці, член ЦК Компартії України, Головний конструктор ракетної техніки академік М.К.Янгель, 1966 рік

Голова КДБ УРСР (1970-1982 рр.) В.В.Федорчук: «... про Щербицького збереглися найкращі спогади. Я його щиро шанував. А ось із Шелестом стосунки не склалися. Дуже амбіційною був людиною і разом з тим малокультурною, обмеженою. Жодних інших думок, крім власних, не визнавав, любив діяти самоправно. Не подобалося йому, певне, й те, що мене в Україну прислали з Москви. Він же загравав із націоналістами, на чому в результаті й погорів, або, як тоді жартували в народі, “прошелестів”. Я особисто за ті півтора року, що при Шелесті працював, був у нього на доповіді лише двічі чи тричі, а більше ходив до Щербицького, який очолював тоді Радмін республіки. З ним і вирішував усі питання»²⁸.

Перший Президент України Л.М.Кравчук: «І той, і той були захисниками існуючого ладу, виступали за зміцнення Радянського Союзу, за перехід до комунізму. Що вони говорили “за

²⁸ «Я лично голосовал за вынос Сталина из Мавзолея» // Бульвар Гордона. – 2008. – 15 апреля.

²⁸ Колесников А. Віталій Федорчук: «Я ніколи не соромився своєї служби в КДБ» // Дзеркало тижня. – 2001. – 14 вересня.

чаєм” я не знаю. Я можу говорити лише про їх офіційні заяви. Це були люди одного гатунку, тільки Щербицький був, на мою думку, на порядок вищим за людяністю і значно легшим в спілкуванні. Шелест був людиною крутою, не дуже полюбляв дискусії і висловлювався завжди однозначно. Я також з ним трохи працював, був декілька разів в нього на прийомі. Він не був схильний вислуховувати когось, тому що мав свою думку. Може, якщо й слухав, то лише тих, хто стояв вище нього на щабель»²⁹.

Уже в жовтні 1965 року Україна виконала семирічний план по загальному обсягу виробництва промислової продукції та випуску її найважливіших видів³⁰. Особливо швидко розвивались такі галузі, як хімічна промисловість, машинобудування й енергетика. Виробничі фонди у промисловості збільшилися у два з лишком рази, продуктивність праці – на 42%, за рахунок чого одержано майже дві третини всього приросту продукції. Обсяг будівельно-монтажних робіт за семирічку зріс у півтора рази. У великих масштабах здійснювалась механізація і автоматизація виробничих процесів, впроваджувались передові технології і організація праці.

Національний доход за семирічку зріс у республіці більш ніж наполовину, середня заробітна плата робітників і службовців збільшилася на 20 %, а доходи колгоспників від громадського господарства – у півтора рази, суспільні фонди споживання зросли майже у 1,7 рази.

Семирічка стала важливим етапом у розвитку хімічної промисловості. Було досягнуто значних успіхів у розширенні виробництва пластмас, хімічних волокон і сировини для них. Велика увага приділялась виробництву мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин. Активізувалися дослідження з хімії, розроблялося і впроваджувалося нове технологічне устаткування. У 1962 році була пущена перша черга

²⁹ Трофімова Н. Леонід Кравчук: Щербицький не вважав Кравчука перспективною постаттю... // День. – 2003. – 22 лютого.

³⁰ Щербицький В. В. Избранные речи и статьи. – М.: Политиздат, 1978. – С. 6.



*В.В.Щербицький прикріплює орден до прапора Дніпробуду,
м. Запоріжжя, 1967 рік*

магістрального нафтопроводу «Дружба». Більш ніж у чотири рази зріс видобуток газу. Широко проводилась газифікація народного господарства.

Було введено в дію 46 нових, реконструйовано 33 діючі вугільні шахти. Вступили до ладу перші блоки на Бурштинській та Криворізькій ТЕС. Обсяг виробленої електроенергії зросла майже вдвічі. Було збудовано 8 доменних і 12 мартенівських печей, 6 кисневих конверторів, 33 прокатних і трубних стани. Зростав випуск алюмінію, цинку, магнію, титану, ртуті, було освоєно виробництво кристалічного кремнію і германію. Упродовж семирічки у Криворізькому басейні було введено в дію чотири гірничозбагачувальні комбінати, потужні шахти, широко застосовувався відкритий спосіб видобутку руд.

Було освоєно виробництво великотоннажних автомашин, малолітражок, автобусів, авторефрижераторів, автотранта-

жувачів. Розпочався випуск електронних обчислювальних машин для централізованого автоматичного управління виробництвом, інженерних розрахунків тощо.

Справжня технічна революція відбулася на залізницях. Паровози замінювалися більш економічними локомотивами – електровозами і тепловозами. Відбулася корінна реконструкція повітряного транспорту. Цивільний флот поповнився великими турбогвинтовими і турбореактивними літаками конструкції О.К.Антонова і А.М.Туполева. У сільській місцевості значного поширення набули легкі поршневі літаки та вертольоти. З 1964 року почав застосовуватись метод використання літаків на коротких рейсах за кільцевими маршрутами, що дало змогу збільшити кількість рейсів майже вдвічі.

Пріоритетом у діяльності В.В.Щербицького постійно залишалися проблеми науково-технічного прогресу. Впровадження досягнень науки і техніки в народне господарство тільки у 1963 році дало понад мільярд карбованців економії. На Донецькому металургійному заводі стала до ладу перша в СРСР велика установка безперервної розливки сталі. На Ждановському металургійному заводі ім. Ілліча було введено в дію потужний киснево-конвертерний цех. За рівнем технічної оснащеності металургійного виробництва українські підприємства на кінець семирічки вийшли на перше місце у світі. Питома вага продукції машинобудування зросла з 19,2 до 25%³¹.

Рада Міністрів УРСР на чолі з Н.Т.Кальченком, В.В.Щербицьким, І.П.Казанцем постійно піклувалася про розширення матеріально-технічної бази науки. У 1962 році президентом Академії наук УРСР було обрано академіка Б.Є.Патона. Під його керівництвом Академія активізувала співпрацю з підприємствами народного господарства та військово-оборонного комплексу, що сприяло прискоренню розвитку як економіки, так і науки в цілому. Борис Євгенович ініціював створення великих комплексних науково-технічних про-

³¹ XXIII съезд Коммунистической партии Украины, 15–18 марта 1966 года. Материалы съезда. – К.: Политиздат Украины, 1967. – С. 20.

113

№ 7/7



У К А З

Президії Верховної Ради Української РСР

Про призначення тов. ШЕРБИЦЬКОГО В.В.
Головою Ради Міністрів Української РСР

Президія Верховної Ради Української РСР
п о с т а н о в л я є:

Призначити тов. ШЕРБИЦЬКОГО Володимира Васи-
льовича Головою Ради Міністрів Української РСР.

Голова Президії
Верховної Ради Української РСР  Д.КОРОТЧЕНКО

Секретар Президії
Верховної Ради Української РСР  А.ЗЛЕНКО

м. К и ї в
15 жовтня 1965 року

ез



Указ Президії Верховної Ради Української РСР
від 15 жовтня 1965 року



*Урочисте відкриття пам'ятника українському композитору М.В.Лисенку.
Виступає В.В.Щербицький, м. Київ, 29 грудня 1965 рік (Фото Лишко К.І.)*

грам в інтересах окремих галузей промисловості, транспорту, зв'язку та сільського господарства.

У галузі теоретичних проблем автоматизації багато зробив очолюваний В.М.Глушковим колектив Інституту кібернетики АН УРСР. Він став головною організацією Радянського Союзу зі створення автоматизованих систем, проектування електронних обчислювальних машин та опрацювання і впровадження спеціальних систем мережевого планування й управління. Значний вклад у науково-технічний прогрес вносили й інші академічні інститути і науково-дослідні установи, науковці вищих навчальних закладів.

Було посилено увагу до виробництва товарів народного споживання і продовольства. Споруджено понад 300 нових і реконструйовано більш як 400 підприємств легкої і харчової промисловості. Розпочали роботу такі великі підприємства, як Донецька трикотажна і Червоноармійська панчішна фабрики, швейні фабрики в Кіровограді, Артемівську, Дро-



*Проводи Президента Франції Шарля де Голля у Бориспільському аеропорту.
Ліворуч: Шарль де Голль, Д.С.Коротченко, В.В.Щербицький, П.Ю.Шелест,
А.Д.Скаба, О.М.Косигін, м. Київ, 28 липня 1966 рік (Фото Лишко К.І.)*

гобичі, Миколаєві, Луганська взуттєва фабрика та інші. Споруджений у ті роки Херсонський бавовняний комбінат став найбільшим текстильним підприємством республіки. Випуск продукції легкої промисловості зріс у 1,5 рази, продовольчих товарів – у 1,7 рази, а товарів культурно-побутового призначення і господарського вжитку – вдвічі. Однак розрив між темпами зростання промисловості і сільського господарства спричинив те, що деякі підприємства легкої та харчової промисловості опинилися в скрутному становищі через нестачу сировини та продовольства.

Гострою залишилася житлова проблема. Головним засобом її розв'язання стало переведення будівництва житла на індустріальну основу. Швидкими темпами йшло спорудження нових будинків, які народ прозвав «хрущовками». Розселялися великі комунальні квартири, сім'ї отримували індивідуальне житло.

Згідно з рішенням березневого 1965 року Пленуму ЦК КПРС були вироблені нові принципи закупівлі сільського-

сподарських продуктів у господарств. Вони стали одержувати твердий план продажу продукції на кілька років, підвищувалися заготівельні ціни, встановлювалися грошові надбавки за надплановий продаж продукції. На рахунок державного бюджету було віднесено витрати на докорінне поліпшення земель у колгоспах, знижено ціни на деякі промислові товари широкого вжитку, розширено господарську ініціативу й самостійність колгоспів і радгоспів. Це давало їм можливість будувати свою діяльність з урахуванням перспективи, вимог спеціалізації і концентрації виробництва, більше уваги приділяти не тільки кількості, але й якості продукції.

Було значно розширено посіви озимої пшениці та інших культур. Оптимізовано площі під кукурудзою. Практично всі господарства в республіці були електрифіковані. Але механізація сільського господарства залишалась недостатньою. Досить високою залишалася собівартість сільськогосподарської продукції.

У восьмій п'ятирічці (1966-1970 рр.) головну увагу було приділено прискоренню розвитку продуктивних сил. «Головне економічне завдання п'ятирічки, – наголошував у доповіді “Про проект директив ХХІІІ з'їзду КПРС по п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР на 1966-1970 роки” на ХХІІІ з'їзді КПУ (15-18 березня 1966 року) В.В.Щербицький, – як відомо, полягає в тому, щоб на основі досягнень науки і техніки, індустріального розвитку виробництва, підвищення його ефективності і продуктивності праці забезпечити далі значне зростання промисловості, високі сталі темпи розвитку сільського господарства і на цій базі піднести рівень життя нашого народу»³².

За мету ставилось подальше утвердження УРСР як металургійної і паливно-енергетичної бази Радянського Союзу, республіки великої хімії та багатогалузевої харчової промисловості. Восьмий п'ятирічний план передбачав збільшення державних капіталовкладень у народне господарство України на 52% і обсягу виробництва промислової продукції – у 1,5 рази. У 2,4

³² Матеріали ХХІІІ з'їзду Комуністичної партії України. – К.: Політвидав України, 1966. – С. 89.

рази зростали порівняно з минулими п'ятьма роками державні капітальні вкладення у сільське господарство.

У середині 1960-х років почалися ініційовані головою Ради Міністрів СРСР О.М.Косигінім економічні реформи, метою яких була зміна загальних умов господарювання, посилення економічних важелів і стимулів, матеріальної зацікавленості, поєднання централізованого планового керівництва з розвитком господарської ініціативи і самостійності підприємств. Був ухвалений комплекс заходів щодо розширення економічної самостійності підприємств, зменшення адміністративного регулювання їх діяльності. Число директивно планованих показників скорочувалася більш ніж втричі (з 30 до 9). Поряд з традиційним критерієм оцінки діяльності підприємств (випуск валової продукції) вводився новий показник – обсяг реалізованої продукції та одержаний прибуток. На кожному підприємстві створювались заохочувальні фонди для розвитку виробництва і вдосконалення техніки, матеріального заохочення робітників і службовців, поліпшення умов їх праці і побуту. Ці заходи пройшли попередню дослідну перевірку на низці підприємств, зокрема на шахтах Львівсько-Волинського басейну. Одним з перших на нову систему господарювання перейшов Харківський турбінний завод ім. С.М.Кірова.

В.В.Щербицький був переконаним прибічником косигінської реформи. У своєму виступі на XXIV з'їзді КПРС (30 березня – 9 квітня 1971 року) Голова Ради Міністрів УРСР відзначав, що «накопичений досвід підтверджує ефективність таких організаційних форм управління, як госпрозрахункові виробничі і науково-виробничі об'єднання. У нашій республіці їх створено вже понад 200 з обсягом реалізованої продукції понад 17 мільярдів карбованців. Ми і в подальшому, виходячи з економічної доцільності, будемо активно продовжувати цю роботу»³³.

На нову систему планування та економічного стимулювання українська промисловість переводилась поетапно. В

³³ Щербицкий В.В. Избранные речи и статьи. – С. 18.



В.В.Щербицький виступає на V з'їзді письменників України, вручає письменницькій організації пам'ятну медаль "20-річчя визволення Української РСР від німецько-фашистських загарбників". Київ, 1966 рік



Бесіда з громадянами рідного міста Верхньодніпровськ



П.Ю.Шелест (у центрі) і В.В.Щербицький (крайній праворуч) під час огляду виставки «Інтерпресфото-66», Київ



Відкриття пам'ятника «Легендарна тачанка». Херсонська область, 1967 рік

1966 році її було введено на 704 підприємствах. З 1967 року на неї переводилися вже цілі галузі.

Реформи гальмувалися бюрократичним апаратом, системою жорсткого централізованого планування, яка була оптимальною в роки індустріалізації, але мала низку недоліків: переважання значення кількісних показників над іншими оціночними критеріями, відсутність чітких критеріїв для вирішення питань про структуру випуску кінцевої продукції, дієвих каналів зворотного зв'язку між споживачем і виробником. Ускладнення галузевої структури споживання, граничність екстенсивного зростання промисловості призвели до послаблення переваг радянської планової моделі. Це не тільки ускладнювало формування збалансованого плану випуску і розподілу продукції, але й породило тенденцію до виокремлення галузевих органів управління з підпорядкованими їм підприємствам в ізольовані відомчі системи зі своїми інтересами. Цим була послаблена можливість планової системи маневрувати ресурсами, виходячи з загальних народногосподарських інтересів. Централізовані планові рішення стали все більше перетворюватись на продукт боротьби і компромісу відомчих інтересів.

Зокрема, бюрократична система стала на заваді впровадженню запропонованої академіком В.М.Глушковим Загальнодержавної автоматизованої системи обліку і обробки інформації (ЗДАС). Особливого клопоту Голові Ради Міністрів УРСР додавало те, що практично всі принципи господарські питання доводилося довго узгоджувати з союзними міністерствами і відомствами.

І все ж, попри труднощі, восьму п'ятирічку (1966–1970) фахівці називають для нашої республіки «золотою». Цей період характеризувався значним прискоренням науково-технічного прогресу, впровадженням досконаліших методів управління, планування та економічного стимулювання виробництва. За роки восьмої п'ятирічки загальний обсяг промисловості в УРСР зріс на 49,7% проти передбачених планом

47%. Продуктивність праці збільшилась на 28%, за рахунок чого одержано дві третини приросту промислової продукції³⁴.

Було введено в дію 250 нових великих підприємств, понад 2 тис. виробничих комплексів і цехів. Усі галузеві міністерства й відомства виконали встановлені державні плани. Широко впроваджувались комплексна механізація і автоматизація виробничих процесів.

У галузі енергетики в центрі уваги було подальше об'єднання й укрупнення енергосистем, завершення робіт по створенню Єдиної енергетичної системи європейської частини СРСР. У Донбасі, на Слов'янській ДРЕС був введений найбільший у Європі енергоблок потужністю 800 тис. квт. Почалося будівництво Вуглегірської ДРЕС потужністю 3600 тис. квт. Завершилось будівництво найбільших у Європі Придніпровської, а також Зміївської, Бурштинської, Старобешівської і Ворошиловградської теплових електростанцій. Загалом виробництво електроенергії в УРСР збільшилося на 46%.

Виплавка чавуну зросла на 27%, сталі – на 26%, випуск хімічної продукції майже у 1,8 рази, машинобудування – на 80%. Було розпочато серійний випуск найбільшого на той час у світі літака Ан-22 «Антей», моделі автомобіля «Запорожець-966», високопродуктивних бурякозбиральних комбайнів КСТ-2А, лісовозів КраЗ-225Л (Кременчук), локомотива 2ТЕ-116.

Позитивні зміни відбувалися і в сільському господарстві: більше стало надходити нової техніки, посилювалось економічне стимулювання праці селян, більшими стали можливості торгівлі власною продукцією, що істотно поліпшувало їх матеріальне становище. З 1966 року запроваджено гарантовану щомісячну оплату праці в колгоспах. Уперше введено пенсійне забезпечення колгоспників.

Упродовж 1965-1967 років було механізовано роботи по вирощуванню зернових культур, соняшника, підвищився

³⁴ Полурез В.И. Деятельность КПСС по повышению эффективности промышленного производства в условиях развитого социализма. (На материалах Украинской ССР). – К.: Вища школа, 1974. – С. 229.



Секретар ЦК Компартії України В.В.Щербицький з шахтарями м. Макіївки Донецької області, 1960 рік

рівень механізації обробки технічних культур, зокрема цукрових буряків і картоплі. Основні виробничі фонди колгоспів і радгоспів збільшилися на 40%. Валова продукція сільського господарства за п'ятирічку зросла на 16,6%. За той же час державі було продано 54,7 млн. тон зерна. Середньорічні закупівлі м'яса порівняно з минулим п'ятиріччям зросли на 41%, молока на 38%³⁵.

Особлива роль у справі піднесення сільського господарства відводилась меліорації. Відповідно до рішень травневого 1966 року Пленуму ЦК КПРС намічалось виконання широко-масштабних робіт щодо землеустрою. Червневий (1966 року) Пленум ЦК КПУ схвалив план меліорації земель, передбачив економічні, організаційні, технічні заходи з практичного його виконання.

Про обсяг робіт з меліорації свідчить їхня сумарна вартість – 2 млрд. крб., що майже відповідало обсягу коштів, які були

³⁵ Нариси історії Комунистичної партії України. – Вид. 4-те, доп. – С. 680.



В.В.Щербицький у президії урочистих зборів з нагоди 100-річчя від дня народження Лесі Українки, м. Київ, театр опери та балету, 25 лютого 1971 року

вкладені у все сільське господарство України протягом семирічки. Робота була здійснена величезна. Для забезпечення водою засушливих територій Херсонської і Кримської областей було збудовано Північно-Кримський канал. Розпочалось будівництво найбільшої в СРСР Каховської зрошувальної системи. Однак в цілому по республіці врожайність на зрошувальних і осушених землях не досягала проектного рівня³⁶.

Зростали основні показники розвитку тваринництва. Водночас, як зазначав В.В.Щербицький, у доповіді на Пленумі ЦК КПУ (31 березня – 1 квітня 1970 року), наявні можливості для прискороного розвитку цієї галузі використовувались недостатньо³⁷.

Україна вирізнялася з поміж усіх республік СРСР масштабами будівництва доріг. Щорічно їх вводилося 500–600

³⁶ Про підсумки виконання соціалістичних зобов'язань в 1967 році та завдання по дальшому піднесенню сільськогосподарського виробництва в колгоспах і радгоспах республіки. Доповідь Голови Ради Міністрів Української РСР товариша В.В.Щербицького // Радянська Україна. – 1968. – 31 січня. – С. 2.

³⁷ Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК. – Т. 2: 1941–1976. – С. 921; Про стан і заходи по дальшому розвитку тваринництва в республіці. Доповідь кандидата у члени Політбюро ЦК КПРС, Голови Ради Міністрів Української РСР тов. В.В.Щербицького на Пленумі ЦК КПУ України 31 березня 1970 року // Радянська Україна. – 1970. – 1 квітня. – С. 1.



Голова Ради Міністрів УРСР В.В. Щербицький у президії Х з'їзду споживчої кооперації України. Київ, 1966 рік

кілометрів. У 1967 році було затверджено проектне завдання першої черги Харківського метрополітену, в наступному році розпочалось його будівництво. А 23 серпня 1975 року, у день 32-ї річниці визволення Харкова від німецько-фашистських загарбників, розчинили двері своїх підземних палаців перші вісім станцій.

За роки «золотої» п'ятирічки розширились творчі зв'язки академічних науково-дослідних установ, вищих наукових закладів з підприємствами. Інститут електрозварювання ім. Є.О.Патона уперше в світовій практиці здійснив експеримент по зварюванню і різанню металів у космосі під час орбітального польоту корабля «Союз-6». Наступного року інститут провів ще один унікальний експеримент – напівавтоматичне зварювання під водою. Принципово нову технологію виготовлення залізного та сталевих порошоків і металокерамічних виробів з них розробив Інститут проблем матеріалознавства АН УРСР.

Вчені Академії наук УРСР зробили значний внесок у наукову організацію праці, інтенсифікацію наукового процесу, по-



Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький під час голосування на виборчій дільниці 2/2 м. Києва, 1967 рік



Керівники Компартії і уряду України оглядають новий комбінат громадського харчування Шевченківського тресту їдалень м. Києва, 1971 рік



*В.В.Щербицький вручає орден Леніна Академії наук Української РСР,
м. Київ, 1969 рік*



*Ознайомлення з планом розвитку Інституту кібернетики АН УРСР.
Пояснення дає директор інституту академік АН СРСР В.М.Глушков*

шуки різкого скорочення термінів між розв'язанням завдання в лабораторії і застосуванням його на практиці. Академічний інститут перетворювався на великий науково-технічний комплекс із замкненим циклом: науковий заклад – конструкторське бюро – експериментальне виробництво – дослідний завод, що давало можливість науковій продукції одразу втілюватись в серіях готових приладів і конструкцій. Якщо в 1966 році сума, одержана від впровадження результатів наукових досліджень, перевищувала затрати на них вдвічі, то в 1970 році – вже в 3,3 рази³⁸.

За роки п'ятирічки у системі Академії наук було створено нові установи: Інститут проблем міцності, Інститут колоїдної хімії і хімії води, Інститут геохімії і фізики мінералів, Інститут теоретичної фізики, Інститут ядерних досліджень, Інститут геотехнічної механіки, Інститут держави і права.

Зміцнення матеріально-технічної бази школи, удосконалення навчального процесу, поліпшення складу кадрів вчителів дало можливість впритул підійти до завершення переходу до загальної середньої освіти. Більш ніж 84,2% випускників 8-х класів продовжували навчатися в загальноосвітніх середніх школах, професійно-технічних училищах і середніх спеціальних навчальних закладах.

Кількість студентів в УРСР становила 806 тисяч. Це вдвічі більше порівняно з 1960 роком, і в чотири рази – з 1940 роком. На кожні 10 тис. населення в Україні припадало студентів вищих навчальних закладів у 2–3 рази більше, ніж у найрозвиненіших країнах Заходу. Ще близько 800 тис. учнів навчалися у середніх спеціальних навчальних закладах. За роки восьмої п'ятирічки було утворено низку нових інститутів.

Значні кошти вкладалися в будівництво нових поліклінік, лікарень, санаторіїв, будинків відпочинку. Постійна увага приділялася підготовці кваліфікованих медичних кадрів та їх удосконаленню. У 1960–1975 роках чисельність лікарів і се-

³⁸ Історія Української РСР. – Т. 8. Кн. 2. – К., 1979. – С. 155.

реднього медичного персоналу зроста більш ніж у 1,5 рази, що дозволило мати на кожні 300 жителів республіки одного лікаря і трьох медсестр. Таких високих показників не досягала жодна з високорозвинених країн світу.

Значні державні капіталовкладення були зроблені у житлове будівництво, що дозволило забезпечити до 1974 року понад 70% сімей окремими квартирами. Щоправда, перші новозбудовані житлові масиви не відзначалися оригінальними архітектурними формами, були досить примітивними й однотипними.

Предметом особливої уваги архітекторів і будівельників була столиця України – Київ. Завдяки їх творчій праці головне місто республіки перетворилося на одне з найкрасивіших у світі. Органічно поєднавши в собі чарівну природу й оригінальну архітектуру, Київ отримав своє власне, неповторне обличчя. У місті з'явилися цілі квартали багатопверхових будинків, були споруджені нові станції метрополітену, розбиті чудові парки та сквери. «Я бачив багато парків у містах, але я не бачив міста в парку», – сказав під час візиту до Києва у 1966 році Президент Франції Шарль де Голь.

Саме в той час у Києві народжуються Русанівка, Відрадний, Сирець, завершується формування Березняків, Борщагівки, Лісового й інших житлових масивів. Аналогічні мікрорайони будувалися в Харкові, Дніпропетровську, Вінниці. Львові. На карті України з'явилися нові міста – Северодонецьк, Світловодськ, Нововолинськ, Українка, Придніпровськ, Вільногірськ, Комсомольськ та інші.

У 1960-ті роки в республіці почало розгортатися житлово-кооперативне будівництво. Із зростанням матеріальної забезпеченості людей збільшувалося і число бажаючих поліпшити свої житлові умови за власний кошт. Паралельно з бурхливим розвитком міського будівництва такі ж процеси відбуваються і на селі, чому великою мірою сприяла держава. Зокрема, Держбанк надавав сільським забудовникам грошові

кредити. Була відчутно зміцнена матеріальна база міжколгоспних будівельних організацій, створених ще в середині 1950-х років. Постало завдання – перетворити села на упорядковані сучасні селища. Вони, як правило, створювались на нових, вільних місцях або шляхом реконструкції старих сіл.

З 1970 року пріоритетним напрямом забудови сільської місцевості була проголошена реконструкція старих сіл. На всесоюзному огляді-конкурсі 1970 року на кращу забудову та благоустрій таких селищ серед 25 сільських населених пунктів у числі переможців було названо село Моринці на Черкащині, в якому народився Тарас Шевченко.

Завдяки досягнутому піднесенню економіки поліпшився добробут трудящих, підвищився рівень їх культури. Національний дохід зріс на 39% проти намічених 36%. Середньомісячна зарплата робітників і службовців збільшилась на 23%, а доходи колгоспників від громадського господарства зросли на 32%. Значно збільшилось виготовлення побутової техніки: виробництво холодильників – з 282 до 482 тис., телевізорів – з 519 до 1881 тис., магнітофонів – з 86 до 332 тис. У 1967 році відбулося переведення робітників та службовців на п'ятиденний робочий тиждень.

У другій половині 1960-х – на початку 1970-х років зміцнилася матеріально-технічна база торгової мережі, значно зросла кількість торговельних підприємств. Споживчій кооперації у вирішенні проблем, крім державних органів, надавали допомогу підприємства, колгоспи і радгоспи, за кошти яких будувалися нові магазини, їдальні, хлібопекарні.

Зросла купівельна спроможність населення. Особливо активно в той час забезпечувався зростаючий попит трудівників міста і села на господарський інвентар і товари культурно-побутового вжитку (телевізори, радіоприймачі, холодильники, пральні машини). З'явилися магазини самообслуговування, універмаги, універсами з широким асортиментом товарів. Сільські трудівники в той період стали регулярно обслугову-

ватися працівниками торгівлі в місцях масових робіт – на польових станах, фермах, у тракторних бригадах.

На важливу галузь народного господарства перетворилася служба побуту. Великою популярністю у населення стали користуватися створювані будинки побуту, побутові комбінати, фірми побутових послуг. Серед перших таких підприємств у Радянському Союзі була київська фірма «Світанок», яка надавала послуги з ремонту квартир, догляду за дітьми та хворими, навчання музики та іноземних мов тощо. Якщо на початку 1960-х років таких послуг надавалось 80–90 видів, то в середині 1970-х років їхня кількість зросла до 600.

Традиційно багато уваги приділялося збереженню історичної пам'яті народу, вшануванню відомих діячів національної культури. В Україні широко відзначалися ювілеї видатних письменників: Тараса Шевченка, Павла Грабовського, Ольги Кобилянської. З нагоди 100-ліття від дня смерті Т.Г.Шевченка В.В.Щербицький виголосив доповідь. «Минуло сто років з того дня, як перестало битися полум'яне, благородне серце Великого Кобзаря, – казав Володимир Васильович, – але з плином часу його глибоко художні, реалістичні твори не тільки не втратили своєї пізнавальної цінності, своєї чарівної краси, а ще з більшою силою звучать в нашу епоху всіма мовами братніх народів Радянського Союзу і далеко за межами нашої Батьківщини»³⁹.

Постановою Ради Міністрів УРСР від 20 травня 1961 року для відзначення пам'яті Т.Г.Шевченка та сприяння розвитку української літератури і мистецтва було встановлено три щорічні республіканські Шевченківські премії⁴⁰.

Постановою Ради Міністрів України від 18 вересня 1965 року «Про увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з

³⁹ ЦДАМЛМ України. – Ф. 979. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 1.

⁴⁰ Постанова № 646 Ради Міністрів Української РСР «Про встановлення щорічних Республіканських премій імені Т.Г.Шевченка» // Офіційний сайт Комітету з Національної премії України імені Тараса Шевченка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knpu.gov.ua/content/respublikanski-premiyi>.



Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький відкриває республіканську нараду агрономів, 1972 рік



Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький на урочистих зборах з нагоди 50-річчя Київського військового округу і вручення КВО ордена Червоного Прапора. Київ, 1969 рік



Кандидат у депутати Верховної Ради УРСР В. В. Щербицький виступає перед виборцями м. Дніпродзержинськ (нині Кам'янське) Дніпропетровської області. Дніпродзержинськ, 8 березня 1967 року (Фото Запари А.)



Зустріч Федерального канцлера Австрійської Республіки Йозефа Клауса в Бориспільському аеропорту. Праворуч: В. В. Щербицький, Йозеф Клаус. 21 березня 1967 року



Зустріч Фіделя Кастро в аеропорту, 1963 рік



Візит до Києва прем'єр-міністра Револьюційного Уряду Республіки Куба, першого секретаря ЦК Компартії Куби Фіделя Кастро Рус, 1963 рік



Фідель Кастро і В.В. Щербицький на зустрічі з кубинськими студентами в Києві



*На сесії Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй.
Нью-Йорк, 1967 рік*



*Зустріч у Бориспільському аеропорту Президента Турецької Республіки
Джевдета Суная. Перший ліворуч – Голова Ради Міністрів УРСР В. В. Щерби-
цький. 15 листопада 1969 року (Фото Мостюкова В., Малишевського Є.)*

історією запорозького козацтва» острів Хортиця у місті Запоріжжі був оголошений Державним історико-культурним заповідником.

За активної підтримки Володимира Васильовича було створено Музей народної архітектури та побуту України на околиці Києва поблизу села Пирогове. Урочисте закладання першої пам'ятки відбулися 17 квітня 1971 року. На момент відкриття музею в 1976 році його територія становила 120 га, на яких було розміщено більше 150 споруд – пам'яток української архітектури та побуту.

У 1960-ті – на початку 1970-х років було відкрито Кам'янець-Подільський історико-архітектурний заповідник, Літературно-меморіальний музей Максима Рильського (Київ), Меморіальний музей Сергія Корольова (Житомир), Музей Івана Карпенка-Карого «Хутір «Надія» (Кіровоградська область), Музей книги і книгодрукування (Київ), Музей народного декоративного мистецтва (Канів, Черкаська область), Музей української музики (Київ), Палац культури «Україна» (Київ), Республіканський будинок композиторів (Київ), Художньо-меморіальний музей Іллі Рєпіна (Чугуїв, Харківська область)⁴¹. Було створено меморіальні комплекси в Краснодоні, «Легендарна тачанка» під Каховкою, меморіал Корсунь-Шевченківської битви на Черкащині.

П.Т.Тронько, який з 1961 по 1978 рік працював заступником Голови Ради Міністрів УРСР, відповідальним за питання культури, освіти, охорони здоров'я, свідчив: «... особливо приємно згадувати, з якою увагою ставився Володимир Васильович до охорони історико-культурної спадщини і розвитку національної самосвідомості українського народу. У лютому 1967 року за його ініціативи Рада Міністрів прийняла постанову “Про стан і заходи з подальшого поліпшення охорони та збереження пам'ятників архітектури, мистецтва, археології й

⁴¹ Верстюк В.Ф., Дзюба О.М., Рєпринцев В.Ф. Україна від давніших часів до сьогодення: Хронологічний довідник. – К.: Наукова думка, 1995. – С. 559, 563, 565, 567, 569, 570, 571, 572, 574, 575, 579–581.

історії в Українській РСР”. Але подекуди на місцях постанови виконувалася повільно, що й спонукало мене звернутись у серпні 1968 року з доповідною запискою на ім'я В.В.Щербицького. Довелося перерахувати випадки необґрунтованого знесення пам'ятників, пошкодження інтер'єрів, самовільного вилучення художніх цінностей, недбальства у визначенні охоронних зон. Володимир Васильович зреагував миттєво: питання про хід виконання лютневої постанови розглядалося на спеціальному засіданні Президії Ради Міністрів. Серед її ухвал особливе значення мали ті, якими передбачалося скласти уточнені списки пам'яток, утворити у Львові історико-археологічний музей. Завдяки прийнятим рішенням чітку програму своєї роботи дістало невдовзі створене Українське товариство охорони пам'ятників історії і культури (УТОПІК)⁴².

В.В.Щербицький виявляв великий інтерес до роботи над унікальним 26-томним виданням «Історія міст і сіл Української РСР».

З метою зближення культур радянських народів проводились декади літератури і мистецтва, тижні й дні культури братніх народів, фестивалі музики й драматургії, а також творчі виставки, постійні взаємні гастролі творчих колективів, дедалі ширше видавалися в перекладах твори національних літератур.

Велику увагу керівництво Радянської України приділяло розвитку фізкультури і спорту. Запорукою спортивних успіхів стало створення матеріально-технічної бази для масового спорту, системи підготовки резерву. Більш ніж 50 гектарів території в центрі Києва було відведено під спортивні споруди: Центральний стадіон, який після реконструкції вміщав понад 100 тис. глядачів, Палац спорту, Палац фізкультури з басейном, спортивний пансіонат-готель тощо.

Особлива увага приділялась футболу, в Києві було створено Республіканську футбольну школу вищої спортивної май-

⁴² Тронько П.Т. В.В.Щербицький (1918–1990). – С. 112–113.

стерності⁴³. Для розвитку зимових видів спорту було споруджено високогірну зимову базу в районі Говерли.

План дев'ятої п'ятирічки (1966-1970 рр.) передбачав суттєве збільшення обсягів промислового виробництва – на 38-41%, валової продукції сільського господарства – на 20%. Передбачались випереджаючі темпи розвитку електроенергетики, хімічної, машинобудівної, нафтопереробної і нафтохімічної промисловості⁴⁴.

Величезні кошти спрямовувались на поліпшення якості життя людей, розвиток народної освіти і культури. Передбачалося завершити перехід до загальної середньої освіти молоді, розширити сітку установ культури, поліпшити видавничу справу, роботу кіно, радіо і телебачення.

1960-ті роки були періодом невинного розвитку продуктивних сил, науки і культури, постійного зростання добробуту народу. Україна виробляла продукції більш ніж удвічі порівняно з 1940 роком. Промисловий потенціал зріс у 10 разів. Незмірно зросли добробут і культурний рівень трудящих. Дві третини населення республіки мали вищу і середню освіту. В народному господарстві було зайнято 4 млн. дипломованих спеціалістів. У вищих і середніх спеціальних закладах навчалось 1 млн. 600 тис. студентів.

Уважний підхід до кадрів, висока вимогливість, нетерпиме ставлення до керівників, які працювали в полегшеному режимі, ділова, товариська атмосфера, справді колективістська обстановка стали основними критеріями формування і успішної роботи потужної урядової команди.

Свою діяльність на чолі Уряду В.В.Щербицький координував з профспілками. За його пропозицією на сесіях Верховної Ради УРСР при обговоренні доповідей про проекти Державного плану і бюджету на наступний рік заслуховувалась і співдоповідь голови Республіканської ради профспілок⁴⁵.

⁴³ ЦДАВО України. – Ф. 2. – Оп. 13. – Спр. 3357. – Арк. 105.

⁴⁴ Нариси історії Комуністичної партії України. – Вид. 4-те, доп. – С. 681.

⁴⁵ Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 115.

Політичний та публічний статус В.В.Щербицького поступово зростає. На ХХІІІ з'їзді КПРС (29 березня – 8 квітня 1966 року) В.В.Щербицький був обраний (разом із П.Ю.Шелестом) до Президії з'їзду, головував на вечірньому засіданні 4 квітня, увійшов до складу Комісії для розгляду поправок та доповнень до проекту Директив ХХІІІ з'їзду КПРС з п'ятирічного плану розвитку народного господарства СРСР на 1966–1970 роки, виступив з промовою, в якій детально розповів про стан економіки республіки.

Після ХХІV з'їзду КПРС В.В.Щербицького було обрано членом Політбюро ЦК КПРС⁴⁶. Пояснювалося таке кадрове рішення тим, що Україна – велика республіка, вирішує дуже серйозні завдання, тому таке її представництво у Політбюро ЦК КПРС є доцільним. Але це породило чутки, що дні П.Ю.Шелеста на чолі Компартії України скінчуються. За всі повоєнні роки був лише один прецедент, коли перший секретар республіканської компартії і голова уряду союзної республіки одночасно входили до складу «великого» Політбюро: у 1947 році менше десяти місяців – перший секретар КП(б)У Л.М.Каганович і Голова Ради Міністрів УРСР М.С.Хрущов.

Обставини переведення П.Ю.Шелеста на посаду заступника Голови Ради Міністрів СРСР, а потім виходу на пенсію полягали скоріше в особистих мотивах, у характері його стосунків з вищим керівництвом КПРС, які відображали ситуацію в Політбюро.

Свою позицію в Політбюро П.Ю.Шелест сформулював у мемуарах так: «Я в усіх заходах підтримував Підгорного, оскільки бачив його розумні пропозиції»⁴⁷. Зрозуміло, що це не могло не турбувати Л.І.Брежнєва.

До того ж, обстоюючи інтереси республіки в процесі підготовки та ухвалення важливих загальносоюзних політичних рішень, він робив це, нерідко загострюючи особисті сто-

⁴⁶ ХХІV съезд Коммунистической партии Советского Союза. 30 марта – 9 апреля 1971 года: Стенографический отчет: В 2-х т. – Т. 2. – М.: Политиздат, 1971. – С. 213.

⁴⁷ Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». – С. 215.



Зустріч прем'єр-міністра Канади П'єра Елліотта Трюдо в Бориспільському аеропорту. Праворуч: Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький (2-й), П.Трюдо (4-й). Аеропорт Бориспіль Київської області, 20 травня 1971 року



Урочисте відкриття Днів культури УРСР у Чехословаччині. Третій ліворуч – Голова Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицький. Братислава, 28 травня 1968 року (Фото Малишевського Є.І.)



Члени урядової делегації Народної Демократичної Республіки Ємен на зустрічі у Голови Ради Міністрів УРСР В.В.Щербицького. Київ, 7 жовтня 1971 року (Фото Піддубного О.Б.)



В.В.Щербицький під час зустрічі з Президентом Фінляндської Республіки Урхо Калева Кекконена. Київ, 1970 рік

сунки з іншими членами й кандидатами у члени Політбюро ЦК КПРС, секретарями ЦК КПРС, зокрема з М.А.Сусловим, О.М.Косигінім, О.М.Шелепінім, П.Н.Демічевим, Ш.Р.Рашидовим.

У Кремлі його кілька разів критикували за нерішучість у протидії націоналістичним проявам у республіці. У прийнятій 1971 року постанові ЦК КПРС «Про політичну роботу серед населення Львівської області» вказувалося на серйозні недоліки в ідейно-політичній роботі серед населення. 30 березня 1972 року на засіданні Політбюро ЦК КПРС пролунали нападки за відсутність «реакції на націоналізм», книгу І.М.Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?». Про це партійному активу республіки стало відомо лише після звільнення П.Ю.Шелеста з посади Першого секретаря ЦК КПУ, що викликало здивування: адже у складі Політбюро ЦК КПРС були два представники республіканської партійної організації. П.Ю.Шелесту закидали, що він недостатньо інформував ЦК КПРС про ці явища.

Розпочата на початку 1970-х років кампанія проти дисидентів координувалася з Москви. Сама по собі ця кампанія з огляду на подальший розвиток подій, який призвів до повалення Радянської влади і розвалу союзної держави, потребує всебічного осмислення. Але виглядала вона як боротьба з інакомисленням, порушення прав і свобод громадянина, що викликало реакцію передусім в інтелігентних колах (не тільки України).

Ініціатива у питанні арештів українських дисидентів, за словами голови КДБ УРСР В.В.Федорчука, походила від КДБ СРСР, а Ю.В.Андропов вимагав щорічно «саджати» 10–15 осіб⁴⁸ Такої ж думки дотримувався і В.Ю.Семичастний⁴⁹.

Останній голова КДБ УРСР М.М.Голушко, натомість, вважає арешти 1972 р. і так звану операцію «Блок» дітищем самого В.В.Федорчука⁵⁰. Ані П.Ю.Шелест, ані В.В.Щербицький

⁴⁸ Бессмертный И. О чем молчит генерал Федорчук? // Газета «2000». – 2007. – 12 январа.

⁴⁹ Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». – С. 728.

⁵⁰ Голушко Н. М. В спецслужбах трех государств. – М.: Кучково поле, 2012. – С. 158.

не мали ефективних важелів впливу на КДБ і не могли контролювати дії «чекістів».

Дехто намагається представити, що П.Ю.Шелест постраждав ледь не за «національну ідею», за спроби протистояти асиміляторським планам М.А.Суслова та його прибічників. Але такий підхід є спрощеним. П.Ю.Шелест не мав жодних симпатій до українського націоналізму, засуджував його поряд з сепаратизмом і відкритим дисидентством. Ідеологічні «гріхи» П.Ю.Шелесту приписали вже по-стфактум.

Авторитет Першого секретаря ЦК КПУ в республіці теж поступово падав. З часом П.Ю.Шелест почав «берегти» себе: пізніше приїздив на роботу, проводив мало нарад, навіть міг посеред робочого дня відбути на полювання. Зі слів секретаря ЦК КПУ О.А.Титаренка відомо, що частина членів й кандидатів у члени Політбюро ЦК КПУ збиралася ставити питання про його заміну⁵¹.

Однак питання вирішували в Кремлі. Є підстави вважати, що ухвалення рішення про звільнення П.Ю.Шелеста прискорили обставини, певним чином пов'язані з розвитком міжнародних подій. Навесні 1972 року США відновили бомбардування Північного В'єтнаму. В порту Хайфона було пошкоджено чотири радянських судна, кілька моряків загинуло. На думку деяких членів Політбюро, візит Президента США Р.Ніксона до Москви слід було скасувати. Головним противником зближення зі США був М.В.Підгорний, його союзником – П.Ю.Шелест. У 1968 році він чи не найактивніше наполягав на введенні радянських військ до Чехословаччини. Можливо, така позиція була зумовлена побоюванням впливу чехословацьких подій на Україну⁵². Позиція П.Ю.Шелеста стосовно «Празької весни» була настільки радикальною, що голова КДБ СРСР Ю.В.Андро-

⁵¹ Крючков Г. Трудные уроки. Раздумья бывшего партийного работника. – К.: Оріяни, 2004. – С. 59–60.

⁵² Браун А. Взлет и падение коммунизма. – М.: РОССПЭН, 2014. – С. 537.



В.В. Щербицький (у центрі), В.А. Масол – Голова Ради Міністрів Української РСР (крайній ліворуч), К.І. Масик – заступник Голови Ради Міністрів УРСР, В.С. Шевченко – Голова Президії Верховної Ради УРСР (крайня праворуч) з воїнами-афганцями



Обговорення планів спорудження Харківського метрополітену

пов навіть вважав його участь у контактах з керівництвом Чехословаччини «недоречною» і «згубною для процесу переговорів»⁵³.

Позицію Л.І.Брежнєва, який прагнув досягти угоди з американцями й відвернути загрозу ядерної війни, підтримав Пленум ЦК КПРС⁵⁴. 19 травня 1972 року, прямо під час Пленума, генсек запросив П.Ю.Шелеста у кімнату Президії й шокував його пропозицією, від якої не можна було відмовитись. Партійний лідер України мав перейти на посаду заступника Голови Ради Міністрів СРСР.

22 травня 1972 року Р.Ніксон прилетів до Москви. До Києва зателефонував М.А.Суслов і наказав П.Ю.Шелесту негайно прибути на нове місце роботи. Прощальний обід його з членами Політбюро ЦК КПУ пройшов офіційно. В.В.Щербицький сказав кілька побажань, більше ніхто не вимовив ані слова⁵⁵. Ввечері 24-го П.Ю.Шелест виїхав поїздом до Москви, а вранці 25-го Пленум одногolosно обрав Першим секретарем ЦК КПУ В.В.Щербицького⁵⁶. 29–30 травня у Києві новий партійний лідер республіки приймав Президента США.

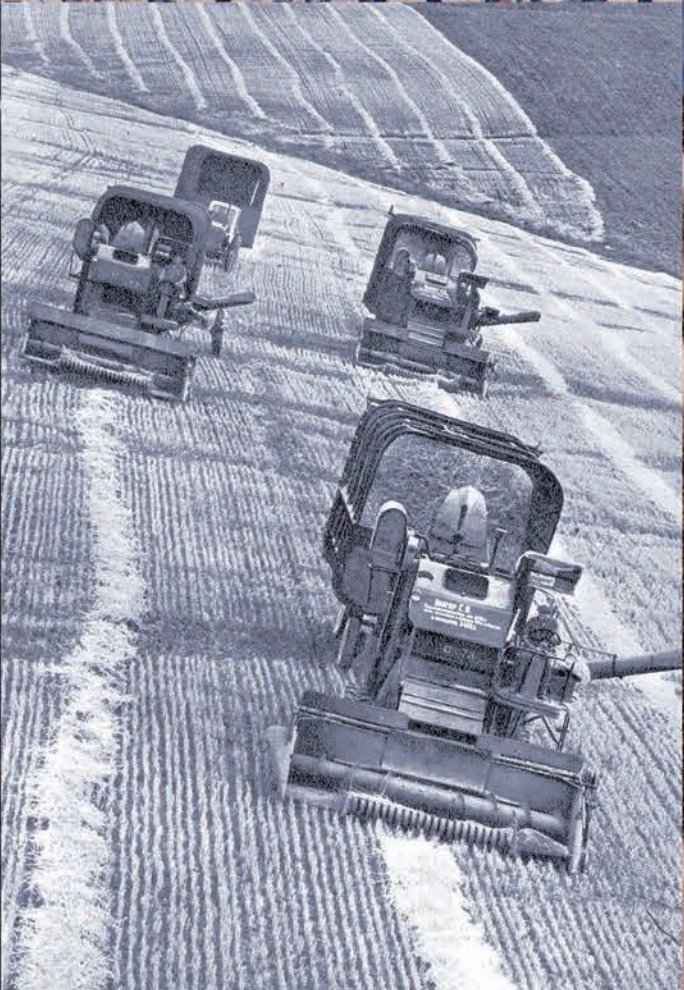
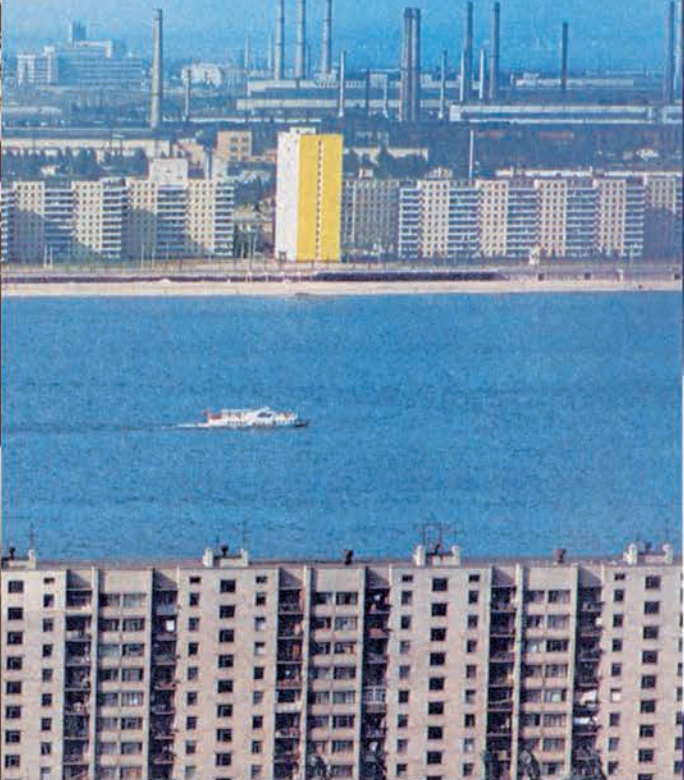
Розпочалась «епоха Щербицького», яка тривала більше 17 років.

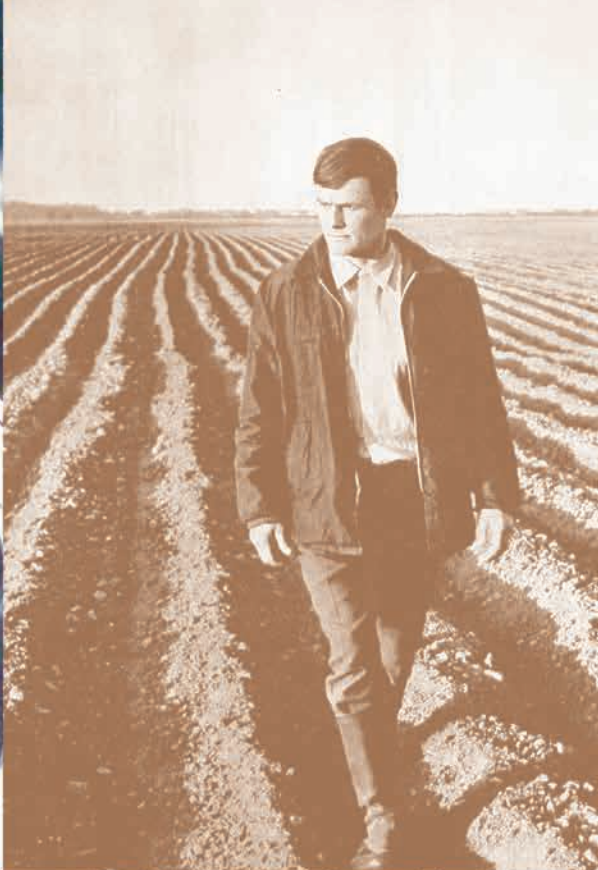
⁵³ Медведев Р.А. Андропов. – М.: Молодая гвардия, 2006. – С. 116.

⁵⁴ Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК (1898–1986 гг.). – Т. 12. 1971–1975. – 9-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1986. – С. 222.

⁵⁵ Погребняк Я.П. Записки секретаря ЦК КП Украины (1971–1987 гг.). – С. 71.

⁵⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 1.







ПЕРША ОСОБА

Обставини звільнення П.Ю.Шелеста з посади першого секретаря ЦК Компартії України, а саме, відсутність його, за наполяганням Москви, на Пленумі, на якому вирішувалося це питання, пояснювалися побоюваннями кремлівського керівництва, що члени Центрального Комітету Компартії України в присутності П.Ю.Шелеста, який майже дев'ять років очолював республіканську партійну організацію, можуть не підтримати позицію ЦК КПРС. В цьому, схоже, був переконаний і сам Петро Юхимович.

Такі побоювання, як і сподівання П.Ю.Шелеста, були безпідставними. Це переконливо показав хід Пленуму, який одно-стайно підтримав кандидатуру В.В.Щербицького, і особливо нарада, проведена 20 червня 1972 року з першими секретарями обкомів партії, головами облвиконкомів, керівниками міністерств і відомств, а також зустріч з керівниками відділів

Центрального Комітету. Їх учасники схвалили рішення Пленуму ЦК КПУ, висловили чимало серйозних зауважень на адресу П.Ю.Шелеста і навіть порушили питання про виведення його із складу Політбюро ЦК КПРС.

Можна зрозуміти гіркоту розчарувань і особистої образи Петра Юхимовича, який у своїх спогадах висловив багато несправедливих слів на адресу В.В.Щербицького та деяких інших членів Політбюро ЦК КПУ. Та й не всі зауваження, висунуті П.Ю.Шелесту, були достатньо обґрунтованими. До того ж, висловлювались вони позаочі, після його звільнення з посади Першого секретаря ЦК.

Володимир Васильович Щербицький, як лідер Компартії України, «перша особа» в республіці, користувався щирою повагою і підтримкою в партії і суспільстві. На цій посаді сповна розкрився його безперечний талант політичного і державного діяча. Його управлінський стиль, відпрацьований на попередніх керівних посадах, визначав обстановку в республіці, методи партійного керівництва. Свіжий струмінь у діяльність ЦК, обкомів партії, державних органів, громадських організацій внесли особиста енергія, наполегливість і послідовність «першого», вимогливість до себе і підлеглих, критичний підхід. «Менше гучних слів, пишних, стереотипних фраз, більше діловитості, конкретної практичної роботи...», – закликав В.В.Щербицький¹. Цим гаслом послуговувався сам. Цього ж вимагав від кожного партійного комітету, кожного органу влади.

В.В.Щербицький, який двічі очолював уряд України – Раду Міністрів, особливо гостро відчував таку потребу. Після обрання Першим секретарем ЦК одним з невідкладних конкретних завдань він визначив саме вдосконалення стилю і методів партійного керівництва, передусім підвищення відповідальності радянських і господарських органів, їх працівників за виконання покладених на них функцій і обов'язків, недопущення підміни їх з боку партійних комітетів.

¹ Щербицький В.В. Избранные речи и статьи. – М.: Политиздат, 1978. – С. 126.

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ
ЦЕНТРАЛЬНИЙ КОМІТЕТ
КП УКРАЇНИ

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ СОВЕТСКОГО СОЮЗА
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ
КП УКРАИНЫ

ЩЛКОМ ТАЄМНО

Розсекречено

ПРОТОКОЛ № 6

засідання Пленуму Центрального Комітету КП України

від 25 травня 1972 року

За дорученням Політбюро ЦК Компартії України
Пленум відкриває другий секретар ЦК КП України
тов.Лутак І.К.

Головує тов.Лутак І.К.

I. Про першого секретаря ЦК КП України

/Пропозицій вносить тов.Лутак І.К./

1. В зв'язку з призначенням тов.Шелеста П.Д. заступником
Голови Ради Міністрів СРСР звільнити його від обов'язків пер-
шого секретаря і члена Політбюро ЦК КП України.

2. Обрати першим секретарем ЦК КП України тов.Щербицько-
го В.В.

Протокол №6 засідання Пленуму Центрального Комітету Компартії Украї-
ни від 25 травня 1972 року



Зустріч з працівниками сільського господарства Черкської області,
1972 рік



В.В.Щербицький отримує бюлетень на виборчій дільниці №2 під час голосування на виборах до місцевих рад депутатів трудящих, м. Київ, 17 червня 1973 року

Конкретно йшлося про те, щоб партійні комітети зосереджували увагу на забезпеченні чіткої політичної спрямованості в діяльності державних і господарських органів, виконанні ними рішень і директив вищих партійних і державних органів, доборі кадрів для них, посиленні відповідальності членів партії, рекомендованих для роботи в них, за доручену справу, відмові від диктату, адміністрування і нагінок. Зрушення у цій справі відбувалися, але силу інерції долати було непросто.

Особливу увагу В.В.Щербицький приділяв обстановці в Політбюро ЦК КПУ, якому практично належала найвища реальна влада в Україні. При ньому Політбюро перетворилося на постійно діючий колективний орган, який розглядав всі найважливіші питання життя республіки, визначав принципову позицію, яка оформлювалися рішеннями відповідних органів – партійних, радянських, керівних органів громадських організацій. До складу Політбюро входили досвідчені, авторитетні діячі – секретарі Центрального Комітету, деяких обкомів партії, керівники уряду, Української ради профспілок, Комітету державної безпеки, армійські воєначальники. Такий склад дозволяв з належною глибиною і компетентністю аналізувати ситуацію, ухвалювати зважені, обґрунтовані рішення. Засідання Політбюро ЦК КПУ відбувалися у робочій, діловій атмосфері. Перший секретар надавав слово усім бажаним, умів слухати чужу думку. На конкретні пропозиції реагував активно. Його приймальня відтепер працювала цілодобово².

До безпосередньої компетенції першого секретаря належали основні питання роботи ЦК КПУ, питання мобілізаційної роботи, роботи військових органів та оборонної промисловості, Комітету державної безпеки при Раді Міністрів УРСР, Академії наук УРСР.

Ще наприкінці 1970-х років В.В.Щербицький привертав увагу до того, що на Заході по суті поставлене завдання перенесення відпрацьованих у бізнесі методів на рівень державного управ-

² Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 300.



Виступ В.В.Щербицького на мітингу будівельників і експлуатаційників стана "3600" на Жданівському металургійному заводі "Азовсталь". Місто Жданов (нині Маріуполь), 4 січня 1974 року (Фото Самсонова Л., Азрієля Р.)



В.В.Щербицький прикріплює орден Червоного Прапора до прапора Київської міської комсомольської організації на урочистому пленумі міському за участю комсомольського активу Києва, 29 жовтня 1974 року



Керівники Комуністичної партії та уряду України під час зустрічі в Бориспільському аеропорту делегації Польської Народної Республіки, що прибула на святкування 30-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників. 17 жовтня 1974 року (Фото Лисенка В. Н.)



Члени партійно-урядової делегації НРБ на чолі з першим секретарем ЦК БКП, Головою Державної Ради НРБ Тодором Живковим під час відвідання Київського заводу верстатів-автоматів. Ліворуч: В.В.Щербицький, Тодор Живков. м. Київ, 26 червня 1972 року (Фото Малишевського Є. І.)



Зустріч Л.І.Брежнєва і В.В.Щербицького з передовиками сільського господарства Української РСР

ління, і твердив про неприйнятність такої практики³. Нині, в умовах фактичного злиття олігархії з державним апаратом, залишається лише переконуватись у справедливості його слів та дивуватись такій політичній прозорливості.

Володимир Васильович виходив з того, що запорукою успіху керівної діяльності є передусім об'єктивна оцінка ситуації на дорученій ділянці роботи, чітке бачення проблем і перспектив, визначення завдань, яких належить досягти і зосередження на їх досягненні усіх зусиль партійних, державних і громадських організацій. Керівний стиль В.В.Щербицького включав широке делегування повноважень і довіру до кадрів, а також контроль над ключовими сферами життя республіки. «Керувати можна тільки сімома людьми, – казав Володимир Васильович.

³ Щербицький В. В. Овладевать ленинским стилем работы. – К.: Политиздат Украины, 1978. – С. 290.

– Якщо з’являється восьма людина, ти ними вже не керуєш! Тобто треба делегувати повноваження. І друге: керівник в Україні може передоручити своїм підлеглим будь-яке питання, крім двох: кадрового та національного»⁴.

Велике місце у роботі Першого секретаря ЦК КПУ займав підбір кадрів. У другій половині 1960-х років П. Ю. Шелест вивів кадрові питання з переліку посадових обов’язків другого секретаря ЦК. Останній через понад 30 років зазначив у своїх спогадах: «З тих пір (і з приходом до керівництва у ЦК В.В.Щербицького цей новий порядок залишився незмінним) вся кадрова політика була зосереджена в руках у першого секретаря»⁵.

Перший секретар ЦК приймав усіх секретарів обкомів, перших секретарів райкомів і міськкомів партії, голів облвиконкомів, інших високопосадовців перед їх обранням чи призначенням. За часів П.Ю.Шелеста їх представляв завідувач відповідного відділу ЦК. Новий перший секретар змінив цю традицію і приймав відвідувачів сам, вважаючи, що в такому випадку людина поводитиме себе розкутіше і краще розкриється.

Ось як описав перше знайомство з В.В.Щербицьким один з його помічників: «Мені й раніше доводилось зустрічатися з секретарями ЦК. Їх роздуми, як правило, були малозмістовними, а часом і просто банальними. Володимир Васильович, навпаки, підкорював глибиною думки, якоюсь оригінальністю висновків, нетрадиційністю підходу до оцінок, їх відвертістю і сміливістю. Разом з невимушеною, простою манерою спілкування, все це справляло сильне враження... Відзначу й таку рису характеру В. В., як вміння оцінювати людину за першим враженням. Тут давався ознаки великий життєвий досвід. І, як правило, зміни-ти це враження в подальшому було дуже складною справою...

Пізніше, будучи неодноразово присутнім на подібних

⁴ Коцина И., Артазей А. Виктор Мироненко: «Как-то я спросил Горбачева: “Михаил Сергеевич, какое самое важное политическое решение вы приняли, став руководителем СССР?” он ответил: “Никогда не меняй наших с Райсой Максимовой привычки! Как ходили вдвоем, так и будем ходить!”» // События и люди. – 2008. – 28 июля – 4 августа.

⁵ Ляшко А. П. Груз памяти: Трилогия: Воспоминания. – Кн. 3, ч. 1: На ступенях власти. – К.: ИД «Деловая Украина», 2001. – С. 124.

бесідах, я завжди переконувався в тому, що Щербицький і на інших справляв незабутнє враження. Привабливість його особистості діяла воістину невідворотно»⁶.

Вироблені за часів В.В.Щербицького засади кадрової політики, що знайшли втілення у постанові квітневого Пленуму (1973 р.) ЦК КПУ⁷, відігравали важливу роль у процесі добору та розстановки керівних кадрів у республіці⁸. У ставленні до кадрів органічно поєднувались довіра з принциповою вимогливістю до результатів їх діяльності. «Сьогодні більш, ніж коли-небудь раніше, – наголошував Володимир Васильович, – необхідно, щоб керівні кадри досконало володіли сучасними методами управління і організації виробництва, почуттям нового, бачили перспективу, вміли знаходити найбільш ефективні шляхи розв'язання практичних завдань»⁹.

До кадрових питань В.В.Щербицький завжди підходив уважно, до людей ставився з повагою. Водночас вважав, що не можна під приводом «турботи» миритися з тими, хто безвідповідально ставиться до справи, порушує дисципліну, ігнорує етичні норми¹⁰. До керівників різних рівнів завжди висував жорсткі вимоги, підкреслюючи: «Люди відгукуються з душевною теплотою, з почуттям вдячності про того керівника, який прислухається до їх голосу, цінує їхню думку, вміло використовує для успіху загальної справи їхній життєвий досвід. У взаєминах керівників з людьми не повинно бути чванства, ніякої фальші, політиканства й демагогії. Керівник повинен завжди бути принциповим, скромним, доступним, чуйним і правдивим»¹¹.

Система, що склалася в Україні у роботі з кадрами, включала

⁶ Врублевский В. К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. – С. 48–49.

⁷ Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и Пленумов ЦК. – Т. 2: 1941–1976. – К.: Политиздат Украины, 1977. – С. 991–1000.

⁸ Кузьменко Ю. Механізми рекрутування партійно-радянської номенклатури УРСР у період перебудови (1985–1991 рр.) // Південний архів. – Серія: Історичні науки. – Херсон, 2010. – Вип. 31–32. – С. 222; Кузьменко Ю. В. Кадрова політика В. Щербицького в УРСР періоду перебудови // Гілея. – 2015. – Вип. 95. – С. 100.

⁹ Щербицкий В. В. Избранные речи и статьи. – С. 62.

¹⁰ Там само. – С. 77.

¹¹ Врублевский В. К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. – С. 69.



Міністр національної оборони Польської Народної Республіки генерал армії В.Ярузельський (ліворуч) на прийомі у першого секретаря ЦК КП України В.В.Щербицького, Київ, 19 листопада 1974 року



Надзвичайний і Повноважний Посол Чехословацької Соціалістичної Республіки в СРСР Ян Гавелка (праворуч) вручає В.В.Щербицькому пам'ятну медаль з нагоди 30-ї річниці визволення Чехословаччини від німецько-фашистських загарбників. М. Київ, 21 жовтня 1975 року



Перебування в Чехословацькій Соціалістичній Республіці, 1974 рік



З Тодором Живковим під час його візиту в Україну, 1974 рік



Генеральний секретар ЦК Соціалістичної єдиної партії Німеччини Егон Кренц вручає В.В.Щербицькому портрет лідера німецьких комуністів Ернста Тельмана



Перший секретар ЦК Компартії Словаччини Йозеф Ленарт в ЦК Компартії України

в себе:

- виявлення партійними організаціями і комітетами здібних, перспективних працівників, створення кадрового резерву;
- перевірку їх здібностей на конкретних справах, виховання і практичну допомогу в оволодінні дорученими ділянками;
- висування на вищі посади в міру набуття ними досвіду керівної діяльності;
- високу вимогливість до виконання кадрами службових обов'язків, а також до їх особистої поведінки.

При всіх недоліках система працювала, забезпечувала виконання ролі «соціального ліфта» – добір підготовлених кадрів для всіх сфер державного організму, зводила до мінімуму можливість висування на відповідальні посади працівників за сімейними, особистими чи іншими неділовими зв'язками, а відтак – корупцію.

«Лідер подібний до пастиря, – казав Нельсон Мандела. – Він іде за стадом, даючи найпрудкішим виходити наперед, після чого йдуть інші, не усвідомлюючи, що весь цей час їх скеровують ззаду». Саме таким мудрим і далекоглядним пастирем для підлеглих був В.В.Щербицький. На думку Я.П.Погребняка, він «створив таку команду професіоналів, управлінців, якій, без перебільшення, могла б позаздрити будь-яка інша союзна республіка СРСР»¹².

В Україні склався потужний корпус досвідчених управлінців з масштабним державницьким мисленням, організаторськими здібностями, які забезпечували належне керівництво урядом, дорученими галузями чи напрямками діяльності. Серед них такі неординарні постаті, як О.П.Ляшко, В.А.Масол, В.П.Фокін, П.Я.Розенко, П.Т.Тронько, Ю.П.Коломієць, І.Д.Степаненко, С.М.Андріанов, М.Ф.Кулинич, В.З.Борисовський, П.Є.Єсипенко, К.П.Бойко, П.І.Мостовий, Г.Л.Сахновський, В.П.Козе-рук, М.М.Махиня, М.М.Худосовцев, Я.П.Куликов, Г.І.Вілесов, П.Ф.Шпак, М.П.Ковалко, Г.К.Лубенець, В.Д.Арешкович, Г.Р.

¹² Шилин О. Простота, человечность, честность: Интервью с Я.Погребняком о В.Щербицком.

Багратуні, О.Т.Шевченко, А.М.Щепетильников, Ю.Б.Котов, М.М.Санов, Б.О.Гречко, Г.З.Сінченко, М.П.Шульгін, М.А.Славов, І.І.Шматольян, Б.М.Лук'янов, І.І.Грун'янський, В.Д.Байтала, В.Д.Площенко, Г.К.Стеблянко, В.Г.Старунський, Ф.Д.Колесник, Л.К.Шпаковський, А.Ю.Романенко, М.К.Білогуров, І.Х.Головченко, І.Д.Гладуш, М.Н.Бака. Такого зосередження кадрів високої кваліфікації у сфері управління як на республіканському, так і на регіональному рівні, в нашій країні більше ніколи не було. Виховані в Україні кадри часто висувалися на керівні посади в союзних органах, а також в інших республіках.

У травні 1972 року Головою Ради Міністрів УРСР було призначено О.П.Ляшка, який займав посаду Голови Президії Верховної Ради республіки¹³. Стосунки «першого» з цим талановитим керівником, досвідченим господарником склалися не завжди просто¹⁴. Але, як згадувала заступник Голови Ради Міністрів УРСР М.А.Орлик, «Олександр Павлович і Володимир Васильович в спілкуванні між собою і з підлеглими поводили себе дуже тактовно. ЦК КПУ, Радмін, Верховна Рада УРСР працювали в єдиній упряжці. Всі разом, як єдиний кулак, відстоювали інтереси України в Москві»¹⁵. ТанDEM керівників В.В.Щербицький – О.П.Ляшко по праву вважається найпродуктивнішим у повоєнній Україні.

У липні того ж року був переведений з кандидатів у члени Політбюро ЦК КПУ та обраний Головою Президії Верховної Ради УРСР досвідчений партійний працівник І.С.Грушецький, який очолював обкоми в західних областях України напередодні Великої Вітчизняної війни і в повоєнні роки, пройшов усю війну, мав звання генерал-майора. У 1976 році його змінив перший секретар Дніпропетровського обкому О. Ф. Ватченко,

¹³ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 18. – Арк. 2.

¹⁴ Ляшко А. П. Груз памяти: Трилогия: Воспоминания. – Кн. 3, ч. 2: На ступенях власти. – К.: ИД «Деловая Украина», 2001. – С. 25–26, 41–43, 56–57, 183, 193–195, 407–409 та ін.

¹⁵ Лисниченко И. Мария Орлик: «Уходя на фронт, холостой студент Саша Ляшко в личном деле записал женой свою невесту – однокурсницу Клаву Давыдову. Начиная с 1941 года их супружеский стаж составил 60 лет» // Факты и комментарии. – 2012. – 13 января.



Зустріч президента Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії, голови Ради комуністів Югославії Йосипа Броз Тіто в аеропорту «Бориспіль», 1973 рік



Засідання Президії Верховної Ради СРСР



*Зустріч президента Франції Валері Жіскар д'Естена
в Бориспільському аеропорту, 1975 рік*



Зустріч президента Сирії Хафеза Асада в Києві, 1977 рік

досить жорсткий керівник «таранного» типу, який багато зробив для рідної Дніпропетровщини, але через свій характер мав конфлікти з інтелігенцією.

На посаді другого секретаря ЦК КПУ працювали І.К.Лутак (1969-1976 рр.), І.З.Соколов (1976-1982 рр.), О.А.Титаренко (1982-1988 рр.), В.А.Івашко (1988-1989 рр.). Кожен з них мав свої сильні сторони і недоліки. Зокрема, І.К.Лутак був глибоким знавцем сільського господарства, добре проявив себе на чолі Кримського обкому партії. Але ще з часів П.Ю.Шелеста почав «замикати» на собі всі питання, не завжди узгоджуючи в Політбюро ЦК свої дії. Навіть з'явилася приказка: «Буде так, як сказав Іван Лутак»¹⁶. Після зустрічі з першими секретарями райкомів Києва (наставляти керівників столичної організації вважалось прерогативою «першого») Івана Кіндратовича було переведено на посаду першого секретаря Черкаського обкому. Тут він працював досить успішно, заслуживши звання Героя Соціалістичної Праці¹⁷.

Перший секретар Харківського обкому І.З.Соколов, який прийшов на зміну І.К.Лутаку, мав політехнічну освіту і досвід роботи на Харківському тракторному заводі. Його «плюсом» вважалось російське походження (в СРСР була поширеною практика, коли посада другого секретаря ЦК в національних республіках віддавалась росіянину), хоча він народився і все життя пропрацював на Харківщині. Бідною І.З.Соколова було те, що для такої посади йому бракувало знань, широти кругозору, часом елементарної культури. Він зарекомендував себе жорстким, недостатньо компетентним керівником. Згодом В.В.Щербицький визнавав, що помилився в ньому. Раптова смерть Івана Захаровича у віці 54 років «розв'язала» це складне кадрове питання.

На посаду другого секретаря ЦК було висунуто О.А.Титаренка. Це був досвідчений працівник, інженер-металург за

¹⁶ Погребняк Я. П. Записки секретаря ЦК КП України (1971–1987 гг.) – С. 71.

¹⁷ Син землі української / [авт.-упоряд. М. А. Костецький та ін.] – Черкаси, 2008. – 330 с.

освітою, який пройшов виробничу школу на великих підприємствах Маріуполя і Нижнього Тагілу, усі щаблі партійної кар'єри, очолюючи райком, міськком. Був другим секретарем Донецького, Першим секретарем Запорізького обкому, а з 1966 року працював на посаді галузевого секретаря ЦК КПУ. Олексій Антонович енергійно, з глибоким знанням справи займався питаннями важкої промисловості, капітального будівництва. Але робота другого секретаря вимагала інших рис, яких йому бракувало. А з віком все більше проявлялись притаманні О.А.Титаренку риси характеру, неприпустимі для керівника такого рівня – прямолінійність, жорсткість, іноді формальний підхід.

Обрання 67-літнього О.А.Титаренка на посаду, яка за встановленою практикою мала бути підготовкою для висування першим секретарем ЦК, важко зрозуміти. Ніхто Володимира Васильовича не «підсиджував», але об'єктивно сталося так, що про підготовку надійного резерву він не подбав. Це негативно позначилося на подальшій долі Компартії і країни в цілому.

На момент обрання В.В.Щербицького Першим секретарем ЦК Компартії України до складу Політбюро входило 14 членів та кандидатів у члени, середній вік яких становив 56 років, при цьому найстаршому І.С.Грушецькому виповнилося 68, наймолодшому, Я.П.Погребняку – 44.

Зі складу Політбюро у 1972 році були виведені П.Ю.Шелест та секретар ЦК з ідеології Ф.Д.Овчаренко. Того ж року Політбюро поповнилось новим секретарем з ідеології В.Ю.Маланчуком та першим секретарем Київського обкому КПУ В.М.Цибульком, наступного року – головою українського КДБ В.В.Федорчуком та першим секретарем Харківського обкому КПУ І.З.Соколовим¹⁸.

Суттєві зміни в Політбюро відбулися після XXV з'їзду КПУ (10-13 лютого 1976 року). З його складу було виведено п'ять

¹⁸ Лоцицький В. С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). – К.: Генеза, 2005. – С. 222, 266, 276, 281, 307.



Зустріч у ЦК Компартії України з делегаціями Міністерства оборони СРСР, ЦК ВЛКСМ, Російської РФСР, Білоруської РСР, Молдавської РСР і групою ветеранів Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, які прибули на святкування 30-річчя визволення України від фашистських загарбників. Київ, 17 жовтня 1974 року

осіб: І.С.Грушецький та Н.Т.Кальченко відправлені на пенсію, В.І.Дегтярьов знятий з посади першого секретаря Донецького обкому КПУ та призначений головою Держкомітету з нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і гірничому нагляду при Раді Міністрів УРСР, І.К.Лутак обраний першим секретарем Черкаського обкому КПУ, В.М.Цибулько виведений з кандидатів у члени Політбюро, але залишився на посаді першого секретаря Київського обкому¹⁹ (це було пов'язано з відокремленням у травні 1975 р. Київської міської партійної організації від обласної і підпорядкуванням її безпосередньо ЦК КПУ). Натомість до складу Політбюро були введені: перший секретар Київського міськкому КПУ О.П.Ботвин, перший секретар Львівського обкому КПУ В.Ф.Добрик, перший секре-

¹⁹ Там само. – С. 170, 173, 188, 217, 281, 308.

тар Донецького обкому КПУ Б.В.Качура та перший заступник голови Ради Міністрів УРСР П.Л.Погребняк²⁰.

У наступні п'ять років втратив посаду секретар ЦК КПУ з ідеології В.Ю.Маланчук. Померли М.М.Борисенко і П.Л.Погребняк, а О.П.Ботвин був призначений послом СРСР у Чехословаччині. На зміну їм прийшли: новий секретар ЦК з ідеології О.С.Капто, секретар ЦК з питань сільського господарства І.О.Мозговий, перший секретар Київського міськкому КПУ Ю.Н.Єльченко, перший секретар Дніпропетровського обкому КПУ Є.В.Качаловський, перший заступник голови Ради Міністрів УРСР Ю.П.Коломієць та командувач Київського військового округу І.О.Герасимов²¹.

Упродовж 1981-1986 років (до XVII з'їзду КПУ) В.В.Федорчук був призначений головою КДБ СРСР, Г.І.Ващенко – міністром торгівлі СРСР, О.С.Капто – послом СРСР на Кубі, померли І.З.Соколов і О.Ф.Ватченко. Їх замінили: секретар ЦК з ідеології В.А.Івашко, секретар ЦК з оборонної промисловості В.Д.Крючков, перший секретар Донецького обкому КПУ В.П.Миронов, Голова Президії Верховної Ради УРСР В.С.Шевченко, голова КДБ УРСР С.Н.Муха, голова Держплану УРСР В.А.Масол²².

Всього ж за 17 років перебування на чолі ЦК КПУ В. В. Щербицького у складі Політбюро побувало 37 осіб. Середній термін перебування у складі найвищого республіканського органу становив 6,5 років при максимальних показниках у самого В.В. Щербицького (32 роки, з 1957 по 1989-й) та О.П.Ляшка (24 роки, з 1963-го по 1987-й)²³.

Не зайвим буде також відзначити, що серед цих 37-ми «дніпропетровцями» (тобто такими, що до Києва зробили

²⁰ Там само. – С. 151, 175, 243, 308.

²¹ Там само. – С. 163, 178, 189, 191, 198, 232, 308–309.

²² Там само. – С. 184, 210, 226, 231, 234, 287, 309.

²³ Якубець О. А. *Політична біографія В. В. Щербицького у контексті історії України (1918–1990 рр.)*: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук: 07.00.01 «Історія України». – К., 2016. – С. 134–157.



*Зустріч Президента США Р. Ніксона в Сімферопольському аеропорту.
м. Сімферополь, 29 червня 1974 року*



Візит офіційної радянської делегації до Угорщини, 1974 рік



Перший секретар ЦК Компартії Куби, прем'єр-міністр Революційного уряду Республіки Куба Фідель Кастро Рус. Ліворуч: В.В.Щербицький, Генеральний секретар ЦК КПРС Л.І.Брежнєв у шкільному містечку серед піонерів, м. Сантьяго-де-Куба, 1 лютого 1974 року



Зустріч на Кубі з Фіделем Кастро, 1974 рік



Президент Академії наук УРСР академік Б.Є.Патон знайомить В.В.Щербицького з основними напрямками фундаментальних досліджень в Україні та розвитку матеріальної бази академічних інститутів

кар'єру у Дніпропетровській області) були лише шестеро. Але та обставина, що вихідці з Дніпропетровщини посідали досить високі пости (Голова Президії Верховної Ради УРСР, перший заступник Голови Ради Міністрів УРСР, секретар ЦК КПУ та інші), давала підстави для розмов про засилля «дніпропетровського клану» в республіці.

Суттєві зміни відбулися на рівні перших секретарів обкомів партії та завідувачів відділів ЦК. На ці посади висувались, як правило, люди 35-45 років, багато після закінчення партшкіл, з виробничим або науковим досвідом. За перші півтора року перебування В.В.Щербицького на посту першого секретаря ЦК КПУ були звільнені з посад шість перших секретарів обкомів партії²⁴. А всього з 1972 по 1989 рік у 25-ти обкомах КПУ змінилося 76 перших секретарів (одна людина займала посаду в середньому 5,6 років). На відміну від Політбюро ЦК КПРС,

²⁴ Крючков Г. К. Трудные уроки. – С. 73.

ані кадрового застою, ані засилля геронтократії в українських «верхах» не було.

Серед перших секретарів обкомів були різні люди – ініціативні й просто хороші виконавці, сміливі й обережні, сильні й більш слабкі працівники. Але всім їм було притаманне почуття високої особистої відповідальності за долю областей, прагнення покращити ситуацію в регіоні, життя людей. Більшість з них по праву могла пишатися збудованими за їх участі новими підприємствами, школами і дитсадками, житловими кварталами, висадженими парками і скверами, заасфальтованими дорогами і газифікованими селами, а головне – трударями, новими талантами, яким вони давали путівку в життя. Часто партійні секретарі виступали більше у ролі виконробів, ніж політичних керівників. Але такою була тоді система влади.

В Україні працювали такі авторитетні керівники областей, як В.І.Дегтярьов і Б.В.Качура (Донецький обком), Г.І.Ващенко і В.П.Мисниченко (Харківський обком), Я.П.Погребняк (Івано-Франківський, Миколаївський та Львівський обкоми), В.М.Кавун (Житомирський обком), М.К.Кириченко (Одеський і Кримський обкоми), І.Г.Грінцов і В.А.Шевченко (Сумський обком), В.В.Шевченко і Б.Т.Гончаренко (Ворошиловградський обком), І.О.Мозговий (Херсонський і Ровенський обком), П.П.Козир (Вінницький та Одеський обкоми), Ф.Т.Моргун (Полтавський обком), А.М.Гіренко (Кримський обком), В.С.Куцевол (Львівський обком), М.М.Всеволожський і Г.П.Харченко (Запорізький обком), І.І.Скиба (Івано-Франківський обком), Є.В.Качаловський (Дніпропетровський обком), В.Ф.Добрик (Івано-Франківський і Львівський обкоми), Л.І.Палажченко (Волинський та Чернігівський обкоми), Ю.В.Ільницький (Закарпатський обком), А.П.Ночовкін (Одеський обком), Т.І.Панасенко (Ровенський обком) та інші.

По-різному склалися їх долі. Б.В.Качура, Я.П.Погребняк, І.О.Мозговий, І.Г.Грінцов стали секретарями ЦК, Г.І.Ващенко – першим заступником Голови Ради Міністрів УРСР, згодом –

міністром торгівлі СРСР, І.І.Скиба – завідувачем сільськогосподарського відділу ЦК КПРС. В.І.Дегтярьов і В.В.Шевченко були зняті із займаних посад через викриті в областях зловживання, але як організатори і партійні керівники залишили по собі добру пам'ять. Особистих порушень вони не допустили.

Важливу роль відігравав партійний апарат. Його не можна назвати великим (від 15–20 працівників на районному рівні до 500 у ЦК КПУ). Але він давав можливість партії охоплювати своїм впливом усі сфери життя суспільства. На роботу в партійні органи після ретельної перевірки, вивчення на практичних справах відбиралися, як правило, підготовлені, авторитетні фахівці у різних галузях знань. Накопичивши досвід апаратної роботи, багато з них висувались на керівні посади в органи державної влади, народному господарстві. Партійний апарат був потужною, унікальною школою резерву кадрів. І багато що в його роботі залежало від уміння керівника створити здорову ділову обстановку в колективі, поставити на місце інтриганів, підлабузників і тих, чия поведінка не узгоджується з нормами моралі. Випадкові люди тут, як правило, не затримувались.

З приходом В.В.Щербицького склад завідувачів відділів оновився повністю. З попереднього місця роботи у Раді Міністрів перший секретар привів тільки двох осіб – Є.В.Кунду, який очолив відділ будівництва ЦК, і свого багатолітнього помічника К.К.Продана. У липні 1972 р. було затверджено нових керівників двох провідних відділів: загального – П.К.Мусієнка та організаційно-партійної роботи – Г.К.Крючкова, від яких багато в чому залежало забезпечення чіткої і злагодженої роботи не лише Політбюро і Секретаріату, але й ЦК Компартії України в цілому²⁵.

Особливе місце у структурі апарату займав загальний відділ ЦК, роль якого посилилась зі зростанням впливу в Кремлі К.У.Черненка, який очолював відповідний відділ в ЦК КПРС. Далі йшли загальнопартійні відділи – організаційно-партій-

²⁵ Лозицький В. С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). – С. 106.



Виступ В.В.Щербицького на урочистому зібранні з нагоди 30-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників, Київ, 18 жовтня 1974 року



В. В. Щербицький вручає орден Дружби народів до прапора Академії наук УРСР на загальних зборах Академії



Л.І.Брежнєв і В.В.Щербицький у піонерів м. Києва



*Ознайомлення з новою технікою на заводі «Південмаш»,
м. Дніпропетровськ*



В Інституті фізіології ім. О.О.Богомольця АН УРСР

30. 12. 74 36

Президиум Верховного Совета
Украинской ССР

УКАЗ ПРЕЗИДИИ ВЕРХОВНОЙ РАДИ СРСР
УКАЗ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР
УКАЗ ОЛІЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМІНИНГ ФАРМОНИ
СССР НОГАРҒИ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМЫНЫҢ УКАЗЫ
УКАЗ ОЛИЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМНИНГ ФАРМОНИ
СССР АЛИ СОВЕТИ РЭЈАСАТ ЁЎЎЎТИНИНГ ФАРМАНИ
УКАЗ ОЛІЙ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМІНИНГ ФАРМОНИ



УКАЗ ПРЕЗИДИУМУЛҪИ СОВЕТУЛУИ СУПРЕМ АЛ УНИЈИИ РСС
УКАЗ ПРЕЗИДИУМУЛҪИ СОВЕТУЛУИ СУПРЕМ АЛ УНИЈИИ РСС
УКАЗ ПРЕЗИДИУМУЛҪИ СОВЕТУЛУИ СУПРЕМ АЛ УНИЈИИ РСС
УКАЗ ПРЕЗИДИУМУЛҪИ СОВЕТУЛУИ СУПРЕМ АЛ УНИЈИИ РСС
УКАЗ ПРЕЗИДИУМУЛҪИ СОВЕТУЛУИ СУПРЕМ АЛ УНИЈИИ РСС
УКАЗ ПРЕЗИДИУМУЛҪИ СОВЕТУЛУИ СУПРЕМ АЛ УНИЈИИ РСС

*Президиуму України
Інформація
20.12.74*

УКАЗ
ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА СССР

О присвоении звания Героя Социалистического
Труда первому секретарю ЦК Коммунистической
партии Украины тов.ЩЕРБИЦКОМУ В.В.

За выдающиеся заслуги в руководстве работой партийных организаций республики по выполнению решений XXIV съезда КПСС о развитии сельского хозяйства, значительному увеличению производства зерна и обеспечению продажи государству в 1973 и 1974 годах по миллиарду пудов хлеба присвоить первому секретарю ЦК Коммунистической партии Украины тов.ЩЕРБИЦКОМУ Владимиру Васильевичу звание **ГЕРОЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ТРУДА** с вручением ему ордена ЛЕНИНА и золотой медали "СЕРП и МОЛОТ".



Председатель Президиума
Верховного Совета СССР

Н.ПОДГОРНЫЙ.

Секретарь Президиума
Верховного Совета СССР

М.ГВОРГАДЗЕ.

Москва, Кремль.

30 декабря 1974 г.

№ 811-IX.

Указ Президії Верховної Ради СРСР від 30 грудня 1974 року

ної роботи та ідеологічний (багато років він називався відділом агітації і пропаганди) а також Партійна комісія (згодом Комісія партійного контролю), за ними – галузеві відділи: важкої промисловості, оборонної промисловості, легкої і харчової промисловості, хімічної промисловості, будівництва і міського господарства, сільського господарства, торгівлі і побутового обслуговування, науки і навчальних закладів, культури, планових і фінансових органів, закордонних зв'язків. У самій структурі партійного апарату були закладені передумови для паралелізму, дублювання, а в підсумку – до підміни державних та господарських органів, зниження відповідальності працівників за доручену справу.

Більшість із новопризначених завідувачів виправдали виявлену довіру. Багатьох з них було висунуто на нові посади. Заступниками Голови Ради Міністрів УРСР стали М.Ф.Ніколаєв – завідувач відділу важкої промисловості і А.З.Хомич – завідувач відділу транспорту і зв'язку. Першим секретарем Київського міськкому, а згодом – секретарем ЦК обирався завідувач відділу агітації і пропаганди Ю.Н.Єльченко; першим секретарем Ворошиловградського обкому – Б.Т.Гончаренко, завідувач відділу машинобудування; першим секретарем Одеського обкому – Г.К.Крючков; секретарем ЦК – В.Д.Крючков, завідувач відділу оборонної промисловості; головою Держкомітету УРСР по телебаченню і радіомовленню – Б.В.Іваненко, завідувач відділу культури²⁶.

Особливе місце в апараті займали помічники секретарів ЦК, членів Політбюро. Вони щодня спілкувалися з секретарями ЦК, забезпечували їх зв'язок з відділами, були добре поінформовані. Помічниками В.В.Щербицького у різні роки були К.К.Продан, В.К.Врублевський, В.А.Кирюшин, В.О.Перелома, Л.М.Угрюмов – прекрасно підготовлені фахівці, висококласні аналітики, які добре володіли пером. Через них проходили відповідальні документи, які готувалися для Першого секретаря

²⁶ Крючков Г. К. Трудные уроки. – С. 102.

ЦК. Вони доопрацьовували їх, доводили до потрібної «кондиції», доповідали шефу, які надходили документи і що з них вийшло. Їхній вплив у апараті був великим, адже перша особа часто бачила ситуацію очима своїх помічників.

В.В.Щербицький надавав великого значення висуванню на керівну роботу жінок. За роки його правління їх кількість помітно зросла на посадах секретарів обкомів, керівників виконавчої влади. Заступником Голови Ради Міністрів УРСР працювала М.А.Орлик, міністром соціального забезпечення О.М.Лук'яненко, головою Херсонського облвиконкому Д.Й.Проценко, секретарем Київського міськкому партії Т.В.Главак. У 1984 році на посаду Голови Президії Верховної Ради УРСР була обрана В.С.Шевченко. У республіці добре знали Г.А. Литвинову – редактора всеукраїнської газети «Радянська жінка», Г.М.Менжерес (Київський міськвиконком), Т.Т.Дмитренко (Кіровоградський облвиконком), Г.М.Олійник (Миколаївський міськвиконком), І.О.Мордвіну (Кримський обком), Г.С.Маслай (Волинська обласна рада), В.В.Тальян (Дніпропетровський міськвиконком), С.Л.Кравцову (Київський облвиконком) та інших.

Статус України в Радянському Союзі був доволі високим. Нездаремно ж її називали «другою серед рівних». На з'їздах КПРС керівник України під час обговорення доповіді генсека традиційно виступав другим після лідера московських комуністів. Компартія України була єдиною республіканською організацією в КПРС, яка мала Політбюро ЦК (в інших республіках – Бюро). На першого секретаря ЦК КПУ з великими питаннями «виходив» лише генсек. Працівникам апарату ЦК КПРС їздити в українські області, особливо оминаючи Київ, не рекомендувалося²⁷. Керівники українських областей вирішували питання в ЦК КПУ та Уряді УРСР, до союзних органів зверталися зрідка. Л.І.Брежнев навіть цікавився у В.В.Щербицького, чому українські секретарі не бувають у нього на прийомі²⁸.

У відносинах з «кремлівськими боярами» перший секре-

²⁷ Медведев В. А. В команде Горбачева: взгляд изнутри. – М.: Былина, 1994. – С. 120.

²⁸ Крючков Г. К. Трудные уроки. – С. 94.

тар ЦК КПУ, за його власним висловом, завжди стояв «на позиціях Богдана Хмельницького»²⁹. Відносна самостійність української влади зумовлювалася неписаними правилами, які спиралися на дружні взаємини В.В.Щербицького з Л.І.Брежнєвим. Генсек тепло ставився до лідера Компартії України, часто запрошував на свою кримську дачу³⁰. Усі робочі питання В.В.Щербицький міг вирішувати безпосередньо з Л.І.Брежнєвим – проблеми України вважались його негласною прерогативою. Проте реальна влада республіканських партійних органів була обмеженою. ЦК КПРС мав право скасувати будь-яке рішення ЦК Компартії України. Затвердження секретарів обкомів, господарських керівників відбувалося у Москві. У Кремлі доводилось узгоджувати навіть дрібні кадрові рішення.

Попередня діяльність В.В.Щербицького, перед здобуттям ним посади першого секретаря ЦК Компартії України, сформувала його імідж як міцного господарника з очевидним «ухилом в оборонну та важку промисловість».

Економіка України, як й інших союзних республік, розвивалася в єдиному народногосподарському комплексі СРСР. Серцевиною союзного господарського механізму було планування. Єдиний план дозволяв зосереджувати сили і засоби на пріоритетних напрямках і, за необхідності, залишав простір для маневру. Централізація управління дозволяла досягати необхідних результатів в екстремальних ситуаціях, таких, як війна або повоєнне відновлення господарства, реалізація великих загальнодержавних програм: космічної, підйому цілини, досягнення стратегічного паритету зі США.

На початку 1970-х років велась наукова розробка перспективного плану народного господарства на 1976–1990 роки, наукове прогнозування розвитку країни до 2000 року. Планування на тривалу перспективу враховувало довгострокові прогнози розвитку

²⁹ Зенькович Н. А. Самые закрытые люди. Энциклопедия биографий. – М.: Олма-Пресс; Звездный мир, 2002. – С. 667–668.

³⁰ Сметанская О. Комендант семьи Брежнева: «Сегодня все могло бы быть по-другому, если бы преемником Леонида Ильича стал Щербицкий» // Факты и комментарии. – 2014. – 17 октября.



На спорудженні Дніпродзержинської ГЕС



Керівники партії і уряду України В.В.Щербицький, О.Ф.Ватченко, В.О.Сологуб, О.П.Ляшко, П.Т.Тронько серед учнів професійно-технічного училища на виставці "Досягнення і перспективи розвитку професійної технічної освіти УРСР", Київ, 21 червня 1977 року



Бесіда з робітниками Дніпрогесу, м. Запоріжжя, 1978 рік

науки і техніки, мінерально-сировинної бази, енергетичних ресурсів, забезпеченість робітничою силою тощо. Однак в умовах зростаючих масштабів економіки «ручне» планування ставало все менш ефективним, почали все більше даватися взнаки відмова від загальнодержавної автоматизованої системи планування, обмежене використання АСУ. В.В.Щербицький на початку 1980-х років висловлював переконання, що упродовж найближчих 10–15 років очікується створення єдиного інформаційного поля країни на базі державної мережі обчислювальних центрів³¹.

Однак центр нерідко ігнорував інтереси республік. Уряду України було підпорядковано лише чверть державних підприємств, в основному легкої і місцевої промисловості. «Холодна війна» з нав'язаною гонкою озброєнь і необхідністю досягнення військово-стратегічного паритету зі США виснажувала країну. ВПК відтягував найбільш якісні ресурси (найкраще обладнання, найбільш кваліфіковану робочу силу). Здобутки у цій сфері через надмірну засекреченість не завжди впроваджувалися у «цивільне» виробництво.

Слушними видаються думки тодішнього першого секретаря ЦК Компартії Казахстану Д.А.Кунаєва, який в ієрархії ЦК КПРС посідав ту ж сходинку, що й В.В.Щербицький, – член Політбюро ЦК КПРС і перший секретар ЦК Компартії республіки, а, отже, стикався з аналогічними проблемами:

«Постійно ігнорували потреби республіки загальносоюзні міністерства, чисельність яких зростала. Споруджуючи в Казахстані великі об'єкти промисловості, енергетики, транспорту і т.ін., вони часто думали тільки про виробничі справи і не дбали повною мірою про потреби місцевого населення. Вони майже не займалися облаштуванням робітників і службовців, мало будували житла, шкіл, лікарень, дитячих садків і ясел, інших об'єктів соцкультпобуту. Наші ж прохання і вимоги щодо пропорційного розвитку як виробництва, так і соціаль-

³¹ Щербицкий В. В. Научно-технический прогресс – забота партийная. Из опыта работы партийных организаций Украины по осуществлению решений XXVI съезда КПСС об ускорении научно-технического прогресса. – К.: Политиздат Украины, 1983. – С. 263.

но-культурної та побутової сфери, союзними міністерствами і підпорядкованими їм підприємствами і організаціями зазвичай залишалися без належної уваги і реагування, і нам доводилося з силою їх пробивати.

В основі жорсткої централізації, яка пронизала всю державу і суспільне життя країни протягом тривалого періоду, лежало зосередження в руках центру питань, пов'язаних з ресурсами і фінансами. Адже будь-який захід зі зміни адміністративно-територіального поділу республіки, розвитку господарства, культури, сфери обслуговування і т.ін. впирався у необхідність фінансового і матеріально-технічного забезпечення, а [ці] питання майже повністю були у віданні Москви. І практично з кожного скільки-небудь важливого питання було потрібне рішення Центру. Республіці не дозволялося навіть частково витрачати на свої потреби валютні кошти, які вона сама заробляла в досить великій кількості, незважаючи на те, що Казахстан має значну частку у видобутку благородних металів»³².

На цьому ґрунті нерідко виникали дискусії між центральними і республіканськими органами, які мали у більшості випадків робочий характер, а часом набували гостроти. В умовах союзної держави це нормально. Проте певними політичними силами суспільству нав'язувалось викривлене уявлення про характер взаємовідносин республік із загальносоюзним Центром. Стверджувалося, наприклад, що «з економіки України центром щороку вилучається 100-120 мільярдів рублів».

Насправді такі твердження не мали під собою ґрунту. Група експертів-вчених республіканської Академії наук, яка за дорученням Президії Верховної Ради УРСР вивчала в 1991 році це питання, назвала їх «економічно абсурдними».

У висновку експертів відзначалось: «Якщо порівняти вказані цифри з величиною виробленого національного доходу республіки (110-117 мільярдів рублів в останні роки), з котрих рівно половина припадає на оплату праці у сфері матеріального виробництва і ще, принаймні, 10 мільярдів рублів на оплату

³² Кунаев Д. О моем времени. – Алма-Ата: Дзеуір, МП «Ынтымак», 1992. – С. 290–291.



*В.В.Щербицький, Л.І.Брежнєв і член Політбюро ЦК КПРС, Голова Президії
Верховної Ради СРСР А.А.Громико*

праці в галузях невиробничої сфери (освіта, охорона здоров'я й інші), вигаданість співвідносин, які наводяться в публіцистиці, стає очевидною. Суми, які називаються, в 3-4 рази перевищують всі реальні ресурси республіки, з яких значна частина споживається в її ж межах».

На основі всебічного вивчення експерти дійшли висновку, що з національного доходу України щороку вилучалось не більше 15 мільярдів рублів, або в 7-8 разів менше тієї суми, яка називалась в пресі. Ці кошти йшли на утримання Збройних Сил країни, фінансування найважливіших наукових розробок, здійснення великих загальносоюзних програм, передусім космічних, екологічних, та на інші спільні для всіх республік потреби. До того ж, Україна задовольняла за рахунок власних ресурсів мінеральної сировини і палива потреби в нафті всього на 8, природному газі на 22, лісових матеріалах на 38-40 відсотків. У 1990 році наша республіка одержала з Російської Федерації за



В.В.Щербицький виступає з доповіддю на XXV з'їзді Компартії України, 1976 рік

міжреспубліканськими поставками 56 млн. тон нафти і газового конденсату, майже 90 млрд. куб. метрів природного газу, 11 млн. куб. метрів деревини, 500 тон паперу³³.

За роки восьмої і дев'ятої п'ятирічок економічний потенціал України більш ніж подвоївся. Середньорічний обсяг валової продукції сільського господарства збільшився на 15,5%. Реальні доходи населення зросли на 20%, суспільні фонди споживання – на 42%³⁴.

Зросли темпи підвищення продуктивності праці. У чорній металургії та вугільній промисловості за рахунок цього було забезпечено весь приріст виробництва, а загалом у промисловості – на 80%. Велика увага приділялася раціональному вико-

³³ Масол В. Упущенный шанс. Небеспристрастные размышления экс-премьера Украины о том, что произошло в бывшем Советском Союзе. – К.: Молодь, 1993. – С. 55-56, 67-68.

³⁴ Щербицкий В. В. Избранные речи и статьи. – С. 300-301, 329.

ристанню та економії металу, сировини й інших ресурсів.

Значні проблеми постали перед вугледобувною промисловістю. Пласти вугілля на Донбасі залягали все глибше, і його видобуток ставав усе дорожчим. Закрити ж шахти в Донбасі було практично неможливо, бо це породило б гостру проблему зайнятості. Низка постанов ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР була присвячена дальшому розвитку вугільної промисловості Донбасу, його технічному переозброєнню.

Розвивався і Львівсько-Волинський вугільний басейн. У доповіді на січневому (1975 р.) Пленумі ЦК КПУ В. В. Щербицький зазначав, що на комбінаті «Укрзахідвугілля» за рахунок модернізації устаткування проектні потужності шахт були перевершені в 1,3 рази і додатково до завдання п'ятирічки було видобуто майже чотири мільони тон вугілля³⁵.

Упродовж дев'ятої п'ятирічки було завершено будівництво п'яти великих теплових і Дніпровського каскаду гідроелектростанцій, введено в дію 26 і розвідано 30 нових нафтових і газових родовищ. Виробництво електроенергії збільшилось на 41%. Чорна металургія розвивалась в основному за рахунок будівництва агрегатів великої потужності, а також реконструкції та модернізації. У 1974 році було запущено найбільшу в Європі доменну піч на Криворізькому металургійному заводі, на якій виплавлялося чавуну стільки ж, скільки його давали всі металургійні заводи Росії в 1913 році. У 1971 році останнім з обласних центрів був газифікований Кіровоград.

Продукція машинобудування і металообробки збільшилась у 1,8 рази, хімічної і нафтохімічної промисловості – у 1,7 рази³⁶. Було введено в дію великі потужності з виробництва хімічної продукції в Рівному, Сумах, Северодонецьку, Калуші, Житомирі, Білій Церкві, Криму. Значний розвиток отримали електроніка, радіопромисловість, приладобудування³⁷.

Збільшився випуск, поліпшувалась якість та розширився асортимент промислових і продовольчих товарів. У результаті

³⁵ Історія Української РСР. – Т. 8. Кн. 2. – С. 242.

³⁶ Комуністична партія України: з'їзди і конференції. – С. 294.

³⁷ Щербицький В.В. Избранные речи и статьи. – С. 308.

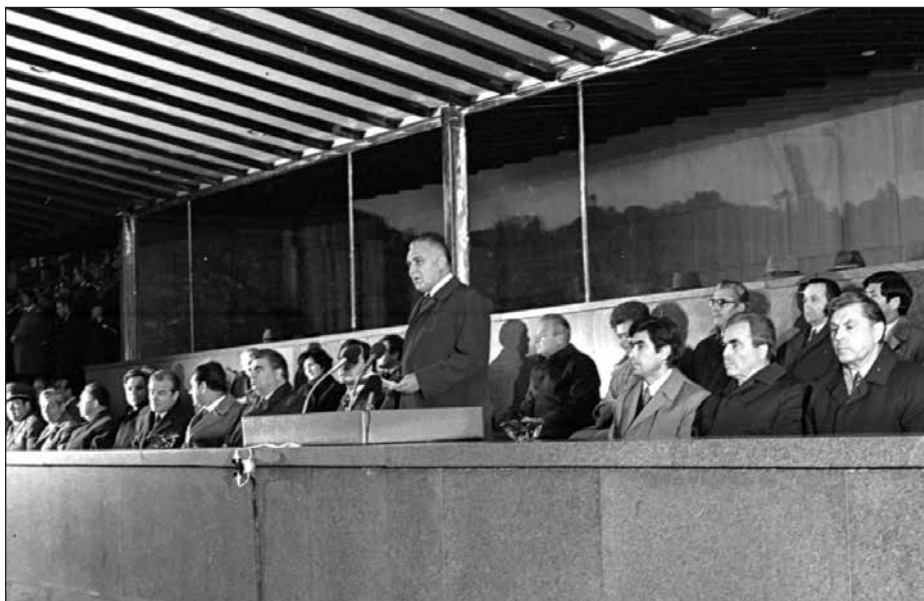
введення в дію нових потужностей, технічної реконструкції діючих підприємств, модернізації обладнання виробництво предметів широкого вжитку зросло майже на третину³⁸. Помітно зріс випуск тканин, панчішно-шкарпеткових виробів, трикотажу, шкіряного взуття, фотоапаратів, магнітофонів, електропилососів, мотоциклів, а також продовольчих товарів. Але асортимент і особливо якість виробів не завжди задовольняли споживачів.

У десятій п'ятирічці (1976-1980 рр.) одним з головних завдань було проголошено подальше технічне переоснащення всіх галузей народного господарства. В Україні в ці роки було введено в експлуатацію вісім нових високооснащених шахт, забезпечено даліше зростання механізації процесів вуглевидобутку, споруджено другу чергу ДніпроГЕС, внаслідок чого його потужність зросла більше, ніж удвічі, стали до ладу Чорнобильська та Рівненська атомні електростанції.

Радянським Союзом разом з членами РЕВ було споруджено магістральний газопровід «Союз». Його загальна протяжність склала 2750 км, в тому числі 1568 км по території України. У 1982-1984 роках було збудовано магістральний газопровід «Уренгой–Помари–Ужгород», який забезпечив постачання газу з родовищ Західного Сибіру споживачам Центральної і Західної Європи. Загальна довжина газопроводу – 4451 км, протяжність по території України – 1160 км. Американське ембарго на постачання високотехнологічного обладнання в СРСР, безпрецедентний тиск на союзників по НАТО з метою зірвати плани розвитку енергетики в СРСР змусили вишукувати власні резерви. Зокрема, виробництво труб великого діаметру забезпечив Харцизький трубний завод.

Частка машинобудування й металообробки в промисловій продукції республіки сягнула 18,4%. Було введено в дію низку нових заводів: Нововолинський спеціального технологічного устаткування, краматорський «Кондиціонер», Ставищанський приладобудівний, Сімферопольський пневмоустаткування,

³⁸ Щербицкий В.В. Экономика – наша главная политика // Правда. – 1975. – 23 сентября. – С. 2–3.



Урочисте відкриття III фестивалю молоді України. Виступає В.В.Щербицький, Київ, 23 вересня 1977 року



На святкуванні 50-річчя утворення СРСР. Москва, Кремль, 1972 року



*Виступ В.В.Щербицького на щорічних зборах Академії наук УРСР.
Київ, 30 березня 1979 року*



*Перший секретар ЦК Угорської соціалістичної робітничої партії Янош
Кадар на зустрічі з В.В.Щербицьким. Листопад 1977 року*

Івано-Франківський механічних пресів тощо. Закінчено будівництво найбільших в СРСР Північного і Дніпровського гірничо-збагачувальних комбінатів, першої черги Миколаївського глиноземного заводу, Лисичанського нафтопереробного заводу³⁹.

З 1970 по 1988 рік Україна заклала сім важких авіаносних крейсерів, з яких встигла добудувати п'ять. У 1972 році був спущений на воду перший з них – «Київ». Американські аналітики одразу побачили в цьому пряму загрозу гегемонії країн НАТО в Атлантиці. Поява власних авіаносців вперше дозволила радянському надводному флоту вільно діяти вдалині від своїх берегів. Сьогодні три з цих кораблів перебувають у строю. Всім відомий «Адмірал Кузнецов» залишається на озброєнні Північного флоту Російської Федерації. Колишній авіаносець «Адмірал Горшков» тепер служить в індійському флоті (має назву «Вікрамадітья»). Недобудований Україною «Варяг» став китайським авіаносцем «Ляонін».

У 1982 році здійснив перший політ найбільший на той час транспортний літак АН-124 «Руслан». Льотчик-випробувач Володимир Терський, якому випала честь першим пілотувати новий лайнер, згадував, що на святі першого зльоту мав бути присутнім В.В.Щербицький. Але в той день у Палаці «Україна» в Києві починав роботу важливий партійний форум, і глава республіки приїхати на аеродром не зміг. Але О.К.Антонову, який був членом ЦК, дозволив запізнитися⁴⁰.

Важливе значення мало відкриття 1978 року поромного комплексу Іллічівського (нині – Чорноморського) порту, який став центром міжнародної поромної переправи на Чорному морі: Іллічівськ – Варна (Болгарія).

Україна брала участь у спорудженні Байкало-Амурської магістралі, здійснювала шефство над спорудженням великого се-

³⁹ Щербицький В. В. Радянська Україна. – К.: Політвидав України, 1982. – С. 42–46.

⁴⁰ Шуневич В. Владимир Терский: «Чтобы Олег Антонов мог увидеть первый полет "Руслана", Щербицкий разрешил ему опоздать на партийный форум» // Факты и комментарии. – 2017. – 22 декабря.

лища Ургал і залізничного вокзалу в ньому.

Упродовж 1970-х років валовий суспільний продукт України збільшився на 67%, випуск промислової продукції – на 78%. Продукція сільського господарства збільшилась у середньорічному обрахунку на 23%. Гігантських масштабів набуло будівництво: основні виробничі фонди зросли у 2,2 рази. Тільки в промисловості було введено понад 460 великих підприємств, обладнаних сучасною технікою. Валовий суспільний продукт за десятиліття збільшився в 1,6 рази, вироблений національний дохід – у 1,5 рази⁴¹.

Прискореними темпами розвивалась економіка Західної України. Якщо в цілому в Українській РСР промисловість у 1988 році зроста порівняно з 1940 роком у 19,2 разів, то у Чернівецькій області – в 27,9, Івано-Франківській – в 45,8, Тернопільській – у 46,5, Волинській – у 51, Ровенській – у 67,8, Львівській – 94,1 разів⁴². У регіоні докорінно змінилася структура промислового виробництва. Були створені нові галузі: машинобудування, хімічна промисловість, атомна енергетика, радіоелектроніка. Індустріальне обличчя західних областей стали визначати потужні Бурштинська і Добротвірська ДРЕС, Дністровська ГЕС і Ровенська АЕС, високо механізовані шахти Львівсько-Волинського вугільного басейну, гіганти хімічної промисловості Прикарпаття, машино- та приладобудівні об'єднання Львова, Чернівців, Тернополя. Високі темпи розвитку промисловості супроводжувалися швидким прогресом урбанізації, змінами в соціальній і професійній структурі населення.

Делегації представників української діаспори із Сполучених Штатів Америки, Канади, які відвідували Україну, були в захопленні від тих перетворень, що відбулися за короткий час на наших західних землях. Наприклад, канадський фермер Дмитро Чепило на зустрічі в товаристві «Україна» сказав: «Я на-

⁴¹ Щербицкий В. В. Научно-технический прогресс – забота партийная. – С. 8– 9.

⁴² Мартинюк А. Возз'єднання. Кроки до заповітної української мети. – К.: ТОВ «Друкарня «Бізнесполіграф», 2010. – С. 55.

родився в Україні, у Чернівецькій області. У 1925 р. поїхав до Канади. Приїхав у 1973 р. в рідні місця і не пізнав рідне село. Зникли солом'яні дахи, побудовано лікарню. А найголовніше – більше немає панів, праця стала вільною та щасливою». Фермер Джозеф Шмирь розповів: «Напередодні подорожі знайомі говорили, що я побачу жебраків, які голодують, але люди тут живуть добре»⁴³.

За словами туристки Енн Підскальні, 1947 р. н., вчительки з Канади, «Наші газети знаходяться під впливом різних організацій, і тепер я бачу, що далеко не все в них правда. Я очікувала побачити злиденність, черги напівголодних людей за хлібом. Чесно кажучи, я навіть взяла з собою продукти. Мені соромно. Я можу відверто сказати, що багато людей у нас живуть скромніше, ніж у вас. Мене вразив той факт, що в кожному селі є школа, клуб, лікар»⁴⁴.

Однак знаходились «науковці», які у прискореній індустріалізації цього регіону, будівництві багатьох сучасних підприємств, глибоких соціальних перетвореннях вбачили... «прагнення знищити на Західній Україні село як основу національної української ідентичності».

І все ж наприкінці 1970-х, а особливо на початку 1980-х років, СРСР почав все більше відставати від країн Заходу в розвитку науково-технічного прогресу, сповільнилися темпи зростання економіки, продуктивності праці. Екстенсивні чинники розвитку радянської промисловості вичерпувалися. Командно-адміністративна система все відчутніше гальмувала розвиток продуктивних сил.

Безперечно, було б несправедливо стверджувати, що в СРСР не розуміли потреби прискорення науково-технічного прогресу. В одному з виступів у 1974 році Л.І.Брежнев підкреслив: «Всі зусилля не дадуть бажаного результату, якщо ми серйозно не піднесемо якість роботи в усіх ланках нашого господарства,

⁴³ ЦДАВО України. – Ф. 4672. – Оп. 1. – Спр. 226. – Арк. 77.

⁴⁴ Там само. – Спр. 569. – Арк. 105.

на кожному робочому місці»⁴⁵. XXIV з'їзд КПРС (23 лютого – 3 березня 1981 року) сформулював завдання переведення економіки на шлях інтенсивного розвитку, кращого використання досягнень науково-технічної революції і вдосконалення системи управління економікою.

Серед причин, які завадили тодішньому радянському керівництву своєчасно зреагувати на досягнення НТР, виділяють «енергетичну кризу» 1973 року, коли внаслідок нафтового ембарго ціни на паливо стрімко злетіли вгору. Не дуже далекоглядні керівники зробили ставку на експорт сировини. До країни спочатку полився потік нафтодоларів, і питання про науково-технічний прогрес для керівництва СРСР стало втрачати свою гостроту. А потім, з падінням світових цін на нафту й газ, довелося болісно заплатити за ілюзії.

Розвивалось сільське господарство. Оновлювались і зростали виробничі фонди у колгоспах та радгоспах. Більш ніж у 2,5 рази розширився фонд зрошуваних і осушуваних земель. У 3,6 рази збільшилося застосування мінеральних добрив. Підвищилась технічна оснащеність господарств. За 15 років їм було поставлено 747 тис. тракторів, 530 тис. вантажних автомобілів, 194 тис. зернових комбайнів⁴⁶. Протягом 1970-х років виробництво зерна, овочів, м'яса, цукрових буряків, молока збільшилось в 1,5–1,6, яєць – в 1,9 рази. У 1973 році Україна вперше продала державі понад 1 млрд. пудів зерна, а в наступному році повторила цей результат. За це В.В.Щербицькому було присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці⁴⁷.

Особлива увага зверталась на поглиблення спеціалізації і концентрації на базі міжгосподарської і агропромислової кооперації, прискорення механізації виробничих процесів. Важливе значення для розвитку матеріально-технічної бази громад-

⁴⁵ Брежнев Л.І. Ленінським курсом: промови і статті. – Т. 5. – К.: Політвидав України, 1976. – С. 41.

⁴⁶ Щербицкий В. В. Научно-технический прогресс – забота партийная. – С. 189.

⁴⁷ О присвоении звания Героя Социалистического Труда первому секретарю ЦК Коммунистической партии Украины тов. Щербицькому В.В. // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1975. – № 2. – С. 20.



На суботнику в м. Києві, 15 квітня 1975 року



На полях Дніпропетровщини, 1974 рік

ського тваринництва колгоспів, його механізації, застосування прогресивних технологій мало введення в дію спеціалізованих виробничих тваринницьких комплексів. Найвищого рівня концентрація виробництва досягла у птахівництві.

Технічний прогрес у сільському господарстві характеризувався не тільки кількісним зростанням енергетичних потужностей, але й глибокими якісними зрушеннями: переходом від часткової механізації до комплексної, широкого впровадження автоматизації. Практично повністю було механізовано вирощування і збирання колосових культур, цукрових буряків і сояшника. Рівень комплексної механізації ферм великої рогатої худоби зріс і досяг 51%, свиноферм – 60%, птахоферм – 78%⁴⁸.

Меліорація допомогла в основному вирішити проблему постачання населенню овочів, значно збільшити вирощування кормових і зернових культур. Було створено прогресивну систему насінництва, що включала науково-дослідні інститути і

⁴⁸ Щербицький В. В. Радянська Україна. – К.: Політвидав України, 1982. – С. 56.



*В.В.Щербицький і секретар ЦК Болгарської комуністичної партії
О.Дойнов перерізають стрічку під час урочистого відкриття паромної
переправи Іллічівськ–Варна,
м. Іллічівськ Одеської області, 14 листопада 1978 року*



Відкриття міжнародної поромної переправи «Іллічівськ–Варна», 1978 рік



Зустріч керівників України з передовиками сільського господарства республіки



З робітниками ХТЗ

дослідні станції (селекційні центри), мережу господарств, які займалися розмноженням посівного матеріалу, заготівельні підприємства. Під час інтенсифікації, технічного переозброєння, хімізації та меліорації колгоспне та радгоспне виробництво все більше набувало індустріальних рис.

Разом з тим, як підкреслювалося у звітній доповіді В. В. Щербицького на XXV з'їзді Компартії України, виступах міністра сільського господарства УРСР П.Л.Погребняка, партійних керівників регіонів і голів господарств, існуючі можливості у сільськогосподарському виробництві використовувались не повною мірою. Чимало колгоспів і радгоспів мали борги перед державою⁴⁹. Для збирання врожаю доводилось залучати військовослужбовців, студентів, фахівців промисловості, співробітників державних установ.

Наприкінці 1970-х років в Україні, як і в інших союзних республіках, загострилася екологічна ситуація. Причинами цього були невиправданий технократизм, переважання вузьковідомчих інтересів. Часто нові будови не базувалися на глибоких наукових розрахунках і аналізі можливих наслідків. Необґрунтовані іригаційні заходи, хімізація без належних наукових обґрунтувань і практичного досвіду обернулися порушенням водного балансу Дніпра, забрудненням навколишнього середовища пестицидами, отрутохімікатами, азотними добривами.

У липні 1981 року Президент АН УРСР Б.Є.Патон звернувся до В.В.Щербицького з листом «Про можливі генетичні наслідки забруднення навколишнього середовища в Українській РСР». У ньому, зокрема, зазначалося, що загальні викиди в атмосферу від стаціонарних джерел забруднення тільки в 1979 році склали 12,6 млн. т. Це було результатом того, що на підприємствах республіки близько 40% таких джерел не були обладнані очисними спорудами, близько 23% існуючих пилота газоочисних установок були несправними або працювали неефективно. Інтенсивне забруднення довкілля спричинило

⁴⁹ Комуністична партія України: з'їзди і конференції. – С. 295.

скорочення середньої тривалості життя⁵⁰.

За наслідками розгляду звернення Академії наук УРСР Рада Міністрів республіки ухвалила постанову «Про заходи по дальшому розвитку робіт по запобіганню, оцінці і прогнозуванню генетичних наслідків забруднення навколишнього середовища». Було прийнято рішення про створення республіканського і Донецького центрів медико-генетичного консультування, розширення підготовки лікарів з медичної генетики тощо⁵¹. Але кардинально переломити ситуацію не вдалося.

В.В.Щербицький незмінно з великою повагою відносився до науки, робив усе можливе, щоб поставити її досягнення на службу народові. Його турбувало відставання СРСР від країн Заходу в галузі науково-технічного прогресу і разом з тим обурювало, що за кордоном хапаються за будь-які нововведення, платять солідні гроші за ліцензії та оперативно впроваджують новинки у виробництво, чого не робилося у Радянському Союзі. В одній із розмов, згадує Президент НАН України Б.Є.Патон, «він поцікавився у мене, чому «містер Кук» розуміє вигоду застосування нових технологій, а у нас для цього видаються постанови, які часто не виконуються. Почувши моє: «Ми живемо в країні суцільної електрифікації – нам усе до лампочки!», Володимир Васильович розсміявся. Сказав, що, ймовірно, і так буває. А потім знову став серйозним: «Давайте подумаємо, що можна і потрібно зробити, щоб змінити ситуацію»⁵².

На XXV з'їзді КПУ вперше питання про науку було виділено в окремий розділ звітної доповіді ЦК. В сучасних умовах, відзначав В.В.Щербицький, науково-технічний та економічний потенціал країни все більшою мірою визначається рівнем і тем-

⁵⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 2262. – Арк. 5–8.

⁵¹ Там само. – Арк. 15–16 зв.

⁵² Лисниченко І. Борис Патон: На вопрос Щербицкого, почему мы не хватаем за ноу-хау как капиталисты, я ответил: «Потому что у нас страна сплошной электрификации – всем все до лампочки!» // Факты и комментарии. – 2002. – 25 мая.

пами перетворення науки на безпосередню виробничу силу⁵³. Витіснення ручної праці, комплексна механізація і автоматизація виробництва, переключення зусиль людини на контроль за діяльністю автоматизованих систем машин⁵⁴, – таким бачив він завтрашній день.

Володимир Васильович щороку намагався бути присутнім на річних зборах Академії наук. На відміну від деяких «вождів», які любили виступати першими, В.В.Щербицький просив слово тільки після декількох виступів. Він не тільки глибоко цікавився наукою, але й думав про те, як академіки сприймуть його виступ. Тому завжди говорив по суті: висував низку завдань, актуальних для народного господарства, науки і культури України⁵⁵.

В.В.Щербицький підтримував теплі товариські відносини з всесвітньо відомим ученим, організатором науки, Президентом Академії наук УРСР Б.Є.Патоном. Їх зустрічі завжди були конструктивними й плідними. До проблем Академії ставився з глибокою повагою, всіляко підтримував, оперативно вирішував проблеми і того ж вимагав від підлеглих. Перший секретар ЦК КПУ вважав, що республіканська Академія наук з її величезним потенціалом може і повинна робити більше для народного господарства. Над цим він довго думав, багато радився і так сформулював завдання: не нехтуючи фундаментальними дослідженнями, більш того, всіляко їх підтримуючи, слід спрямувати зусилля Академії на більш ефективне використання їх наслідків в інтересах народного господарства, на вирішення конкретних виробничих завдань.

Академія наук України стала піонером пошуку нових продуктивних форм інтеграції науки та виробництва: міжгалузевих науково-технічних комплексів, інженерних центрів, дослідно-впроваджувальних організацій. Лише впродовж

⁵³ Щербицький В.В. Научно-технический прогресс – забота партийная. – С. 10.

⁵⁴ Щербицький В.В. Избранные речи и статьи. – С. 413–414; Щербицький В. В. Научно-технический прогресс – забота партийная. – С. 53.

⁵⁵ Лисниченко И. Борис Патон: На вопрос Щербицкого, почему мы не хватаемся за ноу-хау как капиталисты, я ответил: «Потому что у нас страна сплошной электрификации – всем все до лампочки!»



Президент АН УРСР Б.Є.Патон (у центрі) вітає Володимира Васильовича з 60-річчям від дня народження. Лютий, 1978 року

дев'ятої п'ятирічки наукові колективи АН УРСР впровадили у виробництво понад 2700 робіт з підтвердженим економічним ефектом близько 900 млн. крб.⁵⁶ Результати багатьох досліджень було покладено в основу створення нових матеріалів і технологій, АСУ. Академія наук і Держплан УРСР працювали над комплексною програмою науково-технічного прогресу на 1976–1990 роки і на перспективу до 2005 року, велися розробки Автоматизованої системи планових розрахунків (АСПР).

Перший секретар ЦК КПУ ще у 1973 році запропонував по суті грантовий принцип фінансування науки, вважаючи за доцільне виділяти асигнування науковим установам не на утримання структурних підрозділів, а під розробку конкретних тем наукових досліджень⁵⁷. «Назріла необхідність, – зазначав В.В.Щербицький, – повсюдно відійти від розуміння наукового потенціалу як обліково-звітних оцінок чисельності докторів і кандидатів наук, фахівців, зайнятих у КБ, обсягів фінансування тощо. Тим, хто керує науково-технічними роботами, і особли-

⁵⁶ Історія Української РСР. – Т. 8. Кн. 2. – С. 269.

⁵⁷ Щербицький В. В. Избранные речи и статьи. – С. 95.

во комплексними цільовими програмами, необхідно володіти проблемно-орієнтованими оцінками наявного в їх розпорядженні потенціалу, тобто знанням, якого класу завдання насправді можуть розв'язувати ті чи інші колективи, а також які заходи необхідні для досягнення за рахунок наявних ресурсів тих конкретних цілей, які поставлені...»⁵⁸.

Інтеграція науки та виробництва дозволяла значно скоротити шлях наукових ідей від дослідницьких лабораторій до заводських цехів, забезпечувала високу окупність науки. Існувало чимало прикладів багатостороннього співробітництва інститутів Академії наук з виробничими об'єднаннями і підприємствами. До складу Інституту електрозварювання ім. Є.О.Патона АН УРСР входили наукові підрозділи, які вели як фундаментальні, так і прикладні дослідження, дослідницько-конструкторське бюро, експериментальне виробництво і дослідницький завод. На кожний карбованець, вкладений у дослідження й розробки, віддача тут становила близько 7 крб.

В Інституті проблем матеріалознавства АН УРСР було розроблено нову технологію одержання порошків для алмазних інструментів, яка дозволяла підвищити їхню стійкість та працездатність у чотири рази. Впровадження цього способу на Полтавському заводі штучних алмазів і єреванському заводі «Алмаз» дало економічний ефект у 2,2 млн. крб. Створені у Києві синтетичні алмази використовувались у 25 країнах світу.

Виступаючи з нагоди 250-річчя Академії наук СРСР, В.В.Щербицький зазначав, що вчені республіки беруть участь у розв'язанні таких важливих народногосподарських проблем, як комплексна механізація і автоматизація виробничих процесів, створення високоефективних систем машин для промисловості, сільського господарства й транспорту, широке впровадження найновіших електронних, напівпровідникових приладів і засобів автоматизації, підвищення якості та надійності продукції до рівня найкращих світових зразків⁵⁹.

⁵⁸ Щербицький В. В. Научно-технический прогресс – забота партийная. – С. 228–229.

⁵⁹ Щербицький В. В. В авангарді науково-технічного прогресу // Радянська Україна. –



Вручення В.В.Щербицькому ордена Леніна і другої золотої медалі «Серп і Молот» Героя Соціалістичної Праці. Москва, Кремль, 1977 рік



Вручення ордена Трудового Червоного Прапора місту Полтаві за досягнення в економічному і соціальному розвитку та з нагоди 800-річчя, 1974 рік



Колеги вітають з днем народження



Посланці рідної «Дзержинки» вітають з ювілеєм, 1978 рік



Вручення Україні ордена Дружби народів за досягнення в економічному й соціальному розвитку, 1973 рік

У серпні 1971 року в Україні було створено перший науково-виробничий комплекс у складі Інституту проблем матеріалознавства АН УРСР, окремого конструкторсько-технічного бюро цього інституту і Броварського заводу порошкової металургії. Позитивний досвід його роботи обумовив створення інститутом ще одного великого науково-виробничого комплексу, до складу якого ввійшли Полтавський і Єреванський заводи штучних алмазів та алмазного інструменту і Львівський завод алмазного інструменту. На кінець 1975 року в Академії наук УРСР діяли вже 23 такі госпрозрахункові організації.

Новою формою інтеграції науки з виробництвом стали спільні договори між академічними, відомчими науково-дослідними інститутами, вищими навчальними закладами та підприємствами. Таке співробітництво сприяло підвищенню продуктивності праці, поліпшенню якості продукції, зростанню техніко-економічних показників роботи підприємств, успішному виконанню ними державних планів.

Розробки українських учених успішно використовувалися не тільки в республіці, а й на Уралі, в Сибіру, Середній Азії, на Крайній Півночі, на найважливіших будовах СРСР того часу – Волзькому і Камському автозаводах, доменній печі №9 Криворізького металургійного заводу, стані «3600» заводу «Азовсталь», Байкало-Амурській магістралі, магістральних газо- і нафтопроводах.

Добре розумів лідер Компартії України і необхідність безперервного навчання, постійної перепідготовки кадрів у добу науково-технічної революції⁶⁰. «В сучасних умовах, – наголошував він, – коли обсяг необхідних людині знань різко зростає, уже неможливо робити ставку лише на засвоєння певної суми знань. У вищих навчальних закладах важливо прищеплювати вміння самостійно їх поповнювати, орієнтуватися в стрімкому прирості інформації»⁶¹.

1974. – 16 листопада. – С. 1.

⁶⁰ Щербицкий В. В. Научно-технический прогресс – забота партийная. – С. 143.

⁶¹ Там само. – С. 148.

Багато уваги В.В.Щербицький приділяв створенню великих виробничих об'єднань, аграрно-промислових комплексів, які в умовах науково-технічної революції поєднували централізоване керівництво з оперативно-господарською самостійністю підприємств⁶². Практика підтвердила, що такі об'єднання швидше й ефективніше вирішують завдання прискорення науково-технічного прогресу, концентрації, спеціалізації і кооперування виробництва, введення в дію і освоєння нових потужностей, підвищення якості і зниження собівартості продукції. На початок 1976 року в Україні діяло понад 560 об'єднань, які випускали більше третини всієї продукції⁶³.

В.В.Щербицький наголошував: «Насамперед, важливо вміло, ефективно використовувати виробничі фонди, дбати про зменшення питомих капіталовкладень. Великі резерви підвищення виробництва криються також у зниженні собівартості, матеріаломісткості виробів»⁶⁴. Працювати якісно, підкреслював він, означає працювати високоефективно, надійно, з найбільшою віддачею, зважаючи на те, що якість роботи визначає престиж Батьківщини. Якість роботи є поняттям широким, воно охоплює виробничі, економічні, моральні чинники та проблеми. Це насамперед чітко налагоджена організація виробництва і праці, неухильне додержання технології, суворитмічність трудового процесу, бережливе ставлення до техніки, підвищення якості продукції⁶⁵.

Звісно, не всі задуми у царині впровадження досягнень науково-технічного прогресу вдавалося втілити в життя. Траплялися і помилки, в тому числі кадрові. Заступником Голови Ради Міністрів УРСР, який мав опікуватись цією найважливішою ділянкою, у 1977 році було призначено І.П.Кочевих, який непогано зарекомендував себе на посаді генерального директора

⁶² Щербицький В. В. Избранные речи и статьи. – С. 91.

⁶³ Матеріали XXV з'їзду Комуністичної партії України. – К.: Політвидав України, 1976. – С. 12.

⁶⁴ Щербицький В. В. Під прапором Жовтня по лєнінському шляху // Радянська Україна. – 1977. – 6 листопада. – С. 1.

⁶⁵ Щербицький В. В. Промова на зустрічі з виборцями Київського – Ленінського виборчого округу Києва 6 червня 1974 р. // Радянська Україна. – 1974. – 7 червня. – С. 1–2.

Львівського промислово-технічного об'єднання ім. В.І.Леніна. Але в нього не склалися стосунки з провідними вченими, якими від намагався керувати командно-адміністративними методами⁶⁶. У 1980 році цю посаду обійняв С.І.Гуренко – майбутній перший секретар ЦК Компартії України.

Президент НАН України Б.Є.Патон стверджує, що період, коли першим секретарем ЦК КПУ працював Володимир Щербицький, був найбільш плідним в історії Академії наук України, всієї української науки.

Економічний розвиток Радянського Союзу та його складової частини, УРСР, у 1970–1980-ті роки мав безпосередній вплив на життєвий рівень населення, стан його забезпеченості товарами, послугами, на розгортання житлового будівництва. Епоха Л.І.Брежнєва з її регулярною виплатою заробітної плати, пенсій, стипендій, щомісячними преміальними, безкоштовним медичним обслуговуванням, освітою, дешевими товарами та послугами і сьогодні для великої частини українського суспільства видається недосяжним ідеалом.

Правляча партія наголошувала, що найвищою метою суспільного виробництва за соціалізму є найбільш повне забезпечення матеріальних та духовних потреб людей, що зростають. Це положення навіть було проголошено «основним економічним законом соціалізму», що й було зафіксовано в Конституції СРСР 1977 року. «Треба чітко розуміти, – наголошував В.В.Щербицький, що соціальна сфера – це та галузь, з якою люди стикаються щодня і щогодини. Ось чому буденні і, здавалося б, незначні життєві дрібниці, вчасно не помічені і не взяті до уваги, можуть перерости в найгострішу проблему»⁶⁷.

У 1970-ті роки, тобто через 25 років після завершення руйнівної війни, Радянський Союз ввійшов до першої десятки най-

⁶⁶ Інтерв'ю с бившим «совминовцем» // Рабочее слово. – 1990. – № 75–77. – Доступ: <http://diderix.petergen.com/iv-gz.htm>.

⁶⁷ Щербицький В.В. Практичними ділами утверджувати ідеї перебудови // Радянська Україна. – 1989. – 22 січня. – С. 2.



Виступ на мітингу з нагоди відкриття пам'ятника славетній українській поетесі Лесі Українці, 1974 рік

розвиненіших країн світу за індексом розвитку людського потенціалу. Був досягнутий на практиці такий рівень соціальної рівності та добробуту населення країни, такі масштаби доступного для всіх охорони здоров'я, забезпеченості житлом, трудової зайнятості, загальної освіти і культури, які ніколи раніше не були під силу іншим соціальним системам і режимам.

«Тільки з книжок і кінофільмів, – зазначав В.В.Щербицький, – наші юнаки та дівчата знають, що таке злидні й голод, експлуатація і безправ'я, що таке безробіття, плата за навчання і медичне обслуговування, расова дискримінація, невпевненість у своєму майбутньому»⁶⁸. Не бачити справедливості у цих словах може тільки упереджена людина. Наші люди звикли до цього, сприймали відсутність безробіття, безкоштовну

⁶⁸ Щербицький В.В. Овладевать ленинским стилем работы. – С. 63.



Виступ на XXIII з'їзді комсомолу України, 1978 рік



На виставці технічної творчості, 1974 рік



На виставці технічної творчості молоді з нагоди XXII з'їзду комсомолу України, 1974 рік

освіту, медицину, символічну квартирну плату і неможливість втратити житло за борги, дешеві продукти й товари як щось само собою зрозуміле, як невід'ємний елемент життя.

Стан матеріального добробуту народу визначали суспільні фонди споживання, які забезпечували розвиток народної освіти, підвищення кваліфікації трудівників, медичне обслуговування населення, оплату чергових відпусток, пільгових путівок тощо.

З 1965 по 1985 рік національний дохід в Україні збільшився в 2,5 рази. Три чверті його надходило у розпорядження робітників, службовців, колгоспників у вигляді фондів споживання. Якщо ж урахувати щорічні видатки на спорудження і експлуатацію житлового фонду, шкіл, лікарень, культурно-освітніх закладів, спортивних споруд, підприємств комунального обслуговування, то безпосередньо на задоволення матеріальних потреб населення припадало 80% національного доходу. За роки дев'ятої п'ятирічки виплати та пільги з суспільних фондів споживання зросли на 42% і перевищили 70 млрд. крб.⁶⁹

Зростала заробітна плата робітників і службовців. Середньомісячна зарплата в колгоспах у 1965-1985 роках збільшилася в три рази. Поліпшилося пенсійне забезпечення і соціальне страхування селян. Помітно зріс їх професійний і культурний рівень. Змінився вигляд багатьох сіл.

В УРСР збільшувались витрати на пенсійне забезпечення, пільги для ветеранів Великої Вітчизняної війни і сімей загиблих воїнів. Ставлення В. В. Щербицького до ветеранів було особливим. «Одного разу на моєму столі задзвонив прямий телефон Першого секретаря і Щербицький попросив зайти до нього, – згадував Я.П.Погребняк. На прийомі у Щербицького був генерал Петров (під час війни він залишився без рук, але, з огляду на заслуги генерала, його вирішили не комісувати і залишили в армії). Життя Петрова була важким: він не міг обходитися без сторонньої допомоги, від нього пішла дружина. Володимир Ва-

⁶⁹ Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т. 2: 1941–1976. – С. 1065.



В.В.Щербицький вручає Першому секретарю ЦК ЛКСМУ В.Цибуху урядову нагороду, 1987 рік

сильович звернувся до мене: «Людина пройшла через всі муки пекла. Чим ми можемо йому допомогти? Генерал Петров потребує індивідуального пошиття одягу, придбання меблів, продуктів харчування. Допоможи це організувати!» Разом з працівниками Міністерства торгівлі ми зробили все, про що просив Петров. Володимир Васильович довго пам'ятав про генерала, який побував у нього на прийомі, і не раз мене питав: «Як там Петров? Ви йому все організували? Він залишився задоволений?»⁷⁰.

Великі асигнування виділялися на охорону материнства й дитинства, поліпшення умов праці та побуту жінки-матері. Було встановлено грошову допомогу на утримання дітей у малозабезпечених сім'ях. Загальна сума виплат і пільг за рахунок суспільних фондів споживання на душу населення зросла з 1968 по 1985 рік майже в 5 разів.

В СРСР не було ані принизливої бідності для переважної більшості населення, ані гнітючого блиску власників надмірних багатств. Інтеграційні процеси в радянському суспільстві передбачали зближення робітничого класу, колгоспного се-

⁷⁰ Лисниченко И. Яков Погребняк: Когда в хате председателя колхоза высоким гостям предложили икру и дорогие колбасы, Щербицкий поинтересовался: «Скажите, нет ли у вас соленых помидоров и борща?» // Факты и комментарии. – 2003. – 18 февраля.

лянства, інтелігенції, подолання істотних відмінностей між містом і селом, між розумовою і фізичною працею.

Соціальна стратифікація в СРСР була помітно нижчою, ніж у країнах Заходу. Розрив у доходах не сягав більше 10 разів. Представники мистецтва і літератури, вчені, а також вищі керівники країни складали найбільш високооплачувану групу населення. Однак їх доходи рідко перевищували 1200–1500 крб. на місяць. Перший секретар ЦК Компартії України, як член Політбюро ЦК КПРС, отримував 1200 крб. Робітники в середньому одержували близько 150 крб. Лейтенант – випускник військового училища отримував в середньому близько 220 крб., полковник, командир полку – близько 400, генерали – від 500.

Доступність безкоштовної вищої і середньої спеціальної освіти відкривала перед усіма громадянами Союзу рівні можливості. Шлях до посад міністрів, партійних керівників, генералів професорів, митців був принципово відкритий для всіх. Високий освітній рівень був характерним для працівників всіх сфер суспільної та державної діяльності.

Радянські люди читали більше всіх у світі. Щорічно в республіці видавалось близько 140 млн. екземплярів книг, разовий наклад періодичних видань складав 35 млн. примірників. Кожна сім'я в середньому передплачувала 5-6 газет і журналів. У середині 1970-х років різними формами навчання було охоплено 16,5 млн. осіб, на початку 1980-х років – уже 19 млн., тобто третина населення⁷¹.

Кількість лікарів на тисячу жителів в СРСР була однією з найвищих у світі: на 10 тисяч населення у 1985 році припадало 38,9 лікаря. В Японії ця цифра складала 17,5 лікарів, у Франції – 17,9, у Великій Британії – 18,3. В Україні з 1970 по 1985 рік чисельність лікарів зросла на 60%.

Було відкрито низку спеціалізованих медичних установ. Відомий хірург Микола Амосов згадував, що саме В.В.Щербицький «пробив» у Москві створення Інституту серцевої хірургії в Києві (нині – Національний інститут серцево-судинної хірур-

⁷¹ Щербицкий В. В. Избранные речи и статьи. – С. 150, 334

гії ім. М.М.Амосова), до того два роки тривала тяганина⁷². Із Харкова до столиці України він запросив ще одного видатного хірурга Олександра Шалімова і добився будівництва Інституту клінічної та експериментальної хірургії (нині – Національний інститут хірургії та трансплантології ім. О.О.Шалімова). Багатопрофільні медичні комплекси виникли у Запоріжжі та Харкові. До речі, в «добу Щербицького» ніхто з керівників України у Москві не лікувався: надавали перевагу київським медикам. Про закордон і мови не йшло. Коли до першого секретаря ЦК доходила інформація, що комусь пропонують оперуватися в Білокам'яній, Володимир Васильович завжди питав: «А що, у нас нікому оперувати?»⁷³.

Україна (особливо Крим) вкрилася мережею санаторіїв, пансіонатів, будинків відпочинку, де вартість відпочинку становила чисто символічну суму. Члени профспілки сплачували від 10 до 30% вартості путівки – 18-24 крб. за 21 день. Вартість відпочинку дітей у піонерських таборах коливалась від 4 до 12 крб. У 1975 році кількість осіб, які проводили відпустку і канікули поза межами постійного місця проживання, досягла близько половини населення країни.

За ініціативою Першого секретаря ЦК КПУ побудували 20 будинків дитини, які полегшили проблему сирітства, було вирішено питання з пологовими будинками у Києві⁷⁴. В Україні не було безпритульних людей та покинутих напризволяще дітей.

Ознаками перетворення суспільства Радянської України на середньозаможне були урбанізація та зниження демографічного росту. Мова йде не про демографічну кризу, а про зменшення народжуваності на тлі зростання добробуту населення. Зміни відбувалися у статусі жінок. Все більше з них залучалося

⁷² Унгурян О. Академик Николай Амосов: «В Брянске на меня завели уголовное дело, будто я экспериментировал на больных, удаляя здоровые органы» // Факты и комментарии. – 2000. – 28 июля.

⁷³ Лисниченко И. Анатолий Романенко: «С холерой, вспыхнувшей в 1975 году в Вилково, нам помогла справиться... Старообрядческая церковь» // Факты и комментарии. – 2009. – 2 декабря.

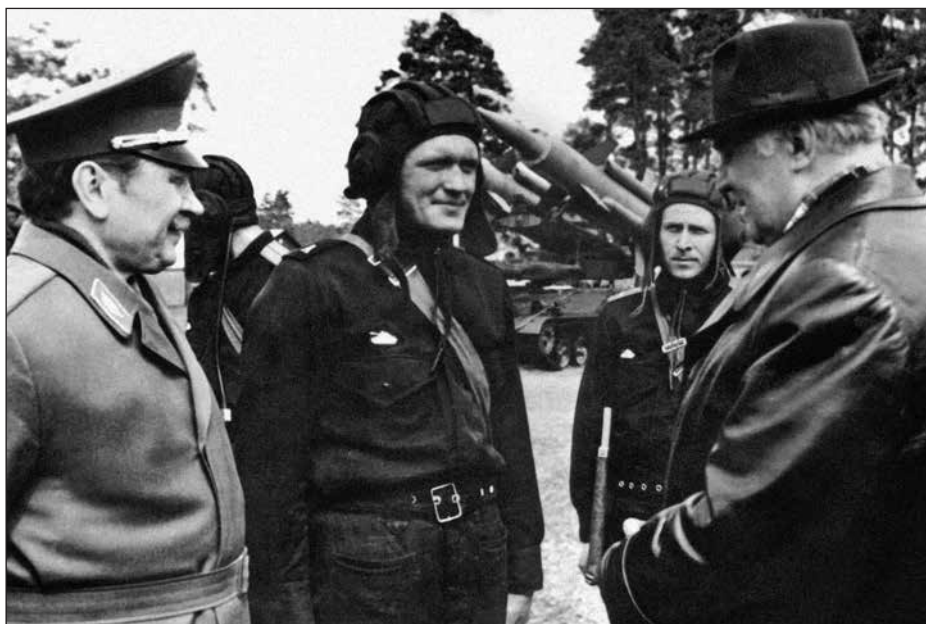
⁷⁴ Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 215.

до участі в суспільному виробництві, звільнялося від «кухонного рабства». Це призводило до зростання добробуту й культурного рівня сімей. Водночас жінка ставала більш економічно незалежною. Трудова зайнятість жінок, поява нових інтелектуальних, культурних потреб населення призвели до фактичного підвищення шлюбного віку і зменшення кількості дітей у родинях.

Стрімке зростання міст, концентрація в них економічного і культурного життя призводили до низки соціально-психологічних змін. Міське середовище робило людину більш динамічною, даючи більше інформації і більше можливостей для ефективного використання вільного часу. Наука і культура в СРСР перестали бути надбанням еліти, служили всьому суспільству. Але мала урбанізація й інший бік. Реальністю стало зростання споживацьких настроїв серед населення. Йшло руйнування селянської колективістської свідомості, ослаблення безпосередніх зв'язків між людьми. Якщо на початку ХХ століття мешканець міста 70% вільного часу витрачав на безпосереднє спілкування, то на початку 1980-х років він проводив більшість часу біля екрану телевізора, радіоприймача, за читанням газет і журналів.

Зростання освіти і доходів населення, міський стиль життя призводили до підвищення запитів і очікувань. Діяв відомий фахівцям об'єктивний закон постійного зростання потреб. Перший секретар ЦК Компартії України постійно тримав на контролі будівництво житла, дитячих дошкільних закладів, лікарень, шкіл, клубів, роботу транспорту, громадського харчування, цікавився виробництвом товарів народного споживання, відмічав зростання залежності ефективності суспільного виробництва від соціальної політики. «Мабуть, безповоротно минули часи, – зазначав він, – коли видатки на розвиток виробництва і витрати соціально-культурного характеру могли розглядатись як альтернативні»⁷⁵.

⁷⁵ Щербицкий В. В. Научно-технический прогресс – забота партийная. – С. 25.



*На військових тактичних навчаннях в одному з ракетних підрозділів,
1980 рік*



В.В.Щербицький в гостях у військових льотчиків



У перерві партійної конференції Київського військового округу



В.В.Щербицький і командувач військами Київського Червонопрапорного військового округу генерал армії І.О.Герасимов розмовляють з учасником тактичних навчань, 1980 рік

Новими тенденціями у житті людей стали індустріалізація побуту, насичення його домашньою технікою. Так, станом на 1960 р. в Україні на 1000 осіб припадало всього 7 холодильників і морозильників, у 1972 р. – вже 107, а в кінці «епохи Щербицького», у 1989 р. – 288; пральних машин – 13, 155 і 205 відповідно; електропилососів – 5, 37 і 144; телевізорів – 17, 192 і 322⁷⁶. Заводи важкої промисловості були зобов'язані випускати товари для населення. Якимось на нараді в ЦК директор Харківського тракторного заводу заїкнувся, мовляв, навіщо нам ці сковорідки. «Звичайно, трактори важливі, – заперечив йому В.В.Щербицький. – Але людям треба і їжу в чомусь готувати»⁷⁷.

У серпні 1975 року Перший секретар ЦК розіслав першим секретарям обкомів КПУ та міністрам УРСР листа, у якому йшлося про необхідність посилити роботу державних та партійних органів щодо задоволення життєвих потреб трудящих. Зокрема, ставилось завдання навести лад у робітничих та студентських гуртожитках; поліпшити роботу їдалень; своєчасно відремонтувати і приготувати до зими виробничі й побутові приміщення на підприємствах та фермах; перевірити стан і забезпечити повну готовність до сезону котельних, опалювальних і водопровідних мереж, міського транспорту, комунального господарства; вирішити всі питання, пов'язані з підготовкою до зими шкіл, лікарень, дитячих дошкільних установ, будинків інвалідів та літніх людей; встановити суворий контроль за безперебійним постачанням населенню продуктів харчування і товарів першої необхідності; вжити додаткових заходів для посилення охорони громадського порядку тощо⁷⁸.

Виступаючи на Донецькій обласній партійній конференції (січень 1976 року), В.В.Щербицький говорив: «Партійні, радянські

⁷⁶ Лагиш Ю. Володимир Щербицький: людина та її епоха // Спільне. – 2017. – Доступ: <https://commons.com.ua/uk/volodimir-sherbickij/>

⁷⁷ Лисниченко І. Яков Погребняк: Когда в хате председателя колхоза высоким гостям предложили икру и дорогие колбасы, Щербицкий поинтересовался: «Скажите, нет ли у вас соленых помидоров и борща?»

⁷⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 10. – Спр. 2114. – Арк. 68–71.



Бесіда з жителями міста Буськ Львівської області, 1975 рік



Зустріч з учнями професійно-технічних училищ України

і профспілкові організації, господарські керівники – від обласної ланки до кожного підприємства і будови, навіть цеху і ділянки – повинні забезпечити безумовне виконання усіх намічених заходів з поліпшення умов праці, побуту і відпочинку трудящих»⁷⁹.

У 1970-ті роки в Україні споживання м'яса і м'ясопродуктів у розрахунку на душу населення збільшилося на 47%, молока і молокопродуктів – більш, ніж на третину, яєць – майже вдвічі. Істотно зросло споживання овочів, фруктів, олії, цукру, риби і рибних продуктів. Однак ще не на всі продукти задовольнявся попит, недостатнім залишався рівень споживання овочів та фруктів⁸⁰. Зростання державних роздрібних цін було значно меншим, ніж зростання доходів населення.

З 1971 по 1985 рік грошова маса в обігу збільшилась у 3,1 рази, а виробництво споживчих товарів – лише удвічі. На руках у населення і на ощадних книжках нагромадився величезний надлишок неотоварених коштів. Ставав все відчутнішим дефіцит вітчизняних товарів.

Масштаби промислового будівництва в Україні, зростання чисельності міського населення вимагали збільшення темпів житлового будівництва. Це стало одним з важливих критеріїв роботи партійних і державних органів усіх рівнів. За роки дев'ятої п'ятирічки житлові умови поліпшили майже 9 млн. осіб⁸¹, ще 8 млн. осіб справили новосілля у десятій п'ятирічці⁸².

Усього за період з 1961 по 1980 рік було побудовано 379 608 тис. кв. м. житла, нові помешкання отримали 34,4 млн. осіб. Масштаби будівництва вражають – у Києві щоденно в середньому зводився стоквартирний будинок. Забезпеченість житлом зростає з 9,9 кв. м. на людину в 1960 р. до 14 кв. м. у 1980 р. (а на момент виходу В. В. Щербицького у відставку вона складала 17,6 кв. м.) Але цього було недостатньо: черга на житло налічувала 1,5 млн. осіб. Нерідко вона розтягувалась на 10-15 років.

⁷⁹ Щербицкий В. В. Избранные речи и статьи. – С. 288.

⁸⁰ Щербицкий В. В. Научно-технический прогресс – забота партийная. – С. 194–195.

⁸¹ Коммунистическая партия Украины в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т. 2: 1941–1976. – С. 1065.

⁸² Щербицкий В. В. Радянська Україна. – К.: Політвидав України, 1982. – С. 59.



*Офіційний портрет Володимира Васильовича Щербицького,
Першого секретаря ЦК КПУ, члена Політбюро ЦК КПРС*

ДЕПУТАТ ВЕРХОВОГО СОВЕТА СССР

ДЕПУТАТ ВЕРХОВОГО РАДА СРСР	СССР ДЭП СОВЕТНИК ДЕПУТАТ	ДЕПУТАТИ СОВЕТИ ОЗБИ СССР
ДЕПУТАТ ВЕРХОВАГО СОВЕТА СССР	УЧЕС АНКЛЕВАННОГО ТАВТНОС ДЕПУТАТ	УЧЕС АНКЛЕВАННОГО ТАВТНОС ДЕПУТАТ
СССР ОЛЫЙ СОВЕТНИК ДЕПУТАТ	ДЕПУТАТ АН СОВЕТУМЪ СЪВЕТ АН УНЪИОН РСФСР	СССР ЭКАРЫ СОВЕТНИК ДЕПУТАТЫ
СССР ЖОГАРЫ СОВЕТНИК ДЕПУТАТЫ	РЕФС АУСТЪЖЪС РАДОБЕС ДЕПУТАТЫ	СССР ЭКАРЫ СОВЕТНИК ДЕПУТАТЫ
СССР ЖОГАРЫ СОВЕТНИК ДЕПУТАТЫ	СССР ЖОГАРЫ СОВЕТНИК ДЕПУТАТЫ	СССР ЖОГАРЫ СОВЕТНИК ДЕПУТАТЫ

В. Зам. Сидю
 на собр. реин. РА
 17.12.75 г.

197 г.

Тов!

Наводя руку собр. на крајуре уне
 есо ве основан скелано, со ве
 фактички РА, ~~председател~~
 в оценке првог дек [175] ~~и др.~~
 (в пр. м. орг. вентуре)
 ✓ век напредок и фактот садржан
 ет в реин. З Р универзитет МБ. V
 одобр. ОН РА не сес и др.
 З век напредок реин. РА като генерал
~~својо~~ душе справно вредно
 којога кх с к на 10 милитеру
~~интервју~~ на а ф к на 10 милитеру
~~интервју~~ на а ф к на 10 милитеру
 З дети дети дети дети дети дети
душе при душе душе душе душе
душе душе душе душе душе
 ✓ на душе душе душе душе душе
 (душе) душе душе душе душе душе
 стројот душе душе душе душе душе
 ду) душе душе душе душе душе
душе душе душе душе душе

Нотатки до заключногo слова на зборах партијногo активу републики 17 грудня 1975 року

Керівництво республіки усвідомлювало нагальну необхідність радикального повороту економіки до задоволення зростаючих потреб людей, яким довелося витримати тяжкі труднощі і випробування революційної доби, колективізації, голодні роки, лихоліття Великої Вітчизняної війни, післявоєнного відновлення. До цих проблем влада підходила як до справи першочергового значення. Ставились конкретні завдання, визначались шляхи і розроблялись програми їх впровадження, здійснювався суворий контроль.

Зразком такого масштабного підходу у соціальній сфері може слугувати вирішення поставленого В.В.Щербицьким у 1980 році завдання – у короткі строки переселити людей в упорядковане житло з бараків, підвалів, аварійних будинків. Це стосувалось десятків тисяч сімей. Проблема була вирішена: у 1984 році в республіці були ліквідовані бараки, в 1985 році – переселені сім'ї з підвальних приміщень, прискорено переселялись мешканці старих будинків.

Справді миттєвою була реакція на перебої у торгівлі продуктами чи товарами. А затримка з виплатою зарплати на якомусь підприємстві хоча б на один день розглядалась як надзвичайна подія з суворими організаційними висновками. Про несвоечасну виплату пенсій не могло бути й мови.

На захист порушених трудових, житлових та інших прав рішуче вставали радянські органи, партійні комітети, народний контроль, засоби масової інформації, органи прокуратури, суди. Це було нормою тодішнього життя. Але це мало, як не дивно, й негативний бік. Старше покоління стало забувати, а молодь і не знала, що таке захищати свої права. І коли після 1991 року ця проблема з величезною гостротою постала перед мільйонами наших співвітчизників, вони виявились не готовими організовано ставати на захист своїх законних прав.

Широкі кола населення були інтегровані у сферу державного управління та місцевого самоврядування. Кількість осіб, обраних до різних державних і громадських органів, досягала



На київському заводі «Більшовик»



З робітниками й інженерно-технічними працівниками Ворошиловградського двічі орденоносного тепловозобудівного заводу імені Жовтневої революції (нині Луганське виробниче об'єднання тепловозобудування), 1979 рік



Біла обеліска кіннотникам в Олеську Львівської області, 1975 рік



Огляд експонатів музею-заповідника «Олеський замок», 1975 рік



В музеї народної архітектури і побуту. Село Пирогів поблизу Києва



На хлібній ниві колгоспу «Дніпро» Черкаської області



Відкриття монумента на честь Великої Жовтневої соціалістичної революції. Київ, 1977 рік

третини дорослого населення країни⁸³. Кількість депутатів різних рівнів в Україні складала 527 тис. осіб.

Характеризуючи стан тодішнього українського (як і всього радянського) суспільства, сучасники зазвичай відзначали його згуртованість навколо Комуністичної партії, «непорушну морально-політичну єдність». Хід подій, особливо в роки так званої «перебудови», показав, що такі офіційні оцінки консолідованості суспільства не повною мірою відповідали дійсності. Адже від завершення жорстокої громадянської війни, непростих процесів, пов'язаних з колективізацією, репресіями 1930-х років, минуло небагато часу. Чимало людей негативно сприйняли утвердження радянського ладу. В західних областях України збройні виступи значної частини населення проти Радянської влади тривали до середини 1950-х років. Десятки тисяч їх учасників після відбуття покарання повернулися у рідні місця.

Такою була реальність. Було б помилкою вважати, що цього не враховувало вище політичне керівництво України. Як і в будь-якій державі, вживалися заходи, спрямовані на забезпечення державної безпеки. Ті, хто, будучи вороже налаштованими проти Радянської влади, вчиняли на цьому ґрунті злочини, притягалися до кримінальної відповідальності. Проводилася профілактична робота з метою упередження злочинних дій. На жаль, не обійшлося без необґрунтованих репресій, зокрема у відношенні деяких представників наукової і творчої інтелігенції, господарників, переслідувань за погляди, не сумісні з офіційною ідеологією. Все це позначалося на політичній ситуації в суспільстві. В цілому, зовні, вона була спокійною. Але всередині відбувалися процеси, які являли загрозу стабільності і спокою в державі. Активну роботу, спрямовану на повалення соціалістичного ладу, розвал Радянської держави, проводили спецслужби західних держав.

Керівництво держави, в тому числі В.В.Щербицький, вихо-

⁸³ Сторінки з історії Компартії України: запитання і відповіді. – С. 341.

дило з того, що змінити настрої в суспільстві «кавалерійською атакою» – директивами, закликами, тим більше насильницькими методами, неможливо, що запорукою стабільності, консолідації є створення найсприятливіших умов для життя народу, піднесення могутності і авторитету України на міжнародній арені. Для подолання глибоких психологічних травм, завданих трагічними історичними подіями, потрібен значний час.

Після XX з'їзду КПРС у рішеннях з'їздів, керівних органів Компартії України була дана принципова оцінка, однозначно засуджені порушення соціалістичної законності, що допускалися в минулому. Негативно оцінена практика форсування із застосуванням примусових заходів соціальних процесів, які потребують часу і зважених підходів (зокрема, колективізації). Однак стосовно загрози активізації радикальних націоналістичних настроїв і проявів, яка все більше наростала, такої визначеності бракувало.

Принципово важливе значення мало те, що, вирішуючи проблему надзвичайної ваги – згуртування багатонаціонального, неоднорідного, з непростю історією українського суспільства, формування єдиної політичної нації, домагаючись вирівнювання економічного, соціального, культурного розвитку різних регіонів, державні органи враховували їх національні, культурні, мовні особливості. Підхід до цих питань у передвиборних виступах перед мешканцями Донбасу в 1991 році Л.М.Кравчук охарактеризував так: «Росіяни в Україні – це не національна меншина, а друга гілка єдиного народу України».

Тоді ж він, як кандидат у президенти, звернувся до російських співвітчизників («русских братьев и сестер, живущих на Украине») з листом, опублікованим в усіх республіканських газетах, в якому, по суті, зобов'язався проводити у сфері міжнародних відносин «курс Щербицького». В листі, зокрема, говорилося: «Україна твердо встала на путь незалежності. На її землі наряду з українськими і іншими народами повноправними господарями являються дванадцять мільйонів російських.

Я буду делать все, от меня зависящее, для полного удовлетворения политических, экономических, социальных и духовных запросов русского населения, для государственной защиты его законных интересов.

Ни в коем случае не будет допускаться насильственная украинизация русских. Любые попытки дискриминации по национальному признаку будут решительно пресекаться.

Гарантирую вам сохранение полнокровных, беспрепятственных связей с Россией и другими суверенными государствами бывшего Союза, возможность поддержания свободных контактов с родственниками и друзьями за пределами Украины.

... Рассчитываю на полное понимание русских, на их поддержку в обеспечении территориальной целостности республики. Призываю вас вместе дать отпор провокаторам, пытающимся посеять рознь между украинцами и русскими, спекулирующим на проблеме территориальных притязаний к суверенной Украине.

Украинцы и русские веками жили на Украине в мире и дружбе.

Их объединяет совместно пролитая кровь, общее горе и общие радости.

Будем достойны наших мудрых предков.

Построим независимую Украину как общий дом украинцев и русских, всех национальностей, ее населяющих!»

Такий курс забезпечував тоді спокійну політичну атмосферу, ділову, робочу обстановку. На це спрямовувалася ідеологічна робота партійних і громадських організацій, навчальних закладів, всього ідеологічного апарату. Постійну увагу цим питанням приділяв В.В.Щербицький. Дехто з його оточення заявляв: «... Якщо у питаннях економіки В.В. орієнтувався достатньо вільно, то у сфері ідеології відчуття упевненості не було»⁸⁴. В.В.Щербицький теоретиком марксизму-ленінізму дійсно не був, та із твердженням, що ідеологічна робота була для нього «tabula rasa» (чистою дошкою), не можна погодитись. Він глибоко розбирався у процесах, які відбувалися в суспільстві, мав тверді ідейні переконання. Соціалізм він, як і його колеги по Політбюро ЦК КПРС, Ком-

⁸⁴ Врублевский В.К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. – С. 113.

партії України, сприймав як необхідність суворо дотримуватись принципів соціальної справедливості, неухильно поліпшувати умови життя трудящих, все робив для цього. Але до деталей ідеологічної роботи не завжди доходив.

Значною мірою це пояснюється тим, що при надзвичайній заідеологізованості радянської системи в ідеологічній роботі у ці роки все більше проявлялися формалізм і застій. Сталося це в умовах, коли в партії не з'явилося теоретиків, рівних основоположникам марксизму за теоретичною підготовкою, політичною зрілістю, масштабним підходом до проблем суспільства та влади. Фактично, ідеологія застигла на рівні 1920-1930-х років. Її почали пристосовувати під позицію й обіцянки кожного нового лідера, які не підкріплювались науковими аргументами. Так з'являлися сумнівні обіцянки «побудувати комунізм в основних рисах до початку 1980 року», твердження про «повну і остаточну перемогу соціалізму в СРСР», перетворення Радянського Союзу на «загальнонародну державу», курс на форсоване «злиття націй», вигадувалися нові визначення етапів соціалізму – «зрілий», «розвинутий». Створювалися ці сентенції апаратними та деякими «науковими» працівниками, серед яких вистачало циніків та моральних релятивістів, готових діяти за кредо одного з сучасних українських політиків: «Ви скажіть як треба, а я обґрунтую, чому це конституційно».

«Відбувалася своєрідна деідеологізація керівництва (і кадрів в цілому), – писав колишній працівник апарату ЦК КПРС К.Н.Брутенц, – ерозія його марксистсько-ленінської ідейності, у вірності якій клялися найбільше. Причому в цьому процесі – як це виглядає парадоксально – керівництво і апарат випереджали значну частину суспільства»⁸⁵. А ось одкровення помічника М.С.Горбачова, А.С.Черняєва: «У мене не те що принципів, у мене переконань ніколи не було. Так, я був 48 років членом партії, але ніколи – переконаним комуністом»⁸⁶. І ця людина

⁸⁵ Брутенц К.Н. Несбывшееся. Неравнодушные заметки о перестройке. – М.: Международные отношения, 2005. – С. 37.

⁸⁶ Шабурова М. Анатолий Черняев: «Хочу сказать правду» // Еврейское слово. – 2005. – № 18 (241). – Доступ: <http://archive.li/nucAK>

довгі роки займалася в апараті ЦК КПРС питаннями міжнародного комуністичного руху!

«Негативне сприйняття масами влади посилювалося і тим, – відзначав китайський історик Сюй Цзиньцю, – що кожна крута зміна курсу в розвитку країни обов'язково пов'язувалася з критикою попереднього лідера. В результаті кожен етап радянської історії, пов'язаний з тим чи іншим вождем, представлявся ланцюгом промахів, невдач, злочинів, що поступово формувало в суспільстві стійкий історичний нігілізм»⁸⁷.

Втіленням радянської ідеологічної політики протягом кількох десятиліть був Михайло Андрійович Суслов. Він залишив по собі досить суперечливу пам'ять. Багатьом цей суворий аскетичний старець вселяв страх, і в мемуарах дехто намагався «відігратись», переклавши на нього відповідальність мало чи не за всі негативні процеси в радянському суспільстві. До марксизму-ленінізму М.А.Суслов ставився як до релігійного вчення, за що заслужив серед західних радянологів прізвисько «червоний кардинал». А соратники позаочі іменували його «кардиналом сірим».

Саме з цією людиною у більшості випадків доводилось мати справу з ідеологічних питань Першому секретареві ЦК Компартії України. Д.А.Кунаєв згадував, що М.А.Суслов тримав на контролі всю літературу, мистецтво, суспільні науки, періодичну пресу, видавництва у союзних республіках і при тому «невсипно стежив, щоб у цих сферах не були допущені до публікації художні твори та наукові праці, а також театральні вистави, кінофільми тощо, якщо в них містилося щось таке, що йшло (з його ортодоксальних позицій) врозріз із офіційною ідеологією, щоб не завдати збитку свідомості трудящих мас.

«... Особливо слід відзначити, – продовжує Д.А.Кунаєв, – які наслідки для республіки мала централізація в сфері ідеології, зокрема з таких проблем, як формування національної культури, пробудження національної самосвідомості, використан-

⁸⁷ Сюй Цзиньцю. Роль культурного фактора в распаде Советского Союза // Уральский исторический вестник. – 2017. – № 3. – С. 139.



Зустріч з ветеранами, 1977 рік



В.В.Щербицький і маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Союзу В.І.Чуйков слухають учасників визволення міста Керчі від фашистських окупантів, 1974 рік



*Зустріч з ветеранами партії, Великої Вітчизняної війни та праці.
Український дім*



*На святкуванні 200-річчя м. Дніпропетровська. Праворуч – маршал авіації,
Герой Радянського Союзу, Герой Югославії В.О.Судець, 1976 рік*

ня місцевих мов, висвітлення історії національно-визвольного руху. Центр уважно і пильно стежив за тим, що відбувається в республіках, і миттєво реагував на найменші спроби відходу від офіційної лінії. Такі кроки рішуче припинялися і часто кваліфікувалися як прояви націоналізму та інших шкідливих течій»⁸⁸.

Ставлення М.А.Суслова до України та її керівників завжди було настороженим. За свідченнями колишнього головного протоколіста МЗС УРСР Галини Науменко, він «таємно приставив до Щербицького людину, яка споглядала за ним і про все доповідала в Москву»⁸⁹.

У день свого обрання на розширеному засіданні Політбюро ЦК КПУ В.В.Щербицький піддав критиці діяльність ідеологічного відділу і секретаря ЦК з питань ідеології Ф.Д.Овчаренка, відмічаючи, що «справжньої боротьби з українським націоналізмом не велось»⁹⁰. А вже 19 червня на засіданні Політбюро ЦК КПУ, яке тривало сім з половиною годин, тема «українського буржуазного націоналізму» знову була порушена новообраним Першим секретарем. Ф.Д.Овчаренко законспектував основні тези його виступу:

«Побачили світ низка порочних книг, фільмів, спектаклів... Не перешкождали щорічним маніфестаціям біля пам'ятника Шевченку. Хор "Гомін" виконував націоналістичні обряди (колядки). Спостерігається прагнення ревізії минулого, вихваляння давнини, герби, підвищити авторитет гетьманів, пристосовуючи до інтересів націоналізму. Спроби реабілітувати Мазепу, а Б. Хмельницького виставити зрадником, переглянути роль Петлюри, Центральної Ради, переоцінити роль Скрипника, Артема, протиставляючи їх. Створюється етнографічний музей-село. Запорізька Січ, а скільки ще інвалідів у підвалах...

... Багатьох необґрунтовано реабілітовано (Левинський, Хви-

⁸⁸ Кунаев Д. О моем времени. – С. 245, 291.

⁸⁹ Сырчина М. Галина Науменко: Король Швеции признался Щербицкому: «Вы — один из мудрейших политиков, о котором говорит Европа» // Факты и комментарии. – 2015. – 18 февраля.

⁹⁰ Овчаренко Ф.Д. Спогади. – К.: Оріяни, 2000. – С. 167–168.

льовий, Скрипник, Шумський, Антоненко-Давидович, Винниченко та ін.)...

Насильницьке впровадження української мови (видання Пушкіна українською мовою). Трансляція футболу українською мовою по 1-й програмі. У Севастополі на пляжі все українською мовою оголошують. Становище з російською мовою погіршується»⁹¹.

Не без участі М.А.Суслова відбулось обрання нового секретаря ЦК КПУ з ідеології⁹². Як згадував П.Ю.Шелест, П.Д.Овчаренка теж обирали у Москві з кількох запропонованих ним кандидатур⁹³. Тепер його змінив В.Ю.Маланчук – плодовитий публіцист, доктор історичних наук, який зробив кар'єру на викритті націоналізму, чим, вірогідно, привернув увагу секретаря ЦК КПРС. Всупереч офіційній позиції керівництва КПУ про торжество інтернаціоналізму в республіці, він опублікував низку статей, в яких розглядав боротьбу з націоналізмом як одне з нагальних завдань партії. Саме тоді В.Ю.Маланчука з посади секретаря Львівського обкому перевели на посаду заступника міністра вищої освіти УРСР. У липні 1972 року В.Ю.Маланчук направив листа В.В.Щербицькому з викладом своїх поглядів про нібито необ'єктивне висвітлення у деяких його наукових публікаціях історії української соціал-демократії, ревізію ленінських оцінок окремих її представників.

В.В.Щербицький пояснював вибір секретаря ЦК КПУ з ідеології так: «В ЦК КПРС, наприклад, надають першорядного значення боротьбі з проявами націоналізму в республіках. Ось я й вирішив: нехай Маланчук займається націоналістами, щоб у мене голова не боліла»⁹⁴. Існує також версія, що кандидатуру В.Ю.Маланчука порекомендував І.С.Грушецький, вручивши В.В.Щербицькому згаданого листа і атестувавши його як «последовного борця з українським буржуазним націоналізмом»,

⁹¹ Там само. – С. 251–253.

⁹² Попович М. Червоне століття. – К.: АртЕк, 2005. – С. 677.

⁹³ Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». – С. 662.

⁹⁴ Ляшко А. П., 2001. Груз памяти: Трилогия: Воспоминания. Кн. 3, ч. II. – С. 10.

батька якого вбили бандерівці⁹⁵. Перший секретар ЦК наклав резолюцію: «Думаю, що ідейно-політичні позиції т. Маланчука, ні в кого з комуністів-інтернаціоналістів не можуть викликати сумніву, і питання він ставить у принципі правильно»⁹⁶.

На квітневому (1973 р.) Пленумі ЦК КПУ В.В.Щербицький зазначав, що у низці публікацій «деякі автори проявляли національне чванство і обмеженість, ідеалізували патріархальщину, з ідейно порочних позицій “самобутності” висвітлювали історичне минуле українського народу. Окремі автори перекручено зображали боротьбу за воз’єднання України з Росією, події Жовтневої революції і громадянської війни, соціалістичну перебудову суспільства. Деякі літератори у своїй творчості відходять від актуальних тем сучасності, проявляють національну обмеженість, засмічують українську мову архаїчними словами і штучними зворотами»⁹⁷.

У травні 1974 р. був проведений Пленум ЦК КПУ, присвячений ідеологічним питанням. Потім в областях відбулися науково-практичні конференції та збори партійного активу, на яких були піддані критиці прорахунки та недоліки в ідеологічній роботі. На Пленумі ЦК КПУ було розкритиковано «послаблення уваги до класового, інтернаціонального виховання трудящих, зокрема, частини наукової, творчої інтелігенції та молоді, що допускалося в минулому, окремі факти бездіяльності, відходу в деяких наукових працях і художніх творах від принципу партійності»⁹⁸. Було посилено контроль за роботою видавництв, редакцій журналів і газет, радіо і телебачення, переглянуто плани видання суспільно-політичної і художньої літератури, виробництва фільмів, репертуар театрів. Відбулися зміни редакторів низки газет⁹⁹, керівництва гуманітарних інститутів АН УРСР, низки вищих навчальних закладів, творчих

⁹⁵ Крючков Г. К. Трудные уроки. – С. 87.

⁹⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 798. – Арк. 2.

⁹⁷ Щербицький В. В. Избранные речи и статьи. – С. 74.

⁹⁸ Нариси історії Комуністичної партії України. – Вид. 4-те, доп. – С. 700.

⁹⁹ О работе газеты «Рядянська Україна» // Правда Украины. – 1975. – 10 января. – С. 1.

спілок¹⁰⁰.

В.Ю.Маланчуку усюди ввижалися вороги, ворожі виступи. Секретар ЦК з ідеології складав «чорні списки» авторів, чий твори не підлягали публікації. Ідеологічний нагляд за культурною сферою породжував непорозуміння, а іноді й конфлікти між владою та інтелектуалами. Перебування на цій посаді В.Ю.Маланчука об'єктивно сприяло консолідації опозиційних правлячому режиму сил.

Представники інтелігенції, яких звинувачували в націоналізмі, були різними людьми. Одні з них щиро вболівали за долю України, прагнули очистити радянську практику від негативних явищ. Але були й такі, що, декларуючи вірність соціалізму, ненавиділи його. Обличчя їх розкрилися на початку 1990-х років.

В.В.Щербицький ставився до В.Ю.Маланчука насторожено. Той не був обраний членом Політбюро ЦК КПУ і не був рекомендований до складу ЦК КПРС. Але позбутися його виявилось непростю справою. Подробиці описав О.С.Капто:

«Щербицький, який перебував у Кремлі на засіданні Політбюро, розшукує мене по телефону в київській поліклініці і дає розпорядження прибути до Москви, причому інкогніто. Прибув я, як було сказано, спочатку в українське постпредство, а після «задушевної» бесіди – прямо «нагору» на «оглядини».

Побоюючись, що прихильники Маланчука в Москві можуть втрутитися в хід подій, Щербицький упросив тих, хто в оргвідділі ЦК КПРС займався моїм «проходженням», робити це без розголосу. В Києві теж це поки не оголошувалось, та й сам Маланчук нічого не знав»¹⁰¹.

Інформація трималася в таємниці більше тижня. 26 квітня 1979 року розпочався Пленум ЦК КПУ, на обговорення якого було винесено питання «Про хід виконання рішень XXV з'їзду Компартії України щодо поліпшення торговельного, ко-

¹⁰⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 17. – Спр. 128. – Арк. 7–8.

¹⁰¹ Капто А. С. На перекрестках жизни: Политические мемуары. – М.: Соц.-гуманит. Знания, 2003. – С. 107.



*Перед відкриттям реконструйованого Республіканського стадіону
(нині Олімпійський) в Києві, 1980 рік*



З олімпійськими чемпіонами і призерами ігор



*Зі спортсменками прославленої гандбольної команди
київського «Спартака»*

мунально-побутового і соціально-культурного обслуговування населення республіки». Несподівано наприкінці засідання В.В.Щербицький запропонував розглянути організаційне питання про секретаря ЦК, який займається ідеологічними питаннями. Пославшись на постанову ЦК КПРС про поліпшення ідеологічної, політико-виховної роботи, він сказав: «Політбюро ЦК Компартії України вважає, що секретар ЦК тов. Маланчук, який за розподілом обов'язків займався цією ділянкою, працює слабо, стан справ на місцях знає поверхово, необхідної ініціативи не виявляє. З керівними працівниками ЦК, відділами ЦК, обкомами партії і особливо з провідними діячами науки і культури ділових стосунків у т. Маланчука немає»¹⁰². В.Ю.Маланчук був звільнений з посади.

Серйозні прорахунки, як зазначав В.В.Щербицький, допускалися у питаннях мовної політики¹⁰³. Ще 24 грудня 1958 року було прийнято Закон СРСР «Про зв'язок школи з життям», продубльований 17 квітня 1959 року Верховною Радою УРСР. Українська мова перестала бути обов'язковим предметом для викладання у школі. Її вивчення ставилось у залежність від вибору батьків.

Усі, хто знав Володимира Васильовича, відзначають, що він добре володів і з повагою ставився до батьківської мови¹⁰⁴. Навіть виступаючи російською, деякі слова вимовляв з українським акцентом¹⁰⁵. У 1953 році, коли В.В.Щербицький займав посаду першого секретаря Дніпродзержинського міськкому партії, він казав, що «думає українською, любить її, але мовне середовище у Дніпродзержинську таке, що позбавляє його можливості користуватися мовою великого Шевченка». У 1955 році, готуючись вже на правах господаря всієї Дніпропе-

¹⁰² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 2. – Спр. 452. – Арк. 141.

¹⁰³ Щербицький В. В. Практичними ділами утверджувати ідеї перебудови // Радянська Україна. – 1989. – 22 січня. – С. 2.

¹⁰⁴ Шеремета Е. Иван Плющ: «Кучма предложил мне пожить на даче Лазаренко, но я отказался. Не потому, что суеверный, просто она мне не понравилась» // Факты и комментарии. – 2005. – 18 ноября.

¹⁰⁵ Володимир Щербицький: Спогади сучасників. – С. 94.

тровщини зустрічати першого секретаря ЦК Компартії України О.І.Кириченка, котрий ініціював у Києві українізацію апарату Центрального Комітету, В.В.Щербицький задекларував бажання зробити теж саме і у Дніпропетровському обкомі. Оскільки «виходить якось дивно, живемо на Україні і не говоримо українською, а яка ж вона гарна і багата»¹⁰⁶. В.П.Фокін стверджував, що у 1969 році Володимир Щербицький на пленумі Луганського обкому виступав українською мовою, «що для Донбасу було справою незвичною»¹⁰⁷.

Пізніше з подачі деяких колишніх партпрацівників нав'язувалась думка, що, очоливши республіку, В.В.Щербицький з обережності перейшов на російську мову і навіть начебто виявляв якусь неприязнь до української¹⁰⁸. На хиткому ґрунті цих звинувачень дехто з публіцистів і дослідників називав В.В.Щербицького українофобом¹⁰⁹.

Насправді «українофоб Щербицький» не брав на керівну роботу людей, які не володіли українською. Направлений з Москви у 1987 році на посаду голови КДБ УРСР М.М.Голушко мав співбесіду з першим секретарем ЦК КПУ. «Під час нашої бесіди Володимир Васильович усе ж запропонував мені перейти на українську мову, – згадував він. – Хоча мій суворий екзаменатор з іронічною посмішкою виставив мені оцінку, я до сих пір не можу зрозуміти, що означала вона.

– У Києві, на Бессарабському ринку, говорять на такому ж діалекті, який у тебе. Добре, що збереглися українське коріння, традиція і типове прізвище, – зауважив Щербицький, ви-

¹⁰⁶ Лазебник Ю. Щербицький і українська мова // Літературна Україна. – 1990. – 23 серпня.

¹⁰⁷ Лисниченко І. Витольд Фокин: «В сравнении с тем, что происходит сейчас, коррупции при Щербицком просто не существовало» // Факты и комментарии. – 2011. – 17 февраля.

¹⁰⁸ Лазебник Ю. Щербицький і українська мова.

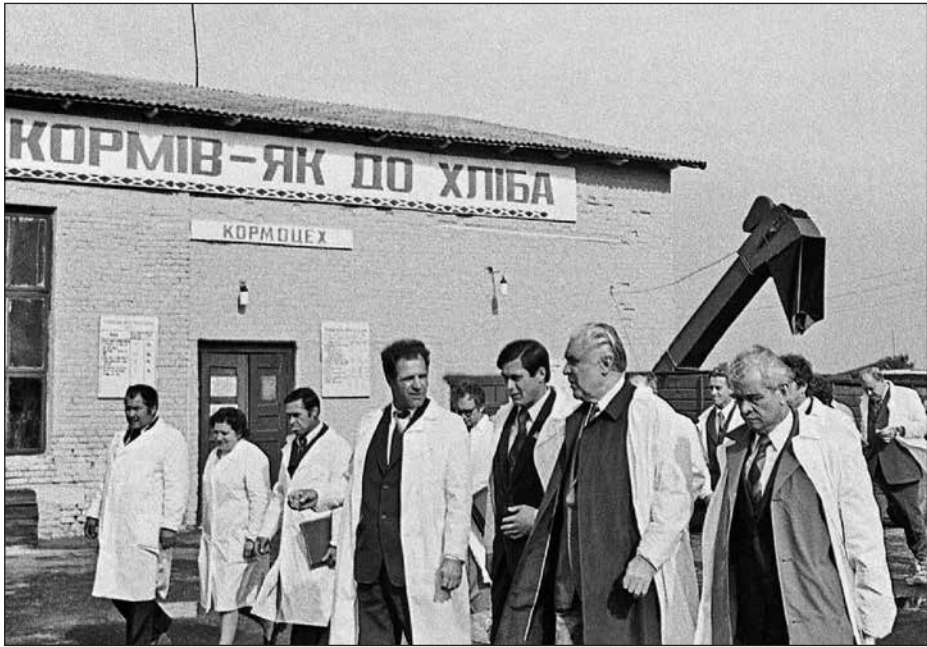
¹⁰⁹ Беґей І. компартійні брати – антиподи чи сіамські близнюки? Петро Шелест і Володимир Щербицький // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2012. – № 4. – Доступ: <http://social-science.com.ua/article/902>; Суховий І. Земляки з Верхньодніпровська // Дзеркало тижня. – 2015 – 6 березня; Онишкевич Р. Князь застою. «Скромний українофоб» Володимир Щербицький // Історичний форпост. – 2017. – 9 липня. – Доступ: <http://forpost.lviv.ua/history/4936-knyaz-zastoyu-skromnij-ukrajinfob-volodimir-shcherbits-kij>.



*У Київському науково-дослідному інституті
акушерства і гінекології, 1975 рік*



*Серед трудящих м. Кривого Рогу, відзначених державними
нагородами, 1975 рік*



З учасниками республіканської наради-семінару з питань сільського господарства в одному з господарств Київської області. Жовтень 1981 року



З делегатами IV з'їзду вчителів України, 1979 рік



Президент Міжнародного олімпійського комітету лорд М.Кілланін прибув до Києва, 1980 рік



З іноземними студентами в Києві

мовивши: – Ну, будемо працювати разом?»¹¹⁰.

Перебуваючи на чолі Компартії України, В.В.Щербицький був проти того, щоб штучно форсувати «зближення» і «злиття» націй¹¹¹. Він був прибічником двомовності в Україні, часто вживав термін «національно-російська двомовність». Націоналізм, за його уявленнями, існував лише у вигляді пережитків, які «можуть зберігатися у психології окремих, недосить політично зрілих людей і іноді виявлятися у перебільшеному або спотвореному прояві національних почуттів, у національній обмеженості і чванливості, ідеалізації патріархальщини і місництві»¹¹².

У 1975 і 1979 роках у Ташкенті відбулися дві всесоюзні науково-практичні конференції щодо подальшого поширення російської мови в національних республіках, поліпшення якості її викладання.

Відповідно до Постанови ЦК КПРС «Про подальше вдосконалення вивчення й викладання російської мови в союзних республіках» (від 31 червня 1978 року) було, зокрема, рекомендовано, починаючи з 1979 року, повсюдно запровадити вивчення російської мови у національних дошкільних закладах для дітей з п'яти років. Заохочувався перехід на російську мову викладання у старших класах. Передбачалася також низка інших заходів щодо поліпшення й розширення застосування, викладання російської мови.

26 травня 1983 року ЦК КПРС і Рада Міністрів СРСР ухвалили нову постанову – «Про подальші заходи по вивченню російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік». Викладачі російської мови отримали 16-відсоткову надбавку, що породило нездорову атмосферу в педагогічних колективах і викликало негативне

¹¹⁰ Голушко Н.М. В спецслужбах трех государств. – М.: Кучоков поле, 2012. – С. 165; Фросевич Л. Последний председатель КГБ Украины сделал важное признание. – Доступ: <http://analitica.kiev.ua/invest/819-poslednij-predsdatel-kgb-ukrainy-sdelal-vazhnoe.html>

¹¹¹ Щербицький В.В. Міжнародне значення досвіду національних відносин в СРСР. – К.: Політвидав України, 1974. – С. 12.

¹¹² Там само. – С. 20.

ставлення до самої російської мови та літератури.

З 1960 по 1977 рік частка учнів російськомовних шкіл в Україні зростає з 30,4 до 41,3%, українських зменшилась з 68,7 до 57,8%¹¹³. Російська мова зайняла провідні позиції в науці, вищій освіті.

Збільшилась частка книжок, виданих російською мовою, але газети й журнали залишались переважно україномовними. Станом на 1989 рік наклад українськомовних та російськомовних книг співвідносилися як 50 на 50. Річний наклад журналів українською мовою становив понад 87%, а разовий щоденний наклад газет – дві третини¹¹⁴.

І хоча ці процеси розпочалися задовго до того, як ЦК КПУ очолив В.В.Щербицький, і відбувалися в усіх радянських республіках, багато представників інтелігенції сприймали 1970-ті роки особливо болісно¹¹⁵.

У «добу Щербицького» було справді багато зроблено для розвитку української культури. Будучи інтелігентною людиною, Володимир Васильович глибоко розумів і цінував творчу інтелігенцію. Він не вдавався до популізму, не загравав, але регулярно зустрічався з ученими, письменниками, артистами, бував на прем'єрах в театрах, жваво цікавився життям і справами наукових і творчих колективів, потребами їх працівників, усіляко сприяв вирішенню творчих і життєвих питань. За обідом міг переказати членам Політбюро уривок з «Історії України-Русі» М.С.Грушевського або сказати: «А ось пам'ятаєте, у Соловйова в такому-то томі написано...»¹¹⁶ Особливо тісно спілкувався В.В.Щербицький з П.А.Загребельним. Високо цінував О.Т.Гончара. Б.Є.Патон згадував, як радів «Перший», отримавши від Олеса Терентійовича на день народження книгу

¹¹³ Врублевский В. К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. – С. 129.

¹¹⁴ Латиш Ю. Володимир Щербицький: людина та її епоха // Спільне. – 2017. – Доступ: <https://commons.com.ua/uk/volodimir-sherbickij/>

¹¹⁵ Гончар О. Т. Щоденники: У 3-х тт. – Т. 3. 1984–1995. – К.: Веселка, 2004. – С. 279, 397.

¹¹⁶ Лисниченко Й. Яков Погребняк: Когда в хате председателя колхоза высоким гостям предложили икру и дорогие колбасы, Щербицкий поинтересовался: «Скажите, нет ли у вас соленых помидоров и борща?»



Мітинг з нагоди відкриття у Києві арки Дружби народів, 1982 рік



*Відвідання меморіального комплексу Вічної Слави у м. Луцьку
5 травня 1980 року*



Покладання вінка до могили Невідомого солдата, м. Київ, 1980 рік



Відверта розмова з учасниками Великої Вітчизняної війни



Генеральний секретар ЦК КПРС Л.І.Брежнєв і перший секретар ЦК Компартії України В.В.Щербицький відкривають меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років». Київ, 9 травня 1981 року



Монумент «Мати-Батьківщина» увінчує музей історії Великої Вітчизняної війни



Перед оглядом музею історії Великої Вітчизняної війни



Після відкриття музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років



Квіти до могили молодогвардійців у Краснодарі з нагоди 40-річчя створення підпільної комсомольської організації «Молода гвардія», 1982 рік

зі зворушливою присвятою¹¹⁷.

Однак В.В.Щербицький не сприймав аполітичного мистецтва, що не вписувалося в канони соціалістичного реалізму. «У традиціях нашої партії, – зазначав він, – завжди було бережливе ставлення до справжнього таланту, турбота про створення умов для того, щоб він міг повною мірою розкритися і засяяти всіма своїми гранями. Партійні організації враховують складність творчого пошуку, підтримують різноманіття стильових форм і прийомів. Разом з тим вони завжди боролись і будуть боротися проти проявів ремісництва, безідейності і тим більше – аполітичності. Прагнучи забезпечити такий підхід до керівництва художнім процесом, ЦК Компартії України спирався на партійні організації творчих спілок і товариств, вживав заходів з активізації їх діяльності.

У цьому зв'язку слід ще раз сказати про літературно-художню критику. Відомо, як важливо своєчасно допомогти становленню і змужнінню митця. Але не менш важливо звернути увагу на ті прикрі зриви, від яких не застраховані й зрілі майстри...»¹¹⁸.

Працю письменника перший секретар ЦК КПУ порівнював з працею вченого, аналітика, дослідника життя. Щоб написати справжній мистецький твір про нашого сучасника, автор повинен багато знати, глибоко вивчати матеріал¹¹⁹. «Істинний художник, – підкреслював він, – живе разом з народом, життям народу – це аксіома. Щоб знати людей, треба завжди бути з ними, і що найважливіше – треба їх любити. Більше того, утверджувати нові форми життя, його засади здатне тільки мистецтво, яке не плентається у хвості подій, а випереджає їх»¹²⁰.

¹¹⁷ Лисниченко И. Борис Патон: На вопрос Щербицкого, почему мы не хватаемся за ноу-хау как капиталисты, я ответил: «Потому что у нас страна сплошной электрификации – всем все до лампочки!»

¹¹⁸ Отчет Центрального комитета Компартии Украины XXVII съезду Коммунистической партии Украины. Доклад члена Политбюро ЦК КПСС, первого секретаря ЦК Компартии Украины товарища В. В. Щербицкого // XXVII съезд Коммунистической партии Украины, 6–8 февр. 1986 г.: Стенографический отчет. – К.: Политгиздат Украины, 1986. – С. 60.

¹¹⁹ Щербицкий В. В. Избранные речи и статьи. – С. 54.

¹²⁰ Промова товарища В. В. Щербицького // Радянська Україна. – 1986. – 6 червня. – С. 1.

Про літературні смаки В.В.Щербицького свідчить його промова на VII з'їзді Спілки письменників України (квітень 1976 р.), в якій він говорив:

«Досвід підтверджує, що всенародне визнання завойовують саме ті художні твори, які народжуються у вирі революційних боїв і трудових перемог, є відгуком на злободенні суспільні проблеми, завжди відображають передову суспільну думку.

Закономірно також, що тема трудового і бойового подвигу народу є визначальною в літературі соціалістичного реалізму. Саме у виробничому колективі народжуються і вирішуються найбільш животрепетні проблеми нашого часу. Тут проявляються прекрасні пориви душі, формується характер справжнього громадянина – людини гармонійно розвиненої, духовно багатой, що володіє здоровими художньо-естетичними смаками...

... Читачі чекають від письменників нових творів, які стали б для них справжнім “підручником життя”, нових героїв-сучасників, які були б таким прикладом, як Корчагін, Давидов, Мотузка, Брянський, Мересьєв.

На етапі зрілого, розвинутого соціалізму провідним соціальним типом є людина високої професійної ерудиції та інтелекту – робітник, колгоспник, працівник розумової праці. Саме таким видається літературний герой нашого часу»¹²¹.

Особливо хвилювала Володимира Васильовича у мистецтві тема Великої Вітчизняної війни. Актор Микола Олялін, який зіграв одну з головних ролей у кіноепопеї «Визволення», згадавав: «На якійсь нараді творчої інтелігенції [В. В. Щербицький – Авт.] підійшов, потиснув руку: «Миколо Володимировичу, Ви на екрані показали те, що я пережив у своєму житті. Спасибі вам!»»¹²².

В.В.Щербицький проявляв турботу про поліпшення соціально-побутових умов художньої інтелігенції. У квітні 1974 року було вирішено питання про спорудження будинку для письмен-

¹²¹ Щербицький В. В. Избранные речи и статьи. – С. 376–377.

¹²² Косничук Э. Николай Олялин: «В какой бы точке земного шара я ни был, всегда звоню своей Нэке и желаю спокойной ночи. И так 36 лет» // Факты и комментарии. – 2000. – 28 августа.



*Л.І.Брежнев вітається з онуком В.В.Щербицького Володею.
Сімферополь, 1981 рік*



З актором Миколою Єрьоменком

ників за індивідуальним проектом. За словами оперної співачки Євгенії Мірошниченко, за часів В.В.Щербицького «побутові проблеми людей мистецтва вирішувалися миттєво»¹²³. Вдова народного артиста Богдана Ступки згадувала, що «... квартиру, в якій ми зараз живемо, нам подарував Щербицький. Ми нікого про це не просили, і коли нам зателефонували і повідомили, що нам виділяють колишню квартиру Віталія Коротича, біля театру Івана Франка, ми були здивовані»¹²⁴. В.С.Шевченко так само відверто відзначала, що багато хто з діячів культури зобов'язаний В.В.Щербицькому своїми чудовими квартирами і дачами¹²⁵. Видатним діячам культури і мистецтв присвоювались найвищі звання і нагороди, в тому числі й звання Героя Соціалістичної Праці. З відповідними клопотаннями Політбюро ЦК КПУ зверталось до Президії Верховної Ради СРСР.

З початку 1980-х років щороку на батьківщині Т.Г.Шевченка, у селах Моринці та Шевченкове, у містах Каневі, Черкасах, Києві та інших місцях, пов'язаних з творчістю поета, проводились Шевченківські літературно-мистецькі свята «В сім'ї вольній, новій», приурочені до дня народження Великого Кобзаря. Широко відзначались ювілеї письменників Осипа-Юрія Федьковича, Михайла Коцюбинського, Микола Бажана, кінорежисера Олександра Довженка. Традиційними стали всесоюзні фестивалі «Київська весна», «Золота осінь».

На засіданні Політбюро ЦК КПУ 11 січня 1975 року, коли постало питання про оперний театр у Києві, Володимир Васильович задав тон обговоренню: Київська опера – наше національне надбання і гордість. Рівень опери значною мірою показник рівня національної культури. І будь-які міркування про брак коштів недоречні: гроші треба знайти!¹²⁶

¹²³ Крючков Г. К. Трудные уроки. – С. 80.

¹²⁴ Милиневский Н. Вдова Богдана Ступки: «Я думала, что Богдан должен был жить вечно!» // Вести. – 2013. – 18 июля.

¹²⁵ Шевченко В. С. Мої літа, моє багатство: Спогади, роздуми, відповіді. – К.: Просвіта, 2005. – С. 334.

¹²⁶ Феномен Щербицького. П'ять запитань слідом одного життя // Демократична Україна. – 1998. – 17 лютого.

Проводилась велика робота по зміцненню матеріальної бази культури, збереженню і створенню нових меморіалів, пам'ятників та інших культурних цінностей. 1975 року у Києво-Печерській Лаврі розпочав свою діяльність Державний музей книги і друкарства, у Харкові відкрито монумент на честь проголошення Радянської влади в Україні (демонтований у 2011 році), біля Дніпропетровська – діораму «Битва за Дніпро». Розпочали свою діяльність музеї народної архітектури і побуту в Ужгороді, Переяславі-Хмельницькому, Львові. В 1979 році у Києві було засновано Літературно-меморіальний музей-квартиру П.Г.Тичини¹²⁷, а комплекс пам'яток історії та культури м. Переяслава-Хмельницького оголошено історико-культурним заповідником¹²⁸. Відкривались нові театри, розширювалась мережа будинків культури, клубів, парків культури та відпочинку.

Найвідомішим монументом «доби Щербицького» став комплекс Національного музею історії України у Другій світовій війні, увінчаний монументом Батьківщини-матері. Це було його особисте дітище. Існують свідчення, що ідея побудувати на схилах Дніпра меморіал на честь подвигу радянського народу у Великій Вітчизняній війні виникла у В.В.Щербицького під час прогулянки по Дніпру. Начебто найвищого українського керівника супроводжував скульптор Є.В.Вучетич, який прославився створенням унікальної скульптури Батьківщини-матері на Мамаєвому кургані у Волгограді. Можливо, останній і подав ідею звести подібну скульптуру і на дніпровських кручах¹²⁹.

У жовтні 1973 року В.В.Щербицький у листі до ЦК КПРС ініціював створення в Києві музею, присвяченого Великій Вітчизняній війні¹³⁰. Ідею цю він узгоджував напряму з Л.І.Брежневим, без всіляких бюрократичних процедур¹³¹. Від

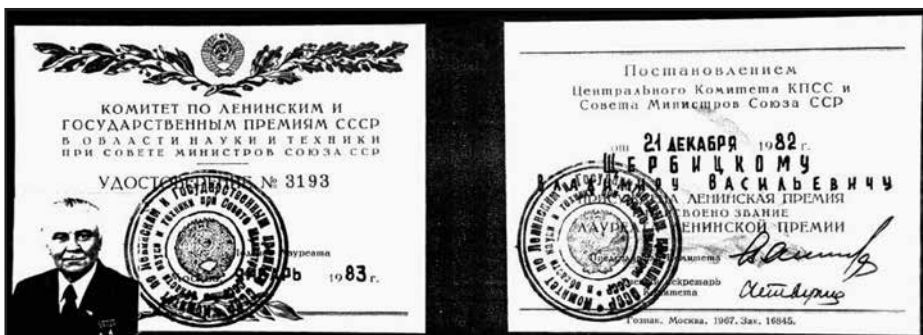
¹²⁷ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 10. – Спр. 3325. – Арк. 25–26.

¹²⁸ Там само. – Спр. 3362. – Арк. 33–34.

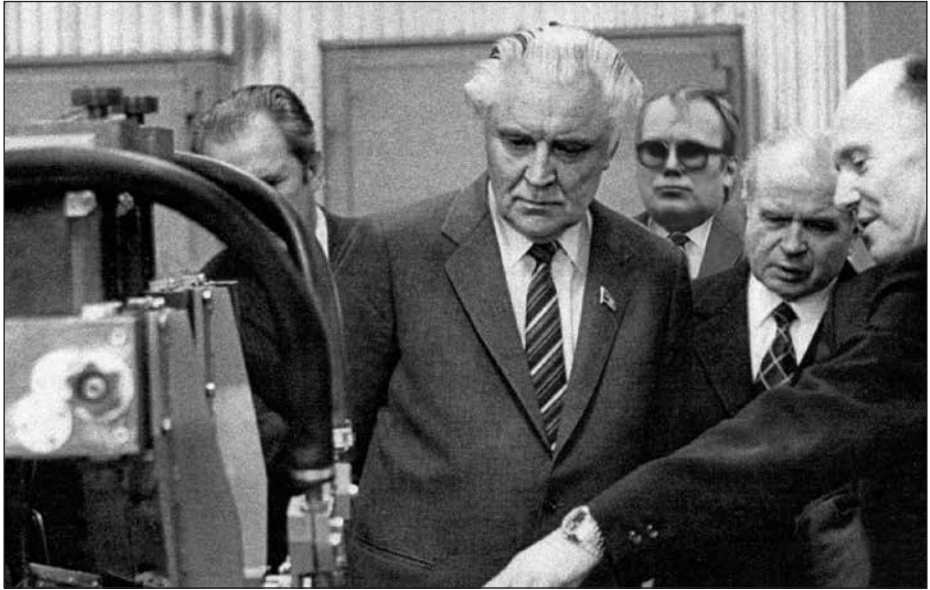
¹²⁹ Василь Р. Узнав, что Родина-мать простоят еще как минимум 15 лет, Владимир Щербицкий удовлетворенно заметил: «Ну, мне хватит» // Факты и комментарии. – 2000. – 6 мая.

¹³⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 25. – Спр. 835. – Арк. 40–41.

¹³¹ Володимир Щербицький: Спогади сучасників – С. 92.



Член Президії Комітету з Ленінських і Державних премій у галузі науки і техніки СРСР Б.Є.Патон вручає В.В.Щербицькому знак та посвідчення лауреата Ленінської премії, 1983 рік



В.В.Щербицький, Голова Ради Міністрів Української РСР О.П.Ляшко (другий праворуч), заступник Голови Ради Міністрів УРСР С.І.Гуренко (у другому ряду) в демонстраційному залі Інституту електрозварювання імені Є.О.Патона АН УРСР, 1983 рік



Вручення ордена Жовтневої Революції Інституту електрозварювання ім. Є.О.Патона, 1984 рік

початку роботи над проектом спорудження музею тривало сім років (1974-1981).

Грандіозний задум Є.В.Вучетича полягав у наступному: «Батьківщина-мати» у Волгограді символізує перелом у ході війни – перемогу в Сталінградській битві; меморіал у Києві – розвиток успіху, коли Червона Армія погнала загарбників за Дніпро; а фігура «Воїна-визволителя» в Трептов-парку (Берлін) – Перемогу, розгром фашизму¹³². Після смерті Є.В.Вучетича роботу продовжив український скульптор В.З.Бородай, якому належить ще один відомий монумент – Пам’ятний знак на честь заснування міста Києва.

Дев’ятого травня 1981 року за участі Л.І.Брежнєва у Києві відбулося урочисте відкриття меморіального комплексу «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.». За словами В.В.Щербицького, «Меморіал по праву може бути названий втіленою в граніті й бронзі полум’яною повістю про неперевершену стійкість радянського народу і його героїчної армії»¹³³. На стінах залів музею названо більше тисячі військових частин і з’єднань, які визволяли Україну і дістали найменування її міст, сотні партизанських загонів, підпільних організацій, які діяли у тилу ворога.

У 1977 р. у Києві на Площі Жовтневої революції (нині – Майдан Незалежності) було відкрито «Монумент Великої Жовтневої Соціалістичної революції» в ознаменування 60-річчя цієї події (демонтований у 1991 році). У квітні 1982 року в столиці України було відкрито новий будинок Київського філіалу Центрального музею ім. В.І.Леніна (нині – Український дім), а в листопаді того ж року – монумент з аркою на честь «Возз’єднання України з Росією».

З «добою Щербицького» часто асоціюють репресії проти дисидентів та правозахисників. Втім, слід зауважити, що ареш-

¹³² Осипчук И. «Парящую Лыбедь», ставшую символом Киева, Василий Бородай создал как официальный подарок президенту США Ричарду Никсону, приехавшему в столицу Украины в 1972 году // Факты и комментарии. – 2010. – 3 апреля.

¹³³ Щербицький В. В. Радянська Україна. – К.: Політвидав України, 1982. – С. 101.

ти представників української інтелігенції (так звана операція «Блок») сталися ще за правління П.Ю.Шелеста. Лише окремих осіб було заарештовано після 25 травня, коли В.В.Щербицького було обрано на пост Першого секретаря ЦК КПУ.

Голова КДБ УРСР В.В.Федорчук інформував В.В.Щербицького про хід цих справ, але Володимир Васильович втручався тільки в тому випадку, коли хтось із засуджених був готовий розкаятися і засудити свою «антирадянську діяльність». Так трапилось у випадку І.М.Дзюби. 11 жовтня 1973 року В.В.Щербицький звернувся до ЦК КПРС, щоб одержати дозвіл на його помилування¹³⁴.

Не слід забувати, що в ті часи йшла холодна війна, і цей чинник доводилось постійно враховувати. Подальший хід подій підтвердив обґрунтованість такого підходу. Попри те, що в червні 1973 року Л.І.Брежнев поквапився оголосити про завершення холодної війни, В.В.Щербицький неодноразово нагадував, що боротьба двох систем триває, і противники СРСР «все більш підступно і винахідливо намагаються розхитати, підірвати підвалини і в нашій, і в інших соціалістичних країнах»¹³⁵.

За яскравими представниками інтелігенції постійно стежила американська розвідка. Варто було літератору Дмитрові Павличку під час поїздки на сесію Генеральної Асамблеї ООН у приватних розмовах назвати В.В.Щербицького «людиною, на яку покладає великі надії», як це одразу ж було зафіксовано в документах ЦРУ¹³⁶.

Ветеран спецслужб О.І.Нездоля згадує, що, коли в 1978 році у Києві відкрилося генконсульство США, «до нас завітав установлений розвідник Портер. По ньому працювала наружка, але він чудеса творив – у день давав по 30–40 зв'язків: з пись-

¹³⁴ Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–80-х років. – К.: Либідь, 1995. – С. 131.

¹³⁵ Щербицький В.В. Избранные речи и статьи. – С. 260.

¹³⁶ Архів ЦРУ. – Документ 519a2b79993294098d50fb5f. – Доступ: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/AERODYNAMIC%20%20%20VOL.%2035%20%20%28OPERATIONS%29_0064.pdf – Р. 1.



*В.В.Щербицький виступає на XIII з'їзді профспілок України.
Київ, 22 лютого 1982 рік*

менниками, журналістами...»¹³⁷. Звісно, ці контакти документувались, перевірялись, а в тих, хто не тримав язика за зубами, могли виникати проблеми. Стосовно дисидентського руху О.І.Нездоля вважає, що його підтримували західні спецслужби так само, як СРСР «підготовував» Компартії ворожих йому капіталістичних держав. «Тоді це називали ідеологічними диверсіями, – зазначає генерал у відставці, – сьогодні частіше використовується термін «психологічна війна».

З цієї точки зору боротьба з дисидентством була не переслідуванням беззахисних інакомислячих, а справжнісінькою таємною війною спецслужб. І знаєте, яка її характерна ознака? Беруть участь в “бойових діях” люди, які не усвідомлюють, що ними маніпулюють, що вони діють в чужих інтересах. Особливо вразливі в такій ситуації люди творчі, інтелігентні, більше стурбовані долями людства, ніж власними»¹³⁸.

Якщо на захист відвертих противників Радянської влади В.В.Щербицький не виступав ніколи (вважаючи такі вироки справедливими), то представників інтелігенції, які «оступились» якимось необережним вчинком чи словом і потрапили під пресинг, він часто рятував від неприємностей.

Письменник Іван Білик згадував, що у 1972 році керівництво Спілки письменників України подало до ЦК КПУ список із двадцяти трьох осіб на виключення. «Я був серед них. Та Щербицький залишив у списку лише шістьох – викреслив у тому числі й мене», – стверджував він¹³⁹.

Вдячність до Першого секретаря ЦК зберігав Борис Олійник, якого голова КДБ УРСР В.В.Федорчук на підставі свідчень арештованого М.К.Холодного звинуватив у потраплянні

¹³⁷ Никуленко Т. Генерал-майор СБУ Александр Нездоля: «Наверное, Щербицкий каляся, что в Киеве первомайскую демонстрацию провел, что внука вывел, когда радиационный фон допустимую норму в сотни раз превышал, но Москва же твердила: «Без паники!»... // Бульвар Гордона. – 2014. – 14 апреля.

¹³⁸ Грабенко Л. Генерал-майор СБУ Александр Нездоля: «Среди информаторов попадались люди, которые руками КГБ своим врагам норовили напакостить...» // Бульвар Гордона. – 2014. – 2 апреля.

¹³⁹ Солонець Р. Іван Білик: Євген Марчук переконував мене відмовитись від «Меча Арея» // <https://vsiknygy.net.ua/interview/1024/>

під вплив дисидентів¹⁴⁰. «Скільки доносів на мене Щербицькому писали! Старалися люди, дай їм Бог здоров'я, якщо ще живі. Але я, як бачите, живий, стою перед вами і тому маю повне право стверджувати: Володимир Щербицький був розумним і благородним», – казав Борис Ілліч¹⁴¹.

В.В.Щербицький сприяв виданню творів Ліни Костенко, Василя Симоненка та Григора Тютюнника¹⁴². Ліна Костенко повернулася в літературу після 16-річного вимушеного мовчання. У 1977 році побачила світ її збірка «Над берегами вічної ріки». Поетеса передала першому секретареві ЦК КПУ цю книгу з написом: «Володимирі Васильовичу Щербицькому – з повагою і вдячністю за повернуте мені громадянство»¹⁴³.

Рішенням Політбюро ЦК КПУ у 1979 році було рекомендовано публікувати твори Г.П.Кочура, В.І.Захарченка, М.Ю.Брайчевського, поновити у складі Спілки письменників і дати змогу друкуватись І.М.Дзюбі¹⁴⁴. В 1981 році у видавництві «Молодь» була опублікована збірка Василя Симоненка «Лебеді материнства». У 1982 році видано «Кобзар» Т.Г.Шевченка, до якого увійшла низка творів, котрі довгий час не друкувалися¹⁴⁵.

Колишній міністр культури та голова Держкіно УРСР Ю.О.Олененко стверджує, що тільки завдяки особистому розпорядженню першого секретаря ЦК КПУ на великий екран вийшла стрічка Бориса Івченка «Пропала грамота»^{146*}, яка кілька років пролежала на полиці з тавром «націо-

¹⁴⁰ ГДА СБУ. – Ф. 16. – Оп. 1. – Спр. 1045. – Арк. 238.

¹⁴¹ Шестак А. Выдающийся поэт-шестидесятник Борис Олийнык: «Современные руководители страны, наверное, не могут поверить, что Щербицкий 17 лет был в республике первым лицом и ничего не украл!» // Бульвар Гордона. – 2013. – 28 февраля.

¹⁴² Володимир Щербицький: спогади сучасників. – С. 76.

¹⁴³ Він суперечив самому Хрущову: Вчора Володимиріві Щербицькому виповнилося б 85 років // Хрещатик. – 2003. – 18 лютого

¹⁴⁴ Національні відносини в Україні у ХХ ст. / Упорядн.: М.І.Панчук (керівник) та ін.; Ред. кол.: І.Ф.Курас (голова) та ін. – К.: Наукова думка, 1994. — С. 437–438.

¹⁴⁵ Bilinsky Y. Shcherbytskyi, Ukraine, and Kremlin Politics // Problems of Communism. – 1983. – July. – P. 7–8.

¹⁴⁶ *Сценарист картини Іван Драч вважає, що фільм зберігся завдяки голові Ради Міністрів УРСРО. П. Ляшку (Радзівська В. ОдначастинамолодіпроливаєкровнаДонбасі. Друга – тікає з країни // Країна. – 2017. – 5 жовтня. – Доступ: <https://gazeta.ua/articles/opinions-journal/>



*Дружня розмова з двічі Героєм Радянського Союзу,
льотчиком-космонавтом СРСР Г.Т.Береговим*



Зустріч із льотчиками-космонавтами СРСР, двічі Героями Радянського Союзу В.Джанібєковим (перший ліворуч) та С.Савицькою (друга ліворуч), 18 жовтня 1984 року



*Після огляду виставки «Шевченко-художник» і творів лауреатів
Державної премії УРСР імені Т.Г.Шевченка, 1984 рік*



*Виступ В.В.Щербицького на відкритті виставки художників України.
м. Київ, 4 листопада 1981 рік*



*Відкриття виставки художників України.
м. Київ, 4 листопада 1981 рік*

налістичної» і що лише позиція В.В.Щербицького врятувала від звинувачень режисера кіностудії імені О.Довженка Миколу Рашеєва¹⁴⁷.

Про увагу Володимира Васильовича до спорту свідчать і такі факти. В країні було відкрито 10 училищ олімпійського резерву, 19 факультетів фізичного виховання при педагогічних інститутах, розроблено програму розвитку фізкультури і спорту. Цілеспрямований комплексний підхід до цих питань сприяв тому, що українські спортсмени успішно виступали на всесоюзних та міжнародних змаганнях.

У 1980 році Київ приймав футбольний турнір Олімпійських ігор. До змагань у місті було завершено докорінну реконструкцію 100-тисячного Республіканського стадіону, створено спортивну базу олімпійської підготовки «Конча-Заспа». У столиці республіки побудували два нових готелі на 1600 місць, капітально відремонтували 16 існуючих готелів і 32 гуртожитки вищих навчальних закладів, де мали розміщуватися учасники футбольного турніру і гості Олімпіади.

Було реконструйовано залізничний і річковий вокзали, аеропорт, частину проспектів та вулиць міста. Виконано велику роботу з ремонту та благоустрою об'єктів і споруд в інших містах і населених пунктах республіки, пов'язаних з проведенням олімпійських заходів. Введено в дію чотири контрольно-пропускні пункти на західному кордоні, реконструйовано вісім аеропортів, а також морські вокзали у Одесі та Ялті. На трасі олімпійського вогню, що проходив територією України, протяжністю 1200 км і туристичних маршрутах оновлено 4400 км доріг, побудовано 550 майданчиків відпочинку, автопавільйонів та стоянок. У містах і селищах на трасах завершені благоустрій вулиць, площ, скверів, розбито газони і квітники¹⁴⁸.

Займаючись справами рідної України, Володимир Васильович Щербицький менш за все замислювався над своїм май-

odna-chastina-molodi-prolivaye-krov-na-donbasi-druga-tikaye-z-krayini/794760)

¹⁴⁷ Володимир Щербицький: спогади сучасників. – С. 191–194.

¹⁴⁸ Политическое руководство Украины, 1938–1989 / Сост.: Васильев В. Ю., Подкур Р. Ю., Куромия Х. и др. – М.: РОССПЭН, 2006. – С. 404–405.

бутнім. Та існує чимало свідчень, що Л.І.Брежнев своїм наступником на посаді Генерального секретаря ЦК КПРС бачив саме його. У жовтні 1977 року в зібраному аналітиками ЦРУ досьє на лідера Компартії України зазначалося: «Щербицький, котрий замінив Шелеста в Україні, протягом тривалого часу є протезе Брежнева і часто розглядається як його потенційний наступник на найвищій партійній посаді»¹⁴⁹.

Про це говорить у своїх мемуарах М.С.Горбачов, датуючи першу подібну інформацію 1978 роком і особливо підкреслюючи, що це рішення «не було жартом чи хвилиною слабкостю» Л.І.Брежнева, а наслідком певних тривалих роздумів. За його свідченням, незабаром після того, як В.В.Щербицький відзначив своє 60-річчя, Л.І.Брежнев сказав йому, «вказавши на своє крісло»: «Володю, ось місце, яке ти займеш після мене»¹⁵⁰.

У 1975 році голова КДБ СРСР Ю.В.Андропов через академіка Є.В.Чазова поінформував В.В.Щербицького про хворобу генсека і запропонував переїзд до Москви без зазначення конкретної посади. Лідер КПУ, як досвідчений політик, ухилився від цієї пропозиції¹⁵¹. Не в компетенції Ю.В.Андропова було робити такі пропозиції. Тож В.В.Щербицький мав підстави вбачати у цьому можливу провокацію. Не виключено, що саме тому стосунки з шефом КДБ, а потім секретарем ЦК КПРС у нього в подальшому були прохолодними.

Невдовзі вже від Л.І.Брежнева надійшла пропозиція очолити Раду Міністрів СРСР. Зроблена вона була під час спільної поїздки до Молдови, близько опівночі, коли генсек зайшов у номер Володимира Васильовича. Перший секретар ЦК КПУ відмовився, пославшись на непідготовленість, слабе знання економіки та міжнародних справ, а своєю помічнику пояснив так: «Цього розбовтаного воза було вже не вивезти. Та і

¹⁴⁹ Архів ЦРУ. – Документ 0000498550. – Доступ:https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000498550.pdf. – Р. 3.

¹⁵⁰ Горбачев М. С. Жизнь и реформы: В двух книгах. – Кн. 1. – М.: Новости, 1995. – С. 202–203.

¹⁵¹ Чазов Е. И. Здоровье и власть. Воспоминания «кремлевского врача». – М.: Новости, 1992. – С. 137–138.

в московські ігри я не граю»¹⁵². За своїм характером В.В.Щербицький був людиною неконфліктною і не хотів вплутуватися у непросту боротьбу за головне кремлівське крісло з непередбачуваними перспективами. Тим більше, не мав бажання «підсиджувати» чудового фахівця О.М.Косигіна, до якого завжди ставився з глибокою повагою. За своє життя Володимир Васильович багато чого надивився в кулуарах Кремля і сприймав «двірські інтриги» як певну фатальну невідворотність. Філософія його при цьому була простою: «нам своє робить...».

Наприкінці 1970-х – на початку 1980-х років західні радянологи почали писати про те, що позиції В.В.Щербицького похитнулися, він втратив підтримку Л.І.Брежнєва. Такі висновки базувалися на зменшенні кількості українців у складі ЦК КПРС, відсутності генсека на святкуванні 1500-річчя Києва тощо. Але головним аргументом було те, що на своє 60-річчя В.В.Щербицький не отримав третю зірку Героя Соціалістичної Праці¹⁵³. Деякі радянологи вважали, що В.В.Щербицький не зможе стати генсеком через неросійське походження¹⁵⁴.

Серед вірогідних наступників Л. І. Брежнєва стали згадувати Ф.Д.Кулакова, Г.В.Романова, називали навіть К.Ф.Катушева і В.І.Долгих; пізніше все зводили до боротьби Ю.В.Андропова і К.У.Черненка. Несподівана смерть Ф.Д.Кулакова, трагічна загибель Першого секретаря ЦК Компартії Білорусі П.М.Машєрова, якому пророкували посаду Голови Ради Міністрів СРСР, самогубство заступника голови КДБ СРСР С.К.Цвігуна, дискредитація Г.В.Романова, якого звинуватили у тому, що гості на весіллі його доньки розбили царський сервіз з Ермітажу, ставали причиною різноманітних чуток і пліток щодо боротьби за найвищий кремлівський пост. В.В.Щербицькому явно не хотілося брати участь у цьому.

Наприкінці 1970-х років влада в СРСР була зосереджена у

¹⁵² Врублевский В. К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. – С. 40.

¹⁵³ Bilinsky Y. Shcherbytskyi, Ukraine, and Kremlin Politics. – P. 1–20.

¹⁵⁴ Hodnett G. Succession Contingencies in the Soviet Union // Problems of Communism. – 1975. – March. – P. 18.

руках вузької групи людей похилого віку. Станом на 1982 рік лише двоє з 14 членів Політбюро ЦК КПРС (М.С.Горбачов і Г.В.Романов) і двоє з восьми кандидатів у члени Політбюро (перші секретарі ЦК Компартій Азербайджану Г.А.Алієв та Грузії Е.А.Шеварднадзе) не досягли 60 років. Середній вік членів Політбюро становив 70,6 років.

Працювати в таких умовах ставало все важче. На засіданнях Політбюро ЦК КПРС, які відбувались по четвергах у Кремлі, обговорювалися тільки найважливіші проблеми, щоб не втомлювати генсека. Решта рішень приймалися опитуванням: загальний відділ ЦК через фельд'єгерів розсилав членам Політбюро документи, на яких потрібно було написати «так» або «не згоден». Часто члену Політбюро телефонували з Москви і натякали:

– Уже всі проголосували, залишився один ти.

Після такого попередження мало хто наважувався заперечувати.

Д.А.Кунаєв свідчив, що члени і кандидати в члени Політбюро з республік «запрошувалися не на всі засідання, але при розгляді народногосподарських планів або бюджету їх участь була обов'язковою. У рішеннях міжнародних питань, військових проблем, як наприклад, про події 1968 року в Чехословаччині або про введення військ в Афганістан, а також нагородження членів і кандидатів в члени Політбюро, керівників центральних органів, члени ПБ з республік брали участь вкрай рідко. Про ухвалені рішення нам повідомлялося тільки після їх прийняття або взагалі не повідомлялося»¹⁵⁵.

Це підтверджував і В.В.Щербицький, який інформував членів українського Політбюро: «Отримав постанову про введення радянських військ в Афганістан». Помовчавши деякий час, вимовив: «Ну, з нами не радилися...», маючи на увазі членів Політбюро з периферії¹⁵⁶.

Хвороба генсека прогресувала. У 1982 році питання про

¹⁵⁵ Кунаєв Д. О моем времени. – С. 242.

¹⁵⁶ Лисниченко И. Яков Погребняк: Когда в хате председателя колхоза высоким гостям предложили икру и дорогие колбасы, Щербицкий поинтересовался: «Скажите, нет ли у вас соленых помидоров и борща?»



Візит прем'єр-міністра Індії Індіри Ганді в Україну, 1982 рік



Прибуття до Києва генерального секретаря ЦК Трудової партії Кореї, президента КНДР Кім Ір Сена, 1984 рік



Президент Афганістану Бабрак Кармаль у столиці України



Перший секретар ЦК Компартії Словаччини Йозеф Ленарт у Києві



У робочому кабінеті в ЦК Компартії України

його наступника генсека постало знову. Перший секретар Московського міськкому КПРС В. В. Гришин у своїх спогадах писав, що повторно до теми заміни Л.І.Брежнєва на В.В.Щербицького повернулися на початку 1980-х років¹⁵⁷.

Начальник Управління КДБ СРСР у Москві та Московській області В.І.Алідін стверджував, що на початку травня 1982 році відбулася таємна зустріч Володимира Щербицького та Леоніда Брежнєва. Причому – у Києві, куди генсек вилетів на кілька годин за умов «великої таємничості». Про це не знав навіть Ю.В.Андропов, якому про виліт «борту №1» доповіли підлеглі, що обслуговували московський аеропорт «Внуково»¹⁵⁸. Щодо предмету розмови не було відомо нічого. Проте, якщо врахувати, що вже 24 травня 1982 року Ю.В.Андропов був обраний секретарем ЦК КПРС і майже одразу став розглядатися як наступник Л.І.Брежнєва, можна припустити, що генсек востаннє

¹⁵⁷ Гришин В. В. Катастрофа. От Хрущева до Горбачева. – М.: Алгоритм; Эксмо, 2010. – С. 47

¹⁵⁸ Млечин Л.М. Юрий Андропов. Последняя надежда режима. – М.: Центрполиграф, 2008. – С. 370.

намагався вмовити Першого секретаря ЦК Компартії України замінити його на посту. Проте, очевидно, отримав остаточну відмову.

Однак фотограф генсека Володимир Мусаельян стверджує, що став свідком розмови Л.І.Брежнєва із секретарем ЦК КПРС, відповідальним за кадрову політику, І.В.Капітоновим. «Бачиш це крісло? – запитав генсек, показавши на своє місце. – Його займе Володимир Васильович Щербицький, так що кадри підбирай відповідно». Остаточна ротація повинна була відбутися у листопаді 1982 року: В.В.Щербицький ставав Генеральним секретарем ЦК КПРС, а Л.І.Брежнєв переходив на почесну посаду Голови партії¹⁵⁹.

Цю ж версію у своїх спогадах наводить зять М.А.Суслова Л.М.Сумароков¹⁶⁰. Про те, що до Пленуму в оргвідділі вузька група зайнялась підготовкою положення «Про Голову партії», і що на цей пост планувалося обрати Л.І.Брежнєва, твердив колишній працівник апарату ЦК КПРС В.П.Легостаєв¹⁶¹.

Комендант дачі Л.І.Брежнєва полковник КДБ Олег Сторонов згадує останні дні шефа: «Він думав про наступника. Знаю, радився з Євгеном Чазовим з приводу стану здоров'я Андропова і Черненка. Адже керувати величезною країною – велике навантаження, а вони хворіли. Володимир Щербицький же був людиною здоровою, його знали як доброго господарника. І ось, 15 листопада 1982 року мав відбутися пленум, на якому Леонід Брежнєв планував оголосити про відхід з посади і запропонувати кандидатуру наступника – Володимира Щербицького. Але десятого листопада Леоніда Ілліча не стало»¹⁶².

Ніяких спроб боротися за владу В.В.Щербицький не робив.

¹⁵⁹ Изюмов Ю. Тайна последней ночи Брежнева. Он умер, как только назначил преемника. Не Андропова // Досье гласности. – 2000. – № 4. – С. 8–9; Велигжанина А. Преемником Брежнева должен был стать Щербицкий // Комсомольская правда в Украине. – 2014. – 4 июля.

¹⁶⁰ Сумароков Л.Н. Феномен М.А. Суслова (личность, идеи, власть). Наследие и некоторые уроки ушедшей эпохи // <http://viperson.ru/articles/leonid-sumarokov-drugaya-epoha-fenomen-m-a-suslova-lichnost-ideologiya-vlast-moskva-sofiya-vena-2002-2005-g-redaktsiya-3-yadopolnennaya>

¹⁶¹ Легостаев В. Как умер Брежнев? // Завтра. – 1997. – № 44.

¹⁶² Сметанская О. Комендант семьи Брежнева Олег Сторонов: «На свадьбе внука Леонида Ильича читал наизусть стихи. Гости слушали его, разинув рты».



Розмова з мамою. 80-ті роки. Фото Баса А.О.

Хоча він намагався тримати у полі зору події, що відбувались у верхах, регулярно передзвонювався і зустрічався з Федорчуком¹⁶³.

Прихід до влади Ю.В.Андропова супроводжувався значними кадровими змінами, які відбувались на рівні обкомів та відділів ЦК і поки що не зачіпали Політбюро. У західній пресі поширились заголовки на зразок: «Кінець дніпропетровського клану»¹⁶⁴.

Невідомо, як могли б розвиватися події далі. Але Ю.В.Андропов був тяжко хворою людиною і невдовзі помер. За свідченнями помічника К.У.Черненка, «ветерани» брежнєвського Політбюро під час хвороби генсека забули про конкуренцію між собою й стали чинити опір оновленню керівництва¹⁶⁵. Так було відкрито шлях до короткого правління не менш тяжко хворого К.У.Черненка.

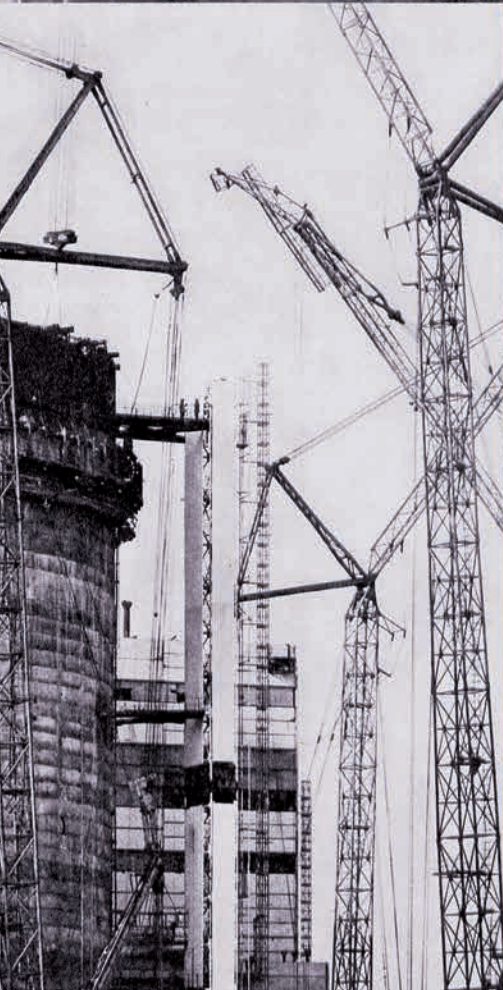
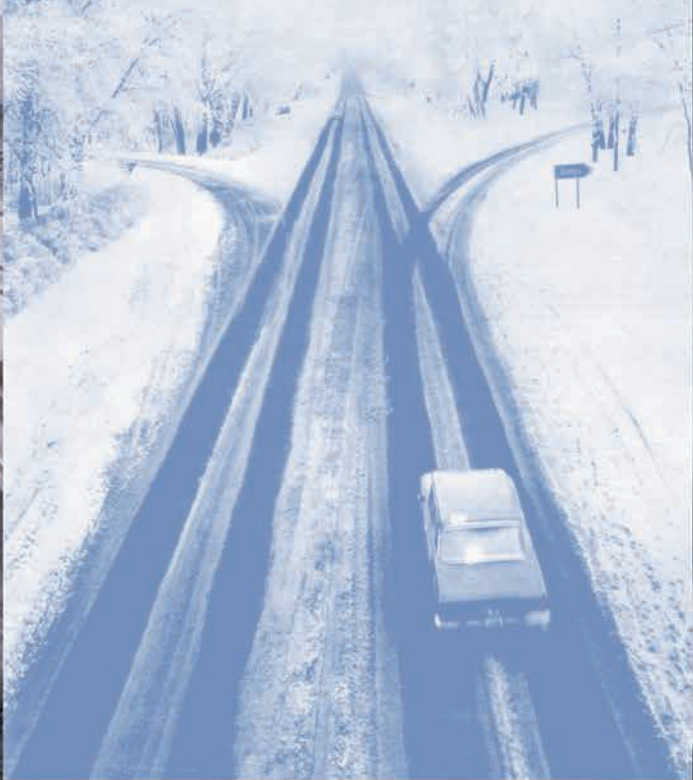
Розпочиналась нова епоха, час перебудови, яка стала останнім акордом у житті В.В.Щербицького.

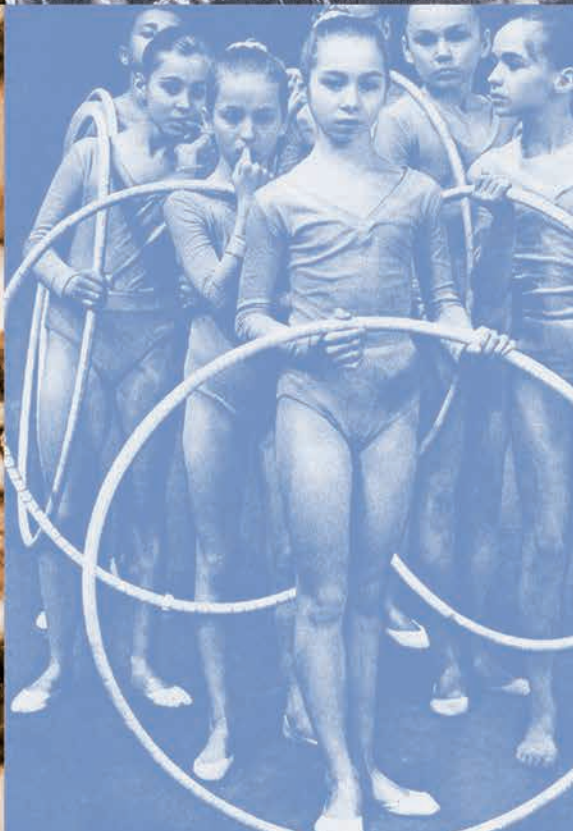


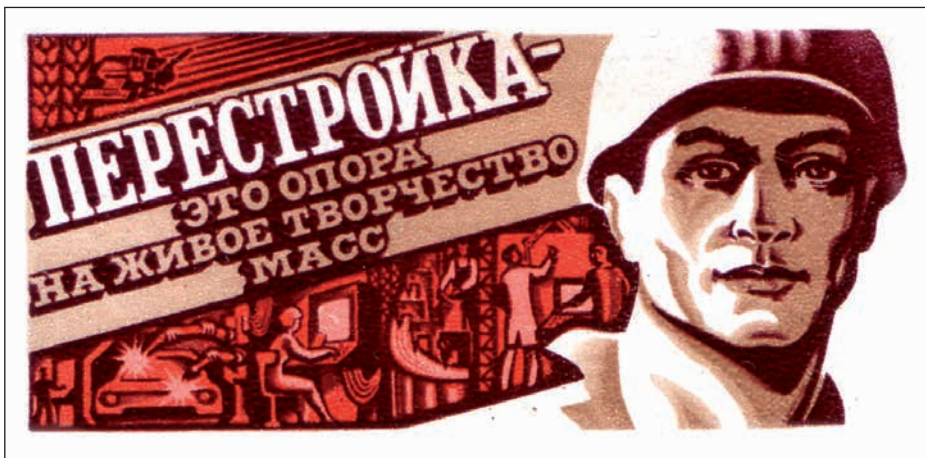
¹⁶³ Горбачев М.С. Жизнь и реформы. – Кн. 1. – С. 233.

¹⁶⁴ Wieland L. The End of the 'Dnipropetrovsk Clan' // Frankfurter Allgemeine Zeitung. – 1982. – Dec. 7. – P. 8.

¹⁶⁵ Прибытков В. К.У.Черненко. – М.: Молодая гвардия, 2009. – С. 124. (Серия: ЖЗЛ. Вып. 1178).







ПЕРЕБУДОВА КРАХ СПОДІВАНЬ

Заключний етап життя і діяльності Володимира Васильовича Щербицького припав на дуже непростий період в історії Радянської держави, який завершився радикальним переворотом, зміною суспільно-політичного ладу, розвалом Союзу РСР, проголошенням його суб'єктами – союзними республіками, державної незалежності. Цей період, що дістав назву «перебудова», пов'язується з ім'ям Михайла Сергійовича Горбачова, який у березні 1985 року очолив Комуністичну партію Радянського Союзу, а в 1990 році був обраним першим і останнім Президентом СРСР.

У дні, коли відбувався Пленум Центрального Комітету, на якому М.С.Горбачов був обраний Генеральним секретарем ЦК КПРС, В.В.Щербицький перебував у Сполучених Штатах Америки у складі очолюваної ним делегації Верховної Ради СРСР. Цей візит для нього став приводом для різних тлумачень у зв'язку з ситуацією, що склалася у найвищому радянському керівництві після смерті у 1982 році Л.І.Брежнева, у 1984-му Ю.В.Андропова, у 1985-му К.У.Черненка.



Розмова Рональда Рейгана і В.В.Щербицького, 1985 рік

За своїм статусом, інтелектуальним і політичним потенціалом В.В.Щербицький, безумовно, був діячем міжнародного масштабу. Він безпосередньо причетний до прийняття принципів рішень із питань зовнішньої та внутрішньої політики Радянського Союзу, брав участь у численних зустрічах із державними і політичними діячами зарубіжних держав. Як керівник уряду, уважно стежив за ходом підготовки до участі Радянської України у Всесвітній виставці 1967 року в Торонто (Канада) і в тому ж році на чолі української делегації побував на сесії Генеральної Асамблеї ООН. Як член Політбюро ЦК КПРС і Президії Верховної Ради СРСР, Голова Ради Міністрів УРСР, а потім Перший секретар ЦК КПУ, він вів переговори з Президентом США Річардом Ніксоном, Генеральним секретарем ООН Куртом Вальдхаймом, зустрічався з Президентом Франції Валері Жискар д'Естеном, прем'єр-міністрами: Канади – П'єром Елліотом Трюдо, Індії – Індірою Ганді, королем Швеції Карлом XVI Густавом, прем'єр-міністром Революцій-



Завершення переговорів Р.Рейгана і В.В.Щербицького, квітень 1985 року

ного Уряду Республіки Куба, першим секретарем ЦК Компартії Куби Фіделем Кастро, генеральним секретарем ЦК Трудової партії Кореї, президентом КНДР Кім Ір Сеном, головою Державної Ради Болгарії Тодором Живковим, Президентами: Югославії – Йосипом Броз Тіто, Сирії – Хафезом Асадом, Афганістану – Бабраком Кармалем та іншими. В.В.Щербицький неодноразово бував за кордоном – як у складі союзних делегацій, очолюваних Леонідом Брежнєвим (Куба, Угорщина), так і на чолі делегацій (Чехословаччина, Болгарія, Алжир)¹.

На той час стосунки між двома наддержавами, Союзом СРСР і Сполученими Штатами Америки, загострились, що пояснювалось як агресивною риторикою Президента США Рональда Рейгана, так і тривалою відсутністю контактів на найвищому

¹ Крючков Г. Видатний керманіч європейської держави. Володимир Щербицький і питання зовнішньополітичної діяльності // Україна дипломатична. – 2013. – Вип. 14. – С. 407–408.

THE WHITE HOUSE

WASHINGTON

April 5, 1985

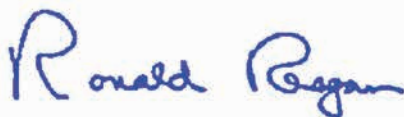
Dear Mr. Shcherbitskiy:

I greatly appreciated the opportunity of meeting you and of having a frank exchange of views on subjects of importance to the Soviet and American peoples. I regret that your delegation had to curtail its visit because of Chairman Chernenko's death, but I hope there will be a future occasion for you to see California and other parts of the United States.

Nancy and I want to thank you for the handsome gifts which you brought for us. We are truly grateful for your special gesture of goodwill.

With our best wishes to you and your colleagues,

Sincerely,



The Honorable
Vladimir Vasil'yevich Shcherbitskiy
First Secretary of the Central Committee
of the Communist Party of the Ukraine
Kiev, Union of Soviet Socialist Republics

Лист Р. Рейгана В.В. Щербицькому, квітень 1985 року.

БЕЛЫЙ ДОМ
Вашингтон

5 апреля 1985 года

Достопочтенному
Владимиру Васильевичу ЩЕРБИЦКОМУ,
Первому секретарю Центрального Комитета
Коммунистической партии Украины,
Киев, Союз Советских Социалистических Республик

Уважаемый г-н Щербицкий,

Я высоко оценил возможность встретиться с Вами и провести откровенный обмен мнениями по вопросам, имеющим важность для советского и американского народов. Я сожалею, что Вашей делегации пришлось сократить свой визит в связи со смертью Председателя Черненко, однако надеюсь, что в будущем у Вас будет возможность познакомиться с Калифорнией и другими частями Соединенных Штатов.

Нэнси и я хотим поблагодарить Вас за красивые подарки, которые Вы нам привезли. Мы искренне признательны за этот Ваш особый жест доброй воли.

С наилучшими пожеланиями Вам и Вашим коллегам,

С уважением,

Рональд Рейган

Перевел: 
(Д.Чикваидзе)

Лист Р.Рейгана в перекладі російською мовою



Бесіда з президентом США Рональдом Рейганом, 1985 рік

рівні. Керівник радянської делегації мав зустріч з американським президентом Р.Рейганом у Білому домі, з державним секретарем Дж.Шульцем, конгресменами. Відбувся обмін думками щодо поліпшення радянсько-американських відносин, ліквідації ядерного озброєння. Від імені Верховної Ради СРСР В.В.Щербицький подарував Р.Рейгану набір «Герби і прапори СРСР і союзних республік» та альбом «Москва», а його дружині Ненсі – шкатулку фєдоскінська «Трійка» та альбом «Живопис із збірок Російського музею і Третьяковської галереї»². Після повернення одержав листа подяки від американського президента з високою оцінкою зустрічі, що відбулася.

Візит радянської делегації викликав значний інтерес у найвищих політичних колах і засобах масової інформації США. Прес-конференції В.В.Щербицького за підсумками дискусій у Конгресі і зустрічі з президентом Р.Рейганом транслювалися телекомпаніями США у загальнонаціональній мережі. Щоправда, в пресі було чимало і неприхильних, часом дошкульних публікацій, особливо у виданнях української діаспори.

Для делегації була підготовлена досить насичена і цікава програма перебування у США, з відвіданням кількох штатів та зустрічами з їх губернаторами. Але у зв'язку зі смертю 10 березня Костянтина Черненка візит довелося перервати.

За свідченнями журналіста С.Кондрашова, після повідомлення про смерть генсека, «Щербицький поспішав взяти участь у виборах нового вищого керівника СРСР. Але запізнився»³. Затримка делегації з поверненням на Батьківщину трапилась через те, що радянському урядовому літаку довелося чекати пасажирів на Кубі. Пізніше стали пояснювати затримку вильоту з Нью-Йорка до Москви майже на добу «технічними причинами». Помічник Михайла Горбачова Володимир Болдін в одному з інтерв'ю заявив: «Цю затримку хлопці Чебрикова з КДБ організували»⁴.

² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 62. – Спр. 4506(а). – Арк. 15.

³ Кондрашов С. Перестройка двадцать лет спустя. Глазами журналиста-международника: сколько проглотите? // Литературная газета. – 2005. – № 11.

⁴ Жирнов Е. Горбачев сорвался с резьбы и вертелся сам по себе: Разговор с бывшим руководителем аппарата президента СССР Валерием Болдиным // Коммерсантъ. Власть. – 2001. – № 19. – С. 61–62.



Зустріч з відомим американським бізнесменом А. Хаммером. США, 1985 рік

Ситуація в Політбюро ЦК КПРС на початку 1985 року складалася так, що найвірогіднішим претендентом на посаду Генерального секретаря ЦК КПРС вважався відносно молодий серед членів Політбюро, 54-річний Михайло Горбачов. Проти стояти йому міг лише хтось із представників безпосереднього брежнєвського оточення. Об'єктивно кандидатом для того, щоб зайняти цей пост, міг бути В.В.Щербицький. В московських колах у цьому контексті називали також 70-річного першого секретаря Московського міськкому КПРС Віктора Гришина або 79-річного Голову Ради Міністрів СРСР Миколу Тихонова. Після смертей трьох генсеків з 1982 по 1985 рік обрання нового лідера похилого віку могло б викликати негативну реакцію в партії і країні. За підтримки впливового міністра закордонних справ Андрія Громика, який висунув кандидатуру, Генеральним секретарем ЦК КПРС був обраний М.С.Горбачов.

Якою була позиція В.В.Щербицького? Про схвалення кан-



Виступ в Конгресі США, 1985 рік

дидатури М.С.Горбачова з боку першого секретаря ЦК КПУ говорив його помічник В.Врублевський: «Вибір на користь Горбачова Щербицький зробив однозначно ще раніше, сумнівів у нього щодо цього не було і альтернативної кандидатури він просто не бачив. Судячи з усього, Горбачов цінував цю підтримку В.В., ставився до нього з підкресленою повагою, яку неодноразово демонстрував»⁵.

Академік Георгій Арбатов, який був членом радянської делегації, згадував, що всі члени делегації відкрито говорили, що генсеком треба обирати М.С.Горбачова, а після отримання звістки про його обрання не приховували радощів, попри офіційний траур за К.У.Черненком⁶.

Водночас помічник К.У.Черненка Вадим Печенев у своїх мемуарах відзначав, що присутність на засіданні Політбюро лідера Компартії Казахстану Дінмухамеда Кунаєва

⁵ Врублевский В. Владимир Щербицкий: записки помощника: слухи, легенды, документы. – К.: Довіра, 1993. – С. 197.

⁶ Арбатов Г.А. Ястребы и голуби холодной войны. – М.: Эксмо, Алгоритм, 2009. – С. 99.

та Володимира Щербицького «могла б внести корективу у розстановку сил, і боюсь, що не на користь Горбачова. У всякому разі стосовно Щербицького у мене є деякі підстави так вважати»⁷.

І все ж досить важко уявити В.В.Щербицького на боці Віктора Гришина через натягнуті стосунки з лідером московських комуністів, несприйняття Володимиром Васильовичем зверхності і показухи, притаманних останньому. Зрештою той факт, що керівник України найдовше з членів брежневського Політбюро залишався при владі, доводить, що М.С.Горбачов, який легко і часом бездумно «тасував» кадри, цінував Володимира Васильовича, як доброго господарника та адміністратора й не відчував з його боку будь-якої загрози для себе.

Заслуговує на увагу думка відомого в Україні громадського діяча Георгія Крючкова, який вважає, що М.С.Горбачов знав про відсутність у В.В.Щербицького амбіцій, претензій на лідерство в КПРС і найвищий державний пост у союзній країні. Той давно вирішив для себе залишитись в Україні. Але, спілкуючись, співпрацюючи з В.В.Щербицьким, М.С.Горбачов розумів, що поступається йому за досвідом, інтелектом, масштабністю, відчував себе, так би мовити, «не затишно». Під час бесіди з Г.К.Крючковим перед засіданням Політбюро ЦК КПРС, на якому було ухвалено рішення рекомендувати його на посаду першого секретаря Одеського обкому Компартії України, сказав – явно для того, щоб це стало відомо В.В.Щербицькому: «Ми в Політбюро високо цінуємо Володимира Васильовича, його послідовну, принципову, інтернаціоналістську, патріотичну позицію, а також все те, що він робить для зміцнення нашої Вітчизни. Ми політично збережемо його». Тоді ж М.С.Горбачов сказав і таке: «Май на увазі: дуже важливо, щоб ми – Росія, Україна, Білорусія – були разом, тоді нам нічого страшного не буде».

Це було сказано в жовтні 1988 року, коли В.В.Щербицькому вже виповнилося 70 років. Володимир Васильович, якому в

⁷ Печенев В. К вершинам власти: (Из теоретико-мемуарных размышлений). – М.: Господин Народ; Феномен человека, 1991. – С. 12.



*Заключне слово В.В.Щербицького на зборах
партійно-господарського активу республіки, Київ, 1985 рік*



Нові зразки фотоапаратів київського заводу «Арсенал». Крайній праворуч – генеральний директор заводу І.М. Ісаханов



Ознайомлення керівників України і Києва з проектом Генерального плану розвитку столиці



Огляд виставки творів художників України на честь 40-річчя Великої Перемоги, 1985 рік



В.В.Щербицький (у центрі), В.А.Масол – Голова Ради Міністрів Української РСР (крайній ліворуч), К.І.Масик – заступник Голови Ради Міністрів УРСР, В.С.Шевченко – Голова Президії Верховної Ради УРСР (крайня праворуч) з воїнами-афганцями

присутності членів Політбюро ЦК Компартії України були передані ці слова, жодним чином не виказав своєї реакції на них⁸.

Публічно, зокрема, у спогадах, М.С.Горбачов доволі схвально оцінював особисті і ділові якості українського лідера: «В моральному плані Щербицький був одним з порядних людей. Технократ за складом розуму, послідовно проводив у республіці лінію, яку вважав вірною: приділяв багато уваги економіці, особливо вугледобуванню й металургії, не забував і про село. А головне – до певної міри зумів утвердити в Україні дух високої вимогливості»⁹.

У новому генсеку лідер Компартії України спочатку бачив не тільки вправного оратора, який на перших порах надихав своїми палкими промовами громадян, але й молодого, енергійного керівника, сподіваючись, що нарешті з'явилась людина, яка забезпечить проведення в країні необхідних перетворень. Йому імпонували заклики до прискорення соціально-економічного розвитку, інтенсифікації економіки, радикальних змін системи управління і планування, структурної та інвестиційної політики, зміцнення організованості і дисципліни. Подобалась ідея повернути динамізм і належний авторитет марксистській думці, обіцянки очистити її від деформацій, припинити ритуальне славослів'я на адресу вищого керівництва, забезпечити більш зважений, критичний аналіз становища в країні. Тим болючішим згодом виявилось розчарування.

Нове керівництво країни зіткнулось з об'єктивно назрілою необхідністю серйозних змін. Ще з середини 1970-х років СРСР почав відставати від країн Заходу. Сповільнилися темпи зростання промислового виробництва, життєвого рівня населення, скоротилися капітальні вкладення в житлове і побутове будівництво, зростав товарний дефіцит. Командно-адміністративна система все більше стримувала розвиток продуктивних сил – спрацьовував так званий «механізм гальмування».

⁸ Крючков Г.К. Лестница, полная заноз. Полвека в политике. – Харьков : Фолио, 2014. - С. 221.

⁹ Горбачев М. Жизнь и реформы. – М.: АО. Издательство «Новости», 1995. – Кн. 1. – С. 232.

Зростали потреби людей. «Те, що вчора ще задовольняло запити людини, сьогодні вже не повною мірою відповідає її запитам»¹⁰, – наголошував В.В.Щербицький. Це особливо стосувалось якості та асортименту споживчих товарів, зокрема, одягу, взуття, побутової техніки. Доходи населення зростали швидше, ніж виробництво предметів споживання. В результаті і так небагатий простір прилавків магазинів ще більше біднів.

Скориставшись висловом фінського історика Т.Вихавайнена, можна було сказати, що «товари постійно тікали від споживача»¹¹. Причини дефіциту були обумовлені передусім об'єктивною необхідністю віддавати пріоритет розвитку важкої промисловості задля підтримки військово-стратегічного паритету з Заходом в умовах «Холодної війни» (тільки 29 % української промисловості працювало на споживчий ринок). До того ж соціальна політика КПРС тих часів практично виключала можливість широкомасштабного підвищення цін. Це призвело до зародження в надрах радянського ладу тіньової економіки, а в подальшому до зростання прошарку підпільної буржуазії, її змикання з частиною правлячої номенклатури. Значну частину доходів Радянського Союзу становили кошти, виручені від продажу природних ресурсів та від торгівлі спиртним.

На зламі 1970-1980-х років в апараті ЦК КПРС було розроблено план заходів, спрямованих на якісний економічний стрибок на основі науково-технічного прогресу, який згодом одержав назву «прискорення». Колишній Голова Ради Міністрів СРСР Микола Рижков вважав початком втілення цього плану промову Юрія Андропова на червневому Пленумі ЦК КПРС 1983 року¹². Тоді Ю.В.Андропов заявив: «... ми ще до сих пір не вивчили суспільство, в якому живемо і працюємо, не

¹⁰ Отчет Центрального комитета Компартии Украины XXVII съезду Коммунистической партии Украины. Доклад члена Политбюро ЦК КПСС, Первого секретаря ЦК Компартии Украины товарища В.В.Щербицкого // XXVII съезд Коммунистической партии Украины, 6–8 февр. 1986 г.: Стенографический отчет. – К.: Политиздат Украины, 1986. – С. 40.

¹¹ Vihavainen T., Bogdanova E. (Eds.) *Communism and Consumerism: The Soviet Alternative to the Affluent Society*. – Leiden: Brill, 2015.

¹² Рыжков Н.И. Десять лет великих потрясений. – М.: Ассоциация «Книга. Просвещение. Милосердие», 1995. – С. 42.

повністю розкрили притаманні йому закономірності, особливо економічні. Тому часом змушені діяти, так сказати, емпірично, доволі нерациональним способом проб і помилок». Тим часом країна підійшла до «такого рубежу, коли не тільки назріли, але й стали неминучими глибокі якісні зміни в продуктивних силах і відповідні цьому удосконалення виробничих відносин»¹³.

Безумовно, М.С.Горбачов скористався існуючими напрацюваннями у перших реформаторських кроках. Він стверджував: «Було б помилкою вважати, що буквально за місяць після Пленуму ЦК в березні 1985 року раптово з'явилась група людей, які все зрозуміли і все усвідомили, і що ці люди в усі проблеми внесли повну ясність. Таких чудес не буває»¹⁴. Спадковість андроповського правління і перших років реформ М.С.Горбачова знайшла втілення в оголошеному квітневим (1985 р.) Пленумом ЦК КПРС новому курсі. Однак конкретне формулювання Ю.В.Андропова про «прискорення науково-технічного прогресу» було змінене невизначеною і туманною фразою про «прискорення економічного і соціального розвитку».

Перший секретар ЦК КПУ був одним з тих керівників, хто практично готував ґрунт для оновлення, корінних перетворень у роботі партійних і державних органів, подолання бюрократизму, певної відірваності органів управління від народних мас. За словами Бориса Патона, Володимир Щербицький «...не просто очікував змін. Він ініціював їх, докладав зусиль – і чималих, щоб вони настали. Щербицький з надією сприйняв ідеї перебудови, намагався допомогти новому керівництву країни знайти правильні виходи з положення, що склалося, вибрати вірні орієнтири»¹⁵.

За роки одинадцяті п'ятирічки (1981-1985) республіка підтвердила свої лідируючі економічні позиції в Радянському Союзі. В Україні було перевершено завдання п'ятирічного

¹³ Андропов Ю.В. Избранные речи и статьи. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1984. – С. 294.

¹⁴ Горбачев М.С. Перестройка и новое мышление для нашей страны и для всего мира. – М.: Политиздат, 1988. – С. 19.

¹⁵ Володимир Щербицький: Спогади сучасників / За ред. В.Ф.Возіанова, В.К.Врублевського, Ю.Н.Єльченка, Б.В.Іваненка. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 36.

плану стосовно зростання національного доходу. Уперше за багато років темпи його зростання перевищили темпи нарощування капітальних вкладень. Продуктивність суспільної праці зросла на 22% проти запланованих 19%. Випуск промислової продукції виріс на 18,5%. Випереджаючими темпами розвивались машинобудування, хімічна і нафтохімічна промисловість, інші галузі, що визначали науково-технічний прогрес.

Велика увага приділялася поліпшенню використання матеріалів, сировини, палива. Встановлені завдання щодо зменшення витрат матеріальних ресурсів були в основному виконані. Темпи зниження матеріаломісткості продукції становили 3,4% проти 1,9% запланованих. Це дозволило зберегти матеріально-технічні ресурси на 3,7 млрд. крб. До промислового виробництва було залучено 700 млн. тон вторинної сировини, що дало можливість вивільнити первинну сировину і матеріали вартістю 7 млрд. крб. Їх питома вага в загальному ресурсоспоживанні складала 12%. М.С. Горбачов ставив за приклад український досвід іншим радянським республікам¹⁶.

Було виконано велику будівельну програму – введено в дію понад 130 великих промислових підприємств. Значно збільшилися темпи приросту коштів, спрямованих на реконструкцію і технічне переоснащення діючих підприємств.

У більшості галузей намітилися певні зрушення в напрямку інтенсифікації, підвищення якості виробництва, істотно змінився зміст праці. Здійснення заходів щодо впровадження нової техніки у промисловість забезпечило більше двох третин приросту продуктивності праці. В результаті було зекономлено працю 3,8 млн. осіб, вивільнено від ручної праці протягом п'ятирічки більше мільйона людей. Раціоналізаторський

¹⁶ Горбачев М. С. Сибири – ускоренный шаг. Выступление на совещании партийно-хозяйственного актива Тюменской и Томской областей 6 сентября 1985 года // Горбачев М. С. Собрание сочинений. Т. 2. Март 1984 – октябрь 1985 / Горбачев-Фонд. – М.: Весь мир, 2008. – С. 482.

фонд економії вперше досяг 7 млрд. крб.

Першорядна роль у розв'язанні завдань інтенсифікації належала, як завжди «в добу Щербицького», науці, широкому впровадженню її досягнень у практику. Активно діяли республіканська Рада (створена у 1983 році) і галузеві комітети сприяння науково-технічному прогресу. Липневий (1985 р.) Пленум КПУ схвалив пропозицію Академії наук УРСР і Укрпрофради підвищити як мінімум у півтора рази віддачу від впровадження наукових розробок, раціоналізаторських пропозицій та винаходів. Передбачалося розширити дослідження вчених республіки, спрямовані на створення нових технологічних процесів, у тому числі комплексних, багатофункціональних, з замкнутим циклом.

Оцінюючи підсумки розвитку народного господарства республіки в одинадцятій п'ятирічці, В.В.Щербицький підкреслив, що ЦК КПУ спрямовував зусилля партійних комітетів на послідовне і всемірне прискорення науково-технічного прогресу – вирішального чинника розвитку матеріального виробництва і підвищення його ефективності. Він наголошував на необхідності «круто повернути увагу наших кадрів до розв'язання всіх завдань, що забезпечують прискорення науково-технічного прогресу, вимагав, щоб кожний керівник, спеціаліст, робітник не тільки глибоко розумів життєву необхідність докорінних перетворень у техніці і технології, а й усе робив для їх здійснення, відповідав за це»¹⁷. Перший секретар ЦК КПУ закликав активніше створювати науково-виробничі об'єднання, науково-технічні комплекси, підвищувати якість роботи конструкторських бюро, інженерних та економічних служб підприємств і об'єднань.

Досягнення у розвитку суспільного виробництва створювали можливість збільшити обсяг ресурсів, спрямовуваних на здійснення соціальних програм. З урахуванням коштів, які ви-

¹⁷ Отчет Центрального Комитета Компартии Украины XXVII съезду Коммунистической партии Украины. Доклад члена Политбюро ЦК КПСС, Первого секретаря ЦК Компартии Украины товарища В.В.Щербицкого // XXVII съезд Коммунистической партии Украины, 6–8 февр. 1986 г.: Стенографический отчет. – К.: Политиздат Украины, 1986. – С. 30–31.

користувувались на житлове і соціально-культурне будівництво, на ці цілі було спрямовано чотири п'ятих національного доходу.

Реальні доходи населення зросли на 14% (середньомісячна заробітна плата робітників і службовців – на 12%, колгоспників – на 30%). Виплати і пільги із суспільних фондів споживання у розрахунку на душу населення зросли на 22%. Було збудовано 91,7 млн. м² житла¹⁸. У нові квартири та будинки переселились близько 1,7 млн. сімей.

Розвивалась система народної освіти. Ставилося завдання значно підвищити роль вузівської науки, збільшити обсяг науково-дослідних робіт у вищих навчальних закладах у 2-2,5 рази, забезпечити їх широке впровадження у народне господарство. Йшлося про створення дослідницьких університетів – до чого наша країна лише почала підходити¹⁹.

В шкільних програмах було впроваджено курси інформатики, основ обчислювальної техніки. В перспективі передбачався перехід до загальної професійної освіти молоді²⁰. Згідно з постановою ЦК КПУ і Ради Міністрів УРСР педагогічні працівники у сільській місцевості ставали на квартирний облік для першочергового отримання житла. Це дозволило покращити умови життя майже 19 тис. учительських сімей²¹. Зростала забезпеченість населення дитячими садками. У сфері охорони здоров'я здійснювалось широке коло заходів: розширення мережі і поліпшення роботи медичних закладів, поетапний перехід до щорічної диспансеризації населення, посилення профілактичної спрямованості, удосконалення надання первинної

¹⁸ Комуністична партія України: з'їзди і конференції / Кер. авт. кол. В.Ф.Солдатенко. – К.: Вид-во «Україна», 1991. – С. 324.

¹⁹ У 1986 р. Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про стан і заходи з підвищення ефективності науково-дослідної роботи у вищих навчальних закладах у світлі вимог XXVII з'їзду ЦК КПРС». (Див.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/218-86-%D0%BF>).

²⁰ Отчет Центрального комитета Компартии Украины XXVII съезду Коммунистической партии Украины. Доклад члена Политбюро ЦК КПСС, Первого секретаря ЦК Компартии Украины товарища В.В.Щербицкого // XXVII съезд Коммунистической партии Украины, 6–8 февр. 1986 г.: Стенографический отчет. – К.: Политиздат Украины, 1986. – С. 43.

²¹ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2561. – Арк. 86.

невідкладної медичної допомоги.

Підготовча робота, що проводилась в Україні, могла стати серйозним підґрунтям для якісних перетворень в усій Радянській державі. Тож, коли М.С.Горбачов проголосив перші тези про прискорення як основну сутність економічної реформи, В.В.Щербицький міг з повним правом сказати: «Та ми таку перебудову в республіці вже давно здійснюємо»²².

В.В.Щербицький схвалював перші кроки політики перебудови, спрямовані на розширення економічних стимулів управління народним господарством, розвиток машинобудівного комплексу, як основну ланку прискорення науково-технічного прогресу, реалізацію Енергетичної і Продовольчої програм, посилення вимог до кадрів, впровадження досягнень науки і техніки. У своїх виступах він гостро критикував прояви формалізму і бюрократизму. Під час обговорення Політичної доповіді ЦК КПРС XXVII з'їзду заявив, що «... для вирішення нових відповідальних завдань необхідні не часткові покращення, а глибока і комплексна перебудова системи планування і управління народним господарством, перебудова самої психології кадрів»²³.

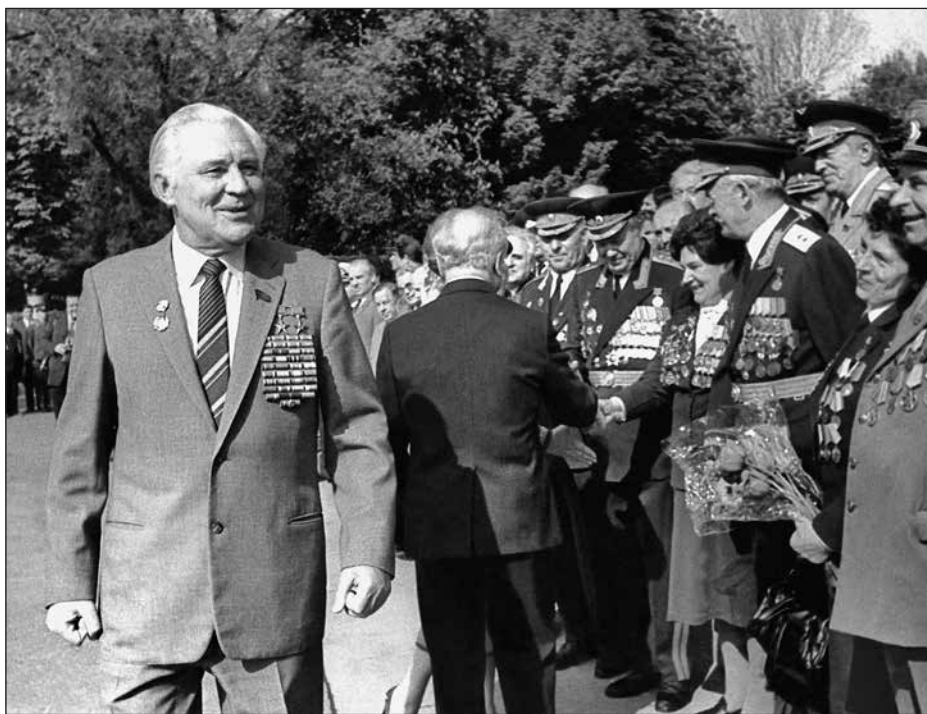
Лідер українських комуністів виявив себе людиною широких стратегічних поглядів, далеких від хуторянства й вузьколобості багатьох сучасних йому і нинішніх вітчизняних економістів та політиків. Він активно виступав за вивчення і запозичення прогресивного досвіду економічно розвинених держав світу, зокрема, рекомендував «визначити найбільш характерні тенденції у розвитку світового господарства і намітити, що нам з цього треба взяти, наприклад, з японського, західнонімецького досвіду. А з канадського й австралійського – по зерну»²⁴.

Попри твердження деяких політиків і дослідників, нібито в Україні «гальмувались перебудовні процеси», тут динамічно розвивалася економіка, послідовно вирішувались гострі соці-

²² Врублевский В. Владимир Щербицкий: записки помощника: слухи, легенды, документы. – К.: Довіра, 1993. – С. 218–220.

²³ XXVII съезд Коммунистической партии Советского Союза, 25 февр. – 6 марта 1986 г. Стенографический отчет. [В 3 т.]. Т. 1. – М.: Политиздат, 1986. – С. 135–140.

²⁴ Там само. – С. 184.



Під час святкування Дня Перемоги, 9 травня 1985 року



Зустріч з ветеранами. 1977 рік



Після покладання квітів до пам'ятника студентам Дніпропетровщини, які загинули у роки Великої Вітчизняної війни, 1981 рік



В Аджимушкайських каменоломнях у Криму

альні проблеми. Ситуація в УРСР залишалась стабільною, навіть коли в деяких республіках вже лилась кров, відбувались сутички на міжнаціональному ґрунті, населення було порівняно добре забезпечено продовольством та товарами широкого вжитку²⁵.

XXVII з'їзд КПУ (6-8 лютого 1986 р.) визначив ключовим завданням п'ятирічки всебічне прискорення в республіці науково-технічного прогресу. Впровадження у виробництво результатів наукових досліджень у дванадцятій п'ятирічці (1986-1990 рр.) відбувалось через систему взаємозв'язаних республіканських, галузевих і регіональних комплексних науково-технічних програм. Стрижнем цієї системи стали шість республіканських науково-технічних програм: «Матеріаломісткість», «Метал», «Енергокомплекс», «Агрокомплекс», «Транспорт», «Праця» і наукова програма «Біотехнологія»²⁶. Вони були спрямовані на скорочення матеріаломісткості й підвищення якості продукції, підвищення зацікавленості робітників у результатах праці, впровадження господарського розрахунку, бригадного підряду, прогресивних систем преміювання за результатами праці.

Провідна роль у технічному переозброєнні економіки відводилось машинобудуванню. З'їзд затвердив конкретну програму реконструкції і переоснащення вугільної промисловості й чорної металургії. На перший план висунулась проблема якості продукції. «Настав час, – підкреслював В.В.Щербицький, – робити не тільки більше, але, головне, краще, досягати найвищого світового рівня якості». Було намічено також комплекс заходів, спрямованих на значне поліпшення капітального будівництва: істотне скорочення строків спорудження об'єктів, подальшу концентрацію капітальних вкладень, матеріально-технічних і трудових ресурсів.

²⁵ Бойко О.Д. Україна 1985–1991 рр. Основні тенденції суспільно-політичного розвитку. – К.: ІНІЕНД, 2002. – С. 63–64; Литвин В.М. Україна на межі тисячоліть (1991–2000 рр.). – К.: Альтернативи, 2000. – С. 19. – (Україна крізь віки ; т. 14).

²⁶ Отчет Центрального комитета Компартии Украины XXVII съезду Коммунистической партии Украины. Доклад члена Политбюро ЦК КПСС, Первого секретаря ЦК Компартии Украины товарища В.В.Щербицкого // XXVII съезд Коммунистической партии Украины, 6–8 февр. 1986 г.: Стенографический отчет. – К.: Политиздат Украины, 1986. – С. 28.

Одним із найважливіших завдань виголошувалося покращення справ у агропромисловому комплексі, забезпечення стійкого приросту виробництва і поліпшення постачання населення продуктами харчування.

Нові методи господарювання пройшли перевірку в умовах широкомасштабного експерименту, здійснюваного в республіці починаючи з 1984 року. Нові умови значно розширили господарську самостійність підприємств, їх можливості щодо планування, технічного переоснащення виробництва. Трудові колективи, які добре працювали, отримали можливість задовольняти потреби своїх працівників у житлі, дитячих дошкільних закладах, розв'язувати інші соціальні питання. Оскільки експеримент повністю себе виправдав, з початку дванадцятої п'ятирічки на нові умови господарювання були переведені усі підприємства і об'єднання легкої, місцевої, харчової промисловості, зв'язку, побутового обслуговування населення тощо.

За перші роки господарської реформи прискорилося впровадження прогресивних базових технологій, скоротилися строки створення і освоєння випуску нових машин і устаткування, з виробництва знімалися застарілі вироби. Істотно зросли обсяги продукції сільського господарства, масштаби капітального будівництва, збільшилися обсяги вантажних і пасажирських перевезень. Питома вага асигнувань у соціальну сферу в загальному обсязі капіталовкладень зросла майже на третину і досягла 25%²⁷.

У ці роки були досягнуті перші відчутні результати повернення економіки до задоволення потреб людини. Вперше у промисловості темпи росту виробництва споживчих товарів перевищили приріст випуску засобів виробництва. За три роки дванадцятої п'ятирічки понад план було випущено товарів народного споживання на 2,2 млрд. крб., збудовано житла понад 200 тис. квартир. Закупки зерна зросли на 27%, м'яса – на 25%,

²⁷ Про роботу по виконанню в республіці рішень XIX Всесоюзної конференції КПРС, липневого і вересневого (1988 р.) Пленумів ЦК КПРС. Доповідь члена Політбюро ЦК КПРС, Першого секретаря ЦК Компартії України В.В.Щербицького на Пленумі ЦК Компартії України 10 жовтня 1988 року // Радянська Україна. – 1988. – 11 жовтня. – С. 1.

молока – на 21%. Питома вага капіталовкладень у розвиток села збільшилась на 25%²⁸. З 1989 року всі галузі народного господарства перейшли на самоокупність і самофінансування, на госпрозрахунок – майже половина бригад у промисловості. За методом колективного підряду виконувалось 78% обсягу будівельних робіт.

Але досягати таких результатів ставало все важче. Перебудова, започаткована без чітко визначених цілей, шляхів і методів їх досягнення, оберталася розвалом економіки, небезпечним зниженням дисципліни в усіх ланках господарського механізму, державного апарату, наростанням невдоволення в суспільстві. Цьому сприяли широко розрекламовані заходи – створення кооперативів, впровадження виборності керівних підприємств та ін. Конкретна робота з розв'язання наявних проблем підмінялась гаслами, пустопорожньою балаканиною. На ХІХ партконференції (28 червня – 1 липня 1988 р.) письменник Ю.В.Бондарєв порівняв перебудову з літаком, «який підняли в повітря, не знаючи, чи є в пункті призначення посадочний майданчик»²⁹.

М.С.Горбачов виявився невідповідним до високої посади керівника такої держави, як Радянський Союз. Його кар'єра була занадто прямою, а життя безхмарним, що не сприяло формуванню сильного характеру. Раніше йому не доводилося вирішувати жодних гострих проблем³⁰. Національного питання він глибоко не знав, недооцінював його вибухонебезпечності³¹.

Багато політиків і аналітиків оцінювали М.С.Горбачова як людину поверхову, схильну переоцінювати свої здібності³². За гучними словами не стояло глибоких знань і справжньої тур-

²⁸ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2642. – Арк. 67.

²⁹ ХІХ Всесоюзная конференция Коммунистической партии Советского Союза, 28 июня – 1 июля 1988 г.: Стенографический отчет. В 2-х т. – М.: Политиздат, 1988. – Т. 1. – С. 224.

³⁰ Медведев Р. Советский Союз. Последние годы жизни. Конец советской империи. – М.: АСТ, 2010. – С. 15.

³¹ Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад. – Львів: Вид-во Католицького Українського університету, 2005. – С. 292.

³² Погребняк Я. Записки секретаря ЦК КПУ (1971–1987 гг.). – К.: «Профінформ» ФПУ, 2006. – С. 36.



В.В.Щербицький, інші керівники України, представники партійних і радянських органів Києва і області оглядають меморіал «Букринський плацдарм» на Київщині



Урочиста хода ветеранів війни і партизанського руху. Хрещатик, 9 травня 1987 року

56-й рік видання

РАДЯНСЬКА УКРАЇНА

ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ,
ВЕРХОВНОЇ РАДИ І РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

№ 141 (6033) П'ЯТНИЦЯ, 7 ЧЕРВНЯ 1974 РОКУ. Ціна 2 коп.

РАДЯНСЬКО-АФІ

У ТЕПЛІЙ ДРУ

ЄДИНІЙ СІМ'Ї О ВЕЛИКОЇ МЕТИ

МІСТРІ ВИБОРЦІВ З В. В. ЩЕРБИЦЬКИМ

7 ЧЕРВНЯ 1974 РОКУ. Зустріч виборців Київського—Дніпропетровського округу ЦК КПРС, першим секретарем ЦК Компартії України В. В. Щербицьким.

виборчого округу до виборів до Рад Союзу з кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР, членом ЦК Компартії України В. В. Щербицьким.

Фот. А. Давидюк.

...тяться. Дави виборів до Верховної Ради СРСР у наступні місяці червоної. Її члени мають Україну зустрічатися не тільки з великою, але й з великою. XXIV з'їзду партії, який відбувся в Києві 15 червня 1974 року, у складі якого були представники всіх союзних республік і областей Української РСР, відбувся в Києві 15 червня 1974 року. У ньому взяли участь всі керівники партії, державних органів, підприємств, установ, організацій, а також представники науки, культури, мистецтва, спорту, літератури, журналістики, громадськості, молоді, жінок, ветеранів війни та праці, а також представники зарубіжних комуністичних партій і організацій.

...тяться. Дави виборів до Верховної Ради СРСР у наступні місяці червоної. Її члени мають Україну зустрічатися не тільки з великою, але й з великою. XXIV з'їзду партії, який відбувся в Києві 15 червня 1974 року, у складі якого були представники всіх союзних республік і областей Української РСР, відбувся в Києві 15 червня 1974 року. У ньому взяли участь всі керівники партії, державних органів, підприємств, установ, організацій, а також представники науки, культури, мистецтва, спорту, літератури, журналістики, громадськості, молоді, жінок, ветеранів війни та праці, а також представники зарубіжних комуністичних партій і організацій.

...тяться. Дави виборів до Верховної Ради СРСР у наступні місяці червоної. Її члени мають Україну зустрічатися не тільки з великою, але й з великою. XXIV з'їзду партії, який відбувся в Києві 15 червня 1974 року, у складі якого були представники всіх союзних республік і областей Української РСР, відбувся в Києві 15 червня 1974 року. У ньому взяли участь всі керівники партії, державних органів, підприємств, установ, організацій, а також представники науки, культури, мистецтва, спорту, літератури, журналістики, громадськості, молоді, жінок, ветеранів війни та праці, а також представники зарубіжних комуністичних партій і організацій.

...тяться. Дави виборів до Верховної Ради СРСР у наступні місяці червоної. Її члени мають Україну зустрічатися не тільки з великою, але й з великою. XXIV з'їзду партії, який відбувся в Києві 15 червня 1974 року, у складі якого були представники всіх союзних республік і областей Української РСР, відбувся в Києві 15 червня 1974 року. У ньому взяли участь всі керівники партії, державних органів, підприємств, установ, організацій, а також представники науки, культури, мистецтва, спорту, літератури, журналістики, громадськості, молоді, жінок, ветеранів війни та праці, а також представники зарубіжних комуністичних партій і організацій.

Розмова товариша В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО

...тяться. Дави виборів до Верховної Ради СРСР у наступні місяці червоної. Її члени мають Україну зустрічатися не тільки з великою, але й з великою. XXIV з'їзду партії, який відбувся в Києві 15 червня 1974 року, у складі якого були представники всіх союзних республік і областей Української РСР, відбувся в Києві 15 червня 1974 року. У ньому взяли участь всі керівники партії, державних органів, підприємств, установ, організацій, а також представники науки, культури, мистецтва, спорту, літератури, журналістики, громадськості, молоді, жінок, ветеранів війни та праці, а також представники зарубіжних комуністичних партій і організацій.

Публікація виступу В.В.Щербицького на зустрічі з виборцями. Газета «Радянська Україна», 6 червня 1974 рік



НАРОДНЫЙ ДЕПУТАТ СССР

НАРОДНИЙ ДЕПУТАТ СРСР	СССР ХАЛК ДЕПУТАТЫ	ДЕПУТАТИ ХАЛКИ СССР
НАРОДНЫ ДЕПУТАТ СССР	ТЭРС ЛАИДИЕС ДЕПУТАТАС	УРСУ ДОРЛОЧРИЧУСЬ РЪМОНСУС
СССР ХАЛК ДЕПУТАТИ	ДЕПУТАТ АН ПОПУРЛУЙ АН УРСС	СССР-иН ХАЛК ДЕПУТАТЫ
СССР ХАЛК ДЕПУТАТЫ	ПСРС ТАУТАС ДЕПУТАТС	
СССР-иН ХАЛК ДЕПУТАТЫ	СССР-иН ХАЛК ДЕПУТАТЫ	НСУ ЛИДУ ХАНУСААДИК

К удостоверению ТО № 424

Народный депутат СССР

тов. ЩЕРБИЦКИЙ В. В.

на территории Союза ССР пользуется правом бесплатного проезда по всем железнодорожным, автомобильным, водным, воздушным внутренним путям сообщения и на всех видах городского пассажирского транспорта (за исключением такси) до истечения его полномочий.

Первый заместитель Председателя
Верховного Совета СССР

А. Лукацкий

Посвідчення народного депутата СРСР



На вулицях Верхньодніпровська

Президиум Верховного Совета
Украинской ССР

Подлежит опубликованию в "Ведомостях" газет "Правда",
"Известия" и республиканской
печати Украинской ССР

УКАЗ ПРЕЗИДИУ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
УКАЗ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
СССР ОЛИИ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИНИИТ ФАРМОНИ
СССР ЖОГАРГЫ СОВЕТИ ПРЕЗИДИУМИНЫИ УКАЗЫ
УКАЗЫ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗЫ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗЫ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗЫ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗЫ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗЫ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС



УКАЗЫ ПРЕЗИДИУМУЛИ СОВЕТУЛИИ СУПРЕМ АИ УНИИИИ РСС
PSRS AUGSTĀKĀS PADOMES PREZIDIJA DEKĀRĒTS
СССР ЖОГАРГУ СОВЕТИНИИ ПРЕЗИДИУМУИИИ УКАЗЫ
УКАЗИ ПРЕЗИДИУМИ СОВЕТИ ОЛИИ ССРС
УКАЗИ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗИ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗИ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗИ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗИ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗИ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
УКАЗИ ПРЕЗИДИУМУ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС

УКАЗ ПРЕЗИДИУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС

О награждении тов.Щербицкого В.В.
орденом Ленина

За большие заслуги перед Коммунистической партией и Советским государством и в связи с семидесятилетием со дня рождения наградить члена Политбюро ЦК КПСС, первого секретаря ЦК Компартии Украины тов.ЩЕРБИЦКОГО Владимира Васильевича орденом ЛЕНИНА.



Председатель Президиума
Верховного Совета СССР

А.ГРОМЬКО.

Секретарь Президиума
Верховного Совета СССР

Т.МЕНТЕШАВИЛИ.

Москва, Кремль.
16 февраля 1988 г.
№ 8483-ХІ.

Гусенко & Москва
19.02.88

м.п. М.В.Гусенко

Указ Президії Верховної Ради СРСР про нагородження В.В.Щербицького
орденом Леніна, 1988 рік

боти про долю країни і людей. Змінилось ставлення до товаришів по Політбюро, з'явилися панські замашки. Як згадував В.І.Болдін, коли В.В.Щербицький одного разу зайшов до тоді ще наймолодшого члена Політбюро в кабінет, «це справило на Михайла Сергійовича ейфорійне враження. Про це він часто згадував...»³³ В травні 1985 року, перебуваючи у Києві, генсек не наважився зайняти крісло головуючого на зустрічі з керівним складом республіки, а згодом став усім «тикати», навіть значно старшому за нього Першому секретареві ЦК КПУ³⁴.

Фатальним для країни недоліком М.С.Горбачова була його нездатність приймати відповідальні рішення, а ще більше – втілювати їх у життя. Зате були віра в «щасливу зірку», пристрасне бажання «увійти в історію». Відсутність конкретних знань він намагався заповнювати інтуїцією, ризикованими імпровізаціями, які оточуваними безпринципними угодниками тут же зводилися на рівень «вищих досягнень сучасної наукової думки», оголошувалися панацеєю від усіх громадських недугів³⁵. Усуваючи з посад тих, хто перевищував його таланти, М.С.Горбачов просував нагору безбарвних керівників, особисто відданих йому.

Авантюрність реформаторського запалу М.С.Горбачова та його прибічників особливо проявилась під час так званої антиалкогольної кампанії. Перші кроки у боротьбі з пияцтвом як нерішучі були відкинуті. Домінувало наївне уявлення, що прийняття суворих державних рішень неминуче призведе до швидкого й остаточного розв'язання проблеми³⁶. На озброєння було взято переважно адміністративно-командні, рестриктивно-каральні й показово-декларативні методи.

За даними Віталія Масола, упродовж 1986-1989 років в Укра-

³³ Болдин В.И. Крушение пьедестала. Штрихи к портрету М. С. Горбачева. – М.: Республика, 1995. – С. 231.

³⁴ Власенко А.К. В.В.Щербицкий и его время. – Харьков: Фолио, 2009. – С. 192.

³⁵ Масол В. Упущенный шанс. Небеспристрастные размышления экс-премьера Украины о том, что произошло в бывшем Советском Союзе. – К.: Молодь, 1993. – С. 23.

³⁶ Латиш Ю. Антиалкогольна кампанія М. Горбачова: причини, здобутки і втрати // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – Вип. 21. – К., 2016. – С. 91.

їні було розкорчовано близько 60 тисяч гектарів виноградників. Через це щорічний врожай винограду скоротився майже на 200 тис. тон, або на одну п'яту. Перепрофілювання підприємств на випуск іншої продукції обійшлося у 800 млн. крб. Ще 300 млн. крб. склали збитки від переробки плодово-ягідного спирту і виноматеріалів на кормові дріжджі. Через ці заходи та скорочення більше ніж наполовину виробництва виноградних і плодово-ягідних вин, горілки та лікero-горілочаних виробів бюджет республіки не дорахувався понад 10 млрд. крб.³⁷

Виник спровокований самогоноварінням цукровий дефіцит. І хоча виробництво і продаж цукру щорічно зростали, проблема дефіциту не зникала. Громадяни почали масово скуповувати солодкий продукт «про запас», і ніякі виробничі потужності не могли задовольнити шаленого попиту.

Про виступ В.В.Щербицького на засіданні Політбюро ЦК КПРС з критикою бездарної організації антиалкогольної кампанії згадував Голова Ради Міністрів СРСР М.І.Рижков. Союзний прем'єр у своїх спогадах засвідчив величезну повагу до цієї «врівноваженої з непохитним характером людини». «У травні 1986 року, – зазначав він, – під час обговорення на Політбюро проекту постанови по антиалкогольній політиці він зайняв доволі жорстку, реалістичну позицію. На його думку, запропонований варіант документу завдасть більше шкоди, ніж принесе користі»³⁸.

Під час аварії на ЧАЕС В.В.Щербицький, всупереч позиції секретаря ЦК КПРС Єгора Лігачова, розпорядився видавати ліквідаторам спиртне, що виводило радіонукліди з організму. Коли під час відпочинку у Криму Є.К.Лігачов зажадав ліквідувати знамениту Масандру і знищити унікальну винотеку, В.В.Щербицький зателефонував Горбачову, і сказав, що це вже перегин, а не боротьба з пияцтвом. Михайло Сергійович не-

³⁷ Масол В. Упущенный шанс. Небеспристрастные размышления экс-премьера Украины о том, что произошло в бывшем Советском Союзе. – К., 1993. – С. 26.

³⁸ Рыжков Н. Трагедия великой страны. – М.: Вече, 2007. – С. 407.

охоче погодився: «Ну добре, збережіть»³⁹.

Для зменшення негативного впливу антиалкогольних кампаній в республіці здійснювалися заходи з метою поліпшення організації дозвілля населення. Розширилась мережа стадіонів, лижних баз, тирів, плавальних басейнів, спортивних залів, інших спортивних споруд. Було створено близько 4 тис. міських, районних, сільських і селищних культурно-спортивних комплексів, 22,5 тис. любительських об'єднань і клубів за інтересами, 1,1 тис. пунктів прокату спортивного інвентарю, 280 «центрів здоров'я», 300 молодіжних оборонно-спортивних таборів⁴⁰.

Антиалкогольна кампанія мала ще один наслідок. У довжезних чергах за оковитою (а в них стояли не лише алкоголіки) велись розмови на різні теми, в тому числі й політичні, люди здобували досвід публічної критики влади. Про це 27 жовтня 1986 року на засіданні Політбюро ЦК КПСР стурбовано говорив Голова КДБ СРСР В.М.Чебриков⁴¹. Люди, стоячи в горілчаних чергах, проклинали ініціаторів кампанії, а заодно і партію, і Радянську владу.

Непослідовні, половинчасті економічні реформи дезорганізували управлінський апарат, породжували інфляцію, бюджетний дефіцит. Перебудова все більше стала сприйматись як щось самоцінне, здійснюване заради «самої ідеї». Розмови про реформи стали обертатися ніби в зачарованому колі. Складалося враження, що зміни робляться заради самих змін.

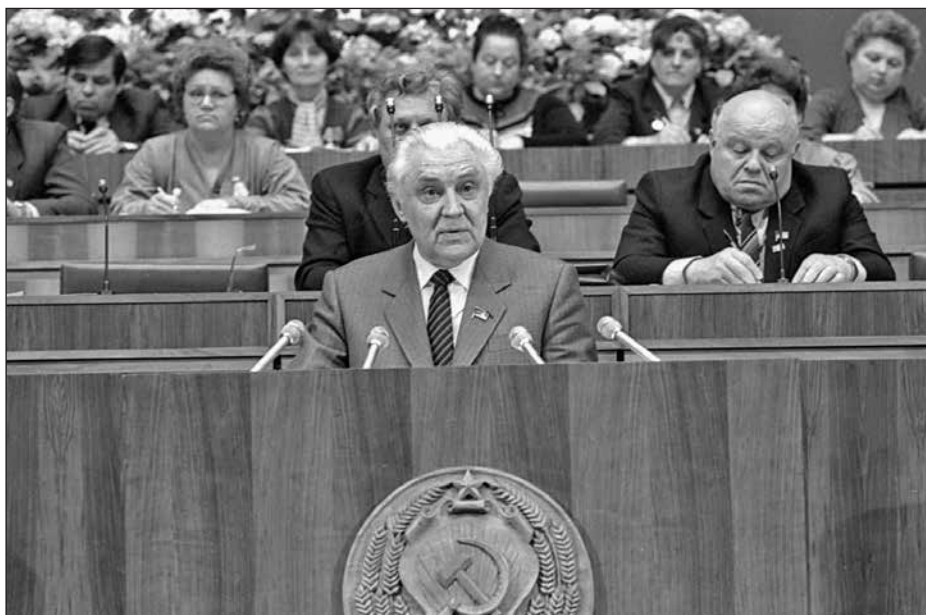
Першому секретареві ЦК КПУ нерідко доводилось в гострих дискусіях відстоювати інтереси республіки. Як згадував голова Укрпрофради В.О.Сологуб, після обрання М.С.Горбачова Україна одразу відчула дещо натягнуте до неї ставлення⁴². В.В.Щербицький різко заперечував проти авантюри

³⁹ Погребняк Я.П. Записки секретаря ЦК КП України (1971–1987 гг.). – К.: «Профінформ» ФПУ, 2006. – С. 268.

⁴⁰ ЦДАВОВУ. – Ф. 2. – Оп. 15. – Спр. 1307. – Арк. 57.

⁴¹ В Політбюро ЦК КПСС... По записам Анатолія Черняєва, Вадима Медведєва, Георгія Шахназарова (1985–1991) / Сост.: А Черняєв (рук. проекта), А.Вебер, В.Медведєв. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – С. 100.

⁴² Володимир Щербицький: Спогади сучасників / за ред. В.Ф.Возіанова, В.К.Врублевського, Ю.Н.Єльченка



*Виступ В.В.Щербицького на V з'їзді вчителів України, м. Київ,
15 травня 1987 рік (Давидзон Я. Б.)*



Бесіда з жителями Полтави, 1988 рік



Ділова розмова в робочому кабінеті



*В.В.Щербицький, О.Ф.Ватченко – Голова Президії Верховної Ради УРСР,
В.С.Соколов – головний інженер заводу «Південмаш» в КБ «Південне»*

вимог першого секретаря Московського міськкому КПРС Б.М.Єльцина забезпечити постачання продовольства в столицю за рахунок України. У травні 1985 року, коли М.С.Горбачов висловився за скорочення Україні фондів на молоко та м'ясо, український лідер відповів: «Ну, Михайле Сергійовичу! Я бачу, що ви Україні скоро і повітря за фондами будете відпускати!»

Про інший подібний епізод розповів колишній перший секретар Кримського обкому КПУ В.С.Макаренко. В.В.Щербицький інформував Генерального секретаря про стан справ у республіці. «Як тільки він заікнувся про зменшення плану здачі хліба, Горбачов скипів, насупився. На підвищених тонах став умовляти Володимира Васильовича, кілька разів грубо перебивав його. Але Щербицький сміливо, із залізною логікою і глибоким знанням проблеми відстоював інтереси України. Мені та іншим присутнім ніяково було чути образливі слова і незаслужені закиди на адресу республіки та її керівництва. Після деякої паузи В.В. сказав: «Чим я зможу пояснити людям погіршення їхнього життя? Не виключено, що вони стануть пов'язувати такий стан зі зміною керівництва». Цей аргумент, очевидно, переконав Горбачова»⁴³.

Але таку позицію відстояти вдавалось не завжди. Так трапилось із ліквідацією наприкінці 1980-х рр. союзно-республіканських міністерств вугільної промисловості та металургії, передачею у відання Союзу цементної промисловості.

Не досягши миттєвих успіхів своїх перших «реформаторських» кроків, в умовах, коли падіння цін на нафту і величезні втрати від антиалкогольної кампанії розбалансували бюджет, М.С.Горбачов проголосив кампанію гласності. Екс-прем'єр-міністр Сінгапуру Лі Куан Ю, порівнюючи у своїх мемуарах перебудову з реформами в Китаї, відзначив, що М.С.Горбачов «зробив фатальну помилку, почавши кампанію гласності до перебудови економіки, ... Ден Сяопін виявив куди більше му-

⁴³ Бывший первый секретарь Крымского обкома КПУ Виктор Макаренко: «Километровые очереди за водкой в народе окрестили “петлей Горбачева”» // Бульвар. – 2005. – № 4.

дрості, вчинивши у Китаї навпаки»⁴⁴.

Гласність задумувалась як важливий політичний принцип, через реалізацію якого мала здійснюватися участь населення в управлінні державою і трудовими колективами. Йшлося про забезпечення демократичного, відкритого характеру діяльності органів управління (їх виборність, підзвітність народу тощо), з одного боку, постійне та об'єктивне інформування трудящих, вивчення і врахування громадської думки – з іншого⁴⁵. Гласність мала забезпечити не просто ознайомлення мас з інформацією, але й зворотній рух її від мас, від кожної людини, що дозволяло б урахувувати розмаїття думок і інтересів⁴⁶.

Гласність передбачала відкритість у діяльності усіх партійних і державних органів аж до засідань партійних з'їздів, сесій Рад, систематичне інформування комуністів, громадськість про роботу керівних органів, мала стати перепорою для проникнення до них випадкових людей⁴⁷. «...ми розуміємо гласність, – підкреслював В.В.Щербицький, – перш за все, як можливість порадитися з різними групами населення перед ухваленням того чи іншого рішення. Вона також розцінюється нами – і це надзвичайно важливо – як дієвий засіб контролю за роботою керівників усіх рівнів, здійсненням кадрової політики»⁴⁸. Водночас Перший секретар ЦК КПУ вважав, що гласність не може використовуватись для пропаганди антирадянських ідей.

Але майже одразу з політики більшої відкритості влади гласність було перетворено на засіб практично нічим не обмеженої, у багатьох випадках нічим не підтвердженої критики партії, всієї її історії і всього того, що вона зробила (чи не зробила) за весь час

⁴⁴ Ли Куан Ю. Сингапурская история: из «третьего мира» – в «первый». – М.: «МГИМО-Университет», 2005. – С. 271–272.

⁴⁵ Безуглов А.А., Кряжков В.А. Гласность работы Советов. – М.: Юрид. лит., 1988. – С. 12–13, 58.

⁴⁶ Коробейников В. Гласность и средства массовой информации // Политическое самообразование. – 1987. – № 5. – С. 112; Пищуленок М. В. Деятельность партийных организаций по расширению гласности в условиях перестройки: Автореф... канд. ист. наук. – М., 1990. – С. 14.

⁴⁷ Кочкин Н. Гласность в деятельности партийных организаций // Партийная жизнь. – 1985. – № 11. – С. 37–40; Бокарев Н. Развивать гласность, устранять преграды с ее пути // Партийная жизнь. – 1988. – № 15. – С. 27–30.

⁴⁸ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2642. – Арк. 69.



Онуки друзів юності вітають високого гостя, Верхньодніпровськ



У Палаці піонерів, Верхньодніпровськ



Вітання на святковій трибуні в Києві



*Високі гості завітали на репетицію струнного оркестру
в Палаці піонерів*

її існування. Під виглядом плюралізму було розгорнуто антисоціалістичну кампанію, яка викликала ерозію суспільної свідомості, руйнування колективної пам'яті та радянської ідентичності, деморалізацію мас. Розпочалася цілеспрямована дискредитація радянського минулого. За словами О.С.Капта, політична та соціальна енергія суспільства, необхідна для реалізації оголошеної концепції модернізації (прискорення), була переключена на «нескінченні масово-публічні, конфронтаційні і не завжди професійно витримані суперечки про минуле та сучасне»⁴⁹.

В результаті у суспільній свідомості відбулася підміна понять: соціалізм став іменуватися «тоталітаризмом», а капіталізм – «демократією». Американський журналіст Д.Саттер стверджує, що «цілих п'ять років гласністю користувалися як зброєю у політичній боротьбі між Горбачовим і його противниками. В результаті герої і негідники в радянському політичному пантеоні помінялися ролями»⁵⁰.

Журналіст із США М.Давидов дозволив собі – на тлі загальних схвалень такої позиції – відмітити, що ніколи досі жодна партія при владі не передавала сама в руки сил, які прагнуть її знищення, такий ресурс як засоби масової інформації⁵¹.

Все це не могло не турбувати прибічників соціалізму. Їхні думки висловив у виступі на ХІХ партконференції видатний український поет Б.І.Олійник. Порушивши питання про навчання в школах і вищих навчальних закладах рідною мовою, а також про необхідність розкриття архівів і засудження «голодомору», він водночас застерігав проти суцільного очорнення минулого в ЗМІ: «...останнім часом, справедливо побиваючи культ, ми, в своєму, не завжди благородному гніві, кидаємо каміння у весь народ, ставлячи під сумнів мало не все ним створене. Перед моїм внутрішнім зором ще з дитячих військових років – безкрайне поле з глибоко вивернутими сірими брила-

⁴⁹ Капто А.С. Нацизм и «либеральный антисталинизм»: Отпор фальсификаторам истории. – М.: кн. дом «Либроком», 2010. – С. 247.

⁵⁰ Саттер Д. Век безумия: распад и падение Советского Союза. – М.: ОГИ, 2005. – С. 259.

⁵¹ Киран Р., Кенни Т. Продавшие социализм. Теневая экономика в СССР. – М.: Алгоритм, 2010. – С. 110.

ми. Придивіться: так це ж не брили, а сірі фуфайки на плечах наших жінок, матерів, сестер, дружин, коханих, зігнутих в важкій праці, та не за Сталіна, а за своїх чоловіків, що билися з фашизмом, в ім'я перемоги віддавали вони і красу свою, передчасно згаслу, і останні сили»⁵².

По суті, про це ж говорив уже в нинішні часи президент України (1994-2005 рр.) Леонід Кучма: «Якщо людина щиро вважає, що жила в пеклі, я не маю права сперечатися з нею, у неї, повторюю, своя правда. Зі свого боку, я вважаю, що маю право сприймати недавнє минуле дещо інакше. Я не жив у пеклі, і переважна більшість моїх співвітчизників не жили в пеклі. Заднім числом зачорнити їхнє та моє життя вважаю абсолютно неправомірним»⁵³.

Прагнучи зміцнити особисту владу, М.С.Горбачов розпочав цілеспрямовано руйнувати несучу конструкцію радянської держави – КПРС. Зміни в області ідеології і стратегії реформ все більше підточували єдність партії, провокуючи її подальшу дезорганізацію, позбавляючи партійні кадри впевненості і чітко визначених цілей. М.С.Горбачов не тільки відкинув принцип колегіального керівництва, але все частіше ухвалював політичні рішення, цілком покладаючись на власну суб'єктивну думку. Все більше відірваючись від партії і народних мас, генсек кинув відверто хунвейбінівське гасло «вдарити по партійних чиновниках: «ви їх знизу, а ми їх згори».

Так звана «демократична преса», якою опікувався член Політбюро ЦК КПРС О.М.Яковлев, хвацько громила «антиперебудовні сили», до яких спочатку зараховувала секретаря ЦК КПРС Є.К. Лігачова, потім Голову Ради Міністрів СРСР М.І. Рижкова, а згодом уже всю КПРС на чолі з самим М.С. Горбачовим.

До «ворогів перебудови» було зараховано й В.В.Щербицького. Акули пера, вправляючись у якомога дошкульніших яр-

⁵² XIX Всесоюзная конференция Коммунистической партии Советского Союза, 28 июня – 1 июля 1988 г.: Стенографический отчет. В 2-х т. – М.: Политиздат, 1988. – Т. 2. – С. 30.

⁵³ Леонид Кучма. Украина не Россия. – М.: Время, 2004. – С. 560.

ликах, називали Україну «заповідником застою», а її лідера «останнім з могікан». Згодом сумнозвісний Д.Табачник навіть вигадав щодо В.В. термін «апостол застою». Однак, всупереч поширеним стереотипам, об'єктивні дослідники, у тому числі західні, зазначають, що ніяких даних щодо опору партпарату горбачовським реформам не існувало. На це вказували, зокрема, М.Елман і В.Канторович у дослідженні, значною мірою заснованому на інтерв'ю з відповідальними радянськими керівниками тих часів. «Жодних доказів наявності будь-якої опозиції курсу реформ виявлено не було», – підводять вони підсумки опитування⁵⁴. Навіть затятий антикомуніст А.Аслунд, який у 1980-ті роки прожив досить довгий час у Москві, також визнавав, що «брежнєвісти» Г.А.Алієв, В.В.Гришин, Д.А.Кунаєв, В.В.Щербицький і М.І.Тихонов, яких вважали «прямолинійними марксистами», підтримували необхідність змін в радянській економіці⁵⁵.

Після засідань Політбюро ЦК КПРС В.В.Щербицький все частіше повертався з Москви похмурим і мовчазним. Він бачив небезпеку, яку несли дії генсека для партії та країни. Бачив, що майже ні одне з починань М.С.Горбачова не доводиться до кінця. Бачив наслідки його правового нігілізму та авторитарних замашок. Мабуть, десь у підсвідомості він розумів, що генсек, проводячи політику департизації, руйнує стрижень радянської політичної системи, але повірити в це не міг. Драма Володимира Васильовича полягала в тому, що він, знаючи і розуміючи, що відбувається, нічого не міг зробити практично, щоб запобігти біді.

Неоднозначним кроком, що розбалансував радянську систему, стало створення З'їзду народних депутатів СРСР. Метою політичної реформи проголошувалося відновлення влади

⁵⁴ Ellman M., Kontorovich V. The Destruction of the Soviet Economic System. – Armonk, New York, and London: M. E. Sharpe, 1998. Цит. за: Киран Р., Кенни Т. Продавшие социализм. Теневая экономика в СССР. – М.: Алгоритм, 2010. – С. 94.

⁵⁵ Aslund A. Gorbachev's Struggle for Economic Reform. – Ithaca, New York: Cornell University Press, 1989. Цит. за: Киран Р., Кенни Т. Продавшие социализм. Теневая экономика в СССР. – М.: Алгоритм, 2010. – С. 94.

Рад, вивільнення їх з-під контролю партійного апарату. Вибори були в основному альтернативними (безальтернативними були 399 округів з 1500), конкурентними (кандидати мали можливість виступати перед виборцями зі своїми програмами, в тому числі в прямому ефірі по телебаченню), реально забезпечувалося таємне голосування.

У березні 1989 року В.В.Щербицького було обрано народним депутатом СРСР. Прикметно, що він здобув перемогу в територіальному окрузі на рідній Дніпропетровщині – на відміну від більшості членів Політбюро ЦК КПРС на чолі з М.С.Горбачовим, обраних списком за квотою КПРС. Своє рішення балотуватись у територіальному окрузі перший секретар ЦК КПУ пояснював пояснив так: «З Україною пов'язане все моє життя, трудова і громадська діяльність. І кому ж як не населенню республіки, вирішувати, чи гідний я мандату народного депутата?»⁵⁶. Передвиборну кампанію лідер КПУ провів доволі активно: побував у багатьох трудових колективах, неодноразово виступав перед виборцями, приймав їх накази, враховував побажання і зауваження.

Наслідком виборчої реформи стало різке скорочення представництва трудящих в Радах, обмеження ролі трудових колективів у висуванні і відкликання депутатів. Поряд з деякими партійними керівниками поразки на виборах масово зазнавали робітники. Якщо раніше у Верховній Раді СРСР робітників і колгоспників було більше половини, а в місцевих Радах – дві третини (у 1985 році робітники і колгоспники становили 50,6% депутатів Верховної Ради Української РСР, 72,6% депутатів місцевих рад⁵⁷), то під час перебудови у «країні робітників і селян» сформувався парламент, де робітники мали лише 18,4% мандатів⁵⁸. І це не дивно, адже робітникам було важко змагатися в красномовстві, демагогічних обіцянках і адміністративному ресурсі з директорами підприємств,

⁵⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2642. – Арк. 72.

⁵⁷ Випробуваний загін КПРС: До XXVII з'їзду Компарті України. – К.: Політвидав України, 1986. – С. 127, 129.

⁵⁸ Матеріали делегату XXVIII съезда КПСС: Статистический сборник. – М., 1990. – С. 37, 39.

керівниками установ і організацій, відомими митцями. Більшість народних депутатів СРСР становили працівники культури, літератури, мистецтва, науки, освіти, охорони здоров'я і друку – 27,5%, представники партійних, радянських і державних органів – 17,2%, а також керівники підприємств і фахівці народного господарства – 14,8%. Представництво робітників і селян не відображало їх реальної ролі в економічному житті країни та соціальній структурі суспільства.

З'їзд народних депутатів СРСР не став ефективним органом управління, а перетворився на головний всесоюзний мітинг. Депутати – керівники держави, директори підприємств, установ, наукових інститутів, не маючи постійного мандату, тижнями просиджували на засіданнях, не буваючи на основному місці роботи. Сам М.С.Горбачов, поєднавши посаду генсека і Голови Верховної Ради СРСР, витрачав більшу частину робочого часу на виконання ролі спікера.

Стало очевиднішим, що М.С.Горбачов основним завданням перебудови ставив політичний ефект. В.В.Щербицький же вважав головною ланкою економіку, науково-технічний прогрес, задоволення життєвих потреб людей. На його думку, прохід перебудови треба було судити за реальними змінами у повсякденному житті населення: «чи більше стало в магазинах продуктів, одягу, взуття, чи підвищилась їх якість, чи легше потрапити на прийом до лікаря, чи поліпшилось житло, умови роботи?»⁵⁹.

Головними провалами перебудови В.В.Щербицький вважав відсутність покращень у сільському господарстві, будівництві житла та невміння використати величезний потенціал оборонної промисловості задля насичення споживчого ринку.

Лідер української Компартії не сприймав того, що процес державного удосконалення соціалізму поступово підмінювався його демонтажем, економіка скочувалась до «дикого ринку», держава усувалась від управління господарством⁶⁰. «Необхід-

⁵⁹ Виступ В.В.Щербицького // Радянська Україна. – 1988. – 25 грудня. – С. 2.

⁶⁰ Масол В.А. Упущенный шанс. Небеспристрастные размышления экс-премьера Украины о

но пам'ятати, – говорив він, – що невидима рука ринку – це сліпа рука».

Тим часом економічна ситуація в СРСР стрімко погіршувалась. Надання державним підприємствам права на зовнішньоекономічну діяльність відкрило можливість безконтрольного вивезення капіталів за кордон. Кооперативи, покликані насичити споживчий ринок дефіцитними споживчими товарами, стали узаконеним засобом пограбування державних підприємств. Через них здійснювалася легалізація тіншових капіталів. Якщо в травні 1986 року в УРСР було лише 400 кооперативів, то на початку 1989-го – понад 24 тис.⁶¹ Працювали вони в основному не у сфері виробництва, а займались торгово-посередницькою діяльністю. Найвідоміший в СРСР кооператив «Техніка», будучи зареєстрованим як кооператив з побутового обслуговування населення та виробництва товарів народного споживання, за сприяння високих покровителів займався нестатутною діяльністю – вивезенням за кордон сировини, добрив, лому кольорових металів, а також ввезенням імпоротної техніки за завищеними цінами⁶². Вже в 1989 році спеціалісти стверджували про наявність в країні 100 тис. підпільних мільйонерів, які отримали можливість легалізувати величезні кошти⁶³.

Зростали масштаби тіншової економіки, відбувалося зрощування спекулятивних кооперативів з опозиційно налаштованою бюрократією. Все це вело до штучного дефіциту, породженого масовою закупівлею спекулянтами товарів першої необхідності.

Деякі історики вважають, що М.С.Горбачов і його найближче оточення з самого початку ставили перед собою завдання переходу до приватно-капіталістичної економіки, усунення КПРС від влади, ідеологічного переозброєння суспільства,

том, що произошло в бывшем Советском Союзе. – К.: Молодь, 1993. – С. 66.

⁶¹ Бойко О.Д. Нариси з новітньої історії України (1985–1991 рр.). – К.: Кондор, 2008. – С. 33.

⁶² Ястребцов Г. Золотое дно. Где ищут удачу кандидаты в миллионеры // Правда. – 1989. – 20 апреля. – С. 3.

⁶³ Еремин А.М. В дебрях реставрации капитализма (от «перестройки» к деградации экономики) // Изм. – 1997. – № 2. – С. 61.

руйнування ОВД, РЕВ і поділу СРСР⁶⁴.

Горбачовська перебудова, крах Радянського Союзу кардинально змінили історію сучасності. Зникнення «другого світу», крах альтернативної західному капіталізму політико-економічної моделі, поява півтора десятка нових держав, прагнення однієї країни до світового лідерства перекроїли геополітичну карту світу не менше, аніж падіння Римської імперії або світові війни.

Природно, виникає підозра, що такі тектонічні зрушення у світовій політиці не могли бути випадковістю. Саме на цій логічній підозрі, в першу чергу, ґрунтуються теорії, в основі яких лежить заперечення популярної в західній і прийнятій українською історіографією тези про «нежиттєздатність комунізму» і неминучість розпаду Радянського Союзу⁶⁵.

У мемуарах, заявах тих чи інших осіб, матеріалах преси часто використовуються твердження, достовірність яких не можна перевірити. Разом з тим, існує низка загальнодоступних джерел, які доводять наявність зовнішнього чинника в руйнуванні СРСР.

Відкриття архівів, поява нових досліджень західних учених, присвячених таємним операціям проти СРСР, показують, що політика США по відношенню до Радянського Союзу була набагато агресивнішою, ніж традиційно говорилося на Заході. Та й нещодавно розсекречені в нашій країні американські документи свідчать, що одразу після Другої світової війни в США була розроблена доктрина національної безпеки, спрямована на витіснення СРСР зі Східної Європи і підрич влади комуністів всередині Радянського Союзу⁶⁶.

Величезний фактичний матеріал про таємні операції містить дослідження американського публіциста Б.Вудворда, присвячене діяльності ЦРУ за часів директорства В.Кейсі

⁶⁴ Островский А.В. Глупость или измена? Расследование гибели СССР. – М.: Крымский мост-9Д – ФОРУМ, 2011.

⁶⁵ Латыш Ю.В. Конспирологические теории перестройки и разрушения СССР // Известия Иркутского государственного университета. Серия «История». – 2015. – Т. 13. – С. 83.

⁶⁶ Mitrovich, G. Undermining the Kremlin: America's Strategy to Subvert the Soviet Bloc, 1947–1956. – Ithaca, N. Y.: Cornell University Press, 2000. –Р. 2.

(1981-1987 рр.) Саме в цей час було встановлено контроль над передачею СРСР технологій, здійснено проникнення в міжнародну банківську систему, отримано інформацію про наявність таємних радянських інвестицій, завербовано декілька високопоставлених співробітників КДБ; вперше ЦРУ наблизилося до того, щоб охопити своєю діяльністю всі регіони світу⁶⁷. Б. Вудворд відзначає, що за три роки у В. Кейсі з'явилося більше 25 агентів, які регулярно поставляли інформацію з Радянського Союзу і країн ОВД: «Кейсі відчував особливу гордість з приводу одного зі своїх агентів. Коли невелике число найбільш високопоставлених посадових осіб, які отримували інформацію по вузькій розсилці, що носила назву «Бігот», дізнавалися про становище цього агента, це справляло на них сильне враження». Хоча чиновники адміністрації Р.Рейгана «висловлювали невдоволення з приводу відсутності розвідувальної інформації безпосередньо з Політбюро ... Білий дім був одержимий ідеєю отримання таких даних, які допомогли б президенту перехитрити радянське керівництво»⁶⁸.

Широку картину змови проти СРСР представив колишній співробітник ЦРУ П.Швейцер. Після виходу його книги заперечувати зовнішній чинник у руйнуванні СРСР стало неможливо. За словами П.Швейцера, «аналіз причин розвалу Радянського Союзу поза контекстом американської політики нагадує розслідування у справі про раптову, несподівану і таємничу смерть, де не береться до уваги можливість вбивства і навіть не робляться спроби вивчити обставини даної смерті»⁶⁹.

Автор доводить, що адміністрація Р.Рейгана розпочала атаку на найслабші місця радянської системи. Метою стратегічного наступу було перенесення центру битви супердержав на територію країн радянського блоку і навіть вглиб СРСР. Завдання і засоби цього наступу були визначені в серії се-

⁶⁷ Вудворд Б. Признание шефа разведки. – М.: Политиздат, 1990. – С. 362.

⁶⁸ Там само. – С. 284–285.

⁶⁹ Швейцер П. Победа: Роль тайной стратегии администрации США в распаде Советского Союза и социалистического лагеря. – Минск, 1995. – С. 6.

кретних директив з національної безпеки (NSDD), підписаних Рейганом в 1982 і 1983 роках. Стратегія була спрямована проти ядра радянської системи і включала фінансову, розвідувальну і політичну допомогу рухові «Солідарність» у Польщі; військову і фінансову допомогу моджахедам в Афганістані, в тому числі з метою поширення війни на територію Радянського Союзу; різке скорочення надходження твердої валюти в Радянський Союз у результаті зниження світових цін на нафту, а також обмеження експорту радянського газу на Захід; всебічну і детально розроблену психологічну війну, спрямовану на те, щоб посіяти страх і невпевненість серед радянського керівництва; обмеження доступу СРСР до західних технологій; зростання гонки озброєнь і підтримання їх на високому технічному рівні, щоб підірвати радянську економіку і загострити кризу ресурсів⁷⁰.

Важливі факти про таємні операції проти СРСР навів голова союзного КДБ В.О.Крючков у своєму виступі на закритому засіданні Верховної Ради СРСР 17 червня 1989 року. Доповідач ознайомив депутатів зі зверненням Ю.В.Андропова до ЦК КПРС (1977 р.) «Про плани ЦРУ з придбання агентури впливу серед радянських громадян», в якому йшлося про те, що американська розвідка ставить завдання просувати своїх агентів в сферу управління політикою, економікою і наукою Радянського Союзу⁷¹.

У спогадах В.О.Крючков відзначав, що до середини 1970-х років правлячі кола західних країн дійшли висновку, «що шляхом тільки зовнішнього впливу, яким би сильним він не був і яких би форм не набував, глобальних завдань по Радянському Союзу та інших соціалістичних країнах вирішити неможливо. Залишався єдиний шлях: підризу зсередини». Тоді ж радянська розвідка стала отримувати дані про те, що спецслужби США і деяких інших країн приступили до створення мережі агентів впливу в радянському суспільстві. Це була ціла програма дій, розрахована на тривалий період. «У нашої сис-

⁷⁰ Там само. – С. 18–19.

⁷¹ Крючков В.А. Личное дело. – М.: Эксмо, 2003. – С. 447–451.

теми, – зазначав В.О.Крючков, – як виявилось, була своя ахілсова п'ята: ми були абсолютно беззахисні перед лицем зради у вищому ешелоні влади»⁷².

Там же В.О.Крючков навів факти, які давали підстави підозрювати О.М.Яковлева у співпраці з ЦРУ. Що цікаво, сам О.М.Яковлев зазначав, що в СРСР «група справжніх, а не уявних реформаторів» розробила (звісно, усно) наступний план: авторитетом Леніна ударити по Сталіну, по сталінізму. А потім, у випадку успіху, Плехановим і соціал-демократією бити по Леніну, лібералізмом і «моральним соціалізмом» – по революціонаризму взагалі.

Радянський тоталітарний режим можна було зруйнувати тільки через гласність і тоталітарну дисципліну партії, прикриваючись при цьому інтересами удосконалення соціалізму»⁷³.

Генерал КДБ В.Широнін стверджував, що до початку 1980-х рр. обґрунтуванням антикомуністичної стратегії на Заході займалися понад 400 центрів. Тільки в США вивченням СРСР були зайняті 170 університетів і дослідницьких центрів. До новоствореного «Центру вивчення ходу перебудови» увійшли представники ЦРУ, військової розвідки РУМО, Управління розвідки і досліджень Держдепартаменту. Американські стратеги ставили завдання: позбавити СРСР можливості завдати ядерні превентивні або удари у відповідь, розвалити армію і нейтралізувати органи держбезпеки. Удари мали завдатися по «трьох головах» державності одразу: КПРС, армії і КДБ. Для цього були необхідні руйнування в умах радянських людей так званого «комплексу Леніна», розпалювання націоналізму, збереження існуючих та створення нових конфліктних ситуацій і вогнищ напруженості поблизу радянських кордонів, поширення на території СРСР екстремістських форм ісламу, створення антирадянського підпілля, проведення диверсійних і терористичних актів»⁷⁴.

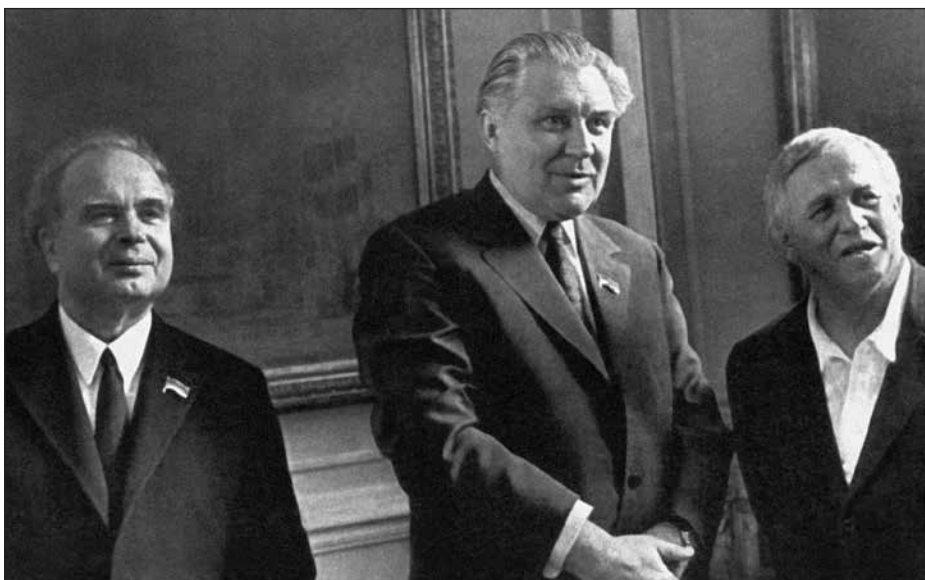
⁷² Там само. – С. 189.

⁷³ Яковлев А. Большевизм – социальная болезнь XX в. // Черная книга коммунизма. Преступления, террор, репрессии / С.Куртуа и др. – М.: «Три века истории», 2001. – С. 14

⁷⁴ Широнин В. Агенты перестройки. Рассекреченное досье КГБ. – М.: Эксмо, 2010. – С. 28–30, 33, 79, 95, 104–105.



Дні російської культури в Україні. Ліворуч: О. Гончар, Сю Михалков, заступник Голови Ради Міністрів РРФСР В. Кочемасов, О. Капто, О. Ляшко, В. Щербицький. 80-ті роки ХХ ст.



На виставці творів художників України. Крайній праворуч народний художник УРСР С.О. Григор'єв



На думку керівника першого відділу Другого головного управління КДБ СРСР (контррозвідка) Р.Красильникова, США швидко розібралися, що М.С.Горбачов – дилетант у політиці та економіці, здатний захоплюватися крайнощами, дуже податливий до впливу стихії, і вдало маніпулювали ним. У ЦРУ були розроблені плани, згідно з якими перебудову слід використовувати для повної ліквідації СРСР⁷⁵.

Негативні процеси, що поглиблювалися в усіх сферах радянського суспільства, не могли не позначитись на житті України. І все ж у соціально-економічному відношенні вона виглядала краще порівняно з іншими союзними республіками. Зниження промислового виробництва тут було зафіксовано лише у 1991 році – вперше після Великої Вітчизняної війни. Керівництво республіки, прагнучи втримати ситуацію в руках, яка стрімко погіршувалась, водночас працювало над розробкою заходів, які забезпечили б переведення економіки республіки на нові принципи, її стабільний розвиток у нових умовах.

З урахуванням думок і настанов В.В.Щербицького створеною Президією ЦК КПУ групою авторитетних учених, господарників, партійних функціонерів були підготовлені пропозиції про комплекс радикальних перетворень, здійснення яких передбачало кардинальну оптимізацію галузевої структури української економіки, її модернізацію на новітній технологічній основі, поступову відмову від командно-адміністративних методів, перехід на економічні методи регулювання, прискорення вирішення гострих соціальних проблем – при збереженні соціальних завоювань нашого народу, дотриманні принципів соціальної справедливості.

Затверджені Центральним Комітетом і оприлюднені вже після виходу В.В.Щербицького у відставку ці заходи багато в чому співпадали з програмою економічних реформ Ден Сяопіна в Китайській Народній Республіці, здійснення якої дало чудові результати. Вони були покладені в основу «Програмних

⁷⁵ Красильников Р. Новые крестоносцы ЦРУ и перестройка. – М.: Олма-Пресс, 2003.



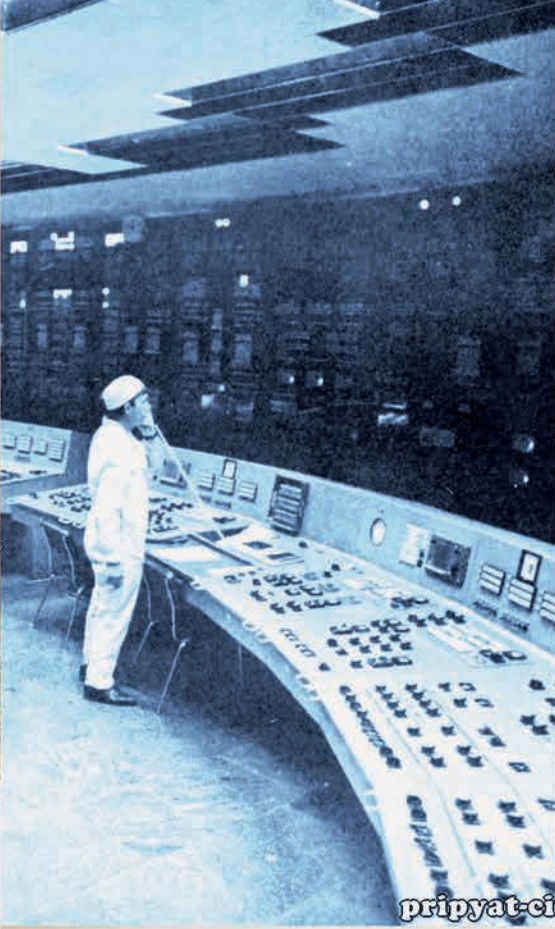
В.В.Щербицький в робочому кабінеті

принципів діяльності Компартії України», схвалених у червні 1990 р. XXVIII з'їздом КПУ. Серед пріоритетів економічної політики називались: виключна власність народу України на землю, надра, мінерально-сировинні ресурси, ліси, внутрішні і територіальні води та інші природні багатства, а також фінансово-кредитні установи; децентралізація та демонополізація економіки, самостійність органів державного і господарського керівництва у визначенні її структури, форм і методів господарювання; самостійність трудових колективів і організацій в господарській діяльності, у встановленні економічних зв'язків на міжреспубліканському та міжнародному рівнях; розвиток усіх форм власності при створенні такого механізму їх реалізації, який виключав би експлуатацію людини людиною і забезпечував вирішальну роль суспільної власності, від чого залежить соціалістична суть суспільства; поетапний перехід до регульованої ринкової економіки; економічна самостійність колгоспів, радгоспів та інших агропромислових формувань, прискорений розвиток різних форм оренди, підряду, селянських господарств та сільськогосподарських кооперативів; соціальний захист населення тощо⁷⁶. На жаль, втілити розроблені заходи у життя не вдалося.



⁷⁶ Про Програмні принципи діяльності. Постанова XXVIII з'їзду Компартії України // Радянська Україна. – 1990. – 29 червня. – С. 2.







НЕЗАГОЙНА РАНА

Незагойною раною для В.В.Щербицького, для усіх громадян України, сусідніх областей Білорусії і Росії, своєрідним вододілом між минулим і майбутнім стала Чорнобильська катастрофа – «зірка Полин», як її назвали, що спалахнула 26 квітня 1986 року о 1 годині 25 хвилин. Під час проведення планових випробувальних робіт на енергоблоці №4 Чорнобильської атомної електростанції з різницею у дві секунди відбулося два надпотужні вибухи. Ударною хвилею було зруйновано саму конструкцію реактора і покрівлю центрального реакторного залу. Через відсутність захисної оболонки відбувся викид в атмосферу радіоактивних речовин. Як з'ясувалося згодом, сумарна радіація ізотопів, які потрапили у повітря після аварії, була в 30–40 разів більшою, ніж при вибуху атомної бомби в Хіросімі в серпні 1945 року.

Про Чорнобильську трагедію написано так багато, що важко додати щось нове. Серед звинувачень, які й сьогодні адресуються В.В. Щербицькому, переважають емоційні. При цьому замовчується величезна організаторська робота, здійснена в республіці задля порятунку людей, ліквідації жахливих наслідків аварії. Керівництво України докладало титанічних зусиль для ліквідації самої аварії, мінімізації її наслідків для населення. До того ж, не слід забувати, що подібна трагедія трапилась вперше в історії людства.

Покладати на В.В. Щербицького особисту відповідальність за катастрофу на ЧАЕС немає підстав. Станція перебувала в системі союзного підпорядкування. Центр у багатьох випадках ігнорував думку спеціалістів, учених, республіканських органів України щодо будівництва, експлуатації і режиму на АЕС. Саме місце спорудження ЧАЕС було вибране без урахування думки інститутів Академії наук УРСР, які заперечували проти її будівництва ще у 1971 році.

Враховуючи екологічну загрозу, що нависла над Україною у зв'язку з інтенсивним розвитком індустрії важких галузей, Український уряд у листопаді 1976 року прийняв постанову про підвищення якості комплексної екологічної експертизи проектів будівництва та реконструкції підприємств. В одинадцятій п'ятирічці на охорону навколишнього середовища було спрямовано 1,9 млрд. крб. капітальних вкладень. Введено в дію нові очисні споруди, що дало змогу істотно скоротити скидання в ріки забруднених стічних вод, зменшити викиди шкідливих речовин в атмосферу, поліпшити екологічну обстановку в багатьох регіонах України.

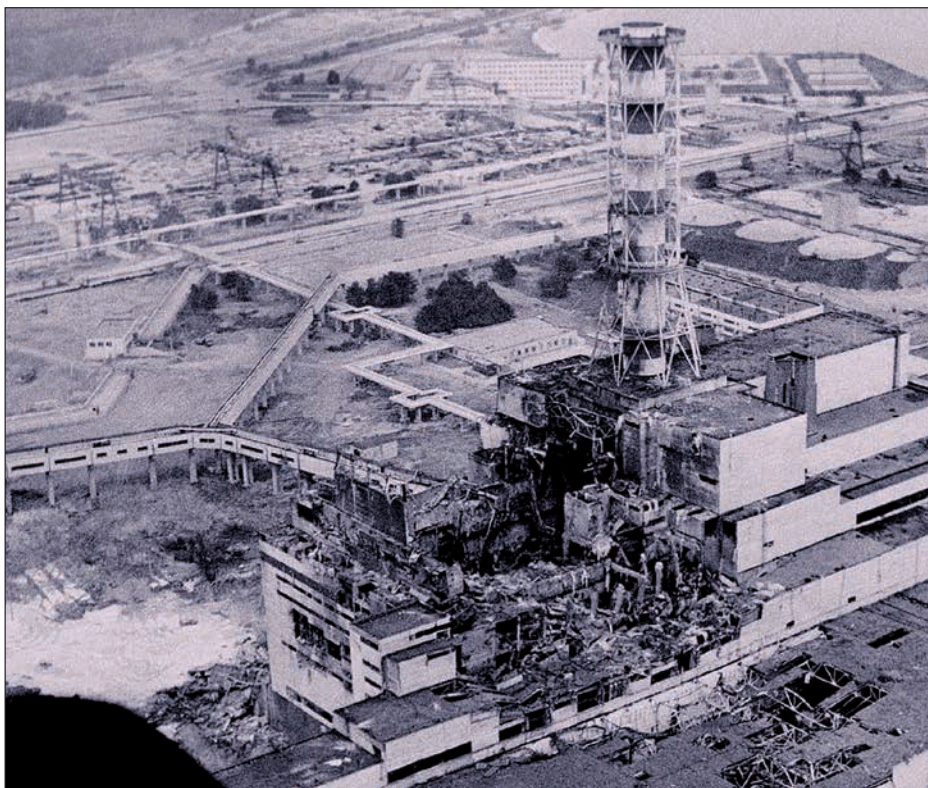
Коли затверджувався план розвитку атомної енергетики на 1981-1985 рр., президент АН УРСР Б.Є. Патон звернувся до В.В. Щербицького з листом, у якому попереджав про можливі катастрофічні наслідки зосередження в республіці великої кількості АЕС. Наслідком цього був лист на адресу ЦК КПРС,

підписаний В.В.Щербицьким, у якому зазначалося, що при виборі проммайданчиків, зокрема, Рівненської АЕС, були допущені серйозні прорахунки і що Міністерство енергетики і електрифікації СРСР не вживає дієвих заходів щодо забезпечення надійної і безпечної роботи атомних електростанцій. Однак належної реакції з Москви не було. Натомість були спроби зробити «орговисновки». Б.Є.Патон згадував: «Насамперед ми виступили проти будівництва Чорнобильської АЕС, її другої черги. Аж доки надійшов лист від союзних міністрів Славського, Непорожнього, президента АН СРСР Александрова до керівників нашої республіки. Вони вимагали накласти на мене, як президента Академії наук України, стягнення за буцімто неправильне інформування щодо спорудження АЕС... Мушу сказати відверто: не слухали республіку в цілому, оскільки питання було цілком в руках одного відомства – Міністерства середнього машинобудування, і до певної міри Міністерства енергетики та електрифікації СРСР»¹.

Наслідки Чорнобильської катастрофи могли б бути набагато тяжчими, якби на ліквідацію катастрофи не було мобілізовано величезний матеріальний, науково-технічний, військовий потенціал усієї країни. Уже вночі 26 квітня розпочались мобілізація автотранспорту, підготовка до евакуації Прип'яті. До моменту прибуття до Києва урядової комісії, очолюваної заступником Голови Ради Міністрів СРСР Б.В.Щербиною, ввечері 26 квітня підготовку до евакуації населення Прип'яті було фактично завершено. У напрямку Чорнобиля вже рухалась колона з майже 1200 мобілізованих автобусів.

Відтоді всю роботу з подолання аварійної ситуації безпосередньо на ЧАЕС взяла на себе створена за рішенням Політбюро ЦК КПРС Урядова комісія. В республіці «для систематичного зв'язку з Урядовою комісією і організації оперативного виконання її рішень, а також координації дій республіканських, обласних та міських органів» спільною постановою ЦК КПУ

¹ Сторінки з історії Компартії України: запитання і відповіді / П.Л.Варгатюк, В.К.Василенко, Л.М.Гордієнко та ін. – К.: Либідь, 1990. – С. 330.



К документу № I532/46

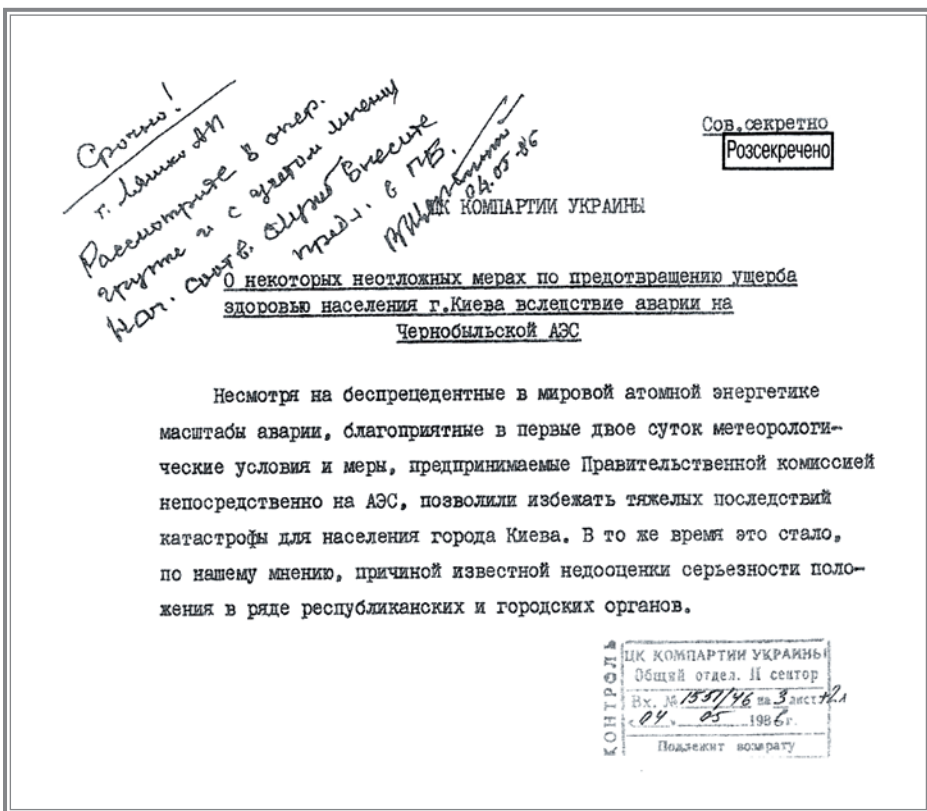
1. Тт.Ляшко А.П., Качура Б.В. – прошу организовать четкое взаимодействие соответствующих министерств и служб для предупреждения и ликвидации на территории республики возможных неблагоприятных последствий аварии на Чернобыльской АЭС.

2. Членам и кандидатам в члены Политбюро ЦК, Ревенко Г.И. – для использования в практической работе.

В. Щербицкий
В.ЩЕРБИЦКИЙ

" 29 " апреля 1986 г.

Резолюція В.В.Щербицького від 29 квітня 1986 року до інформації щодо наслідків аварії на ЧАЕС



Резолюція В.В.Щербицького від 4 травня 1986 року



Чорнобильська АЕС, 1986 рік

і Ради Міністрів УРСР була створена Оперативна група Політбюро ЦК Компартії України на чолі з О.П.Ляшком (у липні 1987 р. його змінив В.А.Масол). До її складу увійшли секретарі ЦК КПУ Б.В.Качура та В.А.Івашко, перший заступник Голови Ради Міністрів УРСР Є.В.Качаловський, міністр внутрішніх справ УРСР І.Д.Гладуш, голова Комітету державної безпеки УРСР С.Н.Муха, перший заступник голови Державного агропромислового комітету УРСР О.М.Ткаченко, перший секретар Київського обласного комітету Компартії України Г.І.Ревенко, голова виконавчого комітету Київської міської Ради народних депутатів В.А.Згурський².

Оперативній групі Політбюро ЦК доручалося, перш за все, сконцентрувати увагу на евакуації із небезпечної території населення; забезпеченні постійного контролю за станом навколишнього середовища; проведенні роз'яснювальної роботи серед громадян; контролі за веденням сільськогосподарських робіт і якістю продуктів харчування; інформуванні союзних органів про ситуацію в столиці УРСР та інших регіонах республіки. З часом спектр питань, що вирішувалися Оперативною групою Політбюро ЦК розширювався: забезпечення евакуйованих житлом, їх працевлаштування, вирішення пов'язаних із цим соціально-побутових питань; організація медичного спостереження та обслуговування населення, оздоровлення дітей; матеріальне, соціально-побутове постачання працівників, задіяних на роботах із ліквідації наслідків аварії, оплата їхньої праці, встановлення пільг; підготовка населених пунктів до реевакуації населення; водопостачання м. Києва, Київської області та населених пунктів інших областей України; контроль за станом тваринництва та інші.

Першими в ліквідації наслідків аварії взяли участь співробітники станції. Вони займалися відключенням обладнання, розбором завалів, усуненням вогнищ загоряння на апаратурі

² Чорнобиль. Документи Оперативної групи ЦК КПУ (1986–1988) / Упоряд.: О.В.Бажан, О.Г.Бажан, Г.В.Боряк, С.І.Власенко. – К.: Інститут історії України НАН України, Центральний державний архів громадських об'єднань України, 2017. – С. 23.

та іншими роботами безпосередньо в реакторному залі, машинному залі та інших приміщеннях аварійного блоку. Жертвами аварії стала 31 особа, з яких один чоловік загинув безпосередньо під час вибуху, ще один помер відразу після аварії від численних травм, шестеро – протягом кількох тижнів після аварії від радіаційних опіків і гострої променевої хвороби.

Близько сорока пожежних міліціонерів і працівників станції під керівництвом майора Л.І.Телятнікова були першими ліквідаторами.

Міліціонери перекрили всі дороги до АЕС. У Прип'ятському міському відділенні міліції був задіяний сформований заступником міністра внутрішніх справ УРСР генерал-майором Г.В.Бердовим оперативний штаб. Постову службу в небезпечній зоні несли сержанти і старшини, майори і полковники. В цих надзвичайно складних умовах ніхто не залишив свого посту, не було жодного випадку відмови від служби. Забезпечити порядок і охорону небезпечної зони, виявити потерпілих і допомогти їм, забезпечити евакуацію населення – ці завдання розв'язували співробітники органів внутрішніх справ. Терміново повернувся з відрядження і взяв на себе керівництво діями міліції міністр внутрішніх справ УРСР генерал-полковник І.Д.Гладуш.

Військові й цивільні ціною свого здоров'я, а часто і життя виконали величезну роботу з дезактивації і очищення зони перед спорудженням саркофага. Шахтарі відкачали заражену воду і запобігли її потраплянню до Дніпровського комплексу.

Багато медичних працівників з перших найтривожніших днів вступили у боротьбу за ліквідацію наслідків аварії. Не минуло й години, як у бік Чорнобиля помчали машини швидкої допомоги з Києва та інших міст. До Міністерства охорони здоров'я УРСР постійно надходили заявки з проханням направити в зону ЧАЕС. З ними звертались і досвідчені лікарі, і студенти-медики, і медсестри. Медичні працівники разом із іншими фахівцями взяли під свій контроль стан навколишнього сере-

довища, якість продуктів харчування, розгорнули санітарно-освітню роботу. До Києва для консультацій і допомоги прибули провідні фахівці з Москви і Ленінграда. Київським лікарям, які прийняли перших постраждалих ліквідаторів одразу ж після аварії АЕС, вдалося врятувати безліч життів від того, з чим вони раніше ніколи не стикалися в таких масштабах. Їм вдалося зробити майже неможливе: за лічені години розробити і втілили в практику методику, завдяки якій променева хвороба і радіаційні опіки не стали летальними для сотень ліквідаторів. У Києві було створено Всесоюзний науковий центр радіаційної медицини Академії медичних наук СРСР.

Напружено працювали колективи науково-дослідних інститутів України, медики. Одні постійно працювали в зоні, налагоджували наукове керівництво роботами, інші розробляли і роз'яснювали правила поведінки, гігієни, харчування у зоні ураження.

Щойно Урядова комісія прийняла рішення про евакуацію Прип'яті, як вранці 27-го квітня у місто поїхали автобуси. З 11-ї ранку і до 15-ї дня було вивезено майже 45 тисяч осіб. Спочатку планувалось евакуювати людей усього на три доби. А виявилось – назавжди. Складна ситуація із відселенням людей була пов'язана головним чином із відсутністю чіткої концепції про допустимий рівень забрудненості території, на якій можливе проживання людей без загрози здоров'ю.

Другого травня до Києва прибули Голова Союзного Уряду М.І.Рижков та секретар ЦК КПРС Є.К.Лігачов. У супроводі В.В.Щербицького вони побували у зоні ураження, здійснили вертолітний облік зруйнованого реактора. Було ухвалено рішення про відселення людей із 30-кілометрової зони. Багато селян не хотіли залишати своїх місць. Але ж не можна було ризикувати людьми, їх здоров'ям.

Переселенцям було надано безкоштовно 11 тис. будинків, 26 тис. нових квартир. Було утворено два нових райони – Згурівський у Київській та Брусилівський у Житомирській облас-

тях. Кожен регіон України мав побудувати в них по селу. На випадок забруднення дніпровської води протягом місяця було споруджено два водогони з деснянською водою, пробурено декілька сотень артезіанських свердловин. Попервах переселенцям доводилось непросто на новому місці, виникали побутові труднощі, непорозуміння з місцевим керівництвом. Але біда породжує співпереживання, людську турботу. Люди переважно тепло прийняли постраждалих – ділилися і дахом над головою, і шматком хліба.

Особлива турбота приділялась дітям. Усі школярі з 30-кілометрової зони і наближених до АЕС територій – 26,9 тис. осіб, були направлені на відпочинок у піонерські табори інших областей України, вагітні жінки, матері-годувальниці з дітьми – в санаторії та пансіонати. Всупереч позиції союзного керівництва учні 1-7 класів з Києва протягом другої половини травня відправлені на літній відпочинок в інші області. Всього було вивезено 526 тис. дітей.

Масштаби зробленого з ліквідації аварії та подолання її наслідків вражають. Заради об'єктивності слід відмітити, що всю цю колосальну роботу очолював В.В.Щербицький, повною мірою проявивши свій величезний талант керівника і організатора. Поруч із ним працювали О.П.Ляшко, В.С.Шевченко, К.І.Масик, інші керівники республіки, областей і районів, тисячі партійних, радянських, господарських працівників, мільйони простих трударів. Республіка перетворилась на єдиний відмобілізований механізм, який чітко працював заради порятунку людей. Працівники апарату ЦК Компартії України, Ради Міністрів УРСР виїжджали в чорнобильську зону, на місці вирішували величезну кількість питань, починаючи від розселення, харчування тисяч ліквідаторів і закінчуючи питаннями постачання необхідного обладнання і матеріалів. Багато з них отримали надмірні дози радіації, серйозно захворіли, деякі невдовзі пішли з життя. Одним із них був секретар ЦК КПУ (у подальшому Перший секретар ЦК КПУ, заступник Генерального



Зустріч у Чорнобилі з воїнами-ліквідаторами наслідків аварії на АЕС. Серпень 1986 року



В.В.Щербицький з воїнами Радянської Армії, які беруть участь у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, Чорнобиль, 29 серпня 1986 рік

К документу № 2138/21 ²

Т Ридинський
 Так констатувати
 ситуацію.
 Надо знати факт
 подальше дії.
 т.ч. 26.08.86

О выполнении поста-
 новления Политбюро
 ЦК Компартии Украины
 от 08.05.1986г.,
 протокол № 7, § I

ЦК Компартии Украины
 Отдел науки и учебных
 заведений ✓

Постановлением Политбюро ЦК Компартии Украины от 08.05.1986г., протокол № 7 § I Академии наук УССР было поручено с привлечением ученых и специалистов министерств и ведомств осуществить прогнозную оценку последствий аварии на Чернобыльской АЭС, а также разработать рекомендации по предотвращению их вредного влияния на почву, воду, атмосферу и здоровье населения.

Резолюція до інформації Міністерства охорони здоров'я УРСР
 щодо оздоровлення дітей, травень 1986 року

секретаря ЦК КПРС) В.А.Івашко, якому було лише 62 роки.

М.С.Горбачов тривалий час унікав відвідувати зону лиха. Він вперше приїхав туди лише через три роки, у 1989 році. В.В.Щербицький домовився, що генсек побуває у Славутичі, пообідає з чорнобильцями. Але після втручання дружини генсек передумав. Далі відбувся показовий діалог. В.В.Щербицький: «Михайле Сергійовичу, люди чекають вас. Ну не будете їсти, просто посидіть хвилин п'ять». М.С.Горбачов: «Ні, не поїдемо». «Вийшло, – казав потім Володимир Васильович, – що ми обдурили, принизили людей»³.

В.В.Щербицький надзвичайно тяжко переживав те, що сталося, прагнучи зробити все можливе для локалізації наслідків планетарної трагедії. На засіданнях Політбюро ЦК КПРС він ставив питання про вивезення дітей із забрудненої зони, якість води, вимагав припинення подальшого розширення ЧАЕС, яке планувалося провести після ліквідації аварії, припинення будівництва нових АЕС⁴. Рада Гаврилівна Щербицька згадувала про ті дні: «одна ніч була особливо страшною: додому він прийшов зовсім пізно і, не роздягаючись (зазвичай переодягався), відразу пішов до телефону. За столом просидів до ранку – рука постійно лежала на телефоні». Вирішувалося питання про евакуацію Києва.

Набуті в ході ліквідації аварії на ЧАЕС досвід, знання та вміння відновлення і реконструкції уражених радіацією територій, організації масштабних заходів медичного захисту населення, надання допомоги евакуйованим викликають інтерес світової громадськості стали в нагоді урядовцям та вченим Японії під час аварії, що сталася у березні 2011 року на атомній електростанції «Фукусіма-1».

І все ж у перші дні після катастрофи її масштаби не були повною мірою усвідомлені. Це стосується і попередження населення. Керівники республіки, в тому числі В.В.Щербиць-

³ Власенко А.К. В.В.Щербицкий и его время. – Харьков: Фолио, 2009. – С. 223.

⁴ В Политбюро ЦК КПСС... По записям Анатолия Черняева, Вадима Медведева, Георгия Шахназарова (1985–1991) / Сост.: А. Черняев (рук. проекта), А.Вебер, В.Медведев. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – С. 65.

кий, приймаючи рішення, опирались на свідчення наукових консультантів. А московські академіки переконували, що серйозної небезпеки немає. М.С.Горбачов у своїх спогадах також стверджує, що в перші дні не було розуміння масштабів катастрофи, і фактично бере під захист керівництво України та Білорусі⁵, а тим самим і себе.

Секретність, заборона на будь-які публікації про Чорнобильську катастрофу без згоди Урядової комісії, відсутність достовірних даних про рівень радіаційного забруднення (відповідна карта існувала в єдиному примірнику і зберігалась у нагрудній кишені голови Держгідромету СРСР Ю.А.Ізраеля) створювали труднощі в роботі Політбюро ЦК КПУ, яке засідало щоденно.

Обурення людей викликало замовчування катастрофи в перші дні після неї і вкрай дозована, заспокійлива інформація в наступні місяці. Недостатньо уваги приділялося роз'яснювальній і просвітницькій роботі, мало було доступних матеріалів про атомну енергетику, гігієну тощо, бракувало дозиметрів. Влада вочевидь боялася паніки. Тим більше, що у деяких зарубіжних ЗМІ вже ширились чутки, що Київ завалений трупами. Населення отримувало інформацію з неофіційних джерел, і це завдало удару по іміджу партійного і державного керівництва. Широлись слухи, плітки, найфантастичніші вигадки.

Вперше про аварію було повідомлено в інформаційному випуску Українського радіо лише 28 квітня, по республіканському телебаченню – аж 8 травня із занадто оптимістичними оцінками ситуації виступив міністр охорони здоров'я УРСР А.Ю.Романенко. Тільки 14 червня, отримавши перелік питань, пов'язаних з ходом ліквідації наслідків аварії, обстановкою в 30-кілометровій зоні, з якими найчастіше звертались громадяни до редакцій газет, журналів, радіо і телебачення, В.В.Щербицький наказав Голові Ради Міністрів О.П.Ляшку, секретарям ЦК КПУ Б.В.Качурі та В.А.Івашку терміново розглянути і вирі-

⁵ Горбачев М. Жизнь и реформы. – М.: АО Издательство «Новости», 1995. – Кн. 1. – С. 301.

шити питання про інформування населення та ЗМІ⁶.

Ще одним звинуваченням на адресу В.В.Щербицького стало проведення першотравневої демонстрації і велогонки Миру. 30 квітня засідало Політбюро ЦК Компартії України. Вчені доповідали, що радіаційний фон у нормі. Засідання закінчилося о 18.00. А перед цим з Москви прийшла вказівка, що відкладати демонстрацію немає необхідності. Слід зауважити, що союзні урядовці й столичні вчені закидали керівництву УРСР панічні настрої, нагнітання пристрастей, продовжували стверджувати про швидкий запуск нових енергоблоків, обіцяли швидко прибрати всі наслідки аварії, ледь не зубними щітками. Тож було прийнято рішення: людей виводити небагато і демонстрацію провести швидко. Але вночі вітер змінив напрямок і поніс чорнобильський пил на столицю.

На першотравневу демонстрацію 1986 р. В.В.Щербицький приїхав лише за лічені хвилини до її початку. Стояв на трибуні понурий, задумливий, похмурий. Тільки й почули від нього:

– Дзвонив генеральний з Москви і кричав, щоб ніякої паніки не було! Погрожував... Потрібно проводити демонстрацію, а я просив, щоб її відмінили⁷.

За зрив демонстрації генсек погрожував В.В.Щербицькому втратою партквитка⁸. Родини керівників України, зокрема й першого секретаря ЦК, теж перебували на Хрещатику. Єдине, що він зміг зробити, це скоротити час проведення демонстрації.

Сьогодні можна почути претензії, чому В.В.Щербицький не скасував ту злощасну демонстрацію, чому не подав у відставку. Але ж від відставки першої особи лихо не зникло б, а республіка могла б залишитись на якийсь час без твердого керівництва або опинитися в руках людини, обраної на цю посаду некомпетентним «головним виконробом перебудови», яка за-

⁶ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2338. – Арк. 17.

⁷ Володимир Щербицький: Спогади сучасників / за ред. В.Ф.Возіанова, В.К.Врублевського, Ю.Н.Єльченка, Б.В.Іваненка. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 36.

⁸ Врублевский В. Владимир Щербицкий: записки помощника: слухи, легенды, документы. – К.: Довіра, 1993. – С. 210–211.

попадливо виконувала би вказівки з Кремля. Так, політично В.В.Щербицький особисто міг би виграти від такого вчинку. Народ любить постраждалих за правду. І з часом він, як, скажімо, опальний керівник Азербайджану Г.А.Алієв чи лідер «празької весни» А.Дубчек, міг би повернутись до влади на білому коні. Та не про владу в той час думав Володимир Васильович, а про те, як врятувати людей. Стиснувши у кулак всю свою волю, рішучість, він зумів об'єднати довкола себе керівництво республіки, вчених, фахівців, зумів організувати злагоджену й ефективну роботу.

Чорнобильське лихо глибоко схвилювало громадян усіх республік Радянського Союзу, об'єднало у боротьбі з жахливими наслідками. Вся величезна країна брала участь у їх ліквідації. Через Чорнобиль пройшли сотні тисяч людей (називається цифра від 600 до 900 тис.), які кинулись на порятунок з усіх кінців Радянського Союзу. Удень і вночі, за межі людських можливостей боролися зі страшним лихом.

Практично усі союзні республіки запропонували прийняти у себе постраждалих. У цей важкий для України момент яскраво проявилось почуття дружби народів СРСР. Так, перший секретар ЦК Компартії Туркменістану С.А.Ніязов запропонував прийняти на літні канікули постраждалих дітей і школярів. «У трудових колективах республіки, як і по всій країні, висловлюється одностайне бажання допомогти потерпілим. Нещастя мешканців братньої України було сприйнято як своє. Багато колективів вирішили відпрацювати один вихідний день, а зароблені кошти перерахувати Чорнобилью»⁹, – писав він у листі керівництву України.

Володимир Васильович особисто спілкувався з керівниками республік, дякував за братерську допомогу. Виступаючи на з'їзді Спільки письменників України, він відзначив, що «в цих далеко не простих умовах люди наші в абсолютній більшості проявили мужність і громадянську зрілість, високу зібраність

⁹ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2338. – Арк. 2.



В.В.Щербицький під час бесіди з евакуйованими з 30-кілометрової зони Чорнобильської АЕС, які нині проживають у с. Людвинівка Макарівського району Київської області, 1986 рік



Будинки для переселенців із Чорнобильської зони, Київщина

Сергій Миколайович
Мне не все ясно.
А как же г. Киев?
Принимать в г. Киев?
г. Киев, 23.5.86

МІНІСТЕРСТВО
 ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
 УРСР

252021, м. Київ, ул. Кірова, 7
 тел. 83-61-94

283с

На № 1654/44 1655/43 от 13.5.86г

Розсекречено
Секретно
 экз. № 1

Центральный Комитет Компартии
 Украины

здоровлении детей дошкольного возраста и беременных женщин и усилении санитарно-просветительной работы

Министерство здравоохранения УССР сообщает, что оздоровление школьников г.Киева в пионерских лагерях других областей республики проводится в плановом порядке.

Дети первого года жизни и дошкольного возраста не требуют специального оздоровления за пределами г.Киева.

Пребывание беременных женщин в г.Киеве и Киевской области за исключением некоторых районов также не представляет опасности для организма женщины и будущего ребенка.

Медицинские работники проводят широкую санитарно-просветительную работу среди местного населения и эвакуированных.

Рекомендации населению о правилах поведения, соблюдения личной гигиены на этот период освещаются в прессе, по радио и телевидению.

Осуществляется усиленное медицинское наблюдение за состоянием здоровья детей и беременных женщин г.Киева и Киевской области

Министр *А.Е.Романенко* А.Е.Романенко

Резолюція до інформації Міністерства охорони здоров'я УРСР щодо оздоровлення дітей, травень 1986 року

в організованість. На повну силу проявилось священне “чуття єдиної родини”, високі душевні якості радянських людей»¹⁰.

Але вже незабаром Чорнобильський біль став знаряддям боротьби за владу, перетворився на політичний чинник, дав старт не одній вдалій і довготривалій політичній кар’єрі. Цей напрямок був заданий в західній публіцистиці у перші дні аварії і з роками все міцніше укорінюється в Україні. Коли дослідники В.Хейнс та М.Бойцун заявили, що причиною катастрофи стала ядерна енергетика та звинуватили ядерне лобі на Заході в допомозі приховування реальних наслідків через МАГАТЕ, західний політолог українського походження Т.Кузьо поквапився «виправити» занадто сміливих авторів, пояснивши їм, що «погана сама по собі не ядерна енергія, а радянське невміле поводження з нею»¹¹. Водночас французький дослідник Ж.-П.Дюпюї цілком обґрунтовано заявив, що Чорнобиль не став уроком для всього світу, тому що катастрофу визнали «радянською, а не ядерною»¹².

Але для Радянського Союзу Чорнобиль мав колосальні руйнівні наслідки. Радянська система дійсно була надзвичайно, так би мовити, техніцистською, базувалась на вірі в науку і прогрес. Радянські люди пишалися космічною першістю, вітчизняною ядерною фізикою, тому Чорнобиль став страшним психологічним ударом.

У постчорнобильські роки в УРСР було багато зроблено для збереження екології, формування екологічної свідомості керівників і рядових працівників, посилення відповідальності за порушення правил природокористування. Прийнято рішення не будувати другу чергу Чорнобильської АЕС у складі шести енергоблоків, не зводити п’ятий і шостий енергоблоку діючої станції, Харківську та Одеську ТЕЦ. В.В.Щербицький виступив за припинення спорудження Кримської і Чигиринської АЕС.

¹⁰ Промова товариша В.В.Щербицького // Радянська Україна. – 1986. – 6 червня. – С. 2.

¹¹ Кузьо Т. [Рец. на:] Haynes V. Wojcun M. The Chernobyl Disaster. The True Story of a Catastrophe. An Unanswerable Indictment of Nuclear Power // Сучасність. – 1989. – No 4. – С. 105.

¹² Dupuy, J.-P. The catastrophe of Chernobyl twenty years later // Estudos Avan ados. – 2007. – No 21 (59). – P. 244.

Під впливом громадської думки і за результатами глибокого еколого-економічного дослідження було припинено будівництво каналу Дунай–Дніпро, який міг завдати великої шкоди природі Півдня України.

Чорнобильське лихо зробило українців особливо чутливими й до чужої біди. Це повною мірою проявилось після страшного землетрусу 7 грудня 1988 р. у Вірменії. Підприємства і установи, громадські організації України, окремі громадяни перерахували у фонд допомоги цієї республіки близько 200 млн. крб. Населенням було відправлено 65 тис. поштових посилок з речами, продуктами харчування. З України до Вірменії відбули 11,8 тис. робітників і спеціалістів – гірничих рятувальників, будівельників, механізаторів, лікарів. У райони стихійного лиха було відправлено 3,6 тис. одиниць будівельної техніки, механізмів і автотранспорту. Залізницею з України відправлено понад 3,6 тис. вагонів з устаткуванням, опалювальними печами, наметами, одягом, продовольством і медикаментами. За ініціативою працівників конструкторського бюро ім. О.К.Антонова було налагоджено авіаміст Київ–Єреван. Авіалайнерами перевезено 5,2 тис. тон вантажів. Українській РСР було доручено будівництво у м. Кіровакані (тепер – Ванадзор), Гукасянському і Амасійському районах житлових будинків площею 650 тис. кв. м¹³. Україна прийняла і розмістила кілька тисяч евакуйованих з районів стихійного лиха.

В.В.Щербицький мав усі підстави заявити: «Наша єдність, дружба народів країни з особливою силою проявлялись і проявляються на крутих поворотах історії, так би мовити, в екстремальних умовах. Так було при ліквідації наслідків на Чорнобильській АЕС. Переконливим доказом цього стали підтримка і допомога, які подаються як з центру, так і всіма союзними республіками населенню Вірменської РСР, яке переживає тепер трагічні наслідки небувалого за силою землетрусу»¹⁴.

¹³ Для відбудови зруйнованих районів // Радянська Україна. – 1988. – 24 грудня. – С. 2.

¹⁴ Виступ члена Політбюро ЦК КПРС, Першого секретаря ЦК Компартії України В.В.Щербицького на Пленумі ЦК Компартії України 12 грудня 1988 року // Радянська Україна. – 1988. – 13 грудня. – С. 3.



Замір радіаційного фону в Київській області, 1986 рік



*Вручення ордена учаснику ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС
генерал-майору Л.В.Бихову – начальнику управління КДБ по місту
Києву і Київській області, 1986 рік*

Пролетарі всіх країн, єднайтесь!

**КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ
РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ**

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ КОМІТЕТ
КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ**

262001, м. Житомир, пл. Леніна, 1

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

**КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ
СОВЕТСКОГО СОЮЗА**

**ЖИТОМИРСКИЙ ОБЛАСТНОЙ КОМИТЕТ
КОМПАРТИИ УКРАИНЫ**

262001, г. Житомир, пл. Ленина, 1

№ 01/108-06
«20» МАЯ 1986 г.

ЦК КОМПАРТИИ УКРАИНЫ

Розсекречено
Секретно

Об оказании помощи в ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС.

Партийные, советские и хозяйственные органы области осуществляют комплекс мер по обеспечению нормальной жизнедеятельности населения районов, подвергшихся радиоактивному загрязнению вследствие аварии на Чернобыльской АЭС.

За 1986–1987 годы на эти цели использовано 34,6 млн.руб. Построено 358 жилых домов, 106,5 км дорог с твердым покрытием, 297 км водопроводных сетей, 29 объектов соцкультбыта, проведены значительные объемы работ по дезактивации.

Вместе с тем радиационная обстановка в области остается сложной. Количество населенных пунктов с повышенной плотностью загрязнения долгоживущими радионуклидами возрастает. Если в 1986 году было 27 населенных пунктов, то в настоящее время в КОНТРОЛЬ

К документу № I329/65 }

г. Мясолу ВА

Считаю также отнесение к решению этих задач неграмотным, т.к. спички решения вынесены по Житомирский обл., а также рассматривают Киевский и Черновицкий областей.

○ результатов т.к. т.к. и руководств этих областей

Резолюція до листа Житомирського обкому КПУ про допомогу, 20 травня 1986 року



На урядовій трибуні 1 травня 1986 року на Хрещатику

З великим боєм сприймав Володимир Васильович міжнаціональні конфлікти, які спливали на поверхню в добу перебудови. Наприкінці горбачовського правління в багатьох республіках у тугий вузол сплелися проблеми соціально-економічні та державно-правові, екологічні та демографічні, проблеми розвитку мови і культури, збереження національних традицій. Кожна з них вимагала до себе великої уваги, за кожною стояли живі люди, долі цілих націй. Багато з тих конфліктів кровоточать й донині.

18 липня 1988 року, виступаючи на сесії Верховної Ради СРСР з приводу конфлікту в Нагірному Карабаху, В.В.Щербицький заявив: «Трудящим Вірменії і Азербайджану, як і всім радянським людям, потрібне безумовно спокійне, нормальне людське життя і збереження правопорядку, а не взаємні чвари, до яких дійшли зараз». На його думку, трагедія стала можливою не лише через «упущення в інтернаціональному вихованні і недоліки в соціально-економічному розвитку й задоволенні національно-культурних потреб населення», але й тому, «що за подіями, які відбуваються, простежується також позиція і дії тих, хто прагне розпалювати національний егоїзм, нагнітати емоції, надаючи їм все більш войовничого антисупільного



Пропозиція України прийнята: для чорнобильців будуватимуть місто Славутич, 1986 рік

і навіть, зараз можна сказати, антирадянського характеру»¹⁵. Лідер України застерігав, що «дехто за кордоном прагне зробити все можливе для того, щоб те, що відбувається зараз у Закавказзі, відбувалось у якомога більших масштабах і в інших районах нашої країни»¹⁶.

Україна була однією з небагатьох пострадянських країн, які наприкінці 1980-х – на початку 1990-х років уникнули кривавого сценарію. І в цьому величезна заслуга її керівництва. «Немає нічого простішого, ніж розбухати суспільну атмосферу, коли мова йде про такі тонкі, делікатні почуття, як національні»¹⁷, – казав В.В.Щербицький. І робив усе, щоб не допустити цього.

Можливо, тому, спостерігаючи за конфліктами в інших республіках СРСР, часто розбуханими націоналістами, «народними фронтами», В.В.Щербицький до останнього опирався створенню Народного руху України за перебудову. Його ініціатори на той час запевняли, що він спрямований «на реалізацію ленінської концепції соціалізму» й підтримуватиме перебудову¹⁸. Але досвідчений політик В.В.Щербицький усвідомлював,

¹⁵ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 32. – Спр. 2425. – Арк. 2.

¹⁶ Там само. – Арк. 3.

¹⁷ Там само. – Спр. 2642. – Арк. 78.

¹⁸ Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. – К.: Інститут історії України НАН України, 2009. – С. 20.

що створюється не просто альтернативна політична партія – зароджується сила, яка виступає проти основ радянського ладу. Подальший розвиток подій підтвердив його передчуття.

В лютому 1989 року під час приїзду М.С.Горбачова до Києва група письменників, в особливості О.Гончар і Д.Павличко, ставила перед ним питання, що КПУ заважає їм поширювати демократію і гласність, створювати Рух. Відстоюючи свою позицію перед генсеком, зачарованим загальними словами письменників про підтримку перебудови, «Щербицький витримав паузу й досить жорстко відповів: «Це вони Вам так кажуть, Михайле Сергійовичу. А нам тут на місці видніше, що до чого». Горбачов зняковів. Тривалий час розмова не клеїлася. Лише згодом московський гість оговтався...»¹⁹.

Після обіцянки генсека, що партія не чинитиме перешкод створенню Руху, В.В.Щербицький уперше попросив про відставку. М.С.Горбачов умовляв залишитися. Але на проведення Установчих зборів Руху перший секретар ЦК КПУ погодився лише тоді, коли питання його відставки в принципі вже було вирішене.

Самі особисті якості В.В.Щербицького – людини послідовної, принципової, трудоголіка, чиїм гаслом було: «треба менше базікати, а перти плуга» – штовхали його до конфлікту з генсеком, за яким закріпилось прізвисько «птаха-говорун». В.К.Врублевський писав, що з часом розчарування М.С.Горбачовим у В.В.Щербицького наростало: «Якщо спочатку воно мало дещо іронічний відтінок, то потім набуло стійкого негативного характеру. Ставало зрозуміло, що працювати з Горбачовим В.В. не зможе і не захоче»²⁰.

Є свідчення, що М.С.Горбачов до останнього не хотів відпускати керівника України, який ще у лютому 1989 р. написав заяву про вихід на пенсію. Проте для себе В.В.Щербицький все вже вирішив. 21 вересня 1989 р. він написав заяву до ЦК КПУ: «У житті нашої партії і держави настав дуже відповідальний

¹⁹ Кравчук Л. Маємо те, що маємо. Спогади і роздуми. – К.: Століття, 2002. – С. 14.

²⁰ Врублевський В. Владимир Щербицкий: записки помощника: слухи, легенды, документы. – К.: Довіра, 1993. – С. 224.

і важкий період практичної реалізації по реформі економічної і політичної системи суспільства у відповідності до рішень XXVII з'їзду, XIX конференції КПРС і першого з'їзду депутатів СРСР. У зв'язку з цим обсяг роботи і відповідальність кожної парторганізації і кожного з нас за результати роботи непорівняно зросли.

На превеликий жаль, вік і стан здоров'я вже не дають мені можливості працювати так, як цього вимагають інтереси справи.

У зв'язку з цим прошу Центральний Комітет компартії України звільнити мене від обов'язків Першого секретаря і члена Політбюро ЦК Компартії України.

Прошу прийняти мою глибоку і сердечну вдячність Політбюро ЦК КПРС, Центральному Комітету, Політбюро і Секретаріату ЦК Компартії України за велику довіру і товариську допомогу в роботі протягом багатьох років спільної роботи у ЦК Компартії України і Раді Міністрів республіки.

По можливості буду прагнути вносити свій посильний внесок у оновлення нашого соціалістичного суспільства»²¹.

28 вересня 1989 р. Пленум ЦК звільнив Щербицького від обов'язків першого секретаря і члена Політбюро ЦК Компартії України «у зв'язку із заявою про вихід на пенсію»²².

У заключному слові на Пленумі В.В.Щербицький сказав: «Всі ці роки я прагнув проводити в життя лінію нашої партії, працював не шкодуючи сил і здоров'я. І зроблено чимало. Але розв'язати багато завдань нам, як і іншим республікам, з відомих причин не вдалося. Проблем, причому серйозних, нагромадилось багато.

Однак при всіх обставинах я можу з чистою совістю сказати, що інтереси партії і благо народу завжди були для мене понад усе»²³.

²¹ ЦДАГОУ. – Ф. 1. – Оп. 62. – Спр. 4506. – Арк. 99.

²² Там само. – Арк. 98.

²³ Сторінки з історії Компартії України: запитання і відповіді / П.Л.Варгатюк, В.К.Василенко, Л.М.Гордієнко та ін. – К.: Либідь, 1990. – С. 332.







ВОЛОДИМИР ЩЕРБИЦЬКИЙ ЯК ОСОБИСТІСТЬ

Життя і діяльність історичних діячів такого рівня, як Володимир Васильович Щербицький, викликають цілком зрозумілий інтерес. Люди хочуть знати про їх звички, інтереси, симпатії, побутові аспекти життя. При всьому розмаїтті думок про роль особи в історії є рація в словах видатного вченого Володимира Вернадського про те, що «все вирішує людська особистість, а не колектив, еліта країни, а не її демос, і значною мірою її відродження залежить від невідомих нам законів появи великих особистостей». Ключем до розуміння В.В.Щербицького як особистості може слугувати й таке твердження цього вченого: «Соціалізм ґрунтується на підпорядкуванні особи благополуччю більшості». А саме поліпшенню життя трудящих, утвердженню соціальної справедливості, що становить сутність соціалізму, було присвячене все життя Володимира Васильовича. Його відданість комуністичній ідеї, справі соціалізму не викликає найменших сумнівів.



У день свого 65-річчя



Зі студентами рідного інституту

53

К документу № 767/147

т. Ельсенакхон
 пр. вместе с Орлик М.А.
 подумано как решить эту
 задачу, не нарушая законов
 воены пред. СМ росс.

Щербицкий
 17489

К документу № 1266/234

16
 10

т. Катура Б.В.

А что предприняло обобщить?
 Каково подожжете сейчас?
 Нет ли таких фактов о
 Фрэнк А.Д.?

Щербицкий 17686

Послідовність своїх поглядів він довів у добу перебудови, коли не один з членів Політбюро та ЦК КПРС обміняв партквиток на президентську посаду, а обласкані радянською владою інтелігенти спалювали партквитки в прямому ефірі. Ніщо не заважало й українському лідерові здійснити такий кульбіт. Але В.В.Щербицький залишився вірним ідеї, якій присвятив своє життя. Водночас він ніколи не був вузьколобим догматиком, яких не бракувало серед радянських керівників, сприймав нове, прагнув до змін. Його службове зростання було природним, обумовленим талантом організатора, результатами практичної діяльності.

В.В. (так називали першого секретаря в апараті ЦК КПУ) відрізняла висока працьовитість і відповідальність, вимогливість до себе і до всіх, хто працював з ним, уміння добиватися досягнення поставлених цілей. Сам він був справжнім трудоголіком, рідко знаходив час на що-небудь інше, крім роботи. На роботу приходив о 9-й, додому часто йшов після перегляду програми «Час» (починалась о 21-й). Але після 19-ї намагався не турбувати підлеглих.

Робочий день першого секретаря ЦК починався зі знайомства з повідомленнями, що надійшли. До 11-ї години вивчав термінові документи, давав по них відповідні доручення. Потім приймав кадри, з якими знайомився особисто. Навіть традиційні спільні обіди членів Політбюро, секретарів ЦК використовувались для узгодження робочих питань. З 45 днів відпустки відпочивав місяць. Але й під час відпочинку практикував ділові поїздки та зустрічі.

Бувши доволі жорстким керівником, В.В. Щербицький прагнув тримати підлеглих «у тонусі», часто критикував (хоча, на відміну від попередника, уникав «крутих» розмов, розносив і «накачок», зрідка підвищував голос), завжди підтримував тих, хто виявляв ініціативу, добре справлявся з роботою.

В.В.Щербицький володів винятково гострим політичним чуттям. Маючи величезний життєвий досвід, раніше від бага-

тьох у керівництві КПРС усвідомив як необхідність глибоких змін у радянському суспільстві на новому етапі його розвитку, зміцнення в ньому демократичних засад, перебудови системи економічних відносин, повороту економіки до вирішення нагальних соціальних проблем, так і небезпеку горбачовських експериментів, що вели країну до економічного колапсу та розвалу. На липневому (1989 р.) засіданні Політбюро ЦК КПРС він попереджав, що переукладання Союзного договору несе надто багато ризиків¹.

Вражають мудрість і прозорливість Володимира Васильовича у вирішенні кадрових питань. Це особливо проявилось у його ставленні до неодноразових пропозицій членів Політбюро рекомендувати Л.М.Кравчука на посаду секретаря ЦК з ідеологічних питань. Його характеризували як підготовленого в теоретичних питаннях члена партії, активного у пропаганді марксистсько-ленінських ідей, у боротьбі з «буржуазним націоналізмом», «релігійним дурманом». В.В.Щербицький на ці пропозиції відповідав: «Я не можу цю людину до кінця зрозуміти. Боюсь, що він повністю покаже себе тільки тоді, коли прийде до влади. І то – не з кращого боку». Під час останньої розмови з колегами після ухвалення рішення про вихід у відставку В.В. на чергову пропозицію щодо Кравчука він сказав: «Працювати вам, як вирішите, так і буде. Але я цій людині не довіряю». Важко сказати, чому його наступники не зважили на перестороги мудрої людини з надзвичайно важливого політичного, кадрового питання. Помилки, допущені ними, обернулись трагічними наслідками для КПУ (неконституційне рішення про заборону партії у серпні 1991 року підписав саме Кравчук як Голова Президії Верховної Ради України, рекомендований ЦК КПУ на цю посаду)².

¹ В Політбюро ЦК КПРС... По записам Анатолія Черняєва, Вадима Медведєва, Георгія Шахназарова (1985–1991) / Сост.: А Черняєв (рук. проєкта), А.Вебер, В.Медведєв. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – С. 497.

² Шевченко В.С. Мої літа, моє багатство: спогади, роздуми, відповіді. –/Київ, 2005. – С. 328 – 330.

Коли в 1988 році було вирішено на 30% скоротити склад працівників апарату ЦК КПУ, В.В. Щербицький сказав: «Треба подбати, звичайно, про працевлаштування вивільнюваних працівників. Не можна допустити, щоб хоч одна людина, яка віддала партійній роботі немало сил і здоров'я, виявилась обійденою, зазнала несправедливості»³.

В.В.Щербицький був об'єктивним в оцінці кадрів, непримирно ставився до проявів нечесності, безвідповідальності, порушень партійної і державної дисципліни, будь-яких відступів від моральних засад і законів. Він закликав секретарів, завідувачів відділами ЦК, керівників Ради Міністрів УРСР так будувати свою роботу, щоб частіше бувати і краще знати становище на місцях, виявляти більше ініціативи і наполегливості. Не втомлювався нагадувати, що керівник будь-якого рангу повинен бути не лише розумною і висококваліфікованою, але й глибоко порядною людиною. Володимир Васильович неодмінно цікавився сімейним становищем претендента на високу посаду, складом сім'ї, стосунками подружжя.

Йому належить «формула», яку він часто повторював: «Будь-яке порушення або зловживання або причетність до них члена партії, як і примиренське ставлення до порушників, несумісні з перебуванням у лавах партії, а тим більше на керівній посаді»⁴. Суворі заходи застосовувались до керівників, які зловживали владою, використовували службове становище в особистих, корисливих цілях. Широкий резонанс у республіці мали рішення щодо керівників міста Кадіївка Ворошиловградської області, Новосанжарського райкому Полтавської області, міста Коломия Івано-Франківської області, які припустилися серйозних порушень або були помічені в негідній поведінці і за це позбулися посад і партквитків. Керівним працівникам

³ Про роботу по виконанню в республіці рішень XIX Всесоюзної конференції КПРС, липневого і вересневого (1988 р.) Пленумів ЦК КПРС. Доповідь члена Політбюро ЦК КПРС, Першого секретаря ЦК Компартії України В.В.Щербицького на Пленумі ЦК Компартії України 10 жовтня 1988 року // Радянська Україна. – 1988. – 11 жовтня. – С. 2.

⁴ Крючков Г.К. Трудные уроки. Размышления бывшего партийного работника. – К.: Оріяни, 2004. – С. 73.

не рекомендувалося купувати автомобілі, будувати дачі, обзаводитись садовими ділянками. Через це можна було втратити не лише посаду, але й партквиток. Не схвалював лідер КПУ і прагнення високопосадовців навчатися в аспірантурі й захищати дисертації. Сьогодні добре відома ціна таким «аспірантам» і їхнім «дисертаціям», левову частку яких люди, чиє прізвище стоїть на обкладинці, не тільки не писали, але навіть і не читали. Одним з улюблених висловів В.В. Щербицького було: «А що скажуть люди?» Так він мотивував відмови різноманітним прохачам.

Звичайно, без порушень і зловживань не обходилося. Життя є життя. Як відмічав В.А. Масол, «Те, що відбувалось на Україні, відображало загальну обстановку в країні. Може, з тією тільки відмінністю, що тут не дійшло до таких кричущих злочинів, як факти корупції крупних керівних працівників, запеклого хабарництва, масові організовані крадіжки, які були виявлені в середині 80-х років в ряді регіонів країни»⁵.

Багато про що говорить й та обставина, що після 1991 року на переважній більшості керівних посад в регіонах, на підприємствах, у господарствах тривалий час залишалися працівники, висунуті за радянських часів. Їх відповідальне ставлення до справи затримувало остаточний розвал вітчизняної економіки.

На жаль, після 1991 року систему кадрової роботи, яка складалася за часів В.В.Щербицького, було зламано. Звичною практикою стало висування на керівні посади («хлібні місця») «своїх» людей, пов'язаних розграбуванням загальнонародного добра, ставлеників корупційних кланів.

Певною мірою це стало наслідком однобічного підходу багатьох партійних комітетів у роботі з кадрами, особливо в добу перебудови. При їх доборі бралися до уваги, в основному, ділові якості працівників, організаторські здібності. Менше стало приділятися уваги таким якостям, як чесність, порядність, неподкупність, і особливо – що мало трагічні наслідки для Ком-

⁵ Виталий Масол. Упущенный шанс. – Киев. Издательство «Молодь», 1993, С 18.

партії – політичній зрілості висуванців, наявності в них бійцівських якостей, здатності захищати ідеї і принципи. Між тим в суспільстві все більшого поширення набували споживацькі настрої, прагнення до збагачення. З'явилися спритні ділки, у тому числі серед працівників партійних, радянських, профспілкових, комсомольських органів. З цього середовища у подальшому вийшло чимало тих, кого стали називати олігархами. Ці процеси повною мірою розгорнулися під час горбачовської перебудови, вже після виходу В.В.Щербицького на пенсію.

Першого секретаря ЦК КПУ вирізняли самостійність, твердість і сміливість в обстоюванні своєї думки, принципової позиції. Яскравим свідченням тому є, як вже відзначалось, позиція, зайнята Володимиром Васильовичем відносно сумнівних новацій М.С.Хрущова. Це коштувало йому не лише відставки, але й інфаркту. Але він витримав, не зігнувся.

До кожного питання В.В.Щербицький підходив з позиції, наскільки те чи інше рішення відповідає інтересам країни, чи сприяє воно підвищенню рівня життя людей. І займав принципову позицію з усіх питань, що стосувались інтересів СРСР та його складової частини – Української РСР, зміцнення обороноздатності і міжнародних позицій країни. Мав унікальну пам'ять, тримав у ній тисячі цифр, прізвищ, деталі життя і роботи багатьох осіб.

Це була скромна, високоінтелігентна людина з широким світоглядом і надзвичайно високим рівнем політичної і загальної культури. Майже кожен, кому довелося спілкуватися з В.В.Щербицьким, був у захваті від розмови з ним. Незважаючи на чини і посади, він однаково добре ставився до всіх людей і звертався на «Ви». Викликали повагу спокійний і виважений тон, такт і вміння вести розмову. Володимир Васильович умів слухати і чути співрозмовника. При цьому, не перебиваючи, давав можливість висловитися до кінця. Він приймав людей безпосередньо у ЦК, постійно спілкувався з робітниками і селянами під час численних поїздок республікою. Тому знав очі-



кування й потреби людей не з чуток чи доповідей. Відкритим міг бути настільки, наскільки дозволяла займана посада. З колегами та підлеглими підтримував рівні, ділові стосунки, але близько не сходився. Лише одного разу, невдовзі після обрання першим секретарем ЦК КПУ запросив на межигірську дачу О.П.Ляшка та І.К.Лутака з дружинами. Після обіду оглянули будівлі, сад, оранжерею. О.П.Ляшко згадував:

«Як ви думаєте, звертається до нас господар, якщо ось так щодня обходити ці володіння, чи залишиться час для роботи?»

Навряд чи, відповіли ми в один голос, не розуміючи ще, куди він хилить.

А ось Петро Юхимович знаходив...»⁶.

В.В.Щербицький був людиною широких, різноманітних інтересів. За свідченням академіка Національної Академії наук України Петра Толочка, він «живо цікавився історією і, що особливо приємно автору цих рядків, археологією. Це завдяки йому талановитий український археолог і поет Б.М.Мозолевський після видатних курганних відкриттів отримав академічне підвищення і житло. Живим є мій спогад про те, як Володимир Васильович, разом з усім Політбюро і Радою Міністрів, оглядав дерев'яні зруби X-XII віків на Подолі. Нічого подібного неможливо уявити собі сьогодні. Йому належало останнє слово в дискусії про вік Києва і святкування його ювілею. Не будучи переконаним у тому, що наше місто дійсно виникло 1500 років назад, він, одна, погодився з цією датою. «Якщо наші наступники визначать інший час початку Києва, – говорив Володимир Васильович, – вони відзначать ювілей ще раз».

Про виняткову порядність і справедливість В.В.Щербицького красномовно свідчить і такий факт. У Дніпропетровський області з часом склалося негативне ставлення значної частини партійного активу, громадськості до першого секретаря обкому партії В.Г.Бойка. На засіданні бюро обкому, яке відбулося у

⁶ Ляшко А.П. Груз памяти: Трилогія: Воспоминания. Кн. 3, ч. II: На ступенях власти. – К.: ИД «Деловая Украина», 2001. – С. 12.

присутності інспектора ЦК КПУ Є.В.Мармазова, члени бюро висловились за винесення питання про В.Г.Бойка як першого секретаря обкому на обговорення пленуму обкому партії. Пленум ухвалив рішення про звільнення його з цієї посади, що викликало негативну реакцію В.В. Дісталось й Мармазову. Було проведене друге засідання Пленуму обкому, на якому підтверджене перше рішення.

Минув час. Є.В.Мармазов вже працював другим секретарем Кіровоградського обкому партії. В.В.Щербицький, прямуючи до Дніпропетровської області, заїхав до Кіровограду, провів бесіду з секретарями обкому партії про стан справ в області і в їх присутності сказав, звертаючись до Є.В.Мармазова: «У справі по Дніпропетровському обкому партії Ви займали правильну, принципову позицію. Я був неправий. Пробачте мене, старого». Не кожний великий керівник здатний на такий вчинок.

За роки перебування на найвищих посадах в республіці В.В.Щербицький прагнув позбутися обтяжливих партійних ритуалів, які забирали багато часу й коштів. Зокрема, скасував зустрічі першого секретаря на кордоні областей з традиційним застіллям, спільне відзначення Нового року керівниками республіки. «Новий рік, – вважав він, – це сімейне свято, і кожен має зустрічати його в колі сім'ї, яку ми й так мало бачимо»⁷. На спільне святкування члени Політбюро, секретарі ЦК, заступники голови Ради Міністрів з дружинами збирались лише Першого травня і 7 листопада в Заліссі.

Щодо поїздок по республіці, то кожна з них була діловою, підпорядкованою вивченню на місцях ситуацій, роботи кадрів, кращого досвіду, вирішенню конкретних питань. Такого, щоб тільки розрізати стрічку на новозбудованому об'єкті, використати це, як тепер сказали б, для підвищення свого «іміджу», не було.

Авторитет В.В.Щербицького був високим не лише в Україні,

⁷ Власенко А.К. В.В.Щербицький и его время. – Харьков: Фолио, 2009. – С. 147.



але й в усьому Союзі, а також за межами країни. До нього з повагою ставилися лідери країн соціалістичного табору, інших держав. Володимир Васильович був одним з найавторитетніших членів Політбюро ЦК КПРС. З його думкою рахувалися. Неодноразово керівники обкомів інших республік казали українським колегам: «Вам, українцям, добре – у вас є Щербицький!».

Сучасники відзначали особисту скромність В.В.Щербицького, невибагливість у побуті. У 1961 році, коли його вперше призначили Головою Ради Міністрів УРСР, за заведеним звичаєм він мав оселитися в 16-кімнатному особняку на Тимофіївській вулиці. Але Володимир Васильович відмовився. Особняк був переданий під дитсадок. Здивованим пояснював: «Як я можу займати такий великий особняк? Навіщо він мені потрібен? Людям же дітей нікуди відвести для того, щоб мати можливість працювати?»⁸. Він зайняв квартиру в будинку дореволюційної побудови по вулиці Десятинній.

Так само і після обрання на посаду Першого секретаря ЦК КПУ. В.В.Щербицький відмовився переїздити до особняка на вулиці Герцена, де мешкали попередні перші особи республіки. З ініціативи В.В. цей будинок було передано дитячій медичній установі, а незабаром поруч звели корпуси Республіканського центру педіатрії і акушерства, одного з найкращих в СРСР.

Коли в середині 1980-х рр. в будинку на Десятинній було розпочато ремонт, сім'я Щербицьких переїхала на вулицю Карла Лібкнехта, 26 (нині Шовковична). Квартира першої особи республіки була порівняно скромною і за площею, і за висотою. Меблі та посуд були державними. Ніяких підземних переходів, зимових садів, басейнів та інших надмірностей, про які розпускали плітки недоброзичливці, не було.

Як усі люди, що пережили воєнне лихоліття, В.В.Щербицький був надзвичайно ощадливим. Стежив, щоб у квартирі не горіло даремно світло. Аргумент був залізний: «Лампочка горить

⁸ Там само. – С. 144.

– шахтар працює». Крім квартири, родина Щербицьких користувалася державною дачею – двоповерховим будинком в Межигір'ї. У 2007 р. його знесли за розпорядженням В.Януковича.

Почуття міри і гарного смаку проявлялось і в стилі одягу В.В.Щербицького. Добре пошиті київськими майстрами костюми неяскравих спокійних тонів мов вліті сиділи на його стрункій фігурі і виглядали дуже елегантно. Особливу увагу В.В. звертав на краватки. Вони завжди йому личили.

Сьогодні, коли політики зазвичай оточені натовпом «боді-гардів», у це важко повірити. Але до обрання членом Політбюро ЦК КПРС В.В.Щербицький взагалі не мав охорони. Не було й машини супроводу. Статус члена Політбюро передбачав особливий режим охорони. Відтепер у машині постійно перебував співробітник КДБ, який називався «прикріпленим». З'явилась і машина супроводу, призначена забезпечувати «зелену вулицю». За спогадами водія В.В.Щербицького О.Кабанова (у роки війни був особистим водієм генерала М.В.Ватутіна), «вперше побачивши її перед собою, Володимир Васильович відразу ж попросив приборати і в подальшому вона проходила трасу поїздки за декілька хвилин до того, як на ній з'являлась машина Щербицького»⁹. Знаючи, що його водій не палить, затягтий курець В.В.Щербицький ніколи не дозволяв собі палити в салоні автомобіля.

Хоча багато авторів вважають В.В.Щербицького прибічником патріархальної родини, це не зовсім справедливо. Його дуже дратувала Раїса Горбачова, яка дозволяла собі втручатися в розмови керівників держави, могла відчитати члена Політбюро ЦК КПРС по телефону і навіть «поперлась» (вислів самого В.В.) на засідання Політбюро ЦК КПУ. Дружина лідера Компартії України Аріадна (Рада) Щербицька, на відміну від супутниць життя більшості керівників СРСР, не була домогосподаркою, а працювала – до пенсії викладала російську мову і літературу в школі. На прохання місцевого керівництва при-

⁹ Володимир Щербицький: Спогади сучасників / за ред. В.Ф.Возіанова, В.К.Врублевського, Ю.Н.Єльченка, Б.В.Іваненка. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 304.



значити її директором, В.В. рішуче відповів: «Доки я перший секретар, моя дружина має бути рядовим вчителем, а не директором»¹⁰.

В.В.Щербицький був пристрасним уболівальником київського «Динамо», регулярно відвідував стадіон, знав внутрішню «кухню», найтонші нюанси гри, суддівства. Рада Гаврилівна Щербицька згадувала: «На стадіоні стояли рівні лавки, які трималися на якийсь цементній основі, і я не могла зрозуміти: приходимо додому, один раз, другий – дивлюся, а у чоловіка всі підбори зчесані. Переживав, кури́в, схоплювався...

Володя без футболу не міг, і вже в Києві, навіть якщо дивився матчі вдома, все намагався записувати. Не тільки хто забив

¹⁰ Там само. – С. 297.

і коли, але і хто який дав пас, на якій хвилині – все це жахливо йому подобалося. Я, чесно кажучи, до футболу була байдужа, і тому він у себе в кабінеті вболівав. Ніхто йому не заважав: телевізор, сигарети, попільничка, ручка, блокнот. Іноді загляну, а він бурчить: “Ну ось бачиш, тільки прийшла, наші гол пропустили”. Він не тільки футбол любив, але і хлопців-футболістів, ставився до них, як до своїх дітей. У перервах іноді заходив в роздягальню, а потім мені розповідав: “Боже, які вони побиті, які нещасні!” Він їх дуже шкодував...»¹¹.

Саме за підтримки В.В. у «Динамо» розпочалась «ера Валерія Лобановського», коли було зламано гегемонію московських клубів у радянському футболі, здобуто почесні міжнародні трофеї – двічі Кубок володарів кубків (1975, 1986 рр.) і Суперкубок УЄФА (1975 р.) Психологічно надзвичайно важливою була перемога у 1986 році, одразу після Чорнобильської катастрофи. У 1988 році укомплектована київськими динамівцями збірна СРСР на чолі з В.В.Лобановським стала фіналістом чемпіонату Європи.

Ці успіхи стали наслідком, зокрема, й чудового матеріального та кадрового забезпечення київського клубу. Володимир Васильович постійно турбувався про побутові питання спортсменів. «Люди, що приносять славу Україні, повинні мати постійну підтримку держави», – таким було його кредо в галузі спорту. Цими настановами керувався на практиці і куратор спорту від ЦК, секретар ЦК КПУ Я.П.Погребняк.

Воротар легендарного «Динамо-1988» В.В.Чанов стверджує, що В.В. був у буквальному розумінні кумиром київських динамівців: «Під час відвідин бази “Динамо” Щербицький поводив себе абсолютно природно, цікавився, чим нас годують, обідав разом з командою. Якщо на столах виявлялося недостатньо овочів, через добу вони з’являлися у необхідній кількості».

¹¹ Вдова Щербицького в единственном интервью: После смерти мужа пришлось выселиться из ведомственной квартиры, у нас нет даже элементарной машины // <http://gordonua.com/publications/vdova-shcherbickogo-v-poslednem-intervyu-posle-smerti-muzha-prishlos-vyselitsya-iz-kvartiry-u-nas-net-dazhe-mashyny.html>

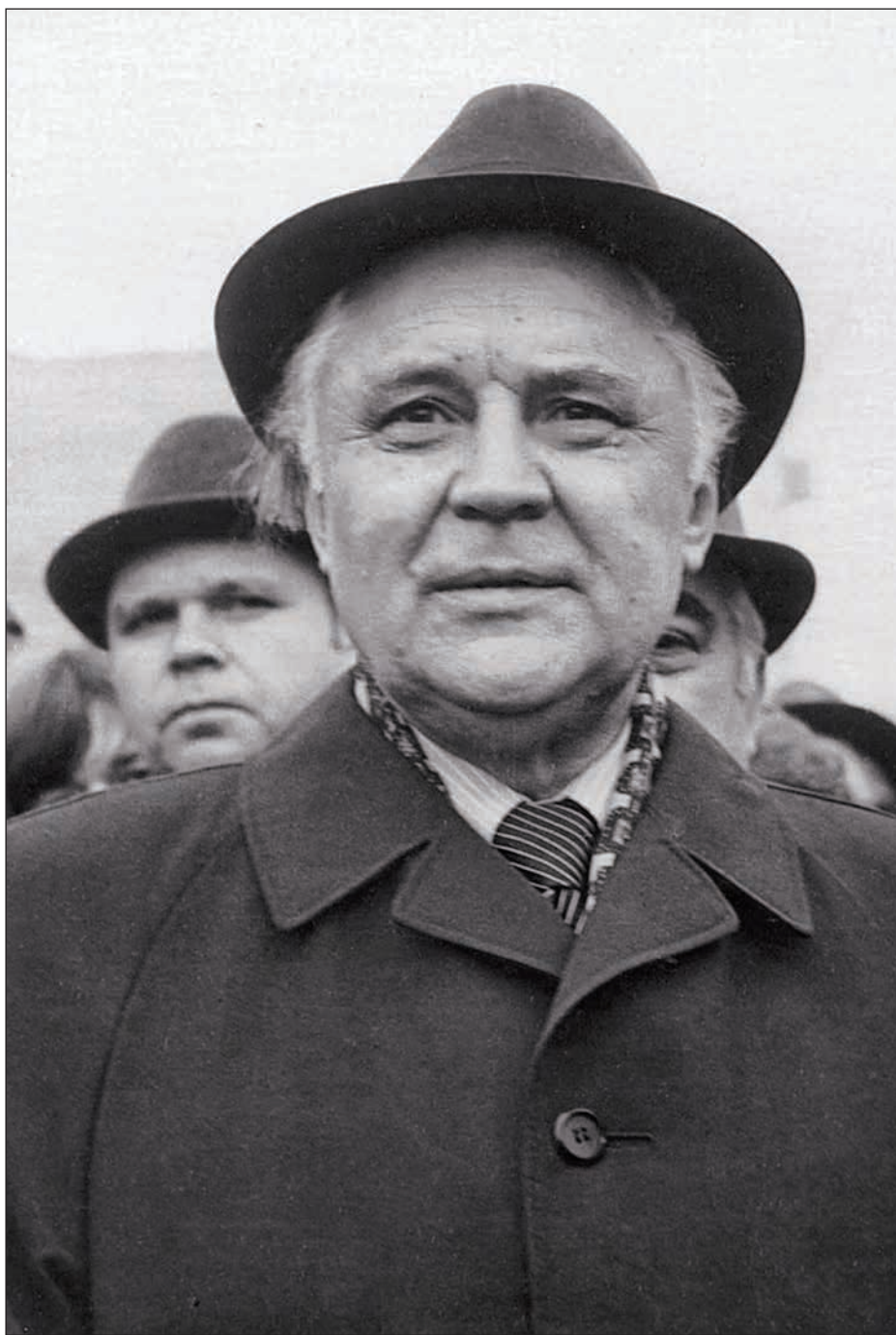


Фото Бас А.О.



Володимир Васильович з онуком



Володимир Васильович з донькою у Криму. Серпень 1988 року



Квіти для мами. Фото Бас А.О.



З мамою. Фото Бас А.О.

кості. По-батьківськи тепло ставився до кожного гравця, не дарма між собою ми називали його “татом”»¹².

Сам В.В.Щербицький регулярно підтримував себе в належній фізичній формі: робив ранкову гімнастику, грав у великий теніс. Хоча спочатку на пораду Б.Є.Патона грати в теніс здивовано відповідав, що не має місця для таких занять.

Полювання для В.В.Щербицького було лише необхідним ритуалом, оскільки це було захопленням М.С.Хрущова, Л.І.Брежнєва, П.Ю.Шелеста. Сам він, скоріш за все, не відчував задоволення від вбивства тварин і згодом взагалі припинив їздити на полювання. А також заборонив і відповідальним працівникам. Відтепер номенклатура могла виїздити на полювання, як правило, лише на відкриття мисливського сезону.

Любив В.В.Щербицький класичну музику, особливо духові оркестри, і сам колись грав на трубі.

Пристрастю усього життя Володимира Васильовича ще зі шкільних років були голуби. Любов до цих сизокрилих птахів проніс він через усе життя. В Києві мав голуб’ятник і на Десятинній, а згодом і в дворі будинку на Карла Лібкнехта. Щоранку перед тим, як вирушати на роботу, заходив до своїх улюбленців. І повертаючись після важкого відрядження чи насиченого трудового дня, перш за все, заходив на голуб’ятню, тільки потім йшов до квартири.

Висока посада зобов’язувала В.В.Щербицького, який в молодості відзначався запальним характером, тримати всі хвилювання в собі. Через це відчував постійну втому, перенапруження. З часом почали даватися ознаки хвороби. Мав проблеми з серцем, виразкою шлунку, після Чорнобиля почав кульгати. До того ж багато палив і рідко звертався до лікарів.

Після відставки Володимир Васильович прожив п’ять місяців і не дожив всього лише один день до свого 72-го дня народження. 12 лютого 1990 року востаннє побував на Пленумі ЦК КПРС у Москві, на якому його вивели зі складу Політбюро.

¹² Володимир Щербицький: Спогади сучасників / за ред. В.Ф.Возіанова, В.К.Врублевського, Ю.Н.Єльченка, Б.В.Іваненка. – К.: Ін Юре, 2003. – С. 352.

«Після закінчення Пленуму, десь близько 19 години, ми повернулися в наше постійне Представництво в Москві, – згадувала В.С.Шевченко. – Стояв лютий мороз. Володимир Васильович у дворі палив одну цигарку за одною. Було помітно: багаторічний лідер українських комуністів, усього нашого народу почував себе погано. Жіночим чуттям я зрозуміла: треба негайно летіти до Києва. Але Івашко призначив виліт на ранок наступного дня. Самого ж його ще не було – затримався у Кремлі. Коли ж він з'явився, ми з Борисом Євгеновичем Патонем умовили його летіти ввечері цього дня»¹³.

На 16 лютого планувалась сесія Верховної Ради УРСР, на яку виносилось питання про екологічне становище в республіці і заходи щодо його поліпшення. Значна увага мала бути приділена ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Дебати очікувались гарячі. До того ж вперше планувалось вести пряму трансляцію сесії зранку і повтор увечері по телебаченню. Якраз тоді бажаючі дешевої популярності «демократи» розпускали плітки про вивезення В.В.Щербицьким до Швейцарії «семи вагонів добра», про наступну еміграцію сім'ї. По його доброму імені ще за життя і після смерті цинічно потопталися чимало недостойних людей, у тому числі й з когорти колишніх «соратників». Сам Володимир Васильович дуже болісно це переживав, хотів прийти на сесію. Але лікарі категорично заборонили.

«Сесія почалася бурхливо, – продовжує спогади В.С.Шевченко. – Одні депутати зі своїми пропозиціями вибігали до трибуни, інші кричали: «До суду Щербицького і Шевченко!» Під будівлею Верховної Ради стояв натовп мітингуючих з такими ж гаслами. Його ж у цей час карета швидкої допомоги везла до лікарні»¹⁴.

З останнього інтерв'ю Ради Гаврилівни Щербицької: «Зліг із запаленням легенів і швидко згорів – практично за добу, до того ж «швидка» не могла чомусь знайти під'їзд... Кілька годин плутала. Була жаклива хуртовина, ми багато разів дзвонили на

¹³ Там само. – С. 54.

¹⁴ Там само. – С. 56.



Щасливе подружжя Володимира та Ради Щербицьких

станцію, нам казали: «Так, виїхали», а що шукати? Жили ще на Шовковичній (тоді Карла Лібкнехта): ви знаєте цей будинок, головний вхід, а з іншого боку – чорний вхід і під'їзд... Коротше, «швидка» нібито заблукала...

Чесно кажучи, у мене навіть думки не було, що завтра ввечері Володі вже не буде. Два рази серце його зупинялося, його запускали, а на третій вже не змогли. О 20.40 подзвонив начальник Четвертого управління Терновий і сказав, що Володимира Васильовича більше немає»¹⁵.

Смерть настала близько 17.00. Причиною став розрив серця. Хоча згодом дехто поширюватиме чутки про самогубство.

В робочому столі В. Щербицького залишився останній лист.
«На всякий випадок.

Дорога Радусю!

1. Це всі наші багаторічні заощадження – 55-60 тис. крб. у сейфі, якими ти повинна розумно розпорядитися (мама, ти, Вовочка, діти).

2. Ордени, медалі, грамоти, військовий ремінь, польову сумку і військовий кашкет прошу зберегти як сімейні реліквії... В іншому розберися, будь ласка, сама. Друзі допоможуть. Цілую тебе, моя люба, міцно, міцно. В.Щербицький».

Ховали В.В.Щербицького у понеділок. Колона людей, що бажали попрощатися з ним, розтяглася від заводу «Арсенал» до клубу Кабінету Міністрів. Церемонія прощання мала закінчитись о 13-й годині. Але її продовжили до 15-ї. Надто багато було бажаючих попрощатися з покійним. На жаль, майже ніхто з вищих керівників СРСР та України не виявив мужності проводити в останню путь свого соратника і наставника. Коли траурна процесія рухалась Хрещатиком, голуб'ятники Києва випустили в небо десятки прекрасних птахів...

¹⁵ Вдова Щербицького в единственном интервью: После смерти мужа пришлось выселиться из ведомственной квартиры, у нас нет даже элементарной машины // <http://gordonua.com/publications/vdova-shcherbickogo-v-poslednem-intervyu-posle-smerti-muzha-prishlos-vyselitsya-iz-kvartiry-u-nas-net-dazhe-mashyny.html>





ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО



Київ, міст ім. Є.О. Патона. 80-ті роки

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО

Співставлення того, що було зроблено в нашій країні за роки, коли на чолі її був В.В. Щербицький, з тим, що відбувається в ній тепер, дає переконливий матеріал для об'єктивної оцінки його як політичного і державного діяча і як людини.

На жаль, Володимир Васильович не залишив по собі ні розгорнутих мемуарів, ні епізодичних спогадів. Навіть інтерв'ю, даних ним засобам масової інформації, одиниці. Завжди завантажений державними справами він не мав можливості приділяти цьому увагу. Та за ним залишилася

велика європейська країна, яку за потенціалом, розвитком індустрії, сільського господарства, науки, культури цілком обгрунтовано порівнювали с тодішньою Францією.

За час перебування В. В. Щербицького на вищих керівних посадах в Україні майже вчетверо зріс її економічний потенціал. Обсяги промислового виробництва збільшились приблизно в п'ять разів, а в таких галузях, як електроенергетика- в шість, машино-, приладобудування, металообробка – в 12 разів.

Україна стала однією з найпотужніших космічних держав. Продуктивність суспільної праці та реальна заробітна плата зросли більш як у 2,5 раза. Чисельність населення зросла майже на 10 мільйонів людей.

Доба Щербицького залишила Україні, яка проголосила незалежність, високорозвинене сучасне народне господарство, потужний науковий потенціал і всесвітньо відомі здобутки українських вчених, чудові системи освіти і соціального захисту, унікальні літературу і культуру. І хоча в ті роки не прийнято було говорити про соціальну державу, Українська Радянська Соціалістична Республіка насправді була такою.

Сьогодні, коли робляться спроби принизити чи взагалі замовчати роль В.В. Щербицького, коли чиниться наруга над пам'ятками, що відображають вдячність співвітчизників йому і його соратникам, можна саказати одне: спростувати конкретні факти про життя і результати подвижницької діяльності багаторічного лідера Компартії України і Радянської Української держави неможливо. У вітчизняній і світовій скарбниці назавжди залишиться також його величезний досвід як видатного політичного і державного діяча.

Україна з повним правом може пишатися своїм сином!



ТЕЛЕГРАМА

<p>П Р И Й О М</p> <p>_____</p> <p>Бланк № 88</p> <p>Приёмщи</p>	<p>ПЕРЕДАЧА</p> <p>ГО Г. Х.</p> <p>№ зв'язку _____</p> <p>Передав _____</p>	<p>Адреса _____</p> <p>_____</p> <p>_____</p> <p>_____</p>
--	---	--

ОСВОБОЖДЕНИЯ СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ ОТ НЕМЕЦКО-ФАШИСТСКИХ
 ЗАХВАТЧИКОВ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ
 УКРАИНСКИЙ НАРОД ВНЕС ОГРОМНЫЙ ВКЛАД В ДЕЛО РАЗГРОМА
 ГИТЛЕРОВСКОЙ ГЕРМАНИИ ОТ ВСЕЙ ДУШИ ЖЕЛАЮ ВАМ И ВСЕМ
 ТРУДЯЩИМСЯ УКРАИНЫ БОЛЬШИХ УСПЕХОВ В ТРУДЕ НА БЛАГО
 НАШЕЙ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ РОДИНЫ МИНИСТР ОБОРОНЫ СОЮЗА

Личный листок по учёту руководящих кадров

1. Фамилия Щербинин
 имя Владимир отчество Васильевич
2. Пол м 3. Год и м-ц рождения 1918 4. Место рождения:
 а) по существовавшему в то время адм. делению г. Верхнеднепровск, Екатеринославской губ.
 б) по существующему в настоящее время адм. делению г. Верхнеднепровск, Днепропетр. обл.
5. Национальность Украинец 6. Соц. происхождение:
 а) бывшее сословие (звание) родителей рабочий
 б) основное занятие родителей до Октябрьской революции рабочий - токарь, после Октябрьской революции механик
7. Основная профессия (занятие) * Студент,
 стаж работы по этой профессии 8. Соц. положение * Студент 9. Партийность чл. КПСС
10. Какой организацией принят в КПСС Октябрьский РК, г. Днепропетровск
11. Партстаж 1941 № партбилета 05085112 или к/карточки (м-ц, год)
12. Стаж пребывания в ВЛКСМ с 1931 по 1941 13. Состоял ли в других партиях (каких, где, с какого и по какое время) не состоял
14. Состоял ли ранее в КПСС нет с какого и по какое время (да, нет) и причины исключения или выбытия
15. Участвовал ли в антипартийных группировках (каких, когда) и имел ли колебания в про-



ЧАСТИНА ДРУГА

Президиум Верховного Совета
Украинской ССР

Подлежит опубликованию в "Ведомостях", газетах "Правда", "Известия" и республиканской печати Украинской ССР

УКАЗ ПРЕЗІДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР
 УКАЗ ПРЗІДУМА ВЕРХОЎНАГО САВЕТА ССРС
 УКАЗ ОЛИИ СОВЕТИ ПРЕЗИДУМИНИНГ ФАРМОНИ
 УКАЗЫ ЖОГАРГЫ СОВЕТИ ПРЕЗИДУМУНЫҢ
 УКАЗЫ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
 УКАЗЫ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
 УКАЗЫ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС



УКАЗУЛ ПРЕЗИДУМУЛУЙ СОВЕТУЛУЙ СУПРЕМ АЛ УНИУНИЙ РСР
 ПСРС АУГСТАКЪС РАДОМЕС ПРЕЗИДИЈА ДЕКРЕТС
 ССРС ЖОГОРКУ СОВЕТИНИН ПРЕЗИДУМУНУН УКАЗЫ
 УКАЗИ ПРЕЗИДУМИ СОВЕТИ ОЛИИ ССРС
 УКАЗЫ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
 УКАЗЫ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС
 УКАЗЫ ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС

УКАЗ
 ПРЕЗИДУМА ВЕРХОВНОГО СОВЕТА ССРС

№ 1

**ПОСТАНОВА БЮРО ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБКОМУ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ
«ПРО РІШЕННЯ БЮРО ДНІПРОДЗЕРЖИНСЬКОГО МІСЬКОМУ КП УКРАЇНИ
“ПРО СТАТТЮ “ГЛУШНИКИ КРИТИКИ ТА ЇХ ПОКРОВИТЕЛІ”, ОПУБЛІКОВАНУ
В “РАБОЧЕЙ ГАЗЕТЕ” 10 ЛЮТОГО 1957 Р.»**

3 квітня 1957 р.

4-го январа с. г. многотиражна газета «Строитель» (редактор тов. Засов) — орган партійного комітета, об'єднаного постройкома, управління треста «Дзержинскстрой» опублікувала статтю інженерно-технічних працівників «Поговорим о премиях», в якій в основному правильно вказано о наявності недоліків при розподілі премії серед працівників управління треста.

Бюро обкома КП України відзначає, що бюро Сталинського райкома партії, не перевіряючи по суті фактів, викладених в цій статті, прийняло неправильне, помилкове рішення, в якому був також вирішено питання про звільнення тов. Засова від обов'язків редактора многотиражної газети «Строитель». Незважаючи на те, що тов. Засов в своїй роботі допускав ряд помилок, звільнення його з роботи, в зв'язі з критичним виступом в друку вважається зажимом критики.

За це «Рабочая газета» в своїй статті «Глушители критики и их покровители», абсолютно правильно підвергла критиці партком треста «Дзержинскстрой» і Сталинський райком партії.

Бюро Сталинського райкома партії не знало необхідним реагувати на виступ «Рабочей газеты», а бюро Днепродзержинського горкома партії, глибоко не занепокоєне суттю даного питання, не виправило помилку парткома і райкома партії і прийняло неправильне рішення, яке також по суті направлено на зажим критики і справу з редактором многотиражної газети за допущені їм раніше недоліки в роботі.

Бюро обкома КП України ПОСТАНОВЛЯЕТ:

І. Рішення бюро Сталинського РК КП України від 15/І-1957 року в зв'язі з статтею в многотиражній газеті «Строитель» — «Поговорим о премиях» і рішення бюро Днепродзержинського горкома КП України «О статье “Глушители критики и их покровители”», відзначити як неправильні і не сприяючі розкриттю критики і самокритики.

Вказати бюро горкома партії на допущену їм серйозну помилку в цьому питанні.

Разъяснить секретарю горкома КП Украины г. Тубольцеву Г. Ф., что он в этом вопросе занял неправильную и беспринципную позицию и предупредить его, что при повторении подобных ошибок он будет строго наказан.

2. Отделу пропаганды и агитации обкома КП Украины совместно с Днепродзержинским горкомом КП Украины оказать необходимую помощь в улучшении работы многотиражной газеты «Строитель».

3. Поручить зав. отделом пропаганды и агитации обкома КП Украины тов. Дерцу довести настоящее решение до партийной организации управления треста «Дзержинскстрой».

4. Обязать управляющего трестом «Дзержинскстрой» тов. Щиголева и секретаря парткома тов. Пелипенко навести необходимый порядок в распределении премий среди работников треста и о принятых мерах доложить обкому КП Украины к 25 апреля с. г.

Секретарь обкома КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

Послано: ЦК КП Украины г. Пашко, редакции «Рабочей газеты», т.г. Юнаку, Дерцу, Орлику, Хомяковой; секретарям ГК, РК и гор. РК КП Украины, т.г. Щиголеву и Пелипенко.

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 24. — Спр. 4490. — Арк. 47—48.

№ 2

ЗАЯВА ЧЛЕНІВ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РЕВІЗІЙНОЇ КОМІСІЇ КПРС

27 червня 1957 р.

В связи с исключительно большой важностью обсуждаемого на настоящем Пленуме вопроса для нашей партии и страны и учитывая, что не все из нас получают возможность выступить с трибуны Пленума высказать свое отношение к обсуждаемому вопросу, мы, члены Центральной Ревизионной Комиссии КПСС, считаем своим партийным долгом сделать следующее заявление.

Мы вместе с членами и кандидатами в члены ЦК КПСС осуждаем подрывные раскольнические действия антипартийной группы Маленкова, Кагановича, Молотова и других. Антипартийные действия этой группы, полностью оторвавшейся от партии и народа, были направлены на захват руководства в партии и изменение ее внутренней и внешней политики.

Мы считаем, что Центральный Комитет нашей партии проводил и проводит правильную ленинскую политику как в области хозяйственного и культурного строительства, так и в области международных отношений.

Осуществление ленинской политики, проводимой нашей партией, обеспечило огромные успехи в социалистическом строительстве, в повышении жизненного уровня советского народа, в укреплении могущества нашей Родины.

Мы решительно отвергаем клеветнические заявления антипартийной группы, пытавшейся опорочить генеральную линию партии и деятельность первого секретаря ЦК КПСС тов. Хрущева М. С.

В интересах дальнейшего укрепления единства нашей партии мы, члены Центральной Ревизионной Комиссии, присоединяемся к высказанным на Пленуме предложениям об исключении из состава Президиума и Центрального Комитета Маленкова, Кагановича, Молотова и Шенилова, а также о привлечении к строгой партийной ответственности других участников антипартийной группы.

Члены Центральной Ревизионной Комиссии целиком и полностью поддерживают политику нашей партии и будут активно бороться за претворение ее в жизнь.

П. Москатов, Агкацев, В. Лукьянов, Рожанчук, Е. Чередниченко, А. Бойкова, Г. Пушкин, В. Подзерко, В. Ососков, А. Кидин, И. Кайров, Г. Воробьев, Громов, К. Озолин, Н. Пальгунов, А. Панюшкин, А. Спиридонов, И. Кузьмин, С. Игнатов, А. Горкин, М. Ибрагимов, А. Прокофьев, В. Кочетов, Г. Жуков, З. Миронова, Н. Муравьева, В. Щербицкий, К. Мерецков, Т. Ульджабаев, М. Лазуренко, С. Камалов, В. Московский, В. Кириллин, Н. Казьмин, Б. Овезов, В. Семенов, Прокконен, В. Промыслов, Г. Осипов, А. Яковлев, И. Юсупов, С. Виноградов, М. Орлов, Абабков, Г. Косяченко, М. Суетин, Ф. Кузнецов, Ш. Арушанян, М. Малинин, И. Шикин, П. Дорошенко, К. Губин, Л. Ильичев, Т. Кулатов, К. Симонов, В. Малин.

Опубликовано: Молотов, Маленков, Каганович. 1957. Стенограмма июньского пленума ЦК КПСС и другие документы / Под ред. А. Н. Яковлева; сост. Н. Ковалева, А. Коротков, С. Мельчин, Ю. Сигаев, А. Степанов. — М.: МФД, 1998. — С. 596—597.

№ 3

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ПРЕЗИДІЇ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ

«ПРО НАСЛІДКИ РОЗСЛІДУВАННЯ АВАРІЇ НА БУДІВНИЦТВІ ШАХТИ КРАСНОЛИМАНСЬКА ТРЕСТУ “КРАСНОАРМІЙСЬКШАХТОВУД” СТАЛІНСЬКОГО РАДНАРГОСПУ І ПРИЙНЯТІ УРЯДОВОЮ КОМІСІЄЮ ЗАХОДИ ПО ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ ЦЬОЇ АВАРІЇ»

22 січня 1958 р.

Шахта Краснолиманська проектною потужністю 4 тис. тонн вугілля на добу, знаходиться в будівництві з 1950 року. Строк вводу її в експлуатацію установлений на IV квартал 1958 року. Шахта віднесена до першої категорії по газу і небезпечної по вугільному пилу.

Аварія трапилась 8 січня 1958 року о 9 годині 15 хвилин внаслідок вибуху метану та вугільного пилу у виробітці південного крила шахти. В цей день в шахті працювало 129 чоловік.

В результаті вибуху вентиляційні перемички були розрушені, внаслідок чого повітря у виробітці не поступало. Робітники, які знаходилися в час вибуху у виробітках південного крила шахти наділи самоврятувальники і намагалися вийти до ствола, однак, внаслідок високої концентрації диму і загромождження відкаточного штреку перекинутими вагонами, зірваними вентиляційними трубами і кріпленням вийти до ствола вдалося лише невеликій частині робітників.

В ході гірничоврятувальних робіт було видано на поверхність шахти 36 загинувших робітників і двоє робітників важко травмованих, які померли в лікарні. Згідно висновку судово-медичної експертизи гірники загинули від отруєння окисом вуглецю, опіку та ударів.

Місце знаходження одного робітника — прохідника Досужого в день аварії не було виявлено.

Вибух газу і вугільного пилу мав велику руйнівальну силу. У двох місцях на штрєці було обвалено бетонне кріплення, а в окремих виробітках виникло обвалення гірничих порід.

По розташуванню зірваного електроустаткування й зкоксованого вугільного пилу комісією встановлено, що вибух стався у верхній частині південного уклону. В місці вибуху через три доби, під завалом був знайдений труп прохідника Досужого. Характер опіків, виявлених на трупі, а також знайдені на місці вибуху цигарки і сірники дають підставу зробити висновок, що вибух газу і пилу трапився при спробі прохідника Досужого закурити.

Розслідуванням комісії встановлено, що на шахті Краснолиманській грубо порушувалися правила техніки безпеки, трудова дисципліна серед робітників та інженерно-технічних працівників була на дуже низькому рівні, контроль за станом провітрювання гірничих

виробіток був поставлений дуже погано. Осіб відповідальних за роботу вентиляторів не було, внаслідок чого вентилятори часто зупинялись, що приводило до загазування вибоїв. Газомірщики часто заздалегідь відмічали відсутність метану, не зробивши фактичного заміру газу в вибоях. Керівники будуправління, які знали про масові випадки паління цигарок в шахті, не проводили необхідної боротьби з цим злочинним порушенням техніки безпеки.

Вибухові роботи на шахті виконувались з порушенням правил безпеки, частина забоїв не мала паспортів на буровибухові роботи, а в ряді випадків паспорти були складені неправильно. Неодноразово мали місце факти, коли вибухові матеріали залишались в гірничих виробках і не повертались до складу.

Облік робітників, які опускались в шахту, був організований вкрай незадовільно, через що при ліквідації аварії на протязі двох днів не можна було точно встановити кількість робітників, які знаходились в шахті.

Навчання робітників в учбовому пункті проводилось незадовільно. Під час аварії окремі робітники не вміли користуватись самоврятувальниками і через це загинули. Мали місце випадки, коли нові робітники допускались до роботи в шахті без попереднього навчання.

Господарські керівники шахти, партійна та профспілкова організації недостатньо займались питаннями техніки безпеки, допустили розвал трудової та виробничої дисципліни серед робітників і інженерно-технічних працівників. Начальник шахти, секретар партійної організації та голова комітету профспілки за останні 3 місяці в шахті бували по 1–3 рази. Робота з керівними кадрами на шахті була занедбана, внаслідок чого до керівництва дільницями на шахті допускались особи, які не викликали довір'я, таким, наприклад, виявився начальник дільниці вентиляції — п'яниця і хабарник Бобер.

Урядова комісія визнала головними винуватцями аварії на шахті Краснолиманська начальника вентиляції Бобера, начальника будівельного управління Бушука, начальника дільниці Борисова. Крім того винуватцями аварії є також головний інженер будівельного управління Василенко, начальник гірничого цеху Кордюков, головний інженер тресту «Красноармійськшахтобуд» Лазаренко, керуючий трестом «Красноармійськшахтобуд» Харченко, начальник районної гірничої інспекції Мар'їн, головний інженер комбінату Федоров, секретар партійної організації будуправління Денисенко та секретар Червоноармійського райкому партії Правдін. Рішенням бюро Сталінського обкому партії від 17 січня ц. р. на всіх цих працівників накладено партійні стягнення, а основні винуватці виключені з партії та притягнуті до судової відповідальності.

Комісією на місці вжито заходів до ліквідації наслідків аварії і скорішого відновлення будівельних робіт на шахті.

Сім'ям загиблих в відповідності з існуючим законодавством призначені пенсії і надано матеріальну та грошову допомогу.

В зв'язку з аварією на шахті Краснолиманська урядова комісія розглянула загальний стан техніки безпеки та охорони праці на вугільних шахтах та будовах Донбасу. Не дивлячись на велику допомогу, яку Уряд надає вугільній промисловості устаткуванням та апаратурою для покращання умов праці і техніки безпеки, на багатьох вугільних шахтах і будовах виникло неблагополучне становище з охороною праці робітників.

За останній час кількість нещасних випадків і крупних аварій з людськими жертвами на підприємствах вугільної промисловості Донбасу значно зростає. Особливо багато аварій та випадків виробничого травматизму було на підприємствах Сталінського раднаргоспу. На шахтах цього раднаргоспу в 1957 році загальний травматизм збільшився порівняно з 1956 роком на 9,7 проц., в тому числі з смертельним наслідком на 8,5 проц. На шахтах раднаргоспу в минулому році щодня в середньому траплялось по 162 випадки виробничого травматизму, з них по чотири випадки з важкими та смертельними наслідками. Високий травматизм є також і на шахтах Ворошиловградського раднаргоспу.

Перевіркою встановлено, що більшість нещасних випадків з'являється наслідком найгрубіших порушень правил технічної експлуатації та техніки безпеки на шахтах і будовах, а також дуже низької виробничої та трудової дисципліни серед окремих робітників та інженерно-технічних працівників.

Ради народних господарств, а також керівники комбінатів трестів та шахт незадовільно виконують заходи по посиленню охорони праці та техніки безпеки. Внаслідок цього великі кошти, які виділялися на заходи по техніці безпеки та охорону праці систематично не використовувалися. План робіт по вводу механізованої доставки робітників по схилим та горизонтальним виробіткам не виконується. В минулому році не були виконані також заходи по встановленню вентиляторів головного провітрювання, по обладнанню зрошувальних устаткувань на комбайнах і врубмашинах та інші.

На багатьох шахтах і будовах Донбасу має місце велика кількість порушень правил безпеки по обліку, витрачанню та зберіганню вибухових матеріалів, що приводить до аварій і розкрадання цих матеріалів.

Мають місце факти, коли господарські і партійні керівники замість притягання до відповідальності покривають порушників правил техніки безпеки. Деякі керівники вугільних трестів особисто не беруть участі в розслідуванні аварій і не приймають заходів до їх попередження.

Управління гірничих округів, а також багато районних гірничо-технічних інспекцій держгіртехнагляду погано виконують свої обов'язки, за останній час значно послабили контроль та вимоги за виконанням на шахтах і будовах правил техніки безпеки. Особливо незадовільно працює в останній час управління Держгіртехнагляду Сталінського округу.

Мають місце факти, коли органи прокуратури і судів ліберально ставляться до порушників правил техніки безпеки і не притягують їх до судової відповідальності. Багато справ про порушення техніки безпеки, особливо за пронос в шахту тютюну і сірників цими органами без всяких підстав не розглядається.

Погано займаються питанням охорони праці і техніки безпеки на вугільних шахтах і будовах також профспілкові організації вугільних районів. Внаслідок незадовільного керівництва з боку профспілкових і партійних організацій громадськими інспекторами більшість з них не працюють. Є факти, коли на посади технічних інспекторів і голів охорони праці профспілкові організації підбирають осіб не по діловим ознакам, а з метою трудовлаштування осіб, які не справились на іншій роботі.

Незадовільне становище з охороною праці і технікою безпеки на багатьох вугільних шахтах і будовах Донбасу пояснюється також відсутністю необхідного контролю з боку Сталінського і Ворошиловградського обкомів партії, багатьох міськкомів, райкомів і первинних партійних організацій шахт і будов за виконанням рішень Партії і Уряду по техніці безпеки і охороні праці в вугільній промисловості.

Партійні організації, як правило, займаються питанням техніки безпеки на шахтах і будовах вугільної промисловості лише в випадках крупних аварій з людськими жертвами. Партійні організації миряться з тим, що більшість аварій і випадків виробничого травматизму старанно не розслідуються, а винні не притягаються до відповідальності.

В ЦК КП України є дані, які свідчать, про наявність серйозних недоліків в організації техніки безпеки і охорони праці також на шахтах Кривбасу та інших вугільних і гірничодобувних підприємствах республіки.

В зв'язку з цим вважаємо за необхідне заходи по поліпшенню стану техніки безпеки і охорони праці на підприємствах вугільної та гірничодобувної промисловості обговорити на президії ЦК КП України.

В. ЩЕРВИЦЬКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 24. — Спр. 4759. — Арк. І-6.

№ 4

ІНФОРМАЦІЯ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПРС Л.І.БРЕЖНЄВУ
ПРО РОЗГЛЯД ЗВЕРНЕННЯ Т.БИКОВА

25 липня 1958 р.

В письме на имя секретаря ЦК КПСС товарища Хрущева Н. С. инженер сантехник Львовской конторы «Укрнефтепроект» т. Быков вносит предложение вместо расширения Дрогобычского нефтеперерабатывающего завода увеличить мощности Надворнянского нефтеперерабатывающего завода со 180 тыс. тонн до 1,8 млн. тонн в год, что якобы дает возможность использовать технологические газы этого завода для химической переработки.

Вопрос этот тщательно рассмотрен Станиславским совнархозом и Отделом нефтяной и газовой промышленности Госплана УССР, по заключению которых предложение т.Быкова не может быть принято.

Тов. Быков, будучи не специалистом технологом по переработке нефти, неправильно считает, что на базе технологических газов Надворнянского завода с увеличенной мощностью переработки нефти до 1,8 млн. тонн в год можно построить химический комбинат. Газов такого завода недостаточно для химического комбината.

Западно-Украинский химический комбинат, который будет построен в 1959—1965 гг. в качестве сырья будет использовать попутные газы нефтедобычи и природный газ месторождений Дрогобычской и Станиславской областей.

Уже начатое строительство новых установок на Дрогобычском нефтеперерабатывающем заводе ведется с целью увеличения в максимально короткий срок мощности по переработке сильно парафинистой украинской нефти и выработки парафина необходимого для производства из него жирных кислот — заменителем пищевых жиров в производстве промышленных изделий.

Тов. Быкову об этом сообщено.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 24. — Спр. 4758. — Арк. 132.

№ 5

ЛИСТУВАННЯ З ОБКОМАМИ ПАРТІЇ ПРО ПОСТАВКИ ОБЛАДНАННЯ І МАШИН
Урядові телеграми

ВОРОНЕЖ
ОБКОМПАРТ

товарищу ШКОЛЬНИКОВУ А. М.

Выполнения взятых социалистических обязательств [по] досрочному вводу [в] эксплуатацию Новокриворожского горнообогатительного комбината [к] 42 годовщине Октября ЦК КП Украины просит Вас оказать содействие [в] изготовлении [и] поставке Воронежским заводом горнообогатительного оборудования [в] апреле 1959 года 70 сепараторов типа I67-СЭ выделенных комбинату нарядами 3-39/59-23 зпт 3-39/59-25

Секретарь ЦК КП Украины
20.І.1959

[В.] ЩЕРБИЦКИЙ

КУЙБЫШЕВ
ОБКОМПАРТ

товарищу ЕФРЕМОВУ М. Т.

Сызранский завод тяжелого машиностроения недопоставил [по] фондам 1958 года Новокриворожскому горнообогатительному комбинату два транспортера шириной 2000, шесть транспортеров шириной I600 мм.

[Для] Обеспечения взятых социалистических обязательств [по] досрочному [в] вводу эксплуатацию комбината [к] 42 годовщине Октября ЦК КП Украины просит Вас оказать помощь [в] изготовлении [и] поставке указанных транспортеров выделенных вторично [на] 1959 год [по] наряду ЗС-2 [в] марте 1959 года.

Секретарь ЦК КП Украины
20.І.1959

[В.] ЩЕРБИЦКИЙ

ТАШКЕНТ
ОБКОМ ПАРТИИ
ТОВАРИЩУ НУРУТДИНОВУ

[Для] Обеспечения ввода [в] эксплуатацию важного объекта химии [в] первом квартале 1959 года просим вас оказать содействие [по] отгрузке до 10 марта заводом Узбекхиммаш Днепродзержинскому азотному четырех теплообменников [в] заказе с тире 3073.

Секретарь ЦК КП Украины
27.ІІ.1959

[В.] ЩЕРБИЦКИЙ

НОВОСИБИРСК

ОБКОМПАРТ

ТОВАРИЩУ ГОРЯЧЕВУ Ф. С.

Постановлением Совета Министров СССР от 15 июля 1958 года № 749 Новосибирский завод «Тяжстанкогидропресс» был обязан поставить в IV квартале 1959 года насосно-аккумуляторную станцию для укомплектования установки непрерывной разливки стали Сталинского металлургического завода. По состоянию на 20 марта с. г. на Сталинский завод поступило только три наименования оборудования при объеме поставки 18 позиций.

В целях обеспечения второго срока пуска установки непрерывной разливки стали во II квартале 1959 года ЦК КП Украины просит Вас оказать содействие в окончании изготовления и поставки Новосибирским заводом «Тяжстанкогидропресс» оборудования насосно-аккумуляторной станции в апреле с. г. с тем, чтобы в мае осуществить его монтаж.

Секретарь ЦК КП Украины
26.III.1959

[В.] ЩЕРБИЦКИЙ

город Ленинград,

Обком КПСС

товарищу Спиридонову И. В.

В соответствии с постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 23 июля 1958 года за № 795 в III и IV кварталах 1959 года на Киевском комбинате № 512 должны быть построены и введены в действие мощности второй очереди по производству вискозного шелка и капронового волокна, а на Черниговском заводе № 533 — опытное производство капронового волокна.

Значительную часть технологического оборудования для этих предприятий изготавливает Ленинградский завод им. Карла Маркса.

ЦК КП Украины просит Вас оказать содействие в ускорении изготовления и поставки оборудования указанного в приложении.

Секретарь ЦК КП Украины
2.IV.1959

[В.] ЩЕРБИЦКИЙ

СВЕРДЛОВСК

ОБКОМПАРТ

Товарищу КИРИЛЕНКО А. П.

Для обеспечения своевременного ввода в действие Ново-Криворожского горнообогатительного комбината, прошу Вас оказать содействие в поставке комбинату Уралтяжмашзаводом 12 конусных дробилок и Уралхиммашем — 30 вакуум-фильтров, в сроки установленные распоряжением Совмина СССР № 644 от 19 марта 1959 года.

Секретарь ЦК КП Украины
10.IV.1959

[В.] ЩЕРБИЦКИЙ

СЕКРЕТАРЮ СТАЛІНСЬКОГО ОК КП УКРАЇНИ

товарищу КАЗАНЕЦЬ І. П.

Підприємства Сталінського раднаргоспу незадовільно виконують кооперовані поставки по сталевому і чавунному литву, поковкам та штамповкам. План першого кварталу не виконаний майже ні по одному виду.

Прошу розглянути це питання, прийняти рішучі заходи щодо виконання плану кооперованих поставок і доповісти ЦК КП України.

Секретарь ЦК КП України
8.V.1959

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ОРЕНБУРГ
ОБКОМПАРТ

товарищу ВОРОНОВУ Г. И.

Строительство доменной печи № 6 метзавода Азовсталь идет [со] значительным опережением графика.

Домностроители приняли обязательство ввести домну в эксплуатацию на тридцать пять дней раньше установленного правительством срока.

ЦК КП Украины просит Вас оказать содействие в изготовлении и отгрузке Медногорским заводом Уралэлектромотор до 15 июня метзаводу Азовсталь девятисто магнитных пускателей по нарядам 45151, 45225 также 13 реле по наряду 45225.

Секретарь ЦК КП Украины
27.V.1959

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ХАБАРОВСК
КРАЙКОМПАРТ

Товарищу Шитикову А. П.

Строительство доменной печи № 5 метзавода имени Петровского идет [со] значительным опережением графика.

Домностроители приняли обязательство ввести домну в эксплуатацию на тридцать пять дней раньше установленного правительством срока.

ЦК КП Украины просит Вас оказать содействие в изготовлении и отгрузке Хабаровским энергомашиностроительным заводом до 15 июня метзаводу имени Петровского двух вентиляторов типа ВД-12 комплектно с электродвигателем по наряду ЭР-39.

Секретарь ЦК КП Украины
27.V.1959

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ТАШКЕНТ
ОБКОМПАРТ

товарищу НУРУТДИНОВУ С. Н.

Строительство доменной печи № 6 металлургического завода Азовсталь идет [со] значительным опережением графика.

Домностроители приняли обязательство ввести домну в эксплуатацию на тридцать пять дней раньше установленного правительством срока.

ЦК КП Украины просит Вас оказать содействие в изготовлении и отгрузке до 10 июня заводом Подъемник грейферного крана грузоподъемностью пять тонн по наряду ТК-II, заводом ТЭЗ пятидесяти семи пакетных выключателей по нарядам 45I04, 45I30.

Секретарь ЦК КП Украины
27.V.1959

В. ЩЕРБИЦКИЙ

г. Курск
СЕКРЕТАРЮ ОБКОМА КПСС
товарищу МОНАШОВУ Л. Г.

Курский завод резино-технических изделий задерживает поставку резиновых шлангов Бердичевскому заводу «Прогресс» для автоматических фильтр-прессов, которые он обязан поставить пусковым стройкам химической промышленности.

Просим Вас обязать руководство завода РТИ ускорить поставку качественных резиновых шлангов для завода «Прогресс» по нарядам № I8/I6-04-670 и № I8-I6/04-I268. Ранее поставленные шланги забракованы по расслоениям и течам.

Секретарь ЦК КП Украины
«».VI.1959

В. ЩЕРБИЦКИЙ

СВЕРДЛОВСК
ОБКОМПАРТ

товарищу КИРИЛЕНКО А. П.

На Вашу просьбу [о] досрочном изготовлении, поставке оборудования Нижне-Тагильскому, Свердловскому заводам пластмасс Киевским заводом Большевик сообщаем:

Нижне-Тагильскому пластмасс фондам первого квартала отгружено: 4 апреля два перегонных куба – номер железнодорожной квитанции 896292 номер вагона 674662; одиннадцатого апреля два дистиллятора по 20 кубов каждый – номера железнодорожных квитанций 896408, 896415 номера вагонов I230392, I287I22.

Четыре штуки плавителей фталиевого ангидрида были изготовлены, два отгружены заказчику [в] феврале. Связи [с] изменением заказчиком технических условий, [в] конструкции этих аппаратов,

стоимость которых увеличилась с 64 до 428 тысяч рублей, завод Большевик вынужден был вторично их изготовить. Отгрузка произведена всех четырех 30 мая — номер железнодорожной квитанции 897310 номера вагонов I209842, I068009.

Свердловскому [заводу] пластмасс по фондам второго квартала отгружено 16 марта и 26 мая четыре штуки вальцов тяжелого типа ВПП-1530 — номера железнодорожных квитанций 879129, 897132, 397136, номера вагонов I344080, I211252, I779880.

На два пластмассмесителя типа ПС-140 заказчик подписал договор поставку третьем квартале, однако от получения одного отказался. Второй аппарат находится [в] производстве. [В] Связи [с] большим объемом работ будет отгружен [в] начале августа.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

4.VI.1959

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 31. — Спр. I420. — Арк. 9, 10, 12, 17, 22, 23, 36, 40, 48, 51, 73, 75.

№ 6

ЛИСТ ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ МОСКОВСЬКОГО МІСЬКОМУ КПРС В. І. УСТИНОВУ ПРО ПОСТАВКИ МЕТАЛОКОНСТРУКЦІЙ

3 червня 1959 р.

Планом межреспубліканських кооперированих поставок на 1959 год, утвердженим Госпланом СРСР 28 листопада 1958 года и Постановлением Совета Министров УССР от 31 декабря 1958 года Министерство строительства УССР обязано было в 1959 году поставить Московскому городскому совнархозу металлоконструкции для 811 мостовых кранов.

В связи с недостатком мощностей в Министерстве строительства УССР для производства указанного количества металлоконструкций Госплан УССР обратился в Госплан СРСР с просьбой пересмотреть план кооперирования поставок металлоконструкций для мостовых кранов.

В результате дополнительного рассмотрения этого вопроса в Госплане СРСР были внесены изменения в план межреспубліканських кооперированих поставок, согласно которого Министерство строительства УССР обязано поставить Московскому городскому совнархозу металлоконструкции на 200 мостовых кранов.

Эти изменения подтверждены телеграммой от 28 мая 1959 года членом Госплана СРСР тов. Фурдуевым.

Министерство строительства УССР дало указание Сталинскому заводу металлоконструкций изготовить и поставить в 1959 году

равномерно по кварталам, согласно договора заключенного с заводом «Стальмост» Московского городского совнархоза, металлоконструкции на 200 мостовых кранов. По состоянию на 23 мая 1959 года изготовлены и отгружены, согласно разрядки завода «Стальмост», металлоконструкции на 70 мостовых кранов.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. ЗІ. — Спр. І42І. — Арк. 7.

№ 7

ЛИСТ ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ МОСКОВСЬКОГО МІСЬКОМУ КПРС В. І. УСТИНОВУ ПРО ПОСТАВКИ ВИСОКОЧАСТОТНИХ УСТАНОВОК

5 червня 1959 р.

На заводе имени Дзержинского досрочно закончен монтаж прокатного стана периодических профилей, его горячее опробование задерживается из-за отсутствия двух высокочастотных установок поставляемых Московским электротермическим заводом по наряду 4І9-88-98.

Для комплектации металлургического оборудования важнейших пусковых объектов, Московский завод Динамо обязан поставить Днепропетровскому заводу металлургического оборудования 23 электродвигателя МТК 5І8, в том числе 7 по фондам первого квартала, два электродвигателя седьмого габарита, панели ТІОІ07, ТСІІ332, электромагниты КМТ7, а также другую аппаратуру по фондам первого, второго кварталов. Из-за отсутствия указанного оборудования задерживается поставка шлаковозов пусковым домам, мартенам и монтаж вагоноопрокидывателей.

ЦК КП Украины просит Вас оказать содействие в отгрузке высокочастотных установок заводу имени Дзержинского до 10 июня и ускорения поставки оборудования заводу ДЗМО.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. ЗІ. — Спр. І42І. — Арк. 8.

№ 8

**ЛИСТ ДИРЕКТОРУ ОДЕСЬКОГО МЕХАНІЧНОГО ЗАВОДУ ТОВ. СИНЯВСЬКОМУ
І СЕКРЕТАРЮ ПАРТОРГАНІЗАЦІЇ ТОВ. ІВАНШ ПРО ЗАТРИМКУ ПОСТАВКИ
УСТАТКУВАННЯ ДЛЯ ЦУКРОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ**

8 червня 1959 р.

Одеський механічний завод затримує поставку устаткування для цукрової промисловості, згідно постанови ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР № 430 від 24 березня 1959 року.

Дальша затримка в поставці устаткування може привести до зриву строків закінчення будівництва і реконструкції цукрових заводів.

Вживіть необхідні заходи для дострокового виконання встановленого заводу завдання по виготовленню і поставці устаткування для цукрової промисловості.

Про вжиті заходи доповісти ЦК КП України 15 червня ц. р.

Секретар ЦК КП України

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. ЗІ. — Спр. І42І. — Арк. І8.

№ 9

**ЗАВДАННЯ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ ПО ВИКОНАННЮ РІШЕНЬ
ЧЕРВНЕВОГО ПЛЕНУМУ ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КПРС
ДОПОВІДЬ НА ПЛЕНУМІ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ**

14 липня 1959 р.

На початку доповіді тов. Щербицький говорить, що питання, які розглянув червневий Пленум ЦК КПРС про прискорення технічного прогресу в промисловості та будівництві, про виконання постанови Пленуму ЦК КПРС від 7 травня 1958 року про прискорення розвитку хімічної промисловості, а також про заходи по дальшому піднесенню текстильної промисловості, мають величезне значення для дострокового виконання семирічного плану, дальшого зміцнення економічної і оборонної могутності нашої Батьківщини і підвищення життєвого рівня радянського народу.

У рішеннях Пленуму розроблена програма технічного прогресу в усіх галузях народного господарства, визначено конкретні завдання партійних, радянських, господарських органів, профспілкових і комсомольських організацій, колективів підприємств, науково-дослідних установ та конструкторських бюро по впровадженню комплексної механізації і автоматизації виробництва, введенню поточкових ліній, заміні застарілого устаткування, штамів та

інструментів, по підвищенню продуктивності праці та якості виробленої продукції і зниженню її собівартості. Намічено також заходи по розвитку хімічної і текстильної промисловості.

Рішення червневого Пленуму ЦК КПРС зустріли гарячу підтримку трудящих нашої країни, вони одностайно схвалені усім могутнім соціалістичним табором.

Здійснюючи грандіозну програму комуністичного будівництва, накреслену XXI з'їздом КПРС, продовжує далі доповідач, трудящі нашої республіки, як і всі народи Радянського Союзу, з величезним натхненням ведуть напружену роботу, змагаючись за дострокове виконання семирічного плану розвитку народного господарства.

На промислових підприємствах, транспорті і будовах широко розгорнулось соціалістичне змагання за дострокове виконання семирічки, за здійснення заходів по дальшому розвитку комплексної механізації і автоматизації виробництва. В цьому змаганні ведуть перед, як і завжди, новатори, які творчо ставляться до виробництва, проявляють багато ініціативи, показують зразки свідомої, справді комуністичної праці. Серед них шахтарі товариші Мамай, Кольчик, Буряк, металурги Лигун, Цимбал, Переверзєв, машинобудівники Семинський, Кисляков, Заславський, будівельники Кільдишев, Степанчук, механізатори сільського господарства Гіталов і Байда та багато, багато інших. В змаганні також відзначились тисячі висококваліфікованих інженерів і техніків, справжніх організаторів технічного прогресу.

Змагаючись за гідну зустріч червневого Пленуму ЦК КПРС, трудящі промисловості України достроково — 23 червня виконали план першого півріччя 1959 року по випуску валової продукції і більшості виробів, давши понад план багато вугілля, металу, будівельних матеріалів, машин, приладів і устаткування, продовольчих товарів і товарів широкого вжитку.

Трудівники сільського господарства республіки успішно провели весняну сівбу та роботи по догляду за посівами і зараз організовано ведуть збирання врожаю. Українська РСР до 15 червня виконала план першого півріччя по продажу державі м'яса, молока, яєць і річний план заготівель шкурок каракуля та смушок.

В новій, могутній хвилі народної ініціативи знаходить своє яскраве відображення велика і непохитна єдність партії і народу. Знову і знову ми бачимо переконливе підтвердження того, що радянський народ всіма своїми ділами цілком і повністю підтримує політику Комуністичної партії, її Ленінського Центрального Комітету, з великою активністю перетворює в життя директиви партії і палко схвалює величезну організаторську роботу, яку повсякденно провадить Президія ЦК КПРС на чолі з М. С. Хрущовим.

Відзначаючи, що вирішальною умовою успішного виконання семірічного плану є технічний прогрес в усіх галузях народного господарства, тов. Щербицький говорить, що за час, який минув після XX з'їзду КПРС, в республіці створено чимало нових технічно досконалих машин, приладів і засобів автоматизації, на багатьох підприємствах впроваджено більш прогресивні технологічні процеси, введено в експлуатацію автоматичні і потокові лінії, створено спеціальні дільниці по виготовленню засобів механізації.

Все це дало змогу значно підвищити рівень механізації, особливо важких і трудомістких робіт, здійснити автоматизацію багатьох виробничих операцій на промислових підприємствах, в будівельній індустрії і на транспорті, поліпшити виробничі умови і безпеку праці трудящих, набагато полегшити її.

Нові успіхи в технічному удосконаленню промисловості і будівництва досягнуті в результаті послідовного виконання рішень партії в галузі технічного прогресу, посилення уваги партійних і господарських організацій до впровадження нової техніки.

Доповідач докладно зупиняється на питаннях технічного прогресу у вугільній, залізорудній, металургійній, машинобудівній промисловості, в будівництві та інших галузях народного господарства, підкреслює що запровадження технічних удосконалень сприяє збільшенню виробництва продукції, зниженню її собівартості і підвищенню продуктивності праці.

Говорячи про те, що зараз конструктори і машинобудівники республіки разом з вченими працюють над створенням нових більш досконалих типів машин, механізмів і приладів, багато з яких за своїми техніко-економічними показниками перевищують кращі зразки вітчизняної і зарубіжної техніки, доповідач відмічає, що найбільша виробничо-економічна ефективність досягається там, де механізація і автоматизація впроваджуються одночасно з удосконаленням технології.

Відзначаючи успіхи, досягнуті в справі технічного прогресу в республіці, доповідач говорить про серйозні недоліки, які мали місце в здійсненні цього найважливішого завдання. У вугільній промисловості багато шахт технічно відсталих, на яких застосовуються малоефективні системи розробки пластів, майже половина всіх вугільних комбайнів і біля 35 проц. породонавантажувальних машин та значна кількість іншої техніки систематично неї працює.

Досвід роботи металургійних заводів показує, що впровадження природного газу навіть на дутті без кисню дозволяє економити 13–15 проц. коксу і на 2,5–5 проц. підвищувати продуктивність доменних печей. Незважаючи на важливість цього заходу, Сталінський раднаргосп не приділяв йому необхідної уваги, внаслідок чого

з 17 печей, які необхідно було перевести на роботу з природним газом в першому півріччі цього року, переведено тільки три.

Окремі машинобудівні підприємства Київського, Харківського, Одеського раднаргоспів випускають деякі машини і устаткування застарілих конструкцій, низької якості. Такі явища зовсім неприпустимі.

Обкоми партії, раднаргоспи, Держплан УРСР, спеціально створені для цієї мети комісії на підприємствах, говорить доповідач, повинні негайно розглянути техніку, яку випускають машинобудівні підприємства, сміливо і рішуче відкинути все старе і організувати виробництво нового, передового. Треба, насамперед, встановити постійний контроль за виробництвом засобів виробництва, бо від того, які машини, механізми, матеріали будуть прийняті у нас до серійного виробництва, залежать темпи технічного прогресу. Тих, хто випускатиме застарілу, некомплектну чи браковану продукцію, треба суворо карати, а злісних бракоробів судити. Треба оголосити війну консерваторам і бракоробам! Не щадити нікого, коли цього вимагають інтереси держави.

Доповідач звертає увагу учасників Пленуму на необхідність докорінного поліпшення організації, науково-дослідних, конструкторських і проектних робіт по впровадженню досягнень науки і техніки у виробництво. Мали місце факти, коли створення окремих машин, розробка більш досконалих технологічних, процесів, раціональних типів будинків і споруд, ефективних матеріалів і впровадження їх у виробництво затягувалися на довгий час і деякі з них встигали застаріти ще до того, як їх введуть у дію.

В проектах нових підприємств часто не відображалися технічні досягнення вітчизняної і зарубіжної техніки, закладалися застаріле обладнання, не передбачалося комплексної механізації і автоматизації технологічних процесів.

Раднаргоспи і Держплан УРСР, разом з ДНТК і Держбудом УРСР повинні негайно переглянути проекти, по яких зараз будуються і намічаються до спорудження нові підприємства, визначити, наскільки ці проекти відповідають рівню сучасної техніки і технології, оснащеності досконалим устаткуванням, засобами механізації і автоматизації, внести до них відповідні зміни.

Треба поставити справу так, щоб технічне удосконалення виробництва стало головним напрямком в роботі рад народного господарства. Завдання по важливіших роботах в галузі створення і впровадження нової техніки, які мають загальнодержавне значення, повинні бути органічною складовою частиною народногосподарського плану.

Спинившись на питаннях реконструкції, розширення і технічного переозброєння діючих підприємств, доповідач на конкретних

прикладах показує, що за рахунок цього можна значно наростити виробничі потужності, збільшити випуск продукції, прискорити будівництво, систематично підвищувати продуктивність праці. Проте, робота по реконструкції і модернізації промислових підприємств республіки не набула ще потрібного розмаху, в усіх галузях промисловості діє багато застарілого, малопродуктивного устаткування.

В зв'язку з тим, що на протязі короткого часу ми не маємо можливості повністю замінити все застаріле устаткування новим, особливо значення набував робота по удосконаленню та модернізації наявного устаткування. Досвід окремих машинобудівних заводів показує, що за рахунок модернізації верстатів продуктивність їх зростає на 20–30 проц., а в окремих випадках — в два рази.

Щоб докорінно поліпшити цю справу, необхідно посилити ремонтно-допоміжну базу, на кожному підприємстві, в кожному раднаргоспі розробити плани заміни і модернізації верстатів і устаткування, постійно тримати під контролем їх виконання. Особлива відповідальність при цьому покладається на машинобудівні заводи. Тому треба в першу чергу всіляко допомагати в реконструкції, механізації і автоматизації цих підприємств. Зокрема, металурги повинні в достаток забезпечити машинобудівників металом найбільш прогресивних профілів і марок.

Доповідач наводить переконливі факти, які свідчать, що республіка має всі можливості за рахунок реконструкції, без додаткових капіталовкладень, у коротші строки, порівняно з новим будівництвом, значно збільшити виробництво промислової продукції. Цінну ініціативу в цій важливій справі проявили трудячі підприємств Запорізького, Дніпропетровського та інших раднаргоспів. Наслідуючи їх приклад, підприємства, будови та раднаргоспи республіки розробили заходи по збільшенню випуску продукції за рахунок реконструкції і розширення діючих підприємств.

Здійснення розроблених в економічних районах заходів по розвитку сировинної бази, прискоренню введення в дію нових потужностей, модернізації агрегатів, широкому впровадженню нової технології з одночасною механізацією і автоматизацією виробничих процесів дозволить нашій республіці виконати семирічний план по рівню виробництва за 5–6 років.

Говорячи про важливість комплексної механізації і автоматизації виробництва для дальшого підвищення продуктивності праці, доповідач вказує, що в більшості галузей народного господарства комплексна механізація багатьох видів робіт здійснювалася повільно. Особливо це стосується допоміжних процесів, на яких зайнято близько половини всіх робітників. В галузі автоматизації

розв'язувалися поки що часткові завдання — автоматизація окремих агрегатів, операцій і цехів.

Але за останній час на підприємствах і будовах цим питанням приділяється значно більше уваги. В Донбасі зараз працюють над тим, щоб у найближчі два—три роки в кожному вугільному тресті з різними гірничо-геологічними умовами створити по одній шахті, де всі виробничі процеси будуть повністю механізовані і автоматизовані. Ці шахти стануть своєрідним зразком для комплексної механізації і автоматизації усіх шахт республіки.

Такі показові підприємства створюються в металургійній, машинобудівній, енергетичній та інших галузях промисловості та в будівництві.

Доповідач звертав увагу на те, що роботи по комплексній механізації і автоматизації виробничих процесів в значній мірі стримувалися через недостатній обсяг виробництва приладів електротехнічного обладнання, нових засобів механізації і автоматизації, а також через слабкий розвиток науково-дослідних і проектно-конструкторських організацій, які повинні розробляти ці питання.

Попередні розрахунки показують, що в нинішній семирічці треба збільшити випуск приладів для механізації і автоматизації виробництва не в 2,6 раза, як це передбачено семирічним планом, а значно більше.

Партійні і господарські організації, ДНТК, Держбуд і Держплан УРСР повинні узагальнити передовий досвід підприємств і будов по механізації і автоматизації виробництва, в тому числі виконаних власними засобами і силами, розробити відповідні рекомендації по найбільш економічних і масових напрямках в цій галузі.

Підкресливши, що однією з найважливіших умов успішного виконання завдань семирічного плану є дальший розвиток спеціалізації і кооперування у всіх галузях народного господарства, доповідач говорить про недоліки, які були в цій справі, розповідає про заходи, здійснювані раднаргоспами республіки по спеціалізації виробництва литва, поковок, штамповок, запасних частин, кріпильних виробів, інструментів, залізобетонних конструкцій. Тільки зосередження виготовлення метизів на 9 спеціалізованих заводах і в цехах із створенням на них до 400 автоматичних і напівавтоматичних ліній дасть змогу збільшити випуск метизів в 2,8 раза і зекономити близько 800 млн. карбованців.

Говорячи про завдання по забезпеченню дальшого розширення спеціалізації в промисловості і будівництві та всемірний розвиток раціональних кооперованих зв'язків, доповідач вказує, що провалити цю роботу слід в основному в межах одного економічного району.

Для цього раднаргоспи повинні в найближчий час чітко визначити

потребу в спеціалізованих виробках, створити в економічних районах на базі діючих та нових підприємств необхідну кількість добре організованих, на сучасному технічному рівні, спеціалізованих підприємств. В першу чергу це стосується ливарного, ковальсько-пресового, метизного, інструментального і зварювального виробництва. Це велика і важлива справа, за яку разом з раднаргоспами повинні взятись і партійні організації.

Значну увагу в своїй доповіді тов. Щербицький приділив питанням підвищення ролі науки в технічному прогресі, поліпшення організації наукових та дослідних робіт і прискорення впровадження досягнень науки у виробництво.

Значний вклад в технічний прогрес вносять інститути електрозварювання імені Патона, електротехніки, фізики, металокераміки і спецсплавів, машинознавства та автоматики Академії наук УРСР, вчені Львівського, Харківського політехнічних, Донецького індустріального та ряду науково-дослідних галузевих інститутів.

Разом з тим доповідач відзначає, що успішному вирішенню наукових питань шкодили слабкий зв'язок багатьох наукових установ і вузів з виробництвом, паралелізм і відсутність концентрації сил вчених і координації досліджень між установами Академії наук УРСР, вузами і галузевими науково-дослідними інститутами.

Для виконання важливих завдань по дальшому розвитку науки і техніки, досягнення яких повинні бути поставлені на службу практиці комуністичного будівництва, каже тов. Щербицький, нам треба здійснити заходи по наближенню науково-дослідних, конструкторських і проектних організацій до виробництва, по створенню необхідних умов в раднаргоспах для широкої організації наукових досліджень, зміцненню наукової бази, на яку раднаргоспи могли б спиратися в своїй роботі по технічному прогресу.

Держплан УРСР та раднаргоспи повинні розробити пропозиції про створення головних проектних і конструкторсько-технологічних інститутів, науково-дослідних інститутів безпосередньо при великих підприємствах, по об'єднанню деяких галузевих науково-дослідних інститутів з вищими навчальними закладами і укрупненню наукових закладів одного профілю. Треба зміцнити існуючі і створити на підприємствах нові дослідно-експериментальні бази, заводські лабораторії і конструкторські бюро, оснастити їх найновішим обладнанням і приладами, забезпечити кваліфікованими кадрами спеціалістів, а також посилити науково-дослідну інформацію, краще використовувати передовий досвід.

Важливе значення для дальшого піднесення народного господарства республіки має розвиток хімічної промисловості. Виконуючи рішення травневого Пленуму ЦК КПРС, говорить доповідач, трудящі

республіки уже провели значну роботу. Хімічна промисловість України перевиконала план 1958 року і успішно працює в цьому році. За шість місяців план по валовій продукції виконано на 105 проц. Введено в дію ряд нових хімічних підприємств і цехів, машинобудівні підприємства республіки в першому півріччі нинішнього року випустили хімічного устаткування на 23 проц. більше, ніж за той же період минулого року.

Відповідно до постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи по реконструкції підприємств хімічної промисловості і оснащенню їх сучасним устаткуванням», колективи підприємств, раднаргоспи і партійні організації республіки розробили пропозиції, здійснення яких дасть можливість за семирічку зекономити понад 250 млн. карбованців капіталовкладень і скоротити по ряду виробництв строки введення потужностей на 1–2 роки. Одержана економія буде використана для розширення понад 20 діючих і споруджуваних підприємств і створення на них виробництва нових видів хімічної продукції, не передбаченої семирічним планом через нестачу капіталовкладень.

В доповіді піддані критиці Сталінський, Одеський, Дніпропетровський, Київський і інші обкоми партії та раднаргоспи, які не приділяють достатньої уваги організаторській роботі по виконанню рішення травневого Пленуму ЦК КПРС, не використовують всіх можливостей для прискореного розвитку хімічної промисловості і збільшення випуску хімічного устаткування.

В здійсненні широкої програми невпинного піднесення життєвого рівня радянського народу, забезпечення значного зростання виробництва і поліпшення якості товарів народного споживання, говорить доповідач, важлива роль належить текстильній промисловості.

За останні роки в республіці побудовано багато потужних підприємств, значну частину діючих фабрик реконструйовано і обладнано досконалою технікою і новим устаткуванням. Розширився асортимент тканин і трикотажних виробів.

Але слід сказати, зазначає доповідач, що текстильна промисловість за рівнем технічного розвитку ще відстає від інших галузей народного господарства. На багатьох фабриках порушується технологічний режим виробництва, мають місце великі простой устаткування, недостатньо уваги приділяється вдосконаленню обробки тканин і трикотажу.

Досвід передових підприємств республіки, зокрема таких, як Чернівецька трикотажна фабрика № 1 та інші, показує, що тільки завдяки кращому використанню устаткування на трикотажних фабриках України можна виготовити за рік близько 5 млн. штук трикотажу і 10 млн. пар панчішно-шкарпеткових виробів.

Пленум ЦК КПРС зобов'язав партійні організації підвищити рівень партійного керівництва текстильною промисловістю, глибоко розібратись з роботою і перспективами розвитку кожного підприємства, разом з раднаргоспами виявляти додаткові резерви і можливості для забезпечення технічного прогресу і дальшого збільшення випуску, поліпшення якості і зниження собівартості продукції.

Велике місце в доповіді було відведено питанням дальшого посилення організаційно-партійної роботи, зміцненню державної дисципліни, контролю за виконанням рішень та роботі з кадрами.

За останній час ЦК КП України, обкоми, міськкоми, райкоми партії і первинні партійні організації стали більш кваліфіковано і конкретно займатись питаннями технічного прогресу, поліпшили роботу з раціоналізаторами і винахідниками. Як ніколи широкого розмаху набуло соціалістичне змагання в усіх його формах. Трудячі проявляють багато ініціативи, вкладають весь свій досвід і знання у боротьбу за скорочення строків виконання завдань семирічки.

Партійні організації посилили увагу до вирішення практичних завдань технічного прогресу в промисловості і будівництві, спрямовують роботу профспілкових та комсомольських організацій, господарських керівників і інженерно-технічних працівників, всіх комуністів на технічне удосконалення виробництва, вивчення нової техніки, оволодіння економічними знаннями.

Проте, як відзначалося в доповіді, деякі міськкоми партії, зокрема Горлівський і Ждановський, окремі партійні організації підприємств і будов ще незадовільно провадять організаторську роботу, погано контролюють виконання планів по впровадженню нової техніки, поверхово знають стан справ в промисловості, не проявляють наполегливості у вирішенні конкретних питань, не ведуть непримиренної боротьби з косністю та рутиною.

З боку Сталінського, Луганського, Дніпропетровського та деяких інших раднаргоспів, постачальницьких і збутових організацій мали місце порушення державної дисципліни в справі міжреспубліканських і міжрайонних поставок, особливо металу, вугілля, руди, поковок, штамповок, комплектних та інших виробів.

Пленум ЦК КПРС зобов'язав всі партійні організації рішуче присікати прояви місництва, суворо карати керівників, що допускають порушення державної дисципліни, незалежно від постів, які вони займають. Питання державної дисципліни, вказав в своїй промові товариш М. С. Хрущов, це основа основ у діяльності всіх кадрів партійного і державного апарату.

Доповідач наголошує на тому, що в сучасних умовах, коли партія поставила на весь зріст завдання здійснення технічного прогресу,

поліпшення роботи з кадрами має вирішальне значення. Партиї організації зобов'язані добитись, щоб на чолі всіх ділянок господарського будівництва стояли підготовлені працівники, які добре знають техніку і економіку, мають високі організаторські здібності, спроможні забезпечити технічний прогрес в народному господарстві.

Інтереси справи вимагають від нас, насамперед, зміцнити відстаючі ділянки. В цій справі велику роль відіграє патріотичний приклад бригадира прядильної фабрики Вишневолоцького бавовняного комбінату Валентини Гаганової, який має виняткове значення для дальшого зростання великого руху за комуністичне ставлення до праці. В республіці вже є її послідовники. Зокрема начальники передових дільниць шахт тресту «Кадіїввугілля» товариші Антипов, Чертов, Якушев та інші, які виявили бажання і пішли працювати на відстаючі ділянки.

В нинішніх умовах головним у діяльності партійних організацій завжди і насамперед повинна бути організаторська робота безпосередньо на підприємствах та будовах.

Піднімати людей на високопродуктивну працю, добиватися, щоб кожен на своєму посту працював творчо, причому сьогодні краще, ніж вчора, а завтра — краще, ніж сьогодні, — це і є дійсна партійна робота, тісно пов'язана з практикою комуністичного будівництва.

У здійсненні технічного прогресу в народному господарстві велику роль покликані відіграти професійні спілки, комсомольські організації, вся радянська молодь. В доповіді вказується на необхідність партійним організаціям широко пропагувати питання технічного прогресу, удосконалювати форми і методи контролю за діяльністю господарських органів, підвищувати відповідальність партійного і державного апарату за виконання рішень партії і уряду.

Зараз, зазначив доповідач, колективи всіх підприємств, будов, науково-дослідних організацій і конструкторських бюро, райкоми, міськкоми, обкоми партії, радянські органи республіки вже опрацьовують практичні заходи по виконанню постанов червеного Пленуму ЦК КПРС та завдань, поставлених в промові М. С. Хрущова на цьому пленумі.

Червневий Пленум ЦК КПРС звернувся до робітників і робітниць, до колгоспників і колгоспниць, до радянської інтелігенції, до всіх трудящих Радянського Союзу з закликом ширше розгорнути всенародне соціалістичне змагання за дострокове виконання семирічного плану, за технічний прогрес і висловив тверду впевненість в тому, що всі трудячі нашої країни, натхненні історичними

рішеннями XXI з'їзду КПРС, з ще більшою енергією і ентузіазмом будуть боротися за виконання цих завдань.

Рішення червневого Пленуму ЦК КПРС та промова М. С. Хрущова є програмою дій для всіх партійних організацій і вимагають від нас цілеспрямованої роботи по мобілізації трудящих на дострокове виконання семирічного плану.

В ім'я цієї великої мети трудячі Радянської України, як і всі радянські люди, працюватимуть з подвоєною енергією, з ще більшою наполегливістю і дерзанням для того, щоб сміливі, справді революційні накреслення нашої партії втілити в практичні діла і з честю виконати історичні завдання найвідповідальнішого етапу будівництва комунізму в нашій країні.

Радянська Україна. — 1959. — 16 липня. — С. 1—2.

№ 10

ЛИСТ ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ МОСКОВСЬКОГО МІСЬККОМУ КПРС В. І. УСТИНОВУ ПРО НЕДОПОСТАВКУ ТРАНСФОРМАТОРА ЗАПОРІЗЬКОМУ ТРАНСФОРМАТОРНОМУ ЗАВОДУ

28 вересня 1959 р.

Московський трансформаторний завод не поставив трансформатор ТСР-22,5 Запорозькому трансформаторному заводу, в результаті чого сорвані строки поставки в Індію електрооборудовання для металургического комбіната. Просим Вас об'язати руководство трансформаторного заводу ускорить отгрузку трансформатора Запорозькому трансформаторному заводу.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 31. — Спр. 1421. — Арк. 25.

№ 11

ТЕЛЕГРАМА СЕКРЕТАРЮ ЦК КОМПАРТІЇ КАЗАХСТАНУ Г. О. КОЗЛОВУ ПРО ЗАТРИМКУ З ПОСТАВКАМИ МЕТАЛОКОНСТРУКЦІЙ

20 лютого 1961 р.

Вища урядова

Металлоконструкции транспортной галереи Карагандинского металлургического завода будут поставлены Макеевским заводом Минстроя УССР для восстановления объеме 280 тонн первым марта опозданием 15 дней

зпт для усиления сохранившейся части галереи объеме 300 тонн 15 марта срок согласно распоряжению Совмина Союза 25 декабря тчк

Задержка 15 дней изготовлением конструкций для восстановления оказалась вынужденной связи неоднократными изменениями технической документации институтом Промстройпроект вследствие чего не было возможности своевременно приступить изготовлению указанных конструкций тчк

ЦК КП Украины установлен контроль выполнением этого заказа

Секретарь ЦК КП Украины

[В.] ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 3І. — Спр. І894. — Арк. 2І.

№ 12

**РАДЯНСЬКИЙ ВИСОКОПОСАДОВЕЦЬ ЗВІЛЬНЕНИЙ
ЧЕРЕЗ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ НЕВДАЧІ
З «БЮЛЕТЕНЯ ЦРУ»**

І березня 1961 р.

Цілком таємно

Хрущов виявив сильне невдоволення станом сільського господарства України раніше на пленумі Центрального комітету в середині січня, коли він перервав промову партійного вождя України Підгорного, члена Президії ЦК КПРС, гострою критикою. Перший сигнал, що Кальченко потрапив в опалу, прийшов лише за кілька днів, коли Хрущов у промові звинуватив українського прем'єра у паніці з катастрофічними наслідками під час посухи 1956 року. «Там сидить, — сказав Хрущов, — член Центрального Комітету і все сходить йому з рук, як з гуски вода. Неважливо, що він припустився помилки».

Володимир Мацкевич, як і Кальченко, колишній підлеглий Хрущова в Україні, у грудні був звільнений з посади міністра сільського господарства СРСР. Їх відставки та хитка позиція Підгорного — ще одне свідчення того, що Україна і старі хрущовські союзники не можуть більше сподіватись на особливу підтримку Москви.

Новий прем'єр Володимир Щербицький був секретарем Компартії України з кінця 1957 року з промислових питань. Він — один з наймолодших партійних керівників, який нещодавно привернув до себе увагу. Член партії тільки з часів Другої світової війни, Щербицький розпочав кар'єру в українській партійній організації з початку 1950-х років і став партійним лідером промислового центру Дніпропетровська в 1954 році. Він привернув увагу московського

керівництва і отримав місце в Центральній ревізійній комісії на XX з'їзді КПРС у Москві в 1956 році. [Наступна частина документа не розсекречена]

Архів ЦРУ. — Номер документа: CIA-RDP79T00975A0056000I000I-8.—
Доступ: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP79T00975A0056000I000I-8.pdf>. — Р. 12.

№ 13

**ПОСТАНОВА РАДИ МІНІСТРІВ УРСР ПРО РОЗПОДІЛ ОБОВ'ЯЗКІВ
МІЖ ГОЛОВОЮ РАДИ МІНІСТРІВ УРСР ТА ЙОГО ЗАСТУПНИКАМИ
20 березня 1961 р.**

Рада Міністрів Української РСР постановляє:
Затвердити такий розподіл обов'язків у Раді Міністрів УРСР між головою Ради Міністрів УРСР та його заступниками:

Голова Ради Міністрів УРСР тов. Щербицький В. В.

Виконкоми обласних рад депутатів трудящих

Держплан Ради Міністрів УРСР

Українська рада народного господарства

Ради народного господарства економічних адміністративних районів УРСР

Міністерство внутрішніх справ УРСР

Міністерство закордонних справ УРСР

Питання оборони і оборонної промисловості

Комітет державної безпеки при Раді Міністрів УРСР

Комісія радянського контролю Ради Міністрів УРСР

Центральне статистичне управління при Раді Міністрів УРСР

Українське територіальне управління Головного управління державних матеріальних резервів при Раді Міністрів СРСР

Управління справами Ради Міністрів УРСР.

Перший заступник голови Ради Міністрів УРСР тов. Сенін І. С.

Міністерство автомобільного транспорту і шосейних шляхів УРСР

Міністерство зв'язку УРСР

Міністерство будівництва УРСР

Міністерство комунального господарства УРСР

Головне управління місцевої промисловості і побутового обслуговування населення при Раді Міністрів УРСР

Державний комітет Ради Міністрів УРСР в справах будівництва

Академія будівництва та архітектури УРСР

Спілка архітекторів України

Державний науково-технічний комітет Ради Міністрів УРСР

Питання раціоналізації та винахідництва

Головне управління геології і охорони надр при Раді Міністрів УРСР

Державний комітет Ради Міністрів УРСР по нагляду за безпечним веденням робіт у промисловості і гірничому нагляді (Держгіртехнагляд УРСР)

Головне управління Дніпровського річкового пароплавства при Раді Міністрів УРСР

Питання залізничного транспорту

Питання водного транспорту

Українське територіальне управління цивільного повітряного флоту

Українська республіканська контора Будбанку СРСР

Виставка передового досвіду в народному господарстві Української РСР при Раді Міністрів УРСР

Уповноважений Міністерства зовнішньої торгівлі СРСР при Раді Міністрів УРСР

Зовнішні економічні зв'язки. Надсилка за кордон спеціалістів і делегацій

Державний арбітраж при Раді Міністрів УРСР

Інспекція безпеки мореплавства і портового нагляду флоту рибної промисловості при Раді Міністрів УРСР

Питання легкої, деревообробної, мебльової і паперової промисловості

Питання будівництва гідроелектростанцій та каналів.

Заступник голови Ради Міністрів УРСР тов. Бутенко Г. П.

Міністерство торгівлі УРСР

Міністерство фінансів УРСР

Міністерство соціального забезпечення УРСР

Міністерство юстиції УРСР

Укоопспілка

Прокуратура УРСР

Верховний суд УРСР

Українська республіканська контора Держбанку СРСР

Уповноважений Комітету стандартів, мір і вимірювальних приладів при Раді Міністрів УРСР

Керівництво роботою Комісії Ради Міністрів УРСР по сприянню експорту

Уповноважений Всесоюзної торгової палати по Українській РСР

Українське відділення Всесоюзного акціонерного товариства «Інтурист»

Комісія по встановленню персональних пенсій при Раді Міністрів УРСР

Питання харчової, цукрової, м'ясо-молочної і рибної промисловості.

Заступник голови Ради Міністрів УРСР тов. Вольтовський Б. І.
Міністерство сільського господарства УРСР

Головне управління радгоспів при Раді Міністрів УРСР

Державний комітет Ради Міністрів УРСР по водному господарству
Українське республіканське об'єднання Ради Міністрів УРСР по продажу сільськогосподарської техніки, запасних частин, мінеральних добрив та інших матеріально-технічних засобів, ремонту і використанню машин у колгоспах і радгоспах та організації будівництва в колгоспах (Укрсільгосптехніка)

Головне управління лісового господарства і лісозаготівель при Раді Міністрів УРСР (Укрголовлісгоспзаг)

Головне управління організованого набору робітників і переселення при Раді Міністрів УРСР

Українська державна інспекція по охороні та регулюванню рибальства при Раді Міністрів УРСР (Укрдержрибвод)

Управління гідрометслужби УРСР

Заступник голови Ради Міністрів УРСР, міністр заготівель УРСР тов. Кальченко Н. Т.

Питання заготівель і закупок сільськогосподарських продуктів.

Заступник голови Ради Міністрів УРСР, голова Держплану УРСР тов. Розенко П. Я.

Паливна, нафтова, газова промисловість та питання газифікації
Металургійна і гірничорудна промисловість

Хімічна промисловість

Машинобудівна і приладобудівна промисловість

Електрифікація народного господарства та електротехнічна промисловість

Питання праці, зарплати, соцзагання

Питання цін в промисловості.

Заступник голови Ради Міністрів УРСР тов. Тронько П. Т.

Міністерство вищої і середньої спеціальної освіти УРСР

Міністерство культури УРСР

Міністерство освіти УРСР

Міністерство охорони здоров'я УРСР

Комітет по радіомовленню і телебаченню при Раді Міністрів УРСР

Головне управління професійно-технічної освіти при Раді Міністрів УРСР

Головне управління по охороні військових і державних таємниць у пресі при Раді Міністрів УРСР

Уповноважений Ради в справах Руської православної церкви при Раді Міністрів УРСР

Уповноважений Ради в справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР

Радіотелеграфне агентство України при Раді Міністрів УРСР (РАТАУ)

Академія наук УРСР

Українське товариство для поширення політичних і наукових знань

Українське товариство дружби і культурного зв'язку з зарубіжними країнами

Спілка письменників України

Спілка композиторів України

Спілка художників України

Спілка журналістів України

Оргбюро Спілки працівників кінематографії України

Українське театральне товариство (УТТ)

Укоопхудожник

Союз спортивних товариств і організацій УРСР

Український республіканський комітет Всесоюзного добровільного товариства сприяння армії, авіації і флоту (ДТСААФ СРСР)

Центральний комітет Товариства Червоного Хреста Української РСР

Управління захисту авторських прав (УЗАП)

Архівне управління при Раді Міністрів УРСР.

Голова Ради Міністрів УРСР
Керувачий справами Ради Міністрів УРСР

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
К. БОЙКО

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 9. — Спр. 8298. — Арх. І6І—І65.

№ І4

**ЛИСТ ДО ЦК КПРС І РАДИ МІНІСТРІВ СРСР
ПРО ЗБІЛЬШЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТРАКТОРІВ І СІЛЬГОСПТЕХНІКИ
6 травня 1961 р.**

Центральный Комитет КП Украины и Совет Министров Украинской ССР сообщают о ходе выполнения постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1960 г. № 563 «О мерах по увеличению производства и созданию конструкций тракторов и машин для комплексной механизации сельскохозяйственного производства».

В соответствии с этим постановлением конструкторскими организациями и заводами тракторного и сельскохозяйственного машиностроения республики из предусмотренных заданием к разработке в

1960 году новых и доработке существующих конструкций 75 наименований тракторов и сельскохозяйственных машин 66 наименований направлены на государственные испытания, из которых 48 наименований машин получили положительную оценку, остальные находятся на испытаниях.

Подробные данные о выполнении заданий по разработке и внедрению в производство новых конструкций тракторов, самоходных шасси, сельскохозяйственных, мелиоративных и ирригационных машин и механизмов приведены в приложении №1*.

В целях обеспечения дальнейшего развития и специализации тракторной промышленности республики, Совет Министров Украинской ССР разработал и представил в Госплан СССР предложения по развитию мощностей для увеличения выпуска тракторов, самоходных шасси, двигателей и агрегатов к нам (письмо от 8.III-1961 г. № 47-46) и предложения о специализации Харьковского тракторного завода на производстве колесных тракторов класса 3 тонны мощностью двигателя 120-130 л. с. и сроках перехода на выпуск этих тракторов (письмо от 16.III-1961 г. № 45-65).

В 1960 году Харьковский тракторный завод перешел на выпуск гусеничных тракторов с повышенными рабочими и транспортными скоростями и более мощными двигателями.

Постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1960 г. № 563 Украинской ССР установлено задание по производству в 1961 году сельскохозяйственных машин на сумму 1356 млн. руб. (в старом масштабе цен).

Планом на 1961 год общий объем производства сельскохозяйственных машин, принятый республикой, составляет 164,8 млн. руб. (в новом масштабе цен), т. е. на 20% больше против установленного задания.

В соответствии с пунктом 9 постановления № 563, предусматривающим мероприятия по усилению конструкторских организаций тракторного и сельскохозяйственного машиностроения, совнархозы республики в 1960 году построили и реконструировали помещения для конструкторов.

Удовлетворительные помещения в 1960 году получили СКБ Днепропетровского завода сельхозмашиностроения, СКБ Херсонского комбайнового завода, КБ Первомайского завода сельхозмашиностроения и другие.

Для строительства экспериментальных цехов и инженерных корпусов конструкторских организаций на 1961 год Госплан СССР средств не выделял. Советом Министров УССР выделены для этих целей средства в объемах, установленных постановлением за счет других отраслей машиностроения.

* Цей та наступні додатки не публікуються.

Выделяется также металлорежущее и другое станочное оборудование.

Заданием по укомплектованию конструкторских организаций тракторного и сельскохозяйственного машиностроения кадрами было установлено довести численность работников этих организаций в 1960 году до 2220 человек, в том числе конструкторов — 1320 человек.

По состоянию на 1 января 1961 года численность конструкторских организаций составляет 2051 человек, в том числе конструкторов — 1380 человек. Кроме того, в конструкторских организациях заводов сельскохозяйственного машиностроения, не указанных в постановлении № 563, численность персонала доведена до 496 человек.

Данные об укомплектовании кадрами конструкторских организаций по совнархозам республики приведены в приложении № 2.

В соответствии с пунктом II постановления в Харьковском совнархозе на базе КБ Харьковского тракторосборочного заводе организована головная конструкторская организация, которая специализирована на разработке конструкций универсальных колесных тракторов, самоходных шасси и садово-виноградниковых тракторов класса 0,6 тонны.

Подробные данные о ходе выполнения постановления ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 26 мая 1960 года № 563 по каждому пункту приведены в прилагаемой справке.

Секретарь ЦК КП Украины
Председатель Совета Министров УССР

И. КАЗАНЕЦ
В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 3І. — Спр. 1894. — Арк. 56—58.

№ 15

ПОСТАНОВА РАДИ МІНІСТРІВ УРСР «ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ЩОРІЧНИХ РЕСПУБЛІКАНСЬКИХ ПРЕМІЙ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА»

20 травня 1961 р.

Для відзначення пам'яті великого українського поета, революціонера-демократа Т. Г. Шевченка, а також для ще більшого сприяння дальшому розвитку української радянської літератури, музики, образотворчого мистецтва, театру і кінематографії Рада Міністрів Української РСР постановляє:

І. Встановити три щорічні республіканські премії імені Т. Г. Шевченка за видатні твори літератури, образотворчого мистецтва, музики, театрального мистецтва і кінематографії в розмірі по

2500 крб. кожна. Встановити, що разом з премією нагородженому вручається Диплом про присудження премії і золота нагрудна медаль лауреата премії імені Т. Г. Шевченка.

2. Утворити Урядовий республіканський комітет по преміях імені Т. Г. Шевченка в кількості 25 чоловік, за поданням якого Рада Міністрів УРСР розглядає питання про присудження премій імені Т. Г. Шевченка і виносить відповідну ухвалу.

3. Положення про Республіканські премії імені Т. Г. Шевченка затвердити*.

Голова Ради Міністрів Української РСР
Керуючий Справами Ради Міністрів УРСР

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
К. БОЙКО

ЦДАМЛМ України. — Ф. 979. — Оп. І. — Спр. 2. — Арк. І.

№ 16

ЛИСТ ДО ЦК КПРС ПРО ПОСТАВКИ ПРОДУКЦІЇ ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА РАКЕТНОЇ ТЕХНІКИ В УКРАЇНІ

19 липня 1961 р.

Цілком таємно

ЦК КП України и Совет министров УССР рассмотрели состояние производства наземного оборудования, проверочно-пусковой и испытательной аппаратуры для систем «Шексна», «Чусовая», «Двина» и «Десна».

По результатам выполнения предприятиями Украинской ССР плана производства ракетной техники ЦК КП Украины и Совет министров УССР приняли постановления.

Постановлениями предусмотрены мероприятия по восполнению поставок для указанных систем ракетной техники.

Разработаны и утверждены графики производства и поставок наземного специального оборудования, предусматривающие ликвидацию допущенного в I полугодии 1961 г. отставания в течение июля, августа и сентября с. г. Госпланом СССР и Укрсовнархозом принимаются меры по обеспечению выполнения плана производства ракетной техники необходимыми материалами и комплектующими изделиями.

На предприятиях Луганского, Сталинского, Запорожского, Харьковского, Киевского и Львовского совнархозов организовано производство 33 наименований специальной арматуры из нержавеющей стали для обеспечения потребности в ней предприятий УССР во втором полугодии 1961 г.

* Не публикуется.

Осуществляются также мероприятия по ускорению создания необходимых производственных мощностей, обеспечивающих выполнение плановых заданий по выпуску наземного оборудования.

ЦК КП Украины и Совет министров УССР считают необходимым доложить, что при выполнении плана производства специальной техники предприятия и совнархозы УССР встречаются с определенными затруднениями, связанными с неудовлетворительными поставками ряда комплектующих изделий предприятиями союзных республик и государственных комитетов Совета министров СССР по оборонным отраслям промышленности.

Кременчугский завод дорожных машин, Ждановский завод тяжелого машиностроения, Мелитопольский завод им. Воровского не поставили Министерству обороны СССР заправочные средства в связи с отсутствием поставок специальной арматуры из нержавеющей стали Ленинградским заводом «Знамя труда».

Заводами № 285 и № 897 Харьковского совнархоза допущена задолженность по поставкам проверочно-пусковой и испытательной аппаратуры для систем «Шексна» и «Чусовая» из-за непоставки аппаратуры системы СОБ заводом № 463 Рязанского совнархоза и испытательной аппаратуры для проверки командных, гироскопических приборов изделий 8К64 заводом № 373 Омского совнархоза, а также статических преобразователей СПО-Ю и СПТ-Ю филиалом ВНИИЭМ Томского совнархоза и др.

Производство средств ракетной техники до настоящего времени не полностью обеспечено фондами на такие дефицитные материалы и комплектующие изделия, как сортовая нержавеющая сталь, фторопласт, кабель КУШГ и КЭПШ, диоды, транзисторы, реле типов РЭС-8, РЭС-9 и др.

В целях безусловного выполнения заданий по производству изделий ракетной техники предприятиями Украинской ССР в текущем году ЦК КП Украины и Совет министров СССР просят обязать Госплан СССР, ВСНХ и Госкомитеты Совета министров СССР по оборонным отраслям промышленности выделить недостающие фонды на материалы и комплектующие изделия и обеспечить своевременные поставки узлов, изделий и комплектующей аппаратуры, предусмотренные планами производства и поставок военной техники на 1961 г.

Секретарь ЦК КП Украины

Н. ПОДГОРНЫЙ

Председатель Совета министров УССР

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 24. — Спр. 5283. — Арк. 273—274.

Опубликовано: Политическое руководство Украины, 1938—1989 / Сост. В. Ю. Васильев, Р. Ю. Подкур, Х. Куромия, Ю. И. Шаповал, А. Вайнер. — М.: РОССПЭН, 2006. — С. 269—270.

№ 17

**ЛИСТ ДО ЦК КПРС ПРО ВПОРЯДКУВАННЯ ПРИСАДИБНОГО КОРИСТУВАННЯ
РОБІТНИКІВ, СЛУЖБОВЦІВ ТА ІНШИХ НЕ ЧЛЕНІВ КОЛГОСПІВ,
ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ У СІЛЬСЬКІЙ МІСЦЕВОСТІ**

ІІ жовтня 1961 р.

В соответствии с постановлением ЦК КПСС от 21 апреля 1960 года Центральный Комитет КП Украины и Совет Министров Украинской ССР, совместно с обкомами КП Украины, облисполкомами, совнархозами, Министерством сельского хозяйства и Главным управлением совхозов при Совете Министров республики, изучили состояние приусадебного пользования рабочих, служащих и других не членов колхозов, проживающих в сельской местности Украинской ССР.

В настоящее время в сельской местности республики проживают 1334,5 тысяч семей рабочих и служащих совхозов, специалистов сельского и водного хозяйства, рабочих и служащих государственных предприятий, организаций и учреждений, пенсионеров, инвалидов и других не членов колхозов, в приусадебном пользовании которых находится 283 тысячи гектаров земли.

По размерам усадьбы на одну семью, приусадебное пользование этих граждан, характеризуется такими данными: до 0,15 гектара имеют усадьбы 834,8 тыс. семей — 62,5 проц., свыше 0,25 гектара — 342 тыс. семей — 25,6 проц. всех семей.

В группе граждан, пользующихся усадьбами свыше 0,25 га на семью, 244 тысячи семей являются семьями работников совхозов, в том числе 173 тысячи семей бывших членов колхозов, преобразованных в 1956—1961 гг. в совхозы, лесхозы и другие государственные сельские хозяйства.

Исходя из сложившегося приусадебного пользования у рабочих, служащих и других не членов колхозов, проживающих в сельской местности УССР, и учитывая предложения обкомов партии, облисполкомов, совнархозов, Министерства сельского хозяйства и Главного управления совхозов при Совете Министров республики по упорядочению приусадебного пользования всех не членов колхозов Украинской ССР, Центральный Комитет КП Украины и Совет Министров УССР считают хозяйственно нецелесообразным:

1. Ограничить размер приусадебного пользования у рабочих, служащих и других не членов колхозов, проживающих в сельской местности, до 0,25 гектара, а в районах, где приусадебные участки орошаются — до 0,13 гектара на одну семью, включая площадь, занятую строениями и сооружениями.

Приведение усадеб до указанных размеров, затронет 25,6 проц. семей рабочих, служащих и других не членов колхозов, у которых

будет изъято и передано для общественного производства около 60 тысяч гектаров земли.

2. Наделение приусадебными участками рабочих, служащих, специалистов сельского и водного хозяйства, учителей начальных и средних сельских школ и других не членов колхозов, проживающих в сельской местности, впредь производить до 0,15 гектара, а на поливных землях до 0,08 гектара на семью.

3. В целях проведения решительной борьбы с тунеядцами, полностью изъять у этих семей приусадебные участки, оставив за ними только площадь, занятую их строениями и сооружениями.

4. Ограничение приусадебного пользования у рабочих, служащих и других не членов колхозов, а также у бывших членов колхозов, земли которых присоединены к существующим совхозам, лесхозам и другим государственным сельским хозяйствам, произвести до весны 1962 года, а по бывшим колхозам, на базе которых организованы новые государственные хозяйства, — в сроки, устанавливаемые облисполкомами и ведомствами, которым переданы земли и общественное имущество этих колхозов, но не позже 1963 года.

5. Для наиболее рационального использования излишков усадеб, изымаемых у рабочих, служащих и других не членов колхозов, Министерству сельского хозяйства УССР поручается в течение 1962—1964 гг. произвести съемку всех населенных пунктов совхозов и других государственных сельских хозяйств республики и навести порядок в использовании изымаемых земель.

Направляя проект постановления ЦК КП Украины и Совета Министров УССР по этому вопросу, просим его одобрить.

Секретарь Центрального Комитета КП Украины Н. ПОДГОРНЫЙ
Председатель Совета Министров УССР В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 3І. — Спр. І698. — Арк. 47—49.

№ 18

ТЕЛЕГРАМА ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ СРСР О. М. КОСИГІНУ ПРО ЗВІЛЬНЕННЯ ПІДПРИЄМСТВ М'ЯСНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ І ОРГАНІЗАЦІЙ ОПТОВОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ ВІД СПЛАТИ САНКЦІЙ ЗА НЕДОПОСТАВКУ М'ЯСА

25 грудня 1961 р.

Урядова

Предприятия мясной промышленности Украины в 1961 году не выполнят плана поставки мяса примерно на 140 тысяч тонн. В связи с этим должны будут уплатить санкции в размере двух процентов

стоимости недопоставки мяса, что приведет к тяжелому финансовому положению предприятий.

Совет Министров УССР просит освободить в виде исключения предприятия мясной промышленности и организации оптовой торговли Украины от уплаты санкций за недопоставку мяса в 1961 году.

Председатель Совета Министров УССР

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 9. — Спр. 8200. — Арк. 144.

№ 19

ЛИСТ ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КПРС М. С. ХРУЩОВУ
ПРО БУДІВНИЦТВО ДОРОГИ ЯЛТА—АЛУПКА

6 липня 1962 р.

В текущем году в Крымской области Украинской ССР полностью заканчивается реконструкция и строительство автомобильно-троллейбусной дороги Симферополь—Алушта—Ялта с обходами городов Алушты и Ялты общей сметной стоимостью 31252 тыс. рублей.

В августе 1961 года по этой дороге открыто регулярное троллейбусное сообщение между Симферополем и Ялтой.

Выполненные работы по реконструкции и строительству дороги Симферополь—Алушта—Ялта совершенно изменили ее техническую характеристику и условия движения автомобильного транспорта, а организация регулярного троллейбусного сообщения между Симферополем и Ялтой намного улучшила обслуживание трудящихся, прибывающих для отдыха и лечения в здравницы Южного берега Крыма.

Однако, постройка этой дороги только до г. Ялты не решает вопроса обслуживания трудящихся и транспортных связей в самом насыщенном санаториями районе Крымского побережья между Ялтой и Симеизом, так как имеющиеся здесь дороги, построенные в прошлом столетии для гужевого движения по трассам существовавших горных троп и впоследствии только незначительно улучшенные в связи с очень сложными горными условиями, совершенно не соответствуют требованиям современного автомобильного транспорта и интенсивности движения.

Учитывая это, а также имея в виду наличие в Крыму специализированных дорожно-строительных организаций, накопивших большой опыт строительства современных автомобильных дорог в горных условиях Крыма и высвобождаемых в связи с завершением строительства дороги Симферополь—Алушта—Ялта, Совет Министров принял решение о частичной реконструкции и строительстве дороги Ялта—Алупка по

новому направлению с техническими нормами, принятыми при реконструкции и строительстве дороги Симферополь—Алушта—Ялта, за счет резерва Совета Министров УССР и прочих источников, с началом работ в 1962 году.

На строительство этой дороги имеется утвержденное проектное задание.

Протяжение дороги по основному направлению составляет 15,4 км, а с учетом подъездов к существующим верхней и нижней дороги около поселков Мисхор и Шевченково, и подлежащего реконструкции подъезда к поселку Симеиз — 29,3 км. Общая сметная стоимость определена в сумме 18,1 млн. рублей.

В соответствии с установленным порядком, Совет Министров УССР превратился в Совет Министров Союза ССР с просьбой разрешить с 1962 году работы по реконструкции и строительству дороги Ялта—Алушка с финансированием их до 1 июля 1962 года по единичным расценкам, утвержденным Министерством автомобильного и шоссе-ных дорог УССР.

Эта просьба была согласована и поддержана Госпланом СССР и Госэкономсоветом СССР.

Однако, Комиссия Президиума Совета Министров СССР по текущим делам просьбу Совета Министров УССР не удовлетворила и приняла решение от 25 мая 1962 года (протокол № 19, п. 5) рассмотреть вопрос о строительстве дороги Ялта—Алушка с планом на 1963 год.

В связи с тем, что оттяжка начала строительства дороги Ялта—Алушка, на проведение которого в 1962 году уже изысканы Советом Министров УССР необходимые денежные и материальные ресурсы, до 1963 года приведет к ликвидации имеющихся в Крыму специализированных дорожно-строительных организаций, обладающих большим опытом работы в горных условиях, а создание вновь таких организаций в 1963 году потребует больших дополнительных средств и времени. Совет Министров Украинской ССР просит Вас, Никита Сергеевич, рассмотреть этот вопрос и удовлетворить просьбу Правительства Украинской ССР с установлением срока финансирования строительства этого объекта по единичным расценкам до 1 августа 1962 года.

Председатель Совета Министров УССР

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 10. — Спр. 684. — Арк. 50—52.

№ 20

**ПРО ХІД ВИКОНАННЯ ДЕРЖАВНОГО ПЛАНУ ЧЕТВЕРТОГО РОКУ СЕМИРІЧКИ
І ЗАВДАННЯ ПО ДАЛЬШОМУ ПОЛІПШЕННЮ КЕРІВНИЦТВА ПРОМИСЛОВІСТЮ І
БУДІВНИЦТВОМ**

ДОПОВІДЬ НА ПЛЕНУМІ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ*

9 серпня 1962 р.

Трудячі нашої Батьківщини, сказав доповідач, під керівництвом Комуністичної партії віддають зараз всі свої сили перетворенню в життя історичних рішень XXII з'їзду КПРС, створенню всебічно розвиненої матеріально-технічної бази комунізму.

Першим півріччям цього року завершилась половина семирічки. Головним підсумком цього періоду є те, промисловість республіки а цілому і такі її провідні галузі, як металургійна, машинобудівна і металообробна, нафтова, енергетична, розвиваються темпами, що значно перевищують розрахунки до контрольних цифр.

За чотири роки семирічки промислове виробництво в цілому по республіці зросло на 45—46 процентів проти 37,8 процента, передбачених контрольними цифрами.

Промисловість республіки і в нинішньому — четвертому році семирічки розвивається прискореними темпами. План по випуску валової продукції за сім місяців виконано на 103,1 процента. Виробництво зросло на 10,5 процента проти 7,7 процента, передбачених на цей рік. За півріччя продуктивність праці зросла на 6,7 процента і план виконано на 102 проценти. Від перевиконання завдань по зниженню собівартості продукції одержано надпланової економії понад 60 млн. карбованців. Завдання по введенню в дію основних фондів по об'єктах виробничого призначення виконано на 102 проценти, в тому числі по раднаргоспах — на 113 процентів. При зростанні виробництва на 10,5 процента чисельність промислово-виробничого персоналу збільшилась на 3,6 процента і фонд зарплати — на 5,6 процента.

Піврічний план виконали всі раднаргоспи, облвиконкоми, міністерства та відомства.

Але навіть при таких високих показниках виконання плану наявні резерви в промисловості використовуються ще далеко не повністю. Щороку ми недобираємо значної кількості продукції внаслідок того, що велика частина підприємств не виконує виробничих планів.

Наша республіка, як відомо, займає важливе місце в забезпеченні країни металом, залізною і марганцевою рудою. Тому металургійна промисловість завжди була в центрі уваги партійних,

* газетний виклад.

радянських і господарських органів республіки. За чотири роки семирічки виплавка чавуну збільшиться на 8 млн. тонн, прокату — на 7 млн. тонн, видобуток залізної руди — на 20 млн. тонн.

Важливо підкреслити, що понад 40 процентів приросту виробництва металу за цей період одержано за рахунок більш продуктивного використання діючих потужностей, що є результатом швидкого технічного прогресу. Металурги України в першому півріччі дали країні понад план 150 тис. тонн чавуну, 45 тис. тонн прокату, 236 тис. тонн агломерату, 152 тис. тонн коксу, 660 тис. тонн залізної і десятки тисяч тонн марганцевої руди.

Далі В. В. Щербицький зупиняється на невеликих, різно критикує роботу керівників Донецького раднаргоспу тт. Дегтярьова, Гавриленка, Лубенця, міністра будівництва УРСР т. Терентьєва, а також керівників Укрраднаргоспу і Держплану УРСР за те, що вони не вжили необхідних заходів до своєчасного введення в дію і швидкого освоєння потужностей на Жданівському заводі імені Ілліча, внаслідок чого Донецький раднаргосп заборгував велику кількість металу і в цілому по республіці не виконано плану семи місяців по виробництву сталі і прокату.

Для виконання і перевиконання річного плану виробництва металу раднаргоспам і обкомам партії треба прискорити будівництво пускових об'єктів чорної металургії, домогтись значно кращого використання потужностей на всіх металургійних заводах, поліпшити постачання заводів сировини, звернувши особливу увагу на виробництво агломерату, підвищення вмісту заліза в руді та концентраті, на високоякісну підготовку, сирих матеріалів до плавки.

Завдання полягає також в тому, щоб ширше впроваджувати у виробництво більш, досконалу технологію і передовий досвід, зокрема природний газ і кисень, поліпшити заготівлю і переробку металевого лому.

Значний вклад у виконання семирічного плану вносять і працівники вугільної промисловості республіки. За три з половиною роки семирічки вони дали понад план 5 мільйонів тонн палива, в тому числі за сім місяців цього року — один мільйон тонн.

Проте, відмічає доповідач, в роботі багатьох вугільних шахт, трестів та окремих комбінатів, особливо Донбасу, є ще значні недоліки, на які цілком справедливо звернули нашу увагу Центральний Комітет КПРС і Рада Міністрів Союзу РСР в нещодавно прийнятій постанові «Про заходи по дальшому розвитку вугільної промисловості Донецького басейну». В Донецькому і Луганському раднаргоспах значна частина шахт не виконує планів вуглевидобутку, повільно освоює проектні потужності по видобутку і збагаченню вугілля, послаблено увагу до циклічної організації робіт і використання

гірничої техніки. Особливо багато таких недоліків по комбінату «Донецьквугілля» (начальник комбінату т. Гапоненко).

До кінця семирічки, говорить В. В. Щербицький, перед нами стоять важливі завдання по дальшому розвитку вугільного Донбасу. Головне зараз полягає в тому, щоб докорінно поліпшити будівництво і реконструкцію шахт, широко впроваджувати комплексну механізацію і автоматизацію, краще використовувати гірничу техніку, швидко збільшувати видобуток коксівного і енергетичного вугілля для промисловості і сортового палива для побутових потреб. Треба і далі прискорювати просування очисних і підготовчих заборів, удосконалювати технологію видобутку та переробки вугілля, знижувати його собівартість, підвищувати рентабельність кожної шахти.

Успішно розвивається газова і нафтова промисловість республіки, питома вага цих найбільш економічних видів палива у паливному балансі а початку семирічки зросла у два з лишком рази.

Виробництво електроенергії за 3,5 роки семирічки зросло в 1,4 раза. В першому півріччі цього року понад план вже вироблено 1 мільярд кіловат-годин електроенергії.

Далі доповідач спиняється на розвитку хімічної промисловості. Він говорить, що в республіці виконано значний обсяг робіт по розширенню діючих та будівництву нових підприємств великої хімії. В порівнянні з 1958 роком випуск хімічної продукції збільшився в 1,6 раза. Але в розвитку хімічної промисловості республіка ще відстає від завдань, передбачених контрольними цифрами семирічки.

В доповіді зверталась увага на незадовільну роботу Харківського, Луганського, Станіславського, Дніпропетровського і Одеського раднаргоспів по введенню в дію потужностей на підприємствах хімічної промисловості.

Уккранаргосп, раднаргоспи, а також обкоми партії, Міністерство будівництва УРСР повинні докорінно поліпшити спорудження пускових об'єктів хімічної промисловості, прискорити введення в дію та освоєння виробничих потужностей.

В технічному переозброєнні всіх галузей народного господарства, продовжує доповідач, провідне місце займає машинобудівна та металообробна промисловість і цілком закономірно, що вона розвивається випереджаючими темпами. За три роки семирічки продукція цієї галузі зросла в республіці майже на 60 процентів проти 38 процентів, передбачених контрольними цифрами.

План першого півріччя машинобудівники перевиконали і дали понад план продукції на десятки мільйонів карбованців. Але і тут є великі резерви. Значна частина машинобудівних і металообробних

заводів працює не на повну потужність, а устаткування і верстати використовуються в одну—дві зміни.

Треба підвищувати коефіцієнт змінності роботи машинобудівних підприємств. Це дасть змогу значно збільшити випуск продукції на існуючих виробничих площах і устаткуванні та швидше відновлювати верстатний парк.

Великим недоліком багатьох машинобудівних заводів є те, що вони протягом місяця працюють неритмічно, що призводить до зменшення кількості, погіршення якості і подорожчання продукції.

Дуже великі завдання необхідно розв'язати в галузі сільськогосподарського машинобудування. В цьому році повинно бути випущено сільськогосподарської техніки на 20 процентів більше, ніж торік.

План першого півріччя по сільськогосподарському машинобудуванню в цілому виконано на 108,3 процента. Але окремі підприємства Харківського, Дніпропетровського, Херсонського, Одеського та Київського раднаргоспів ще не забезпечують повного виконання планів і додаткових завдань по виробництву і поставках сільськогосподарської техніки та запчастин в номенклатурі, випускають часом машини низької якості.

Ми повинні в найкоротший час поставити виробництво всієї сільськогосподарської техніки на міцну індустріальну основу, поліпшити розробку нових, найбільш економічних, дешевих і надійних в експлуатації машин і устаткування.

В першому півріччі, говорить В. В. Щербицький, зросло виробництво тканин, швейних виробів, взуття, товарів культурно-побутового і господарського вжитку; виконано плани виробництва цукру, м'ясопродуктів і консервів, вилову риби і добичі китів.

Перед працівниками легкої і харчової промисловості стоїть завдання, поряд з забезпеченням виконання планів по кількісних показниках, основну увагу звернути на даліше і докорінне поліпшення якості, на розширення асортименту, покращання зовнішнього вигляду товарів.

В. В. Щербицький критикує Міністерство торгівлі УРСР, міністра тов. Сахновського Г. Л. за недоліки, які ще допускаються в організації торгівлі.

Спиняючись на роботі всіх видів транспорту, доповідач підкреслив, що особливо великі завдання перед транспортом стоять зараз, у літні місяці, коли швидко і організовано треба перевезти за серпень—жовтень понад 300 мільйонів тонн сільськогосподарських вантажів, а також велику кількість матеріалів, сировини і палива для створення зимових запасів. Для нього насамперед слід забезпечити роботу кожної автомашини не менш як у дві зміни, зразково організувати роботу по вантаженню і розвантаженню,

скоротити до мінімуму холості пробіги, серйозну увагу приділити розширенню бази по ремонту автошин.

В доповіді багато уваги приділяється питанням капітального будівництва. За три з половиною роки семирічки капітальне будівництво в республіці здійснювалось темпами, що випереджають розрахунки контрольних цифр, збудовано і здано в експлуатацію близько 600 підприємств, цехів та великих агрегатів, введено в дію житлові будинки загальною площею понад 46 мільйонів квадратних метрів, школи на 674 тисячі учнівських місць, лікарні майже на 30 тисяч ліжок і дитячі дошкільні заклади на 235 тисяч місць.

Але ми могли б зробити набагато більше, якби своєчасно усунули недоліки в капітальному будівництві, на які було вказано у відомій постанові ЦК КПРС і Союзного уряду в жовтні минулого року.

З матом більш ефективного використання капіталовкладень в цьому році понад 65 процентів коштів направлено на розширенні і реконструкцію діючих підприємств, основні ресурси сконцентровано на найважливіших пускових об'єктах. Все це дало змогу в першому півріччі, порівнюючи з відповідним періодом минулого року, здійснити будівельно-монтажних робіт на 8,1 процента більше.

Однак за перше півріччя план по загальному обсягу і по будівельно-монтажних роботах недовиконано, особливо по Вінницькому, Полтавському, Станіславському і Черкаському раднаргоспах.

В доповіді зверталось увагу на те, що капітальні роботи відстають по ряду об'єктів виробничого призначення, в тому числі по деяких особливо важливих будовах. Тому не забезпечено введення в експлуатацію окремих потужностей, передбачених планом на перше півріччя. Не введено в дію частину потужностей по виробництву металу, видобутку вугілля, хімічному устаткуванню, збірних залізобетонних конструкціях, магістральних газопроводів.

Дуже повільно ведеться будівництво підприємств легкої і харчової промисловості. План I-го півріччя по цих галузях виконано лише на 71–75 процентів, а по м'ясомолочній промисловості тільки на 69 процентів.

Це результат того, що в окремих раднаргоспах, міністерствах і відомствах, всупереч вказівкам партії і уряду, продовжується розпорощення, капіталовкладень і матеріально-технічних ресурсів по багатьох будовах і об'єктах. Обсяг незавершеного будівництва по республіці ще значний.

В цьому році виконано піврічний план житлового будівництва як по освоєнню коштів, так і по введенню в експлуатацію житла. Але це по республіці в цілому. В Закарпатській, Сумській, Чернігівській, Миколаївській та інших областях план по введенню в дію житла не виконано. У багатьох містах, в тому числі по Києву, ще

низька якість і висока вартість житлового будівництва. Нерідко жили будинки вводяться з значними дефектами і недоробками.

Зараз ставиться питання про те, щоб будувати у містах і робітничих, селищах в основному багатоповерхові житлові будинки, а для малосімейних та одиноких споруджувати житло готельного типу. Необхідно також вжити заходів до закінчення будівництва шкіл, лікарень та інших культурно-побутових закладів.

Далі В. В. Щербицький спиняється на питаннях сільського будівництва. Він говорить, що в сільському господарстві в цьому році за рахунок державних коштів і коштів, додатково виділених з резервного фонду, треба освоїти 417 млн. крб. капіталовкладень, або майже в 1,3 раза більше, ніж у минулому році. Крім того, за рахунок коштів колгоспів треба здійснити робіт майже на 700 мільйонів карбованців. Але це будівництво в ряді областей, зокрема Миколаївській, Полтавській, Чернівецькій, Волинській та Луганській, ведеться недостатніми темпами.

Для дальшого поліпшення капітального будівництва і безумовного виконання планів цього року треба повністю укомплектувати будівельні організації кадрами будівельників і монтажників, транспортом, своєчасно і повністю забезпечити всі пускові об'єкти необхідними матеріалами та устаткуванням, і далі прискорювати розвиток будівельної індустрії, поліпшувати проектування, здійснити спеціалізацію проектних організацій, зміцнити конструкторські бюро і проектні відділи підприємств. На основі кращих інженерних рішень поліпшувати структуру капітальних вкладень, підвищувати в проектах питому вагу технологічного устаткування і знижувати затрати на будівельно-монтажні роботи.

Треба повсюдно організувати дійовий контроль за правильним використанням матеріальних і грошових ресурсів, не допускати будь-яких проявів безгосподарності, марнотратства і надмірностей.

Далі В. В. Щербицький спиняється на питаннях технічного прогресу. Відмітивши значну роботу, проведenu в цьому напрямі вченими, інженерно-технічними працівниками, проектно-конструкторськими організаціями і колективами промислових підприємств те будов, доповідач говорить, що багато підприємств і науково-дослідних закладів не виконують встановлених завдань по створенню і впровадженню нової техніки і передової технології, освоєнню виробництва нових видів продукції і модернізації устаткування.

Зараз завдання полягає в тому, щоб керівники раднаргоспів, міністерств і відомств, а також партійні організації вжили рішучих заходів до поліпшення роботи науково-дослідних закладів і забезпечили безумовне виконання кожним підприємством планів розвитку і впровадження нової техніки. У вирішенні цих завдань

велика відповідальність лягає на Державний комітет по координації науково-дослідних робіт, якому слід вже більш активно впливати на вирішення всіх питань технічного прогресу.

Великого значення, говорить доповідач, надає зараз Комуністична партія поліпшенню економічних показників виробництва. На жаль, питаннями підвищення продуктивності праці, зниження собівартості та поліпшення інших техніко-економічних показників багато підприємств та будов займаються ще незадовільно.

В ряді раднаргоспів і областей не виконуються плани прибутків і відрахувань до бюджету, допускаються значні перевитрати матеріалів, палива і електроенергії, недостатньо використовуються основні фонди і виробничі потужності.

Інтереси держави вимагають від нас значно підвищити рівень економічної роботи в усіх ланках народного господарства, добитись того, щоб наша промисловість виробляла продукцію не тільки найвищої якості, а й з найменшими затратами матеріалів і суспільної праці. Це основний шлях до забезпечення швидкого зростання матеріального добробуту радянських людей.

Важливою умовою технічного прогресу і раціональної організації суспільної праці є спеціалізація і кооперування в усіх галузях народного господарства, зокрема прискорення розвитку заготівельних виробництв. З початку семирічки раднаргоспами провадилась певна робота в цьому напрямку. Проте випуск на спеціалізованих підприємствах виробів масового застосування ще відстає від потреб народного господарства.

Поряд з широким впровадженням спеціалізації, кооперування і концентрації промисловості, треба приділяти належну увагу комбінуванню споріднених підприємств, якому належить велике майбутнє. Хорошу ініціативу в цьому питанні, як відомо, проявив львівський раднаргосп. Нові типи комбінатів виникають останнім часом у харчовій промисловості Радянського Союзу, в якій при цукрових заводах утворюються цехи по переробці овочів, м'яса, молока на основі спільності енергогосподарства, водопостачання, під'їзних шляхів, складського господарства, ремонтної служби. Всі ці питання раднаргоспам, разом з обкомами партії, треба вирішувати, спрощувати структуру, здешевлювати витрати на управління.

Серйозну увагу зараз слід приділити питанням підготовки промислових підприємств, будівельних організацій, транспорту, міського господарства до роботи в осінньо-зимових умовах, створити необхідні запаси сировини і матеріалів, завезти достатню кількість палива для виробничих і побутових потреб, провести роботу по утепленню виробничих приміщень, ремонту і обладнанню гуртожитків, будинків і споруд.

Треба подбати про дальше поліпшення громадського харчування, повністю забезпечити населення овочами і картоплею.

Для забезпечення ритмічної роботи промисловості та будівництва треба в усіх ланках господарства зміцнювати державну дисципліну, своєчасно і повністю виконувати плани виробництва і поставок по кооперації та на експорт.

Партійні організації за останній час багато зробили і роблять по поліпшенню добору, розстановці та вихованню кадрів господарників. За чотири роки кількість інженерів і техніків у промисловості і будівництві республіки зросла більше як на 160 тис. чоловік. Значно зміцнено склад керівних та інженерно-технічних працівників підприємств та будов.

Але недоліки, які є в роботі окремих ділянок народного господарства, вимагають від нас дальшого посилення контролю за виконанням рішень партії і уряду, підвищення пильності, поліпшення справи добору, виховання і розстановки кадрів в усіх ланках господарства.

Підсумки роботи за минулі місяці свідчать, що промисловість республіки має міцну основу для виконання і перевиконання плану 1962 року. Завдання полягає в тому, щоб партійні, профспілкові, комсомольські організації, радянські і господарські органи ще більше посилили організаторську роботу на виробництві, спрямували ініціативу і творчу енергію трудящих на виявлення і максимальне використання резервів, на щоденне виконання народногосподарських завдань і соціалістичних зобов'язань кожним підприємством.

З кожним роком розквітають творчі сили українського, народу, зростає економіка і культура Радянської України. Це є результатом неухильного виконання ленінських заповітів, ленінської національної політики, результатом постійної уваги і великої допомоги нашої республіці з боку Центрального Комітету КПРС і Союзного уряду.

Закінчуючи доповідь, тов. В. В. Щербицький говорить:

Немає сумніву в тому, що трудящі нашої республіки, під керівництвом Комуністичної партії, її ленінського Центрального Комітету, на чолі з невтомним борцем за комунізм Микитом Сергійовичем Хрущовим, наполегливо працюватимуть над виконанням історичних рішень XXII з'їзду КПРС і внесуть гідний вклад у всенародну справу побудови комуністичного суспільства. (Тривалі оплески).

Радянська Україна. — 1962. — 10 серпня. — С. 1.

№ 21

ПОСТАНОВА РАДИ МІНІСТРІВ УРСР

«ПРО ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ ПО ДАЛЬШОМУ ВПОРЯДКУВАННЮ МІСЦЬ НА ТЕРИТОРІЇ УРСР, ЗВ'ЯЗАНИХ З ЖИТТЯМ І ДІЯЛЬНІСТЮ Т. ШЕВЧЕНКА»

28 вересня 1962 р.

У зв'язку з підготовкою до відзначення у березні 1964 р. 150-річчя з дня народження великого українського поета, художника, революціонера-демократа Т. Г. Шевченка і з метою дальшого упорядкування місць на території УРСР, зв'язаних з його життям і діяльністю, Рада Міністрів Української РСР постановляє:

1. Зобов'язати виконкоми обласних рад депутатів трудящих, на території яких є пам'ятні місця, зв'язані з життям і діяльністю Т. Г. Шевченка, провести протягом 1962–1963 рр. і березня 1964 р. відповідну роботу по благоустрою і підготовці цих місць до дня відзначення Шевченківського ювілею.

2. Зобов'язати Міністерство автомобільного транспорту і шосейних шляхів УРСР здійснити тверде покриття на вулицях с. Моринці обсягом 0,85 км (під'їздів до клубу, сільради, садиби, де жив Т. Г. Шевченко, на подвір'ї правління колгоспу та влаштування площі для автобусів біля чайної).

3. Зобов'язати Міністерство охорони здоров'я УРСР виділити у 1962–1963 рр. виконкому Черкаської обласної ради депутатів трудящих необхідне устаткування для обладнання рентгенкабінету, фізіотерапевтичного та інших кабінетів у лікарні с. Моринці, а також арматуру з кольорових металів, фітінги та інші матеріали для завершення робіт і обладнання лікарні в с. Шевченкове.

4. Прийняти до відома заяву голови виконкому Черкаської обласної ради депутатів трудящих т. Степаненка про те, що протягом 1963–1964 рр. в с. Шевченкове Звенигородського району буде збудовано середню школу.

5. Зобов'язати Українське республіканське об'єднання Укрсільгосптехніка забезпечити електрифікацію колгоспів імені Т. Г. Шевченка (с. Моринці) та імені Щорса (с. Шевченкове) Черкаської області.

6. Зобов'язати Черкаський облвиконком протягом 1963 р. закінчити будівництво клубу в с. Моринці Звенигородського району за планом державних капіталовкладень Черкаської області по галузі «культура» на 1963 р.

Держплану УРСР передбачити в проекті плану на 1963 р. обсяг капіталовкладень для Черкаської області з урахуванням коштів, потрібних для закінчення будівництва клубу в с. Моринці.

7. Укоопспілці забезпечити здійснення в 1962–1963 рр.

будівництва їдальні та сільського магазину в с. Моринці Звенигородського району.

8. Зобов'язати Черкаський облвиконком та Головне управління місцевої промисловості і побутового обслуговування населення при Раді Міністрів УРСР забезпечити здійснення будівництва в 1963 р. павільйону побутового обслуговування в с. Моринці.

9. Зобов'язати Головне управління Дніпровського річкового напроплавання при Раді Міністрів УРСР встановити на березі Дніпра в Каневі відповідно обладнаний дебаркадер та причал.

Заступник голови Ради Міністрів УРСР
Керуючий справами Ради Міністрів УРСР

Н. КАЛЬЧЕНКО
К. БОЙКО

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 2. — Спр. ІІ8. — Арк. І—2.

№ 22

ЛИСТ ДО РАДИ МІНІСТРІВ СРСР
ПРО ВИДАННЯ ТВОРІВ Т. Г. ШЕВЧЕНКА ФРАНЦУЗЬКОЮ МОВОЮ
10 травня 1963 р.

В связи с приближением юбилейной даты 150-летия со дня рождения великого украинского поэта, художника, революционера-демократа Т. Г. Шевченко и учитывая, что эта знаменательная дата в 1964 году будет также широко отмечаться согласно решению XII сессии ЮНЕСКО во всем мире, издательство «Зегер» в Париже, при помощи ЮНЕСКО, соглашается издать собрание избранных произведений Т. Г. Шевченко на французском языке при условии, если Национальная Комиссия Украинской ССР по делам ЮНЕСКО гарантирует приобретение 700 экземпляров книги на сумму, ориентировочно, 700 долларов.

В январе с. г. начальник литературной секции отделения искусств и литературы ЮНЕСКО Роже Капа в своем письме на имя Правительственного республиканского комитета по подготовке и проведению указанного юбилея подтвердил это официально.

В связи с этим Совет Министров Украинской ССР просит Совет Министров Союза ССР выделить инвалюту в сумме 700 долларов для передачи через представителя УССР при ЮНЕСКО Парижскому издательству с целью финансирования издания собрания избранных произведений Т. Шевченко на французском языке.

Председатель Совета Министров УССР

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. І0. — Спр. 2406. — Арк. І07.

№ 23

ПОСТАНОВА РАДИ МІНІСТРІВ УРСР «ПРО СТВОРЕННЯ ІНСТИТУТУ
ТЕОРЕТИЧНОЇ ФІЗИКИ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР»

5 січня 1966 р.

Проект

Рада Міністрів Української РСР ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Створити в м. Києві Інститут теоретичної фізики Академії наук УРСР. Покласти на зазначений інститут: вивчення теорії атомного ядра, питань статистичної механіки, елементарних частинок та їх взаємодії при високих енергіях.

Організацію зазначеного Інституту провести за рахунок бюджетних асигнувань, чисельності працівників і фонду заробітної плати, затверджених Академією наук УРСР на 1966 рік.

2. Встановити, що Інститут теоретичної фізики АН УРСР функціонує за статутом, який затверджується постановою Ради Міністрів УРСР.

Доручити Академії наук УРСР протягом місяця подати на затвердження Ради Міністрів УРСР статут Інституту теоретичної фізики АН УРСР.

3. Зобов'язати Київський міськвиконком (г. Бурку):

а) за погодженням з Академією наук УРСР відвести для будівництва Інституту теоретичної фізики земельну ділянку в передмісті Феофанія;

б) до 1 березня 1966 року виділити приміщення площею 500 кв. метрів для тимчасового розміщення Інституту теоретичної фізики АН УРСР;

в) виділити Академії наук УРСР в центрі міста 5 трьохкімнатних квартир для висококваліфікованих спеціалістів з метою залучення їх до роботи в Інституті;

г) виділити Інституту теоретичної фізики АН УРСР 5 номерів у готелях м. Києва на строк до завершення будівництва Інституту.

4. Держплану УРСР передбачити виділення Інституту теоретичної фізики АН УРСР в другому півріччі 1966 року двох легкових машин «Волга» і одного мікроавтобуса «Старт».

5. Виділити Академії наук УРСР додатковий фонд персональних добавок у сумі 800 крб. на місяць.

6. Зобов'язати «Діпроцивільбуд» (тов. Наріжного) розробити до 1 вересня 1966 року технічну документацію на будівництво Інституту теоретичної фізики АН УРСР.

7. Зобов'язати Головкиївміськбуд (тов. Гусева) розпочати будівництво Інституту теоретичної фізики АН УРСР в IV кварталі 1966 року.

На документі стоїть резолюція В. В. Щербицького: «Прошу рассмотреть и представить. Підпис. 5/І.66».

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. 2673. — Арк. 4—5.

№ 24

ТЕЛЕГРАМА ДО РАДИ МІНІСТРІВ СРСР ПРО ВІДВАНТАЖЕННЯ ЦУКРУ

26 січня 1966 р.

Урядова

Остатки сахара рафинада в промышленности на 1 февраля ожидаются 100 тысяч тонн, в феврале план выработки 130 тыс. тонн. Реализация в феврале ожидается 110 тыс. тонн, будет размещено на складах промышленности 35 тысяч тонн. Приняты меры по дополнительному размещению 19 тысяч тонн рафинада в торговых организациях республики.

Не обеспечивается складскими емкостями 66 тысяч тонн. Это усложняется тем, что Министерство торговли РСФСР до сих пор не дало реквизитов на отгрузку 35 тысяч тонн сахара рафинада в январе-феврале, выделенного Министерством торговли СССР.

Совет Министров Украинской ССР просит Совет Министров СССР поручить Совету Министров РСФСР обеспечить получение Министерством торговли РСФСР 35 тысяч тонн выделенного ему рафинада, а также поручить Министерству торговли СССР дать наряды на вывоз в феврале дополнительно 31 тысячи тонн рафинированной продукции.

Председатель Совета Министров УССР

[В.] ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. 870. — Арк. 95.

№ 25

ЛИСТ ДО ДЕРЖАВНОГО КОМІТЕТУ РАДИ МІНІСТРІВ СРСР З НАУКИ І ТЕХНІКИ «ПРО ОРГАНІЗАЦІЮ У М. ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ ІНСТИТУТУ ГЕОТЕХНІЧНОЇ МЕХАНІКИ АН УРСР»

15 квітня 1967 р.

Пятилетним планом развития народного хозяйства СССР на 1966—1970 гг. на Украине предусматривается значительное увеличение добычи угля, железной руды в других полезных ископаемых. Добыча полезных ископаемых будет осуществляться в основном открытым способом, а добыча угля возрастет за счет расширения горных работ на больших глубинах и освоения Западного Донбасса.

Выполнение этих задач и обеспечение дальнейшего эффективного развития горнорудной промышленности потребует выполнения таких проблем, как управление горным давлением и динамическими процессами в массивах пород на больших глубинах, изыскание новых прогрессивных методов разрушения твердых горных пород, управление действием взрыва на горные породы в целях интенсификации их дробления, новых принципов создания высокопроизводительных горных машин и др.

Министр угольной промышленности СССР обратился в Совет Министров Украинской ССР с предложением о реорганизации Днепропетровского филиала Института механики АН УССР в специализированный Институт физико-технических проблем горного дела АН УССР. Президиум АН УССР рассмотрел предложение и признал целесообразным на базе филиала Института механики АН УССР создать Институт геотехнической механики АН УССР.

Днепропетровский филиал Института механики АН УССР в этой отрасли исследований имеет значительный опыт. За короткое время этот научный коллектив приобрел значительную научную самостоятельность и окреп организационно. Однако существующие организационные рамки филиала одерживают расширение его научных возможностей.

Организация Института геотехнической механики АН УССР не потребует дополнительных затрат и может быть проведена в пределах ассигнований, выделенных для АН УССР. Институт будет размещен в новом лабораторном корпусе общей площадью 8830 кв. метров, строительство которого оканчивается в 1967 году.

Совет Министров Украинской ССР считает возможным согласиться с предложениями о создании в г. Днепропетровске Института геотехнической механики АН УССР и представляет материалы по этому вопросу Государственному комитету Совета Министров СССР по науке и технике, на согласование.

Приложения*: 1. Пояснительная записка на 7 листах.

2. Основные направления научно-исследовательских работ Института геотехнической механики АН УССР на 2 листах.

3. Структура Института геотехнической механики АН УССР на 3 листах.

Председатель Совета Министров УССР

В. ЦЕРБИЦКИЙ

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. 2673. — Арк. ІІЗ—ІІ4.

* Не публікується.

№ 26

**ПОСТАНОВА РАДИ МІНІСТРІВ УРСР
«ПРО ПРОЕКТУВАННЯ МУЗЕЮ — УКРАЇНА У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ
1941—1945 РР. З ПАНОРАМОЮ ОБОРОНИ ТА ВИЗВОЛЕННЯ МІСТА КИЄВА»**

10 червня 1967 р.

Рада Міністрів Української РСР постановляє:

1. Доручити Держбуду УРСР на замовлення Міністерства культури УРСР здійснити проектування Музею — Україна у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. з панорамою оборони та визволення міста Києва, прийнявши за основу проектні пропозиції авторських груп під керівництвом архітекторів т. Єлізарова В. Д. і т. Головка Г. В.

2. Держбуду УРСР разом з Міністерством культури УРСР:

— уточнити програму проектування Музею — Україна у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. з панорамою оборони та визволення міста Києва;

— до 30 вересня 1967 р. подати проектне завдання на будівництво вказаного музею на розгляд Ради Міністрів УРСР.

3. Міністерству фінансів УРСР по наслідках виконання бюджету за перше півріччя 1967 р. визначити суму і джерела покриття витрат, зв'язаних з проектуванням музею, та профінансувати їх за рахунок республіканського бюджету.

4. Держплану УРСР збільшити Міністерству культури УРСР ліміт проектно-розвідувальних робіт 1967 р. на 22 тис. карбованців.

Голова Ради Міністрів УРСР
Керувачий справами Ради Міністрів УРСР

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
К. БОЙКО

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. І855. — Арк. 48.

№ 27

**ПРО ПІДСУМКИ ВИКОНАННЯ СОЦІАЛІСТИЧНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В 1967 РОЦІ
ТА ЗАВДАННЯ ПО ДАЛЬШОМУ ПІДНЕСЕННЮ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБ-
НИЦТВА В КОЛГОСПАХ І РАДГОСПАХ РЕСПУБЛІКИ**

**ДОПОВІДЬ НА НАРАДІ ПРАЦІВНИКІВ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
УКРАЇНИ***

30 січня 1968 р.

Шановні товариші! Республіканська нарада працівників сільського господарства України зібралася у знаменні дні, коли великий

* газетний виклад.

радянський народ під керівництвом свого випробуваного авангарду — Комуністичної партії, її ленінського Центрального Комітету з небувалим політичним і трудовим піднесенням приступив до здійснення величних завдань третього року п'ятирічки, року, який кладе початок новому півстоліттю Радянської держави.

Всі ми ще перебуваємо під впливом урочистого відзначення 50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. Святкування цієї знаменної дати перетворилося на грандіозний огляд видатних досягнень нашої країни в будівництві комунізму, на демонстрацію торжества ідей марксизму-ленінізму, незламного союзу робітничого класу і селянства, дружби народів нашої країни, монолітної єдності партії і народу.

В результаті послідовного перетворення в життя генеральної лінії, виробленої XXIII з'їздом партії, ще більше зріс міжнародний авторитет Радянського Союзу — оплоту миру, демократії і соціалізму.

Для трудящих республіки 1967 рік був знаменним ще й тим, що 25 грудня минуло п'ятдесят років з того історичного дня, коли Перший Всеукраїнський з'їзд Рад проголосив Радянську владу на Україні.

В день святкування цієї видатної події нашу двічі ордена Леніна, республіку було нагороджено орденом Жовтневої революції. Заслуги трудящих України у боротьбі за торжество справи Жовтня, за побудову комуністичного суспільства дістали високу оцінку в привітанні ЦК КПРС, Президії Верховної Ради і Ради Міністрів СРСР, у промові Генерального секретаря ЦК КПРС товариша Л. І. Брежнєва на урочистому засіданні в Києві.

Сьогодні особливо приємно відзначити, що в успіхах, досягнутих українським народом за 50 років Радянської влади, є значний вклад нашого славного колгоспного селянства — вірного і надійного союзника робітничого класу, безмежно відданого справі партії, рідній Вітчизні.

В ювілейному році, продовжує доповідач, наша країна зробила новий великий крок у виконанні рішень XXIII з'їзду партії, планів п'ятирічки, у створенні матеріально-технічної бази комунізму. Він розповідає про успіхи трудящих республіки в розвитку економіки, науки і культури, спиняється на завданнях третього року п'ятирічки. Промислове виробництво повинно зрости на 7,6 процента, виробництво продукції сільського господарства — не менш як на 5,6 процента. Одночасно слід забезпечити дальше підвищення ефективності суспільного виробництва, підвищення якості і зниження собівартості продукції, поліпшення всіх інших техніко-економічних показників.

Найважливіше завдання трудівників села полягає в тому, щоб кожне господарство на основі широкого впровадження досягнень науки і передового досвіду, кращого використання внутрішніх резервів добилося значного перевиконання річних планів виробництва сільськогосподарської продукції. Всі без винятку колгоспи і радгоспи повинні не тільки виконати плани заготівель, а й брати участь у продажу державі понад план зерна, м'яса, молока, яєць і вовни, як це передбачено рішеннями березневого Пленуму ЦК КПРС.

Взяті на 1968 рік соціалістичні зобов'язання колгоспів, радгоспів, районів і областей в основному відповідають цим завданням і наявним можливостям по збільшенню виробництва і продажу державі продуктів сільського господарства.

Далі В. В. Щербицький говорить про основні підсумки розвитку сільського господарства України після березневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС. Він підкреслює, що за цей час багато зроблено для зміцнення матеріальної бази колгоспно-радгоспного виробництва. Капіталовкладення в сільське господарство республіки порівняно з минулим триріччям (1962–1964 рр.) збільшилися на 28 процентів, одержано 130 тисяч тракторів, близько 37 тисяч зернозбиральних комбайнів, 63 тисячі вантажних автомобілів. На 83 проценти збільшилися поставки мінеральних добрив.

Середньорічне виробництво зерна за останні три роки досягло 32,5 мільйона тонн проти 27 мільйонів тонн за попередні три роки. Середньорічне виробництво цукрових буряків становить 44 мільйони тонн проти 32,5 мільйона тонн; соняшника — відповідно 2,8 мільйона тонн проти 2,2 мільйона тонн; м'яса — 3,7 мільйона тонн проти 3,4 мільйона тонн; молока — 17,1 мільйона тонн проти 13,9 мільйона тонн. Виробництво яєць зросло до 7,4 мільярда штук.

В республіці є немало господарств, районів, а також областей, які в окремих галузях уже досягли рівня виробництва і продажу державі продукції, передбаченого на кінець п'ятирічки. В цілому республіка в минулому році одержала такий валовий збір соняшника і цукрових буряків і продала стільки державі м'яса і вовни, як це заплановано на 1970 рік. Молока торік продано стільки, як передбачено п'ятирічним планом на 1969 рік, а яєць — на 1968 рік.

Значно зміцніла економіка сільського господарства. Грошові доходи колгоспів збільшилися на 42 проценти і досягли в 1967 році 7,4 мільярда карбованців. Фонд оплати праці колгоспників зріс на 41 процент.

Центральний Комітет КПРС і Радянський уряд роблять все, щоб прискорити темпи розвитку сільського господарства, зміцнити його матеріально-технічну базу, підвищити добробут трудівників села.

ЗБІЛЬШУВАТИ ВИРОБНИЦТВО І ЗАГОТІВЛІ ЗЕРНА ТА ІНШИХ ПРОДУКТІВ РІЛЬНИЦТВА

Найважливішим завданням дальшого розвитку всього сільськогосподарського виробництва, продовжує доповідач, було і залишається неухильне піднесення зернового господарства.

Після березневого Пленуму ЦК КПРС колгоспи і державні господарства збільшили середньорічний валовий збір зерна на 5,4 мільйона тони, а врожайність з гектара зросла на 4,3 центнера. У 1967 році зібрано по 20,4 центнера зернових з гектара, в тому числі озимої пшениці — по 23,1 центнера.

Краєвих показників досягли хлібороби Хмельницької області, які одержали по 27,1 центнера зерна з гектара при зобов'язанні 24 центнери, і — Тернопільської області — по 27 центнерів при зобов'язанні 22 центнери. В Херсонській області зібрано зернових по 23,8 центнера, а озимої пшениці — по 26 центнерів з гектара на площі майже 800 тисяч гектарів.

Колгоспи і радгоспи Борщівського району Тернопільської області виростили зернових на всій площі посіву по 32,8 центнера, а озимої пшениці — по 37 центнерів. У Чемеровецькому районі Хмельницької області зібрано зернових по 33,5 центнера з гектара, а озимої пшениці — по 35,6 центнера. У Жашківському районі Черкаської області врожай зернових становив 29 центнерів, а озимої пшениці — 33,3 центнера з гектара.

За досягнуті успіхи у виробництві зерна ці області і райони визнані переможцями в соціалістичному змаганні, їм присуджені перехідні червоні прапори ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР та грошові премії.

Плани продажу хліба державі і соціалістичні зобов'язання перевиконали всі області. Найбільше продали зерна понад план колгоспи і радгоспи Хмельницької, Візницької, Херсонської, Тернопільської, Одеської, Кримської та Дніпропетровської областей. У засіки Батьківщини засипано 751 мільйон пудів зерна, з них 135 мільйонів пудів понад план. Озимої пшениці продано 539 мільйонів пудів, або 150 процентів до плану. Більше, ніж передбачалося планом, заготовлено проса, гречки, рису, ячменю.

Зроблено немало. Але рівень виробництва зерна в ряді областей і в цілому по республіці ще не відповідає наявним можливостям і зростаючим потребам народного господарства. Пленум ЦК КП України в листопаді минулого року розглянув питання про стан зернового господарства і накреслив заходи по дальшому збільшенню виробництва зерна, одержанню високих і сталих врожаїв зернових культур в колгоспах і радгоспах кожної природно-економічної зони республіки.

На Україні основною зерновою культурою є озима пшениця. Тим часом ще не все робиться для забезпечення її високих і сталих врожаїв.

Важливою зернофуражною культурою була і залишається кукурудза. Однак в ряді областей, зокрема Миколаївській, Кіровоградській, послаблено увагу до її вирощування. Не можна недооцінювати і таких зернових культур, як ячмінь, горох, просо, гречка.

Відповідно до завдань, поставлених XXIII з'їздом КПРС, XXIII з'їздом КП України, республіка повинна одержати в 1970 році 37—38 мільйонів тонн зерна. Для цього необхідно, щоб врожайність всіх зернових культур досягла не менше 23 центнерів з гектара. Найвищими темпами повинно зростати виробництво товарного зерна у Степовій зоні, де врожайність зернових на кінець п'ятирічки треба довести до 23—24 центнерів, в Лісостепу — 24—25 центнерів і на Поліссі до 17—18 центнерів з гектара.

Уже в нинішньому році колгоспи і державні господарства повинні одержати валовий збір зерна 34—35 мільйонів тонн, тобто збільшити його порівняно з минулим роком на 3,5—4,5 мільйона тонн. Зернових з кожного гектара треба зібрати не менш як 21,5—22 центнери, в тому числі озимої пшениці — по 22,6—23 центнера, кукурудзи — по 30 центнерів.

ЦК КП України і Рада Міністрів УРСР встановили в цьому році перехідні червоні прапори і грошові премії переможцям у соціалістичному змаганні областей і районів по зонах республіки за одержання високих врожаїв зернових і окремо — озимої пшениці, а для поліських районів — пшениці і жита. Це сприятиме розв'язанню головного завдання — збільшенню валових зборів зернових культур.

Добре попрацювали в минулому році буряководи республіки. Вирощено по 256 центнерів коренів з гектара, державі продано 44,1 мільйона тонн сировини. Це найвищі показники за весь час бурякосіяння на Україні.

Кращих результатів добилися господарства Тернопільської області, які виростили по 420 центнерів цукрових буряків з гектара на площі 109 тисяч гектарів. Понад 500 центнерів з гектара зібрано в Тернопільському і Гусятинському районах, у 68 колгоспах і радгоспах та 532 ланках області. Найвищий урожай — по 816—766 центнерів одержали передові ланки тт. Лучки Г. І., Кордупель А. М. Трясирук П. Ю., Угрин М. І., Сирник Є. П.

Центральний Комітет КП України і Рада Міністрів УРСР присудили Тернопільській області перехідний Червоний прапор і першу грошову премію.

Переможцями у змаганні визнано також Хмельницьку та Івано-Франківську області, а серед районів — Тернопільський,

Гусятинський, Городенківський, Волочиський та Кагарлицький. Високі врожаї цукрових буряків одержано також у Львівській, Волинській, Київській та Вінницькій областях.

На жаль, не виконали зобов'язань по виробництву цукрових буряків Кіровоградська, Полтавська та деякі інші області.

В нинішньому році необхідно закріпити досягнуті успіхи і добитися дальшого підвищення врожайності і збільшення заготівель буряків.

Далі доповідач вказує на необхідність збільшення валових зборів соняшника, льону-довгунця, конопель, картоплі, овочів, фруктів, винограду і ягід.

У підвищенні продуктивності сільського господарства, продовжує він, вирішальну роль відіграє висока культура землеробства. Більшість господарств республіки закінчує освоєння сівозмін. Проте в Харківській, Луганській та деяких інших областях вони освоюються ще дуже повільно. Треба, щоб керівники колгоспів і радгоспів, а також міністерства сільського господарства, меліорації і водного господарства, обласні і районні управління сільського господарства республіки більше приділяли уваги впровадженню та освоєнню сівозмін і несли за це відповідальність.

За останні три роки значно зросло застосування органічних і особливо мінеральних добрив. Але в ряді областей допускається безсистемне використання добрив, внаслідок чого вони не дають належної віддачі. Недостатніми темпами проводиться вапнування та гіпсування ґрунтів.

У системі заходів по підвищенню врожайності важливе місце займає дальше поліпшення насінництва. Заслужовує поширення досвід Черкаської області, де значно скорочено строки сортопоновлення. Тут насіння еліти зернових культур щороку відпускається господарствам для ділянок розмноження з науково-дослідних установ, підготовка насіння зернових культур ведеться слідом за їх збиранням. В останні роки колгоспи і радгоспи практично проводять посів зернових культур насінням першого класу. Новим у насінництві ярих зернових культур слід вважати досвід Кагарлицького району Київської області та Лубенського району Полтавської області, де очистка насіння провадиться на спеціалізованих хлібоприймальних пунктах.

Високої культури землеробства досягли господарства Бершадського району Вінницької області. ЦК КП України рекомендував широко впроваджувати їх досвід в усіх районах республіки.

Колгоспи і радгоспи повинні добитися, щоб кожен гектар землі використовувався високоефективно, своєчасно проводилась рекультивация земель. Необхідно посилити боротьбу з водною і вітровою ерозією ґрунтів, закріплювати яри і балки, створювати лісові смуги тощо.

Міністерства сільського господарства, меліорації і водного господарства, харчової промисловості та Державний комітет Ради Міністрів УРСР по охороні природи повинні посилити контроль і практичну допомогу господарствам по високопродуктивному використанню земель.

МЕЛІОРАЦІЯ — ВАЖЛИВИЙ ЗАХІД ОДЕРЖАННЯ ВИСОКИХ І СТАЛИХ ВРОЖАЇВ

В республіці, зазначає В. В. Щербицький, здійснюється велика робота по виконанню рішень травневого (1968 р.) Пленуму ЦК КПРС, який намітив важливі заходи по меліорації земель.

За минулі два роки введено в експлуатацію 190 тисяч гектарів зрошуваних земель, в тому числі за рахунок державних капіталовкладень — 137,4 тисячі гектарів. Розгорнутим фронтом ведеться спорудження Північно-Кримського каналу. В його, зоні щорічно вводиться понад 20 тисяч гектарів зрошуваних земель. Розпочато будівництво найбільшої в країні Каховської зрошувальної системи.

Зараз на Україні є понад 700 тисяч гектарів зрошуваних і 1,500 тисяч гектарів осушених земель. Торік на зрошуваних землях зібрано зернових по 36 центнерів, а рису — по 55 центнерів з гектара. Високоєфективно використовують поливні землі в Красноперекопському і Джанкойському районах Кримської області, Мар'їнському — Донецької, Скадовському — Херсонської, Жовтневому районі Миколаївської області.

На осушених землях добрі врожаї збирають у багатьох господарствах Ровенської, Львівської та інших областей.

Однак в цілому по республіці врожайність на зрошуваних і осушених землях ще не досягла проектного рівня. Це стосується, насамперед, господарств Миколаївської, Одеської та Сумської областей.

Доповідач також вказує на ряд інших недоліків, зокрема у плануванні, роботі проектних і будівельних організацій, внаслідок чого допущено певне відставання з виконанням завдань по меліорації.

Необхідно значно поліпшити організаторську роботу по виконанню рішень травневого Пленуму ЦК КПРС і червневого Пленуму ЦК КП України. Будівництво меліоративних систем, освоєння земель повинно бути в центрі уваги Держплану УРСР, відповідних міністерств, партійних, радянських, сільськогосподарських і водогосподарських органів.

ПІДВИЩУВАТИ ПРОДУКТИВНІСТЬ ТВАРИННИЦТВА

В результаті успішного виконання соціалістичних зобов'язань в минулому році, продовжує доповідач, був досягнутий найвищий рівень виробництва продуктів тваринництва. Господарства республіки продали державі понад план мільйон 618 тисяч тонн молока, 589 тисяч тонн м'яса, 524 мільйони штук яєць і 2906 тонн вовни. Важливо, що цих успіхів досягнуто насамперед завдяки підвищенню продуктивності худоби.

Першість у соціалістичному змаганні по збільшенню виробництва і продажу державі продуктів тваринництва завойовали Кримська область, а також Борщівський район Тернопільської області, Лутугінський Луганської області та Снятинський район Івано-Франківської області, яким присуджено перехідні червоні прапори ЦК КП України і Ради Міністрів УРСР та грошові премії. Високих показників досягли й деякі інші області, райони та багато господарств.

Серед багатьох передовиків тваринництва найбільш високих показників досягли доярки Довженко Г. Д. (колгосп «Ю-річчя Жовтня» Прилуцького району Чернігівської області), Градобик П. М. (колгосп «Дружба» Ніжинського району цієї ж області), Демиденко Є. П. (радгосп «Колос» Київської області), прашники Кожем'якіна В. В. і Шестопалова В. В. (радгосп імені Чкалова Донецької області), Савченко І. Ф. (колгосп «Заповіт Леніна» Гадяцького району Полтавської області), Шверун Г. Л. з Пухівської птахофабрики Київської області.

В 1968 році треба заготовити молока не менше 9500 тисяч тонн, м'яса — 2527 тисяч тонн, яєць — 3138 мільйонів штук, вовни — 25 тисяч тонн.

Одночасно із збільшенням виробництва продуктів тваринництва необхідно дбати про їх якість та здешевлення. Для цього треба в достатній кількості забезпечувати худобу кормами, створювати великі спеціалізовані господарства по виробництву м'яса, молока і яєць, поліпшувати племінну роботу на фермах, закінчити комплектування племінних груп худоби, зміцнювати племінні господарства і станції, ліквідувати втрати поголів'я від падежу та зниження продуктивності худоби від різних захворювань.

Колгоспам, радгоспам та сільськогосподарським органам необхідно добитися різкого підвищення врожайності кормових культур. Повсюдно слід впроваджувати зелений конвейєр, ширше проводити роботу по поліпшенню природних луків і пасовищ, більше використовувати повторні та ущільнені посіви.

Щоб досягти дальшого піднесення тваринництва, треба в кожному господарстві широко розгорнути соціалістичне змагання за вдосконалення технології виробництва м'яса, одержання високих надоїв молока, підвищення продуктивності праці, зниження собівартості продукції, за високорентабельну роботу кожної ферми.

МЕХАНІЗАЦІЯ І ЕЛЕКТРИФІКАЦІЯ — ОСНОВА ПІДВИЩЕННЯ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

Досягнутий рівень технічної оснащеності сільського господарства, зазначає В. В. Щербицький, дає можливість швидше переходити від механізації окремих процесів до комплексної механізації всього сільськогосподарського виробництва.

Минулого року на полях республіки працювало понад 40 тисяч ланок і бригад комплексної механізації. Продуктивність праці тут була вищою в 1,5–2 рази, а собівартість продукції значно нижчою, ніж у середньому по господарствах. На жаль, цей досвід впроваджується повільно.

Велике значення для підвищення продуктивності праці має матеріальне стимулювання механізаторів. Проте не всі керівники господарств приділяють цьому належну увагу.

За останні роки збудовано і реконструйовано 753 майстерні «Сільгосптехніки», з них спеціалізовано 300 майстерень і створено 216 спеціалізованих цехів. Зміцнюється ремонтна база також у колгоспах і радгоспах. Проте в ряді областей будівництво майстерень і пунктів технічного обслуговування зволікається. Істотні недоліки в проведенні ремонту і технічного обслуговування машин допускають деякі районні об'єднання «Сільгосптехніки».

Зменшити затрати праці на виробництво одиниці тваринницької продукції можна тільки шляхом впровадження комплексної механізації тваринницьких ферм. Однак в республіці таких ферм ще дуже мало. Радянським і сільськогосподарським органам слід більше дбати про широке впровадження комплексної механізації в усіх галузях сільськогосподарського виробництва, високопродуктивне використання техніки.

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів УРСР, керуючись Директивами XXIII з'їзду КПРС, передбачили до 1970 року в основному електрифікувати жилі будинки колгоспників і працівників радгоспів та збільшити споживання електроенергії на селі приблизно в три рази. В минулому році завершено електрифікацію колгоспів і сіл у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Кримській та Луганській областях. Проте Міністерство енергетики і електрифікації УРСР ще не справляється з покладеними на нього завданнями в справі сільської електрифікації. Сільськогосподарські ж органи, колгоспи і радгоспи ще недостатньо використовують електроенергію.

Треба конкретніше займатися питаннями електрифікації сільського господарства, усунути наявні недоліки в цій справі, забезпечити своєчасне виконання рішень XXIII з'їзду КП України про завершення у ближчі роки електрифікації колгоспів і радгоспів.

ЗМІЦНЮВАТИ ЕКОНОМІКУ, ПІДВИЩУВАТИ РЕНТАБЕЛЬНІСТЬ КОЛГОСПНОГО І РАДГОСПНОГО ВИРОБНИЦТВА

В результаті здійснення рішень XXIII з'їзду КПРС, підкреслює доповідач, економіка колгоспів і радгоспів значно зміцніла, підвищився добробут трудівників села, створено умови для рентабельної роботи колгоспів і радгоспів. Тепер такі господарства є

майже в кожному районі. В сільгоспартілі «Росія» Богуславського району на Київщині, наприклад, минулого року всі галузі рослинництва і тваринництва були прибутковими. Розрахунки показують, що п'ятирічний план по продажу сільськогосподарської продукції колгосп виконає по всіх показниках у 1969 році, а по продажу м'яса і молока — в 1968 році.

Знане місце в доповіді відведено завданням підвищення рентабельності тваринництва, зниження собівартості сільськогосподарської продукції, особливо виробництва м'яса, молока, яєць, вовни. Це одне з головних економічних завдань, на розв'язанні якого треба зосередити увагу всіх працівників сільського господарства.

В дальшому підвищенні економічної ефективності сільського господарства велике значення має правильне розміщення та спеціалізація колгоспно-радгоспного виробництва.

У Дніпропетровській, Кримській, Черкаській та інших областях уже проведено значну роботу по визначенню виробничого напрямку господарств. Тепер на Україні 842 колгоспи спеціалізовані на дорощуванні і відгодівлі великої рогатої худоби і свиней, організовано 135 птахофабрик і птахорадгоспів. Великі механізовані птахівничі ферми створюються у 817 колгоспах, у приміських зонах працює 297 спеціалізованих овочево-молочних радгоспів. Досвід роботи цих господарств показує їх великі переваги перед багатогалузевими господарствами.

Листопадовий Пленум ЦК КП України доручив плановим і сільськогосподарським органам республіки прискорити роботу по концентрації і спеціалізації сільського господарства в областях і районах.

Важливим засобом підвищення ефективності виробництва є зміцнення і вдосконалення господарського розрахунку. Проте в багатьох колгоспах і радгоспах внутрігосподарський розрахунок запроваджується ще формально, не здійснюється контроль за виконанням планових завдань та застосуванням матеріального стимулювання виробничих одиниць залежно від результатів їх роботи.

Далі В. В. Щербицький вказав на необхідність значно поліпшити роботу по зміцненню економіки відстаючих колгоспів волинських і поліських районів, по ліквідації збитковості окремих радгоспів і підвищенню рівня рентабельності радгоспного виробництва, а також по більш швидкому розвитку в господарствах підсобних підприємств і промислів.

Доповідач спиняється на завданнях по широкому впровадженню у виробництво досягнень науки і передового досвіду. Треба сподіватися, говорить він, що Міністерство сільського господарства УРСР, керівники науково-дослідних установ підвищать результативність

наукових досліджень, спрямують свої зусилля на створення нових високоурожайних сортів і високопродуктивних порід, допоможуть колгоспам і радгоспам в підвищенні продуктивності праці та зміцненні економіки.

За останні роки проведено велику роботу по підготовці, добору і розстановці керівних кадрів та спеціалістів колгоспів і радгоспів. Більшість господарств тепер очолюють грамотні і досвідчені керівники. 81 процент голів колгоспів і 96 процентів директорів радгоспів мають вищу або середню спеціальну освіту. Зараз безпосередньо в колгоспах і радгоспах працює 170 тисяч спеціалістів сільського господарства. Ми повинні значно поліпшити роботу з спеціалістами, зокрема дбати про зміцнення середньої ланки керівництва, більше виявляти піклування про спеціалістів, розвивати їх ініціативу, підвищувати відповідальність за доручені справу.

Партійним, радянським і сільськогосподарським органам треба допомогти правлінням колгоспів здійснити заходи по зміцненню господарств кадрами спеціалістів та підвищенню їх кваліфікації.

ПІДНЕСТИ РІВЕНЬ СІЛЬСЬКОГО БУДІВНИЦТВА, ПОЛІПШУВАТИ КУЛЬТУРНО-ПОБУТОВЕ ОБСЛУГОВУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

Тепер, коли досягнуто серйозних успіхів у зміцненні економіки колгоспів і радгоспів, стало більше можливостей для будівництва сучасних виробничих приміщень, а також перебудови села. Торік у колгоспах республіки введено в дію 8360 виробничих приміщень, 640 шкіл, близько 900 клубів, понад 1000 дитячих садків і ясел та багато інших культурно-побутових об'єктів, що значно перевищує кількість введених в дію об'єктів у 1966 році.

Проте в цілому по республіці плани будівельно-монтажних робіт на селі недовиконуються. Міністерство сільського будівництва УРСР хоч і розширило в минулому році обсяги будівельно-монтажних робіт, однак з поставленими завданнями по введенню в дію сільських будов не справилося.

У селах республіки налічується понад 17 тисяч бібліотек, 22 тисячі клубів, 22 тисячі кіноустановок. Зросла сітка дитячих садків і ясел, лікарень, шкіл, їдалень, бань, комбінатів побутового обслуговування. Але і зараз є невеликі села, де немає ще клубів, бібліотек, крамниць, майстерень побутового обслуговування. Тому треба і далі поліпшувати культурно-побутове обслуговування сільського населення. Ми могли б зробити багато більше, якби радянські та господарські органи краще допомагали колгоспам в соціально-культурному будівництві. В цьому відношенні заслуговує на увагу почин Черкаської області по організації колгоспних комбінатів побутового обслуговування.

Серйозні недоліки є також в плануванні капіталовкладень. Головний з них полягає в тому, що все ще допускається розпорощення матеріально-технічних ресурсів, деякі будови несвоєчасно забезпечуються проектно-кошторисною документацією, обладнанням, матеріалами, будівельними механізмами, робочою силою. Справедливі нарікання є і на якість будівельно-монтажних робіт.

Центральний Комітет нашої партії і уряд приділяють велику увагу поліпшенню сільського будівництва. Поряд із зміцненням Міністерства сільського будівництва УРСР, в минулому році створено Українське міжколгоспне об'єднання по будівництву — «Укр-міжколгоспбуд», яке вже в цьому році повинно виконати обсяг робіт на 400 мільйонів карбованців.

Сільським будівельникам ми повинні приділяти серйозну увагу, подавати їм повсякденну допомогу.

Товариші! Наближається весняна пора — один з найважливіших етапів у боротьбі за врожай. Недарма наш народ каже, що весняний день рік годує. А щоб весняні польові роботи провести у максимально стислі строки, слід своєчасно завершити ремонт техніки, підготовку насіння, нагромадження добрив, здійснити інші заходи, спрямовані на підвищення культури землеробства. Необхідно встановити спостереження за озимими, організувати снігозатримання, підживлення, правильно визначити площі до пересіву, вчасно пересіяти їх найбільш урожайними ярими зерновими культурами. Треба зробити все, щоб одержати запланований валовий збір зерна.

Надзвичайно важливою справою є успішне проведення зимівлі худоби, підвищення продуктивності тваринництва, збільшення продажу державі молока, м'яса, яєць.

Треба ще вище підняти матеріальну зацікавленість трудівників села у збільшенні виробництва продукції, критично проаналізувати результати роботи за минулий рік, організовано провести звіти і вибори в колгоспах.

Великі і відповідальні завдання нинішнього року вимагають від партійних, радянських, профспілкових, комсомольських організацій та сільськогосподарських органів дальшого вдосконалення форм і методів керівництва колгоспами і радгоспами, всім господарським і культурним життям села.

Необхідно і далі підвищувати роль партійних організацій колгоспів і радгоспів, а також сільських Рад, підняти рівень організаторської і політико-виховної роботи в масах, повсякденно піклуватися про людей, зміцнювати демократичні основи колгоспного ладу, посилити контроль за виконанням рішень партії і уряду,

підвищувати дисципліну працівників, їх відповідальність за до-
ручену справу.

Міністерства сільського господарства, мелиорації і водно-
го господарства, «Укрсільгосптехніка» повинні значно поліпшити
стиль своєї роботи, зміцнювати зв'язки з виробництвом, краще
знати стан справ на місцях, більше надавати практичної допомоги
господарствам, підвищити роль обласних і районних органів управ-
ління в розв'язанні господарських завдань.

На закінченні доповіді В. В. Щербицький говорить:

Трудячі тричі орденоносної України, як і всі братні народи
нашої Батьківщини, виконали соціалістичні зобов'язання на честь
50-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції, зараз з по-
чином передових колективів Москви, Ленінграда та інших промисло-
вих центрів країни з новою силою розгортають соціалістичні зма-
гання за дострокове виконання завдань нинішнього року і всього
п'ятирічного плану, за гідну зустріч 100-річчя з дня народження
В. І. Леніна.

Трудівники колгоспів і радгоспів України палко відгукнулися
на схваленому Центральним Комітетом Комуністичної партії України
патріотичну ініціативу хліборобів Волочеського району Хмельни-
цької області, які закликали працівників сільського господарства
ознаменувати третій рік п'ятирічки новими досягненнями в усіх
галузях сільськогосподарського виробництва. Серед працівників
сільського господарства республіки розгорнувся широкий рух за
виконання державних планів заготівель третього року п'ятиріч-
ки до 51-ї річниці Великого Жовтня. Виконання цих зобов'язань
повинно бути справою честі кожного хлібороба і всіх трудящих
республіки.

Дозвольте, товариші, від імені учасників нашої наради, від
імені всіх колгоспників, робітників радгоспів, спеціалістів
сільського господарства республіки запевнити Центральний Комі-
тет Комуністичної партії Радянського Союзу, Союзний уряд, Цен-
тральний Комітет Комуністичної партії України в тому, що трудів-
ники сільського господарства, весь український народ будуть і
далі самовіддано працювати над здійсненням рішень XXIII з'їзду
партії, внесуть гідний вклад у загальнонародну справу побудови
комуністичного суспільства в нашій країні. (Тривалі оплески).

Радянська Україна. — 1968. — 31 січня. — С. 2.

№ 28

**ЛИСТ ВІД ГОЛОВИ РАДИ СОЮЗУ СПОРТИВНИХ ТОВАРИСТВ І ОРГАНІЗАЦІЙ
УРСР В. В. КУЛИКА ПРО НЕОБХІДНІСТЬ В БУДІВНИЦТВІ ТРЬОХ СПЕЦІАЛІ-
ЗОВАНИХ СПОРТИВНИХ БАЗ В РЕСПУБЛІЦІ**

22 лютого 1968 р.

Темпи розвитку і рівень досягнень спортсменів України з зимових видів спорту значно відстають від всесоюзних і світових.

Таке становище пояснюється і тим, що в республіці відсутня будь-яка зимова учбово-спортивна база.

Сприятливі природні умови для культивування гірськолижного спорту в Карпатах не використовуються через відсутність в цьому районі спеціалізованих спортивних баз.

Рада Міністрів Української РСР дозволила Республіканському Союзу спортивних товариств і організацій розробку індивідуального проекту будівництва високогірної спортивної бази в районі гори Говерла. Проектне завдання на будівництво цієї бази розроблено інститутом «Діпромiст» з загальною кошторисною вартістю 529 тис. крб. Розроблені робочі креслення на початок робіт обсягом 120 тис. крб.

Просимо дати дозвіл розпочати будівництво цієї бази в 1968 році і виділити з резерву Ради Міністрів УРСР 100 тис. крб. з планом підрядних робіт на початок будівництва.

Київський інститут фізичної культури є основним учбовим закладом України, в якому готуються спеціалісти з фізичної культури і спорту. В інституті навчаються студенти і аспіранти з 15 зарубіжних країн світу.

Відсутність в інституті учбової бази для лижного спорту негативно позначається на організації і проведенні методичної і спортивної роботи з цього виду спорту.

Для розробки індивідуального проекту спеціалізованої лижної бази інституту фізичної культури Рада Міністрів Української РСР дала дозвіл на її проектування на ділянці, відведеній рішенням Київського Міськвиконкому в Голосіївському лісі.

Проект лижної бази інституту розроблено також інститутом «Діпромiст», кошторисною вартістю 179 тис. крб.

Рада Союзу спортивних товариств і організацій УРСР просить дозволити розпочати в 1968 році будівництво лижної бази Київського інституту фізичної культури і виділити з резерву Ради Міністрів Української РСР 80 тис. крб. разом з планом підрядних робіт на початок будівництва.

Київський Центральний стадіон, розташований на території більш ніж 50 гектарів і має в своєму складі: спортивне ядро, яке

вміщує після реконструкції до 100 тисяч глядачів; Палац Спорту; Палац фізкультури з басейном і багато інших споруд, на яких проводяться щорічно республіканські, всесоюзні і міжнародні учбові збори і змагання з великою кількістю іногородних учасників.

Це викликало гостру потребу створення на території стадіону спортивного пансіонату-готелю.

Рада Міністрів УРСР дозволила раді Союзу розробку індивідуального проекту пансіонату-готелю на території Київського Центрального стадіону.

Інститут «Діпроміст» розробив проектне завдання пансіонату-готелю Київського Центрального стадіону, загальною кошторисною вартістю 981 тис. крб. На обсяг робіт 1968 року виготовлені робочі креслення.

Рада Союзу спортивних товариств і організацій Української РСР просить дозволити розпочати в 1968 році будівництво пансіонату-готелю і виділити з резерву Ради Міністрів УРСР 100 тис. крб. з планом підрядних робіт.

Початок робіт в 1968 році цих спеціалізованих баз потребує витрат в сумі 300 тис. крб. На протязі трьох-чотирьох років сума капітальних вкладень по цих будовах складатиме 1617 тис. крб., або по 400—450 тис. крб. на рік.

Раді Союзу спортивних товариств і організацій УРСР на 1968 рік затверджено державних капітальних вкладень 590 тис. крб., які спрямовуються на закінчення і пуск будов фізкультурних учбових закладів. В зв'язку з цим не представляється можливим виділити ці кошти на початок робіт по вищезгаданих спеціалізованих базах.

Голова Ради Союзу

спортивних товариств і організацій Української РСР В. КУЛИК

На документі стоїть резолюція В. В. Щербицького:

«Прошу 1) рассмотреть ход стр[оительств]ва Стадиона, Д[ворца] С[порта], трамплина, [2 слова нрзб.] до I/III 68 доложить.

2) поддержать предл[ожение] о выделении средств (120 тыс. р.) на стр[оительств]во спорт[ивных] баз за счет резерва С[овета] М[инистров].

3) подд[ержать] предл[ожение] о стр[оительств]ве пансионата в Киеве в 1969 г. (м. б задел во II п[олу]г[одии] 1968 г.).

Підпис.

22.2.1968»

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. 3357. — Арк. 73—75.

№ 29

ЛИСТ ВІД ГОЛОВИ РАДИ СОВЗУ СПОРТИВНИХ ТОВАРИСТВ І ОРГАНІЗАЦІЙ УРСР В. В. КУЛИКА ПРО СТВОРЕННЯ В М. КИЄВІ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ФУТБОЛЬНОЇ ШКОЛИ ВИЩОЇ СПОРТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

22 лютого 1968 р.

Проблема підготовки висококваліфікованих спортсменів-футболістів для поповнення основного складу в українських команд вищої ліги радянського футболу продовжує залишатися дуже гострою.

Наші кращі команди класу «А» «Динамо» Київ та «Шахтар» Донецьк потребують поповнення своїх складів талановитими футболістами, а одеський «Чорноморець» і луганька «Зоря» в минулому сезоні, не маючи надійного резерву кваліфікованих футболістів, опинилися під загрозою виходу із класу «А».

За останні роки кількість команд від Української РСР збільшилась в I групі класу «А» в 2 рази, а в II групі класу «А» більше як у 3 рази.

В даний час на Україні є 4 команди I групи класу «А», 20 команд 2-ї групи класу «А» і 40 команд класу «Б».

В зв'язку з швидким зростанням команд класу «А» існуючі команди класу «Б» не зможуть в майбутньому повністю забезпечити необхідне поповнення кваліфікованими футболістами для команд вищої ліги.

В республіці є багато здібної спортивної молоді, яка при добре організованій підготовці могла б стати надійним резервом для футбольних команд майстрів класу «А».

На жаль, через роздрібненість, яка існує в нашій роботі, досі не створено чіткої системи в підготовці резервів для поповнення провідних футбольних команд України.

Рада Союзу спортивних товариств і організацій УРСР, глибоко проаналізувавши становище, яке створилося з підготовкою талановитих футболістів для поповнення команд майстрів класу «А» і особливо команди київського «Динамо» — неодноразового чемпіона СРСР, прийшла до висновку про необхідність організувати в м. Києві Республіканську футбольну школу вищої спортивної майстерності.

Питання про створення такої школи неодноразово підіймалося громадськістю і в пресі нашої республіки.

До 1959 року в м. Києві при Комітеті фізичної культури і спорту при Раді Міністрів Української РСР існувала республіканська футбольна школа, яка підготувала значну кількість талановитих футболістів, в тому числі таких майстрів радянського футболу, як А. Біба, В. Лобановський, В. Каневський, О. Вазилевич, В. Трояновський та інші.

До речі, в м. Москві, крім існуючої футбольної школи, в 1966 році створена так звана експериментальна молодіжна футбольна команда при Центральній раді Союзу спортивних товариств і організацій УРСР, яка працює на умовах футбольних команд I-ї групи класу «А».

В цю команду (школу) запрошені найбільш талановиті молоді гравці м. Москви і інших міст Радянського Союзу, які поряд з напруженою роботою в експериментальній команді навчаються в інституті фізкультури. Вихованці цієї команди будуть направлені в провідні футбольні команди м. Москви і Ленінграда.

На нашу думку, Республіканська футбольна школа вищої спортивної майстерності могла б охопити найбільш талановитих молодих футболістів в віці від 12 до 17 років в кількості 70—75 чоловік, головним чином за рахунок молоді м. Києва і інших міст республіки, які поряд з навчанням у футбольній школі вчилися б у загальноосвітніх школах м. Києва.

Строк навчання в цій школі передбачається 4 роки, але перший випуск можна було б забезпечити уже в кінці 1969 року.

Для створення республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності в м. Києві є всі необхідні умови: спортивна база на Нивках, яку раніше використовувала команда «Динамо», а також кваліфіковані кадри тренерів-вихователів.

Для утримання апарату і придбання необхідного інвентаря і спортивної форми Республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності на рівні футбольних команд II групи класу «А» необхідно 123 тис. карбованців на рік (згідно з розрахунками, що при цьому додаються*).

З метою забезпечення дальшого розвитку українського футболу і створення необхідних умов для поповнення провідних футбольних команд республіки висококваліфікованими спортсменами, рада Союзу спортивних товариств і організацій УРСР просить Раду Міністрів Української РСР вирішити питання про:

1) створення в м. Києві республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності при Раді Союзу спортивних товариств і організацій УРСР і виділення необхідних коштів для її утримання;

2) передачу раді Союзу спортивних товариств і організацій УРСР спортивної бази «Динамо» на Нивках для використання її як учбової бази Республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності.

Голова Ради Союзу

В. КУЛИК

На документі стоїть резолюція В. В. Щербицького:
«т. Семичастному В. Е.

* Не публікується.

т. Тронько П. Т.,

т. Кулику В. В.

Прошу изучити и подд[ержать] предл[ожения].

Підпис.

22.2.1968 г.»

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. 3357. — Арк. І02—І04.

№ 30

ПОСТАНОВА РАДИ МІНІСТРІВ УРСР

**«ПРО СТВОРЕННЯ В М. КИЄВІ РЕСПУБЛІКАНСЬКОЇ ФУТБОЛЬНОЇ ШКОЛИ
ВИЩОЇ СПОРТИВНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ»**

березень 1968 р.

Проект

З метою дальшого розвитку футболу в республіці та забезпечення підготовки висококваліфікованих молодих футболістів для поповнення провідних футбольних команд Української РСР Рада Міністрів УРСР ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Відкрити з 1 травня 1968 року в м. Києві Республіканську футбольну школу вищої спортивної майстерності при раді Союзу спортивних товариств і організацій УРСР.

2. Затвердити штатний розпис і кошторис Республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності при раді Союзу спортивних товариств і організацій (згідно з додатками №№ 1, 2*).

3. Затвердити представлене радою Союзу спортивних товариств і організацій УРСР положення про Республіканську футбольну школу вищої спортивної майстерності.

4. Зобов'язати Українську Республіканську раду ДСТ «Динамо» (тов. КУЗНЄЦОВ М. А.) передати на баланс ради Союзу спортивних товариств і організацій УРСР футбольну базу на Нивках в м. Києві для учбово-тренувальної роботи Республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності.

5. Міністерству Фінансів УРСР (тов. БАРАНОВСЬКИЙ А. М.) профінансувати раду Союзу спортивних товариств і організацій УРСР в межах затвердженого кошторису на утримання Республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності.

Голова Ради Міністрів Української РСР

Керуючий справами Ради Міністрів УРСР

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ

К. БОЙКО

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. 3357. — Арк. І05.

* Не публікується.

№ 31

**ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР
«ПРО ПРОВЕДЕННЯ ДЕКАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ І МИСТЕЦТВА
В РРФСР»**

24 грудня 1968 р.

Центральний Комітет КП України і Рада Міністрів постановляють:
1. Прийняти запрошення Ради Міністрів Російської Радянської Федеративної Соціалістичної Республіки на проведення Декади української літератури і мистецтва в Російській Федерації у період з 27 травня по 6 червня 1969 р.

2. Для підготовки і проведення Декади української літератури і мистецтва в Російській Федерації утворити Республіканський організаційний комітет у складі: Овчаренка Ф. Д. (голова), Тронька П. Т. (заступник голови), Бабійчука Р. В., Барановського А. М., Білогурова М. К., Бородая В. З., Главак Т. В., Голубкова В. М., Гончара О. Т., Іванова С. П., Левчука Т. В., Сахновського Г. Л., Сиваченка М. Є., Скачка М. А., Федченка П. М., Шевеля Г. Г., Шендрик Л. К., Штогаренка А. Я.

3. Доручити Оргкомітету:

а) розробити план проведення Декади української літератури і мистецтва в Російській Федерації та, погодивши його з відповідними організаціями РРФСР, подати на розгляд і затвердження ЦК КП України до 1 лютого 1969 р.;

б) внести на розгляд Ради Міністрів УРСР кошторис видатків, зв'язаних з організацією і проведенням Декади української літератури і мистецтва в Російській Федерації.

Секретар Центрального Комітету КП України
Голова Ради Міністрів Української РСР

П. ШЕЛЕСТ
В. ЩЕРБИЦЬКИЙ

ЦДАВО України. — Ф.2. — Оп. ІЗ. — Спр. 2823. — Арк. 188.

№ 32

**ПОСТАНОВА РАДИ МІНІСТРІВ УРСР
«ПРО СТВОРЕННЯ ДЕРЖАВНОГО МУЗЕЮ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ
ТА ПОВУТУ УКРАЇНСЬКОЇ РСР»**

6 лютого 1969 р.

З метою збереження і показу пам'яток української народної архітектури та побуту Рада Міністрів Української РСР постановляє:

1. Прийняти пропозицію Міністерства культури УРСР, Академії

наук УРСР, Держбуду УРСР і Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури про створення Державного музею народної архітектури та побуту Української РСР з підпорядкуванням його Міністерству культури УРСР.

2. Міністерству культури УРСР, Академії наук УРСР, Держбуду УРСР з участю Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури до 1 серпня 1969 р. розробити завдання на проектування зазначеного музею.

3. Держбуду УРСР до 1 серпня 1970 р. забезпечити розробку проектного завдання на будівництво Державного музею народної архітектури та побуту УРСР і подати його на затвердження Ради Міністрів УРСР. Передбачити розташування музею в районі с. Пирогове Києво-Святошинського району Київської області.

Держплану УРСР передбачити виділення Міністерству культури УРСР лімітів для виготовлення проектного завдання на будівництво вказаного музею.

Київському облвиконкому відповідно до затвердженого проектного завдання визначити земельну ділянку для вказаного музею в районі с. Пирогове Києво-Святошинського району. Відведення виділеної для музею площі проводити окремими ділянками в міру розгортання будівельних робіт на вимогу Міністерства культури УРСР.

4. Академії наук УРСР, Держбуду УРСР, Міністерству культури УРСР та облвиконкомам разом з Українським товариством охорони пам'ятників історії та культури організувати роботу по виявленню, збереженню і відбору для експонування в музеї народної архітектури та побуту старовинних пам'ятників народного будівництва (жилих, громадських, господарських, виробничих та інших споруд), відповідного побутового начиння, творів народного мистецтва, виробів ремесла, знарядь праці, що належать державним організаціям, колгоспам або громадянам.

Облвиконкомам забезпечити збереження виявлених та відібраних експонатів, відправку яких до м. Києва здійснювати за пропозиціями Міністерства культури УРСР.

Міністерству фінансів УРСР разом з Міністерством культури УРСР, Академією наук УРСР і Держбудом УРСР до 15 травня 1969 р. подати Раді Міністрів УРСР пропозиції про джерела покриття витрат, зв'язаних з проведенням експедицій по виявленню, обстеженню та відбору експонатів до музею.

5. Дозволити Міністерству культури УРСР після затвердження проектного завдання на час робіт по організації і будівництву Державного музею народної архітектури та побуту УРСР створити дирекцію музею та за погодженням з Міністерством фінансів УРСР і Держпланом УРСР затвердити її штати.

Прийняти пропозицію правління Українського товариства охорони пам'ятників історії та культури про утримання зазначеної дирекції за рахунок коштів Товариства до відкриття згаданого музею.

Голова Ради Міністрів УРСР
Керувачий справами Ради Міністрів УРСР

В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
К. БОЙКО

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. 3578. — Арк. І78—І79.

№ 33

ЛИСТ ДО ЦК КПРС ЩОДО ВІДМІНИ ЗУСТРІЧНОГО ПРОДАЖУ МАКУХИ
12 березня 1969 р.

ЗАМЕЧАНИЕ

по п. I докладной записки комиссии
тов. Полянского Д. С. от II марта 1969 года

Рассмотрев еще раз предложение комиссии тов. Полянского Д. С. об отмене встречной продажи жмыхов за маслосемена, введенную Советом Министров СССР в 1963 году, считаем это предложение для Украинской ССР совершенно неприемлемым по следующим соображениям.

Встречная продажа жмыхов является важнейшим стимулом для колхозов и совхозов в увеличении валовых сборов и продажи государству этих культур. Благодаря стимулированию государственные закупки семян подсолнечника по Украинской ССР возросли с 1,6 млн тонн в 1964 году до 2 млн тонн в 1967 году и 1,9 млн тонн в неблагоприятном по погодным условиям 1968 году.

В южных областях республики, где размещены основные посевы масличных культур, в кормовом балансе ощущается большой недостаток протеина. Здесь на одну кормовую единицу в среднем приходится около 65 граммов переваримого протеина, при норме 100—110 граммов. Этот недостаток в протеине значительной мерой восполняется за счет 300—350 тыс. тонн жмыхов, получаемых колхозами и совхозами в порядке встречной продажи.

Замена жмыхов, которые отпускаются сейчас по льготным ценам, комбикормами по действующим ценам, как это предлагается комиссией, не приемлема. Хозяйства получают в 3 раза меньше протеина и уплатят за комбикорма в 4 раза дороже, чем за жмых. В целом по республике они недополучат около 60—100 тыс. тонн протеина и потеряют за счет разницы в цене 15—20 млн рублей.

Кроме этого, отмена стимулирования может привести к увеличению переработки колхозами и совхозами излишков маслосемян на местных предприятиях, что уменьшит государственные ресурсы жмыхов и масла. Настоятельно просим не принимать это предложение.

«За»

П. ШЕЛЕСТ

В. ЩЕРБИЦКИЙ (С т. Шелестом согласовано)

12 марта 1969 г. № 1/36

Передано по телетайпу 12.111-1969 г. в 16.45

Передал Тацкий, принял Фадин.

ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 25. — Спр. 168. — Арк. 120—121.

Опубліковано: Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». Спогади, щоденники, документи, матеріали / Упоряд.: В. Баран, О. Мандебура та ін.; За ред. Ю. Шаповала. — К.: Генеза, 2003. — С. 540—541.

№ 34

**ЛИСТ ДО ЦК КПРС ПРО НЕДОЦІЛЬНІСТЬ ЛІКВІДАЦІЇ
МІНІСТЕРСТВА ЕНЕРГЕТИКИ І ЕЛЕКТРИФІКАЦІЇ УРСР**

8 липня 1969 р.

Министр энергетики и электрификации СССР тов. Непорожний обратился в ЦК КПСС с просьбой рассмотреть вопрос о ликвидации республиканских органов управления электроэнергетикой и подчинении всех энергосистем непосредственно Минэнерго СССР.

ЦК КП Украины и Совет министров Украинской ССР рассмотрели предложения тов. Непорожного о ликвидации Министерства энергетики и электрификации УССР и создании на Украине Главного управления Минэнерго СССР, считают их необоснованными и не могут с ними согласиться.

Союзно-республиканская структура управления энергетикой и электрификацией страны наилучшим образом обеспечивает сочетание централизованного отраслевого управления и местной хозяйственной инициативы республики и полностью соответствует решениям сентябрьского (1965 г.) Пленума ЦК КПСС об улучшении управления промышленностью, совершенствовании планирования и усилении экономического стимулирования производства.

Электроэнергетика Украинской ССР является одной из ведущих отраслей народного хозяйства, на основе которой обеспечивается развитие и высокий технический уровень промышленного и

сельскохозяйственного производства, быстрые темпы роста производительности труда, повышение материального и культурного уровня трудящихся. Партийные, советские и хозяйственные органы республики проявляют большую заботу об успешном развитии и укреплении электроэнергетической базы, надежном и бесперебойном электроснабжении народного хозяйства.

Создание Министерства энергетики и электрификации УССР позволило более рационально использовать выделяемые на электрификацию материальные ресурсы, улучшить эксплуатацию энергетических объектов, повысить надежность электроснабжения. Предприятия министерства работают устойчиво, улучшают все технико-экономические показатели, обеспечивают четкую работу всех отраслей народного хозяйства республики. В результате перевода энергосистем на новую систему планирования и экономического стимулирования производства, в целом по министерству за 5 месяцев с. г. перевыполнен план реализации продукции и получено 6 млн руб. сверхплановой прибыли. Минэнерго УССР большое внимание уделяет освоению проектных мощностей электростанций. Коэффициент использования установленной мощности энергоблоков 150—200—300 тыс. квт. в 1968 г. был на 6—8 проц. выше, чем в среднем по Минэнерго СССР.

За три года пятилетки организациями Министерства энергетики и электрификации УССР построено свыше 141 тыс. км линий электропередачи, тогда как за предыдущие семь лет было сооружено 196 тыс. км. Министерство приняло на свой баланс и значительно улучшило обслуживание 150 тыс. км сетей общего пользования колхозов и совхозов и около 13 тыс. км бесхозных электросетей. В городах и рабочих поселках закрыто более 200 мелких электростанций, а населенные пункты переведены на централизованное электроснабжение.

Нельзя согласиться с утверждением т. Непорожного о том, что существование Министерства энергетики и электрификации УССР создает затруднения в нормальном функционировании единой энергетической системы и что Минэнерго СССР не может воздействовать на энергосистемы республики в наведении порядка и организованности в эксплуатации энергетического хозяйства. В настоящее время оперативное руководство работой и контроль за эксплуатацией энергетических предприятий республики осуществляют объединенное диспетчерское управление и Государственная инспекция по эксплуатации, которые подчинены непосредственно Минэнерго СССР.

Республика строго выполняет возложенные на нее обязанности по обеспечению перетоков электроэнергии в соседние энергосистемы. Ежедневно, особенно в часы максимальных нагрузок, происходит широкое маневрирование мощностями между УССР, РСФСР, Молдавской ССР и странами СЭВ в пределах технических возможностей. Тов.

Непорожній жадується, що союзні республіки категорически виступають проти скорочення виробництва електроенергії в тій чи іншій енергосистемі, оскільки з їх бюджету випадає відповідна частка прибутку. Насправді це не так. Постановленням ЦК КПРС і Ради міністрів СРСР від 8 січня 1968 р. № 20 Міністерству енергетики і електрифікації СРСР надано право вирішувати ці питання в оперативному порядку.

Необґрунтованим є заявлення про те, що існуюча структура управління енергетикою ускладнює своєчасне виконання робіт з усунювання великих аварій в енергосистемах і вирішення питань про покращення постачання електростанцій. Як відомо, при ліквідації наслідків стихійних лих на Україні енергосистемам завжди надається необхідна допомога республіканськими і місцевими організаціями. Наприклад, при очищенні від забруднення ізоляції на лініях Кримської енергосистеми весною цього року республіканськими організаціями було виділено велика кількість робітників і спеціальної техніки, якою не володіє Міністерство СРСР.

Незважаючи на виключально великі труднощі, виниклі в зимовий період 1968–1969 рр. на Україні з-за недостатнього виділення Міністерством енергетики і електрифікації СРСР фондів на паливо, завдяки оперативності Міністерства енергетики і електрифікації УРСР і допомогі, наданої республіканськими організаціями, перебоїв в енергопостачанні з цієї причини не було.

Ліквідація Міністерства енергетики і електрифікації УРСР і підпорядкування енергосистем республіки Міністерству СРСР повинна повести за собою зміну структури управління сільською енергетикою. Нинішні обласні енергетическі експлуатаційні управління сільського господарства на Україні очолює безпосередньо Головне управління Міністерства УРСР, тоді як в інших республіках вони об'єднані з енергосистемами. В умовах Української ССР таке об'єднання є нецелесообразним.

В роботі енергетических підприємств України мають місце нестатки і труднощі. Вони викликані не поганою структурою управління енергетикою, а головним чином нестатками в плануванні і матеріально-технічному забезпеченні. Заводи Міністерства СРСР систематически скупають поставку металоконструкцій для будуваних електростанцій, його механізовані колонни в минулому році не ввели в експлуатацію більш ніж 600 км ліній електропередачі, а тресты «Южелектросетьстрой» і «Угзпелектросетьстрой» з року в рік не виконують планів по введенню електропідстанцій, трансформаторів і синхронних компенсаторів.

В останні роки в зв'язі з значительним зменшенням резерва генеруючих потужностей Міністерство енергетики і електрифікації

УСРСР испытывает серьезные затруднения в обеспечении надежного электроснабжения потребителей. В то же время темпы строительства электростанций и электрических сетей в Украинской ССР, осуществляемого подрядными организациями Минэнерго СССР, не обеспечивают опережающего развития электроэнергетики. Если в 1968 г. ввод мощностей составил 2,8 млн квт., в 1969 г. планом предусмотрено 2,3 млн квт., то в 1970 г. намечается ввести только 1,5 млн квт.

ЦК КП Украины и Совет министров Украинской ССР считают неправильным, что тов. Непорожний постоянно предаёт широкой гласности свое мнение о необходимости ликвидации Министерства энергетики и электрификации УССР. Это вносит дезорганизацию в управление энергосистемами республики, не способствует успешному решению стоящих перед ними задач.

Секретарь ЦК КП Украины
Председатель Совета министров УССР

П. ШЕЛЕСТ
В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. І69. — Арк. 6–9.

Опубліковано: Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». Спогади, щоденники, документи, матеріали. — С. 542–544.

№ 35

**ПРО СТАН І ЗАХОДИ ПО ДАЛЬШОМУ РОЗВИТКУ ТВАРИННИЦТВА В РЕСПУБЛІЦІ
ДОПОВІДЬ НА ПЛЕНУМІ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ***

31 березня 1970 р.

Товариші! Менше місяця залишилося до 100-річчя з дня народження Володимира Ілліча Леніна — нашого геніального вождя і вчителя. Колективи трудящих взяли відповідальні зобов'язання у перед'ювілейному соціалістичному змаганні і докладають багато зусиль до того, щоб відзначити знаменну дату новими успіхами у здійсненні рішень XXIII з'їзду КПРС, XXIII з'їзду КП України, у боротьбі за дострокове виконання завдань п'ятирічки.

Директиви XXIII з'їзду КПРС в основних економічних і соціальних показниках виконуються успішно, забезпечується зростання національного доходу, матеріального виробництва, основних фондів, прибутків, роздрібного товарообороту, реальних доходів населення, життєвого рівня трудящих.

Досягнуто успіхів і в розвитку сільськогосподарського виробництва. В цьому, безперечно, велику роль відіграли рішення XXIII з'їзду партії, березневого та наступних Пленумів ЦК КПРС.

* газетний виклад.

Важливе значення у піднесенні зернового господарства в нашій республіці належить листопадовому (1967 р.) Пленуму ЦК КП України.

За чотири роки п'ятирічки, порівняно з чотирма попередніми роками, значно зміцніла матеріально-технічна база сільського господарства, зросли доходи і оплата праці, докорінно поліпшився добробут колгоспного селянства. Валова продукція сільського господарства збільшилась на 15 процентів. Середньорічні закупки худоби і птиці зросли проти 1962—1965 років на 32, молока — на 33 і яєць на 38 процентів. Причому, виробництво і продаж державі тваринницької продукції збільшувались за рахунок колгоспів і радгоспів.

Все це результат правильної внутрішньої і зовнішньої політики Комуністичної партії, її Центрального Комітету і Радянського уряду, яку одноставно схвалив грудневий Пленум ЦК КПРС і повністю підтримує наш народ.

Здійснення заходів, накреслених XXIII з'їздом партії і Пленумами ЦК КПРС з питань сільського господарства створило необхідні умови для дальшого піднесення всіх галузей тваринництва.

Кращих результатів по розвитку тваринництва у другому півріччі минулого року досягли Львівська, Кримська і Чернігівська області Млинівський—Ровенської, Бершадський—Вінницької, Верхньодніпровський—Дніпропетровської та Яготинський район Київської області.

Передових господарств і людей, які досягли високої продуктивності худоби, у нас є багато. Проте, зазначає В. В. Щербицький, досвід їх вивчається і поширюється ще недостатньо, а в справі розвитку тваринництва в ряді господарств, районів і областей допускаються серйозні недоліки. Тому вони не виконують не тільки своїх соціалістичних зобов'язань, а навіть державних планів. Тим часом попит населення на продукти тваринництва, зокрема на м'ясо, у зв'язку з підвищенням добробуту народу, зростає швидше, ніж його виробництво, і задовольняється не повністю. Основними причинами цього є незадовільний стан виробництва і використання кормів, скорочення поголів'я худоби, особливо свиней, ліквідація свинарських і птахівничих ферм в ряді господарств, скорочення підгодівлі свиней на харчових відходах, і значне зменшення виробництва м'яса в особистих господарствах населення.

Для забезпечення своєчасного виконання встановлених на 1970 рік завдань та взятих соціалістичних зобов'язань по виробництву і продажу державі тваринницької продукції треба значно поліпшити організаторську роботу партійних і радянських органів, підвищити відповідальність керівників господарств і сільськогосподарських органів, розгорнути масове соціалістичне змагання за високі показники 1970 року.

Центральний Комітет КП України і Рада Міністрів УРСР в минулому році вжили ряд заходів по збільшенню виробництва продуктів тваринництва. Здійснюючи їх, колгоспи і радгоспи закупили торік у населення і поставили на ферми 1278 тисяч телят, продали колгоспникам і працівникам радгоспів 3,2 мільйона поросят. поголів'я свиней по всіх категоріях господарств на 1 січня 1970 року збільшилось на 2,7 мільйона голів, великої рогатої худоби — на 118 тисяч і овець — на 40 тисяч голів. При цьому поголів'я свиней зросло по всіх категоріях господарств. поголів'я великої рогатої худоби та овець збільшилося тільки у колгоспах і радгоспах, а у населення воно зменшилось. Тим часом господарства колгоспників, робітників і службовців ще займають значну питому вагу у виробництві тваринницької продукції. Тому треба всемірно допомагати населенню в обзаведенні худобою і птицею, подавати їм допомогу кормами.

Кожне господарство, район і область перш за все повинні забезпечити вихідне поголів'я всіх видів худоби і птиці в розмірах, які б забезпечували значне збільшення виробництва і закупок м'яса в 1971-му і наступних роках. Особливу увагу слід звернути на дальше збільшення поголів'я великої рогатої худоби.

В цьому році в республіці необхідно заготовити м'яса значно більше проти фактичних заготівель минулого року. Для виконання цього завдання треба організувати інтенсивну відгодівлю тварин, що є одним з найефективніших резервів збільшення виробництва м'яса. Щоб виконати встановлене завдання по заготівлі м'яса, молодняк великої рогатої худоби треба здавати живою вагою не менше 300—310, а в спеціалізованих господарствах — не менше 350 кілограмів.

В республіці порівняно з минулим роком передбачено збільшити закупки свинини на 34 проценти і довести їх до 960 тисяч тонн, і м'яса птиці на 43 проценти і довести їх до 100 тисяч тонн.

Головне зараз — організувати виконання встановлених завдань по відгодівлі свиней і одержанню приплоду поросят кожним колгоспом і радгоспом, повністю забезпечити потребу в поросятах всіх господарств з таким розрахунком, щоб кожен колгоспник, робітник і службовець міг купити для вирощування одного-двох поросят.

Значним резервом у виробництві дешевого м'яса є відгодівля худоби, зокрема свиней, на харчових відходах. Проте міністерства м'ясної і молочної промисловості, харчової промисловості, торгівлі, а також Укоопспілка далеко не повністю використовують наявні можливості. В цьому році є змога відгодувати на харчових відходах 1,1 млн. голів свиней і 830 тисяч голів птиці.

Треба серйозно взятися і за розвиток птахівництва. В цьому напрямку вже проведено певну роботу; працює 20 птахофабрик і 75

спеціалізованих колгоспних птахоферм. Далі тов. Щербицький говорить про недоліки у розвитку птахівництва, які були допущені в ряді колгоспів і радгоспів, зокрема Чернігівської, Миколаївської, Ровенської, Тернопільської областей. Він звертає увагу на необхідність дальшого розвитку вівчарства, кролівництва, рибництва і бджільництва.

У цьому році, продовжує доповідач, заготівлі молока треба збільшити не менш, як на 5 процентів проти фактично заготовленого в минулому році. Для цього необхідно підвищувати продуктивність корів, збільшувати їх чисельність, поліпшувати організацію робіт на фермах, зокрема по відтворенню стада, інтенсивному використанню маточного поголів'я і збереженню молодняка.

Особливого значення у тваринництві набуває племінна справа. В республіці працює достатня кількість державних племінних станцій і станцій по штучному осіменінню, державних і колгоспних племінних заводів, радгоспів та племінних ферм. На більшості товарних ферм створено племінні групи. Проте в цій важливій справі є серйозні недоліки. Один з них — повільне зростання поголів'я та низька питома вага чистопородної худоби. Особливо занедбана племінна справа в Тернопільській, Хмельницькій та Волинській областях. У Запорізькій, Одеській та ряді інших областей мало дбають про створення для племінних заводів і племферм колгоспів необхідної кормової бази.

Поліпшення племінних якостей худоби — це один з найважливіших шляхів у підвищенні продуктивності тваринництва. Тому міністерствам, облвиконкомам, райвиконкомам, колгоспам і радгоспам треба навести порядок у цій справі. Племінні господарства повинні стати зразком високої культури ведення тваринництва.

У дальшому збільшенні виробництва тваринницької продукції та зниженні її собівартості дуже важлива роль належить спеціалізації господарств. В цьому напрямку у нас вже проведено певну роботу. Навколо великих міст і промислових центрів створено більше як 400 молочно-овочевих радгоспів. Торік вони продали державі 863 тисячі тонн молока. На виробництві м'яса спеціалізовано понад 1000 колгоспів і близько 300 радгоспів; на виробництві яєць і пташиного м'яса — 132 радгоспи і птахофабрики та 750 колгоспів. Практика показала, що у спеціалізованих господарствах менші затрати праці і особливо кормів на одиницю продукції, а собівартість її на 25 процентів нижча, ніж у багатогалузевих господарствах.

Однак слід підкреслити, що при проведенні спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва допущені недоліки. У багатьох областях, незважаючи на те, що спеціалізовані

господарства ще не досягли запланованого рівня виробництва, скоротили кількість худоби у неспеціалізованих господарствах, що значно знизило загальне виробництво продукції. Впроваджуючи спеціалізацію, не можна допускати ліквідації в інших колгоспах і радгоспах ферм та скорочення виробництва продукції. Більше того, в кожному господарстві, в тому числі і спеціалізованому, треба мати для забезпечення внутрігосподарських потреб і для продажу населенню поросят невеликі допоміжні ферми.

Обов'язок партійних, радянських і сільськогосподарських органів, колгоспів і радгоспів зробити все необхідне, щоб уже в ньому році в розвитку тваринництва вийти на такі рубежі, які в найближчі роки забезпечать значне зростання виробництва і заготівель м'яса, молока, яєць і вовни до повної потреби в них населення та промисловості.

Вирішальною умовою дальшого розвитку тваринництва, підкреслює В. В. Щербицький, є кормова база. В минулому році заготівлі силосу, сіна, грубих кормів дещо збільшились, худоба значно краще забезпечується зернофуражем. У Львівській, Івано-Франківській та інших областях на значних площах створено багаторічні культурні пасовища.

Однак керівники і спеціалісти багатьох господарств ще безвідповідально ставляться до виробництва кормів. Доповідач докладно спиняється на недоліках у вирощуванні кормових культур, зокрема в Миколаївській, Волинській, Запорізькій, Херсонській, Сумській, Житомирській та ряді інших областей. Через безгосподарність чимало кормів втрачається або використовується нераціонально, допускаються великі перевитрати їх на виробництво продукції. Вкрай незадовільно використовуються для збільшення виробництва кормів осушені та зрошувані землі.

У нас немає можливості далі розширяти площі посіву кормових культур, тому основне завдання полягає в різкому підвищенні їх врожайності. З цієї метою треба ліквідувати знеосібку у вирощуванні кормових культур, у кожному господарстві мати кормодобувні бригади, організувати старанний догляд за посівами, не допускати втрат кормів під час збирання і зберігання.

Головним заходом у зміцненні кормової бази є дальше розширення виробництва зерна і збільшення засипки його у фуражні фонди. Для забезпечення всіх потреб ми в цьому році повинні зібрати не менше 37–38 мільйонів тонн зерна, на 0,5–1,5 мільйона тонн більше, ніж у минулому році. Це нелегке, але реальне завдання.

Поряд з дальшим підвищенням урожаїв і валових зборів озимої пшениці ми повинні значно збільшити виробництво кукурудзи, ячменю, вівса, гороху, сої, з тим, щоб забезпечити потребу у фуражі

громадського тваринництва і більше виділити зерна колгоспникам і робітникам радгоспів для їх власної худоби. Цього року на великих площах вирощуватиметься кукурудза на силос і зелений корм. Треба своєчасно і якісно провести сівбу, догляд та збирання врожаю цієї культури.

Щоб забезпечити тваринництво повноцінними комбікормами, треба у найближчі роки значно збільшити їх виробництво на державних та міжколгоспних комбікормових заводах, підвищити питому вагу комбікормів у концентрованих кормах до 70 процентів. Для цього необхідно прискорити темпи будівництва державних заводів і всіляко поширювати ініціативу Львівської, Ровенської, Полтавської, Одеської та інших областей по будівництву міжколгоспних комбікормових заводів потужністю 30–50 тонн за зміну.

Облвиконкомам та сільськогосподарським органам треба серйозну увагу звернути на виробництво трав'яного борошна. Вже в цьому році при повному використанні наявних агрегатів можна виробити його майже втричі більше, ніж торік.

Далі В. В. Щербичський спиняється на питаннях механізації тваринницьких ферм та капітального будівництва. За останні роки обсяг капіталовкладень на ці цілі значно зріс, а рівень механізації виробничих процесів дещо підвищився. Проте рівень комплексної механізації тваринництва ще залишається низьким.

Слід зауважити, що ряд машинобудівних заводів, зокрема, Ніжинський, Білоцерківський, імені Першого травня, Новоград-Волинський, поставляє для механізації тваринництва техніку низької якості. Багато машин мають значні конструктивні і виробничі недоробки, вони низькопродуктивні, ненадійні в експлуатації. Серйозні недоліки у здійсненні механізації ферм допускаються «Укрсільгосптехнікою».

Держплану республіки і Укрсільгосптехніці разом з відповідними міністерствами і відомствами треба серйозно розібратись з цими питаннями, поліпшити постачання колгоспам і радгоспам запасник частин, ремонт і технічне обслуговування засобів механізації, використати всі можливості для збільшення кількості комплексно-механізованих ферм.

За роки п'ятирічки обсяг капітальних вкладень у сільське будівництво збільшився в 1,4 раза. Підвищився його технічний рівень. Будівництво здійснюється тепер, як правило, за типовими проектами, при одночасному впровадженні індустріальних методів праці будівельників та застосуванні збірних конструкцій. Проектні і будівельні організації мають достатній досвід, щоб забезпечити створення великих тваринницьких ферм і комплексів з повною механізацією і автоматизацією виробництва продуктів

тваринництва на промисловій основі. Необхідно спрямувати матеріально-технічні і фінансові ресурси, в першу чергу, на здійснення комплексного будівництва у тваринництві з широким застосуванням збірних конструкцій. Треба також використати всі можливості для зміцнення будівельної бази на селі, піднести відповідальність міністерств і відомств за якість проектів і кошторисів та за їх виконання.

В ряді областей: зокрема Дніпропетровській, Донецькій, Ворошиловградській, Кіровоградській і Харківській, значну допомогу колгоспам і радгоспам подають трудячі міста. Всі промислові центри мають змогу зробити не менше, ніж зроблено, наприклад, у Знам'янському районі Кіровоградської області. Для цього партійним і радянським органам та промисловим підприємствам треба мати конкретний план шефської роботи, в якому передбачити, дійову допомогу колгоспам і радгоспам у здійсненні, насамперед, комплексної механізації ферм.

Далі доповідач спиняється на питаннях підвищення економічної ефективності виробництва тваринницької продукції, широкого впровадження у практику досягнень науки і передового досвіду, звертає увагу на необхідність піднесення ролі і відповідальності спеціалістів та науковців у розв'язанні питань інтенсифікації сільськогосподарського виробництва.

Велика увага зверталась у доповіді на поліпшення роботи заготівельних органів, підвищення якості продукції, дальший розвиток матеріально-технічної бази переробної промисловості.

Завдання дальшого розвитку сільського господарства, і зокрема однієї з його провідних галузей — тваринництва, вимагають різкого підвищення рівня керівництва колгоспним і радгоспним виробництвом. За недостатні темпи розвитку сільського господарства несуть відповідальність міністерства сільського господарства, радгоспів, харчової, м'ясо-молочної промисловості, «Укрсільгосптехніка» та їх органи на місцях.

Методи керівництва і стиль роботи цих органів ще не відповідають сучасним вимогам. Ділову організаторську роботу безпосередньо на виробництві вони нерідко підмінюють різного роду нарадами, засіданнями тощо. Значна частина спеціалістів центрального апарату в областях, районах і господарствах буває рідко і не подає достатньої допомоги в практичній роботі на місцях.

Ряд облвиконкомів, райвиконкомів, управлінь сільського господарства ще не все роблять для того, щоб перебудувати свою роботу відповідно до вимог грудневого Пленуму ЦК КПРС.

Наш обов'язок — рішуче поліпшити стиль роботи і методи керівництва, зміцнювати державну дисципліну, підвищувати вимогливість,

рішуче присікати будь-які прояви безвідповідального, несумлінного ставлення до своїх обов'язків. Зараз кожен повинен працювати з глибоким знанням справи і повною віддачею сил.

Необхідно посилити політичну і організаторську роботу на селі, залучити до активної участі у піднесенні всіх галузей сільськогосподарства широкі маси колгоспників, робітників радгоспів і спеціалістів. Ми повинні спрямувати їх зусилля на повне використання в кожному господарстві наявних резервів, на посилення режиму економії, рішуче боротися з безгосподарністю, як на це вказується в Листі ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ.

Треба подбати про те, щоб відповідальні ділянки роботи очолювалися здібними працівниками, які добре знають доручену їм справу.

В ряді областей республіки, зазначає доповідач, вже ведуться весняні польові роботи. Посіяно перші 700 тисяч гектарів і підживлено озимину на площі близько 5 млн. гектарів. Наш обов'язок — зробити все для того, щоб весняно-польові роботи провести в краї агротехнічні строки, звернути особливу увагу на якість польових робіт та збереження вологи в ґрунті.

В сільському господарстві республіки, — говорить на закінчення тов. Щербицький, — за почином трудівників Київської і Донецької областей розгорнулося соціалістичне змагання за досягнення у цьому році високих врожаїв всіх сільськогосподарських культур, за збільшення виробництва тваринницької продукції, поліпшення її якості та зниження собівартості.

Завдання партійних, радянських, профспілкових і комсомольських організацій — мобілізувати робітників, колгоспників, спеціалістів, працівників всіх галузей народного господарства на успішне виконання соціалістичних зобов'язань.

У нас є всі умови для того, щоб нинішній 1970 рік став роком нового піднесення всього народного господарства, роком дальшого зміцнення економічної могутності нашої країни та поліпшення добробуту радянських людей — активних і самовідданих будівників комунізму. (Оплески).

Радянська Україна. — 1970. — 1 квітня. — С. 1.

№ 36

ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ТА РАДИ МІНІСТРІВ УРСР ДО ЦК КПРС ТА РАДИ МІНІСТРІВ СРСР З ПРОХАННЯМ ПРО ДОПОМОГУ СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВУ УКРАЇНИ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

25 квітня 1970 р.

О материально-технических средствах к уборке урожая 1970 года
Неблагоприятные погодные условия осени 1969 года и особенно весны этого года привели к гибели озимых в Украинской ССР на площади около 3 млн гектаров. Для получения запланированного на 1970 год валового сбора зерна погибшие озимые будут пересеяны ранними зерновыми, горохом и кукурузой на зерно.

В связи с изменением структуры посевных площадей резко возрастает объем уборочных и транспортных работ, особенно в областях, наиболее сильно пострадавших от гибели озимых.

Партийные, советские и сельскохозяйственные органы республики принимают меры к своевременной и высококачественной подготовке к уборке урожая имеющихся материально-технических средств колхозов, совхозов, хлебоприемных пунктов, сахарных заводов, транспортных и других государственных предприятий и организаций.

Однако выделенные ресурсы тракторов, уборочных машин, транспортных средств, оборудования, нефтепродуктов, запасных частей, ремонтных и других материалов при возросших объемах работ не обеспечивают потребности в них.

Тракторы. В текущем году заявленная потребность сельского хозяйства в тракторах удовлетворена на 56 процентов, а по таким маркам, как Т-100, «Беларусь», Т-38 и Т-16 — только на 20–41 процент.

Необеспеченность колесными тракторами снижает производительность комбайновых агрегатов, сдерживает внедрение поточной уборки, приводит к растягиванию сроков и увеличению потерь урожая сахарной свеклы, кукурузы и других пропашных культур.

Ежегодно не удовлетворяется потребность в гусеничных тракторах Т-38, являющихся основными на возделывании сахарной свеклы и пропашных культур на орошаемых землях. Выделяемые фонды не покрывают даже выбраковки, вследствие чего парк этих тракторов за последние годы уменьшился на 9,8 тыс. штук.

Еще хуже обеспечивается потребность сельского хозяйства в тракторах Т-100, без которых невозможно выполнение специальных работ на орошаемых и осушенных землях, и самоходных шасси Т-16, крайне необходимых в овощеводстве.

Тракторные прицепы. Сельскому хозяйству выделено тракторных прицепов на 41 тысячу меньше потребности. Выделенные

дополнительно 6 тысяч прицепов по импорту до сих пор не оформлены нарядами. Особенно острый недостаток прицепов испытывают хозяйства в связи с расширением площадей кукурузы и увеличением объемов поточной уборки сахарной свеклы и картофеля.

Силосоуборочные комбайны. При потребности на 1970 год 23 тысяч комбайнов выделено по фондам 6,2 тысячи, в том числе к сезону работ — только 2,5 тыс. штук. Крайне недостаточное удовлетворение потребности привело к тому, что парк силосоуборочных комбайнов в хозяйствах республики за последние годы уменьшился на 13 тысяч. Сезонная нагрузка на комбайн, с учетом поступления в первом полугодии, составит по областям 115—136 гектаров, что почти вдвое превышает нагрузку, при которой обеспечивается проведение уборки в агротехнические сроки.

Кукурузоуборочные комбайны. В связи с пересевом озимых кукурузой на зерно на площади свыше 800 тыс. гектаров сезонная нагрузка на кукурузоуборочный комбайн в южных областях достигнет 110—140 гектаров, что не обеспечивает своевременного проведения уборки кукурузы.

Грузовые автомобили. Как показывают расчеты, для своевременной перевозки сельскохозяйственных грузов в период уборки урожая текущего года, с учетом использования имеющихся в хозяйствах транспортных средств, а также привлечения автомобилей общего пользования и других отраслей народного хозяйства, ежемесячно недостает до 50 тысяч грузовых автомобилей. Положение усугубляется еще и тем, что около половины автомобилей колхозов и совхозов отработали по 10 и более лет и значительная часть их по своему техническому состоянию подлежит выбраковке.

Автомобильные и сельскохозяйственные шины. Потребность сельского хозяйства на 1970 год в шинах для грузовых автомобилей удовлетворена на 34 процента и для сельскохозяйственных машин — на 31 процент. В связи с этим в хозяйствах республики не используется в настоящее время и не может быть подготовлено к уборке урожая значительное количество автомобилей, тракторов, прицепов, комбайнов и других машин.

Нефтепродукты. Для проведения уборки и вывозки урожая колхозам, совхозам и другим государственным сельскохозяйственным предприятиям и организациям республики недостает 258 тыс. тонн автобензина, 140 тыс. тонн дизельного топлива, 64 тыс. тонн керосина.

В связи с пересевом озимых и увеличением площади пропашных культур расход нефтепродуктов в первом полугодии возрастет, ожидаемые остатки их в емкостях сельского хозяйства снизятся. Поэтому в целях своевременного накопления топлива и масел к уборке

урожаю потребується во втором кварталі авансова виборка нафтопродуктів в рахунок фондів третього кварталу 1970 року.

Запасні частини. На протязі ряду років господарства республіки забезпечуються запасними частинами дуже незадовільно. Не покращилося становище і в 1970 році. При заявленій потребі запасних частин на суму 380 млн рублів виділено їх на 258 млн рублів, або 68 відсотків, в тому числі к автомобілям 57 відсотків. Ще гірше обстоє справа з запасними частинами в номенклатурі. Низька забезпеченість агрегатами, узлами і деталями створює великі труднощі з підготовкою машинно-тракторного парку і автомобільного транспорту к збиранню урожаю 1970 року.

Технологічне обладнання і тара. З метою збереження всього вирощеного урожаю овочів і фруктів багато господарств за рахунок своїх засобів будують консервні і винодільські заводи і цехи, холодильники, овоче- і фруктохранилища, а також інші допоміжні підприємства і промисли. Однак виділені ресурси технологічного обладнання і тари забезпечують тільки 20–50 відсотків потреби.

Матеріали і обладнання для підприємств Міністерства заготовок УРСР. Для своєчасної приймки, очищення, сушки і збереження зерна, підсопличника і особливо кукурудзи хлібоприймні підприємства повинні виконати великі обсяги робіт по ремонту елеваторів, зерноскладів, зерносушилок, технологічного обладнання, транспортних засобів, по устроюванні асфальтованих площадок і проведенню інших нескладних робіт. Для безперебійної розгрузки автомобілів і обробки максимальної кількості зерна в потоці намічено механізувати до початку надходження хліба 900 тис. тонн складських ємкостей, побудувати 169 робочих і норійних вишек, обладнати 349 складів установками стаціонарної активної вентиляції, побудувати 25 зерносушилок.

Виділені Міністерству на 1970 рік фонди на матеріали і обладнання не забезпечують виконання цих робіт.

В цілях своєчасної підготовки і успішного проведення збирання урожаю і заготовок сільськогосподарських продуктів ЦК КП України і Рада Міністрів УРСР просять ЦК КПСР і Рада Міністрів СРСР:

I. Підблизити поставку:

— 1574 силосоуборочних комбайнів — к 1 августа, виділених республіці по фондах III кварталу, і перенести поставку 900 кукурудзоуборочних комбайнів с IV на III квартал 1970 року;

— 8,7 тисячі 10-кубових тракторних причепів к 30 июля, за рахунок фондів, виділених республіці на друге півріччя;

— 7,7 тис. грузових автомобілів (бортових і самосвалів) до 20 июля, виділених сільському господарству республіки по фондах III

квартала, а также перенести поставку с IV на III квартал 1970 грузовых автомобилей, 27 бензовозов и 500 автоприцепов, выделенных Министерству автомобильного транспорта УССР;

— 47 тыс. шин для грузовых автомобилей и 18 тыс. шин для сельскохозяйственных машин к I августа, выделенных сельскому хозяйству республики по фондам на III квартал 1970 года, а также перенести с IV на II квартал поставку 32 тыс. шин для грузовых автомобилей, выделенных Министерству автомобильного транспорта УССР.

2. Разрешить авансовую поставку нефтепродуктов сельскому хозяйству во втором квартале в счет фондов третьего квартала 1970 года.

3. Обязать Министерство тракторного и сельскохозяйственного машиностроения и Союзсельхозтехнику обеспечить изготовление и поставку сельскому хозяйству до I августа 1970 года 4–5 тыс. жаток ЖКН-2,6.

4. Выделить дополнительно к сезону уборки:

— тракторы, автомобили, прицепы, уборочные машины, технологическое оборудование для колхозных и совхозных перерабатывающих заводов и цехов, а также тару в количествах согласно приложениям №№ I, 2*;

— материалы, оборудование и шины в номенклатуре и количествах согласно приложениям №№ 3–12;

— нефтепродукты согласно приложению № 13, обязав Союзглавнефть соответственно увеличить план завоза их в республику;

— запасные части в количествах и номенклатуре согласно приложениям №№ 14–18;

— машины, оборудование и материалы для предприятий Министерства заготовок УССР, Министерства пищевой промышленности УССР, Министерства автомобильного транспорта УССР и Укоопсоюза в номенклатуре и количествах согласно приложениям №№ 19–22.

Секретарь ЦК КП Украины
Председатель Совета Министров УССР

П. ШЕЛЕСТ
В. ЩЕРБИЦКИЙ

РДАНІ. — Ф. 5. — Оп. 62. — Спр. 217. — Арх. 53–57.

Опубликовано: Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». Спогади, щоденники, документи, матеріали. — С. 560–563.

* Цей і наступні додатки не публікуються.

№ 37

ЛИСТ ДО ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КПРС Л. І. БРЕЖНЕВА ІЗ ЗАУВАЖЕННЯМИ ЩОДО ПОДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКУПІВЕЛЬНИХ ЦІН НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКУ ПРОДУКЦІЮ

5 січня 1972 р.

Товарищу Брежневу Л. І.

В разосланной повестке дня заседания Политбюро ЦК КПСС на 7 января 1972 года включены вопросы о дальнейшем совершенствовании закупочных цен на сельскохозяйственную продукцию и мерах по увеличению производства и закупок сахарной свеклы в 1972—1975 годах.

При первичном ознакомлении с материалами видно, что представленные проекты не решают поставленных задач по совершенствованию цен, поднятию рентабельности производства молока, сливок, мяса свинины, фуражных культур, конопли и производства сахарной свеклы.

В проекте постановления по свекле не решается вопрос увеличения поставок минеральных удобрений, высокопроизводительной техники, вместе с тем ставится вопрос о полной норме внесения удобрения, а где его взять — вопрос обходится.

Не полностью также учтены предложения республики по повышению закупочных цен на сахарную свеклу, что может привести к утрате заинтересованности в ее производстве.

В связи с тем, что Украинская ССР занимает большой удельный вес в производстве сахарной свеклы, льна и продуктов животноводства, принятие решения по этим вопросам в таком виде может отрицательно сказаться на экономике многих хозяйств и заинтересованности в производстве этих продуктов.

У нас имеются существенные замечания по представленным проектам. В связи с этим и придавая особое значение этим вопросам, прошим перенести рассмотрение этих проектов на следующее Политбюро с нашим участием.

П. ШЕЛЕСТ

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 64І. — Арк. 2—3.

Опубликовано: Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду». Спогади, щоденники, документи, матеріали. — С. 603—604.

№ 38

ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ
«ПРО ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КП УКРАЇНИ»

25 травня 1972 р.

1. В зв'язку з призначенням тов. Шелеста П. Ю. заступником Голови Ради Міністрів СРСР звільнити його від обов'язків першого секретаря і члена Політбюро ЦК КП України.

2. Обрати першим секретарем ЦК КП України тов. Щербицького В. В.

Просити ЦК КПРС затвердити п. 2 цієї постанови.

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 2. — Спр. І8. — Арк. І.

№ 39

ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ
«ПРО ГОЛОВУ РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР»

25 травня 1972 р.

1. Рекомендувати Президії Верховної Ради УРСР увільнити тов. Щербицького В. В. від обов'язків Голови Ради Міністрів Української РСР у зв'язку з обранням його першим секретарем ЦК КП України.

2. Рекомендувати Верховній Раді УРСР призначити Головою Ради Міністрів Української РСР тов. Ляшка О. П., увільнивши його від обов'язків Голови Президії Верховної Ради УРСР.

Просити ЦК КПРС затвердити.

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 2. — Спр. І8. — Арк. 2.

№ 40

ІНФОРМАЦІЯ ЦЕНТРАЛЬНОМУ КМІТЕТУ КПРС ПРО НАРАДУ З ПЕРШИМИ
СЕКРЕТАРЯМИ ОБКОМІВ, ГОЛОВАМИ ОБЛВИКОНКОМІВ, КЕРІВНИКАМИ МІНІ-
СТЕРСТВ І ВІДОМСТВ У ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ

25 червня 1972 р.

20 июня с. г. Политбюро ЦК КП Украины провело совещание с первыми секретарями обкомов партии, председателями облисполкомов, руководителями министерств и ведомств республики. На совещании были рассмотрены вопросы развития экономики, а также задачи дальнейшего улучшения организационно-партийной и идеологической работы.

Особенно большое внимание на совещании было уделено анализу состояния дел в сельском хозяйстве. Выступившие на совещании секретари обкомов партии, председатели облисполкомов, министры доложили, что уход за посевами и другие сельскохозяйственные работы проводятся организованно. Завершается подготовка к уборке урожая. В южных районах уборка уже началась. Принимаются все меры, чтобы выращенный урожай собрать быстро и без потерь, обеспечить хозяйства семенами, выполнить планы продажи хлеба государству, заготовить необходимое количество кормов для животноводства, хотя, надо сказать, положение складывается нелегкое, так как погодные условия, особенно в южных и юго-восточных областях, сложились неблагоприятно.

Участники совещания обращали внимание на нехватку резины для автомашин и прицепов. Определенные трудности будут также с кукурузоуборочными и силосоуборочными комбайнами.

Руководители областей и министерств, трудящиеся на местах реально оценивают сложившуюся обстановку, хорошо понимают свою ответственность перед партией и государством, полны решимости сделать все, чтобы выполнить планы нынешнего года.

Накануне совещания, 19 июня, я проинформировал членов и кандидатов в члены Политбюро ЦК КП Украины о заседании Политбюро ЦК КПСС, состоявшемся 30 марта с. г., и высказанных там критических замечаниях. Все товарищи целиком и полностью одобрили меры, которые наметило Политбюро ЦК КПСС, в частности, по усилению борьбы с проявлениями национализма и местничества. Они высказали недоумение и возмущение тем, что т. Шелест П. Е. в свое время не проинформировал Политбюро ЦК КП Украины по этим вопросам.

Здесь же мы, члены Политбюро, принципиально договорились о том, чтобы проинформировать по этим вопросам первых секретарей обкомов партии и посоветоваться с ними, что и было сделано 20 июня с. г., после общего совещания.

Как было условлено, я проинформировал первых секретарей обкомов партии о заседании Политбюро Центрального Комитета КПСС 30 марта с. г. Докладывая о замечаниях, высказанных на заседании членами Политбюро ЦК КПСС, я адресовал их не отдельным личностям, а говорил, что это была критика в адрес руководства Центрального Комитета Компартии Украины.

По моей информации выступили 20 человек, в том числе 18 первых секретарей обкомов партии. Все выступившие товарищи заявили о своем согласии с выводами Политбюро Центрального Комитета КПСС и полностью их одобрили.

Все товарищи благодарили ЦК КПСС за принятые в последнее время меры по кадровым вопросам, рассматривая их как проявление большой заботы об украинской партийной организации.

В своих выступлениях товарищи – все до единого – высказали глубокое возмущение тем, что т. Шелест П. Е. не проинформировал Политбюро и первых секретарей обкомов партии о заседании Политбюро ЦК КПСС 30 марта с. г. И высказанных на нем серьезных замечаниях и критике в адрес руководства ЦК КП Украины. В связи с этим указывалось, что для такой информации был довольно подходящий случай: на второй день после заседания Политбюро ЦК КПСС, 31 марта, состоялся Пленум ЦК КП Украины, на котором присутствовали все первые секретари обкомов партии. Некоторые товарищи ставили вопрос так: или т. Шелест П. Е. оказался человеком политически не зрелым, или сознательно скрывал от актива замечания Политбюро ЦК КПСС по принципиальным вопросам.

На совещании подчеркивалось, что республиканская парторганизация настойчиво и последовательно работает над претворением в жизнь генеральной линии партии, решений XXIV съезда КПСС. Коммунисты республики, весь украинский народ целиком и полностью поддерживают ленинскую внутреннюю и внешнюю политику родной партии, ее Центрального Комитета, что нашло свое новое подтверждение в горячем, единодушном одобрении решений майского (1972 г.) Пленума ЦК КПСС.

Вместе с тем, все товарищи отмечали своевременность и полную обоснованность указаний Политбюро ЦК КПСС о необходимости провести более решительную борьбу с проявлениями национализма, в частности, украинского, и сионизма, усилить интернациональное воспитание трудящихся, укреплять братскую дружбу с народами нашей страны и прежде всего с великим русским народом.

Участники совещания полностью разделяют озабоченность Политбюро ЦК КПСС, высказанную товарищем Л. И. Брежневым на заседании 30 марта с. г., в связи с отдельными проявлениями националистических взглядов среди некоторых людей из числа творческой интеллигенции республики.

Отмечая, что подобные взгляды решительно отвергаются абсолютным большинством писателей и деятелей искусства, что они не проникли в рабочий класс, крестьянство, инженерно-техническую интеллигенцию, товарищи ставили вопрос так: представляют ли эти проявления большую опасность? Ответ давался такой: да, эти взгляды могут стать весьма опасными, если с ними не вести решительную и бескомпромиссную борьбу.

В связи с этим указывалось, что т. Шелест П. Е. несет прямую ответственность за то, что в ряде случаев к проявлениям украинского буржуазного национализма допускалось примиренческое отношение. Клеветнический, антисоветский, злобный пасквиль Ив. Дзюбы «Інтернаціоналізм чи русифікація?», широко используемый нашими

врагами в идеологической борьбе против нашей страны, почти шесть лет не получая официальной оценки со стороны ЦК КП Украины. Больше того, когда по настоянию членов Политбюро ЦК КП Украины этот вопрос был все же рассмотрен на заседании Политбюро, т. Шелест П. Е. все сделал для того, чтобы принятое решение не дошло до широкого партийного актива.

Участники совещания обращали внимание на то, что на проходившей недавно в республике научно-теоретической конференции, посвященной 50-летию образования СССР, ничего не было сказано о националистических вылазках Ив. Дзюбы и ему подобных.

По мнению товарищей, явный разрыв между официальными установками, высказываниями т. Шелеста П. Е. по этим вопросам и его практическими шагами крайне отрицательно сказывался на постановке всей идеологической работы. Борьба с националистическими проявлениями под разными предлогами фактически сдерживалась под предлогом — что, мол, будут говорить о нас украинцы в Канаде и других странах.

На совещании отмечалось, что, с одной стороны, т. Шелест П. Е. с трибуны вел разговоры о борьбе с национализмом и сионизмом, а с другой — его все больше разъедала инфекция национализма.

В подтверждение приводились неединичные примеры. Когда т. Шелест П. Е., проезжая по Черкасской области, увидел флаги РСФСР, то высказал возмущение: вы что, мол, хотите присоединиться к Федерации? Может, туда поедете работать? У него вызвало возмущение и то, что в Черкасскую область на гастроли была приглашена народная артистка СССР, лауреат Ленинской премии Людмила Зыкина. Он отчитал руководителей области за приглашение рабочих и специалистов из областей РСФСР в Черкассы для работы на строящихся и действующих предприятиях.

Товарищи рассказали и о таких фактах, когда т. Шелест П. Е., по сути, препятствовал выдвижению на руководящие должности некоторых работников только потому, что они русские или имеют русские фамилии.

Он настаивал, чтобы на официальных заседаниях употреблялся только украинский язык. Этого требовали, например, даже от шахтеров, металлургов, которые не владеют украинским языком. На областных партийных конференциях в Харьковской парторганизации отчетный доклад обкома всегда делался на русском языке, постановление конференции и другие документы также составлялись на русском языке. Тем не менее, прибыв в январе 1971 года в г. Харьков для участия в областной конференции, т. Шелест П. Е. потребовал за одну ночь перевести все материалы конференции на украинский язык, что вызвало недоумение делегатов. Когда второй

секретарь Полтавского обкома партии т. Якубов А. М., находясь в Польской Народной Республике, выступил на русском языке, т. Шелест П. Е. отчитал за это руководителей обкома партии.

В 1965 году в ЦК КП Украины было проведено совещание с секретарями обкомов партии по идеологии, руководителями министерств и вузов, на котором секретарь ЦК т. Скаба А. Д. дал указание о переходе в 3-месячный срок на преподавание всех предметов в вузах республики на украинском языке.

По настоянию т. Шелеста П. Е. даже в таких городах, как Ялта, Севастополь и др., передачи по радио велись на украинском языке. Вывески на официальных учреждениях делались также на украинском языке.

Особо говорилось о книге «Україно наша Радянська», изданной в конце 1970 года, которая, по мнению товарищей, подогревает нездоровые националистические чувства и настроения. Книга – невысокая по своим художественным достоинствам, похожая скорее на среднего качества путеводитель, – поднималась на щит, ей создавалась шумная реклама. На совещании было высказано предложение создать авторитетную комиссию, которая бы прорецензировала эту книгу и разобралась, как она могла быть издана.

Товарищи рассказали о фактах, когда партийные работники, принципиально выступавшие против националистических проявлений, подвергались ошельмованию и оскорблениям. На XXIV съезде КП Украины секретарь Ивано-Франковского обкома партии т. Добрик В. Ф. высказал серьезные замечания по поводу идейных просчетов в кинофильме «Білий птах з чорною ознакою». Его выступление поддержали бурными аплодисментами все делегаты съезда. Тем не менее, спустя некоторое время в газете «Радянська Україна» была опубликована рецензия, представлявшая собой, по сути, грубую отповедь т. Добрику В. Ф. и всем делегатам съезда. Как выяснилось, рецензия была подготовлена и напечатана по прямому указанию т. Шелеста П. Е.

Глубокое возмущение у актива вызывало заигрывание т. Шелеста П. Е. с интеллигенцией, в том числе и с теми ее представителями, которые занимают не совсем четкие идейные позиции. В связи с этим говорилось о сомнительной поездке т. Шелеста П. Е. и т. Овчаренко Ф. Д. на катере по Днепру с группой писателей.

Иногда представляло значительную трудность высказать принципиальные замечания в адрес отдельных произведений, содержащих серьезные идейные пороки (например, о романе О. Гончара «Собор»).

Овчаренко Ф. Д. не только не поддержал руководителей Закарпатского обкома партии, выступивших против идейно вредных писаний Ив. Чендея, но даже обвинил т. Ильницького Ю. В. в том, что обком, мол, слишком строго обошелся с Чендеем.

Тов. Шелест П. Е. активно поддерживал идею создания мемориального комплекса «Запорізька січ» на острове Хортица. В то же время до настоящего времени не решен вопрос о создании достойных комплексов героическим защитникам Севастополя и Перекопа.

Обращалось внимание и на такое обстоятельство. По всякому поводу т. Шелест П. Е. в своих публичных выступлениях подчеркивал, сколько миллионов тонн металла, хлеба и другой продукции дает Украина. Нередко это звучало как бахвальство, самовосхваление. В то же время, когда, заходила речь о недостатках, он делал намеки и кивки в адрес союзных органов, пытаясь их обвинить в том, что какие-то вопросы решаются неправильно или неоперативно.

Такая позиция т. Шелеста П. Е. отрицательно сказывалась на воспитании кадров, постановке идеологической работы в республиканской парторганизации, снижала ее боевитость и остроту в борьбе с враждебными проявлениями. В связи с этим товарищи обращали внимание на то, что, несмотря на назревшую необходимость, после XXIII съезда, по сути, ни один вопрос идеологической работы не был вынесен на обсуждение Пленума ЦК КП Украины.

Секретари обкомов партии остро критиковали также и секретаря ЦК КП Украины т. Овчаренко Ф. Д. за беспринципность в постановке и решении ряда важных вопросов идеологической работы.

Серьезные замечания высказывались на совещании по поводу стиля и методов работы т. Шелеста П. Е. на посту первого секретаря ЦК КП Украины. Многие отмечали, что он грубо попирает принципы коллективности в руководстве республиканской парторганизацией, не прислушивался к мнению товарищей, практически не общался с первыми секретарями обкомов партии. В Ровенский обком партии, например, за семь лет т. Шелест П. Е. позвонил всего лишь один раз.

В разговорах с товарищами т. Шелест П. Е., как отмечали участники совещания, нередко допускал грубость и бестактность, граничащие с хамством и сумасбродством, обрывал выступающих на пленумах и совещаниях, заседаниях Политбюро. Отчеты секретарей обкомов на Политбюро ЦК КП Украины иногда превращались т. Шелестом П. Е. в избивание кадров. Некоторые секретари обкомов рассказали о грубых звонках т. Шелеста П. Е. в области. При этом он с делом глубоко не разбирался, людей не выслушивал, а грубо отчитывал секретарей обкомов партии, председателей облисполкомов. Во многих случаях им проявлялось неуважительное отношение и игнорирование Президиума Верховного Совета, Совета Министров республики.

В работе с кадрами, в оценке людей т. Шелест П. Е., как говорили товарищи, во многих случаях был неровным, проявлял не-объективность, предвзятость и — нередко — беспринципность. Он всячески выгораживал и поддерживал бывшего секретаря Одесского

обкома партии т. Синицу М. С. — человека разложившегося и принесшего большой вред партийной организации и области в целом. Тем не менее, т. Шелест П. Е. настоял на назначении т. Синицы М. С. на руководящую работу в республике и на избрании его депутатом Верховного Совета УССР. Следует сказать, что поведение т. Синицы М. С. в Политбюро ЦК КП Украины не рассматривалось, принципиальной оценки его действиям не было дано.

Когда в Одессе была разоблачена большая группа взяточников, т. Шелест П. Е. в грубой форме упрекал секретаря обкома. т. Козыря П. П. — зачем, мол, вы берете на себя миссию разоблачительства.

Только из-за всяческого противодействия т. Шелеста П. Е. Центральный Комитет КП Украины не привлек к строгой ответственности руководителей Херсонской области, которые допустили разбазаривание государственных средств, увлеклись строительством дач и т. д. и даже после решения ЦК КП Украины не сделали необходимых выводов.

Тов. Шелест П. Е. особенно в последнее время, всячески поощрял подхалимство, наущничанье, интриганство, насаждал атмосферу подозрительности и недоверия к товарищам, прибегал даже к шантажу. На совещании рассказывалось о таком случае. Будучи в Винницкой области в связи с пуском Ладыйжинской ГРЭС, т. Шелест П. Е. в беседе без всяких на то оснований в грубой форме обвинил т. Козыря П. П. в том, что он будто бы высказывал какие-то замечания в его адрес в беседе с т. Лутаком И. К., когда тот присутствовал на собрании партийного актива. При этом т. Шелест П. Е. заявил, что он может через два часа доставить запись его разговора с т. Лутаком И. К.

С особой подозрительностью т. Шелест П. Е. относился к товарищам, которые по каким-либо вопросам обращались в секретарям ЦК КПСС. Секретари обкомов КП Украины, по сути, были поставлены в такие рамки, что не могли общаться с секретарями ЦК КПСС. Тов. Шелест П. Е. грубо отчитал секретаря Ворошиловградского обкома т. Шевченко В. В., который проинформировал его о беседе с тт. Полянским Д. С. и Кулаковым Ф. Д., интересовавшимися положением дел в сельском хозяйстве области.

Некоторые товарищи с возмущением говорили о том, что, даже поздравляя работников аппарата ЦК КП Украины с Новым годом 31 декабря 1971 г., т. Шелест П. Е. выступил с угрозами, заявив, что у него есть свои «флокаторы», которые сообщают ему о каких-то разговорах. Это создавало в партийном аппарате и среди актива обстановку нервозности и неуверенности.

Товарищи говорили также о нескромности т. Шелеста П. Е. в личном поведении, проявлениях с его стороны барства и высокомерия. Его поездки в области носили помпезный характер, всячески рекламировались в республиканской печати, по радио, телевидению

и кинохронике. Первые секретари обкомов партии и председатели облисполкомов нередко по 6–7 часов ожидали его приезда на границах областей. На совещании рассказывалось о таком случае. Когда жена т. Шелеста П. Е. с большой группой своих знакомых возвращалась из поездки в Асканию-Нову, Кировоградскому обкому партии последовало указание, чтобы ее сопровождали машины автоинспекции и охрана КГБ. Без какой-либо необходимости она неоднократно выезжала за границу.

Многие товарищи подняли вопрос об изданных т. Шелестом П. Е. в последнее время книгах. Отмечалось, прежде всего, что все они выпускались не только без решения, но и без ведома Политбюро ЦК КП Украины. Характерно, что под всякими предлогами задерживалось издание на украинском языке сборника статей и выступлений товарища Л. И. Брежнева «Ленинским курсом». В то же время усиленно форсировалось издание книги т. Шелеста П. Е. «Идеи Ленина побеждают».

Усиленно пропагандировалась изданная на украинском и русском языках брошюра т. П. Е. Шелеста, «Коммунист – активный боец партии», объявленная некоторыми подхалимами «настоящей книгой партийного активиста».

Некоторые товарищи говорили о том, что т. Шелест П. Е. болезненно реагировал, если в статьях партийных работников, в том числе и опубликованных в центральной печати, не упоминалось его имя.

На совещании был поднят вопрос: имеет ли т. Шелест П. Е., допустивший столь серьезные политические ошибки, моральное право оставаться членом Политбюро Центрального Комитета нашей партии. Высказывалось мнение, что пребывание т. Шелеста П. Е. в Политбюро ЦК КПСС – это вопрос времени, что решить его надо было раньше, как и вопрос об освобождении тов. Шелеста П. Е. от должности первого секретаря ЦК КП Украины.

Совещание продолжалось семь с половиной часов. Выступили все, кто просил слова. Получился принципиальный, откровенный разговор. Многие товарищи отмечали, что за последние 10 лет такой разговор состоялся впервые, хотя потребность в нем давно назрела.

При этом особо подчеркивалось, что у нас есть, с кого брать пример: наш ленинский Центральный Комитет КПСС, его Политбюро, Генеральный секретарь ЦК КПСС всей своей деятельностью показывают пример строгого соблюдения норм партийной жизни, принципов коллективности, систематически информируют партийный актив по всем важнейшим вопросам жизни и политики партии и нашего государства, советуются с ним, внимательно прислушиваются к мнению низовых партийных работников.

После совещания с первыми секретарями обкомов партии вновь собрались члены и кандидаты в члены Политбюро ЦК КП Украины.

Обменявшись мнениями, мы пришли к общему выводу, что выступления секретарей обкомов были правильными и аргументированными, высказанные ими замечания полностью разделяются членами Политбюро ЦК КП Украины.

Наше единодушное мнение таково, что Политбюро ЦК КПСС дало правильную оценку ошибкам, допущенным бывшим руководством ЦК КП Украины по отдельным вопросам идеологической работы, в частности, борьбы с националистическими настроениями.

Анализируя эти вопросы, мы задавали себе вопрос: почему стали возможными эти серьезные недостатки? Основная причина заключается, на наш взгляд, в том, что в Политбюро ЦК Компартии Украины, особенно в последние годы, все больше складывалась ненормальная обстановка, не были созданы условия для делового, принципиального обсуждения вопросов. Тов. Шелест П. Е., как первый секретарь ЦК КП Украины, не считался с мнением товарищей, высказывавших озабоченность как по поводу серьезных упущений в идеологической работе, так и по другим вопросам. Во многих случаях он неправильно относился к центру. Его терпимость и попустительское отношение отдельным националистическим проявлениям, путаные, подчас двусмысленные высказывания по вопросам национальной политики неправильно ориентировали партийный актив, объективно поощряли националистические настроения среди некоторой части творческой интеллигенции. Чувствовалось, что он сам в какой-то мере разделял эти настроения. Следует также указать, что со многими материалами по важным идеологическим вопросам, которые поступали в ЦК КП Украины, тов. Шелест П. Е. не знакомил членов Политбюро ЦК.

В ходе состоявшейся после совещания беседы товарищи привели на этот счет немало примеров.

Информируя о состоявшемся совещании, хотел бы особо подчеркнуть, что члены и кандидаты в члены Политбюро ЦК КП Украины, первые секретари обкомов партии при обсуждении указанных вопросов проявили полное единодушие. Все они говорили о горячей поддержке и глубоком уважении ЦК КПСС, его Политбюро, генерального секретаря ЦК КПСС, о своей решимости работать, не покладая рук, над претворением в жизнь ленинской генеральной линии нашей партии, ее величественных планов. Товарищи подчеркивали, что для этого в республиканской парторганизации имеются все условия, теперь создана атмосфера для подлинно творческой, дружной, плодотворной работы. Украинская партийная организация и впредь будет верной, надежной опорой ленинского Центрального Комитета КПСС в борьбе за дело коммунизма.

В. ЦЕРБИЦКИЙ

Крючков Г. К. Трудные уроки. Размышления бывшего партийного работника. — К.: Оріяни, 2004. — С. 61—69.

№ 41

ЛИСТ ДО ЦК КПРС ПРО ОБРАННЯ СЕКРЕТАРЕМ ЦК КПУ В. Ю. МАЛАНЧУКА
3 жовтня 1972 р.

С 1968 г. секретарем ЦК КП Украины работал тов. Овчаренко Ф. Д. Занимаясь вопросами идеологической работы, он допустил серьезные ошибки и недостатки. В некоторых вопросах, особенно в осуществлении национальной политики партии, занимал нечеткие позиции, нередко проявлял беспринципность и непоследовательность.

На тов. Овчаренко Ф. Д. лежит значительная доля вины за то, что в ряде случаев не давался решительный отпор проявлениям украинского буржуазного национализма и сионизма. Он не проявил необходимой настойчивости в выполнении постановления ЦК КПСС «О политической работе среди населения Львовской области». В работе с творческой и научной интеллигенцией допускал заигрывание и даже брал под защиту некоторых литераторов и ученых, допустивших серьезные идейные срывы.

В работу идеологических учреждений и организаций, творческих союзов тов. Овчаренко Ф. Д. глубоко не вникал, очень редко общался с активом на местах. В некоторых областях за четыре с лишним года работы в должности секретаря ЦК КП Украины он не был ни разу.

За недостатки в руководстве идеологической работой тов. Овчаренко Ф. Д. подвергался критике на XXIV съезде Компартии Украины, а также на Пленумах ЦК КП Украины, однако должных выводов не сделал. Авторитетом среди партийного актива и интеллигенции не пользовался.

В связи с этим Политбюро ЦК КП Украины на заседании 23 сентября 1972 г. единодушно приняло решение освободить тов. Овчаренко Ф. Д. от должности секретаря ЦК КП Украины и направить его на научную работу.

ЦК КП Украины просит Центральный Комитет КПСС утвердить это решение.

Одновременно просим дать согласие на избрание секретарем ЦК и кандидатом в члены Политбюро ЦК КП Украины тов. Маланчука В. Е., работающего в настоящее время заместителем министра высшего и среднего специального образования УССР.

Характеристика на него прилагается*.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

* Не публикуется.

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 642. — Арк. 128.
Опубліковано: Политическое руководство Украины, 1938–1989. —
С. 373.

№ 42

**ВИТЯГ З ПРОТОКОЛУ ЗАСІДАННЯ ПОЛІТБЮРО ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ
З ПИТАНЬ ПОСИЛЕННЯ БОРОТЬБИ ПРОТИ НАЦІОНАЛІЗМУ**

ІІ жовтня 1972 р.

Слушали:

Інформація председателя КГБ при Совете министров УССР о ходе следствия по делам на лиц, привлеченных к уголовной ответственности за враждебную антисоветскую националистическую деятельность, и работе по предотвращению распространения политически вредной «самиздатовской» литературы.

Постановили:

Інформацію т. Федорчука В. В. по этому вопросу принять к сведению. Поручить т. Маланчуку В. Е. и т. Федорчуку В. В. с учетом обмена мнениями, состоявшегося на заседании, разработать и внести на рассмотрение Политбюро практические меры по улучшению работы идеологических учреждений, дальнейшему усилению борьбы с проявлениями враждебной антисоветской националистической деятельности, обратив при этом особое внимание на:

а) усиление борьбы с подрывной деятельностью зарубежных буржуазных националистических центров, стремящихся возродить националистическое подполье на территории Украины, и значительное повышение уровня работы идеологических учреждений республики, ведущих контрпропаганду на зарубеж;

б) усиление контроля за идейным содержанием издаваемой в республике политической и художественной литературы, публикуемых в газетах и журналах статей, лекций и докладов, особенно к 50-летию образования Союза ССР;

в) улучшение работы с кадрами в институтах: истории партии ЦК КП Украины — филиале института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС; истории Украины; археологии; философии; языкознания АН УССР, издательствах и других идеологических учреждениях республики.

Товарищам Маланчуку В. Е. и Федорчуку В. В. подготовить информацию в ЦК КПСС о проводимой в республике работе по пресечению попыток ведения враждебной деятельности националистическими и другими антисоветскими элементами.

Заслушать в декабре с. г. на Политбюро сообщение председателя КГБ при Совете министров УССР о деятельности зарубежных

националистических центров, их связях с националистически настроенными лицами в республике и мерах по усилению борьбы с ними.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. І6а. — Спр. І0. — Арк. І—2.

Опубліковано: Національні відносини в Україні у ХХ ст.: збірник документів і матеріалів / Упорядн.: М. І. Панчук (керівник) та ін.; Ред. кол.: І. Ф. Курас (голова) та ін. — К.: Наукова думка, 1994. — С. 395.

№ 43

**ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ
ПРО КНИГУ П. Ю. ШЕЛЕСТА «УКРАЇНО НАША РАДЯНСЬКА»**

20 лютого 1973 р.

Особлива папка

І. Согласиться с выводами о серьезных методологических, идейных ошибках и существенных недостатках книги П. Е. Шелеста «Україно наша Радянська», изложенными в письме в ЦК КП Украины директора Института литературы АН УССР, академика АН УССР Н. З. Шамоты, академика-секретаря Отделения экономики, истории, философии и права АН УССР, академика АН УССР Б. М. Бабия и заместителя директора Института истории АН УССР, члена-корреспондента АН УССР А. Г. Шевелева (прилагается)*.

Отметить, что книга «Україно наша Радянська» по ряду важных принципиальных вопросов отходит от партийных, классовых позиций. В ней не дается четкого классового анализа и оценки отдельных исторических явлений, идеализируется украинское казачество и Запорожская Сечь, не показаны острота и сложность классовой борьбы на Украине в послеоктябрьский период, борьба партии за чистоту и боеспособность своих рядов, против уклонов от ленинской генеральной линии, в том числе и против уклонов в национальном вопросе.

Достижения республики в экономике, науке и культуре рассматриваются в значительной мере в отрыве от общих успехов СССР, не раскрывается сотрудничество украинского народа с русским и другими братскими народами нашей страны.

Книга «Україно наша Радянська» не способствует воспитанию трудящихся в духе советского патриотизма и пролетарского интернационализма, усилению борьбы против буржуазной идеологии, в частности против украинского буржуазного национализма.

* Не публікується.

2. Отметить, что книга П. Е. Шелеста «Україно наша Радянська», как и другие его издания — «Історичне покликання молоді», «Комуніст — активний боець партії», «Ідеї Леніна перемагають» были опубликованы им с нарушением установленного порядка, без ведома ЦК КПСС и ЦК КП Украины.

3. Разъяснить партийному активу республики серьезные методологические, идейные ошибки и существенные недостатки книги П. Е. Шелеста «Україно наша Радянська».

Подготовить и опубликовать в журнале «Коммунист Украины» рецензию на книгу П. Е. Шелеста «Україно наша Радянська». Считать необходимым после этого изъять указанную книгу из библиотечных фондов республики.

4. Поручить отделам пропаганды и агитации, науки и учебных заведений, культуры ЦК КП Украины осуществить необходимые меры по повышению ответственности руководителей издательств, научных учреждений, высших учебных заведений, средств массовой информации за идейно-теоретическую направленность печатных изданий и публикаций, неуклонное соблюдение классового подхода при анализе общественных явлений. Обеспечить коренное улучшение состояния научной и литературно-художественной критики.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. І6. — Спр. І66. — Арк. 9—10.

Опубликовано: Національні відносини в Україні у ХХ ст. — С. 406—407.

№ 44

**ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС ПРО ФАКТИ ПРО-
ЯВІВ НАЦІОНАЛІЗМУ В УРСР**

23 квітня 1973 р.

Цілком таємно

В 1967—1971 гг. на Украине стало отмечаться заметное оживление националистических элементов, инспирируемое зарубежными антисоветскими центрами. Возросла враждебная обработка интеллигенции и молодежи в направлении критики национальной политики КПСС, призывов к сопротивлению якобы проводимой «насильственной русификации» Украины, разжигания антирусских настроений, обоснования «исторической несправедливости» воссоединения Украины с Россией, «неравноправного» положения УССР в составе Союза ССР и т. п.

Эта по своему существу, содержанию и направленности антисоветская деятельность зачастую велась под прикрытием лозунгов

«национал-коммунизма», маскировалась рассуждениями о необходимости соблюдения ленинских положений по национальному вопросу, ярким проявлением чего являлся пасквильантский трактат киевского литературного критика И. Дзюбы «Интернационализм или русификация?», фальсификаторская статья историка М. Брайчевского «Присоединение или воссоединение?», широко рекламируемые за рубежом, распространяемые и пропагандируемые среди определенных кругов интеллигенции и молодежи республики.

Пользуясь отсутствием надлежащего отпора, националистические элементы организовывали ежегодные сборища у памятников Шевченко в гг. Киеве и Каневе (например, 22 мая, в день перезахоронения праха Т. Г. Шевченко), у могил националистических деятелей во Львове. Националистические проявления встречали поддержку у определенного круга творческой интеллигенции, особенно из окололитературной среды, ряда преподавателей учебных заведений и научных сотрудников институтов АН УССР (философии, истории, языкознания, литературы, археологии и др.).

Инспираторами указанных националистических проявлений выступала часть оставшихся на враждебных позициях бывших главарей, участников и активных пособников банд оуновского подполья (на Украине их проживает свыше 130 тыс. чел.), а также группа украинских националистов из числа интеллигенции — т. н. «шестидесятники»: Дзюба, Светличный, Сверстюк, Франко З., Шумук, Стус и др. — в г. Киеве; Чорновол, Осадчий, Гель, супруги Калинец — в г. Львове; Строкатая — в г. Одессе и другие, имевшие сообщников в некоторых других городах республики. Некоторые из них ранее уже привлекались к ответственности за антисоветскую деятельность.

Перечисленные лица проводили активную националистическую обработку своего окружения, главным образом молодежи, занимались изготовлением, распространением в республике и передачей за рубеж документов враждебного содержания. В целях сплочения единомышленников наладили выпуск нелегального антисоветского журнала «Украинский вестник». В 1970—1972 гг. изготовили шесть номеров этого журнала, из которых пять — изданы за рубежом.

Они установили и поддерживали регулярную связь с зарубежными центрами ОУН через приезжавших на Украину эмиссаров по нелегальным каналам и, в частности, через своих сообщников в ЧССР Мурашко, Бачу, Троцкого и Коцурову, которые впоследствии были арестованы МВД ЧССР и осуждены. Организованная Светличным, Сверстюком, Чорноволом и их сообщниками нелегальная передача за рубеж антисоветских и клеветнических документов использовалась центрами ОУН для создания видимости наличия на Украине «политической оппозиции».

Светличным, Черноволом и другими был создан специальный «общественный фонд» на расходы, связанные с националистической деятельностью, средства в который регулярно поступали из-за рубежа в виде посылок, сертификатов, денег, а также от сочувствующих лиц и т. п. Как заявила Франко З., деньги в этот «фонд» вносили писатели А. Малышко, О. Гончар, В. Пьянов, переводчик Кочержинский, историки М. Брайчевский, Е. Компан и др.

Для связи с националистическими элементами в Киеве и других городах республики в последнее время на Украину приезжало свыше 40 эмиссаров зарубежных националистических центров. Один из эмиссаров ОУН-бандеровцев, подданный Бельгии Я. Добош, прибывший в СССР в январе 1972 г. и имевший встречи с Франко З., Светличным, Селезненко и др., был пойман с поличным и арестован.

В связи с делом Добоша и за проведение антисоветской деятельности были арестованы Светличный, Дзюба, Сверстюк, Антонюк, Селезненко, Шумук, Сергиенко, Плахотнюк, Стус, Светличная Н., Плющ, Холодный, Черновол, Осадчий, Гель, Калинец И. и Шабатура С.

У арестованных изъято около тысячи антисоветских, националистических и других враждебных документов, в том числе «Программа украинской национальной коммунистической партии», в которой обосновывается необходимость создания нелегальной партии для объединения антисоветских сил на борьбу за «самостоятельную Украину». Установлено, что ее написал житель г. Киева Рубан В. Ф., 1942 г. рождения, беспартийный, фанатично националистически настроенный, в 1967 г. исключенный из Киевского госуниверситета за изготовление «самиздатовской» литературы, находившийся в близких связях со Светличным, Сверстюком и Дзюбой. Рубан арестован.

Преступная антисоветская деятельность арестованных следствием полностью доказана. Они осуждены к различным срокам лишения свободы, за исключением Светличного и Сверстюка, дела на которых в настоящее время рассматриваются судами. Судебные процессы показали, что следствие проведено качественно, при строгом соблюдении требований закона, сами процессы проведены на должном политическом уровне. На открытом процессе И. Дзюба, считавшийся националистически настроенными элементами их «идеологом», осудил свою преступную деятельность и заявил, что порывает с национализмом, пишет книгу с критикой его идеологии и своего трактата «Интернационализм или русификация?» Такая позиция Дзюбы вызвала растерянность в среде националистически настроенных лиц.

Наряду с репрессивными мерами в отношении инспираторов националистических проявлений проводились мероприятия по развенчанию идеологии украинского национализма, по отрыву из-под ее влияния политически неустойчивых лиц. В результате кропотливой

работы с Франко З. она выступила с открытым письмом в газете «Радянська Україна» и по телевидению с разоблачением происков зарубежных националистических центров и осуждением своей преступной деятельности. Аналогичная работа проведена с арестованными Селезненко и Холодным, которые также заявили о раскаянии в совершенных преступлениях и выступили с открытыми письмами в республиканской прессе. С учетом этого от уголовной ответственности они освобождены.

В г. Киеве была проведена пресс-конференция, на которой Добощ разоблачил подрывную деятельность против СССР зарубежных националистических центров и арестованных националистических элементов. Пресс-конференция передавалась по радио и телевидению. В зарубежной националистической прессе арест и выдворение Добоша из СССР расценивается как «провал», серьезно скомпрометировавший зарубежные центры ОУН-бандеровцев.

В результате осуществления изложенных выше мероприятий, активность в среде оставшихся на свободе националистических элементов заметно снизилась, часть из них вовсе прекратила антисоветскую деятельность.

Однако некоторые единомышленники арестованных пытаются продолжать подрывную работу на более конспиративной основе, рекомендуют своим связям «в ответ на репрессии удесяттерить усилия, чтобы пробуждать национальное сознание», стремятся вовлечь в «движение» «новых людей».

Сотрудники Института философии АН УССР Пронжк и Лисовой, бывшие члены КПСС, которые, по имеющимся данным, составляли т. н. «запасную» редакцию «Украинского вестника», предпринимали попытки взять на себя руководство оставшимися на свободе единомышленниками арестованных и с этой целью изготовили, размножили и пытались распространить «открытое письмо» антисоветского содержания. С учетом их враждебной деятельности в прошлом органами КГБ они арестованы. Следствие закончено, и дело по их обвинению передано в судебные органы.

В последнее время раскрыта националистическая группа из числа студентов Львовского госуниверситета, участники которой — Попадюк, Микитка, Хвостенко, Сварник, Худой, Филонов, Долинская и др. вели агитацию за отторжение Украины от СССР. В августе 1972 г. они распространили антисоветские листовки в г. Ивано-Франковске и г. Стрые Львовской обл., в декабре того же года изготовили 5 экз. злобного антисоветского нелегального журнала «Поступ». В марте 1973 г. отпечатали на пишущей машинке 320 антисоветских листовок, при распространении которых в ночь на 28 марта были задержаны с поличным. Попадюк и Микитка, как организаторы

враждебных проявлений, арестованы. Действия остальных участников этой группы обсуждены на комсомольских и студенческих собраниях, часть из них исключена из университета и членов ВЛКСМ.

Кроме того, установлено, что в г. Львове существовало еще две националистические группы, одну из которых создал осужденный в 1972 г. за антисоветскую деятельность Рокецкий, а вторую — студент Львовского госуниверситета Слука. Названные националистические группы предпринимали попытки к организационному объединению. В ходе изучения причин возникновения указанных групп установлено, что работа по интернациональному воспитанию студентов со стороны ряда преподавателей госуниверситета ведется неудовлетворительно. Львовским обкомом партии предпринимаются меры по улучшению воспитательной работы среди студентов и профессорско-преподавательского состава университета и других учебных заведений.

В г. Коломые Ивано-Франковской обл. также разоблачена националистическая группа. Руководитель этой группы — Гринькив Д., бывший член КПСС, и три участника ее — Чупрей Р., Шовковий И. и Мотрук И., бывшие члены ВЛКСМ, арестованы. При обыске у них изъято 6 стволов оружия, более 600 патронов и различная антисоветская литература. Остальные участники этой группы профилактрованы с участием общественности.

В ночь на 22 января с. г. в г. Чорткове Тернопольской обл. были вывешены 4 националистических флага и 17 антисоветских националистических листовок. Совершила это враждебное проявление националистическая группа во главе с Сапиляком и Мармусом. Наиболее активные участники этой группы арестованы.

Сообщая о фактах националистических, антисоветских проявлений отдельных лиц и групп, считаем необходимым подчеркнуть, что морально-политическая обстановка в этих областях, коллективах и в целом в республике нормальная, здоровая, а указанные лица и группы не имеют сколько-нибудь существенной опоры и поддержки у трудящихся.

В то же время ЦК КП Украины сделал необходимые политические и практические выводы из критики Политбюро ЦК КПСС в марте прошлого года по поводу допущенных ошибок и недостатков в деле интернационального воспитания трудящихся, примиренческого отношения к проявлениям национализма, предпринимает решительные меры к их устранению. За это время на ряде проведенных ЦК КП Украины совещаний и активов всесторонне обсуждались вопросы улучшения идеологической работы, интернационального воспитания трудящихся, усиления борьбы против проявлений враждебной буржуазной идеологии, в том числе украинского буржуазного национализма. Они нашли широкое отражение в ходе прошедших в марте — апреле

с.г. областных, городских, районных партийных активов, собраний первичных партийных организаций, посвященных организационным и пропагандистским мероприятиям по изучению и пропаганде материалов торжественного заседания, посвященного 50-летию образования СССР, и доклада на нем Генерального секретаря ЦК КПСС т. Л. И. Брежнева.

О необходимости дальнейшего повышения уровня идеологической работы, усиления борьбы с проявлениями национализма и национальной ограниченности шла речь 17–18 апреля с. г. на пленуме ЦК КП Украины, обсуждавшем вопрос о задачах по дальнейшему улучшению работы с кадрами в свете решений XXIV съезда КПСС. Участники пленума решительно осудили имевшие в прошлом место факты примиренческого отношения к националистическим элементам и проявлениям.

Участники пленума остро критиковали книгу т. Шелеста П. Е. «Україно наша Радянська», содержащую серьезные идейные и методологические ошибки, наносящую вред делу интернационального воспитания кадров. Члены ЦК полностью поддержали постановление Политбюро ЦК КП Украины, в котором дана принципиальная оценка этой книге, а также одобрили рецензию на нее, опубликованную в журнале «Коммунист Украины», № 4 за 1973 г.

ЦК КП Украины систематически рассматривает вопросы, связанные с повышением уровня и действенности идейно-политической работы, осуществлением целенаправленных мер по улучшению классового, интернационального воспитания трудящихся, в частности интеллигенции и молодежи. Так, заслушан отчет Львовского обкома партии о ходе выполнения постановления ЦК КПСС «О состоянии политической работы среди населения Львовской области», о работе издательства «Дніпро», о марксистско-ленинской учебе кадров в партийной организации г. Черкассы и др.

Серьезное внимание уделяется вопросам улучшения деятельности ряда идеологических организаций, учреждений науки и культуры, укрепления их компетентными, идейно стойкими кадрами. Укреплено руководство союзов писателей и художников Украины, принимаются меры к улучшению состава руководящих органов музыкально-хорового и театрального обществ.

С учетом имевшихся недостатков и ошибок в идейно-теоретической, научной деятельности принимаются меры к укреплению руководства институтов археологии, истории, философии, искусствоведения, фольклора и этнографии АН УССР, ряда вузов, к усилению партийной прослойки и повышению роли первичных партийных организаций учреждений науки и культуры, творческих союзов.

Усилен контроль за работой издательств, редакций журналов и газет, радио и телевидения. Пересмотрены планы издания

общественно-политической и художественной литературы, производства фильмов, репертуар театров.

ЦК КП Украины в феврале с. г. рассмотрел вопрос об усилении информационно-пропагандистской работы на границу и противодействии идеологическим диверсиям буржуазных и буржуазно-националистических центров. Укреплено, в частности, руководство обществ дружбы и культурных связей с зарубежными странами, культурных связей с украинцами за рубежом. Учитывая предпринимаемые за границей попытки извратить сущность проведенных процессов над националистическими элементами, усиливается работа по информированию нашей и зарубежной общественности о подлинном характере их деятельности. Так, положительную реакцию встретила опубликованная 13 марта с. г. в газете «Радянська Україна» статья «Турист по поручению», разоблачавшая связи некоторых литераторов с представителями зарубежных националистических центров. Предполагается опубликовать материалы по итогам процессов над И. Дзюбой, И. Светличным.

Разрабатываются меры по разоблачению и усилению критики «национал-коммунизма».

Коммунистами и общественностью республики, в том числе различными слоями интеллигенции, меры против проявлений украинского национализма восприняты с одобрением, как правильные, своевременные и необходимые.

ЦК, обкомами КП Украины принимаются дальнейшие меры по усилению борьбы со всеми проявлениями враждебной антисоветской националистической деятельности, по укреплению организаций и учреждений идеологического фронта, активизации всей работы по интернациональному воспитанию трудящихся, разъяснению им сущности и достижений ленинской национальной политики КПСС.

Секретарь ЦК КП Украины

В. ЩЕРВИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. І7. — Спр. І28. — Арк. І-8.

Опубліковано: Національні відносини в Україні у ХХ ст. — С. 409-413.

№ 45

СПЕЦІАЛЬНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ КДБ ПРИ РАДІ МІНІСТРІВ УРСР ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРБИЦЬКОМУ ПРО ЗАХОДИ, ВЖИТІ ДЛЯ НЕДОПУЩЕННЯ ЗІБРАНЬ БІЛЯ ПАМ'ЯТНИКА Т. Г. ШЕВЧЕНКУ

23 травня 1973 р.

Цілком таємно

Останніми роками націоналістичні елементи, насамперед об'єкти справи «Блок», намагалися 22 травня організувати самочинні зборища біля пам'ятника Т. Г. Шевченку з метою згуртування однодумців і підігрівання їхніх націоналістичних настроїв.

З урахуванням цього Київським обкомом і міськкомом КП України, КДБ при РМ УРСР і МВС УРСР були розроблені й здійснювалися заходи роз'яснювального й профілактичного характеру, а також комплекс оперативних заходів, спрямованих на виявлення інспіраторів, організаторів і активних учасників зборищ націоналістично налаштованих осіб біля пам'ятника Т. Г. Шевченку, попередження й припинення можливих з їхнього боку ворожих або антигромадських проявів. Ці заходи було розглянуто й схвалено Секретаріатом ЦК КП України.

У результаті проведеної напередодні 22 травня роботи КДБ при РМ УРСР і Управлінням КДБ по Київській області було отримано низку сигналів про те, що деякі націоналістично налаштовані особи мають намір продовжувати участь у подібних зборищах, рекомендують однодумцям покласти в цей день квіти до пам'ятника або хоча б прийти туди й своєю присутністю підтримати дії інших осіб.

Так, об'єкт справи «Блок» РУСИН у колі близьких однодумців заявив:

«Потрібно діяти. Соромно за себе й подібних, що ми дали себе залякати. Адже нинішнє 22 травня — це свого роду іспит, за яким КДБ зможе судити про результати своїх заходів — чи зуміли вони загнати всіх непокірних у щілини».

21 травня у вестибюлі корпусу № 3 Української сільськогосподарської академії на дошці оголошень комітету комсомолу було виявлено виконану від руки друкованими літерами листівку такого змісту:

«Шановні вчителі, студенти, службовці і робітники академії!

22 травня 1973 року виповнюється 112-та річниця від дня поховання геніального письменника-революціонера й художника, великого кобзаря України Т. Г. Шевченка в Україні. Цей день відзначається народом України із часу його поховання в Україні й набув всенародного значення. Рекомендуємо Вам у цей день пройти по бульвару Т. Г. Шевченка, зайти в парк Т. Г. Шевченка проти Київського державного університету, де вперше був похований Т.

Г. Шевченко в Україні. Виконаємо заповіт великого кобзаря!».

Надходили й інші аналогічні сигнали.

Комітетом держбезпеки проводилася ретельна перевірка таких сигналів, було проаналізовано всі оперативні матеріали на осіб, які брали в минулому участь у зборищах біля пам'ятника Т. Г. Шевченку. Список на 132 особи надано обкому й міському КП України, за вказівкою яких стосовно цих осіб проводилися попереджувально-профілактичні заходи через партійні організації або адміністрацію за місцем їхньої роботи.

Одночасно разом з парткоматами, комсомольськими організаціями й керівництвом Київського держуніверситету, художнього, театального й інших інститутів вживалися заходи до посилення ідейно-політичного впливу на студентів, особливо колишніх учасників раніше існуючих хорів «Гомін», «Жайворонок», інших націоналістично налаштованих осіб, з метою недопущення можливих з їхнього боку небажаних дій 22 травня біля пам'ятника Т. Г. Шевченку.

КДБ при РМ УРСР здійснювався посилений контроль за поведінкою і діями АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА, КОЦЬБИНСЬКОЇ, БАДЗЬО, СВІТЛИЧНОЇ Л., МЕШКО, РУСИНА й інших об'єктів справи «Блок», що залишилися на волі, і їхніх близьких зв'язків у м. Києві. Із числа націоналістично налаштованих осіб напередодні 22 травня органами КДБ було профілактовано 21 особу, деякі з них попереджені відповідно до Указу Президії Верховної Ради СРСР від 25 грудня 1972 року*. Ніхто із числа профілактованих біля пам'ятника Т. Г. Шевченку не з'явився.

Було також дано вказівки відповідним УКДБ республіки активізувати спостереження за ХОЛОДНИМ, ЗАЛИВАХОЮ, братами ГОРИНЯМИ і іншими однопумцями засуджених СВІТЛИЧНОГО, ЧОРНОВОЛА й ДЗЮБИ, вживши необхідних заходів до недопущення їхнього виїзду 22 травня до Києва.

Для своєчасного одержання й перевірки сигналів про поведінку й задуми націоналістично налаштованих осіб, особливо із числа студентів і молоді, з 10 травня ц. р. оперативний склад КДБ при РМ УРСР і УКДБ Київської області був переведений на частіший прийом агентури, яка використовується у боротьбі із проявами українського буржуазного націоналізму.

Органами МВС УРСР у той же час здійснювалася широка попереджувально-профілактична робота серед антигромадських елементів.

Для запобігання можливим ексцесам, відповідно до розробленого плану спільних заходів органів держбезпеки й внутрішніх справ, з 20 травня виставлялися наряди оперативних працівників, міліції й дружинників у районі парку ім. Т. Г. Шевченка й в інших місцях

* Йдеться про закритий Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про застосування органами держбезпеки попередження як засобу профілактичного впливу».

можливих зборищ антирадянських і антигромадських елементів. Робота нарядів КДБ і МВС будувалася таким чином, щоб не порушити обстановку, що існує в парку у звичайні дні. Дії нарядів координувалися оперативним штабом під керівництвом секретаря Київського міськкому КПУ ДОБРОТВОРА В. Д.

Вжиті заходи дозволили запобігти намірам екстремістськи налаштованих націоналістичних елементів здійснити 22 травня біля пам'ятника Т. Г. Шевченку організовані провокаційні дії. Ніхто з об'єктів справи «Блок» або їхніх однодумців біля пам'ятника не з'явився.

Разом з тим зафіксовано, що протягом дня до пам'ятника Т. Г. Шевченку поклали квіти 39 осіб і 5 осіб мали намір покласти вінок. Серед цих осіб були:

МЕЛЬНИК Михайло Спиридонович, 1944 року народження, член КПРС, учитель історії середньої школи № 109 м. Києва. Раніше він поширював фотокопії антирадянської книги АВТОРХАНОВА «Технологія влади», у квітні 1972 року направив у журнал «Вітчизна» вірші ідейно шкідливого змісту. 22 травня 1972 року разом із дружиною брав участь у зборищі націоналістичних елементів біля пам'ятника Т. Г. Шевченку. За антигромадську поведінку МЕЛЬНИКОВІ по партійній лінії було оголошено догану й він звільнений з аспірантури Інституту історії АН УРСР;

ОГУЛЬЧАНСЬКИЙ Юрій Антонович, 1932 року народження, начальник машинно-обчислювальної станції, відомий органам КДБ своїми націоналістичними настроями, є близьким зв'язком засуджених за антирадянську діяльність ДЗЮБИ, СЕРГІЄНКА й ПЛАХОТНЮКА;

КОМПАНИЄЦЬ Іван Терентійович, 1938 року народження, член КПРС, начальник відділу телебачення Головного управління Міністерства зв'язку УРСР.

20 травня ц. р. до Києва прибув житель м. Караганди ШЕВЧЕНКО Андрій Микитович, 1908 року народження, уродженець Сумської області, пенсіонер, двічі судимий за націоналістичну діяльність, близький зв'язок АНТОНЕНКА-ДАВИДОВИЧА.

За орієнтуванням УКДБ Карагандинської області він має намір взяти участь у зборищі націоналістичних елементів біля пам'ятника Т. Г. Шевченку й зібрати відомості для написання антирадянського документа, у зв'язку із чим узятий під нагляд.

Біля пам'ятника Т. Г. Шевченку привернув до себе увагу громадянин, який вів записи. У зв'язку із цим працівниками міліції він під пристойним приводом був запрошений до Ленінського РВ ВС. Ним виявився турист із США КУШНІРЕНКО Микола, 1906 року народження, який прибув в Україну 19 травня ц. р. Він пояснив, що записи вів під час ознайомлення з визначними пам'ятками міста. За подальшою поведінкою КУШНІРЕНКА встановлено спостереження.

О 22.30 наряд у парку звернув увагу на групу з 5 осіб, які готували вінок. При з'ясуванні осіб у складі групи виявився відомий органам КДБ своїми націоналістичними настроями БОНДАР І. Н., механік шинного комбінату, його дружина ПОЛІЩУК Є. М., БОЙКО І. М., БОЙКО І. В. і КОНЦЕВИЧ В. Б., всі жителі міста Біла Церква, які заявили, що вони готують вінок для покладання до пам'ятника. Зазначених осіб взято у вивчення.

Інших якихось проявів біля пам'ятника не було.

Голова Комітету держбезпеки Української РСР
при Раді міністрів Української РСР
Міністр внутрішніх справ

В. ФЕДОРЧУК
І. ГОЛОВЧЕНКО

На першому аркуші документа штампи: І. «ЦК КП України. Загальний відділ. ІІ сектор. Вх. № 39/337сс «5» арк. «23». 1973 р. ПІДЛЯГАС ПОВЕРНЕННЮ». 2. «Тов. Щербицькому доповідалось. 25.V.1973 р. П. Мусієнко».

На останньому аркуші документа машинописна помітка: «Розіслано ЛУТАКУ І. К., ЛЯШКУ О. П., ГРУШЕЦЬКОМУ І. С. і МАЛАНЧУКУ В. Ю.».

ГДА СБУ. — Ф. І6. — Оп. 3 (1976 р.). — Спр. 4. — Арк. 238—239.
Опубліковано: Політичні протести й інакодумство в Україні (1960—1990): Документи і матеріали / Упор. В. М. Даниленко. — К.: Смолоскип, 2013. — С. 353—358.

№ 46

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС
ПРО НАГОРОДЖЕННЯ ВИДАВНИЦТВА «МОЛОДЬ» ОРДЕНОМ «ЗНАК ПОШАНИ»
ІІ вересня 1973 р.**

В августі 1973 года исполнилось 50 лет со дня основания издательства ЦК ЛКСМ Украины «Молодь». За этот период оно выпустило десятки миллионов книг и брошюр социально-политической и художественной литературы, которые служат делу идейной закалки молодежи, воспитания ее в духе верности марксистско-ленинскому учению, принципам советского патриотизма и социалистического интернационализма.

В довоенные годы в издательстве вышли материалы по истории комсомола, пособия по марксистско-ленинскому просвещению, произведения, которые мобилизовывали молодежь на ударный труд на важнейших народнохозяйственных стройках страны, помогали в проведении коллективизации сельского хозяйства. Среди них — «Лирика

боя» П. Усенко, «Монтажники» В. Собко, «Тракторострой» В. Владко, «Турксиб» В. Мысика и другие. В послевоенные годы «Молодь» впервые напечатала произведения Олеса Гончара «Знаменосцы» и «Земля гудит»; Василия Козаченко «Аттестат зрелости», Юрия Збанацкого «Тайна Соколиного бора» и другие. Издательство неоднократно массовыми тиражами издавало романы Николая Островского «Как закалялась сталь», «Рожденные бурей», Александра Фадеева «Молодая гвардия», «Разгром».

Сейчас «Молодь» ежегодно издает около 150 названий массово-политической и художественной литературы общим тиражом более 3 миллионов экземпляров. Книги и журналы издательства получают читатели 70 зарубежных стран.

В книгах, альбомах, брошюрах, плакатах, которые выпустило издательство «Молодь», раскрыта роль комсомола в решении задач коммунистического строительства, участие юношей и девушек в сооружении ударных строек, широко обобщается опыт работы по коммунистическому воспитанию молодежи, отражен трудовой и боевой путь ЛКСМ Украины, ведущих комсомольских организаций республики, удостоенных правительственных наград.

Большую работу провело издательство в связи со 100-летием со дня рождения В. И. Ленина и 50-летием образования СССР. В частности массовыми тиражами выпущены новые произведения об организаторе нашей партии и государства, письма В. И. Ленина к матери «Твой Ульянов», роман М. Шагинян «Первая Всероссийская», сборники «Ленин с нами», «Партия ведет», «Под солнцем братства», книга стихов выдающихся поэтов национальных литератур «Пеан дружбе», антология молодой поэзии РСФСР «Березовая криница» и другие.

Ныне усилия коллектива издательства сосредоточены на выпуске литературы по выполнению решений XXIV съезда КПСС, планов пятилетки. Серьезное внимание уделяется пропаганде внешнеполитического курса нашей партии и государства, показу той огромной работы, которую проводит ЦК КПСС, его Политбюро и лично Генеральный секретарь ЦК КПСС товарищ Л. И. Брежнев по претворению в жизнь советской Программы мира.

Учитывая заслуги издательства «Молодь» в деле коммунистического воспитания молодежи, мобилизации ее на активное участие в хозяйственном и культурном строительстве, ЦК Компартии Украины просит ЦК КПСС рассмотреть вопрос о награждении издательства ЦК ЛКСМ Украины «Молодь» орденом «Знак Почета».

Проект Указа Президиума Верховного Совета СССР прилагается.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 834. — Арк. 124—125.

№ 47

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС
ПРО ПРИСВОЄННЯ Н. М. УЖВИЙ ЗВАННЯ ГЕРОЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРАЦІ
25 вересня 1973 р.**

В сентябре 1973 года исполнилось 75 лет со дня рождения народной артистки Союза ССР тов Ужвий Наталии Михайловны.

Имя выдающейся советской актрисы и общественного деятеля тов. Ужвий Н. М. широко известной в Советском Союзе, за рубежом. Придя в искусство в грозные годы революции и гражданской войны, Н. М. Ужвий стала одним из создателей нового, революционного театра, рожденного Великим Октябрем. За годы более полувекового служения советскому театральному искусству актриса создала ярчайшую галерею непревзойденных сценических образов в спектаклях советской и классической драматургии, произведениях мировой литературы, завоевав своим исключительно высоким профессиональным мастерством любовь и признание миллионов зрителей.

Навсегда вошли в золотой фонд советского многонационального театрального искусства созданные Ужвий Н. М. образы Анны в пьесе Ив. Франко «Украденое счастье», Кручининой и Тулиной в пьесах А. Островского «Без вины виноватые» и «Последняя жертва», Софии и Глафиры в пьесах М. Горького «Последние» и «Егор Булычев и другие», Оксаны, Лиды, Наталии Ковшик в пьесах А. Корнейчука «Гибель эскадры», «Платон Кречет», «Калинован роца», Танкабике в пьесе «В ночь лунного затмения» М. Карима и много других. Успешной и плодотворной была работа актрисы в кино, где она создала волнующие образы в фильмах «Выборгская сторона», «Радуга».

Тов. Ужвий Н. М. — активный общественный деятель. Почти 20 лет она возглавляла Украинское театральное общество, ныне она член правления республиканского комитета защиты мира, член правления Общества дружбы и культурных связей с зарубежными странами и многих других общественных организаций.

Большие заслуги тов. Ужвий Н. М. перед советским искусством высоко отмечены партией и советским правительством. Она награждена тремя орденами Ленина (1944, 1960, 1968 гг.), орденами Трудового Красного Знамени (1939, 1948, 1951 гг.), орденом «Знак Почета» (1940 г.), медалями. В 1944 году ей присвоено звание Народной артистки СССР. Она трижды лауреат Государственных премий СССР.

ЦК Компартии Украины просит ЦК КПСС рассмотреть вопрос о присвоении тов. Ужвий Н. М. звания Героя Социалистического Труда с вручением ордена Ленина и золотой медали «Серп и Молот» за выдающиеся заслуги в развитии советского театрального искусства, плодотворную общественную работу и в связи с 75-летием со дня рождения.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 834. — Арх. І54—І55.

№ 48

**ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС
ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛІСТИЧНИХ ГРУП У ІВАНО-ФРАНКІВСЬКІЙ,
ЛЬВІВСЬКІЙ І ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ**

27 вересня 1973 р.

Цілком таємно

ЦК КП України в інформації от 23 апреля 1973 г. докладывал об активизации враждебной деятельности националистических элементов в республике и, в частности, о разоблачении органами КГБ республики антисоветских групп в гг. Коломые Ивано-Франковской обл. и Чорткове Тернопольской обл.

Националистическая группа в г. Коломые Ивано-Франковской обл. в составе 9 человек именовала себя «Союзом украинской молодежи Галиции» и ставила своей целью борьбу за так называемую «самостоятельную Украину». Инициатором создания и руководителем группы был Грынъкив Д. Д., 1968 г. рождения, слесарь Коломыйской передвижной механизированной колонны, до этого член КПСС, попавший под влияние бывших участников оуновского подполья. В состав группы им была вовлечена молодежь в возрасте 20—22 лет, из которых 7 человек — работало на предприятиях Коломыйского района и 2 — являлись студентами Ивано-Франковского педагогического и Львовского политехнического институтов.

Участники группы проводили нелегальные сборища, обсуждали организационные вопросы, связанные с проведением враждебной деятельности, предпринимали меры к расширению круга сообщников и созданию аналогичной группы в г. Львове из числа студентов политехнического института. На одном из сборищ было принято решение о разработке устава и программы «Союза украинской молодежи Галиции», подготовку которых поручили Грынъкиву. Одновременно изготовляли печать названной организации и приобретали пишущую машинку. Похитили магнитофон, на котором записывали тексты своих враждебных выступлений с целью последующего их распространения.

Имели намерение оказать вооруженное сопротивление представителям власти, для чего создали «боевку», похитили 6 стволов оружия и патроны, проводили тренировочные стрельбы. С целью приобретения денежных средств на проведение преступной враждебной деятельности готовили ограбление сберегательной кассы.

На основании собранных доказательств руководитель и 4 активных участника группы были арестованы и привлечены к ответственности. Ивано-Франковский областной суд, рассмотрев это уголовное дело в августе с. г. приговорил Грынкыва Д. Д. к 7 годам лишения свободы и 3 годам ссылки; Демидова Д. И., 1948 г. рождения, с высшим образованием, бывшего члена ВЛКСМ, инженера-механика завода стройматериалов и Шовкового И. В., 1950 г. рождения, со средним образованием, рабочего деревообрабатывающего завода — к 5 годам лишения свободы; Мотрюка Н. Н., 1948 г. рождения, беспартийного со средним образованием, слесаря передвижной механизированной колонны и Чупрея Р. В., 1948 г. рождения, беспартийного, студента Львовского политехнического института — к 4 годам лишения свободы. К остальным участникам этой группы, которые осудили свои поступки, применены меры профилактического характера.

Участники вскрытой в с. Россохач Чортковского р-на Тернопольской области группы националистически настроенной молодежи из 9 человек также ставили своей конечной целью отторжение Украины от СССР и образование украинского «самостоятельного государства».

Руководителем этой группы являлся Мармус В. В., 1949 г. рождения, бывший член ВЛКСМ, со средним образованием, нигде не работавший, ставший на путь преступной деятельности под влиянием националистически настроенных родителей, враждебных передач зарубежных радиостанций и прочитанной антисоветской литературы.

Мармус и его сообщники систематически проводили нелегальные собрания, вербовали в группы новых лиц, приобрели оружие и совершили ряд открытых антисоветских проявлений. В октябре 1972 г. с враждебных побуждений они повредили установленный в с. Россохач памятник советским воинам, погибшим в годы Великой Отечественной войны, 5 ноября 1972 г. в этом же селе сорвали со зданий и уничтожили 2 государственных флага Украинской ССР, а 21 января 1973 г., имея при себе огнестрельное оружие для оказания сопротивления на случай задержания, распространили в г. Чорткове 19 антисоветских листовок и вывесили на общественных зданиях 4 националистических полотнища.

За указанную преступную деятельность были арестованы и привлечены к ответственности 6 участников группы. Тернопольский областной суд, рассмотрев это уголовное дело в сентябре с. г., приговорил Мармуса В. В. к 6 годам лишения свободы и 5 годам ссылки; Мармуса Н. В., 1947 г. рождения, беспартийного, со средним образованием, столяра «Межколхозстроя» и Сапиляка С. С., 1952 г. рождения, бывшего члена ВЛКСМ, со средним образованием, лаборанта Львовского педагогического училища — к 5 годам лишения свободы и 3 годам ссылки; Винничука П. Н., 1954 г. рождения,

беспартийного, с образованием 8 классов, колхозника и Сенькива В. И., 1954 г. рождения, беспартийного, с образованием 8 классов, проходившего службу в Советской Армии — к 4 годам лишения свободы и 3 годам ссылки; Слободяна Н. В., 1944 г. рождения, беспартийного, со средним образованием, не работавшего и Кравца А. Н., 1943 г. рождения, беспартийного, с образованием 8 классов, колхозника — к 3 годам лишения свободы.

В отношении двух второстепенных участников группы применены меры профилактического характера.

Вынесенные судами приговоры по делам участников названных националистических групп общественностью встречены с одобрением. Приняты меры к недопущению передачи за границу информации об этих судебных процессах.

ЦК Компартии Украины еще раз обратил внимание Ивано-Франковского, Тернопольского и Львовского обкомов партии на наличие серьезных недостатков в воспитательной работе среди студенческой и рабочей молодежи некоторых вузов и предприятий, необходимость усиления идеологической работы партийных организаций среди трудящихся.

Указанные обкомы партии наметили и осуществили меры по улучшению воспитания населения, особенно молодежи, в духе дружбы народов, советского патриотизма и социалистического интернационализма, разоблачению украинского национализма.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. І7. — Спр. І28. — Арк. 9—12.

Опубліковано: Національні відносини в Україні у ХХ ст. — С. 418—420.

№ 49

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС
ПРО СПОРУДЖЕННЯ В КИСВІ МУЗЕЮ
«УКРАЇНЬСЬКА РСР У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ 1941—1945 РР.»
20 жовтня 1973 р.**

В деле коммунистического воспитания трудящихся и прежде всего молодежи неиссякаемым источником навсегда останутся героические подвиги советских воинов, партизан, подпольщиков, самоотверженный труд рабочего класса, колхозного крестьянства, советской интеллигенции в годы Великой Отечественной войны.

Многие события, связанные с беспримерной борьбой советского народа за честь, свободу и независимость Родины, происходили на

территории Украинской ССР, которая на протяжении нескольких лет являлась ареной ожесточенных битв с гитлеровскими захватчиками.

Славными страницами в летопись войны вошли подвиги защитников городов-героев Киева, Одессы, Севастополя, Керчи. На Украине были осуществлены такие выдающиеся операции доблестных Вооруженных Сил СССР, как освобождение Донбасса, форсирование Днепра, Корсунь-Шовченковская битва, освобождение Крыма и Правобережной Украины. На временно оккупированной территории республики развернулось мощное партизанское движение, в котором участвовало 600 тысяч партизан и подпольщиков. О крупных масштабах сражений за освобождение республики свидетельствует и то, что более 1000 войсковым частям и соединениям было присвоено наименование украинских городов.

В тяжелую пору войны особенно ярко проявилась неодолимая сила дружбы народов СССР. В битве за Советскую Украину мужественно сражались сыновья и дочери всех советских народов. За подвиги при освобождении республики удостоены высокого звания Героя Советского Союза 3940 человек, в том числе 2598 русских, 668 украинцев, 69 белорусов, 35 армян, 33 узбека, 31 грузин, 17 азербайджанцев — всего представители 43 национальностей. В партизанских отрядах Украины боролись против гитлеровцев представители 60 национальностей.

Трудящиеся Украинской ССР свято берегут память о героизме советских воинов, партизан и подпольщиков, отдавших свою жизнь за свободу Советской Отчизны. Преисполненное глубокой благодарности всем народам нашей многонациональной Советской Родины и прежде всего великому русскому народу за оказанную братскую помощь в освобождении Советской Украины и восстановлении разрушенного народного хозяйства и культуры, население республики проявляет большую заботу об увековечивании подвигов героев войны. В городах и селах в их честь сооружены памятники, установлены мемориальные доски и другие памятные знаки.

Однако в республике еще нет такого места, где можно было бы сконцентрировать реликвии ратной и трудовой славы советского народа в годы Великой Отечественной войны.

В связи с этим Центральный Комитет Компартии Украины просит разрешить сооружение в г. Киеве музея «Украинская ССР в Великой Отечественной войне Советского Союза 1941—1945 гг.», который должен стать важным центром патриотического и интернационального воспитания трудящихся, особенно молодежи, на боевых и трудовых традициях советского народа, в духе преданности Коммунистической партии и Советской Отчизне. Музей намечается построить на склонах Днепра в центральной части г.Киева в 1974—1977 гг. за счет средств республики. Ориентировочная стоимость строительства составит около 7 млн. рублей.

В будущем предполагается на базе этого музея создать мемориальный комплекс с памятными знаками в честь выдающихся битв Великой Отечественной войны, героических подвигов воинов Советской Армии, партизан и подпольщиков, братской помощи народов СССР в освобождении Советской Украины и восстановлении разрушенного хозяйства, с показом различных видов оружия и боевой техники Советской Армии периода Великой Отечественной войны.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 835. — Арк. 40—41.

№ 50

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС
ПРО ПРИСВОЄННЯ М. М. АМОСОВУ ЗВАННЯ ГЕРОЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРАЦІ
5 листопада 1973 р.**

Центральный Комитет Компартии Украины просит ЦК КПСС рассмотреть вопрос о присвоении звания Героя Социалистического Труда заместителю директора по науке и научному руководителю клиники сердечной хирургии Киевского научно-исследовательского института туберкулеза и грудной хирургии Амосову Николаю Михайловичу.

Тов. Амосов Н. М. 1913 года рождения, русский, беспартийный, образование высшее — в 1939 году окончил Архангельский медицинский институт, в 1940 — Всесоюзный заочный индустриальный институт, доктор медицинских наук, профессор, член-корреспондент Академии медицинских наук СССР, академик АН УССР.

Врачебную деятельность тов. Амосов Н. М. начал в 1940 году — ординатором хирургического отделения Череповецкой межрайонной больницы. С первых дней Великой Отечественной войны он ведущий хирург полевых госпиталей Западного, Брянского, I, II, III Белорусских и Дальневосточного фронтов. После демобилизации заведовал операционным корпусом института им. Склифасовского, был главным хирургом Брянского облздравоотдела. С 1952 года по настоящее время руководит клиникой грудной хирургии Киевского научно-исследовательского института туберкулеза. С 1963 года — заместитель директора этого института по науке. Одновременно возглавляет отдел биологической кибернетики института кибернетики АН УССР.

Научные исследования Амосова Н. М. посвящены важнейшим проблемам грудной хирургии и биоквибернетики. Он автор оригинальных методов операций на легких и сердце, которые получили признание в нашей стране и за рубежом, ему принадлежит более 250 научных

работ. Много внимания уделяет подготовке кадров. В 1955 году возглавил первую в стране кафедру грудной хирургии, под его руководством выполнено 18 докторских и 68 кандидатских диссертаций.

Тов. Амосов Н. М. ведет большую общественную работу. Он депутат Верховного Совета СССР трех последних созывов, член Комиссии по здравоохранению Верховного Совета СССР и советского комитета «За мир и европейскую безопасность», член международных ассоциаций хирургов и кардиологов, правлений союзных и республиканских обществ хирургов.

Заслуги тов. Амосова Н. М. в развитии здравоохранения и медицинской науки в 1961 году отмечены Ленинской премией, он награжден орденом Ленина, орденами Отечественной войны, Красной Звезды и медалями, ему присвоено почетное звание Заслуженного деятеля науки УССР.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 835. — Арк. 30—31.

№ 51

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС
ПРО ПРИСВОЄННЯ ДІТЯЧОМУ ЖУРНАЛУ «ПІОНЕРІЯ» ОРДЕНУ «ЗНАК
ПОШАНИ»**

25 грудня 1973 р.

В октябре 1973 года исполнилось 50 лет со дня основания детского журнала ЦК ЛКСМ Украины и Республиканского совета Всесоюзной пионерской организации имени В. И. Ленина «Пионерия». За этот период на его страницах напечатано много содержательных повестей, рассказов, очерков, поэм, стихотворений, которые воспитывали пионеров и школьников в духе преданности делу Коммунистической партии, заветам бессмертного Ленина, в духе братской дружбы народов Советского Союза, любви к своей великой Родине.

С первых дней своего существования журнал выступал активным организатором детского коммунистического движения на Украине, поднимал подрастающую смену на борьбу за новую жизнь. Выездные редакции «Пионерии» работали на важнейших народнохозяйственных стройках страны, в первых коллективизированных хозяйствах, где вместе с детскими корреспондентами организовывали специальные номера и подборки с передовой линии борьбы за социалистические свершения. На страницах журнала впервые опубликован ныне широко известный рассказ А. Головки «Пилипко». Здесь дебютировали

писатели П. Панч, О. Гончар, М. Стельмах. На страницах «Пионерии» печатали свои произведения П. Тычина, В. Сосюра, Ю. Яновский, Н. Забила, художники В. Касиян, М. Дерегус и многие другие.

Журнал уделяет большое внимание воспитанию юных ленинцев на героических подвигах советского народа в годы Великой Отечественной войны, призывает их к активному участию в хозяйственном и культурном строительстве, общественной жизни, всесторонне освещает тему учебы как большую патриотическую обязанность пионеров и школьников. Журнал оказывает действенную помощь комсомольским и пионерским организациям в коммунистическом воспитании юной смены.

Сейчас журнал «Пионерия» издается на украинском и русском языках тиражом более 300 тысяч экземпляров. Среди его постоянных читателей – около восьми тысяч – пионеры братских республик Советского Союза.

Учитывая большие заслуги журнала «Пионерия» в коммунистическом воспитании пионеров и школьников и в связи с 50-летием со дня его основания, ЦК Компартии Украины просит ЦК КПСС рассмотреть вопрос о награждении детского журнала ЦК ЛКСМ Украины и Республиканского совета Всесоюзной пионерской организации имени В. И. Ленина «Пионерия» орденом «Знак Почета».

Проект Указа Президиума Верховного Совета СССР прилагается*.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 835. — Арх. І55—І56.

№ 52

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС
ПРО ПІЛЬГИ УЧАСНИКАМ ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ, ПАРТИЗАНАМ,
ПІДПІЛЬНИКАМ І ОПОЛЧЕНЦЯМ, ЯКІ МАЛИ ПОРАНЕННЯ
1973 р.**

В Центральный Комитет КП Украины, Президиум Верховного Совета СССР и Совет Министров Украинской ССР поступают письма от бывших участников Великой Отечественной войны, партизан, подпольщиков и ополченцев, получивших ранения, с просьбой о предоставлении им льгот и преимуществ наравне с инвалидами Отечественной войны.

Рассмотрев указанные письма в Центральном Комитете Компартии Украины, Президиуме Верховного Совета СССР и Совете Министров СССР, считаем, что распространить льготы и преимущества, установленные для инвалидов Отечественной войны, на всех участников

* Не публикуется.

Великой Отечественной войны, партизан, подпольщиков и ополченцев, имевших ранения и контузии, но не ставших инвалидами, не представляется возможным, поскольку это означало бы по существу отмену льгот и преимуществ, предусмотренных законодательством только для инвалидов Великой Отечественной войны, привело бы к уравниловке и потребует значительных затрат государственных средств. По предварительным подсчетам, на льготное обеспечение медикаментами, санаторно-курортное лечение и льготный проезд городским и междугородным транспортом только по Украинской ССР потребуются дополнительные ассигнования в сумме около 250 млн. рублей.

Вместе с тем полагаем, что некоторые вопросы, поднятые в письмах, следует рассмотреть в Центральном Комитете КПСС и Совете Министров СССР.

В частности, ряд бывших участников Великой Отечественной войны — военнослужащих, партизан, подпольщиков и ополченцев, получивших ранения и являющихся инвалидами лишены в силу ряда причин, возможности установить связанность этой инвалидности с пребыванием на фронте, а следовательно и не могут пользоваться соответствующими льготами, т. к. действующим законодательством установление таких фактов при отсутствии документов, не предусмотрено.

В связи с этим, нам представляется необходимым определить порядок установления факта ранения указанным лицам на основании свидетельских показаний. Установление такого порядка целесообразно возложить в отношении военнослужащих на Министерство обороны СССР, партизан, подпольщиков и ополченцев — на Советы Министров союзных республик.

С целью улучшения пенсионного обеспечения участников коммунистического подполья и ополчения, ставших инвалидами в связи с ранением, увечьем или заболеванием, полученным при защите СССР, целесообразно распространить на них и их семьи применение правил, предусмотренных Положением о порядке назначения и выплаты государственных пенсий, для военнослужащих рядового, сержантского и старшинского состава срочной службы.

Следовало бы также отнести участников Великой Отечественной войны, партизан, подпольщиков и ополченцев, получивших ранение, к категориям лиц, которым установлены преимущества при распределении путевок для санаторно-курортного лечения и предоставления жилой площади.

Проект постановления Центрального Комитета КПСС и Совета Министров СССР по этим вопросам прилагается*.

В. ЦЕРВИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 659. — Арк. І-2.

* Не публікується.

№ 53

ЛИСТ ГОЛОВИ РАДИ МІНІСТРІВ СРСР О. М. КОСИГІНУ
ПРО ВВЕДЕННЯ В ДІЮ НОВИХ ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПОТУЖНОСТЕЙ В УКРАЇНІ
22 лютого 1974 р.

В Украинской ССР складывается напряженное положение с электроснабжением народного хозяйства, особенно в осенне—зимний период 1975—1976 годов. Даже при выполнении пятилетнего плана ввода в действие генерирующих мощностей резерв их к концу 1975 года уменьшится до 3,9 процента против 6,6 процента в 1973 году и 15 процентов по нормативу.

Совет Министров СССР по просьбе республики принял решение о вводе в 1975 году на Запорожской ГРЭС двух и на Углегорской ГРЭС одного энергоблока мощностью по 800 тыс. киловатт каждый. Однако из-за допущенного отставания в изготовлении технологического оборудования сроки ввода этих энергоблоков находятся под угрозой срыва. Отстает также поставка оборудования для атомного реактора мощностью 1 млн. киловатт на Чернобыльской АЭС.

Ленинградский металлический завод Минтяжмаша намечает поставить третью турбину мощностью 800 тыс. киловатт только во втором квартале 1975 года, что не обеспечивает своевременного ввода в эксплуатацию. Калужский турбинный завод Минсудпрома до сих пор не согласовал технические условия на изготовление турбопровода воздухоподогревателей котлоагрегатов для Запорожской ГРЭС. Свердловский завод Минхиммаша перенес срок изготовления металлоконструкций атомного реактора для Чернобыльской АЭС с первого квартала текущего года на второй. Минтяжмаш не решает вопроса изготовления для этой электростанции 750 тонн трубопроводов из нержавеющей стали. Минэнерго СССР не выделяет указанным стройкам в необходимых количествах металл, котельно—вспомогательное и нестандартное оборудование.

Не обеспечивается ввод в действие в 1974 году участка линии электропередачи напряжением 750 тыс. вольт Винница — Западная Украина, имеющего особо важное значение для выполнения экспортных поставок электроэнергии в страны СЭВ и повышения надежности электроснабжения западных районов республики. В текущем году на строительно—монтажные работы по этому участку выделяется 17 млн. рублей при потребности для завершения работ 26,8 млн. рублей.

ЦК Компартии Украины и Совет Министров УССР просят Совет Министров Союза ССР рассмотреть вопросы, связанные с вводом в действие новых энергетических мощностей в республике, а также линии электропередачи Винница — Западная Украина и обязать соответствующие министерства и ведомства обеспечить безусловный их ввод в эксплуатацию в установленные сроки.

Секретарь ЦК Компартии Украины
Председатель Совета Министров УССР

В. ЩЕРБИЦКИЙ
А. ЛЯШКО

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. І024. — Арк. 7—8.

№ 54

**ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР
ПРО СТВОРЕННЯ В М. КИЄВІ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ 1941—1945 РР.**

12 березня 1974 р.

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР постановляють:

1. Створити в м. Києві Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. на відзнаку видатних перемог у Великій Вітчизняній війні, героїчних подвигів воїнів Радянської армії, партизанів і підпільників, братерської допомоги народів СРСР у визволенні Радянської України, у відбудові зруйнованого фашистськими загарбниками народного господарства республіки, з показом окремих видів зброї та бойової техніки Радянської армії періоду Великої Вітчизняної війни.

2. Спорудити об'єкти музею у 1974—1977 рр. на плато і в парку на схилах Дніпра у Печерському районі м. Києва.

3. Міністерству культури УРСР (т. Романовському) і Держбуду УРСР (т. Бурці):

до 1 травня 1974 р. затвердити програму проектування музею та його об'єктів;

до 1 січня 1975 р. разом з творчим колективом (керівник — народний художник СРСР Вучетич Є. В.) подати на розгляд ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР ескізний проект музею та його об'єктів, розроблений на підставі схваленого форпроекту (автори — скульптор т. Вучетич Є. В., архітектор т. Стамо Є. М.). В ескізному проекті обґрунтувати вартість та черговість спорудження окремих об'єктів.

4. Прийняти пропозицію Міністерства культури УРСР про створення для дальшої розробки проекту музею та його об'єктів творчої групи в складі: тт. Вучетича Є. В. (керівник), Бородая В. З., Єлізарова В. Д., Іванова І. М., Кальченко Г. Н., Мезенцева І. В., Сагояна Ф. М., Стамо Є. М.

5. Покласти на Міністерство культури УРСР функції замовника по проектуванню і будівництву музею та його об'єктів, а на Держбуд УРСР — функції генерального проектувальника.

6. Держплану УРСР вирішити питання про додаткове виділення ліміту проектно-розвідувальних робіт для розробки ескізного проекту музею та його об'єктів в 1974 р.

Передбачати, починаючи з 1975 р., в проектах річних народно-господарських планів виділення капіталовкладень на проектування і спорудження музею та його об'єктів.

7. Для забезпечення будівництва вказаного музею та його об'єктів дозволити Міністерству культури УРСР створити Дирекцію по будівництву Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр.

Міністерству культури УРСР за погодженням з Міністерством фінансів УРСР і Держпланом УРСР подати Раді Міністрів УРСР пропозиції про штати та джерела утримання вказаної Дирекції.

Секретар Центрального Комітету Компартії України В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
Голова Ради Міністрів України О. ЛЯШКО

ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. ІЗ. — Спр. 7980. — Арк. 238—239.

№ 55

ЛИСТ ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ СРСР О. М. КОСИГІНУ ПРО ПОСТАЧАННЯ ОБЛАДНАННЯ І СПЕЦІАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ БУДОВ ХІМІЧНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

27 березня 1974 р.

Согласно плану 1974 года в Украинской ССР предусматривается ввести в действие мощности по производству 1,6 млн. тонн минеральных удобрений, 360 тыс. тонн серной кислоты, 410 тыс. тонн, 300 тыс. тонн серы способом подземной выплавки и другие.

Однако выполнение строительно-монтажных работ на указанных объектах сдерживается из-за отсутствия необходимого оборудования. Серьезную тревогу вызывает также и то обстоятельство, что до сих пор еще не все оборудование занаряжено, а для многих его видов предусмотрены поздние сроки поставки. По состоянию на 20 марта для строений минеральных удобрений и сырья для них не занаряжено оборудования почти на 5 млн. рублей.

Ровенскому химическому комбинату для комплекса нитроаммофоски, мощностью 1032 тыс. тонн, до настоящего времени не решен вопрос поставки 61 единицы импортного оборудования на сумму 1,1 млн. рублей, а 97 единиц отечественного химического оборудования на сумму 385 тыс. рублей приняты к поставке только на III квартал в то время как на стройке его необходимо иметь не позднее

июня. Минхимпром до сих пор не выдал техническую документацию на выхлопную трубу высотой 150 м, в результате чего не заказаны металлические конструкции, лес, специальные материалы.

Северодонецкому химическому комбинату для комплекса аммиака, мощностью 410 тыс. тонн, недостает 2350 трубных оборок и значительное количество крупногабаритного оборудования. Срок окончания поставки оборудования из Чехословакии на 3,8 млн. рублей по контракту III квартал, что не обеспечивает своевременного ввода в эксплуатацию этого объекта.

Черкасскому химическому комбинату для производства диаммонийфосфата, мощностью 603 тыс. тонн, еще не выделены три реверсивных конвейера, а 23 единицы оборудования на сумму 359 тыс. рублей занаряжены на III квартал, хотя срок монтажа его истекает в I полугодии.

Минхимпром длительное время не решает вопрос изготовления и поставки 230 штук электролизеров для комплекса хлора и каустика Первомайского химического комбината.

Информируя о состоянии поставок оборудования и специальных материалов для важнейших пусковых строек химической промышленности, просим поручить Госснабу СССР, Минхимпрому, Минхиммашу, Минтяжмашу, Минвнешторгу, Минэнерго СССР решить поставленные вопросы.

Перечень нерешенных вопросов прилагается*.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. І024. — Арк. 9—10.

№ 56

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС
«ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ДАЛЬШОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ
ДЛЯ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»

18 квітня 1974 р.

Цілком таємно

За послевоенный период в вузах и техникумах Украинской ССР подготовлено для зарубежных стран около II тысяч специалистов. Численность иностранных граждан, проходящих подготовку в республике, из года в год увеличивается. В настоящее время в учебных заведениях УССР получают образование 8,5 тысячи человек из 105 стран мира.

* Не публикується.

В начале апреля 1974 года в г. Киеве состоялось совещание ответственных работников партийных, советских, профсоюзных и комсомольских органов республики, на котором были рассмотрены вопросы подготовки национальных кадров для зарубежных стран и внешних связей в области высшего образования. Намечены конкретные меры по дальнейшему улучшению этой работы в свете решений XXIV съезда партии и постановления апрельского (1973 г.) Пленума ЦК КПСС. Вместе с тем имеется ряд неотложных вопросов, решение которых выходит за компетенцию республиканских партийных и советских органов.

На наш взгляд, необходимо улучшить отбор иностранных граждан на учебу в СССР, увеличив при этом количество стипендиатов коммунистических и рабочих партий, прогрессивных профсоюзных и молодежных организаций. При заключении договоров с развивающимися государствами желательно предусматривать непосредственную подготовку специалистов для использования техники, поступающей в эти страны из Советского Союза.

Было бы целесообразным расширить прием на учебу иностранцев по специальностям, оказывающим большое влияние на формирование общественного мнения в их странах (общественные науки, радио и телевидение, пресса, искусство и т. д.). Желательно также сосредоточить подготовку иностранных учащихся по группам специальностей и учебным заведениям. В связи с этим следовало бы уточнить перечень специальностей, разработать долгосрочный план приема на учебу иностранных граждан.

В настоящее время значительная часть студентов из зарубежных стран, обучающихся в вузах СССР по некоторым инженерным специальностям, не получает надлежащей подготовки из-за отсутствия предприятий, открытых для посещения иностранцами, где бы можно было организовать их производственную практику. Видимо, назрела необходимость решить этот вопрос на уровне союзных органов.

Учитывая возросший интерес к русскому языку за рубежом, желательно учить иностранцев языку на протяжении всего периода пребывания в учебном заведении. С этой целью следовало бы при определении количества преподавателей кафедр русского языка для работы с иностранными учащимися на основных факультетах вузов разрешить руководствоваться нормами (один преподаватель на четыре студента), предусмотренными постановлением ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 25 мая 1964 года для подготовительных факультетов.

В связи со значительным увеличением контингента иностранных учащихся необходимо выделить целевым назначением средства на развитие учебно-лабораторной базы, строительство общежитий и культурно-бытовых комплексов учебных заведений.

Требуют своего решения и вопросы финансирования общественно-политических, а также других мероприятий, проводимых со студентами-иностранцами и выпускниками. Было бы желательно уже сейчас разрешить учебным заведениям приобретать льготные путевки в профилактории и дома отдыха для студентов из социалистических и развивающихся стран.

С целью усиления идеологической работы с иностранными учащимися, их более широкого ознакомления о советской действительности и достижениями в коммунистическом строительстве целесообразно распространить на них льготы, которыми пользуется советская молодежь при организации экскурсионных поездок, в частности, при посещении ленинских мест, городов-героев, мест революционной, боевой и трудовой славы нашего народа.

Нуждается в дальнейшем совершенствовании и система связи с иностранцами — выпускниками советских учебных заведений. Для этого следует шире использовать работников высшей школы, находящихся за границей, посольства и другие советские зарубежные учреждения. Желательно в интересах расширения сотрудничества вузов СССР и социалистических стран предусматривать обмены на безвалютной основе партийными, комсомольскими, профсоюзными, спортивными и другими делегациями, коллективами художественной самодеятельности.

Учитывая возрастающие масштабы подготовки национальных кадров для зарубежных стран в учебных заведениях СССР, целесообразно упорядочить в общегосударственном масштабе координацию работы отраслевых министерств и ведомств, занимающихся обучением иностранных граждан.

ЦК Компартии Украины считает, что решение этих вопросов будет способствовать дальнейшему улучшению подготовки национальных кадров для зарубежных государств, укреплению интернациональных связей Советского Союза.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. І02І. — Арк. І54—І56.

№ 57

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС
ПРО РЕКОНСТРУКЦІЮ ЗАПОРІЗЬКОГО АВТОМОБІЛЬНОГО ЗАВОДУ «КОМУ-
НАР» І МЕЛІТОПОЛЬСЬКОГО МОТОРНОГО ЗАВОДУ**

22 травня 1974 р.

Запорожский автомобильный завод «Коммунар» с 1967 года изготавливает легковые автомобили на базе модели ЗАЗ-966, разработанной

еще в 1963—1965 годах. По своему техническому уровню выпускаемые автомобили к концу 70-х годов, несмотря на проводимые модернизации, морально устареют и потеряют конкурентноспособность на внешнем рынке. К этому времени имеющаяся оснастка износится, так как на ней будет изготовлено более одного миллиона машин. На подготовку нового комплекта оснастки и частичную замену оборудования потребуется около 25 млн. рублей. Эти затраты будут экономически неоправданными.

В соответствии с заданием Минавтопрома завод «Коммунар» разработал опытный образец нового легкового автомобиля ЗАЗ-1102, который по своим конструктивным и технико-экономическим показателям отвечает современным требованиям к машинам данного класса. На базе этой модели изготовлен автомобиль повышенной проходимости, предназначенный для эксплуатации в сельской местности.

Центральный Комитет Компартии Украины совместно с Запорожским обкомом партии рассмотрели предложения завода и считают своевременным поставить вопрос о переходе в десятой пятилетке заводов запорожского «Коммунар» и Мелитопольского моторного на производство автомобилей новых моделей.

Одновременно с организацией выпуска новых автомобилей считаем целесообразным осуществить также реконструкцию этих заводов с доведением выпуска машин до 250 тыс. штук в год.

Затраты на реконструкцию заводов запорожского «Коммунар» и Мелитопольского моторного при сохранении выпуска 150 тыс. автомобилей в год ориентировочно составят 100—110 млн. руб., а при реконструкции на выпуск 250 тыс. штук в год — 180—200 млн. руб. и возмещаются в течение 1,5—2 лет. Проведение реконструкции указанных предприятий с одновременным увеличением выпуска автомобилей снизит удельные капитальные затраты, позволит перейти на новую модель без остановки производства.

ЦК Компартии Украины просит рассмотреть эти предложения.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 1021. — Арх. 194—195.

№ 58

З ПРОМОВИ КАНДИДАТА У ДЕПУТАТИ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО НА ЗУСТРІЧІ З ВИБОРЦЯМИ КИЇВСЬКОГО – ЛЕНІНСЬКОГО ВИБОРЧОГО ОКРУГУ*

6 червня 1974 р.

Шановні товариші!

В усьому світі і всіма мовами наш лад, нашу країну і наших людей називають радянськими. І це зрозуміло, всіми нашими успіхами і звершеннями, всім, чого досяг і чим пишається наш народ, ми завдячуємо своїй ленінській партії комуністів, своїй рідній Радянській владі.

Народжені в буремні революційні роки, Ради втілили волю і творчу енергію найширших трудящих мас, стали справжніми органами народовладдя. Тому вибори у Ради були і завжди будуть найвпливовішою політичною подією, переконливою демонстрацією єдності партії і народу, справді всенародним святом.

Сьогодні на нашій зустрічі дозвольте, насамперед, висловити сердечну подяку колективу вчених, студентам, усім вам, а у вашій особі всім виборцям, які виявили мені велике довір'я і високу честь, висунувши кандидатом у депутати Верховної Ради Союзу РСР.

Це високе довір'я і все те хороше, що було сказано про мене в зв'язку з висуненням кандидатом у депутати, я, як комуніст, повністю відношу до нашої великої ленінської партії, її Центрального Комітету, вся діяльність яких полягає у вірному служінні радянському народові, справі комунізму.

Бути представником трудящих у найвищому державному органі влади — це не тільки висока честь, це і великий труд і велика відповідальність.

Дозвольте, дорогі товариші, запевнити вас, усіх виборців Київського — Ленінського виборчого округу в тому, що я в усій своїй повсякденній роботі не покладаючи рук віддаватиму всі сили на благо нашої любимої Батьківщини, нашого чудового народу, прагнутиму завжди і в усьому бути гідним високого довір'я, яке мені виявляють партія і народ.

Товариші!

Минуло більш як три роки після історичного XXIV з'їзду КПРС. На нинішніх виборах наша партія по суті звітує перед народом про те, як виконуються рішення з'їзду. І з задоволенням можна сказати, що Директиви з'їзду багато в чому вже стали реальністю. Курс нашої партії, вироблений XXIV з'їздом КПРС і на наступних Пленумах ЦК, повністю виправдав себе на практиці.

* газетний виклад.

У Зверненні Центрального Комітету КПРС, яке ясно і чітко викладає передвиборну політичну платформу нашої партії, переконливо і всебічно, на конкретних даних розкрито великі досягнення нашої країни за минулі чотири роки на всіх ділянках комуністичного будівництва. Всіх цих успіхів досягнуто завдяки героїчній праці радянських людей, братньому співробітництву і непорушній дружбі народів нашої країни під випробуванням керівництвом великої партії комуністів, партії Леніна.

Трудячі України, як і всі радянські люди, одноставно схвалюють і активно підтримують внутрішню і зовнішню політику нашої партії, цілеспрямовану і плідотворну діяльність Центрального Комітету КПРС, Політбюро ЦК і Радянського уряду по здійсненню рішень XXIV з'їзду партії, спрямованих на дальше зміцнення економічної та оборонної могутності нашої Батьківщини, на підвищення добробуту народу, здійснення радянської Програми миру.

Формування нашої внутрішньої і зовнішньої політики, її успішне практичне здійснення справедливо пов'язується як у нашій країні, так і в усьому світі з ім'ям Генерального секретаря ЦК нашої партії Л.І.Брежнєва, який своєю видатною творчою політичною і державною діяльністю заслужив високий авторитет і загальну повагу.

Трудячі України, як і всі радянські люди, повсюдно і одноставно висунули товариша Л. І. Брежнєва кандидатом у депутати Верховної Ради СРСР, виявивши цим ще раз своє схвалення політики і всієї діяльності нашої партії.

Товариші! На нинішніх виборах, як і раніше, КПРС виступає в тісному союзі з безпартійними. Цей монолітний союз комуністів і безпартійних є випробуваною і міцною гарантією всіх наших досягнень і нових перемог.

У ході виборчої кампанії, на зустрічах кандидатів з виборцями ми, вже за традицією, підбиваємо підсумки виконаної роботи, зосереджуємо увагу на актуальних завданнях дальшого розвитку нашого суспільства.

Відомо, що роки, які минули після попередніх виборів, була насичені великими і важливими подіями як усередині країни, так і на світовій арені. Час, кажуть, — найкращий суддя. І сьогодні можна з повною підставою сказати, що за ці роки наша країна стала ще могутнішою, зріс її міжнародний авторитет і вплив на весь хід світових подій. А це означає, що генеральна лінія нашої партії правильна, що слово партії, сказане в передвиборному Зверненні 1970 року, — тверде слово.

Дедалі відчутніші результати приносить курс на підвищення ефективності суспільного виробництва. За чотири останні роки прискорилися темпи науково-технічного прогресу, значно зросла

продуктивність праці, обсяг промислового виробництва збільшився в 1,3 раза. Найбільш високими темпами продовжують розвиватися галузі, які визначають рівень технічного прогресу.

В єдиному народногосподарському комплексі країни успішно розвивається економіка Радянської України. За три роки п'ятирічки на основі технічного прогресу істотно підвищилися темпи зростання суспільного виробництва і продуктивності праці. За цей період у розвиток народного господарства республіки вкладено 45,4 мільярда карбованців. Основні виробничі фонди зросли більш як на 25 процентів.

З початку п'ятирічки в республіці вироблено понад план промислової продукції на 5 мільярдів карбованців.

Досягнутий обсяг валової, продукції: сільського господарства відповідає завданням п'ятирічного плану.

За дострокове виконання народногосподарського плану 1973 року в галузі промисловості, будівництва і транспорту, а також за успіхи в збільшенні виробництва і заготівель зерна, інших продуктів землеробства і тваринництва нашу республіку нагороджено трьома Червоними прапорами ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ. 160 тисяч трудящих усіх галузей народного господарства республіки удостоєні урядових нагород, а 162 чоловіка — звання Героя Соціалістичної Праці.

Добре працює промисловість республіки і цього року. Значно поліпшилося капітальне будівництво. Ми маємо можливості і вживаємо необхідних заходів, щоб виконати п'ятирічний план по обсягу промислового виробництва достроково — у вересні наступного року і дати країні понад план промислової продукції на суму більш як 6 мільярдів карбованців.

Гідний вклад в усі досягнення країни і республіки вносять трудящі міста-героя Києва. Обсяг промислової продукції в місті за минулі чотири роки збільшився на 42 проценти. Понад план реалізовано продукції на 350 мільйонів карбованців. Сьогодні 274 київських виробів, в тому числі видів товарів народного споживання, випускаються із Знаком якості. Промисловість столиці України також має змогу п'ятирічний план з найважливіших показників виконати достроково, а по приросту обсягу промислового виробництва — на 3 місяці раніше строку.

Дозвольте від усієї душі побажати робітникам, інженерно-технічним працівникам, усім виробничим колективам успіхів у Все-союзному соціалістичному змаганні за розв'язання цього важливого завдання.

Робітничий клас, якому належить провідна роль у нашому суспільстві, славний своїми героїчними і трудовими традиціями. Особливою повагою і шаном користуються у нас кадрові, потомствени робітники.

Чимало династій кваліфікованих робітників і на підприємствах Києва. Згадаймо відомі династії Мар'янченків і Радченків, які працюють на заводі «Арсенал» імені В. І. Леніна, Андрєєвих — на кондитерській фабриці імені Карла Маркса. На Київському вагоно-ремонтному заводі імені Січневого повстання добре відоме ім'я знатного токаря-ветерана Анатолія Михайловича Басенка.

Знатна людина, знатні люди — ці слова звучать у нас високо й гордо. Про них добре сказав Максим Горький: «Наші “знатні люди” тому знатні, що добре знають мету свого життя, дедалі міцніше розуміють вирішальне значення сили колективної праці і знають, що як сучасне, так і майбутнє — в їхніх могутніх руках». Справді, наші знатні люди — це люди нової, революційної енергії і думки. Для них праця стає мистецтвом, і вони добре розуміють і бачать, що їхня самовіддана праця звеличує нашу країну, підвищує добробут народу і гідно оцінюється.

Передовики і новатори соціалістичного виробництва, чії руки ми по праву називаємо золотими, заслужили велику вдячність і користуються у нас всенародною шанов!

Товариші! Велику увагу, як відомо, наша партія приділяє аграрній політиці, піднесенню сільськогосподарського виробництва. Досвід переконливо підтверджує правильність і життєвість курсу в розвитку сільського господарства, початок якому поклав березневий (1965 р.) Пленум ЦК КПРС.

У результаті здійснених заходів економічного стимулювання і зміцнення матеріально-технічної бази в цій життєво важливій галузі досягнуто великих успіхів. Значно зросли поставки колгоспам і радгоспам техніки, будівельних матеріалів, добрив. Широко проводиться меліорація земель. Послідовно здійснюється спеціалізація і концентрація виробництва. Сільськогосподарська праця дедалі більше стає різновидністю індустріальної, невпинно підвищується її ефективність. Це дало можливість значно поліпшити постачання трудящих продуктами харчування, промисловості — сировиною, а також підвищити рівень життя і культурно-побутового обслуговування сільських трудівників.

Багато хто з вас, товариші, напевно знає, що тепер навколо міст і промислових центрів створено овочево-молочні зони. Понад дві тисячі колгоспів і радгоспів нашої республіки спеціалізуються на виробництві м'яса і продуктів птахівництва. В цих господарствах застосовується прогресивна технологія і різко скорочено затрати на одиницю продукції. Вони вже виробляють третину яловичини і свинини, дві третини яєць і м'яса птиці.

Значного розвитку набуло також міжгосподарське кооперування по будівництву, виробництву і переробленню продукції. Ми й далі

будемо поглиблювати спеціалізацію і концентрацію, створювати і вдосконалювати виробничі об'єднання та аграрно-промислові комплекси, планомірно і комплексно здійснювати інтенсифікацію сільського господарства.

В успіхах нашого соціалістичного сільського господарства втілені не тільки зусилля всіх трудівників села, але є велика частка і вашої праці — праці робітничого класу столиці України, її вчених, її народної інтелігенції.

У битві за великий хліб минулого року, у наполегливій боротьбі за нинішній урожай і далі збільшення виробництва всіх продуктів сільського господарства, як і завжди, запорукою успіху є міцний союз робітничого класу і колгоспного селянства, працівників фізичної і розумової праці!

Товариші! Найвища мета економічної політики нашої партії — підвищення народного добробуту. На основі успішного розвитку народного господарства і безперервного збільшення національного доходу за минулі чотири роки реальні доходи на душу населення зросли на 20,5 процента. Оплата праці колгоспників збільшилась на 25 процентів. Розміри стипендій студентам підвищено в середньому на 25 процентів, а учням середніх спеціальних навчальних закладів і технічних училищ — у півтора раза. Середній розмір пенсій підвищився майже на 24 проценти. Збільшено пенсії сім'ям військовослужбовців, які втратили годувальника, поліпшено житлово-побутове забезпечення інвалідів Великої Вітчизняної війни. Понад 45 мільйонів чоловік стали новосельцями.

Чимало зроблено для поліпшення умов праці і побуту і в м. Києві. За чотири роки ІІЗ тисяч сімей одержали нові впорядковані квартири і 70 тисяч сімей поліпшили свої житлові умови. Виросли нові житлові масиви — Березняки, Лісовий, в районі Мінського шосе, Оболонь та інші. За цей час в місті збудовано 26 шкіл, 49 дитячих дошкільних закладів. Мережа лікувальних закладів збільшилась на 2900 ліжок. Відкрито 370 нових магазинів, 675 підприємств громадського харчування. Значно розширено мережу побутового обслуговування. Збудовано, нові бібліотеки, клуби, музеї, готелі, спортивні споруди. Проведено значні роботи по поліпшенню транспортного обслуговування населення і по благоустрою міста.

За час, що минув після попередніх виборів, на нові висоти піднялася радянська наука і культура. Створено сучасні наукові комплекси, дослідні підприємства та експериментальні виробництва, відкрито нові університети й інститути. Активно зміцнюють взаємозв'язки науки з виробництвом, вносять вагомий вклад у фундаментальні дослідження, прискорення науково-технічного прогресу і розвиток суспільних наук учені нашої республіки.

За минулі роки розширили свою навчальну і наукову базу багато навчальних закладів м. Києва. Будеться комплекс споруд з прекрасними аудиторіями, кабінетами, лабораторіями, спортивними залами, їдальнями, гуртожитками для Київського ордена Леніна державного університету імені Т. Г. Шевченка — одного з провідних у нашій країні центрів підготовки спеціалістів. Немало робиться також для зміцнення навчальної бази і поліпшення побуту студентів інших київських вузів.

Успішно розвиваються література і мистецтво Радянської України, підвищується їх роль у формуванні світогляду наших людей, їх високої моральності. Літератори, працівники мистецтв м. Києва вносять значний вклад у загальну скарбницю досягнень соціалістичної культури нашої країни.

На заводах і фабриках, у наукових установах та навчальних закладах, на будівельних майданчиках і в майстернях художників — всюди в нашому місті працюють або навчаються чудові радянські люди. В серці кожного киянина завжди має бути почуття гордості за своє місто-герой, за його людей, почуття радості жити й працювати в чудовій столиці нашої республіки.

Тому найперший обов'язок кожного з нас, на якій би ділянці ми не працювали, дбати про те, щоб наша столиця була ще красивішою, щоб Київ став містом високопродуктивної праці, високої культури і зразкового порядку, а в майбутньому, за прикладом Москви, — і зразковим комуністичним містом!

Товариші! Трудячі Радянської країни прагнуть зустріти день виборів новими трудовими зверненнями у виконанні планів і соціалістичних зобов'язань нинішнього року і п'ятирічки в цілому.

Виконуючи заповіти В. І. Леніна, ми завжди зосереджуємо свою увагу на корінних питаннях господарського будівництва, на більш повному використанні найновіших досягнень науки й техніки, всіх своїх внутрішніх резервів.

Хотілося б підкреслити, що курс на всемірне прискорення науково-технічного прогресу, на інтенсивні методи господарського розвитку — це не тимчасова кампанія. Цей курс виражає стратегічний напрям нашої економічної політики як на найближчі роки, так і на тривалу перспективу, тому що тільки цим шляхом можна забезпечити систематичне зростання продуктивності суспільної праці і добробуту народу.

У нинішній п'ятирічці підвищення продуктивності праці лише на один процент дає народному господарству країни додатково 6 мільярдів кіловат-годин електроенергії, 1 мільйон тонн сталі, 6 мільйонів тонн вугілля, 3 мільйони тонн нафти, 1 мільйон квадратних метрів житла. Резерви підвищення продуктивності праці і

ефективності виробництва є на кожному підприємстві, на кожному робочому місці. Їх використання залежить, насамперед, від людей, їх творчого пошуку та енергії. Адже соціалізм — це суспільство, де немає соціальних перешкод для раціонального прикладення праці, кожному відкритий широкий простір для творчості та ініціативи.

Товариш Л. І. Брежнєв на XVII з'їзді ВЛКСМ підкреслив, що «... всі наші зусилля не дадуть бажаного результату, якщо ми серйозно не піднесемо якість роботи, в усіх ланках нашого, господарства, на кожному робочому місці».

Якість роботи — поняття широке, яке охоплює не тільки виробничо-технічні та економічні фактори і умови, але й широке коло моральних проблем. Це, насамперед, чітко налагоджена організація виробництва і праці, неухильне додержання технології, сувора ритмічність трудового процесу, бережливе ставлення до техніки, підвищення якості продукції.

Працювати якісно — це означає працювати високопродуктивно, надійно, з найбільшою віддачею. При цьому треба зважати і на політичну та морально-естетичну сторони цього питання. Адже якість роботи — це і престиж нашої великої Батьківщини, нашого суспільного ладу. Вона прямо зв'язана і з поняттям про робітничу совість, почуттям трудової доблесті і патріотичної гордості.

Якість нашої роботи, де б ми не працювали, залежить від рівня політичної роботи в колективі, свідомої дисципліни, взаємної вимогливості і взаємодопомоги в праці.

Добре, якісно і красиво працювати — ця вимога повинна бути всіма глибоко усвідомлена і серцем прийнята, бо всі ми живемо в соціалістичному суспільстві, в єдиній радянській сім'ї, де кожен працює на себе, один на одного і для загального блага. Всі кияни, жителі столиці республіки, міста-героя, пам'ятаючи про це, покликані показувати приклад якісної, високопродуктивної праці.

При нинішніх масштабах і темпах виробництва, складності і взаємозумовленості всіх його елементів надто дорого обходяться випадки неорганізованості, простоїв машин, устаткування, чись недбалство, несвочасні або некомплектні поставки тощо. Адже кожна хвилинка цієї п'ятирічки в масштабі промисловості країни — це випуск продукції майже на мільйон карбованців. Ось чому не можна більше миритися з тим, що частина працівників, нехай навіть порівняно невелика, своїм несумлінним ставленням до дорученої справи завдає значної економічної і моральної шкоди виробництву, людям і самим собі.

У підвищенні якості роботи особливо важливу роль покликані відігравати трудові колективи, які дають людині не тільки професійні навички, а й виховують у неї почуття відповідальності

і гордості за своє підприємство, за доручену справу, розвивають творчу кмітливість і колективізм. Велику роль у цьому повинно відіграти також наставництво.

Органічно пов'язує творчість мас з економічною політикою партії, сприяє активному залученню трудящих до управління виробництвом соціалістичне змагання. Для його розвитку велике значення має своєчасна, дохідлива пропаганда і поширення досвіду передовиків, новаторів виробництва. Адже цінність нього досвіду прямо пропорціональна тому, наскільки він повно вивчається і своєчасно впроваджується.

Ці та інші питання, зв'язані з поліпшенням виховної роботи, всебічно розглянуто на травневому Пленумі ЦК Компартії України, який обговорив завдання партійних організацій республіки по дальшому поліпшенню ідеологічної роботи в світлі рішень XXIV з'їзду КПРС.

Товариші!

Попереду у нас багато справ — складних і відповідальних. До кінця п'ятирічки залишається трохи більше як півтора року. Тому в кожному колективі треба докласти всіх сил для успішного виконання і перевиконання планових завдань поточного року і п'ятирічки в цілому.

Вступає у вирішальну стадію боротьба за врожай нинішнього року. Догляд за посівами і збирання вимагатимуть мобілізації сил, виняткової організованості механізаторів, усіх сільських трудівників, високої дисципліни й оперативності в роботі, боротьби буквально за кожен гектар і центнер продукції.

Об'єктивно і належно оцінюючи наші успіхи, ми повинні бачити і свої недоліки, сміливо усувати все те, що заважає нашому рухові вперед.

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів республіки систематично займаються практичним розв'язанням завдань по вдосконаленню управління економікою, поставлених товаришем Л. І. Брежнєвим на грудневому (1973 р.) Пленумі ЦК КПРС. Підвищуються рівень політичної й організаторської роботи, вимогливість до керівних кадрів, партійна і державна дисципліна.

Завдання, поставлені грудневим Пленумом ЦК КПРС, всебічно враховуються при розробленні народногосподарського плану на наступний рік і нового п'ятирічного плану. Ми повинні все зробити для того, щоб десята п'ятирічка стала черговим, великим кроком на шляху створення матеріально-технічної бази комунізму. І ми маємо для цього всі умови.

Послідовний курс партії на інтенсифікацію виробництва, на підвищення якості роботи в усіх ланках народного господарства

справляє дедалі помітніший вплив на всі сторони суспільного розвитку. Нині активно формується нове обличчя виробничника, який органічно поєднує високий інтелект і вміння з найбільшою користю застосувати свої фізичні зусилля. Реально змінюються співвідношення розумової і фізичної праці, характер і умови виробництва. Для багатьох робітничих професій характерне те, що частка операцій розумової праці у них становить від 70 до 90 і більше процентів виробничого часу.

Примітним фактом нашої дійсності є те, що вже дві третини робітників мають вищу і середню освіту. Багато які з них за своєю освітою і професійною підготовкою досягли рівня нашої інтелігенції. Це дуже добре, бо в сучасному виробничому процесі, роль людини, її знань, навиків і здібностей незмірно зростає.

Все повніше утверджує себе висококваліфікована і творча за своїм характером праця на благо суспільства. І в цьому — яскравий вияв переваг нашого суспільного і державного ладу.

Наш радянський спосіб життя, при якому людина людині — друг, товариш і брат — це одне з найважливіших завойовань нашого суспільства, це надихаючий приклад для трудящих усього світу, які ведуть боротьбу за своє соціальне і національне визволення.

Соціалістичний демократизм нашого суспільства найбільш повно втілений у Радах — політичній основі нашої держави. В. І. Ленін розглядав Ради як владу, яка відкрита для всіх, робить усе на виду у маси, доступна масі, як прямий, і безпосередній орган народної маси і її волі.

Ви знаєте, що за останні роки здійснено ряд важливих заходів по дальшому підвищенню ролі Рад у комуністичному будівництві. Прийнято законодавчі акти про роботу Рад, про статус депутата, про сім'ю, про працю, про охорону здоров'я і освіту, про землю і водні ресурси. Підвищилась активність депутатів, розширилась гласність у роботі Рад.

Одним з яскравих виявів соціалістичної демократії і активною формою безпосереднього впливу народу на практичну діяльність органів влади є накази виборців. У Києві на попередніх виборах до Верховної Ради СРСР і до місцевих Рад їх висловлено понад тисячу. Більшість пропозицій виборців уже виконана або перебуває в стадії реалізації, що приносить користь нашому суспільству. Однак міським організаціям, усім нам треба ще багато зробити, виходячи з стану справ і критичних зауважень трудящих щодо підвищення якості будівництва, поліпшення побутового обслуговування, забезпечення зразкового громадського порядку.

Зрозуміло, що перетворювати наше місто в зразкове — це значить планомірно створювати найсприятливіші умови для праці, навчання

і відпочинку городян, дбайливо зберігаючи при цьому його обличчя, що історично склалося.

Розв'язати ці завдання немислимо без підвищення ролі Рад, послідовного розвитку активності всіх трудящих, посилення їх впливу на всі сфери суспільного життя.

Особливого значення в цій справі набирає розширення і посилення громадського контролю. Для цього у нас є всі умови і вже немало робиться. Тільки в Києві в органах громадського контролю беруть участь понад 200 тисяч чоловік, у тому числі близько ста тисяч робітників. Це велика сила, здатна при вмілому керівництві, як то кажуть, гори зрушити і навести скрізь добрий порядок.

Справді, досвід показує, що там, де партійні і профспілкові організації приділяють повсякденну увагу громадському контролю, там краще організовано виробництво, краще розв'язується завдання культурно-побутового обслуговування, підтримується належний громадський порядок. Найкраще цю справу поставлено в промислових центрах, на великих підприємствах.

І це закономірно.

Робітничий клас, якому властиві такі якості, як політична зрілість, організованість, колективізм, не може миритися з порушеннями дисципліни, норм і правил соціалістичного співжиття. Саме в цьому особливо наочно виявляється його роль провідної сили нашого суспільства.

Переконливим свідченням реального та безпосереднього впливу робітників на державні справи є і той факт, що до Верховної Ради СРСР від нашої республіки висунуто 56 робітників, тобто майже третина кандидатів у депутати. До Верховної Ради Української РСР обрано 145 робітників і до місцевих Рад — 158 тисяч.

Природно, що в усіх громадських справах активну участь бере і наша молодь. Молоде покоління нашої країни має ні з чим не зрівнянне щастя бути повновладним господарем своєї долі, свого майбутнього.

Ми знаємо, що наша молодь гідно, несе естафету трудового героїзму і ентузіазму своїх батьків, старших поколінь нашого суспільства. Нашій молоді є чим пишатися, є до чого докласти своїх роботящих рук і допитливого розуму. У неї — широкий простір для розвитку своїх здібностей, у тому числі й на державному поприщі. Досить сказати, що тільки по нашій республіці серед кандидатів у депутати Верховної Ради у віці до 30 років висунуто 21 чоловіка і 62 чоловіка обрано депутатами Верховної Ради республіки.

Водночас ми знаємо, що кому багато дано, з того багато й питають. Кожні хлопець і дівчина, кожен молодий виборець повинні чітко усвідомлювати, що їх найвищий обов'язок, справа їх честі — бути

завжди і в усьому гідним громадянином Союзу Радянських Соціалістичних Республік. І можна не сумніватися, що наша молодь, її передовий загін — Ленінський комсомол — з честю виправдають високе довір'я і ще не раз порадують Батьківщину видатними звершеннями!

Радянська Україна. — 1974. — 7 червня. — С. 1—2.

№ 59

**ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР
«ПРО ЗАХОДИ ПО ДАЛЬШОМУ ПОЛІПШЕННЮ ОБСЛУГОВУВАННЯ ІНВАЛІДІВ
ВЕЛИКОЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ ТА ІНВАЛІДІВ ПРАЦІ»**

8 жовтня 1974 р.

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР відмічають, що на виконання рішень XXIV з'їзду КПРС та відповідних рішень Партії і Уряду в республіці проведено значну роботу по поліпшенню матеріально-побутових умов інвалідів Великої Вітчизняної війни та інвалідів праці, їх медичному обслуговуванню та протезуванню. Лише за останні роки велика кількість інвалідів війни одержала благоустроєні квартири, автомобілі «Запорожець», моторні коляски, створено необхідні умови для їх активної участі у трудовій діяльності та громадсько-політичному житті.

Проте в організації та проведенні цієї роботи ще мають місце недоліки. В ряді областей не вживається дійових заходів до своєчасного поліпшення житлових умов інвалідів війни, забезпечення їх потреб у відповідних побутових послугах, ремонті житла і автотранспорту. Деякі профспілкові, комсомольські організації, військові комісаріати, колективи підприємств, установ, колгоспів, радгоспів і навчальних закладів не приділяють належної уваги налагодженню постійних шефських зв'язків з інвалідами.

Розвиток мережі установ соціального забезпечення та рівень їх роботи не завжди відповідають сучасним вимогам. Значна кількість будинків-інтернатів, підприємств протезної промисловості та інших установ соціального забезпечення розміщені в тісних, малоприматних приміщеннях, не укомплектовані кваліфікованими кадрами, не забезпечені необхідним устаткуванням та автотранспортом.

Існуючі госпіталі та госпітальні відділення не повністю задовольняють потребу інвалідів війни у стаціонарному лікуванні, в окремих з них не створено відповідних умов для кваліфікованого лікування хворих. Недостатньо приділяється уваги відновленню працездатності інвалідів, розробці і впровадженню у виробництво досконалих протезних виробів. Повільно вирішуються питання

централізації і механізації нарахування та виплати пенсій.

Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР ПОСТАНОВЛЯЮТЬ:

1. Зобов'язати обкоми, міськкоми, райкоми Компартії України, виконкоми обласних, міських і районних Рад депутатів трудящих вжити додаткових заходів до повного виконання постанов ЦК КПРС від 7 жовтня 1971 року і 10 вересня 1974 року з питань дальшого поліпшення матеріально-побутових умов та забезпечення житлом інвалідів Великої Вітчизняної війни. Оточити їх повсякденною увагою, активізувати шефську роботу, ширше залучати до цієї справи профспілкові, комсомольські і інші громадські організації. Всебічна турбота про інвалідів повинна стати непорушним законом в діяльності партійних, радянських, господарських організацій, всієї громадськості.

2. Міністерству соціального забезпечення УРСР посилити контроль за діяльністю підпорядкованих органів і установ по обслуговуванню інвалідів війни та інвалідів праці, наданню їм встановлених пільг і переваг, санаторно-курортному лікуванню, створенню належних умов в будинках-інтернатах, поліпшенню якості протезування, лікарсько-трудової експертизи, постійно дбати про відновлення працездатності інвалідів, залучення їх до посильної суспільно корисної праці та активної участі в громадському житті.

3. Міністерству охорони здоров'я УРСР поліпшити медичне обслуговування, більше приділяти уваги обстеженню стану здоров'я і ефективності лікування інвалідів, підняти рівень роботи обласних госпіталів і госпітальних відділень, забезпечити їх необхідним обладнанням та медичною апаратурою.

4. Міністерству соціального забезпечення УРСР, виконкомам обласних, Київської та Севастопольської міських Рад депутатів трудящих в 1976—1980 роках:

— забезпечити будівництво і введення в експлуатацію будинків-інтернатів для інвалідів на 10 тис. місць згідно з додатком № 1*, в тому числі двох будинків-інтернатів поліпшеного планування на 300 місць кожний для інвалідів Великої Вітчизняної війни;

— завершити роботу по розширенню і благоустрою діючих будинків-інтернатів, оснастити їх необхідним устаткуванням та інвентарем за існуючими нормами;

— забезпечити будівництво та пристосування будинків для розміщення в них центрів по нарахуванню і виплаті пенсій згідно з додатком № 2.

5. Держплану УРСР і Міністерству охорони здоров'я УРСР:

— вирішити питання про організацію республіканського госпіталю

* Цей і наступні додатки не публікуються.

для інвалідів Великої Вітчизняної війни на 800 ліжок в с. Цибли Київської області;

— передбачити в десятій п'ятирічці будівництво госпіталів у Волинській, Житомирській, Кіровоградській, Одеській, Сумській, Тернопільській областях, в м. Києві та в м. Саки Кримської області.

6. Раді колгоспів Української РСР активізувати роботу по організації будівництва міжколгоспних будинків-інтернатів для престарілих колгоспників та колгоспників-інвалідів за рахунок коштів колгоспів, як це передбачено постановою Ради Міністрів СРСР від 13 листопада 1967 р. № ІОЗІ.

7. Міністерству соціального забезпечення УРСР протягом 1976–1980 років здійснити реконструкцію підприємств протезної промисловості згідно з додатком № 3.

8. Дозволити Міністерству соціального забезпечення УРСР розробити за рахунок коштів Українського товариства сліпих і Українського товариства глухих проектно-кошторисну документацію на будівництво в республіці комплексу центру відновлюваного лікування інвалідів.

9. Держплану УРСР передбачити в народногосподарських планах на 1976–1980 роки виділення:

а) Міністерству соціального забезпечення УРСР:

— капіталовкладень на будівництво і введення в дію будинків-інтернатів для інвалідів згідно з додатком № І, виходячи з вартості одного місця в середньому 3,5 тис. крб.;

— капіталовкладень на реконструкцію підприємств протезної промисловості, визначених у додатку № 3;

— капіталовкладень та лімітів проектно-розвідувальних робіт для виготовлення проектно-кошторисної документації центру відновлюваного лікування інвалідів та початку його будівництва в 1979 році;

— капіталовкладень на завершення будівництва Трускавецького санаторію для інвалідів війни і праці;

— капіталовкладень для дольової участі в будівництві жилої площі і гуртожитку для постійно діючих курсів Міністерства в м. Києві на 150 місць в обсязі 300 тис. крб. щороку;

— лімітів і капіталовкладень на проектно-розвідувальні роботи в обсягах і в строки, які забезпечать будівництво об'єктів, передбачених цією постановою;

— лімітів на меблі, необхідні для задоволення потреб в них установ соціального забезпечення;

— автомобілів і автобусів у кількості, яка забезпечить потреби підприємств і установ Міністерства в автотранспорті;

— в 1975 році автотранспорту згідно з додатком № 4;

б) об'єктам, зазначеним у додатку № 2, та Київському міськвиконкому цільові капіталовкладення на спорудження центрів по нарахуванню і виплаті пенсій за рахунок централізованих капіталовкладень, що виділяються на будівництво об'єктів невиробничого призначення.

10. Держбуду УРСР за замовленням Міністерства соціального забезпечення УРСР і об'єктам забезпечити виготовлення проектно-кошторисної документації на будівництво об'єктів, передбачених цією постановою.

11. Держплану УРСР і Головпостачу УРСР за замовленням Міністерства соціального забезпечення УРСР виділяти для підприємств протезної промисловості технологічне обладнання, а також передбачати розміщення замовлень на виготовлення і поставку нестандартного обладнання.

12. Держплану УРСР і Міністерству соціального забезпечення УРСР в установленому порядку внести пропозиції щодо організації в республіці науково-дослідного інституту протезування і протезобудування на базі Харківського науково-дослідного інституту експертизи працездатності інвалідів.

13. Зобов'язати виконкоми Вінницької, Ворошиловградської, Дніпропетровської, Донецької, Кримської, Львівської, Одеської, Полтавської, Харківської обласних та Київської міської Рад депутатів трудящих виділяти в 1976—1980 роках для працівників підприємств протезної промисловості живу площу по 100 кв. метрів щороку.

14. Українській Республіканській Раді Професійних Спілок:

— вирішити питання про збільшення в наступні роки кількості санаторних путівок для надання інвалідам Великої Вітчизняної війни;

— виділяти Міністерству соціального забезпечення УРСР та Міністерству охорони здоров'я УРСР путівки в санаторії, пансіонати і будинки відпочинку у відповідності з коштами, що передбачаються на цю мету в бюджеті, в межах плану, затвердженого ВЦРПС.

15. Міністерству побутового обслуговування населення УРСР, Міністерству комунального господарства УРСР, Міністерству торгівлі УРСР, Міністерству зв'язку УРСР, Укоопспілці разом з Міністерством соціального забезпечення УРСР розробити і здійснити заходи по розширенню послуг на дому інвалідам війни та праці.

Міністерству автомобільного транспорту УРСР забезпечити своєчасний і якісний ремонт автомобілів і моторних колясок, що знаходяться у користуванні інвалідів.

16. Враховуючи важливе соціально-політичне значення постійної турботи Партії і Уряду про інвалідів Великої Вітчизняної війни

та інвалідів праці, покласти особисту відповідальність за виконання цієї постанови на Міністра соціального забезпечення УРСР т. Федорова О. Ф., Міністра охорони здоров'я УРСР т. Братуся В. Д., міністрів будівельних міністерств тт. Лубенця Г. К., Арешковича В. Д., Єсипенка П. Є., на голову Укрміжколгоспбуду т. Колотія М. П., начальника Головкиївміськбуду т. Огаркова В. І., а також на перших секретарів обкомів Компартії України та голів облвиконкомів.

17. Обкомам Компартії України, виконкомам обласних Рад депутатів трудящих, Держплану УРСР, Міністерству соціального забезпечення УРСР, Міністерству охорони здоров'я УРСР, Міністерству автомобільного транспорту УРСР, Міністерству побутового обслуговування населення УРСР, Міністерству торгівлі УРСР, керівникам будівельних міністерств і відомств УРСР про вжиті заходи по виконанню цієї постанови доповісти ЦК Компартії України і Раді Міністрів УРСР в листопаді 1975–1976 років.

Секретар Центрального Комітету Компартії України В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
Голова Ради Міністрів Української РСР О. ЛЯШКО

№ 60

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС
ПРО НАГОРОДЖЕННЯ ГАЗЕТИ «ЗІРКА» ОРДЕНОМ «ЗНАК ПОШАНИ»**

17 грудня 1974 р.

В февралі 1975 года исполняется 50 лет со дня выхода первого номера украинской республиканской пионерской газеты «Зірка», созданной в качестве органа Центрального бюро юных пионеров при ЦК ЛКСМУ.

С февраля 1925 г. по июнь 1941 г. газета издавалась под названием «На зміну». После временного перерыва в годы Великой Отечественной войны в ноябре 1943 года она снова выходит — сначала в освобожденном от фашистов Харькове, а с апреля 1944 года — в Киеве под названием «Зірка», как орган ЦК ЛКСМ Украины и Киевского горкома комсомола. С мая 1958 года газета становится органом ЦК ЛКСМУ и Республиканского Совета Всесоюзной пионерской организации имени В. И. Ленина.

С первых дней своего существования газета выступала заповалой детского коммунистического движения в республике, широко освещала деятельность первых пионерских отрядов, помогала в ликвидации неграмотности, призывала юных ленинцев к борьбе за новую жизнь. Со страниц издания к детям обращались выдающиеся партийные и

государственные деятели — Н. К. Крупская, М. И. Калинин, С. М. Буденный, Г. И. Петровский, герои первых пятилеток, крупные советские ученые, деятели культуры.

В послевоенные годы пионерская газета много внимания уделяет воспитанию подрастающей смены на героических революционных боевых и трудовых традициях КПСС, советского народа и Ленинского комсомола, оказывает помощь педагогическим коллективам, школьным комсомольским и пионерским организациям в формировании у юных ленинцев коммунистического мировоззрения, воспитании у них любви к знаниям, учебе, как высшему гражданскому долгу школьников.

На протяжении 50-летнего существования «Зірка» выступала и выступает коллективным вожаком юных ленинцев, зажигает их на большие и увлекательные дела. По инициативе редакции проводились различные массовые мероприятия, в которых активно участвовали пионеры республики.

«Зірка» тесно связана с широким пионерским активом. За последние пять лет редакция получила свыше 130 тысяч писем от детей. Тираж издания составляет в настоящее время 2 миллиона 376 тысяч экземпляров.

ЦК Компартии Украины просит рассмотреть вопрос о награждении газеты «Зірка» орденом «Знак Почета» за плодотворную работу по коммунистическому воспитанию подрастающего поколения в духе ленинских заветов, активное участие в развитии пионерского движения и в связи с 50-летием со дня выхода первого номера.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. І023. — Арк. 45—46.

№ 61

ЗРОБИТИ БІЛЬШЕ І КРАЩЕ

СТАТТЯ ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО У ГАЗЕТІ «ПРАВДА УКРАЇНИ»

9 січня 1975 р.

Наша страна вступила в новый 1975 год — завершающий год пятилетки. Уже открыт счет его трудовым победам. Дают продукцию новые предприятия. С конвейеров идут новые виды продукции. Закладываются новые стройки. А тысячи и тысячи людей живут в новых домах, на новых улицах, в новых поселках и городах.

Каждая советская семья ощутила прибавку к своему бюджету, потому что минувшее после XXIV съезда КПСС время отмечено

существенным ростом заработной платы, пособий и пенсий. Достаточно сказать, что в нашей республике национальный доход увеличился за четыре года пятилетия на 25,4, а реальные доходы на душу населения — почти на 18 процентов. Выплаты и льготы из общественных фондов потребления составили в 1974 году 15,2 миллиарда рублей — рост по сравнению с 1970 годом почти на 29 процентов.

Советский человек воочию видит, что жизнь становится все более обеспеченной материально, все более содержательной духовно. Возникает все больше возможностей для реализации нашей высшей программной цели — более полного удовлетворения разумных потребностей, гармонического и всестороннего развития личности.

Все, что мы имеем сегодня и чего достигнем завтра, — результат последовательного и плодотворного осуществления Ленинской генеральной линии партии, самоотверженного труда героического рабочего класса, славного колхозного крестьянства, народной интеллигенции. Это убедительно подтвердило и минувшее четырехлетие, главный политический итог которого состоит в том, что обеспечено динамичное развитие всего народного хозяйства, сделан большой шаг вперед в создании материально-технической базы коммунизма.

Весомы результаты также в осуществлении внешнеполитических задач, поставленных XXIV съездом партии. Целеустремленное воплощение в жизнь советской Программы мира, несомненно, принесло разрядку международной напряженности. Вот уже 30 лет над нами мирное небо — это величайшее завоевание нашей партии, нашего народа.

Как часть единого народнохозяйственного комплекса страны, высокими темпами и устойчиво развивается экономика нашей республики. Недавно вступила в строй крупнейшая в мире девятая доменная печь в Кривом Роге. Она сооружалась всего два с половиной года. А чугуна будет давать 4 миллиона тонн в год. Прославили себя выдающимися достижениями украинские хлеборобы. Несмотря на сложнейшие погодные условия, вот уже два года подряд они засыпают в закрома Родины по миллиарду пудов хлеба, обеспечивая потребности хозяйств и значительно перевыполняя планы заготовок продуктов животноводства. Все это плоды героических усилий наших замечательных людей. Свыше двух тысяч трудовых коллективов, девяносто пять тысяч рабочих и колхозников уже рапортовали о выполнении своих пятилетних заданий. Честь им и хвала!

Республике предстояло за четыре года увеличить выпуск промышленной продукции на 30,9 процента, а есть — 32 процента. Сверх плана реализовано продукции на 5,5 миллиарда рублей. Капитальные вложения в народное хозяйство составили 62 млрд. рублей — на 4 млрд. больше, чем за всю восьмью пятилетку. Сооружено и введено

в строй более 250 новых крупных промышленных предприятий и комплексов. Вот с какого высокого уровня стартует республика в завершающий год пятилетки.

Верная ленинскому завету — идти дальше, добиваться большего — партия зовет нас вперед. Декабрьский (1974 г.) Пленум ЦК КПСС определил задачи, которые предстоит решать в нынешнем году. Обращение Центрального Комитета КПСС к партии, к советскому народу указывает реальные пути выполнения и перевыполнения заданий встречных планов, социалистических обязательств. «В 1975 году, — подчеркнул на Пленуме ЦК товарищ Л. И. Брежнев, — перед страной стоят задачи, имеющие огромное экономическое, политическое и международное значение. Надо поднять всю партию, весь народ на их решение, воодушевить партийный актив, добиться того, чтобы борьба за выполнение и перевыполнение пятилетнего плана стала глубоко внутренней, личной потребностью каждого коммуниста, каждого труженика».

Задания, намеченные в народнохозяйственном плане и бюджете СССР на 1975 год, в разработанных в соответствии с ними плане и бюджете нашей республики ответственные, напряженные, но реальные. На Украине предусматриваются несколько более высокие темпы роста промышленности (на 7 процентов), чем в целом по стране (на 6,7 процента). При этом, если производство средств производства должно увеличиться на 6,7 процента, то производство предметов потребления — на 8 процентов. Объем сельскохозяйственного производства предстоит увеличить на 4,6 процента.

Завершающий год должен стать годом высокой эффективности производства, высокого качества всей нашей работы. Так, производительность труда предстоит поднять на 6,4 процента, в результате чего предусматривается, получить 92 процента прироста промышленной продукции, весь прирост сельскохозяйственной продукции и строительно-монтажных работ. Причем, повышение производительности общественного труда только на I процент равнозначно дополнительному увеличению национального дохода в республике на полмиллиарда рублей.

Перспективы нашего долгосрочного развития требуют, чтобы даже эти нелегкие задания 1975 года рассматривались не как максимальные, а как минимальные. А борьба за их перевыполнение должна стать нормой для всех без исключения партийных организаций, для каждого трудового коллектива, для каждого труженика.

Поднять партийную организацию республики, всех трудящихся Украины на выполнение и перевыполнение плановых заданий — такая, стало быть, главнейшая задача. Как ее решать? Декабрьский Пленум ЦК КПСС дал четкие, научно обоснованные рекомендации.

Есть два основных рычага, которые, помогут поднять на новую

ступень все экономическое строительство. Это, во-первых, ускорение научно-технического прогресса; во-вторых, совершенствование механизма и методов хозяйствования.

У нас на Украине, как и во всей стране, есть огромные хозяйственные и политические возможности, чтобы привести действие эти рычаги, чтобы подняться на новый, высший уровень работы.

Наши хозяйственные возможности — это, прежде всего, возросшая экономическая мощь республики. Это наш богатейший опыт. Это наши замечательные кадры. Взять те же проблемы научно-технического прогресса. За четыре года в нашей республике на разработку и внедрение новой техники израсходовано 3,5 млрд. рублей, на 40 процентов больше, чем за такое же время в минувшей пятилетке. Создано и освоено более 4 тысяч новых, совершенных машин, механизмов и материалов. Комплексно механизировано и автоматизировано около 5 тысяч цехов, участков и предприятий.

Но всюду ли по достоинству ценят фактор технического прогресса? К сожалению, планы внедрения новой техники на ряде предприятий еще не выполняются. Некоторые изобретения и открытия остаются втуне. И, видимо, было бы не правильно винить в этом только производителей. Иные научные исследования и конструкторские разработки недостаточно эффективны, не всегда отвечают современным требованиям.

Важно подчеркнуть, что, внедряя новейшие виды техники и технологии, следует не упускать из виду и лучшее использование уже существующих, испытанных на практике. При таком подходе мы, наверное, давно бы уже справились с механизацией, скажем, подъемно-транспортных и других подсобных работ, которая имеет важнейшее и экономическое, и социальное значение.

Говоря о втором главном рычаге — совершенствовании механизма и методов хозяйствования, — важно подчеркнуть необходимость последовательного и вдумчивого осуществления намеченных партией мер по внедрению двух- и трехзвенной системы управления промышленностью, по созданию производственных и научно-производственных объединений, переводу сельскохозяйственного производства на индустриальную основу, его специализации, концентрации и межхозяйственной кооперации.

Особое значение в методах хозяйствования при нынешних огромных масштабах производства приобретают экономия и бережливость. В 1975 году в республике будет произведено 195,2 миллиарда киловатт-часов электроэнергии, 37,7 миллиона тонн готового проката черных металлов, 219 миллионов тонн угля, 17,1 миллиона тонн минеральных удобрений — таковы некоторые важнейшие показатели нашего роста. И мы призваны работать так, чтобы ни один грамм

из этих богатств, ни одна крупица человеческого труда не пропали зря, не были безвозвратно поглощены бесхозяйственностью, бюрократизмом, расточительством, недисциплинированностью, формальным подходом к делу. Ведь, снижение материальных затрат в общественном секторе производства только на I процент позволит дополнительно увеличить объем национального дохода в республике на 800 миллионов рублей.

Могучий резерв повышения эффективности труда — правильное использование производственных фондов. Достаточно сказать, что повышение фондоотдачи в промышленности республики лишь на одну копейку с рубля производственных фондов приносит экономию 300 миллионов рублей. На Украине только за четыре года пятилетки производственные фонды обновились почти на 36 процентов. У нас есть в этом отношении прекрасные образцы. Скажем, одобренный ЦК КПСС опыт Белоцерковского шинного завода, коллектив которого досрочно освоил проектные мощности. Но нельзя закрывать глаза и на то, что на ряде предприятий производственные фонды все еще используются неудовлетворительно. Из-за этого мы в республике ежегодно много теряем.

В условиях интенсификации и роста производства особое значение приобретает строжайшее соблюдение плановой дисциплины. Речь идет, прежде всего, о том, чтобы добиться выполнения плана каждым предприятием. Однако и в прошлом году на Украине были еще предприятия, которые не справились с плановыми заданиями. Нередко нарушаются и договоры о поставках продукции. А ведь порой невыполнение поставок в срок всего одним предприятием нарушает производственный ритм на десятках других. Хозяйственный договор повсеместно и на деле должен стать законом. С нынешнего года размер поощрительных фондов будет прямо зависеть от выполнения заказов по конкретному договору и по виду продукции.

Поистине безграничны и наши политические возможности повышения эффективности и качества работы во всех отраслях. В первую очередь, это дальнейшее улучшение всей политической, идейно-воспитательной деятельности парторганизаций. Обсуждение этих вопросов на майском (1971 г.) Пленуме ЦК Компартии Украины уже приносят плоды. Повсеместно усиливается внимание к качественным факторам в идеологической работе, повышается ее действенность. Важнейшая задача сейчас — организовать широкую пропаганду решений декабрьского Пленума ЦК КПСС, Обращения ЦК КПСС к партии, к советскому народу. Каждый труженик должен ясно представлять задачи народнохозяйственного плана и свое место в борьбе за их выполнение.

XXIV съезд КПСС подчеркнул, что повышение руководящей роли партии в жизни общества требует дальнейшего организационно-политического

укрепления партийных организаций. Ныне в Компартии Украины 63,4 тысячи первичных парторганизаций, которые объединяют более 2,5 миллиона коммунистов. Партийные организации стали предметнее заниматься коренными вопросами развития экономики, науки и культуры, все авторитетней их слово в решении социальных проблем, все глубже понимание роли политического вожака коллектива.

Повышению боевитости первичных парторганизаций во многом способствовал обмен партийных документов. Сейчас важно закрепить оправдавшие себя в ходе обмена формы: индивидуальной работы с коммунистами — собеседования, ответы и сообщения о выполнении требований Устава КПСС, партийных поручений.

И все же, как показали недавние отчеты и выборы, не все еще первичные парторганизации на высоте положения. Иногда сказываются недостатки в организации и проверке выполнения партийных решений. Резко критиковали коммунисты те партийные комитеты, в решениях которых повторяются все те же «усилить», «повысить», «укрепить», а положение не меняется. Нужно повсеместно создавать атмосферу деловитости и принципиальности, нетерпимого отношения к болтунам и обещалкиным, решительнее укреплять партийную дисциплину и персональную ответственность за порученное дело.

Повышение авангардной роли коммунистов, боевитости парторганизаций немислимо без развития критики и самокритики. «Критика составляет долг революционера», — говорил В. И. Ленин. Однако не секрет, что не перевелись еще люди, которые, ратуя за критику на словах, на деле от нее отмахиваются, а то и встречают ее в штыки. Чуткость к критическим замечаниям, к письмам и сигналам трудящихся — это черта ленинского стиля работы, которую мы призваны всячески утверждать.

Повышение эффективности и улучшение качественных показателей в экономике, как подчеркнул декабрьский (1974 г.) Пленум ЦК КПСС, неразрывно связаны с поиском новых подходов и новых решений. Только так можно вырваться из плена инерции, ликвидировать «узкие места», которые сдерживают наше движение. А вести этот поиск — значит, прежде всего, совершенствовать формы и методы руководства, утверждать подлинно партийный стиль работы во всех звеньях народного хозяйства, решительно выступать против ведомственности и местничества. Сдвиги здесь налицо. В работе партийных комитетов повышается конкретность, они сосредоточивают свое внимание на крупных перспективных вопросах. Причем решают их, как правило, присущими партийным органам, методами. В качестве примера можно сослаться на деятельность Христиновского райкома партии Черкасской области, Запорожского горкома, Днепропетровского обкома и многих других партийных комитетов.

И все же, сколько энергии отдельных работников по-прежнему тратится не на организацию дела, а на ненужные бумаготворчество и заседательскую суетню. Не одно решение приняли за последние годы Черниговский обком и горком партии по поводу неудовлетворительной работы камвольно-суконного комбината. А на комбинате дела поправляются все еще медленно. Причина в том, что эти в целом-то хорошие решения не подкрепляются в полную меру практической работой по их осуществлению.

Чем сложнее и многогранней хозяйство, тем четче должно быть организовано взаимодействие всех его звеньев, тем нетерпимей дублирование и подмена. А между тем по-прежнему иные партийные комитеты выполняют хозяйственные и даже административно-распорядительные функции. Руководитель такого парткома порою и сам перестает, как говорится, за деревьями видеть лес, и порождает безответственность у хозяйственников, которые свыкаются с мыслью, что их, мол, дело — только докладывать и сигнализировать, а не решать.

Предстоящие сложные задачи требуют и качественно: нового отношения к внедрению передового опыта. Мало добиться того, чтобы новшество, появившееся в одном цехе, было перенесено в другой. Нужно смотреть шире: а каковы достижения на соседнем предприятии, в другом городе, в другой республике? Несомненно, заслуживает поддержки то, что львовские автобусостроители берут на вооружение лучшие приемы труда у своих коллег из Ульяновска, обмениваются опытом металлургии «Запорожстали» и Магнитки. Все сильнее проявляется интерес не только к производственному, а и к партийному опыту; изучаются и внедряются наиболее эффективные методы организаторской, идеологической работы.

Только вот что беспокоит: от изучения до внедрения нередко все еще большая дистанция. На той же «Запорожстали», например, накоплен замечательный опыт реконструкции предприятия. С интересом изучали его делегации многих родственных предприятий. Изучали, восхищались, а затем некоторые положили в долгий ящик. Разве это по-хозяйски? Надо строго спрашивать с тех, кто не соблюдает ленинского требования об обязательности внедрения всего лучшего, что рождено соревнованием.

Реализовать наши политические возможности — значит направить социалистическое соревнование к тому, чтобы промышленность республики выполнила Директивы XXIV съезда КПСС по росту объема промышленного производства досрочно — в сентябре, чтобы труженники села взяли новые высоты, чтобы мы достигли новых успехов в развитии науки, культуры, в повышении благосостояния народа.

Мы накануне большой исторической даты — 30-летия Победы в Великой Отечественной войне. Празднование этого юбилея должно

вылиться в яркую демонстрацию чувств советского патриотизма и социалистического интернационализма, способствовать новому размаху социалистического соревнования.

1975 год — год практической подготовки к очередному, XXV съезду КПСС. Несомненно, это будет славное, хотя и нелегкое время. Ведь предстоит подтянуть все отстающие участки, доделать недоделанное, исправить упущенное. С высоких позиций подготовки к съезду надо оценивать работу каждого коллектива, а это налагает особую ответственность на его цементирующее ядро — партийные организации. Нет сомнения, что коммунисты, все трудящиеся Украины приложат все усилия, чтобы выполнить исторические решения XXIV съезда КПСС, внести весомый вклад в укрепление могущества нашей Родины.

Правда Украины. — 1975. — 9 января. — С. 2.

№ 62

**ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР
«ПРО СПОРУДЖЕННЯ ПАМ'ЯТНИКІВ НА ЧЕШТЬ ГЕРОЇЧНОГО ПОДВИГУ
РАДЯНСЬКОГО НАРОДУ У ВЕЛИКІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ВІЙНІ 1941—1945 РР.»
14 лютого 1975 р.**

З метою увічнення видатних бойових і трудових перемог радянського народу в роки Великої Вітчизняної війни 1941—1945 рр. Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР постановляють:

І. Прийняти пропозиції обкомів Компартії України і виконкомів обласних рад депутатів трудящих про спорудження:

— монументів Вічної Слави в м. Вінниці, Запоріжжі, Івано-Франківську, Луцьку, Ровно, Сімферополі, Сумах, Ужгороді, Хмельницькому, Житомирі (реконструкцію існуючого обеліска Слави);

— пам'ятників на честь перемоги радянських військ:

у Львівсько-Сандомирській бойовій операції в м. Броди Львівської області;

у Березнегувато-Снігурівській бойовій операції в м. Снігурівці Миколаївської області;

у Карпатсько-Ужгородській бойовій операції на Верецькому перевалі між Львівською і Закарпатською областями;

— меморіалу Слави радянським воїнам, партизанам і підпільникам в м. Чернігові;

— меморіалу на честь героїчного подвигу комсомольсько-молодіжного підпілля в с. Кримці Первомайського району Миколаївської області;

— пам'ятника на честь героїчного подвигу політпрацівників Радянської армії (подвиг політрука О. Г. Єременка) в селищі Слов'яносербську Ворошиловградської області;

— пам'ятника на честь героїчного опору населення німецько-фашистським загарбникам в м. Коржівці Чернігівської області.

Секретар Центрального Комітету Компартії України **В. ЩЕРБИЦЬКИЙ**
Голова Ради Міністрів Української РСР **О. ЛЯШКО**

Зібрання постанов уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. — 1975. — № 2. — Ст. 6.

№ 63

**ВИПАДОК ЩЕРБИЦЬКОГО: І РОЯЛИСТ, І КОРОЛЬ
З ДОСЛІДЖЕННЯ ЦРУ «НАЦІОНАЛІЗМ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ»**

1 серпня 1975 р.

Цілком таємно

Перший секретар Щербицький не робив нічого, що б заплямувало його репутацію «людини Брежнєва в Україні». Він проводив вибіркові чистки в українських кадрах, завдавав серйозних ударів українському націоналістичному інакомисленню і з ентузіазмом підтримував політику Брежнєва. Хоча він не підлегувався подібно деяким лідерам Центральної Азії, він виказував потрібний рівень публічних вихвалень своєму шефу і підкреслював, що українська партія чекає від Москви доленосних вказівок.

Невдовзі після приходу до влади в Україні у травні 1972 року, Щербицький почав стримувати зростання української партії, число членів котрої зростало зі швидкістю, що могла занепокоїти Брежнєва. З 1966 по 1972 рік українська партія зростала швидше, ніж партія у Союзі в цілому. В 1972 році кількість українських партійців знизилася на 2,2 відсотки, в той час, як чисельність всесоюзної партії зросла на 1,3 відсотки.

Щербицький також зробив кроки для укріплення своїх позицій в центральних органах України. Під час перебування Щербицького на посаді українське Політбюро було поповнене трьома членами і чотирма кандидатами в члени. У розширеному Політбюро секретаріат партії мав більше представників, ніж уряд. У Політбюро Шелеста, коли Щербицький був прем'єр-міністром, це було навпаки.

Щонайменше завдяки чисельній перевазі в керівних органах, Донецька фракція була посилена. Олександр Ляшко, лідер Донецької групи, обійняв посаду Голови Ради Міністрів, звільнену

Щербицьким. Його фракція представлена в Політбюро чотирма членами – Ляшко, Володимир Дегтярьов, Олексій Титаренко і Віталій Сологуб, і двома кандидатами в члени – Володимир Цибулько та Яків Погребняк, а в Секретаріаті – Титаренком і Погребняком. В ЦК КПУ, обраному 1971 року, Донецька партійна організація була представлена 14 членами з загальних 148.

Дніпропетровська фракція представлена в Політбюро Щербицьким, Олексієм Ватченком, і, вірогідно, Іваном Грушецьким. Ващенко, представник Харкова, який діяв як союзник Брежнєва, був переведений з посади першого секретаря Харкова на посаду першого заступника Голови Ради Міністрів зі збереженням членства в Політбюро. Поміж кандидатів у члени, Віталій Федорчук і Валентин Маланчук – союзники Брежнєва, а Маланчук як і Щербицький, член Секретаріату. В Центральному Комітеті КПУ, обраному в 1971 році, Дніпропетровськ та Запоріжжя представлені 13 членами.

ПОЛІТБЮРО КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

Члени

*БОРИСЕНКО Микола Михайлович
ВАТЧЕНКО Олексій Федосійович

Посади

секретар ЦК КПУ
перший секретар
Дніпропетровського
обкому партії

ВАЩЕНКО Григорій Іванович

перший заступник голови Ради
Міністрів УРСР

*ГРУШЕЦЬКИЙ Іван Самійлович

голова Президії Верховної Ради
УРСР

ДЕГТЯРЬОВ Володимир Іванович

перший секретар Донецького
обкому партії

КАЛЬЧЕНКО Никифор Тимофійович

перший заступник голови Ради
Міністрів УРСР

ЛУТАК Іван Кіндратійович

другий секретар ЦК КПУ

ЛЯШКО Олександр Павлович

голова Ради Міністрів УРСР

*СОЛОГУБ Віталій Олексійович

голова Ради профспілок УРСР

ТИТАРЕНКО Олексій Антонович

секретар ЦК КПУ

ЩЕРБИЦЬКИЙ Володимир Васильович

перший секретар ЦК КПУ,
член Політбюро ЦК КПРС

Кандидати в члени

Посади

*МАЛАНЧУК Валентин Юхимович

секретар ЦК КПУ

ПОГРЕБНЯК Яків Петрович

секретар ЦК КПУ

*СОКОЛОВ Іван Захарович

перший секретар
Харківського обкому
партії

*ФЕДОРЧУК Віталій Васильович

голова КДБ УРСР

*ЦИБУЛЬКО Володимир
 Михайлович

перший секретар
 Київського обкому партії

*Обрані 19 травня 1972 р.

Колишні твердині Підгорного і Шелеста було зруйновано. В 1971 році число представників Харкова і Києва в українському Центральному комітеті скоротилося до шести по кожному місту. Никифор Кальченко – єдиний член «старої гвардії» Підгорного, що залишився в Політбюро; зараз він, мабуть, є лише трішки більше, ніж номінальна фігура. Єдиний імовірний союзник Шелеста в Політбюро – Іван Лутак, котрий працював з Шелестом в Києві в п'ятдесятих роках, а потім як його заступник в ЦК КПУ. На відміну від Ляшка, в нього немає сильної бази підтримки за географічною ознакою, але він обіймає важливу посаду другого секретаря ЦК КПУ. Щербицький, певно, був би радий позбутися його.

Склад партійного керівництва на рівні областей також змінюється. З приходом Щербицького в десятки з двадцяти п'яти українських обкомів змінилися перші секретарі. Більшість з них були усунені протягом перших півтора років перебування Щербицького на посаді, а деяким поставлено в провину «недоліки» в роботі. На додачу, багато областей втратили інших секретарів. Обкоми Херсона, Полтави та Ворошиловграда, як і Київський міськком, зазнали повномасштабних чисток. Львів, Чернівці та Одеса також зазнали важких втрат. Багато з усунутих керівників мали зв'язки з Шелестом чи Підгорним.

Щербицький також зробив кроки щодо посилення свого контролю над партійною організацією столиці. Він критикував діяльність Київської партійної організації і починаючи з січня 1972 року всіх партійних секретарів Київського міськкому за винятком першого секретаря Олександра Ботвина було замінено. Крім того, в травні 1975 року Щербицький відокремив Київську міську партійну організацію від обласної і підпорядкував її безпосередньо ЦК КПУ. З відокремленням міської організації, обласна організація стала «охвістям». Втративши більшу половину своїх членів, обласна партійна організація стала меншою за організації принаймні шести областей України. Статус Києва зараз буде схожим на Московську міську організацію, яка більша за обласну партійну організацію і не підпорядковується їй. Такі зміни віщували недобре для політичної долі Володимира Цибулька, першого секретаря Київського обкому і донецького протеже Ляшка, політична позиція Ботвина також хитка. Хоча Ботвин, імовірно, не може бути звинуваченим в ідеологічній недбалості, оскільки раніше грав активну роль в запобіганні поширенню чеської «хвороби», він має кар'єрні

зв'язки з Шелестом. Ботвин, як і Шелест, виріс в Харківській партійній організації і працював під керівництвом Шелеста в Київському обкомі.

Щонайменше шість з усунених перших секретарів обкомів було замінено не висуванцями з тих самих областей (такої політики зазвичай дотримувалися за часів Брежнєва), а представниками інших областей. Тому не дивно, що багато з цих новопризначенців були вихідцями з Дніпропетровщини чи прийшли з апарату Центрального Комітету Щербицького. Федір Моргун, новий перший секретар на Полтавщині, вочевидь є протеже Брежнєва, навчався в Дніпропетровську і працював з Брежнєвим у Казахстані. Віктор Добрик, котрий обійняв посаду на Львівщині, був першим секретарем Дніпродзержинського міськкому і багаторічним підлабузником Брежнєва.

Декілька новопризначених керівників були вельми активні в кампаніях проти націоналістичних дисидентів. Добрика в 1969 році направили до Івано-Франківська як спеціального уповноваженого з залагоджування конфліктів, тепер він перебрався до Львова під час розпалу в місті антиросійських демонстрацій. Іван Мозговий, котрого направили до Херсона, і Володимир Дикусаров, відправлений до Чернівців, раніше працювали заступниками першого секретаря Закарпатської парторганізації Ільницького. Ільницький став відомим під час чеської кризи своєю безжальною боротьбою з дисидентами.

З-поміж нинішніх перших секретарів обкомів лише двоє є протеже Шелеста. Це секретарі відносно малозначущих Хмельницького і Кіровоградського обкомів.

Центральний український ідеологічний апарат зазнав навіть більш жорсткої чистки. Ключовий крок було зроблено в жовтні 1972 р., коли Овчаренко був замінений Маланчуком, котрий під час роботи секретарем з ідеології у Львові зробив кар'єру як жорсткий борець з дисидентством. З 1967 року на посаді заступника міністра освіти він завойовував репутацію русифікатора своїми численними працями, що звеличували переваги «дружби народів». Маланчук і Щербицький змінили склад відділів ідеології і культури ЦК КПУ. Інші культурні інституції і органи, як і декілька інститутів Української Академії наук, також зазнали чисток.

ВАЖЛИВІ ПОСАДИ В КУЛЬТУРІ ТА ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ, НА КОТРИ ПІСЛЯ 1972 РОКУ БУЛО ПРИЗНАЧЕНО НОВИХ ОСІБ

Голова відділу пропаганди Центрального комітету

Голова відділу наукових та освітніх установ Центрального комітету

Голова відділу партійно-організаційної роботи Центрального комітету

Голова відділу культури Центрального комітету
 Головний редактор, «Комуніст України»
 Головний редактор, «Літературна Україна»
 Головний редактор, видавництво «Радянський письменник»
 Голова Державного комітету з кінематографії
 Міністр вищої і середньої спеціальної освіти
 Голова Спілки письменників
 Перший секретар комсомолу
 Ректор Вищої партійної школи

КДБ був вихоплений з рук Шелеста влітку 1970 року, коли КДБ СРСР, твердячи Брежнєва, нав'язав Шелесту Федорчука. Виходець з Харкова Віталій Нікітченко очолював український КДБ з моменту його заснування в 1954 р. Такий тривалий термін перебування на посаді свідчить про те, що він був професіоналом, котрий тримався на відстані від політичної боротьби і не знаходився під протекцією вищого керівника, скажімо, Підгорного. Він неодноразово помічався в поблажливості по відношенню до дисидентів. На відміну від нього, Федорчук прийшов не з українського апарату, хоча і є етнічним українцем. Ветеран служби в апараті безпеки Берії, він близький до васалів Брежнєва в центральному КДБ і, можливо, має деякі повноваження незалежно від Щербицького. Певно, що Федорчук приїхав в Україну з мандатом на виявлення націоналістичних дисидентів.

Щербицький спрямував свій оновлений апарат на масштабну кампанію проти дисидентів. Було докладено значних зусиль для поліпшення ідеологічного виховання молоді, а обласні ідеологічні конференції підхльостували кадри до дії. Основною мішенню цієї кампанії був Львів. Було інсценовано два сенсаційні судові процеси проти туристів, обвинувачених в тому, що вони були прислані до України як агітатори емігрантської організації українських націоналістів. Арешти і звільнення посіяли сум'яття в Львівському університеті. Режим досяг успіхів в умовлянні кількох відомих дисидентів публічно покаятися в своїх помилках, поміж них – Іван Дзюба і Зіна Франко, онучка видатного українського поета-націоналіста і захисника української культури Івана Франка. Багато інших дисидентів були змушені піти у підпілля. Наступ пішов настільки далеко, що прислана з центру комісія, як повідомляють, неодноразово утримувала Маланчука від того, щоб він йшов напролом у запланованих судових переслідуваннях у Львові.

Щербицький також виказував повагу до «колосальної історичної ролі» великоросів. Типовою в цьому сенсі була опублікована в березні 1974 року стаття в «Комуністі України», яка засуджувала покидьків націоналістичної еміграції за наклепи на «високу духовну

гідність російської людини». Автор статті пишномовно пише про чесноти «російської людини» і приходять до висновку: «той, хто кривдить російських людей, кривдить всіх радянських людей».

Щербицький написав передову статтю з національних відносин для грудневого 1974 року випуску «Комуніста». В статті не прослідковується явних відхилень від політики Брежнєва, окреслений на святкуванні п'ятдесятої річниці, але в процесі розширення деяких висловлювань Брежнєва вони були дещо пом'якшені і виражали поважливе відношення до національностей.

Можливо, Щербицький намагається розширити базу своєї особистої популярності, відсторонючись від жорсткої позиції стосовно національних прагнень. Зі своєю головною слабкістю, Щербицький просувається як «прибулець» в Політбюро, часто пише про економічні питання і проблеми національностей, але тут немає жодних ознак розбіжностей між Брежнєвим та Щербицьким. Більш спокійний тон статті Щербицького може відображати прагнення Брежнєва уповільнити програму русифікації, а не якісь дії Щербицького з відмежування від політики Брежнєва.

Навіть якщо б Щербицький був так налаштований, скоріш за все, для нього було б політично не вигідно дотримуватися терпимого ставлення до невдоволення національностей. Величезна перевага Щербицького як кандидата на мантию Брежнєва, скоріш за все, його тісні зв'язки з Україною. У боротьбі за наступництво він мабуть здасть назад для того, щоб довести свою лояльність Брежнєву і його ідеологічній чистоті з питання прав національностей.

Архів ЦРУ. — Номер документа: CIA-RDP86T00608R000600I70005-4.—
Доступ: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP86T00608R000600I70005-4.pdf>. — Р. 33–38.

№ 64

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС
ПРО ВІДГУКИ НА ПРОМОВУ Л. І. БРЕЖНЄВА НА НАРАДІ З БЕЗПЕКИ ТА
СПІВРОБІТНИЦТВА В ЄВРОПІ

1 серпня 1975 р.

Трудящиеся республики с огромным интересом следят за работой заключительного этапа Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе, единодушно рассматривая его как выдающееся историческое событие в жизни народов европейских стран, всего человечества, как новую победу нашей миролюбивой социалистической внешней политики. Рабочие, колхозники, представители интеллигенции

с чувством патриотической гордости отмечают, что созыв этого Сопевания по инициативе СССР и других социалистических стран является убедительным доказательством жизнелюности и реалыной силы ленинских принципов мирного сосуществования государств с различным социальным строем, результатом коренных изменений в соотношении сил в мире в пользу социализма, последовательного претворения в жизнь Центральным Комитетом КПСС, Советским правительством, Политбюро ЦК во главе с товарищем Л. И. Брежневым Программы мира, выработанной XXIV съездом партии.

В центре всеобщего внимания находится яркая, глубоко содержательная речь Генерального секретаря ЦК КПСС товарища Л. И. Брежнева на Сопевании. По единодушному мнению, в ней дан глубокий марксистско-ленинский анализ реалыностей, сложившихся на Европейском континенте после второй мировой войны, происходящей разрядки международной напряженности, освещены жизненно важные пути дальнейшего углубления сотрудничества европейских и других государств после Сопевания на благо своих народов, всех людей Земли. Горячо одобряя и поддерживая все положения речи товарища Л. И. Брежнева, трудящиеся республики расценивают ее как документ, имеющий огромное принципиальное значение для дальнейшего упрочения мира, улучшения взаимопонимания и дружбы между народами, как свидетельство неуклонного стремления КПСС и Советского правительства сделать процесс разрядки необратимым.

Участник Великой Отечественной войны, Герой Советского Союза, писатель Юрий Збанацкий сказал: «Можно быть уверенным, что в эти исторические дни не только в Европе, но и во всем мире немного найдется людей, которые были бы равнодушны к событиям, происходящим в столице Финляндии Хельсинки. С большим вниманием слушал каждый из нас речь главы советской делегации и чувствовал законную гордость за свой народ, за силу и щедрость нашей партии, за ее гуманистическую и последовательно классовую политику. Речь Генерального секретаря ЦК КПСС товарища Л. И. Брежнева была краткой, но исключительно глубокой по содержанию, блестящей по форме. В ней всесторонне подытожена та огромная борьба, которую ведет наша партия, осуществляя ленинскую внешнюю политику. И вместе с тем в ней намечены конкретные планы и задачи на будущее. Глубокие выводы в речи Леонида Ильича основаны на действии, на великой правде жизни, которую отстаивает наша партия и народ. Мы понимаем, что в Хельсинки свершается то, за что Советское государство боролось на протяжении всей своей истории. Свершается то, что должно было свершиться, свершается потому, что иных путей у человечества нет, если оно хочет сохранить жизнь, если оно стремится к счастью и миру на земле».

Бригадир горнорабочих очистного забоя шахты «Красный партизан» комбината «Свердловантрацит» Ворошиловградской области, Герой Социалистического Труда т. Мурзенко В. Г. заявил: «Коллектив шахты живет в эти дни новостями из Хельсинки. Речь Леонида Ильича Брежнева вызвала высокие патриотические чувства у каждого из нас. В ней ясно изложена позиция Советского государства в борьбе за коллективную безопасность в Европе, за укрепление мира на планете. Леонид Ильич еще раз со всей убедительностью подтвердил, что наша партия и правительство ставят во главу угла задачу прекращения гонки вооружений, чтобы разрядку политическую подтвердить разрядкой военной. Это положение выражает чаяния не только советских людей, но и всего прогрессивного человечества. С полным правом мы можем сказать, что речь Леонида Ильича на Совещании достойно продолжает ленинский Декрет о мире».

Заведующий отделом истории дружбы народов Института истории АН УССР доктор исторических наук т. Лихолат А. В. подчеркнул: «Как и все советские люди, я с большим вниманием слушал речь Леонида Ильича. Содержащиеся в ней положения являются замечательным образцом марксистско-ленинского анализа конкретной исторической обстановки, перспектив развития международных отношений, борьбы за мир и безопасность народов коллективными усилиями стран с различным социальным строем. Очень хорошо, что этот анализ сделан на таком представительном форуме. Конкретные предложения, выдвинутые Леонидом Ильичом по прекращению гонки вооружений, углублению разрядки, строгому соблюдению документов Совещания, безусловно, получают широкий международный резонанс и поддержку всех миролюбивых сил. Они убедительно свидетельствуют о том, что мирное наступление социализма успешно продолжается».

С удовлетворением восприняты слова товарища Л. И. Брежнева о том, что Совещание в единогласно согласованном документе определило основные направления и конкретные формы сотрудничества в сфере торгово-экономической, науки и техники, защиты окружающей среда, культуры, образования, контактов между людьми, учреждениями, организациями. Директор Института физики АН УССР, член-корреспондент АН УССР т. Шпак М. Т. заявил: «В своей речи Леонид Ильич Брежнев указал, что разрядка напряженности наполняется конкретным материальным содержанием. Да, это действительно так. Яркий пример тому — успешное выполнение советско-американской программы «Союз—Аполлон». Подписание заключительных документов в Хельсинки еще больше усилит экономическое и научно-техническое сотрудничество между социалистическими и капиталистическими странами, а это чрезвычайно важно, так как без тесного сотрудничества не может быть настоящего взаимопонимания. Вот почему

советские ученые, как и весь наш народ, от всей души желают и успешного завершения работы Совещания, и того, чтобы его документы последовательно проводились в жизнь всеми правительствами».

С большой теплотой рабочие и служащие, труженики села, деятели науки и культуры, молодежь говорят о неутомимой и исключительно плодотворной внешнеполитической деятельности товарища Л. И. Брежнева, его выдающихся качествах партийного и государственного деятеля ленинского типа, о неопределимом вкладе Леонида Ильича в осуществление Программы мира, в упрочение позиций международного социализма, укрепление дела мира во всем мире. С глубоким удовлетворением воспринято то, что этот вклад Генерального секретаря ЦК нашей партии получил достойную оценку и во многих выступлениях на Совещании. Доярка колхоза имени 12-летия Октября Бершадского района Винницкой области т. Майстренко О. П. говорит: «Все мы понимаем, как нелегко сохранить и упрочить мир, сколько для этого требуется усилий. Для достижения этой благородной цели наш ленинский Центральный Комитет, Политбюро ЦК, дорогой Леонид Ильич Брежнев не жалеют сил и труда. Вся их деятельность проникнута заботой о человеке, о том, чтобы наш народ, все люди труда жили в условиях мира и уверенно смотрели и в завтрашний день. Даже на Совещании Леонид Ильич каждую свободную минуту использует для того, чтобы еще и еще раз обсудить жгучие вопросы завтрашнего дня, укрепления всеобщего мира с главами государств. За это от всех тружеников села самое сердечное спасибо Леониду Ильичу. Кланяемся ему все мы низко, до земли».

Об исключительной активности товарища Л. И. Брежнева, его встречах с руководителями делегаций социалистических государств и других стран, представляемых на Совещании, с большой теплотой говорится во многих откликах. При этом особо выделяются встречи товарища Л. И. Брежнева с президентом США Д. Фордом, имеющие, по общему мнению, важнейшее значение для дальнейшего развития положительных процессов в отношениях между нашими странами и углубления разрядки во всем мире.

Поступающие отклики проникнуты оптимизмом, уверенностью в том, что Центральным Комитетом КПСС, Советским правительством будут успешно решаться и другие назревшие международные проблемы, а попытки реакционных сил, в том числе нынешних китайских лидеров, сорвать выполнение достигнутых договоренностей потерпят крах. Трудящиеся выражают непреклонную решимость новыми свершениями на всех участках хозяйственного и культурного строительства и впредь настойчиво крепить экономическое и оборонное могущество социалистической Родины — оплота мира и прогресса на Земле. Характерно в этом отношении высказывание сталевара днепропетровского

металлургического завода имени В. И. Ленина г. Орла Н. Д. «Мы, рабочие, — заявил он, — хорошо понимаем, что созыв Совещания стал возможным, прежде всего, в результате возросшей экономической мощи нашего великого Советского Союза. Дело мира будет тем прочнее и надежнее, чем крепче будет наша экономика, чем успешнее будет развиваться наука, чем скорее будут внедряться в производство достижения научно-технического прогресса. Нашим весомым вкладом в дальнейшее укрепление могущества страны является высокопроизводительный, качественный труд. Я уже выполнил личное пятилетнее задание. В текущем году имею на лицевом счете 873 тонны сверхплановой стали. Вместе с товарищами приложу все усилия, чтобы коллектив нашего цеха и завода успешно выполнил пятилетнее задание, достойно встретил XXV съезд КПСС». Во многих откликах обращается внимание на то, что враги разрядки не сложили оружия, что руководители некоторых капиталистических стран отдельные положения совместно выработанного документа толкуют односторонне, пытаются диктовать другим народам, как они должны устраивать свои внутренние дела. Это требует от всех миролюбивых сил высокой обидительности и настойчивых усилий, чтобы плоды разрядки, материализованные в документах Совещания, не только были сохранены, но и приумножены. Директор Государственного ордена Ленина и ордена Трудового Красного Знамени академического театра оперы и балета УССР им. Т. Г. Шевченко, заслуженный деятель искусств УССР В. Ф. Кулаков сказал: «Подписание заключительных документов в Хельсинки еще больше усилит сотрудничество между странами с различным социальным строем в области культурного обмена. Мы понимаем, что наши идейные противники будут пытаться использовать расширение контактов для протаскивания чуждых нам взглядов, не останавливаясь перед прямыми идеологическими диверсиями. Поэтому свой первый долг работники идеологического фронта видят в том, чтобы усиливать классовое, интернациональное воспитание советских людей, давать решительный отпор любым попыткам представителей Запада заносить в нашу страну духовную отраву».

Оживленно комментируется работа Совещания среди рабочих и специалистов братских социалистических стран, в частности, среди занятых на строительстве газопровода «Оренбург—Западная граница СССР», а также среди иностранных студентов, обучающихся в вузах республики. На территории Новопокровского района Ворошиловградской области, где пройдет нить газопровода, подготовительные работы ведет коллектив рабочих, инженеров и техников «Дирекции строительства энергетических труб» из Польской Народной Республики. Вот что сказал по поводу Совещания директор низовой организации этой фирмы Антонин Заневский: «Мы с огромным интересом

смотрели передачи из Хельсинки, гордимся, что народ Польши совместно с СССР и другими странами социалистического содружества вносит достойный вклад в дело разрядки международной напряженности. Хочется верить, что на этом Совещании будет воплощена в жизнь идея о превращении Европы в континент мира, а это послужит расширению сотрудничества, даст возможность нашим народам еще плодотворнее работать над реализацией планов экономического развития наших государств, изложенных в программах КПСС и ПОРП».

В Черкасской области на сооружении газопровода заняты рабочие и специалисты из Германской Демократической Республики. Вот что заявил по поводу Совещания член СЕПГ, электросварщик Петер Анхайт: «Мы, граждане ГДР, по-особенному чувствуем важность выдающегося события, которое происходит сейчас в жизни народов Европы и нашей Родины. Две минувшие мировые войны начались на европейском континенте. Обе они были связаны с судьбой немецкого народа. Поэтому мы искренне хотим, чтобы Совещание в Хельсинки завершилось успешно. Важнейшим итогом Совещания явится подтверждение всеми его участниками незыблемости существующих в Европе границ. Это целиком отвечает интересам нашей Родины — ГДР, всех стран социалистического содружества».

Аспирант Киевского института инженеров гражданской авиации Сундер Рамасуббу из Индии отметил: «Совещание по безопасности в Европе — закономерный результат усилий, которые были приложены в течение многих лет силами мира, оплотом которых является Советский Союз. Оно волнует не только народы Европы, так как его результаты в определенной степени повлияют и на судьбы других народов, стран третьего мира. Мы верим, что закономерным итогом обеспечения безопасности в Европе будет совместная работа стран Запада и Востока по урегулированию конфликтов в других точках земного шара».

Партийные организации республики развертывают работу по разъяснению значения Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе. В трудовых коллективах состоялись первые массовые читки газет, политинформации, посвященные выступлению товарища Л. И. Брежнева на Совещании, которое с огромным интересом слушали по радио и смотрели по телевидению миллионы тружеников городов и сел.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. II92. — Арк. І4—20.
Опубликовано: Политическое руководство Украины, 1938—1989. — С. 393—397.

№ 65

ЛИСТ ПЕРШИМ СЕКРЕТАРЯМ ОБКОМІВ, МІНІСТРАМ УРСР ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ПОЛІПШЕННЯ РОБОТИ З ПИТАНЬ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗАДОВОЛЕННЯМ ЖИТТЄВИХ ПОТРЕБ ТРУДЯЩИХ

7 серпня 1975 р.

Цілком таємно

Особисто

Политбюро Центрального Комітета Компартии України вважає необхідним звернути увагу секретарей обкомів партії і міністрів на необхідність значительно усилити роботу горкомів, райкомів партії, всіх партійних організацій, советських, хозяйственных і профсоюзних органів по вопросам, связанным с удовлетворением жизненных потребностей трудящихся, которые приобретают сейчас особую актуальность, являются весьма важными.

Факты свидетельствуют о том, что в ряде мест этим вопросам не придается должного значения, допускается поверхностный подход и безответственность. Так, проверка, проведенная на днях по поручению ЦК Компартии Украины Киевским горкомом партии и горисполкомом с участием руководителей предприятий, показала, что в ряде общежитий нет должного порядка, вопросы, от которых зависит нормальная жизнь и настроение людей, своевременно не решаются. Многие руководители предприятий и организаций в общежитиях не бывают годами и положения дел не знают.

Не всегда продуманно, без надлежащей разъяснительной работы в коллективе решаются вопросы, связанные с пересмотром норм выработки, введением новых тарифов. Поступает немало жалоб на нарушения трудового законодательства, незаконное применение сверхурочных и работ в выходные дни.

Работа учреждений, связанных с обслуживанием трудящихся, и городского транспорта еще не везде согласована с режимом работы предприятий, что приводит к значительным потерям рабочего времени.

Ряд предприятий и организаций сферы обслуживания работают очень плохо, а их руководители смирились с этим.

В отдельных населенных пунктах допускаются перебои в торговле хлебом и хлебобулочными изделиями, другими товарами первой необходимости. По-прежнему много недостатков в работе столовых, а рабочий контроль в них, как правило, бездействует.

В ряде областей население недопустимо медленно обеспечивается топливом.

В связи с этим ЦК Компартии Украины предлагает провести силами ответственных партийных, советских и профсоюзных работников с участием хозяйственных руководителей следующую работу:

— в течение августа—сентября т. г. тщательно проверить и навести необходимый порядок во всех рабочих и студенческих общежитиях, отремонтировать жилые комнаты и бытовые помещения, там, где это необходимо, оборудовать их инвентарем. Для организации этой работы закрепить за каждым общежитием руководителей предприятий, строек, учебных заведений, ответственных партийных, советских, профсоюзных работников;

— в этот же срок проверить и привести в должный порядок все столовые, в первую очередь рабочие и студенческие, разобраться с ценами, решить все вопросы, связанные с бесперебойным обеспечением столовых продуктами в предстоящий осенне—зимний период.

Систематически следить за питанием рабочих, занятых на подземных работах, в горячих цехах, на строительных площадках, в вечерних и ночных сменах, а также животноводов на фермах;

— своевременно отремонтировать и подготовить к зиме производственные и бытовые помещения на предприятиях и фермах, проверить и привести в порядок освещение, вентиляционное хозяйство и т. п.;

— проверить состояние и обеспечить повсеместно своевременную и полную готовность к сезону котельных, отопительных, газовых и водопроводных сетей, городского транспорта, других коммунальных служб, всего городского хозяйства;

— решить все вопросы, связанные с подготовкой к зиме школ, больниц, детских дошкольных учреждений, домов инвалидов и престарелых;

— под личную ответственность заместителей председателей облисполкомов обеспечить своевременную выдачу и доставку трудящимся топлива;

— установить повсеместно строгий контроль за бесперебойным снабжением населения продуктами питания и товарами первой необходимости, имеющимися в наличии, за соблюдением правил торговли, повысить культуру обслуживания в организациях торговли, общепита, ателье, мастерских, всех предприятиях сферы быта, решительно пресекать проявления грубости, случаи поборов, припрятывания товаров и т. п.

В этот период очень важно организовать как следует торговлю овощами, картофелем, фруктами, четко провести заготовки, создать достаточные запасы их на зиму.

Усилить внимание к организации рыночной торговли, шире практиковать встречную торговлю на рынках, решительно пресекать спекуляцию, попытки искусственно взвинчивать цены;

— принять дополнительные меры к укреплению общественного порядка с помощью дружинников, острее реагировать на случаи пьянства, хулиганства;

— продумать и осуществить мероприятия по усилению массово-политической работы во всех коллективах и особенно среди проживающих в общежитиях и по месту жительства.

Эту работу необходимо проводить вдумчиво, четко, без поспешности и шумихи, с привлечением только тех работников, которые нужны для ее осуществления. Следует установить конкретные сроки, определить руководящих работников обкомов партии, облисполкомов, министерств и ведомств, облсовпрофов, на которых возложить непосредственную ответственность за осуществление намеченных мероприятий, повысить требовательность ко всем руководителям за четкое и оперативное решение вопросов, связанных с удовлетворением нужд и запросов трудящихся.

Необходимо также значительно улучшить организацию приема трудящихся руководящими работниками областей, городов, районов и сел, предприятий и учреждений, обеспечить оперативное и тщательное рассмотрение заявлений, жалоб и просьб трудящихся, своевременно и четко разрешать возможные острые вопросы, информировать о них ЦК Компартии Украины.

Организацией всей этой работы должны повседневно заниматься первые секретари обкомов партии, председатели облисполкомов, министры.

Организаторская и массово-политическая работа должна быть подчинена задачам успешного завершения планов 1975 года, достойной встрече XXV съезда КПСС

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРВИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. ІО. — Спр. 2ІІ4. — Арх. 68—7І.

№ 66

ЕКОНОМІКА — НАША ГОЛОВНА ПОЛІТИКА

**СТАТТЯ ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРВИЦЬКОГО
У ГАЗЕТІ «ПРАВДА»**

23 вересня 1975 р.

С высоты достигнутого хорошо виден не только пройденный путь, но и яснее вырисовываются перспектива завтрашнего дня, рубежи, на которые предстоит выйти. Такая новая вершина взята. Трудники Советской Украины досрочно выполнили Директивы XXIV съезда КПСС по росту общего объема промышленного производства. Это еще одно убедительное свидетельство того, насколько дальновидны, научно обоснованны были решения съезда, наметившего широкую программу социально-экономического и культурного строительства.

С начала пятилетки объем промышленного производства в нашей республике увеличится на 42 процента. Сверх годовых планов уже изготовлено и реализовано продукции на сумму 6,2 миллиарда рублей. Достижения, о которых идет речь, тем более важны, что промышленное производство вместе с сельским хозяйством составляют экономическую основу выполнения главной задачи пятилетки — дальнейшего неуклонного повышения материального и духовного уровня жизни народа.

В успехах Советской Украины нашли отражение самоотверженные усилия трудящихся республики, преимущества единого народнохозяйственного комплекса страны, дружба и взаимопомощь всех наших людей, верных благородным принципам советского патриотизма и пролетарского интернационализма.

Каждый советский человек глубоко понимает, что наши успехи в хозяйственном и культурном строительстве стали возможными благодаря последовательному и целеустремленному претворению в жизнь Программы мира, неуклонному курсу на осуществление международной разрядки. Сегодняшние победы советского «мирного наступления» по достоинству оценены трудящимися всей земли. Они убедительно подтверждают жизненную силу и плодотворность внешней политики нашей партии, последовательно проводимой в жизнь Центральным Комитетом КПСС, Политбюро ЦК во главе с Генеральным секретарем товарищем Л. И. Брежневым.

Завершающий год, как известно, подводит трудовые итоги пятилетки. Складывались они тоннами стали и пудами хлеба, метрами тканей и новыми жилыми домами уже с первого ее рабочего дня. И каждый год войдет замечательной строкой в нашу советскую историю, в летопись трудового героизма.

Пятилетка еще приближалась к своей середине, когда труженики завода «Запорожсталь» уже рапортовали о выполнении ее заданий по уровню производства стали и проката, производительности труда. За 12 месяцев вместо 30 по нормативам освоил проектные мощности коллектив Белоцерковского комбината шин и резино-асбестовых изделий. Скоростными методами сооружена Ладжинская ГРЭС — директивная стройка пятилетки: На полтора года был сокращен срок освоения новых энергоблоков на Криворожской ГРЭС-2 — флагмане отечественной теплоэнергетики. Досрочно вступили в строй и дают продукцию индустриальные гиганты — стан «3600» на заводе «Азовсталь», домна № 9 на «Криворожстали».

Обогнали трудовой календарь сотни и тысячи правофланговых социалистического соревнования. На полтора года раньше закончила свою пятилетку бригада экскаваторщиков Героя Социалистического Труда В. Мироненко с Южного горно-обогатительного комбината.

Сегодня они работают в счет 1977 года. Ударным трудом ответили на теплые слова приветствия товарища Л. И. Брежнева шахтерские бригады—тысячницы. Нынче свыше 120 механизированных лав дадут по тысяче и более тонн угля в сутки. А суточная добыча бригады Героя Социалистического Труда И. Стрельченко с шахты «Трудовская» превысила 2.000 тонн. В эти дни на-гора будет выдав третий миллион тонн «черного золота», добытый за пятилетку.

Здесь рассказано только о некоторых ударных делах. Приумноженные во сто крат, они и стали тем могучим ускорителем, который позволил республике досрочно выполнить программу пяти лет. Чтобы нагляднее представить достигнутое, отметим, например, что только прирост электроэнергии за 1971—1975 годы превысил ее общее производство в 1960 году, а по минеральным удобрениям эта цифра почти равна показателю за весь 1965 год. Производство цемента увеличилось примерно на столько, сколько было выпущено его в пятой и шестой пятилетках, вместе взятых.

На лицевой счет нынешнего пятилетия будет записано добытых и произведенных сверх задания Директив XXIV съезда партии более 3 миллионов тонн угля, 800 тысяч тонн готового проката черных металлов, 1,9 миллиона тонн минеральных удобрений, 400 тысяч тонн цемента и много другой продукции. Досрочно вышли на завершающий рубеж шахтеры Львовско-Волинского бассейна и добытчики газа объединения «Укргаз».

Нет, пожалуй, ни одной отрасли промышленности, в которой не стали бы определяющими такие понятия, как технический прогресс, темпы, качество. Наиболее четко и перспективно это отразилось в машиностроении — сердцевине всей нашей индустрии. Сегодня предприятия машиностроения и металлообработки дадут более 26 процентов промышленной продукции, выпускаемой в республике. Ее объем за пятилетку возрастет в 1,8 раза. Всего за пять лет налажено изготовление более четырех тысяч новых видов машин, оборудования и приборов.

Высокие темпы характерны и для ряда других отраслей. В 1,7 раза увеличилось производство химической продукции. В Ровно, Сумах, Черкассах, Северодонецке, Крыму введены в действие крупные мощности по выпуску высококонцентрированных минеральных удобрений.

Важным государственным делом является производство предметов народного потребления. За четыре года пятилетки оно возросло на 25 процентов и достигло в денежном выражении 26 миллиардов рублей. Как известно, ЦК КПСС рассмотрел отчет республики о проделанной в этом направлении работе и наметил меры, осуществление которых позволило сделать новый шаг в развитии легкой и пищевой промышленности, призванных непосредственно обеспечивать

потребности населения в товарах повседневного спроса. За четыре года в этих отраслях освоено два с половиной миллиарда рублей капитальных вложений, — больше, чем за всю восьмью пятилетку. Построено и реконструировано 482 предприятия, в их числе Донецкий и Тернопольский хлопчатобумажные комбинаты, Дружковский фарфоровый, Пологский маслоэкстракционный, Червонознаменский и Ракитнянский сахарные заводы, новые молокозаводы, мясокомбинаты, хлебозаводы и т. д.

К изготовлению товаров для населения привлечены почти все предприятия тяжелой индустрии. Ими сейчас вырабатывается разнообразных изделий культурно-бытового назначения и хозяйственного обихода на сумму 2,5 миллиарда рублей, или на миллиард рублей больше, чем в 1970 году. Только на предприятиях машиностроения и металлообработки Харьковской области за минувшие четыре года создано 7 специализированных цехов и 40 участков, освоено производство около 500 видов продукции народного потребления.

Попытно, что выпустить просто побольше товаров — это только половина дела. Нужно, чтобы покупатель не выходил из магазина с пустыми руками, чтобы среди разнообразия изделий он облюбил необходимую для себя вещь, отвечающую современным требованиям. Качество — одно из важнейших условий, которые предъявляются сегодня к любого рода товарам.

В целях более полного удовлетворения потребностей населения в промышленных и продовольственных товарах, повышения их качественных данных организован систематический контроль за выполнением установленных планов, использованием резервов предприятий. Создана комиссия Президиума Совета Министров Украинской ССР по контролю за производством и поставками рынку товаров народного потребления. Такие же комиссии имеются при исполкомах Советов в областях, городах и районах.

Говоря о достижениях в промышленности, надо подчеркнуть, что ускоренными темпами, как и предусматривалось Директивами съезда, развивались отрасли, определяющие технический прогресс: электроэнергетика, машиностроение, нефтеперерабатывающая, химическая и нефтехимическая. Был также сделан качественно новый шаг от механизации отдельных производственных участков к созданию автоматических систем и механизированных комплексов. За годы пятилетки комплексно механизировано и автоматизировано более 100 предприятий, 6 тысяч цехов, участков, производств. Марка девятой пятилетки стоит на изделиях новой техники — паровых конденсационных турбинах мощностью 500 мегаватт, сталеплавильных конверторах емкостью 300 тонн, на угледобывчных комплексах «Донбасс», многооперационных станках с программным управлением. Всего с

начала пятилетки освоен выпуск около пяти тысяч новых изделий, а экономический эффект от внедрения новой техники превысит 3,2 миллиарда рублей.

Ускорение научно-технического прогресса и интенсификация производства не замедлили сказаться на росте производительности труда. Она повысилась в промышленности на 31 процент. За счет этого будет получено почти четыре пятых прироста промышленной продукции против 65 процентов за прошлую пятилетку.

Конечно, понятие научно-технической революции оставалось бы лишь статической потенциальной формулой, если бы его не наполняли повседневной практикой, живым содержанием, своим творчеством миллионы тружеников. Для этого потребовался каждодневный творческий поиск, который зримо и плодотворно проявился в патриотических починах.

Передовой опыт — это поистине наше всенародное богатство. Отрадно отметить, что многие замечательные начинания трудовых коллективов Москвы, Ленинграда и других городов нашей страны нашли широкое распространение на Украине. В то же время ряд ценных починов наших передовиков приобрел всесоюзное звучание, стал достоянием трудящихся братских республик. Центральный Комитет КПСС одобрил опыт работы комплексной бригады, возглавляемой ильичевским докером А. Барановским, инициативу моряков, железнодорожников и автомобилистов Одессы, развернувших соревнование за четкую, слаженную работу всех звеньев транспортного конвейера.

Большой заслуженный резонанс получила также комплексная система управления качеством продукции, разработанная и внедренная на передовых предприятиях города Львова и одобренная ЦК КПСС. Партийные организации, коллективы предприятий Львовской области проявили творческий подход и необходимую настойчивость, чтобы прочно увязать между собой технические, экономические, социальные и организационные мероприятия на всех этапах формирования качества — от конструирования до производства и эксплуатации изделий. Эта система успешно внедряется также на предприятиях Киева, Харькова, Кременчуга и других городов.

Каждая патриотическая инициатива, рожденная в гуще производства, на рабочем месте, тем более ценна, что она является выражением самой природы нашего общественного строя, высвободившего творческую активность миллионов тружеников. «... Только с социализма, — указывал В. И. Ленин, — начнется быстрое, настоящее, действительно массовое, при участии большинства населения, а затем всего населения происходящее движение вперед во всех областях общественной и личной жизни» (Полн. собр. Соч., т. 33, стр. 99–100).

Сегодня мы воочию убеждаемся в справедливости этих ленинских слов на примере социалистического соревнования наших дней. Развернувшись в девятой пятилетке под девизом «Лучше больше, с меньшими затратами!», оно вылилось в могучее общественное движение и в то же время стало личным делом миллионов советских людей. Пример делового партийного подхода к организации соревнования показывают коммунисты завода «Азовсталь», Криворожской ГРЭС-2, Северодонецкого производственного объединения «Азот», октябрьского судостроительного завода «Океан» в Николаеве, Ворошиловградской трикотажной фабрики, Львовского мотоциклетного завода.

Возродившись на новой основе, приобрело широкий размах принятие встречных планов трудовыми коллективами, причем они обеспечивались соответствующими материально-техническими ресурсами и организационными мерами. Вот почему те 40 процентов промышленных предприятий, которые приняли напряженные встречные планы, внесли существенный вклад в выполнение пятилетки по росту общего объема производства.

Летопись социалистического соревнования полна красноречивых фактов, вдохновляющих примеров. Это закономерно. Ведь пятилетку выполняли свыше 2.200 коллективов промышленных предприятий и организаций, тысячи цехов, участков, бригад.

Трудовой успех со всей очевидностью проявляется там, где партийные организации создают, воспитывают политически зрелые, по-боевому сплоченные коллективы, ставят ясные и напряженные цели, четко отлаживают действия всех звеньев экономического механизма и хозяйственного управления, повседневно ведут большую организаторскую и идеологическую работу. «У партии в хозяйственном строительстве и сегодня и в будущем есть две точки опоры, — отмечал товарищ Л. И. Брежнев. — Одна из них — это улучшение руководства хозяйством. И другая — мобилизация самых широких масс трудящихся, пробуждение их творческой активности и инициативы в борьбе за экономический прогресс».

Решения XXIV съезда КПСС, последующих Пленумов ее Центрального Комитета, положения и выводы, содержащиеся в выступлениях Генерального секретаря ЦК нашей партии товарища Л. И. Брежнева, стали практическим руководством к действию партийных организаций республики. ЦК Компартии Украины, обкомы, горкомы, райкомы партии стремятся держать в поле зрения узловые вопросы экономики, уделяют постоянное внимание подбору, расстановке и воспитанию кадров, созданию их надежного резерва.

Сознавая, что руководство экономикой — дело партийное, политическое, Центральный Комитет Компартии Украины проводит работу по повышению качества всей управленческой деятельности. Хозяйственный механизм, организация управления совершенствуются

путем создания объединений, которых сегодня на Украине насчитывается уже 430.

Жизнь убедительно доказывает огромные преимущества органического соединения науки и производства. За четыре года пятилетки ученые республики совместно с коллективами предприятий внедрили в народное хозяйство, сотни разработок, экономический эффект от использования которых составил около миллиарда рублей.

В ваше время быстро усложняется хозяйственный механизм, нарастает динамизм производственных процессов, их резкая интенсификация. И все же главной фигурой производства по-прежнему остается человек труда. Поэтому, как указывал В. И. Ленин, без правильного политического подхода к делу нельзя успешно решить и сложные экономические задачи. Расставляя коммунистов на ответственных участках производства, повышая их авангардную роль, партийные организации стремятся в то же время развить политическую активность всех трудящихся, вовлечь их как можно шире в управление производством, открыть простор для творческой инициативы.

Важное место в связи с этим принадлежит идеологическому обеспечению магистральных направлений развития экономики. Особенно много поучительного накопили партийные организации ударных строек девятой пятилетки. Здесь наиболее четко проявилось единство организаторской и политической деятельности партийных, хозяйственных, общественных организаций.

Девятая пятилетка вышла на финишную прямую — счет рабочего времени уже ведется на недели, дни, смены. По достоинству отмечая успехи в выполнении решений XXIV съезда партии, коммунисты, все труженики промышленности республики самокритично оценивают достигнутое. На отчетно-выборных партийных собраниях, которые сейчас проходят, остро и принципиально говорится о том, что некоторые промышленные предприятия не справляются с планами производства и реализации продукции, внедрения новой техники и передовой технологии. Неоправданно затянулся ввод в действие некоторых промышленных объектов, производственных мощностей. Имеют место значительные потери из-за простоев оборудования, низкого коэффициента сменности в отдельных отраслях, нарушение технологии производства, непроизводительное расходование рабочего времени.

Далеко не исчерпываются такие крупные резервы, как рациональное использование сырья, электроэнергии. Достаточно сказать, что в тяжелом и транспортном, а также в энергетическом машиностроении допущен перерасход десятков тысяч тонн металла. Еще нередки случаи необоснованного занижения и пересмотра планов в сторону их уменьшения. Есть предприятия, срывающие сроки поставки продукции, что приводит к нарушению производственного ритма.

Вот почему Центральный Комитет Компартии Украины нацеливает партийные организации, трудовые коллективы на максимальное использование каждого рабочего дня и часа, на приведение в действие всех резервов, обеспечение наилучшего выполнения плана завершающего года и хорошую подготовку к работе в новой пятилетке.

Постановление ЦК КПСС «О социалистическом соревновании за достойную встречу XXV съезда КПСС» пробудило новую творческую энергию, собрало воедино волю миллионов. Уже сейчас 15 тысяч трудовых коллективов республики приняли повышенные обязательства в честь съезда. Предприятия, включившиеся в соревнование, обязались реализовать дополнительно к ранее принятым обязательствам промышленной продукции на 235 миллионов рублей.

Тесно сплоченные вокруг ленинской партии и ее Центрального Комитета, коммунисты и все трудящиеся республики полны решимости встретить XXV съезд КПСС новыми победами в труде на благо нашей великой социалистической Родины.

Правда. — 1975. — 23 сентября. — С. 1—2.

№ 67

ЛИСТ ДО ЦК КПРС ПРО ПРОЕКТ ОСНОВНИХ НАПРЯМКІВ РОЗВИТКУ НАРОДНОГО ГОСПОДАРСТВА СРСР НА 1976—1980 РР.

26 вересня 1975 р.

Из представленных материалов видно, что в соответствии с указаниями Политбюро ЦК КПСС и товарища Л. И. Брежнева, Советом министров СССР проделана большая работа. Однако ряд поставленных задач в полной мере решить не удалось.

При окончательной доработке «Основных направлений» и пятилетнего плана следовало бы предусмотреть следующее:

разработать во всех отраслях народного хозяйства дополнительные мероприятия по стимулированию заинтересованности коллективов предприятий в повышении качества выпускаемой продукции, особенно в черной металлургии, легкой промышленности и машиностроении;

наметить конкретные меры по повышению эффективности работы научно-исследовательских организаций и ускорению внедрения достижений науки и техники;

в пределах выделяемых капитальных вложений предусмотреть меры по ликвидации внутриотраслевых диспропорций, особенно в химической промышленности, черной металлургии (подготовка сырья, производство кокса), машиностроении (заготовительное производство) и др.;

найти возможность для значительного увеличения объемов строительства детских дошкольных учреждений, включая использование части средств, выделяемых на промышленное и жилищное строительство.

По разделу хозяйства Украинской ССР считаем необходимым несколько сократить вилку за счет снижения ее верхнего предела по добыче угля (226—229 млн тонн), выплавке стали (58—61 млн тонн) и производству готового проката (41—43 млн тонн).

Соответствующие расчеты и обоснования по этим вопросам представлены Госплану СССР.

Кроме этого, необходимо решить принципиальные вопросы развития угольной промышленности Донбасса.

В проекте «Основных направлений» и разработанному по поручению ЦК КПСС от 19 декабря 1974 г. проекту постановления ЦК КПСС и Совета министров СССР «О развитии угольной промышленности Донбасса» не нашли решения основные вопросы развития этого бассейна. Недостаточно выделяется капвложений на реконструкцию действующих и строительство новых шахт, не обеспечивается потребность в угольной технике, не предусмотрено проектом решение важных социальных вопросов. Объемы ввода мощностей, закладка новых шахт, строительство жилья, социально-культурных и коммунальных объектов по Донбассу намечаются ниже, чем в девятой пятилетке.

При этих условиях не обеспечивается необходимое развитие и устойчивая работа угольной промышленности республики в десятой пятилетке.

Совету министров СССР следует ускорить подготовку указанного проекта постановления с учетом предложений республики.

По сельскому хозяйству проектом предусматривается увеличение против текущей пятилетки среднегодового валового сбора зерна на 7 млн тонн, или на 18 проц., сахарной свеклы — на 8 млн тонн, или на 15 проц., а также значительный рост производства и заготовок других продуктов сельского хозяйства. Республика, определяя такие задачи на годы десятой пятилетки, исходила из того, что будут выделены необходимые материально-технические ресурсы.

Госплан СССР, приняв предложения республики по производству и закупкам продукции, не подкрепляет их соответствующими капиталовложениями и выделением минеральных удобрений и техники. Больше того, среднегодовые поставки техники и госкапвложения на десятую пятилетку планируются даже ниже уровня 1975 г.

Для получения намечаемых валовых сборов зерна, сахарной свеклы, подсолнечника и других культур требуется в среднем на год, как минимум, 18,9 млн тонн минеральных удобрений, а выделяется

только 16,4 млн тонн, или на 2,5 млн тонн меньше. Республикой намечалось в десятой пятилетке ввести 550 тыс. гектаров орошаемых и 700 тыс. гектаров осушенных земель. Однако в проекте объемы этих работ сокращаются соответственно на 147 и 100 тыс. гектаров.

Не полностью учтены также предложения по ускорению развития сельскохозяйственного производства в зоне Полесья, горных и предгорных районах Карпат и в крупных промышленных областях Украины, по которым были поручения ЦК КПСС.

Не предусматривается необходимое увеличение производства комбикормов из государственных ресурсов. На предприятиях УССР в 1980 г. намечается выработать их только 5,8 млн тонн при потребности 9,8 млн тонн. Это не обеспечивает развития промышленного животноводства и птицеводства в государственных хозяйствах республики.

Все это ставит под сомнение реальность намечаемого роста производства и заготовок основных продуктов земледелия и животноводства.

В связи с изменившейся за последнее время обстановкой необходимо также внести поправки в ожидаемые за 1975 г. показатели по закупкам сахарной свеклы — 37,1 млн тонн вместо 42, скота и птицы — 3730 тыс. тонн вместо 3900, молока — 13 070 тыс. тонн вместо 13 420.

Прошу поручить Совету министров СССР рассмотреть замечания республики и изыскать возможности для более полного удовлетворения потребностей сельского хозяйства.

С учетом указанных уточнений раздел проекта развития хозяйства на 1976—1980 гг. по УССР прилагается*.

Принципиальное значение для всей пятилетки имеет план на 1976 г., который целесообразно было бы рассмотреть одновременно с проектом «Основных направлений».

В процессе проработки его с Госпланом СССР имеются еще существенные расхождения.

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 1317. — Арк. 4—7.

Опубликовано: Политическое руководство Украины, 1938—1989. — С. 398—399.

* Не публикуется.

№ 68

БОРОТЬБА ЩЕРБИЦЬКОГО ЗА ДОМІНУВАННЯ В УКРАЇНІ:

НАСЛІДКИ ДЛЯ ПОЛІТИКИ КРЕМЛЯ

ІНФОРМАЦІЯ УПРАВЛІННЯ РОЗВІДКИ ЦРУ

жовтень 1977 р.

Таємно

Оскільки багато відомих радянських лідерів, включаючи Президента / Генерального секретаря Брежнєва і секретаря ЦК партії Кириленка, починали свої партійні кар'єри в Україні і продовжували втручатися в українську політику після того, як виїхали з республіки, політичні події в Україні часто давали ключ до розуміння політики влади в Кремлі. Суперництво між колишнім Головою Верховної Ради СРСР Підгорним та Брежнєвим в середині шістдесятих років, а також між Брежнєвим та Шелестом, котрий був звільнений з посади очільника партії в Україні в 1972 р., відбивалися у фракційній політиці на республіканському рівні.

Щербицький, котрий замінив Шелеста в Україні, протягом тривалого часу є протеже Брежнєва і часто розглядається як його потенційний наступник на найвищій партійній посаді. Прошло п'ять років з того часу, як Щербицький змінив Шелеста. Хоча аналіз балансу сил в керівництві республіки сьогодні дозволяє оцінити політичні перспективи Щербицького в світлі найновіших фактів, в той самий час він тісно пов'язаний зі становищем самого Брежнєва в Москві.

Успіхи Щербицького після 1972 року у відстоюванні свого домінування в Україні у багатьох сенсах вражають, але є ознаки того, що він продовжує відчувати опір. Щербицький досяг більших успіхів в усуненні старих ворогів, аніж в заміні їх своїми прихильниками. Тому дві найбільш важливі після першого секретаря посади в республіці займають люди не з близького оточення Щербицького. На додаток, Харків та Донецьк, два обласних центра України, кадри яких завжди конкурували з вихідцями з Дніпропетровська, звідки приїхав Щербицький, як і раніше, мають численних представників в українському Політбюро. Хоча впливовість регіональних груп в українській політиці останніми роками дещо зменшилася, регіональні і кар'єрні зв'язки, вочевидь, залишаються важливими показниками політичної відданості. Таким чином, сильний вплив лідерів Донецька та Харкова означає, що Щербицький не досяг повноти влади.

Схоже на те, що труднощі Щербицького відображають напруження всередині Політбюро ЦК КПРС, тобто, опір колег Брежнєва посиленню впливу Щербицького на Україну. Однак, усунення цього року

Підгорного, котрий починав свою кар'єру в Харкові, вірогідно, дасть Брежнєву і Щербицькому більшу свободу дій в Україні. Таким чином, можливо, що фактори, які поки що обмежують кар'єру Щербицького, зараз зменшуються до рівня, котрий дозволить Брежнєву перевести його до Москви протягом наступного року.

Архів ЦРУ. — Номер документа: 0000498550. — Доступ: https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/DOC_0000498550.pdf. — Р. 3—4.

№ 69

ПОСТАНОВА ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР «ПРО СТВОРЕННЯ В М. КИЄВІ ЛІТЕРАТУРНО-МЕМОРІАЛЬНОГО МУЗЕЮ-КВАРТИРИ П. Г. ТИЧІНИ»

9 січня 1979 р.

З метою культурно-освітнього і наукового використання спадщини українського радянського поета, державного і громадського діяча, академіка Академії наук УРСР, Героя Соціалістичної Праці, П. Г. Тичини Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР постановляють:

1. Створити в м. Києві Літературно-меморіальний музей-квартиру П. Г. Тичини, розмістивши його в будинку по вул. Репіна, № 5 у квартирі № 1.

Підпорядкувати Літературно-меморіальний музей-квартиру П. Г. Тичини Міністерству культури УРСР.

2. Міністерству культури УРСР:

— затвердити штатний розпис музею-квартири в кількості трьох посад (директор, старший науковий працівник і музейний служитель);

— забезпечити утримання Літературно-меморіального музею-квартири П. Г. Тичини за рахунок коштів, що виділяються з бюджету на фінансування музеїв республіканського підпорядкування.

3. Головному архівному управлінню при Раді міністрів УРСР передати Міністерству культури УРСР меморіальні речі, сувеніри, твори образотворчого мистецтва, що належали П. Г. Тичині, необхідну для експонування кількість книг з його бібліотеки та копії творчих матеріалів.

4. Художньому фонду Української РСР до 1 липня 1979 р. виготовити за замовленням Міністерства культури УРСР проект художнього оформлення експозиції та робочі креслення музейного обладнання і до 1 жовтня 1979 р. виконати художньо-декоративне оформлення.

5. Держплану УРСР виділити на 1979 рік музею-квартирі необхідні фонди на меблі, столярні вироби і обладнання для експозиції музею.

Держпостачу УРСР виділити на 1979 рік музею-квартирі відповідне обладнання і вироби, необхідні для проведення вказаних робіт.

6. Міністерству культури УРСР разом з Спілкою письменників України та Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР розробити і затвердити у першому півріччі 1979 року тематійно-експозиційний план музею-квартири.

7. Київському міськвиконкому за замовленням Міністерства культури УРСР до 30 березня 1979 р. забезпечити виконання ремонтних робіт в приміщенні Літературно-меморіального музею-квартири П. Г. Тичини.

Секретар Центрального Комітету Компартії України В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
Голова Ради Міністрів Української РСР О. ЛЯШКО

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. ІО. — Спр. 3325. — Арк. 25—26.

№ 70

ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УКРАЇНСЬКОЇ РСР «ПРО ОГолошення КОМПЛЕКСУ ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ М. ПЕРЕЯСЛАВА-ХМЕЛЬНИЦЬКОГО КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ДЕРЖАВНИМ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИМ ЗАПОВІДНИКОМ»

Із березня 1979 р.

Враховуючи особливу історичну, наукову та художню цінність комплексу пам'яток історії та культури міста Переяслава-Хмельницького Київської області, з метою забезпечення їх охорони і ефективного використання в комуністичному вихованні трудящих Центральный Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР постановляють:

І. Прийняти пропозицію Київського облвиконкому, Міністерства культури УРСР, Держбуду УРСР про оголошення комплексу пам'яток історії та культури м. Переяслава-Хмельницького державним історико-культурним заповідником з підпорядкуванням його Київському облвиконкому.

Методичне керівництво справою охорони, реставрації і використання пам'яток історії та культури заповідника покласти на Міністерство культури УРСР і Держбуд УРСР.

Київському облвиконкому за погодженням з Міністерством культури УРСР і Держбудом УРСР у 3-місячний строк затвердити положення про заповідник та перелік об'єктів, що передаються на його баланс.

2. Витрати заповідника фінансуються за рахунок і в межах коштів, які передбачаються по бюджету області на утримання культурно-освітніх закладів, а також за рахунок спеціальних коштів заповідника.

Міністерству культури УРСР затвердити штат дирекції заповідника.

3. Київському облвиконкому і Держбуду УРСР:

забезпечити виготовлення до 1982 року проекту впорядкування заповідника з визначенням вартості і черговості робіт по консервації і реставрації пам'яток археології, історії, архітектури та мистецтва, а також витрат, зв'язаних з обслуговуванням туристів.

Держплану УРСР передбачати виділення лімітів на проведення проектно-розвідувальних робіт;

завершити до 1987 року всі роботи по консервації і реставрації пам'яток історії та культури, а також по благоустрою і впорядкуванню території заповідника;

4. Українському спеціальному науково-реставраційному виробничому управлінню Держбуду УРСР щороку виконувати у необхідних обсягах роботи по консервації і реставрації пам'яток заповідника.

5. Державному комітету УРСР у справах видавництв, поліграфії і книжкової торгівлі на замовлення дирекції заповідника видати буклети, путівники по заповіднику та іншу довідкову літературу.

6. Міністерству місцевої промисловості УРСР забезпечити виготовлення сувенірних виробів за тематикою державного історико-культурного заповідника в м. Переяславі-Хмельницькому.

7. Київському облвиконкому за погодженням з Міністерством культури УРСР і Держбудом УРСР розробити і здійснити протягом 1980—1987 років заходи по встановленню в м. Переяславі-Хмельницькому пам'ятних знаків у місцях, пов'язаних з визначними історичними подіями.

Секретар Центрального Комітету Компартії України В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
 Голова Ради Міністрів Української РСР О. ЛЯШКО
 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 10. — Спр. 3362. — Арк. 33—34;
 ЦДАВО України. — Ф. 2. — Оп. 14. — Спр. 2769. — Арк. 194—195.

№ 71

ЛИСТ ДО ЦК КПРС ПРО СВЯТКУВАННЯ 40-РІЧЧЯ ВХОДЖЕННЯ ЗАХІДНОЇ
УКРАЇНИ ДО СКЛАДУ УРСР

4 травня 1979 р.

1 ноября 1939 г. внеочередная V сессия Верховного Совета СССР удовлетворила просьбу Народного собрания, выразившей волю и чаяния трудящихся Западной Украины, и включила ее в состав Союза Советских Социалистических Республик с воссоединением с Советской Украиной.

За годы Советской власти под руководством Коммунистической партии в западных областях Украинской ССР осуществлены глубокие социально-экономические и культурные преобразования. Преимущественными темпами развивается экономика этих областей. Здесь созданы современная индустрия, крупное механизированное сельское хозяйство, сформировался квалифицированный рабочий класс, выросли кадры народной интеллигенции. Выдающихся успехов добились трудящиеся западно-украинских областей в развитии науки и культуры, народного образования, здравоохранения, во всех сферах общественной жизни. Впервые в своей истории они принимали активное участие в обсуждении проектов новых Конституций СССР и УССР.

ЦК КПСС в ряде документов, в том числе принятых в последние годы, неоднократно отмечал историческое значение воссоединения западно-украинских, а также западно-белорусских земель.

В связи с исполняющимся в нынешнем году 40-летием воссоединения западно-украинских земель в едином Советском социалистическом государстве полагали бы целесообразным отметить эту знаменательную дату как важное общественно-политическое событие в жизни украинского и всего советского народа. В идейно-воспитательной работе эту дату можно было бы использовать для показа торжества ленинской национальной политики партии, преимуществ советского образа жизни, социалистической демократии, прав и реальных свобод, которыми пользуются советские люди, что способствовало бы дальнейшему повышению трудовой и политической активности трудящихся республики, развертыванию социалистического соревнования за досрочное выполнение заданий 1979 г. и пятилетки в целом.

Празднование 40-летия воссоединения западно-украинских земель сыграло бы важную роль в дальнейшем улучшении патриотического и интернационального воспитания трудящихся, их классовой закалки, в усилении борьбы против буржуазной пропаганды, в частности, против идеологических диверсий, осуществляемых зарубежными организациями украинских буржуазных националистов. Ряд пропагандистских мероприятий можно было бы предусмотреть и на зарубеж.

ЦК Компартии Украины считает целесообразным сосредоточить политическую работу в период, предшествующий юбилею, в трудовых коллективах западных областей, используя для этого все средства пропаганды и агитации, творческие союзы, культурно-просветительные учреждения. Партийные и советские органы примут дополнительные меры по улучшению материально-бытовых условий активных участников революционного движения и установления Советской власти на западно-украинских землях, а также членов семей, потерявших своих родных в борьбе с буржуазно-националистическими бандами.

Что касается республиканских мероприятий в связи с этой датой, то можно было бы ограничиться проведением научной сессии Института истории партии при ЦК Компартии Украины — филиала Института марксизма-ленинизма при ЦК КПСС и Секции общественных наук АН УССР, республиканской художественной выставкой, отчетов творческих коллективов и художественной самодеятельности западных областей. Юбилейные мероприятия будут широко освещаться в республике средствами массовой информации и пропаганды.

Было бы желательно, чтобы партийные и советские руководители республики и западных областей выступили в союзной печати.

Просим рассмотреть.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. І880. — Арк. 2І—22.
Опубліковано: Політичне керівництво України, 1938—1989. — С. 40І—403.

№ 72

ЛИСТ ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ РРФСР М. С. СОЛОМЕНЦЕВУ І ГОЛОВІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ РРФСР М. О. ЯСНОВУ У ЗВ'ЯЗКУ ІЗ ЗАВЕРШЕННЯМ ЗАХОДІВ, ПРИСВЯЧЕНИХ 325-РІЧЧЮ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

І червня 1979 р.

Дорогие товарищи!

В обстановке большого политического и трудового подъема трудящиеся наших республик отметили 325-летие воссоединения Украины с Россией. Празднование этой знаменательной даты стало еще одним убедительным свидетельством неустанной заботы ЦК КПСС, его Политбюро во главе с достойным продолжателем дела великого Ленина Генеральным секретарем ЦК КПСС, Председателем Президиума Верховного Совета СССР товарищем Л. И. Брежневым об укреплении братской дружбы народов СССР. Общее наше торжество вылилось в яркую

демонстрацію нерушимой сплоченности народов России и Украины, всех республик нашей великой многонациональной Отчизны вокруг родной партии и ее ленинского Центрального Комитета, их беспредельной верности делу Октября, священным принципам советского патриотизма и пролетарского интернационализма.

Особую значимость этому светлomu всенародному празднику придало сердечное приветствие Центрального Комитета КПСС, Президиума Верховного Совета СССР и Совета министров СССР партийным советским, общественным организациям, всем трудящимся Российской Советской Федеративной Социалистической Республики и Украинской Советской Социалистической Республики в связи с юбилеем.

Волнующим торжеством стали Дни Украинской ССР в Москве, многочисленные мероприятия с участием посланцев великого русского народа на земле Советской Украины. Трудящиеся нашей республики вновь испытали огромную радость братского общения с трудовыми и художественными коллективами Советской России. Совместная работа по проведению юбилея способствовала дальнейшему развитию делового, творческого содружества между тружениками наших городов и сел, мастерами литературы и искусства.

В связи с завершением мероприятий, посвященных 325-летию воссоединения Украины с Россией, Центральный Комитет Украины, Президиум Верховного Совета и Совет министров Украинской ССР от имени всего народа Украины выражают сердечную благодарность Президиуму Верховного Совета и Совету министров Российской Советской Федеративной Социалистической Республики, производственным коллективам, творческим союзам и организациям Советской России, желают всем трудящимся Российской Федерации новых свершений в выполнении исторических решений XXV съезда Коммунистической партии Советского Союза.

С искренним уважением

Секретарь Центрального Комитета
Коммунистической партии Украины
Председатель Президиума Верховного
Совета Украинской ССР
Председатель Совета министров
Украинской ССР

В. ЩЕРБИЦКИЙ

А. ВАТЧЕНКО

А. ЛЯШКО

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. І880. — Арк. І3—І4.
Опубліковано: Політичне керівництво України, 1938—1989. —
С. 403—404.

№ 73

ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ПРО ЗАПИСКИ

ТТ. ФЕДОРЧУКА В. В., КАПТА О. С.

7 грудня 1979 р.

Цілком таємно

1. Согласиться с предложением о публикациях в республиканских журналах и издательствах некоторых художественных произведений и научных работ, а также по другим вопросам, изложенным в записках тт. Федорчука В. В. и Капто А. С.

2. Поручить Капто А. С. провести соответствующую работу с редакторами республиканских журналов и руководителями издательств, Союза писателей Украины и Академии наук Украинской ССР.

В. ЩЕРБИЦКИЙ

Додаток

Таємно

Першому секретарю ЦК Компартії України
тов. Щербицькому В. В.

По Вашему порученню рассмотрен вопрос о публикации в журналах, издательствах художественных произведений, переводов, научных работ Г. П. Кочура, В. И. Захарченко, М. Ю. Брайчевского. Считаю целесообразным:

1. Опубликовать в журналах «Дніпро» (1980, № 8, в подборке «Молода словацька поезія») и «Всесвіт» новые переводы Г. П. Кочура.

2. Опубликовать в журнале «Дніпро» (1980, № 2) два рассказа В. И. Захарченко («Той, що батька бачив», «Роза»). Издательству «Промінь» выпустить в 1981 г. Сборник его прозаических произведений.

3. Рекомендовать издательству «Наукова думка» опубликовать книги старшего научного сотрудника Института археологии АН УССР М. Ю. Брайчевского «Киевское государство Аскольда и Дира» и «Общественно-политические движения Киевской Руси» после их завершения автором.

Следует также рекомендовать

— Союзу писателей Украины рассмотреть вопрос о восстановлении в членах СПУ И. М. Дзюбы — в первом полугодии 1980 г., В. И. Захарченко — после выпуска его сборника в издательстве «Промінь».

— Институту литературы АН УССР привлечь к научной работе в коллективе института сотрудника научно-методического отдела музеев на общественных началах г. Киева при Киевском литературно-мемориальном музее Леси Украинки, кандидата филологических наук А.Ф.Ставицкого.

Информационно. В журнале «Вітчизна» (1979, № 10) напечатана стаття І. М. Дзюбы о творчестве белорусского писателя І. Мележа. До конца года будет напечатана его стаття о творчестве литовского писателя М. Слущикса («Дніпро», 1979, № 12). В издательстве «Радянський письменник» готовится к выпуску в 1981 г. Сборник литературно-критических очерков І. М. Дзюбы о творчестве писателей братских республик.

А. КАПТО

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. І6. — Спр. І86. — Арк. 53—55.

Опубліковано: Національні відносини в Україні у ХХ ст. — С. 437—438.

№ 74

**ВТОРГНЕННЯ ДО АФГАНІСТАНУ: КРЕМЛІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ
СТАТТЯ ДЖЕКА АНДЕРСОНА У ГАЗЕТІ «ВАШИНГТОН ПОСТ»
20 січня 1980 р.**

У Москві ширяться чутки, що вторгнення до Афганістану було нав'язане старому і хворому радянському лідерові, Леоніду Брежнєву, який є просто стабким, щоб чинити опір.

Це було б передвісником розвитку світу; це може означати, що Кремль опинився під контролем яструбів (дослівно: «жорстких голів», «твердолобих» — упор.), готових застосовувати військову силу для розширення радянської імперії.

Їх найбільш імовірною метою була б Перська затока — нафтова серцевина, що постачає промислові джерела енергії до західного світу. Це може призвести до найбільш небезпечного протистояння в історії, з найжаченням ядерною зброєю з обох сторін.

Важко дізнатись, що відбувається в темних глибинах Кремля. Лідери, які населяють його, — темні, огрядні фігури, що сідають і виходять з чорних, завішених лімузинів. Нашим розвідувальним органам, втім, вдалося проникнути в Кремль швидкоплинним поглядом. 263 млн осіб, якими вони правлять, не бачать і не контролюють їхні роздуми.

На основі цілком таємних звітів розвідки і аналізу кращих американських кремленологів я склав розповідь про події, які приховують кремлівські стіни.

Існує згода, що Брежнєв протиставив опозиції яструбів своє лідерство у розрядці. Вирішальне протистояння відбулось 1972 року, коли Брежнєв запросив президента Ніксона до Москви на зустріч на найвищому рівні.

Кремлівські лідери намагаються приховати свої суперечки за завісою непрозорості, але пізніше Брежнєв розповідав вірним партійцям, що були виступи проти візиту Ніксона. З цілком таємного звіту: «В обговоренні на пленумі ЦК у травні 1972 року, який затвердив візит президента Ніксона, незважаючи на хід війни у В'єтнамі, Брежнєв натякнув, що на цьому "переломному етапі" існує опозиція...»

Опозиція виникла знову після рішення Ніксона замінювати гавань Хайфона, після якого 12 радянських вантажних суден опинились у кільці вибухових зарядів. Яструби сердито вимагали скасувати зустріч на найвищому рівні.

Брежнєв описується аналітиками розвідки як «консенсусний політик», який зумів збалансувати конкуруючі угруповання. Йому вдалося заспокоїти сум'яття.

У підсумковому голосуванні на Політбюро лише український партійний лідер, Петро Шелест, не був заспокоєний. Він прогавчав, що Ніксону не будуть раді в Україні. «Я не потисну руку, закривавлену у В'єтнамі».

Брежнєв звернувся до Володимира Щербицького, іншого українця, який в Політбюро посідав місце нижче за Шелеста. «Ви згодні з товаришем Петром?», — спитав Брежнєв тихо.

Брежнєв знову звернув увагу на Шелеста. «Бачите, товаришу, — сказав він розмірено, — ви можете говорити за себе, але ви не можете говорити за всіх українців».

Відразу після цього Шелест був виключений з Політбюро і замінений як партійний вождь України більш гнучким Щербицьким. Але невдоволення розрядкою продовжувало виривати під поверхнею. Про це стало відомо американцям від радянського посла у Східній Німеччині Петра Абрасимова в кінці 1975 року. Він розповів американцям про партійну зустріч, у якій брав участь у Москві.

Відповідно до секретної інформації про зауваження Абрасимова, «Брежнєв справді хотів закріпити розрядку з Заходом. Хоча, — сказав Абрасимов, — є інші, які не видаються прихильниками розрядки».

Інші звіти розвідки ідентифікують кремлівського ідеологічного первосвященника Михайла Суслова, як духовного лідера дисидентів. Але Брежнєв обережно і примирливо прагнув збалансувати опозиційні фракції.

У звіті від 26 лютого 1976 року під грифом «Цілком таємно» цитуються брежнєвські аргументи з приватної розмови: «розрядка не перешкодила Радянському Союзу виконати свої міжнародні зобов'язання» і що вона не призвела до «ослаблення ідеологічної боротьби або внутрішньої дисципліни».

Престиж Брежнєва став настільки тісно пов'язаний з розрядкою, що окремі аналітики думають, що вторгнення до Афганістану — це

змова задля його дискредитації. Згідно з цією теорією, невгамовні члени Політбюро приєдналися до яструбів для повалення Брежнєва.

Але досвідчені аналітики з Центрального розвідувального управління не вірять цьому. Вони переконані, що Брежнєв все ще головна людина в радянських тотемних стовпах.

Вашингтон пост. — 1980. — 29 січня.

Архів ЦРУ. — Номер документа: CIA-RDP90-00965R000100170144-7.—

Доступ: <https://www.cia.gov/library/readingroom/docs/CIA-RDP90-00965R000100170144-7.pdf> — Р. І.

№ 75

ТЕЛЕГРАМА ЗАСТУПНИКУ ГОЛОВИ РАДИ МІНІСТРІВ СРСР М. В. МАРТИНОВУ
19 лютого 1980 р.

Вища урядова

На Днепровском металлургическом заводе им. Дзержинского в крайне неудовлетворительном состоянии находятся железнодорожные пути, протяженность которых составляет около 350 километров. Значительная часть деревянных шпал вследствие длительной эксплуатации пришла в негодность и требует замены. По этой причине замедлено движение железнодорожных составов, участились аварии, ухудшилось обеспечение агрегатов сырьем и материалами.

Прошу Вас, Николай Васильевич, выделить заводу имени Дзержинского во втором и третьем кварталах с. г. по 25 тысяч деревянных шпал.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. І588. — Арк. І7.

№ 76

ПРОМОВА НА ВІДКРИТТІ МЕМОРІАЛЬНОГО КОМПЛЕКСУ
В СЕЛІ КОРТЕЛІСИ НА ВОЛИНІ
5 травня 1980 р.

Дорогі товариші!

Шановні гості!

Важко передати словами почуття у цей хвилюючий день. В серці кожного з нас глибока скорбота і світле почуття торжества нашої справедливої справи, за яку віддали життя 20 мільйонів радянських людей.

Сьогодні, напередодні великого свята — 35-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні, ми відкриваємо пам'ятник жертвам фашизму в селі Кортеліси, ще і ще раз стверджуючи цим священну клятву нашого народу: «Ніхто не забутий і ніщо не забуте!»

Від Мамаєвого кургану на березі Волги і до Трептов-парку в Берліні постали величні меморіали і скромні обеліски — данина вічної пам'яті тим, хто в ім'я Перемоги віддав найдорожче — своє життя. Ніколи не заросте до них народна стежка. Хто загинув за Батьківщину — безсмертний у віках!

Сьогодні ще одним пам'ятником полеглим на нашій землі стало більше. Українське село Кортеліси своєю страшною трагедією, болем безповоротних втрат увійшло в історію, увійшло в безсмертя разом з білоруською Хатинню, чеським Лідіце, французьким Орадуром.

Дивлячись на сьогоднішні Кортеліси, на квітучі сади і мирні зелені ниви, важко уявити собі, що на цій прекрасній землі до небес вирував вогонь і всюди лютувала смерть. Але це було. І в ім'я безневинних жертв згадаймо, товариші, як це було.

Згадаймо, насамперед, золоту осінь 1939 року, коли здійснилася віковична мрія трудящих західноукраїнських земель про возз'єднання в єдиній Радянській державі. Прийшло нове життя на Волинь. Але короткою була радість цього життя, радість вільної праці. Полчища фашистів обрушилися на нашу землю.

Тут, на західних кордонах нашої Вітчизни, підступний ворог з перших днів війни відчув всю силу народного гніву, масового народного опору. Радянські люди піднялися на священну боротьбу, на Вітчизняну війну проти ненависних загарбників. У поліських лісах, в українських та білоруських селах і хуторах зосереджувалися радянські воїни, які потрапили в оточення і вирвалися з полону, втікачі з невірницьких ешелонів, якими везли молодь на каторгу в Німеччину. Разом з місцевими жителями вони створили загони народних месників.

Партизанський загін імені К. Є. Ворошилова, в якому боролися росіяни, українці, білоруси, представники багатьох національностей нашої Радянської Вітчизни, очолив учасник оборони Брестської фортеці комуніст Б. М. Михайловський. Об'єднавши свої зусилля з групою партизанів колишнього вчителя Я. С. Карпука, а потім з партизанським загonom С. О. Шквороди, патріоти розпочали активні дії.

Не знав окупант спокою, земля горіла у нього під ногами. Безмежна любов до рідної Вітчизни, високе почуття патріотизму вели в лави народних месників все нових і нових патріотів.

Ворог скаженів, виливав свою звірячу лют на мирних жителів. Карателі і їх продажні поплічники бандити-націоналісти палили села і хутори, грабували, катували і вбивали людей.

У серпні 1942 року Кортеліси зазнали першого нашестя карателів: на виду у жителів села вони розстріляли родичів партизанів. Але не скорилися. Кортеліси — горда і непохитна часточка нашої Радянської Вітчизни. І тоді у фашистів визрів зловісний план каральної операції під назвою «Трикутник» — план знищення білоруських сіл Борки і Заболоття та українського села Кортеліси. Спочатку були спалені білоруські села. А потім наступила «чорна» середа 23 вересня для Кортелісів. На цій землі мученицьку смерть прийняли 2875 чоловік, з них 1620 дітей. Знищено було все живе. На місці Кортелісів і ще 20 навколишніх хуторів лишилися чорні згарища.

Не можна не згадати сьогодні, що трагічну долю Кортелісів за роки фашистської окупації розділили ще більш як 250 сіл нашої республіки. Серед них Корюківка на Чернігівщині, Раска на Київщині, Копище на Житомирщині, Стара Гута на Сумщині, Молотків на Тернопільщині та багато, багато інших. Стерті з лица землі, вони залишилися нескореними.

Наш народ ніколи не втрачав віри, що прийде розплата за руйни і смерть, за все, що приніс ворог на нашу землю. Як могутня лавина, наростав наш святий і праведний гнів! Розгром фашистських військ під Москвою, легендарна Сталінградська епопея, битва за Кавказ і Мала земля, вогненна Орловсько-Курська дуга, форсування Дніпра і багато інших великих і малих битв стали немеркнучими віхами на шляху до нашої Перемоги, вкрили невмирущою славою доблесну Радянську Армію.

Перемога кувалася самовідданою працею мільйонів радянських людей в тилу, які забезпечували фронт всім необхідним. Героїчно боролися з ненависним ворогом партизани і підпільники, яких лише в Україні було понад 600 тисяч чоловік. За смерть своїх рідних і близьких мстили катам і кортеліські партизани, які влилися у загін імені Щорса і з'єднання О. Ф. Федорова.

Хто приніс нам смерть — сам знайшов її. На цьому стояла і стояти буде наша священна земля!

Наш народ ніколи не забуде 1418 вогненних днів і ночей війни. Наш народ ніколи не забуде тих, чиєю кров'ю завойована велика Перемога, безстрашних воїнів нашої легендарної Армії, славних партизанів. Світлу пам'ять героїв, які віддали своє життя за Батьківщину, всіх полеглих у Великій Вітчизняній війні вшануємо хвилиною мовчання.

Сьогодні, своїми думами звертаючись до суворого і героїчного минулого, сказав товариш В. В. Щербицький, ми все ясніше усвідомлюємо велич всесвітньо-історичного подвигу радянського народу, глибoku закономірність нашої Перемоги. Розгром фашизму — ударного

загону світового імперіалізму показав всьому світові непереможну силу нашого державного ладу, морально-політичної єдності радянського суспільства, ленінської дружби народів, неперевершені взірці патріотизму всього нашого народу, його, самовідданості і героїзму, які ніколи не забуде людство, врятовано від фашистської навали. Наша перемога це високий рубіж і докорінний поворот в історії Європи і всього світу.

У вогні боїв, у самовідданій праці в тилу, у масовому опорі на тимчасово окупованій ворогом території з усією повнотою розкрилися високі політичні і моральні якості радянських людей, вихованих Комуністичною партією, яка була натхненником і організатором всенародної боротьби з ворогом.

Комуністи уособлювали волю, відвагу і відданість безсмертним ленінським ідеалам, цементували ряди захисників Батьківщини. Вдумайтесь, товариші: більше половини довоєнного складу ВКП(б) не повернулося з поля битви Великої Вітчизняної. Полум'яний заклик «Комуністи, вперед!», який став моральною нормою і законом життя кожного партійця, запалював серця, подесятерєв сили народу. І наш народ, як завжди, вірив партії, йшов за партією — вистояв і переміг!

Товариші!

Біля могили полеглих ми запалили сьогодні вічний вогонь — негасимий вогонь нашої пам'яті. З цього священного пагорба відкривається панорама відроджених з попелу Кортелісів. І глибоко символічно, товариші, що там, куди ворог приніс смерть, знову розквітло життя!

І невідомо змінилося обличчя і всього волинського краю, життя і побут його людей. Тільки за повоєнний період в області збудовано 124 великих підприємства. Обсяг промислового виробництва виріс більш як у 31 раз. Продукція з волинською маркою експортується в 65 країн світу. Планомірно зростає сільськогосподарське виробництво, зміцнюється економіка колгоспів і радгоспів. Невпинно підвищується й народний добробут.

З кожним роком стає красивішим древній Луцьк. Заново відбудовано Ковель, зруйнований під час війни. На промисловій карті Волині з'явилося нове місто шахтарів — Нововолинськ. Виросли десятки сучасних сіл: Березовичі, Переспа, Дубове, Бобли, Любитів, Ратнів та інші.

З оптимізмом і впевненістю дивляться радянські люди в майбутнє, наближають його своєю ударною працею. Такий закон нашого життя: йти вперед, добиватися більшого. Такою є воля партії, основоположний принцип діяльності якої — «Все в ім'я людини, для блага людини».

Товариші!

Через три дні ми відзначатимемо 35-річчя Перемоги радянського народу у Великій Вітчизняній війні. Більше третини століття — над нами мирне небо. Більше третини століття ми зайняті творчою працею. І за це народ України, як і всі радянські люди, висловлює гарячу вдячність рідній партії, її лєнінському Центральному Комітету, Політбюро ЦК, невтомному продовжувачу безсмертної справи Леніна, послідовному борцю за мир на землі товаришу Леоніду Іллічу Брежнєву.

Мир — найвище благо людства. І тому як високий обов'язок перед тими, чиї життя забрала війна, як головну, мету своєї зовнішньої політики розглядає Комуністична партія боротьбу за мир. Цій благородній меті підпорядкований лєнінський зовнішньополітичний курс нашої партії і держави, братніх країн соціалістичної співдружності.

До цієї мети прагнуть народи, які звільнилися від колоніального гніту, і ті, хто сьогодні відстоює свою свободу і незалежність. Цією метою живуть всі чесні люди землі.

Але в світі є сили, і насамперед у цитаделі капіталізму — Сполучених Штатах Америки, які намагаються загострити міжнародну обстановку, підірвати процес розрядки, повернутися до політики з «позиції сили», до недоброї пам'яті часів «холодної війни».

Попіл Кортелісів закликає нас до пильності, бо й сьогодні ще блукають світом кати-душогуби, ті, кого історія нічому не навчила, у кого не відбила бажання до нових воєнних авантур.

Фашистський підрозділ, який знищив Кортеліси, мав назву «Нюрнберг». Яка це похмура і промовиста символіка: «Нюрнберг» — каральна рота і місто, в якому знайшли безславний кінець гітлерівські верховоди. Про це теж хотілося б нагадати тим, хто ще недавно вогнем і мечем намагався встановити свій «новий порядок» на землі багатостраждального В'єтнаму, хто дотла знищив там мирне село Сонгмі — трагічного побратима наших Кортелісів і Хатині, тим, хто сьогодні вкладає ніж і отруту в руки найманих бандитів, які чинять злочини в Афганістані, хто наводить приціли корабельних ракет на мирні іранські селища, хто вдається до погроз і провокацій.

Радянський народ, як відомо, не з лякливих. У нас вистачить сил і можливостей, щоб дати відсіч будь-якому агресору. «І хай наші недруги пам'ятають уроки історії, — підкреслив товариш Л. І. Брежнєв. — Хай вони знають, що єдність радянських людей проявляється з особливою силою саме тоді, коли з нами намагаються розмовляти мовою погроз».

Далі товариш В. В. Щєрбицький сказав:

Традиції мужності і відваги, що склалися в боях за свободу

і незалежність соціалістичної Батьківщини, традиції людей, які безстрашно дивилися в очі смерті, свято зберігаються і примножуються нашими доблесними Збройними Силами. Ті ж патріотичні почуття, які запалювали серця захисників Вітчизни, окрилюють нині героїв праці. Масовий подвиг воєнного часу переріс у трудовий подвиг мільйонів самовідданих борців за комунізм. Яскраве підтвердження цьому — ударна праця правофлангових соціалістичного змагання, кращих колективів, які до ІІО-ї річниці з дня народження В. І. Леніна виконали свої п'ятирічні завдання. Про це свідчать трудові успіхи, з якими наш народ зустрів Першотравневе свято і зустрічає 35-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні.

Хай і надалі множаться зусилля трудящих у боротьбі за успішне завершення десятої п'ятирічки, за гідну зустріч XXVI з'їзду КПРС!

Слава радянському народу — народу-герою, народу-будівнику!

Хай живе Комуністична партія Радянського Союзу — організатор і натхненник усіх наших перемог!

Хай живе мир в усьому світі!

Радянська Україна. — 1980. — 6 травня. — С. І.

№ 77

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ПРО ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВИ ЦК КПРС І РАДИ МІНІСТРІВ СРСР «ПРО ЗАХОДИ З ПІДГОТОВКИ І ПРОВЕДЕННЯ ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГОР 1980 РОКУ В МОСКВІ»

24 червня 1980 р.

Центральний Комітет Компартії України докладає, що постановлення ЦК КПРС і Совета міністрів ССРСР «О мерах по подготовке и проведению Олимпийских игр 1980 года в г. Москве», в частині, касаючійся республіки, виконано.

Коллективами строительных, монтажных, проектных организаций, предприятий стройиндустрии, автотранспорта, спортивных учреждений завершен большой комплекс работ по строительству, реконструкции, техническому оснащению и оборудованию спортивных сооружений, гостиниц, предприятий общественного питания, культурно-бытовых и других объектов. Значительно укреплен материально-техническая база физической культуры и спорта, повысилось благоустройство многих городов и поселков, улучшился их внешний облик.

Созданы условия для проведения на высоком уровне отборочного олимпийского футбольного турнира в г. Киеве и связанных с ним мероприятий. Завершена коренная реконструкция Республиканского стадиона. Он вмещает 100 тысяч зрителей и по техническому

оснащенію являється одним із кращих в країні, відповідає міжнародним вимогам для проведення змагань. Закінчені також роботи по оновленню шести інших киевських стадіонів, які в наступному стануть опорними пунктами в підготовці спортсменів високого класу. Створена і функціонує спортивна база олімпійської підготовки «Конча-Заспа».

В столиці республіки побудовані дві нових готелі на 1600 місць, капітально відремонтовані 16 існуючих готелів і 32 общежиття вузів, де будуть розміщуватися учасники футбольного турніру і гості Олімпіади. Реконструйовані залізничний і річкові вокзали, аеропорт, частина проспектів і вулиць міста, покращено стан і обладнання підприємств громадського харчування, торговельного, побутового і медичного обслуговування.

Продана також велика робота по ремонту і благоустрою об'єктів і споруд в інших містах і населених пунктах республіки, пов'язаних з проведенням олімпійських заходів, на що в останні 4 роки в першу чергу направлялися кошти за планами економічного і соціального розвитку областей, міст і районів.

Закінчені роботи, пов'язані з прийомом, розміщенням і всебічним обслуговуванням туристів, що приїждять на Олімпіаду. Введені в дію чотири контрольні-пропускні пункти на Західній границі, реконструйовані 8 аеропортів, а також морські вокзали в м. Одесі і Ялті.

На трасі олімпійського вогню, що проходить по території республіки, протяжністю 1200 км і туристських маршрутах приведено в хороше стан 4400 км доріг, побудовано 550 площадок відпочинку, автопавільонів і стоянок. В містах і селах на трасах закінчені благоустрій вулиць, площей, скверів, створені газони і клумби.

В реалізації всього цього комплексу заходів в 1976–1980 рр. на виконанні будівельно-монтажних і ремонтних робіт було щорічно зайнято в середньому 12,5 тис. трудящися. В допомогу будівельним організаціям на суботниках і вихідних населенням виконано близько 1 млн чоловік-днів. Великий внесок зробили також студентськими будівельними бригадами в час літніх канікул.

Олімпійські об'єкти будувалися ударними темпами. Всі роботи виконувалися в строк і досрочно при хорошому якості. На будівлях широко застосовувалися прогресивні проектні рішення, конструкції і матеріали, передовий досвід. Активну партійно-політичну роботу по мобілізації трудових колективів на виконання поставлених завдань, підвищення ефективності соціалістичного змагання вели партійні, профсоюзні і комсомольські організації.

Большой объем заказов по изготовлению и поставке гранитной продукции для олимпийских объектов выполнен предприятиями промышленности строительных материалов республики. Для строящихся зданий и сооружений в Москве ими поставлено свыше 105 тыс. кв. метров облицовочных изделий из гранита. На выполнении этих заказов было занято 1,8 тыс. чел.

В сооружении олимпийских объектов в Москве в течение 1978—1980 гг. принимало также участие около 1,6 тыс. специалистов—отделочников из всех областей республики.

Учитывая важное значение выполненных работ, самоотверженный труд многих коллективов, ЦК Компартии Украины просит ЦК КПСС разрешить представить к правительственным наградам до 150 особо отличившихся работников.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2057. — Арк. І—3.
Опубліковано: Політичне керівництво України, 1938—1989. — С. 404—405.

№ 78

ТЕЛЕГРАМИ МІНІСТРАМ СРСР ПРО ЗАТРИМКУ ПОСТАЧАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДЛЯ БУДІВНИЦТВА ЕНЕРГОБЛОКУ № 3 ЧОРНОБИЛЬСЬКОЇ АТОМНОЇ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ

15 жовтня 1980 р.

Урядові

МИНИСТЕРСТВО ЭНЕРГЕТИЧЕСКОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ

тов. КРОТОВУ В. В.

Для пускового в текущем году энергоблока № 3 Чернобыльской атомной станции Чеховский завод «Энергомаш» задержал отгрузку 72 единиц пароводозапорной арматуры высокого давления, поставка которой по плану предусмотрена в III квартале. Отсутствие этой продукции сдерживает монтажные и пусконаладочные работы.

Прошу Вас, Виктор Васильевич, дать указание об ускорении отгрузки указанной арматуры с завершением всего объема не позже октября сего года.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

МИНИСТЕРСТВО ЭНЕРГЕТИКИ И ЭЛЕКТРИФИКАЦИИ СССР

тов. НЕПОРОЖНЕМУ П. С.

Для пускового в текущем году энергоблока № 3 Чернобыльской атомной станции по плану III квартала недопоставлено по импорту

1475 единиц пароводозапорной арматуры, что сдерживает монтаж трубопроводов и оборудования.

Прошу Вас, Петр Степанович, оказать содействие в ускорении отгрузки этой продукции»

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

МИНИСТЕРСТВО ЭЛЕКТРОТЕХНИЧЕСКОЙ ПРОМЫШЛЕННОСТИ

тов. АНТОНОВУ А. К.

Для пускового в текущем году энергоблока № 3 Чернобыльской атомной станций Ташкентское объединение «Электроаппарат», Ленинградский завод «Электропулт» по плану III квартала недопоставили 162 электрощитов устройства, что сдерживает электромонтажные и пусконаладочные работы.

Прошу Вас, Алексей Константинович, дать указание об ускорении отгрузки этих изделий с завершением поставки не позже октября сего года.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

МИНИСТЕРСТВО ХИМИЧЕСКОГО И НЕФТЯНОГО МАШИНОСТРОЕНИЯ

тов. БРЕХОВУ К. В.

Для пускового в текущем году энергоблока № 3 Чернобыльской атомной электростанции предприятиями министерства по плану II и III кварталов недопоставлено 37 единиц насосного оборудования, что сдерживает монтажные работы.

Прошу Вас, Константин Васильевич, дать указание об ускорении отгрузки этого оборудования с завершением поставки не позже октября с. г.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. І588. — Арк. ІІ6—ІІ9.

№ 79

**ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР
«ПРО ПРОВЕДЕННЯ ШЕВЧЕНКІВСЬКОГО ЛІТЕРАТУРНО-МИСТЕЦЬКОГО СВЯТА
“В СІМ'І ВОЛЬНІЙ, НОВІЙ”»**

23 грудня 1980 р.

З метою поліпшення інтернаціонального виховання трудящих, дальшого зміцнення зв'язків культур братніх народів СРСР та більш широкої популяризації творчості великого українського поета, художника, мислителя, революційного демократа Тараса Григоровича Шевченка Центральний Комітет Компартії України і Рада Міністрів Української РСР постановляють:

1. погодитися з пропозицією Спілки письменників України, Міністерства культури УРСР, Черкаського обкому Компартії України і облвиконкому про проведення щороку Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій». Свято приурочувати до дня народження Т. Г. Шевченка і проводити на батьківщині поета у селах Моринці та Шевченкове, у містах Канєві, Черкасах, Києві та інших місцях, пов'язаних з творчістю поета.

2. Створити Республіканську комісію по підготовці і проведенню щорічного Шевченківського літературно-мистецького свята «В сім'ї вольній, новій» у складі: тт. Олійник Б. І. (голова), Дзевєрін І. О. (заступник голови), Бажан М. П., Безклубенко С. Д., Бородай В. З., Бородин В. С., Бровченко В. Я., Вшеславський Л. М., Воронько П. М., Главак Т. В., Гончар О. Т., Данилов Я. М., Дмитерко Л. Д., Доломан Є. М. (відповідальний секретар), Драч І. Ф., Дубовий О. М., Євсєєнко О. А., Загребельний П. А., Кирилук Є. П., Коротич В. О., Левчук Т. В., Негода М. Т., Новиченко Л. М., Олененко Ю. О., Оснач В. П., Охмакевич М. Ф., Павличко Д. В., Перебийніс П. М., Полянничко О. І., Рогоза Б. П., Русанівський В. М., Сіробаба В. Я., Скомаровський В. П., Суховершко Г. В., Цмокаленко Д. Г., Штогаренко А. Я.

Дозволити Спілці письменників України і Міністерству культури УРСР разом із заінтересованими міністерствами і відомствами при необхідності вносити зміни до складу комісії.

3. Прийняти пропозицію Спілки письменників України, що витрати, пов'язані з проведенням Шевченківського літературно-мистецького свята, провадитимуться за рахунок її коштів.

Секретар Центрального Комітету Компартії України В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
Голова Ради Міністрів Української РСР О. ЛЯШКО

Зібрання постанов уряду Української Радянської Соціалістичної Республіки. — 1980. — № 12. — Ст. 87.

№ 80

ПОСТАНОВА ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І РАДИ МІНІСТРІВ УРСР «ПРО ЗАХОДИ ПО ПРИСКОРЕННЮ НАУКОВО-ТЕХНІЧНОГО ПРОГРЕСУ, ВИКОНАННЮ ЗАВДАНЬ ПО РОСТУ ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ, ЕКОНОМІЇ МАТЕРІАЛЬНО-СИРОВИННИХ І ЕНЕРГЕТИЧНИХ ЕСУРСІВ У ПРОМИСЛОВОСТІ ТА БУДІВНИЦТВІ РЕСПУБЛІКИ»

28 квітня 1981 р.

ЦК Компартії України и Совет Министров УССР отмечают, что партийные, советские и хозяйственные органы республики, выполняя

решения XXIV и XXV съездов КПСС, проводят большую работу по ускорению научно-технического прогресса, более рациональному использованию трудовых, финансовых и материальных ресурсов, повышению на этой основе эффективности производства. В десятой пятилетке возросли объемы работ по реконструкции и техническому перевооружению предприятий, замене и модернизации действующего оборудования. Осуществлено 660 тыс. мероприятий по внедрению новой техники, комплексно механизировано и автоматизировано 8,7 тыс. участков, цехов и предприятий. Ежегодно в народном хозяйстве использовалось свыше 11 тыс. законченных научных разработок с экономическим эффектом 1,5 млрд. рублей. Производительность общественного труда за пять лет повысилась на 15,7 проц., за счет чего получено 90 проц. прироста национального дохода, сэкономлен труд почти 3 млн. человек.

Вместе с тем ЦК Компартии Украины и Совет Министров УССР считают, что уровень работы отдельных министерств и ведомств по ускорению внедрения достижений науки и техники, повышению эффективности производства еще не в полной мере отвечает современному этапу развития экономики, задачам, поставленным XXVI съездом КПСС. В ряде отраслей, на многих предприятиях и в объединениях не выполняются планы по новой технике, задания по росту производительности труда, медленно осваиваются проектные мощности, снижается фондоотдача. Заметно уменьшились объемы внедрения мероприятий по научной организации труда. Растут потери рабочего времени, высокой остается текучесть кадров. Имеют место факты бесхозяйственности и расточительства в использовании материально-сырьевых и топливно-энергетических ресурсов. Не везде налажены действенные связи науки с производством. Серьезные недостатки допускаются в планировании научно-исследовательских и проектно-конструкторских работ.

Госплан УССР, Госстрой УССР, Комиссия Президиума Совета Министров УССР по вопросам научно-технического прогресса не приняли достаточных мер для усиления стимулирования работы предприятий и объединений по обеспечению роста производства, производительности труда, снижения себестоимости и улучшения качества продукции за счет внедрения достижений науки и техники, как это предусмотрено постановлением ЦК Компартии Украины и Совета Министров УССР от 11 января 1977 года «О некоторых мерах по дальнейшему улучшению управления научно-техническим прогрессом в республике». Слабо осуществляется контроль за работой министерств и ведомств по выполнению планов развития науки и техники, расширению масштабов и ускорению внедрения в производство научных разработок.

Отдельные обкомы, горкомы и райкомы партии не предъявляют должной требовательности к хозяйственным руководителям за повышение технического уровня и эффективности производства, сокращение ручного труда, распространение передового опыта, недостаточно нацеливают первичные партийные организации, трудовые коллективы на более полное использование производственных мощностей, внедрение малоотходных и безотходных технологий, уменьшение материальных затрат и потерь производства, не дают принципиальной партийной оценки нарушениям плановой дисциплины.

Центральный Комитет Компартии Украины и Совет Министров Украинской ССР ПОСТАНОВЛЯЮТ:

1. Госплану УССР, Госстрою УССР, министерствам и ведомствам УССР, обкомам, горкомам и райкомам партии, исполкомам местных Советов народных депутатов, первичным партийным организациям объединений, предприятий, строек, научно-исследовательских и проектно-конструкторских организаций, руководствуясь решениями XXVI съезда КПСС, положениями и установками, выдвинутыми Генеральным секретарем ЦК КПСС товарищем Л.И.Брежневым в Отчетном докладе съезду, сосредоточить усилия коммунистов, всех трудящихся на ускорении научно-технического прогресса, решении задач перевода экономики на интенсивный путь развития, более полного использования производственного потенциала, сокращения расхода материальных, сырьевых и энергетических ресурсов, повышения качества всей работы.

В каждой отрасли, во всех трудовых коллективах глубоко проанализировать причины допущенного отставания в выполнении заданий десятой пятилетки, осуществить конкретные меры по повышению эффективности производства и росту производительности труда, выполнению и перевыполнению планов 1981 года и одиннадцатой пятилетки в целом.

Рекомендовать обкомам, горкомам и райкомам партии, первичным партийным организациям предприятий и строек обсудить вопросы ускорения научно-технического прогресса, повышения производительности труда, экономного использования материально-сырьевых и энергетических ресурсов на пленумах партийных комитетов, партийных и рабочих собраниях в трудовых коллективах.

2. Считать одной из первоочередных задач Госплана УССР, Госстрою УССР, Академии наук УССР, министерств и ведомств УССР, объединений, предприятий, научно-исследовательских и проектно-конструкторских организаций безусловное выполнение заданий, предусмотренных важнейшими республиканскими целевыми комплексными и отраслевыми научно-техническими программами.

Преобразовать экспертные группы по разработке республиканских целевых программ, созданные в соответствии с постановлением ЦК Компартии Украины и Совета Министров УССР от 15 июля 1980 года,

в координационные советы и утвердить руководителей программ — председателей координационных советов согласно приложению № I*.

3. Госплану СССР, Госстрою СССР, Академии наук СССР, министерствам и ведомствам республики, обкомам партии и облисполкомам при разработке планов экономического и социального развития на 1981—1985 годы обратить особое внимание на улучшение сбалансированности всех его разделов и показателей, более четкое и правильное сочетание региональных и отраслевых задач, усиление межотраслевых связей.

В промышленности и строительстве сконцентрировать усилен объединений, предприятий, научно-исследовательских и проектно-конструкторских организаций на главных направлениях научно-технического прогресса и обеспечить в одиннадцатой пятилетке:

в электроэнергетике — наращивание энергетических мощностей преимущественно за счет строительства атомных электростанций, повышение эффективности и надежности работы энергетического оборудования и электрических сетей, снижение удельных расходов топлива и потерь электроэнергии, ускорение создания установок и технологий по использованию новых источников энергии;

в угольной промышленности — повышение темпов строительства, реконструкции и технического перевооружения шахт, ускорение разработки средств и способов добычи угля без постоянного присутствия людей в очистных забоях, комплексов оборудования для выемки угля на тонких пологих и крутопадающих пластах и пластах со сложными горно-геологическими условиями, сокращение сроков освоения вновь вводимых и действующих мощностей, увеличение нагрузки на лаву и темпов прохождения подготовительных выработок;

в черной металлургии — коренное улучшение качества и расширение сортамента металлопродукции, увеличение выпуска термоупрочненного металла, низколегированной стали, листа с антикоррозионными покрытиями, экономичных профилей проката и труб, металлических порошков, широкое внедрение прогрессивной технологии производства, обработки и разлива стали, ускорение реконструкции и модернизации агрегатов и оборудования, опережающее развитие горно-рудной промышленности и повышение качества железорудного сырья;

в химической, нефтеперерабатывающей и нефтехимической промышленности — ввод и освоение крупных единичных мощностей по производству высококонцентрированных многокомпонентных удобрений, создание химико-технологических процессов получения новых веществ и материалов с заданными свойствами, дальнейшее углубление переработки нефти и сокращение потерь нефтепродуктов, расширение ассортимента товаров бытовой химии;

* Цей і наступні додатки не публікуються.

в машиностроении и металлообработке — создание принципиально новых, более производительных, надежных и долговечных машин и оборудования, производство их систем и комплексов, автоматических манипуляторов, позволяющих значительно сократить затраты ручного труда, широко использовать прогрессивные, малоотходные и безотходные технологические процессы в промышленности, внедрять индустриальные методы возделывания пропашных и технических культур, резко повысить уровень механизации работ в животноводстве и кормопроизводстве;

в промышленности строительных материалов и стройиндустрии — наращивание производства прогрессивных материалов, конструкций и изделий, перевооружение предприятий на базе новейшей техники и технологии, создание и освоение выпуска новых экономичных отопительных приборов и сантехнического оборудования;

в легкой промышленности — широкое внедрение пневмомеханических, роторных и самокруточных прядильных машин, бесчелночных ткацких станков, механизированных поточных и автоматических линий, увеличение выпуска высококачественных тканей, одежды и обуви, улучшение ассортимента и качества товаров для детей;

в пищевой промышленности — улучшение качества, обогащение пищевых продуктов белками, витаминами и другими полезными компонентами, расширение применения асептического способа консервирования плодов и овощей, повышение комплексности переработки сельскохозяйственного сырья;

в капитальном строительстве — сооружение предприятий и объектов преимущественно в составе промышленных узлов, на основе новейших технологий, оборудования и агрегатов повышенной единичной мощности, дальнейшее совершенствование объемно-планировочных решений, широкое внедрение прогрессивных форм организации труда, оснащение строек высокопроизводительными машинами и средствами малой механизации.

4. Госплану СССР, Госстрою СССР, Академии наук СССР, Министерству высшего и среднего специального образования СССР, отраслевым министерствам и ведомствам с целью повышения эффективности научных разработок, прежде всего связанных с дальнейшим развитием отраслей народного хозяйства, выведением их на передовые рубежи науки и техники, уточнить направления деятельности научно-исследовательских, проектно-конструкторских и технологических организаций, устранить параллелизм в их работе, ликвидировать неэффективные подразделения, укрепить материально-техническую базу. Разработать до 1 октября 1981 года перспективные планы внедрения в производство результатов законченных научных и проектно-конструкторских работ. Рассмотреть состояние

использования действующих экспериментальных предприятий, цехов и участков, закрепить за ними научные направления, предусмотреть в планах одиннадцатой пятилетки наращивание мощностей действующих и создание новых экспериментальных производств.

5. Госстрою УССР, министерствам и ведомствам УССР, руководителям проектных организаций принять меры по сокращению сроков разработки и коренному улучшению качества проектов на строительство и реконструкцию предприятий, обеспечить высокую эффективность капитальных вложений, реализацию в проектах достижений науки, техники и передового опыта, применение высокопроизводительного оборудования, установок и агрегатов большой единичной мощности, настойчиво добиваться, чтобы новые и реконструированные шахты, заводы и фабрики ко времени ввода в действие были технически передовыми и могли быстро освоить проектные показатели.

6. Министерством и ведомствам УССР повысить роль и ответственность работников центрального аппарата, руководителей объединений, предприятий, отраслевых научно-исследовательских и конструкторских организаций за ускорение научно-технического прогресса, разработку и своевременное осуществление планов повышения технического уровня производства, освоение проектных показателей вновь вводимых и действующих мощностей, неукоснительное соблюдение государственной плановой дисциплины. Обеспечить широкое внедрение прогрессивных, малоотходных и безотходных технологий, научной организации труда и технически обоснованных норм выработки.

7. Министерством и ведомствам УССР, обкомам партии и облисполкомам, Киевскому горкому партии и горисполкому, руководителям объединений, предприятий и строек обеспечить в одиннадцатой пятилетке выполнение заданий по внедрению в производство важнейших законченных научных и конструкторских разработок в объемах и сроки согласно приложению № 2, переводу рабочих с ручного на механизированный труд согласно приложениям № 3 и 4, развитию бригадных форм организации труда согласно приложениям № 5 и 6.

Согласиться с разработанными министерствами и ведомствами республики мероприятиями по улучшению использования основных производственных фондов, вновь вводимых и действующих мощностей, внедрению научной организации труда, сокращению потерь рабочего времени и текучести кадров.

8. Министерством и ведомствам УССР, обкомам, горкомам и райкомам партии, исполкомам местных Советов народных депутатов, профсоюзным и комсомольским организациям принять неотложные меры по ускорению внедрения в производство ресурсосберегающих технологий, прогрессивного оборудования, приборов и регулирующих устройств, научно-обоснованных норм расхода материально-сырьевых

и энергетических ресурсов, более полному вовлечению в хозяйственный оборот вторичного сырья и энергоресурсов. Обеспечить в 1981 году экономию проката черных металлов в количестве 388 тыс. тонн, котельно-печного топлива — 2450 тыс. тонн, цемента — 320 тыс. тонн, лесоматериалов — 906 тыс. куб. метров, электроэнергии — 3689 млн. кВт·ч. и тепла — 5286 тыс. гигакалорий, в том числе по областям согласно приложению № 7.

Шире использовать одобренный ЦК Компартии Украины опыт работы Северодонецкой городской партийной организации в решении поставленных XXVI съездом КПСС и XXVI съездом Компартии Украины задач по вовлечению всех трудящихся в борьбу за экономию трудовых, финансовых и материальных ресурсов.

Принять предложение Укрсовпрофа и ЦК ЛКСМ Украины о проведении ежегодного республиканского общественного смотра экономии сырья, материалов, топливно-энергетических ресурсов.

9. Госплану УССР, Министерству мелиорации и водного хозяйства УССР, Министерству геологии УССР, Министерству жилищно-коммунального хозяйства УССР, Академии наук УССР совместно с другими заинтересованными министерствами и ведомствами подготовить в 1981–1982 годах и внести на рассмотрение Совета Министров УССР технико-экономические обоснования рационального водопотребления и охраны водных ресурсов республики, обратив особое внимание на улучшение качества вода.

10. Обкомам, горкомам и райкомам партии, первичным партийным организациям повысить требовательность к хозяйственным руководителям за ускорение научно-технического прогресса, эффективность производства и качество продукции, шире привлекать к разработке и внедрению новой техники и прогрессивной технологии ученых, специалистов, рационализаторов и изобретателей, активизировать работу комиссий по научно-техническому прогрессу. Установить постоянный контроль за ходом разработки, внедрения и использованием промышленных роботов и автоматических манипуляторов. Вместе с профсоюзными комитетами развернуть соревнование трудовых коллективов за более полное использование производственных мощностей, повышение производительности труда, всемерную экономию и бережливость на каждом рабочем месте.

11. Секретно.

12. Госплану УССР, Госстрою УССР, Академии наук УССР, министерствам и ведомствам, обкомам и Киевскому горкому партии ежегодно в I квартале, начиная с 1982 года, докладывать ЦК Компартии Украины и Совету Министров УССР о ходе выполнения настоящего постановления.

Секретарь Центрального Комитета Компартии Украины В. ЩЕРБИЦКИЙ
Председатель Совета Министров Украинской ССР А. ЛЯШКО

№ 81

ЛИСТ ПРЕЗИДЕНТА АКАДЕМІЇ НАУК УРСР Б. Є. ПАТОНА
«ПРО МОЖЛИВІ ГЕНЕТИЧНІ НАСЛІДКИ ЗАБРУДНЕННЯ НАВКОЛИШНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА В УКРАЇНСЬКІЙ РСР»

3 липня 1981 р.

Бурное развитие многоотходного общественного производства, интенсивная химизация сельскохозяйственного производства и быта способствуют росту в окружающей человека природной среде химического, электромагнитного, теплового и шумового загрязнения. Указанные мутагенные факторы вызывают повреждения наследственного материала всех живых существ, последствия которых могут затрагивать как ныне живущие организмы, так и проявляться в грядущих поколениях. Растет число аллергических заболеваний, «омолаживаются» злокачественные образования, резко увеличивается заболеваемость детей рахитом, пневмонией, острыми респираторными заболеваниями. К сожалению, эта тенденция отмечается и в условиях Украинской ССР.

В 1979 г. общие выбросы в атмосферу от стационарных источников загрязнения атмосферы составили 12,6 млн. т. Это результат того, что на предприятиях республики около 40% таких источников не оснащены очистными сооружениями, около 23% существующих пыле- и газоочистных установок неисправны или работают неэффективно.

Минерализация осадков в промышленных районах республики выросла за последние годы в 3–5 раз. Самые высокие и наиболее часто встречающиеся предельно-допустимые концентрации (ПДК) в осадках обнаружены для свинца, никеля, меди, хрома и др. в гг. Днепропетровске, Жданове, Кривом Роге, Краматорске и других. По сравнению с 1975 годом в г. Киеве увеличились загрязнения окисью углерода и сероуглеродом.

За последние 10 лет потребление воды в республике для промышленно-коммунальных целей выросло на 21,3%, а сброс загрязненных промышленно-бытовых сточных вод — на 28,6%. Только в бассейн Днепра в пределах Украинской ССР сегодня сбрасывается около 2,2 млрд. м³ в год неочищенных и недостаточно очищенных промышленно-бытовых сточных вод. Требуют эффективной реконструкции очистные сооружения на 1300 предприятиях, необходимо построить новые более чем на 1000 предприятиях, а также подключить к городской канализации более 500 предприятий, интенсивно растет в городах электромагнитное

и шумовое загрязнение, в результате ввода в эксплуатацию АЭС резко увеличатся радиоактивные и тепловые мутагенные факторы.

Такое интенсивное загрязнение окружающей человека среды явилось одной из главных причин растущих заболеваний в республике. По расчетам ученых за последние 6 лет общая заболеваемость ежегодно увеличивается на 1,2–1,3 млн. случаев. Более чем за четверть века регистрируемые показатели заболеваемости злокачественными опухолями среди населения республики возросли в 3 раза. Из числа заболевших 48,3% составили лица в возрасте до 60 лет. При этом в 1978 г. различие в уровне заболеваемости городского и сельского населения в интенсивных показателях составило всего 1%. Расчеты показывают, что к 1990 г. уровень заболевания злокачественными опухолями возрастет на 25%.

Отмечено, что наиболее высокий уровень заболеваемости и смертности от злокачественных опухолей характерен для юго-востока республики (регион наибольшей концентрации промышленных предприятий), а наиболее низкий — запада и северо-запада. Установлена тесная корреляционная связь между степенью загрязнения атмосферного воздуха ряда городов республики полициклическими ароматическими углеводородами и уровнем заболеваемости населения злокачественными опухолями.

В 1970 г. в расчете на 1 тыс. жителей республики умирало 9 человек, а в 1979 г. — 11. Средняя продолжительность жизни у мужчин за этот период сократилась с 66,4 года до 64,9 года, а у женщин — соответственно с 74,5 года до 73,9 года.

Минздравом СССР установлена прямая зависимость частоты пороков развития от загрязнения окружающей человека среды. Так, изучение новорожденных в Ворошиловграде (машиностроительные предприятия), Северодонецке — (химическая промышленность) и Кадиевке (угольная промышленность) показало, что пороки развития в этих городах занимают третье место в структуре заболеваемости и второе — в структуре смертности. В этих же городах частота самопроизвольных аборт в 1,5 раза превышает частоту для города с менее интенсивным загрязнением среды. Анализ зависимости здоровья населения от состояния воздушного бассейна в 37 городах страны с общей численностью населения в 26 млн. человек, в т. ч. около 5 млн. детей, установил, что 20% больничных листов в стране выдается в связи с заболеваниями, вызванными загрязнением окружающей среды.

В последнее время исключительно остро стоит вопрос о загрязнении окружающей человека среды ядохимикатами, используемыми в сельском хозяйстве наших хлопкосеющих республик, Кавказа и Средней Азии, на виноградниках Молдавии и Крыма. В настоящее время в Крымской области среднее содержание ДДТ и его метаболитов

превышает допустимые значения, а генетический эффект этого явления не изучен. Пока получены данные о значительном росте врожденных пороков развития у населения Узбекской ССР и обнаружена зависимость между частотой пороков развития и распространенностью пестицидов в Армянской ССР. К сожалению, аналогичная работа в Украинской ССР практически не проводится, а используется в республике 75 пестицидных препаратов — более 65 тыс. т в год.

Расчеты показывают, что только за счет оздоровления окружающей человека среды годовой экономической эффект (за вычетом необходимых затрат) составит по стране 15–20 млрд. рублей.

Обследования родильных домов г. Москвы, проведенные Институтом общей генетики АН СССР в 1974–1978 гг., показали, что частота пороков развития новорожденных столицы составила 12%. У них обнаружены новые генные мутации по белкам крови с пороками развития. В РСФСР, даже на основе неполных статистических характеристик, за 1960–1973 годы в 2,6 раза увеличилась частота врожденных пороков. В Украинской ССР отмечается устойчивая тенденция к увеличению удельного веса патологических родов и в 1979 г. в целом по республике этот показатель составил около 30%.

Примерно 3% населения нашей страны являются умственно отсталыми до сих пор нет глубокого научного анализа влияния на этот процесс загрязнения окружающей природной среды. Президиум Академии медицинских наук СССР посвятил указанной проблеме специальное заседание, на котором утвердил соответствующую программу научных исследований. В ее выполнении должны принять активное участие также и ученые нашей республики.

Актуальность этой работы для Украинской ССР возрастает в силу того обстоятельства, что к 1990 г. ее городское население возрастет на 21% по сравнению с 1980 г., а общее загрязнение атмосферного воздуха в городских агломерациях — на 10–60%. Это обусловит в 1,5–2 раза рост заболеваемости населения, будет увеличиваться частота неблагоприятных исходов беременности и родов.

Предварительные расчеты показывают, что 6–10% рождающихся детей будут иметь те или иные, в том числе и генетические, аномалии развития. При существующих темпах роста населения в городах и уровне рождаемости в нашей стране к 1990 г. появится около 5 млн. детей с наследственными дефектами.

Учитывая перспективные прогнозные оценки о состоянии качества окружающей природной среды и обусловленные им генетические последствия, следует широко развернуть всеобъемлющую службу контроля с целью получения полной картины состояния генетического процесса у населения республики, предупреждения нежелательных последствий. К сожалению, как в Киеве, так и в республике в целом

нет специализированных генетических клиник, не проводится должным образом диагностика наследственных болезней, недостаточна координация научных исследований по указанным вопросам, а также подготовка специалистов по медицинской генетике.

Руководствуясь решениями XXVI съезда КПСС о необходимости усиления работы в нашей стране по предупреждению заболеваний, а также положением статьи 42 Конституции СССР, гарантирующей гражданам СССР право на охрану здоровья также и мерами по оздоровлению окружающей среды, Президиум Академии наук УССР с участием ведущих ученых республики 6 мая с. г, рассмотрел на своем заседании вопрос «О генетических последствиях загрязнения окружающей природной среды в Украинской ССР». По результатам его рассмотрения утвержден комплексный план научных исследований по указанной проблеме на 1981—1985 гг., подготовлена и представлена Совету Министров УССР докладная записка «О мероприятиях по дальнейшему усилению работы по оценке и прогнозированию генетических последствий загрязнения окружающей человека среды в Украинской ССР».

Представляем в порядке информации.

Президент Академии наук УССР

Б. Е. ПАТОН

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2262. — Арк. 5—8.

Резолюція В. В. Щербицького

6 липня 1981 р.

І. Членам и канд[идатам] в члены П[олит]Б[юро].

2. Секр[етарям] ЦК — пр[ошу] продумати и включити в план роботи соотв[етствующие] мероприятия по линии ЦК, рассмотреть меры Совмина по записке АН*.

/Підпис/

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2262. — Арк. І.

* 8 жовтня 1981 р. Рада Міністрів УРСР ухвалила постанову «Про заходи по дальшому розвитку робіт по запобіганню, оцінці і прогнозуванню генетичних наслідків забруднення навколишнього середовища».

№ 82

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ ПРО ВІДПРАВКУ ДИТЯЧИХ
НОВОРІЧНИХ ПОДАРУНКІВ ДО ПНР

29 грудня 1981 р.

На підприємствах Української ССР в короткий срок підготовлено і 24—25 декабря 1981 г. передано Катовицькому воєводському комітету ПОРП 500 тис. дитячих новорічних подарунків. В Києві їх скомплектовано 400 тис., Донецьке — 100 тис.

Подарок складається з набору кондитерських виробів (конфети, шоколад, печеню, вафли) і іграшки. Укладений він в красочну оформлену упаковку разом з поздравительной відкриткою. Ціна кожного подарунка приблизно 4 рубль.

Підготовку подарунків для польських дітей трудові колективи республіки сприйняли як свій інтернаціональний обов'язок. В виготовленні подарунків брали участь колективи Київської кондитерської фабрики ім. К. Маркса, донецьких кондитерської і цукеркової фабрик, шість підприємств, випускають іграшки. На комплектуванні наборів були зайняті працівники підприємств, торговельних організацій, апарату міністерств харчової промисловості і торгівлі, учасники профтехучилищ, студенти вузів — всього 2,5 тис. осіб. Робота була організована круглодобово, в т. ч. в суботу і неділю. Доставка подарунків здійснюється кращими водіями з числа комуністів і комсомольців київського і харківського підприємств Мінавтотранса УРСР.

На польсько-радянській границі автоколонна з святковим грузом зустрічали перший секретар пограничного Шемейського воєводського комітету ПОРП, воєвода, представники Катовицького воєводського комітету ПОРП. В Катовицях по цьому приводу у будівлі воєводського Комітету партії відбувся мітинг, в якому брали участь перший секретар воєводського комітету ПОРП, воєвода, представники громадськості. Польські діти вручили радянським водіям квіти. Передача подарунків освідчалась центральним польським телебаченням і друком.

В переданому ЦК Компартії України листі, яке підписали перший секретар Катовицького воєводського комітету ПОРП т. А. Жабинський і воєвода Р. Пашковський, висловлена вдячність за турботу про польських дітей, за новорічні подарунки.

В листі підкреслюється, що поставки ПНР товарів, особливо продовольства, медикаментів, надання кредитів в умовах воєнного положення і суворої зими є цінною допомогою, яка дає можливість продержатися в дуже важкі дні і тижні. В листі виражена впевненість, що Польща була, є і буде соціалістичною країною.

Сообщается в порядке информации.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2287. — Арк. І—2.

Опубликовано: Политическое руководство Украины, 1938—1989. — С. 411—412.

№ 83

ЛИСТ ДО ЦК КПРС «ПРО ПОСТАВКИ ПРОДУКТІВ ТВАРИННИЦТВА ДО ЦЕНТРАЛІЗОВАНОГО ФОНДУ»

9 липня 1982 р.

Цілком таємно

В соответствии с постановлением ЦК КПСС от 29 апреля 1982 года ЦК Компартии Украины и Совет Министров УССР докладывают, что производству, заготовкам и поставкам продуктов животноводства в общесоюзный фонд партийные, советские и хозяйственные органы республики постоянно уделяют должное внимание.

Расчеты и меры по обеспечению выполнения планов заготовок продуктов животноводства на каждый месяц рассматриваются в республиканских, областных и районных организациях, в колхозах и совхозах. Повышена ответственность руководителей хозяйств и специалистов за увеличение производства сокращение расхода мяса и молока на внутрихозяйственные нужды, усилены закупки этих продуктов в личных хозяйствах населения. Максимально используются все резервы для увеличения заготовки кормов, сохранения поголовья скота в 1982 году с учетом задач, поставленных майским Пленумом ЦК КПСС по развитию животноводства.

Однако вследствие недостатка кормов в зимне-весенний период и низкого их качества, отсутствия необходимого количества кондиционного скота в первом полугодии закуплено меньше плана мяса на 138 тыс. тонн и молока — на 562 тыс. тонн, а поставки в централизованный фонд мяса и мясопродуктов составили 205 тыс. тонн при плане 225 тыс. тонн, молокопродуктов — 875 тыс. тонн при задании 1230 тыс. тонн. План поставки яиц в количестве 1240 млн. штук выполнен.

При таком положении пришлось произвести дальнейшее уменьшение расхода мяса для снабжения населения, вследствие чего продажа его в первом полугодии по сравнению с таким же периодом прошлого года снизилась на 3,5 тыс. тонн. Реализация молока и молокопродуктов уменьшилась на 263 тыс. тонн, в том числе животного масла — на 11 тыс. тонн.

Снабжение населения мясом и маслом повсеместно, в том числе в промышленных центрах Донбасса, Приднепровья, еще более ухудшилось. В большинстве областей розничная продажа их не производится, выделенные рыночные фонды не полностью покрывают даже потребности детских, лечебных и других закрытых учреждений и общественного питания.

ЦК Компартии Украины и Совет Министров УССР довели областям задание закупить в третьем квартале 860 тыс. тонн скота и птицы — на 40 тыс. тонн больше их расчетов. Закупки молока намечаются в объеме 4000 тыс. тонн, что на 415 тыс. тонн меньше плана.

Совет Министров УССР 25 июня т. г. доложил Совету Министров СССР о том, что в третьем квартале республика может поставить в централизованный фонд не более 115 тыс. тонн мяса и 950 тыс. тонн молокопродуктов, и просил уменьшить на третий квартал план поставки их соответственно на 40 и 400 тыс. тонн, а также освободить республику от восполнения недопоставки за второй квартал т. г.

При этом рыночный фонд мяса будет уменьшен против второго квартала еще на 13 тыс. тонн. Снабжение населения животным маслом останется по-прежнему на крайне недостаточном уровне.

Дальнейшее снижение рыночных фондов на мясо и молокопродукты может привести к серьезным срывам снабжения даже основных промышленных центров республики.

В связи с началом уборки кормовых и зерновых культур в республике принимаются необходимые меры для повышения продуктивности животноводства.

Секретар Центрального Комітету Компартії України В. ЩЕРБИЦЬКИЙ
Голова Ради Міністрів Української РСР О. ЛЯШКО

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2363. — Арк. І03—І05.

№ 84

**ЗВЕРНЕННЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ ДО ЦК КПРС ПРО ПРИСВОЄННЯ
А. Я. ШТОГАРЕНКУ ЗВАННЯ ГЕРОЯ СОЦІАЛІСТИЧНОЇ ПРАЦІ
14 вересня 1982 р.**

Ташмо

Центральный Комитет Компартии Украины просит рассмотреть вопрос о присвоении композитору, народному артисту СССР т. Штогаренко А. Я. звания Героя Социалистического Труда за выдающиеся заслуги в развитии советского музыкального искусства, активную общественную деятельность и в связи с восьмидесятилетием со дня рождения.

Тов. Штогаренко Андрей Яковлевич 1902 года рождения, украинец, член КПСС с 1944 года, образование высшее — в 1936 году окончил Харьковскую консерваторию.

Творчество композитора широко известно в нашей стране. Его оратория «Дорогами Октября», поэма «Ленин идет по планете», кантата-симфония «Украина моя», симфония № 3 «Киевская», сюита № 2 для симфонического оркестра «Памяти Леси Украинки», «Симфонические танцы», музыка к театральным спектаклям, хоровые произведения отличаются актуальностью, социальной значимостью, высоким художественным уровнем. Они занимают достойное место в советской музыкальной культуре.

Плодотворную творческую деятельность т. Штогаренко А. Я. сочетает с активной общественной и педагогической. Он избирался членом Комитета по Государственным премиям СССР, многие годы является секретарем правления Союза композиторов СССР, председателем правления Союза композиторов Украины, заместителем председателя Комитета по Государственным премиям Украинской ССР имени Т. Г. Шевченко в области литературы, журналистики, искусства и архитектуры при Совете Министров УССР, членом коллегии Министерства культуры УССР.

Творческая и общественная деятельность т. Штогаренко А. Я. отмечена орденом Ленина (1960), орденами Трудового Красного Знамени (1940), Октябрьской Революции (1971), болгарским орденом «Кирилла и Мефодия» (1971), медалями. Он лауреат двух Государственных премий СССР (1946, 1952) и Государственной премии УССР имени Т. Г. Шевченко (1974), народный артист СССР (1972).

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2363. — Арк. 139–140.

№ 85

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС ПРО СВЯТКУВАННЯ 60-РІЧЧЯ УТВОРЕННЯ СРСР

18 грудня 1982 р.

В обстановке большого политического и трудового подъема, тесно сплоченные вокруг Коммунистической партии Советского Союза и ее боевого штаба — ленинского Центрального Комитета трудящиеся Советской Украины в единой братской семье народов нашей Родины встречают 60-ю годовщину образования Союза Советских Социалистических Республик.

17 декабря с. г. состоялось торжественное заседание Центрального Комитета Компартии Украины и Верховного Совета Украинской ССР, посвященное этой знаменательной дате.

С воодушевлением воспринято вручение Украинской ССР Красного знамени ЦК КПСС, Совета министров СССР, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ, которым она награждена за успехи, достигнутые в хозяйственном и культурное строительстве, большой вклад в развитие единого народнохозяйственного комплекса страны и в ознаменование 60-летия образования СССР. Знамя вручил заместитель Председателя Совета министров СССР тов. Марчук Г. И.

Участники заседания выразили искреннюю признательность Центральному Комитету КПСС и Советскому правительству за высокую оценку труда рабочих, колхозников, интеллигенции республики, повседневное внимание и заботу о развитии экономики, науки и культуры Украинской ССР, повышении народного благосостояния.

Торжественное заседание с огромной силой продемонстрировало безграничную преданность народа Украины заветам В. И. Ленина, делу Великого Октября, идеям советского патриотизма и пролетарского интернационализма, братской дружбы народов нашей страны, единодушное одобрение трудящимися республики внутренней и внешней политики Коммунистической партии и Советского государства, плодотворной деятельности Центрального Комитета.

В докладе, с которым на торжественном заседании выступил первый секретарь ЦК Компартии Украины, подчеркнуто: полностью поддерживая решения Пленумов ЦК КПСС, состоявшихся в ноябре нынешнего года, положения и выводы, изложенные в выступлениях Генерального секретаря ЦК КПСС товарища Ю. В. Андропова, имеющих программный характер, коммунисты, все трудящиеся республики своим доблестным трудом каждодневно подтверждают безграничную преданность делу ленинской партии.

В выступлениях ветеранов партии, представителей рабочего класса, колхозного крестьянства, интеллигенции, молодежи красной нитью проходила мысль о том, что вся героическая история нашей страны неразрывно связана с именем В. И. Ленина, революционно-преобразующей деятельностью Коммунистической партии, под руководством которой свершилась Октябрьская революция, было создано единое многонациональное союзное государство, последовательно проводится в жизнь ленинская национальная политика. Подчеркивалось, что объединение всех наций и народностей страны в едином Союзе Советских Республик ознаменовало коренной поворот в судьбах украинского народа.

Участники заседания с гордостью говорили о крепнущем единстве партии и народа, замечательных плодах братской дружбы и

всестороннего сотрудничества народов Советского Союза, выдающихся достижениях нашей Родины в коммунистическом строительстве, о расцвете Советской Украины в единой семье братских республик. Высказывалась горячая благодарность великому русскому народу, всем народам-братьям за нерасторжимое единение в борьбе и труде, за щедрую бескорыстную помощь.

В единодушно принятом Письме Центральному Комитету КПСС, Президиуму Верховного Совета СССР и Совету министров УССР участники торжественного заседания заверили, что 50-миллионный народ Украины будет и впредь приумножать свои усилия в великом деле строительства коммунизма, в священной борьбе за мир и безопасность народов. Коммунисты, все трудящиеся Советской Украины преисполнены решимости претворить в жизнь исторические решения XXVI съезда партии, ноябрьского (1982 г.) Пленума ЦК КПСС, сделать все для того, чтобы осуществить очередные хозяйственно-политические задачи, поставленные в речи Генерального секретаря ЦК КПСС товарища Ю. В. Андропова. Текст Письма прилагается*.

Торжественные заседания, посвященные юбилею, состоялись во всех областях, городах и районах, трудовых коллективах республики.

Вся организаторская и политическая работа в связи с юбилеем проводится в соответствии с установками, изложенными в постановлении ЦК КПСС «О 60-й годовщине образования Союза Советских Социалистических Республик».

Партийные, советские, профсоюзные, комсомольские, хозяйственные органы главное внимание уделяют мобилизации трудящихся на успешное выполнение планов 1982 г. и одиннадцатой пятилетки в целом, социалистических обязательств, принятых в честь юбилея. Повсеместно проведены трудовые вахты под девизом «60-летию образования СССР — 60 ударных недель», вахты дружбы в честь каждой союзной республики.

О досрочном выполнении планов 1982 г. рапортовали 45 тыс. коллективов бригад, участков, предприятий и организаций, более 1 миллиона трудящихся. Задания двух и более лет пятилетки выполнили свыше 1 миллиона 300 тыс. чел., 43 тыс. коллективов.

Партийные организации используют награждение переходящими Красными знаменами ЦК КПСС, Совета министров СССР, ВЦСПС и ЦК ВЛКСМ г. Киева 3 областей, 14 городов, 44 районов, 267 трудовых коллективов республики — победителей Всесоюзного социалистического соревнования в честь юбилея, а также присвоение 35 коллективам, многим проспектам, улицам, площадям, паркам почетного имени 60-летия СССР для повышения трудовой и общественной активности рабочих, колхозников, интеллигенции. В коллективах

* Не публикуется.

состоялись митинги, участники которых приняли социалистические обязательства на 1983 г.

Дальнейшее развитие получило сотрудничество трудовых коллективов Украины с коллективами братских республик. Договоры о социалистическом соревновании заключены всеми областями, многими городами и районами, трудовыми коллективами нашей республики с труженниками 33 областей, краев, автономных республик, 54 городов, 312 районов, более 1700 предприятий, организаций, колхозов и совхозов Российской Федерации и других союзных республик.

Подготовка к юбилею способствовала активизации всей общественно-политической жизни республики. Состоялись республиканская научная, научно-практические конференции в областях, сессия Общего собрания Академии наук УССР, общественно-политические чтения, циклы лекций, лектории, ленинские уроки, посвященные 60-летию образования СССР. На ВДНХ СССР проведены Дни Украинской ССР, на ВДНХ УССР выставки-отчеты ряда областей республики.

Повсеместно проходят встречи с ветеранами партии, активными участниками борьбы за установление Советской власти, воинами-ветеранами, агитпоходы молодежи по местам революционной и боевой славы.

Писатели, кинематографисты, художники республики создали ряд произведений, в которых нашла воплощение тема дружбы народов нашей страны. Проведены творческие отчеты мастеров искусств и художественных коллективов областей Украины, смотры-конкурсы, кинофестивали, художественные выставки. В ряде населенных пунктов открыты памятники В. И. Ленину. В Киеве воздвигнут Монумент в честь воссоединения Украины с Россией.

Осуществлен план научных разработок и изданий, посвященных юбилею, издано более 3 млн экз. книг. Совместно с учеными братских республик подготовлен 6-томный труд о дружбе и братстве украинского, русского, белорусского и молдавского народов.

Подготовка и празднование юбилея, достижения братских союзных республик в семье советских народов, торжество ленинской национальной политики КПСС широко освещаются средствами массовой информации и пропаганды.

Опыт организаторской и политической работы, накопленный в ходе подготовки и празднования 60-летия образования СССР, обобщается, используется в практической деятельности партийных организаций республики по дальнейшему усилению патриотического, интернационального воспитания трудящихся, их мобилизации на успешное осуществление решений XXVI съезда КПСС, майского и ноябрьского (1982 г.) Пленумов ЦК КПСС, заданий пятилетки.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЦЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2399. — Арк. 9—13.
Опубліковано: Политическое руководство Украины, 1938—1989. —
С. 413—416.

№ 86

**ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС
ПРО ХІД ВИКОНАННЯ ПОСТАНОВИ ЦК КПРС І РАДИ МІНІСТРІВ СРСР
«ПРО ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ З ПОЛІПШЕННЯ ВИВЧЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ
В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ ТА ІНШИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ
СОЮЗНИХ РЕСПУБЛІК»**

26 травня 1983 р.

Выполняя постановление ЦК КПСС и Совета министров СССР, министерства и ведомства, партийные и советские органы, первичные партийные организации и педагогические коллективы учебных заведений Украинской ССР осуществили конкретные меры, направленные на создание условий для повышения уровня преподавания и изучения русского языка — языка дружбы и братства народов СССР, средства межнационального общения.

Ход выполнения указанного постановления обсужден на партийных собраниях и педагогических советах учебных заведений, совещаниях работников народного образования. Проведены научно-практические конференции, а также семинары-практикумы для учителей, методистов русского языка и литературы, заведующих соответствующими кафедрами вузов.

В соответствии с Основными направлениями реформы общеобразовательной и профессиональной школы усовершенствованы программы по русскому языку и литературе для всех типов школ, изданы новые — для школ с углубленным изучением русского языка и литературы и факультативных курсов. Обновлена тематика спецкурсов и спецсеминаров для студентов филологических факультетов высших учебных заведений. В школах с национальным языком обучения, профтехучилищах и техникумах производится деление классов и групп на подгруппы. Повсеместно определены опорные школы и училища передового опыта по обучению русскому языку. Возросло число школ с углубленным изучением русского языка, факультативными занятиями по этому предмету охвачено 295 тыс. учащихся национальных школ. Приняты меры по широкому вовлечению учащихся школ и других учебных заведений в кружковую работу, участию их в тематических вечерах, читательских конференциях, олимпиадах и конкурсах.

Внесены необходимые дополнения в перспективные планы научных исследований с учетом разработки актуальных проблем теории и

практики обучения русскому языку. Создан республиканский межведомственный научный сборник «Русское языкознание». Завершен выпуск комплектов учебно-методической литературы к учебникам русского языка для всех типов общеобразовательных школ — всего 33 наименования. Увеличены тиражи детской художественной литературы, а также наглядных пособий по русскому языку для национальных детских дошкольных учреждений.

Больше внимания пропаганде русского языка как языка дружбы народов стали уделять средства массовой информации. Введены специальные радио- и телепередачи по обучению русскому языку учащихся и детей дошкольного возраста.

Усилено внимание к вопросам подбора, подготовки и переподготовки педагогических кадров. Все преподаватели техникумов, профтехучилищ и 97,7% учителей школ имеют высшее образование. Прием студентов на факультеты русского языка и литературы увеличился на 635 чел. и будет доведен в текущем году до 3500 чел. В 9 пединститутах организована подготовка для школ с нерусским языком обучения учителей начальных классов, учителей иностранного языка с дополнительной специальностью «Русский язык и литература в национальной школе». Практический курс русского языка введен в качестве обязательного предмета во всех педагогических институтах и училищах. Расширен прием в аспирантуру.

В республике продолжается подготовка учителей русского языка и литературы из числа лиц коренной национальности Казахской ССР, Узбекской ССР и Туркменской ССР. В 1984 г. в вузы Украины их было принято 500 чел., на годичную стажировку — 150 чел., в том числе 20 чел. из Молдавской ССР. С сентября прошлого года факультетам, осуществляющим подготовку учителей русского языка и литературы для союзных республик, выделено дополнительно 124 штатные единицы профессорско-преподавательского состава.

Решены вопросы повышения квалификации учителей начальных классов, русского языка школ с национальным языком обучения, а также преподавателей профтехучилищ на двухмесячных курсах при институтах усовершенствования учителей, педагогических институтах и университетах. В прошлом году их переподготовлено более 15 тыс., в том числе 210 чел. — из союзных республик. При трех педучилищах организована переподготовка воспитателей детских дошкольных учреждений с молдавским и венгерским языками обучения.

Проведена значительная работа по укреплению материальной базы школ, профессионально-технических училищ, средних и высших педагогических учебных заведений. Повсеместно оборудованы кабинеты русского языка и литературы, в школах с молдавским, венгерским, польским языками обучения они полностью обеспечены аппаратурой.

В текущем году вводится в эксплуатацию учебный корпус Винницкого пединститута, продолжается строительство корпусов педвузов в Сумах и Харькове, а также общежитий Черкасского и Винницкого пединститутов. Выделены средства для начала строительства учебных корпусов двух пединститутов и двух институтов усовершенствования учителей.

С 1 сентября текущего года в г. Львове будет открыта республиканская специальная школа-интернат с углубленным изучением русского языка и усиленной военно-физкультурной подготовкой учащихся.

В бюджете на содержание учреждений просвещения, начиная с 1984 г., ежегодно предусматриваются ассигнования в сумме 2,5 млн руб. на повышение ставок заработной платы учителей начальных классов, ведущих занятия по русскому языку, учителей русского языка и литературы 4—10 классов. Увеличен стипендиальный фонд на 357 тыс. руб. для выплаты повышенной стипендии студентам, занимающимся по специальности «Русский язык и литература».

Ход выполнения постановления ЦК КПСС и Совета министров СССР по улучшению изучения русского языка в общеобразовательных школах и других учебных заведениях республики продолжает находиться на контроле.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 28ІІ. — Арк. 45—48.

Опубліковано: Національні відносини в Україні у ХХ ст. — С. 440—442.

№ 87

УКРАЇНОМОВНА АМЕРИКАНСЬКА ГАЗЕТА «СВОБОДА» ПРО ВІЗИТ ДЕЛЕГАЦІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР НА ЧОЛІ З ЧЛЕНОМ ПОЛІТБЮРО ЦК КПРС, ПЕРШИМ СЕКРЕТАРЕМ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРБИЦЬКИМ ДО США березень 1985 р.

В. Щербицький і советська делегація прибули до Вашингтону

Советська делегація, яку тим разом очолює член Політбюро і перший секретар комуністичної партії України Володимир Щербицький, прибула у неділю, 3-го березня ц. р. до Вашингтону. З огляду на поліпшення американсько-советських відносин і заплановані переговори в Женеві у справі зменшення стратегічної нуклеарної зброї, зокрема міжконтинентальних ракет і ракет середнього досягу, В. Щербицького і супроводжуючих його осіб вітають у столиці З'єднаних Штатів Америки на рівні голови держави, подібно як

вітали 12 років тому Леоніда Брежнєва, першого секретаря ЦК КПСС і голову Президії Верховної Ради ССРСР.

Згідно з вашінгтонськими інформаціями, В. Щербицький зустріне-ть-ся з президентом Роналдом Регеном, правдоподібно в четвер, 7-го березня, буде гоноровим гостем в Капітолі і окремо розмовлятиме з лідерами республіканської більшості і демократичної меншості в Сенаті, сенаторами Робертом Долом і Робертом Бирдом. а також із спікером Палати Репрезентантів Робертом П. О'Нілом. Передбачається його зустріч з представниками засобів масової інформації, правдоподібно у Крайовому пресовому клубі.

Політичні спостерігачі кажуть, що на летовищі Ендрус біля Вашингтону Щербицького і його делегацію зустріли високі речники Державного департаменту з Джорджем Шульцом у проводі і, що з його короткого слова виголошеного на летовищі виглядає, що він привіз з Кремля дуже поважні пропозиції для Адміністрації президента Р. Регена, може навіть пропозицію про повне відновлення політики детанту. У політичних колах не виключають, що візита В. Щербицького є тісно пов'язана з боротьбою за владу в Кремлі між молодшими і старшими членами Політбюро. Немає сумніву, що Щербицький, протеже покійного Л. Брежнєва, належить до так званої старшої кремлівської «мафії», яку тепер в Політбюро репрезентують голова Ради Міністрів ССРСР Ніколай Тіхонов і міністер закордонних справ Андрей Громико, хоч не виключають, що він тепер підтримує Міхаїла Горбачова.

Знавці підсоветської проблематики взагалі думають, що з візитом В. Щербицького треба пов'язувати цілий комплекс проблем, в тому числі проблеми внутрішніх труднощів в ССРСР у зв'язку з подіями і рухами в поодиноких республіках, одною з найбільших, і тому може найбезпечніших, є Українська ССР. Можливо, що вибір Щербицького на голову делегації взагалі не є випадковим, а заздалегідь запланованим за кремлівськими мурами. У Вашингтоні проблема України розглядається тепер дещо по іншому і це турбує советських лідерів чимало. Крім того вашінгтонські політичні аналітики думають, що поїздка В. Щербицького до ЗСА і А. Громика до Італії і Іспанії минулого тижня є тісно пов'язана з пляном Москви за всяку ціну добитися припинення дослідів над американською космічною зброєю і тим самим знищити стратегічну оборонну ініціативу Р. Регена.

Свобода. — 1985. — 5 березня.

СССР хоче миру – каже В. Щербицький

Вашінгтон. – Володимир Щербицький, член Політбюро, перший секретар комуністичної партії України і голова советської делегації членів Верховної Ради, які відвідують тепер З'єднані Штати Америки заявив при зустрічі з американськими конгресменами у Капітолі, що Советський Союз бажає замирення із ЗСА і взагалі в нього є бажання встановити мир у цілому світі, а советські громадяни, кожний по своєму, «моляться» за мир. «Не зважаючи на існуюче напруження і погіршені відносини між нашими країнами, советські громадяни не втратили надії на мир і співпрацю Советського Союзу з Америкою, яку ми все ще вважаємо альянтом ССРСР в Другій світовій війні» – заявив В. Щербицький під час працюючого полуденку у Вашингтоні з членами комісії міжнародних справ Палати Репрезентантів.

Вашінгтонські газети – «Вашінгтон Пост» і «Вашінгтон Таймс» пишуть, що В. Щербицький 67-річний українець, член всесоюзного Політбюро від 1971 року і перша людина в Українській ССР, робить добре враження на співрозмовців, не зважаючи на те, що він говорить через перекладача і не вживає взагалі англійської мови, хоч, як кажуть, поінформовані особи, він дещо володіє англійською мовою.

Разом із В. Щербицьким до ЗСА прибуло 33 члени Верховної Ради ССРСР. В четвер, 7-го березня відбудеться зустріч Щербицького, правдоподібно в товаристві амбасадора ССРСР до ЗСА Анатолія Добриніна, який ні на крок не відступає від нього, з президентом Роналдом Регеном. Советська делегація має заплановані зустрічі з членами Комісії закордонних зв'язків в Сенаті і міжнародних справ в Палаті Репрезентантів, державним секретарем Джорджем Шульцом і візьме участь у спортових змаганнях хокею перед дальшою поїздкою до Техасу і Каліфорнії.

Покищо В. Щербицький не займав жадного виразного становища до існуючих міжнародних проблем, але не виключно, що він очікує на зустріч з Президентом і виступ у Крайовому пресовому клубі, що дасть йому змогу з'ясувати советське становище до багатьох міжнародних справ, а зокрема до переговорів в Женеві, кажуть політичні спостерігачі.

Свобода. – 1985. – 6 березня.

Українці демонстрували проти Щербицького

Вашінгтон. – Як відомо, суди прибула з офіційною візитом делегація Верховної Ради ССРСР, яку очолює член Політбюро, перший секретар ЦК комуністичної партії України Володимир Щербицький.

Спочатку здавалося, що ця візита відбудеться спокійно, без

ексцесів. Згідно з наперед складеним пляном, советські гості, запрошені за ініціативою спікера Палати Репрезентантів Томаса О'Нілла, повинні були відвідати кілька міст ЗСА. В Тексасі їх чекає шашлик на ранчо мільйонера-скотаря, який мріє поліпшити торговельні відносини з Советським Союзом. В Далласі 33 члени советської делегації відвідують один з найрозкішніших склепів Америки, де їм, мабуть, будуть вручені вартісні подарунки.

У понеділок, 4-го березня, члени Конгресу дали обід на честь гостей. Відбулася невимушена розмова. А пополудні, як повідомляє кореспондент газети «Нью Йорк Пост», вибухнув скандал.

Українці, що живуть в Америці, в тому числі й імігранти, що прибули до ЗСА в останні роки, виступили з різким протестом проти візиту В. Щербицького. Представники українських груп заявили репортерам, що саме Щербицький був головним організатором жорстоких репресій, що обрушилися на дисидентський рух в Україні. З часу приходу Щербицького до влади порушення громадянських прав в Україні досягло найвищої точки. Тисячі українських письменників, художників, вчених були заарештовані і ув'язнені в концентраційні табори, де їх використовують як рабів на різних будовах.

За твердженням представників українських груп, Щербицький особисто відповідальний за смерть трьох членів Української Гельсінської Групи. Вони загинули в таборах із-за відсутності необхідної медичної допомоги. Представник Української Крайової Інформаційної Служби Мирон Василюк сказав кореспондентові газети «Нью Йорк Пост»: «Щербицького називають в Україні нищителем української культури і релігії, різником. Він – головний провідник великодержавницької політики Москви в Україні».

Виступи українців викликали у Вашингтоні замішання. Конгресмен-республіканець Джек Кемп, який спочатку входив у склад делегації, яка повинна була брати участь в переговорах з советськими гостями, відмовився від такої чести. Серед демонстрантів найбільшою була група з Філадельфії під проводом Комітету Оборони Людських і Національних Прав України, до якої долучились місцеві громадяни, а також деякі особи з інших міст східного побережжя. Спершу відбулась демонстрація біля советської амбасаді, а пізніше біля Капітолу, де гостювала советська делегація.

Свобода. – 1985. – 7 березня.

Президент Р. Реген і В. Щербицький відбули зустріч

Вашінгтон. – Президент З'єднаних Стейтів Америки Роналд Реген відбув в четвер, 7-го березня ц. р., довшу зустріч з Володимиром Щербицьким, членом Політбюра, першим секретарем комуністичної

партії України і головою великої советської делегації членів Верховної Ради ССРСР, яка перебуває у ЗСА з офіційною візитом.

Очевидно, як сподівалися політичні спотерігачі, двома головними темами у розмовах були: американська так звана «міжзоряна зброя», чи як її називають, стратегічна оборонна ініціатива президента Р. Регена і загальне зменшення нуклеарної офензивної зброї, що взагалі є тепер темою дня напередодні переговорів ЗСА і ССРСР в Женеві в наступному тижні. В. Щербицький заявив Р. Регенові, що ЗСА зовсім не потребують витратити такі великі суми на досліди і випробування космічної оборонної зброї чи розбудову стратегічних ракет МХ, бо Советський Союз є дійсно готовий на далекойдучі компроміси у справі нуклеарної зброї і підписання договорів про її контролю, а тоді народи світу віддихатимуть спокійніше, без страху, що котрась з держав може розпутати третю світову війну, яка була б на його думку, трагедією для світу.

Президент Р. Реген оспорував справу космічної зброї, яка ще не є включена в оборонну систему західного світу, але натомість вона запевняє, що в майбутньому можна буде перешкодити тим силам, які у своїй ненависті до Заходу вирішили б розпочати нуклеарну війну, чи тільки удар, на якусь із країн західного альянсу.

Розмова Р. Регена з В. Щербицьким, у якій брали участь також державний секретар ЗСА Джордж Шульц, дорадник Президента у справі крайової безпеки Роберт МекФарлейн та інші особи, а також амбасадор ССРСР до ЗСА Анатолій Добринін і ще дві особи із советської амбасади.

Засоби масової інформації відмітили, що В. Щербицький, крім Андрея Громіка, є найвищим речником ЗСА, який від 1973 року відвідує Америку, крім відвідин самого колишнього лідера Леоніда Брежнєва, який у згаданому році відвідав Вашингтон і кілька інших стейтів Америки.

Речник Білого Дому, заступник пресового секретаря Леррі Спікс заявив після зустрічі, що вона відбувалася у невимушеній атмосфері і мабуть була корисною для обидвох сторін, бо можна було обмінятися думками про справи і проблеми, які турбують сьогодні світ.

Запитаний кореспондентами чи він задоволений зустріччю з Президентом ЗСА, В. Щербицький відповів по-російськи, що сама зустріч ще нічого не розв'язує, але вона проходила в дружній атмосфері. Обидва висловили надію, що женевські розмови принесуть позитивні висліди у справі зменшення нуклеарної зброї. Кореспонденти хотіли після розмови зустрінутись з Щербицьким, але він, показуючи рукою на годинник, відмовився від такої зустрічі. Прощаючись, Р. Реген просив В. Щербицького передати привітання для «президента» Константина Черненка.

Свобода. — 1985. — 9 березня.

№ 88

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР ПРО ПОЇЗДКУ
ДЕЛЕГАЦІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР У США

27 березня 1985 р.

С 3 по 11 марта 1985 г. в США по приглашению американского конгресса находилась делегация Верховного Совета СССР во главе с Щербицким В. В. В состав делегации входили: депутаты Алхимов В. С, Арбатов Г. А., Блохин Н. Н., Захаренко А. А., Карпов В. В., Коренко С. В., Патон Б. Е., Стукалин Б. И. Ее сопровождали работники аппарата ЦК КПСС и ЦК КП Украины, Президиума Верховного Совета СССР, МИД СССР и Генштаба Вооруженных Сил СССР (т.т. Бессмертных А. А., Врублевский В. К., Кобыш В. И., Лисоволик Д. А., Перелома В. А., Червов Н. Ф. и др.).

Делегация провела дискуссии в палате представителей и комиссии по иностранным делам сената, имела ряд встреч с руководящими деятелями обеих палат.

Глава делегации встретился в Белом доме с президентом Р. Рейганом по его приглашению, а также с государственным секретарем Дж. Шульцем. У ряда депутатов и сопровождающих делегацию лиц состоялись неофициальные беседы с другими представителями администрации. В штате Техас состоялись встречи с губернатором, мэрами, представителями деловых и общественных кругов городов Остин, Даллас и Форт Уорт.

В ходе дискуссий в конгрессе был обсужден широкий круг вопросов, касающихся отношений между СССР и США и международных проблем. Делегация с самого начала поставила в центр обсуждения вопросы ограничения гонки вооружений, делая особый упор на необходимость предотвращения милитаризации космоса, достижения взаимоприемлемых договоренностей на Женевских переговорах по космическим и ядерным вооружениям при строгом соблюдении принципа равенства и одинаковой безопасности. Была дана принципиальная оценка причин неблагоприятного состояния советско-американских отношений, показаны конкретные пути их выправления.

Постановка вопроса в такой плоскости заметно содействует росту озабоченности и беспокойства у членов конгресса в отношении возможных негативных последствий для самих США планов «звездных войн».

В то же время контакты в конгрессе показали, что администрации в значительной мере удалось «обработать» конгрессменов и сенаторов по вопросу об «оборонительном» характере этих планов и правомерности проведения «исследовательских» работ по созданию космических вооружений. В целом от бесед в Капитолии осталось впечатление, что конгрессмены поддержат запросы администрации

по финансированию основных военных программ, хотя, возможно, с некоторыми коррективами.

Участвовавшие в дискуссии члены конгресса говорили о необходимости нормализации советско-американских отношений. Однако они уходили от обсуждения конкретных путей достижения этой цели. В ряде случаев конгрессмены пытались увязать перспективы улучшения двусторонних отношений с «поведением» СССР в отдельных регионах (например, в Афганистане, в Центральной Америке), а также с соблюдением «прав человека».

Ведя дискуссию в наступательном духе, делегация давала решительный отпор недружественным выпадам. Они квалифицировались как часть психологической войны, развязанной определенными кругами США против Советского Союза, как стремление отравить климат советско-американских отношений. Одновременно приводились конкретные факты грубейших нарушений основных прав человека в США (безработица, миллионы бездомных, расовая дискриминация, антисемитизм и т. п.). Члены конгресса с заметной нервной реакцией реагировали на постановку таких вопросов с нашей стороны и предпочитали свертывать их обсуждение.

В ходе дискуссии члены конгресса довольно единодушно высказывались в пользу развития контактов между парламентариями двух стран. С американской стороны было с благодарностью принято переданное спикеру палаты представителей Т. О'Нилу официальное приглашение Верховного Совета СССР посетить в апреле с. г. Советский Союз во главе делегации конгрессменов.

Администрация США демонстрировала повышенный интерес к визиту делегации, явно хотела создать видимость своего стремления к улучшению советско-американских отношений. Вместе с тем беседы с президентом Р. Рейганом и в определенной степени с госсекретарем Шульцем подтвердили, что американское руководство дальше общих заверений на этот счет пока не идет.

Президент заявил, в частности, что он разделяет выраженную советскими руководителями готовность вести дело к полной ликвидации ядерных вооружений. Он выразил мнение, что хотя на переговорах в Женеве будут обсуждаться очень сложные вопросы, решение их все же возможно, если, по мнению обеих сторон, это в их интересах. Двигаться «в правильном направлении» следует поэтапно, через сокращение ядерных вооружений. В то же время, по заявлению Рейгана, США будут поддерживать необходимый уровень вооружений «для противодействия силам СССР».

С нашей стороны была подчеркнута органическая связь всех обсуждаемых на Женевских переговорах проблем. Были подвергнуты аргументированной критике планы «стратегической обороны» с использованием

космоса, имеющей явно выраженный агрессивный, наступательный характер. От беседы с президентом сложилось впечатление, что идеологическая нетерпимость по отношению к Советскому Союзу продолжает превалировать в его взглядах на ведение дел с нами.

Состоялись многочисленные встречи с представителями политических, деловых и общественных кругов США, в ходе которых американцы выражали тревогу по поводу роста опасности войны, возможности ядерного конфликта, за судьбы мира. Выход, по их мнению, в улучшении отношений между СССР и США.

Пребывание делегации довольно широко освещалось печатью, телевидением и радио США. Члены и эксперты делегации использовали средства массовой информации для активного разъяснения американскому населению миролюбивой внешней политики СССР и для решительного отпора клеветническим измышлениям буржуазной пропаганды. Большое внимание привлекли пресс-конференции главы делегации по итогам дискуссии в конгрессе и встрече с президентом. Состоялась также беседа гг. Стукалина, Червова и Кобыша с руководящим составом редакции одной из наиболее влиятельных американских газет «Вашингтон пост». Гг. Алхимов, Патон, Арбагов, Бессмертных, Кобыш, Кондрашов и Лисоволик дали интервью представителям газет, телевидения и радио. Многие интервью транслировались телекомпаниями по общенациональной сети.

В первый день пребывания в Сан-Франциско делегация получила известие о кончине К. У. Черненко. Дальнейшая программа пребывания в США была свернута и делегация отбыла на Родину.

Суммируя итоги пребывания делегации в США, хотели бы отметить следующее.

1. Несмотря на массивную повседневную антисоветскую пропаганду, у американского населения сохранилось стремление к улучшению советско-американских отношений. Постоянное запугивание «советской угрозой» дает порой и обратный эффект — боязнь, что дело идет к конфронтации с СССР со всеми вытекающими из этого последствиями для самих США. Поэтому нынешняя поддержка большинством американцев линии администрации на «укрепление мощи» Америки может в дальнейшем иметь пределы.

2. Хотя дискуссии в конгрессе выявили несогласие ряда конгрессменов с отдельными аспектами курса вашингтонской администрации, не следует преувеличивать значения существующих трений в правящих кругах США. В конгрессе практически никто не осмеливается пока открыто выступать против основного внешнеполитического постулата рейганистов — наращивания военной мощи США, против политики с позиции силы. Более того, американские конгрессмены старались демонстрировать свое согласие с курсом администрации, в том числе

с планами т. н. «исследований» по программе «звездных войн».

Но даже в усложнившихся условиях у нас есть немалые резервы для усиления воздействия на конгресс и общественность США. Довольно значительное количество конгрессменов (как демократов, так и республиканцев) занимают непоследовательные колеблющиеся позиции по ряду вопросов. Учитывая это, к работе среди членов палаты представителей и сената следовало бы подходить дифференцировано.

3. Встречи с представителями местных политических и деловых кругов, общественности показали значительный интерес на местах к выравниванию советско-американских отношений, развитию связей между СССР и США в различных областях. Вместе с тем эти встречи выявили незнание американцами элементарных фактов нашей жизни, широкое хождение предвзятых представлений о политике СССР и советской действительности. В этой связи важным представляется налаживание обменов и контактов на уровне штатов и местных властей. О желании развивать такого рода контакты прямо заявляли многие представители кругов местной общественности.

Последние события, прежде всего внеочередной мартовский Пленум ЦК КПСС и избрание на нем Генеральным секретарем ЦК КПСС тов. Горбачева М. С., а также начавшиеся в Женеве советско-американские переговоры по ядерным и космическим вооружениям еще больше усилили интерес американской общественности к Советскому Союзу и его политике на международной арене.

У американцев заметно нарастает внимание к теме 40-летия Победы над фашистской Германией, советско-американского сотрудничества в годы второй мировой войны и ее уроков. Здесь также имеются неплохие возможности для нашей пропаганды на США.

4. Со стороны конгресса США проявлен значительный интерес к развитию межпарламентских обменов. В этой связи следует уделить внимание организации приема в СССР на должном уровне делегации палаты представителей во главе со спикером Т. О'Нилом (апрель с. г.), занимающим влиятельную позицию в конгрессе.

Было бы целесообразно изучить с учетом наших интересов вопрос о придании регулярного характера межпарламентским связям между СССР и США. Наряду с обменом официальными делегациями можно было бы более широко практиковать поездки в США отдельных депутатов или небольших групп членов Верховного Совета СССР (в том числе в качестве гостей совпосла в Вашингтоне).

С учетом изложенного, в интересах укрепления мира, улучшения взаимопонимания и налаживания взаимовыгодного сотрудничества, наши связи с США, в том числе по линии высших законодательных органов, полагали бы целесообразным развивать и дальше.

Руководитель делегации Верховного Совета СССР В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2886. — Арк. 8—14.

Опубликовано: Политическое руководство Украины, 1938—1989. — С. 426—429.

№ 89

ЛИСТ ПРЕЗИДЕНТА США Р. РЕЙГАНА

5 квітня 1985 р.

БЕЛЫЙ ДОМ

Вашингтон

Достопочтенному

Владимиру Васильевичу ЩЕРБИЦКОМУ,

Первому секретарю Центрального Комитета

Коммунистической партии Украины,

Киев, Союз Советских Социалистических Республик

Уважаемый г-н Щербицкий,

Я высоко оценил возможность встретиться с Вами и провести откровенный обмен мнениями по вопросам, имеющим важность для советского и американского народов. Я сожалею, что Вашей делегации пришлось сократить свой визит в связи со смертью Председателя Черненко, однако надеюсь, что в будущем у Вас будет возможность познакомиться с Калифорнией и другими частями Соединенных Штатов.

Нэнси и я хотим поблагодарить Вас за красивые подарки, которые Вы нам привезли. Мы искренне признательны за этот Ваш особый жест доброй воли.

С наилучшими пожеланиями Ваи и Вашим коллегам,

С уважением,

Рональд Рейган

Перевел (Д. Чикваидзе)

Опубликовано: Крючков Г. Видатний керівник європейської держави. Володимир Щербицький і питання зовнішньополітичної діяльності // Україна дипломатична. — 2013. — Вип. 14. — С. 412.

№ 90

ЛИСТ ДО ЦК КПРС ПРО ПРОЕКТ ПОЛІТИЧНОЇ ДОПОВІДІ ЦК КПРС
XXVII З'їзду КПРС

II лютого 1986 р.

Проект Политического доклада ЦК производит сильное впечатление. Его отличают теоретическая глубина анализа, новаторский подход и реализм политических оценок, целенаправленность поставленных задач, можно сказать, в целом высокая политическая культура содержания и формы.

Все это позволило дать исчерпывающую характеристику качественно новой ситуации внутри страны и на мировой арене, сделать всесторонне обоснованные выводы, аргументированно определить наиболее важные направления политической и организаторской работы партии в современных условиях.

В проекте доклада убедительно подтверждена и развита политическая линия апрельского (1985 г.) Пленума ЦК КПСС на ускорение социально-экономического развития страны, необходимость глубокой перестройки и совершенствования системы управления, стиля государственной и партийной работы, неотложное решение накопившихся проблем.

Полностью поддерживаю положения доклада, касающиеся экономической стратегии, научно-технической, социальной и национальной политики партии, курса на дальнейшее повышение благосостояния народа, укрепление обороноспособности страны. Несомненно, огромный международный резонанс будут иметь дальновидные оценки современной международной обстановки, мирового революционного процесса и конструктивные внешнеполитические задачи, выдвинутые в докладе.

Проект доклада свидетельствует, что в нашей партии здоровая морально-политическая атмосфера, что Центральный Комитет КПСС на высоте задач времени, трезво и принципиально оценивает обстановку в центре и на местах, видит нерешенные задачи, недостатки и упущения, критичен и самокритичен.

Все разделы доклада пронизаны духом деловитости, требовательности, неудовлетворенности достигнутым, нацеленностью на перспективу.

Все это дает основания сделать вывод, что проект Политического доклада полностью отвечает коренным интересам советского народа, задачам ускорения социально-экономического развития советского общества.

Со всеми принципиальными положениями, оценками и выводами доклада согласен.

Учитывая большой объем доклада, возможно, следовало бы отдельные разделы его изложить короче (например, раздел III), а для печати оставить в предлагаемой редакции.

Уточнение: на стр. 120 (второй абзац), где речь идет об опыте АН УССР, вместо «научно-инженерных центров» следует сказать «научно-технических комплексов и инженерных центров».

Полагаю возможным вынести проект доклада на обсуждение Пленума ЦК КПСС.

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2959. — Арк. 2—3.
Опубліковано: Політичне керівництво України, 1938—1989. — С. 429—430.

№ 91

ЗВЕРНЕННЯ КОЛЕКТИВУ КИЇВСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ТЕАТРУ ДРАМИ І КОМЕДІЇ

17 квітня 1986 р.

Уважаемый Владимир Васильевич!

Только острая необходимость и обидное чувство бессилия что-либо сделать для изменения невыносимых условий работы коллектива театра заставили нас обратиться непосредственно к Вам, поскольку решить крайне волнующие нас проблемы на другом уровне теперь не представляется реальным. А вопрос стоит очень остро: удастся ли сохранить жизнеспособность и высокий творческий потенциал Киевского театра драмы и комедии, который за короткий срок сумел завоевать признание зрителей и театроведов в республике и за ее пределы.

Позвольте вкратце ознакомить Вас со сложившейся ситуацией.

По решению партийных и советских органов республики в 1978 году был организован на базе Укрконцерта театр драмы и комедии, который, в отличие от других театров, с первых дней своего существования был лишен жизненно необходимых условий работы — своей крыши над головой. Но несмотря на все трудности, мы уже в первом сезоне, работая в помещении республиканского театра кукол, сумели осуществить постановку семи спектаклей советских драматургов, в том числе украинских авторов Р. Феденева, Яр. Стельмаха, Л. Хоролец.

Сейчас в репертуаре театра 32 спектакля по пьесам русских классиков, советских и прогрессивных зарубежных драматургов.

С нами сотрудничают известные авторы: Г. Боровик, А. Штейн, А. Салынский, О. Иоселиани, Л. Жуховицкий, В. Коротич, Ю. Бедзик, Яр. Стельмах и др.

С успехом прошли гастроли театра в ряде городов Украины и за ее пределами. Театр награжден Почетными Грамотами Министерства культуры СССР, Министерства культуры УССР и Министерства культуры Белорусской ССР, дипломами ВДНХ, Почетными Грамотами областных и городских партийных и советских органов тех городов, в которых театр находился на гастролях. Многие спектакли театра получили высокую оценку центральной и республиканской прессы.

Благодаря огромному энтузиазму и энергии коллектива театра, ему в 1980 году был присвоен статус государственного, а в 1982 году — первая категория.

Решением горисполкома от 18.08.80 г. № II57 с 1 января 1981 года нам было предоставлено здание бывшего кинотеатра «Космос» абсолютно непригодное для эксплуатации спектаклей. И вновь только благодаря усилиям самих актеров и работников театра (строили в промежутках между репетициями и по ночам) было сделано временное пристанище — «Театр в фойе» на 136 зрительских мест. С тех пор мы разъезжаем по самым различным площадкам города и области, в большинстве своем непригодным для показа спектаклей, поскольку необходимо выполнять финансовый план.

В период с 1982 по 1985 гг. мы неоднократно обращались в вышестоящие организации с просьбой поставить здание бывшего кинотеатра под комплексный капитальный ремонт. Наконец, казалось бы, этот вопрос был решен. В августе 1985 года, в связи с предполагаемым началом капремонта, нас выселили в помещение бывшего овощного магазина, находящегося к тому же на территории лечебно-трудового профилактория для алкоголиков! В этом сыром и холодном помещении с бетонными полами, где отсутствуют паровое отопление, канализация и прочие необходимые коммуникации, нам удалось разместить лишь административно-хозяйственные службы. Но, по-прежнему, у нас нет репетиционных помещений.

Что касается решения о капремонте нашего здания, то оно так и осталось решением на бумаге. Идя каждый день на работу, мы видим, как на «строительстве» театра иногда копошатся 2–3 человека, а сама стройка (на которую выделено 970 тыс. руб. и которая должна завершиться в 1988 году к десятилетию нашего коллектива) практически не двигается с места.

Сейчас для показа спектаклей нам выделено 10 дней в месяц в помещении театра кукол. А ведь для выпуска каждого нового спектакля нужно не менее 20 репетиционных дней на сцене, которых мы лишены.

Нет нужды говорить, с какими проблемами морально-этического и психологического порядка связана работа «в прийомах». Обстановка накалена до предела.

Учитывая опыт работы Киевского театра оперы и балета им. Т. Г. Шевченко в Октябрьском Дворце культуры, мы много раз обращались в Киевский горисполком, горком Компартии Украины, Совет Министров УССР с предложением создать базу театра на время капремонта во Дворце культуры авиазавода или в Доме культуры завода «Большевик».

Кроме того, мы обращали внимание на возможность работы театра в клубе Дома торговли на Львовской площади — в актовом зале Министерства торговли УССР, рассчитанного на 820 мест, с отдельным входом, гардеробом, фойе для приема зрителей, сценой с театральным освещением и автономным выходом на улицу. Вечерами помещение пустует. В условиях острого дефицита театрально-зрелищных помещений в Киеве, эксплуатация столь дорогостоящего, оснащенного современным сценическим оборудованием зала, только для совещаний и собраний, нам кажется, нецелесообразно. Но Министерство торговли УССР категорически возражает против этого.

В результате годичной переписки, различных заседаний и совещаний вопрос принципиально не решен. В настоящее время из-за отсутствия репетиционных помещений создалась критическая обстановка — приостановлена работа над выпуском новых спектаклей.

Отсутствие стабильности наносит непоправимый ущерб морально-психологического и идейно-художественного порядка: театр не может опираться на своего зрителя, скитаясь по разным, самым неприспособленным площадкам, которые лишены элементарно необходимых условий — творческих и сценических. Спектакли, таким образом, эксплуатируются ниже своих возможностей. Ни критика, ни зритель, ни мы сами не можем простить себе тот художественный компромисс, на который нас постоянно и неумолимо толкает вся обстановка, в которой находятся все 170 человек нашего коллектива, ежедневно решающие головоломные задачи на выживание. Конечно, такие трудности создают тревогу, нервозность, а постоянное чувство обиды (мы отлично понимаем, что можем работать значительно лучше, а дальнейшее совершенствование работы, сейчас от нас не зависит) деморализует творческий коллектив, лишает его столь необходимого всем нам оптимизма.

Мы всегда понимали и понимаем, что театр находится в авангарде идеологической борьбы. Наш театр смог показать к 80-летию II съезда РСДРП, а затем к XXVII съезду КПСС одиннадцать спектаклей, в центре которых находится образ положительного героя — коммуниста. Но, с другой стороны, о каком влиянии на формирование зрителя может идти речь, если нам практически негде показывать свою продукцию?!

Очень справедливо говорили Вы, Владимир Васильевич, в своем выступлении на XXVII съезде КПСС: «Об этом приходится говорить потому, что немало руководителей еще не отрешилось от устаревших подходов и методов в управлении. Во многих звеньях управления продолжают процветать формализм и бюрократизм, неоправданная медлительность в решении вопросов». Убеждены, что, говоря об этом, Вы имели в виду ситуации, подобные той, которая сложилась вокруг нашего театра.

Уважаемый Владимир Васильевич! Еще раз извините, что обращаемся к Вам и отрываем Вас от других более важных дел. Но мы очень рассчитываем на Вашу поддержку и убедительно просим Вас оказать содействие в выделении театру на время капремонта помещения для показа спектаклей (хотя бы 15 дней в месяц) и для проведения репетиционной работы, а также сокращения сроков капитального ремонта здания театра.

С уважением,

Директор театра

Главный режиссер

Секретарь партийной организации

Председатель профкома

В. П. ОЛИФИРЕНКО,

Заслуженный работник
культуры УССР

Э. М. МИТНИЦКИЙ,
заслуженный деятель
искусств УССР

Л. Д. ЛЫМАРЬ,
заслуженная артистка
УССР, Лауреат

Государственной
премии РСФСР
им. К.С.Станиславского
Н. И. КАЛЬЧЕНКО

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2303. — Арк. І2—І5.

Резолюція В. В. Щербицького

Тт. Ельченко Ю. Н., Івашко В. А.

Коллективу театра нужно помочь.

Прошу совместно с тт. Орлик М. А., Олененко Ю. А., Іваненко Б. В., Кундой Е. В. рассмотреть вопросы, поставленные в письме.
В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2303. — Арк. ІІ.

№ 92

ПОСТАНОВА ПОЛІТБЮРО ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ
 «ПРО ДОДАТКОВІ ЗАХОДИ У ЗВ'ЯЗКУ З ЛІКВІДАЦІЄЮ АВАРІЇ НА ЧОРНОБІЛЬСЬКІЙ АЕС»

3 травня 1986 р.

Для систематической связи с Правительственной Комиссией и организации оперативного выполнения ее решений, а также координации действий республиканских, областных и городских органов, решения других возникающих задач создать в Политбюро ЦК Компартии Украины оперативную группу в составе тт.: Ляшко А. П. — руководитель, Качура Б. В., Качаловский Е. В., Ивашко В. А., Муха С. Н., Ревенко Г. И., Згурский В. А., Гладуш И. Д., Ткаченко А. Н.

Поручить оперативной группе сконцентрировать внимание прежде всего на:

- осуществлении мероприятий по ликвидации аварии;
- эвакуации из опасных зон населения, его размещения, оказании квалифицированной медицинской помощи, организации учебы детей и размещения дошкольников в детских учреждениях;
- проведении разъяснительной работы среди населения;
- обеспечении непрерывного контроля за состоянием окружающей среды и осуществлением необходимых мероприятий по ее нормализации;
- повышении мобготовности на случай осложнения обстановки;
- на контроле за проведением сельскохозяйственных работ, состоянием животноводства и качеством продуктов сельскохозяйственного производства;
- оценке сложившейся обстановке в г. Киеве, Киевской области и других местах республики и подготовке соответствующей информации.

Оперативной группе о положении дел систематически информировать Политбюро ЦК Компартии Украины.

Секретарь ЦК

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. І7. — Спр. ІІ7. — Арк. 2—3.

Опубліковано: Чорнобильська трагедія. Документи і матеріали. — К., 1996. — С. 75І.

№ 93

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС ПРО СИТУАЦІЮ В РЕСПУБЛІЦІ ПІСЛЯ АВАРІЇ НА ЧОРНОБІЛЬСЬКІЙ АТОМНІЙ ЕЛЕКТРОСТАНЦІЇ

22 травня 1986 р.

Цілком таємно

Понимая свою ответственность за оперативное и четкое решение возникающих в связи с аварией на Чернобыльской АЭС вопросов, партийные, хозяйственные органы республики в своей работе проявляют высокую собранность и дисциплинированность.

Для выполнения поручений правительственной комиссии по аварии, а также других неотложных задач создана оперативная группа ЦК Компартии Украины под руководством председателя Совета министров УССР тов. Ляшко А. П.

Из опасной зоны эвакуировано 89 360 чел., в т. ч. 62 746 чел. гг. Припяти и Чернобыля. Среди эвакуированных 27,4 тыс. детей и 14,5 тыс. пенсионеров. Все обеспечены временным жильем, более 92% трудоспособного населения работает. По состоянию на 22 мая 52 337 чел. получили пособия на общую сумму 10,5 млн руб. В местах расселения налажено торговое, бытовое обслуживание.

В районы эвакуации из других областей направлено 240 бригад из врачей, средних медицинских работников, 160 лаборантов и дозиметристов, санитарный автотранспорт. Обследовано 245 277 чел. С момента аварии в лечебных учреждениях республики госпитализировано и профилактровано 9127 чел., в т. ч. 312 работников МВД. У 161 чел. установлен диагноз лучевой болезни, в том числе у 5 детей и 49 работников МВД. Им оказывается квалифицированная медицинская помощь.

Особая забота проявляется о детях. Все школьники из 30-километровой и прилегающих к АЭС районов — 26,9 тыс. чел. — направлены на отдых в пионерские лагеря других областей республики. Беременные женщины, кормящие матери с детьми размещены в санаториях и пансионатах Киевской обл.

Учащиеся I—7 классов школ г. Киева, как и в прежние годы, в течение второй половины мая отправляются на летний отдых.

Систематически осуществляется дозиметрический контроль состояния воздуха, почвы, воды, пищевых продуктов, растений и домашних животных. Установлен строгий режим движения людей и транспорта в зону АЭС, прилегающие к ней районы. Обеспечиваются патрулирование и пожарная охрана гг. Припяти, Чернобыля, других населенных пунктов 30-километровой зоны.

Все вопросы, связанные с оздоровлением, налаживанием быта, труда эвакуированного населения, находятся под постоянным контролем ЦК Компартии Украины и Совета министров республики, а

также соответствующих местных органов. В местах проживания эвакуированного населения систематически проводится организаторская и политическая работа. Внимательно изучается общественное мнение, организовано регулярное информирование партийного актива и населения, разоблачаются вымыслы буржуазной пропаганды, различного рода слухи. В районах эвакуации поддерживается надлежащий общественный порядок, полностью и своевременно обеспечиваются потребности в транспорте.

В Киевской обл. и г. Киеве повсеместно проведены открытые партийные собрания, на которых обсуждены задачи парторганизаций в сложившейся обстановке.

ЦК Компартии Украины всесторонне проанализировал проводимую в республике работу в связи с аварией, вскрыл имевшие место недостатки. В ряде случаев проявились беспечность, неумение отдельных партийных, советских, хозяйственных работников брать ответственность на себя, оперативно принимать решения, своевременно организовывать торговое и бытовое обслуживание эвакуированных.

Серьезные трудности создало несвоевременное представление временных рекомендаций по допустимым дозам общего радиоактивного облучения населения, воды и продуктов питания и по ведению сельскохозяйственного производства на территории, подвергшейся радиоактивному загрязнению.

Намечены меры по восполнению нанесенного аварией ущерба. Ущерб этот значителен. В 30-километровой зоне прекратили работу 14 промышленных предприятий с годовым объемом производства 504,2 млн руб., 15 строительных организаций, выбыло из оборота более 56 тыс. га угодий, эвакуировано 18 колхозов и совхозов, отсюда перемещено свыше 42,2 тыс. голов скота из общественного сектора. Оставлены все основные фонды предприятий и строительных организаций общей стоимостью 137 млрд руб., а также 14 124 коммунальных квартиры и 14 066 домов усадебного типа.

В этой связи ЦК Компартии Украины, партийные организации республики уделяют особое внимание обеспечению ритмичной, слаженной работы всего народного хозяйства республики, безусловному выполнению планов и социалистических обязательств 1986 г. Поставлена задача на каждом рабочем месте, в каждом трудовом коллективе добиться прироста продукции против запланированного, чтобы восполнить понесенные потери.

Советом министров УССР разрабатываются меры по обеспечению эвакуированного населения постоянным жильем до наступления осенне-зимнего сезона.

Кроме вопросов, связанных с консервацией блока № 4, проведением дезактивации местности и вводом в эксплуатацию блоков №

I-2, следует отдельно рассмотреть комплекс мероприятий по защите от загрязнения рек Припяти, Десны и Днепра, определить порядок возмещения государственным и кооперативным организациям понесенного материального ущерба, списать с эвакуированных предприятий и организаций агропромышленного комплекса долгосрочные и краткосрочные кредиты Госбанка СССР.

Обстановка в г. Киеве и республике здоровая, деловая.

Большое воздействие на повышение мобилизованности коммунистов, всех трудящихся оказало выступление генерального секретаря ЦК КПСС т. М. С. Горбачева по Центральному телевидению.

Трудящиеся высоко оценивают принимаемые Политбюро ЦК КПСС меры по ликвидации последствий аварии, проявляемую заботу о населении.

Люди с пониманием относятся к возникшим трудностям, стремятся лично способствовать тому, чтобы преодолеть их быстрее, глубоко верят в то, что будет сделано все возможное для нормализации положения в районе Чернобыльской АЭС.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2995. — Арк. 8—II.
Опубліковано: Політичне керівництво України, 1938—1989. — С. 438—439.

№ 94

ПРОМОВА НА IX З'ЇЗДІ СПІЛКИ ПИСЬМЕННИКІВ УКРАЇНИ*

5 червня 1986 р.

Шановні товариші! З'їзди творчих спілок — це завжди помітні громадсько-політичні події. Вони збуджують художню думку, дають їй свіжі, енергійні імпульси. Ми впевнені, що і республіканський з'їзд письменників, які користуються заслуженим авторитетом в народі, буде сприяти подальшому культурному, духовному зростанню, наших людей, а отже — і прогресу на всіх ділянках культурного будівництва.

За дорученням Політбюро ЦК Компартії України В.В.Щербицький сердечно привітав делегатів і гостей з'їзду, побажав їм успішної роботи.

Ви зібралися на свою творчу, письменницьку раду, сказав далі промовець, через три місяці після XXVII з'їзду КПРС, який став визначною подією в історії нашого суспільства, всього прогресивного людства.

* газетний виклад.

Вам належить перш за все ретельно звірити свою діяльність з суттю і духом Політичної доповіді ЦК, рішень з'їзду, визначити, як сказав В. Маяковський, місце поета в робочому строю.

Для плідної роботи письменницького з'їзду є всі підстави, хороша основа. В республіці, як і по всій країні, здорова, ділова обстановка. З початку року всі галузі народного господарства України працюють стабільно. Обсяг і темпи зростання значно збільшились. В усіх сферах нашого суспільного організму розпочалась перебудова, хоча слід відверто сказати, що нове нелегко ще пробиває собі дорогу.

Центральний Комітет КПРС, разом з корінними заходами по перебудові економіки, прийняв ряд постанов, спрямованих на розвиток духовної сфери, — про поліпшення діяльності культосвітніх закладів, театральних-концертних організацій тощо.

В нашій республіці, зокрема, зазначив В. В. Щербицький, в нинішній п'ятирічці буде споруджено 40 районних будинків культури, понад 540 клубів, 50 кінотеатрів, створено культурно-спортивні комплекси у районах, містах, селищах міського типу і великих селах. Планується будівництво концертних і філармонічних залів у Києві, Дніпропетровську, Донецьку, Жданові, Херсоні, Вінниці, Чернігові, завершення кінофікації населених пунктів республіки.

Зараз розробляється цільова програма розвитку соціально-культурного комплексу країни на 1990—2000 роки. Засновується Радянський фонд культури. Словом, включається в дію нові підйоми, щоб вся культурна сфера працювала на рівні сучасних вимог, у ритмі часу.

Примноження духовного потенціалу, повноцінне його використання стає сьогодні одним із першочергових завдань державних, господарських органів, громадських організацій. Це — високе, благородне покликання і наших письменників.

Соціалізм надав художнику велике право брати безпосередню участь у будівництві нового життя, формувати культуру свого народу. Радянська література завжди керувалась ленінськими принципами партійності і народності, завжди була на висоті суспільного призначення. І сьогодні, коли наша країна вийшла на магістралі прискорення соціально-економічного розвитку, народ чекає, що літератори, всі митці проявлять особливу чутливість до нового, передового, всього, що відповідає духові часу.

На XXVII з'їзді Компартії України була дана всебічна політична оцінка стану літературного процесу в республіці. За час, що минув після VIII з'їзду письменників, побачили, світ твори, які високо оцінили читачі, літературна критика. Ленінська премія по праву увінчала творчість Миколи Ваяна. Олесь Гончар, Іван Драч, Віталій

Коротич удостоєні союзних Державних премій. Шістнадцяти літераторам присуджена республіканська Державна премія імені Т. Г. Шевченка.

Це, безумовно, добре. У республіці щороку першодруком виходить понад 400 художніх книг. Та будемо і відверті: чи багато з них стали дійсно помітним явищем у культурному житті країни? Непокоїть і те, що в останні роки стало менше творів, так би мовити, крупного масштабу, які здобули б всенародне визнання і могли б достойно змагатися за найвищі союзні премії. Все це питання — і суто творчі, і водночас, значною мірою — організаційні. Вирішувати їх треба всією, як кажуть, письменницькою громадою.

Відомо, підкреслив В. В. Щербицький, що творчий процес — справа нелегка, вона вимагає повної віддачі сил і здібностей. Тому наша партія завжди з особливою увагою ставилася до запитів і потреб художньої інтелігенції. За минулу п'ятирічку значно поліпшено умови для дальшого розвитку творчого процесу. Реалізовано більшість побажань, висловлених на попередньому з'їзді. 53 літератори за творчі успіхи нагороджено орденами, більше ста — Почесними Грамотами та Грамотами Президії Верховної Ради УРСР.

Водночас доводиться чути, сказав В. В. Щербицький, що в інших республіках присвоюються почесні звання народного письменника, народного поета, а у нас таких почесних відзнак немає. Гадаю, Президія Верховної Ради республіки скаже своє слово у цій справі. Була б, товариші, тільки відповідна творча віддача.

Істинний художник живе разом з народом, життям народу — це аксіома. Щоб знати людей, треба завжди бути з ними, і що найважливіше, — треба їх любити. Більше того, утверджувати нові форми життя, його засади здатне тільки мистецтво, яке не плентається у хвості подій, а випереджає їх.

В. І. Ленін зазначав: «Перед тим, хто хоче змалювати яке-небудь живе явище в його розвитку, неминуче й неодмінно стає дилема: або забігти вперед, або відстати. Середина тут немає» (т. 3. стор. 306). Справжня література — це, передусім, погляд вперед, це художнє осмислення провідних тенденцій нашого часу. Та трапляється, що навіть досвідчені, обдаровані митці розпорозують свій талант, не торкаючись головних проблем і турбот, якими живуть трудящі республіки, всієї країни.

Привести в дію величезний художній потенціал літератури, спрямувати його на перебудову свідомості і психології людей, які покликані здійснити поворот до нового, якісно вищого стану суспільства, — таке актуальне завдання постає нині перед нашими літераторами. Зрозуміло, у цій справі неприпустимий будь-який «полегшений підхід». Адже соціально-психологічні, моральні процеси — це процеси особливої глибини і складності. Вплинути

на них можна не просто «інтенсифікацією» словесного потоку, а справжнім проникненням в глибину людських характерів, дійсно художнім показом реальної, живої справи перебудови в усій її багатогранності.

Не секрет, що трапляються в житті, образно кажучи, і , вибої, і круті повороти. Наша партія, і це ще раз підтвердив XXVII з'їзд КПРС, не приховує труднощів і перешкод. І письменник покликаний активно боротися з усім, що заважає нам йти обраним шляхом.

Можу запевнити вас, зазначив В. В. Щербицький, що принципова, конструктивна критика всього, що гальмує процес прискорення, завжди знаходила і знаходитиме розуміння і підтримку. Проте не можна закривати очі й на інший бік проблеми. Так, головним змістом художнього твору повинна бути правда. Тут, сподіваюся, не існує двох протилежних думок.

Та іноді складається враження, що правду окремі письменники розуміють надто однобоко, зосереджуючи свою увагу лише на негативному. Читають люди такий твір — і мимоволі у них виникають запитання: як же ми змогли за короткий історичний час вивести країну на передові рубежі, коли навколо самі пристосуванці, бюрократи, хапуги, нероби, хабарники, п'яниці, інша нечисть? Слушно тут згадати слова А. В. Луначарського: «правда — є розвиток, правда є конфлікт, правда є боротьба...».

Наша радянська література переконливо довела, що художнє відображення правди життя невід'ємне від створення повнокровного образу нашого сучасника — людини соціально активної, людини високих ідейних переконань і моральних принципів. Актуальність, більше того — настійна необхідність таких образів сьогодні відчувається, як ніколи. Адже у всіх сферах нашого суспільства проходить інтенсивне оновлення, посилюється боротьба з рутиною, байдужістю, застиглістю форм і методів управління, міщанською психологією, і людям потрібні взірці, з яких можна і треба брати приклад — приклад працьовитості, принциповості, чесності, доброти.

Не можна забувати ще про один бік справи — про те, що людство переживає нині вкрай відповідальний етап своєї історії, коли з вини імперіалістичних кіл, насамперед США, ускладнюється і загострюється міжнародна обстановка.

Це зобов'язує кожного літератора, кожного митця усвідомити свою зростаючу відповідальність в боротьбі за ідеали миру і суспільного прогресу, за виховання у наших людей високої громадянської позиції, глибоких почуттів радянського патріотизму та пролетарського інтернаціоналізму.

Зрозуміло, що допомогти художнику у розв'язанні актуальних творчих завдань покликана літературно-художня критика. Було б

несправедливим не бачити, що останнім часом тут є зрушення на краще. Проте критики ще рідко вдаються до всебічного, ґрунтовного аналізу літературного процесу, Певно, їм не вистачає вміння, а іноді й сміливості чесно сказати про поверхове відображення реального життя у багатьох творах. Справедливі нарікання громадськості викликають і необ'єктивні, захвалювальні рецензії. На з'їзді партії з цього приводу було чітко сказано — критика не є сферою обслуговування авторських самолюбств і амбіцій.

Відомо, як рішуче протестував М. Горький проти надмірного захвалювання одних письменників і недооцінки інших. Застерігши, що він проти «зрівнялівки», великий пролетарський письменник водночас зазначав, що захвалювання викликає «ожиріння серця», пухлини чванства, пихатості, зарозумілості, нетерпимості...» Сказано дуже влучно. Сподіваємося, що й у галузі літературно-художньої критики будуть зроблені належні висновки.

На XXVII з'їзді партії підкреслювалось, що головний підсумок роботи творчих спілок вимірюється не резолюціями і засіданнями, а талановитими, потрібними суспільству творами. Це, безумовно, правильно. Однак було б помилкою недооцінювати організаційно-творчу роботу. Слід відзначити, що Спілка письменників, її керівні органи, партійні організації чимало зробили для згуртування літературних сил, дальшого розвитку художньої творчості, утвердження здорової ідейно-політичної атмосфери.

Минулої п'ятирічки в республіці завершено створення обласних письменницьких організацій, проведено ряд помітних громадсько-політичних і літературних заходів. Письменники беруть активну участь в ідеологічній роботі в трудових колективах, навчальних закладах, військових частинах, у боротьбі за мир і міжнародне співробітництво.

Отже, зазначив промовець, в цілому зроблено чимало. Проте вам відомо, що секретаріат Спілки, особисто т. Загребельний П. А., останнім часом дещо послабили увагу до творчих проблем, до роботи обласних організацій, недостатньо впливали на ідейно-політичне й професійне зростання літераторів. Небезпідставні, очевидно, нарікання й на певний дефіцит такту, тієї культури взаємостосунків, яка завжди була в традиціях творців вітчизняної культури. Є приклади, які свідчать, що нерідко емоції брали верх над інтересами справи і навіть здоровим глуздом. Все це, звичайно, не могло не позначитись на авторитеті керівних органів Спілки, взаємовідносинах в письменницькому середовищі.

Динаміка сьогодення вимагає наповнити всю роботу письменницької організації новим, більш глибоким змістом. За старими зразками, тихо і спокійно, без пошуків і дерзань жити нині просто неможливо.

Підтримати талант, спрямувати його у правильне русло, націлити на соціально важливі теми, нарешті, створити творчу моральну атмосферу для активної праці кожного письменника — це пряме покликання і обов'язок секретаріату Спілки, її партійних організацій.

Дальше вдосконалення літературного процесу, підвищення його якості вимагає від керівників Спілки більше єдності, колегіальності і гласності, і, якщо хочете, підвищення відповідальності кожного за спільну справу. Як відомо, існує прямий зв'язок між організацією літературного життя і літературним процесом. І якщо в Спілці буде панувати дух взаємоповаги, принциповості і самокритичного аналізу зробленого, то це, безумовно, сприятиме і появі нових, потрібних суспільству творів.

Зрозуміло, підкреслив В. В. Щербицький, що інтенсивність, так би мовити, наповненість літературно-мистецького життя республіки визначається не лише активністю творчих спілок. Значною мірою вона залежить і від стилю роботи ідеологічних міністерств і відомств, їх співпраці з художньою інтелігенцією. А смисл цієї роботи в тому, щоб знати, над чим працює митець, допомогти йому реалізувати задум, сприяти, щоб талановитий, твір скоріше ставав реальним надбанням народу.

Чи налагоджені справжні, ділові контакти, чи існує належне взаєморозуміння між літераторами, митцями з одного боку — і відповідними міністерствами — з іншого? Не будемо кривити душу: у цій справі ще багато непорозумінь, бюрократизму, формалізму, а то й просто байдужості, перестраховки, що аж ніяк не сприяє творчому успіхові.

Надходить чимало скарг на недоліки у книговидавничій справі. Дійсно, нерідко новий твір проходить багаторічний, часом тернистий шлях, доки побачить світ. Справедливі нарікання викликає застарілий, неповороткий механізм планування, визначення тиражів, відсутність належної культури книготоргівлі. Невже цих прорахунків не бачать т. Пащенко А. Я., у Держкомвидаві УРСР?

Пора зрозуміти, що чим раніше потрапить хороша книга до рук читача, тим швидшою і повнішою буде від неї віддача. Секретаріату Спілки письменників, Держкомвидаву республіки слід орієнтуватись не на хвильні дати, а то і пробивні здібності автора, а перш за все на ідейну спрямованість і художню цінність творів, читацький попит, думку критики.

Письменники нарікають, сказав далі промовець, на неуважне ставлення до їх творчості з боку Міністерства культури республіки, яке очолює т. Олененко Ю. О. Ми вважаємо, що це правильні претензії. Здавалося б, саме тут у першу чергу повинні усвідомити, що опора на справжню літературу, на письменницьку

організацію — це необхідна умова нормальної життєдіяльності не лише міністерства, але й усій системі культури.

На жаль, за минулі п'ять років керівники Мінкультури так і не змогли організувати ділову роботу з секретаріатом Спілки. Тим часом загромадилося чимало актуальних справ, які можна вирішити лише при обопільних зусиллях. Перш за все, це питання розвитку сучасної драматургії, проблеми оперного мистецтва, пісенної творчості, естради, репертуару для художньої самодіяльності.

Не меншою мірою це стосується і Держкіно республіки, особисто т. Стадниченка В. Я. адже не секрет, що серцевина кіновиробництва — сценарна справа — при недостатній увазі з боку Комітету часом потрапляє в руки ремісників від мистецтва, а художній рівень частини фільмів низький.

Важко переоцінити значення, яке мають сьогодні телебачення і радіо для пропаганди художнього слова, кращих творів літератури. З іншого боку, багатство української літератури, її класики, зокрема радянської, дає можливість піднести художній рівень теле- і радіопрограм.

Тому чим можна пояснити, що на республіканському телебаченні досі немає самобутніх літературних передач, у тому числі і для союзного екрана, передач, які б користувалися популярністю, яких би справді люди чекали?

У тому, що художнє слово на повну силу не звучить з телеекрана, мабуть, вина взаємна — і Комітету, і Спілки. Треба над цим задуматись, і головне зробити висновки.

Цю аудиторію, сказав В. В. Щербицький, не треба переконувати, що любов до слова, до літератури закладається в дитинстві, в школі. Реформа школи значною мірою проходить під прямим впливом науково-технічного прогресу, насамперед, шляхом політехнізації, а тепер і комп'ютеризації. Але, зрозуміло, здійснюватись це повинно не за рахунок якості гуманітарної освіти.

Ефективніше й швидше поліпшувати учбовий процес, зокрема моральне виховання підростаючого покоління, Міносвіти республіки могло б і повинне в більш тісному контакті з письменницькою організацією. Таких ділових контактів ще мало.

Одним словом, даліше підвищення рівня духовного життя в республіці вимагає тісної координації зусиль, взаємодії творчих спілок і державних органів. Вважаємо, що в цій справі більше ініціативи, наполегливості і діловитості повинні проявити Рада Міністрів УРСР, зокрема т. Орлик М. А, відділ культури ЦК Компартії України і особисто т. Іваненко Б. В. Треба кардинально і енергійніше розв'язувати проблеми культурного будівництва, активно підтримувати суспільно значимі починання творчих спілок.

Далі В. В. Щербицький зупинився ще на одному питанні, яке має безпосередній вплив на творчий процес. Дехто з літераторів вважає, що чи не основна причина безликісті багатьох літературних творів останніх років — це довільне їх редагування, коли під пером некомпетентних редакторів зникають гострота й проблемність рукописів.

Що можна сказати з цього приводу? Мабуть, дійсно на шляху проходження книги нерідко трапляються посередники, які більше дбають про своє тихе життя, відомчий спокій, ніж про літературну справу. Таких людей треба поправляти, а якщо це не допомагає, — замінити.

Є серед них і такі, що свою професійну немічність, громадянське боягузтво прикривають посиланнями на так звані «інстанції». Це просто нечесна гра. Ніхто не повинен мати сумніву, що талановита книга, якою б «гострою» вона не була, обов'язково знайде розуміння і підтримку, побачить світ.

Але тільки за однієї умови: автор повинен займати чітку громадянську позицію, яка дійсно відображає потреби народу, прогресивного поступу. Впевнений, зазначив промовець, що з таким підходом ви повністю згодні.

Важливою проблемою, яка не може не турбувати, є виховання і громадянське становлення талановитої літературної зміни. Адже це майбутнє нашої літератури. Разом з тим письменницька організація республіки поповнюється молодими силами надто повільно.

Про це свідчить хоча б той факт, що середній вік новоприйнятих до Спілки за останні п'ять років становить не багато, не мало — 45 років. Очевидно, тут є і об'єктивні причини. Щоб стати професійним літератором, треба і освіту здобути, і набратися життєвої мудрості.

Водночас слід прямо сказати: робота з молодими літераторами нерідко пускається на самоплив. Зовні, начебто, все робиться як слід: проводяться семінари, працюють відповідні комісії, та не будемо грішити проти істини — багато ще в цій роботі формалізму, показного благополуччя. А хіба можна визнати правильним, що у нинішньому правлінні Спілки немає жодного письменника молодшого 48 років, а серед секретарів, до речі, жодної жінки? Треба робити з цього висновки.

Підвищення ролі художньої культури в житті суспільства покладає особливу відповідальність на членів партії, які працюють у галузі літератури і мистецтва. Дві третини письменницької організації республіки — комуністи. Це міцне партійне ядро.

Щоб успішно просуватись вперед, необхідно в кожній партійній організації утвердити атмосферу доброзичливості і водночас

зміцнювати дух здорової невдоволеності досягнутим, дух новизни, перебудови. Треба навчитися — і чим швидше, тим краще долати застій і консерватизм, давати рішучу відсіч зазнайству, відстоювати ідейну чистоту літератури і мистецтва.

Українська література, підкреслив В. В. Щербицький, розвивається і творчо збагачується як невід'ємна складова частина всієї багатонаціональної радянської культури. Плідно працюють у республіці письменники, що пишуть російською, іншими мовами народів нашої країни. Велику суспільно корисну роботу веде численний загін перекладачів.

Міцні ідейно-художні взаємозв'язки з братніми літературами, передусім з культурою великого російського народу, про що вже говорив при відкритті з'їзду О. Т. Гончар, — це запорука творчого зростання наших письменників, надійна протидія провінціалізму, всілякій духовній та естетичній вузькості. Добре, що більш активним стає спілкування українських майстрів слова із письменниками країн соціалістичної співдружності, що, безумовно, сприяв дальшому взаємозбагаченню культур. Але, зрозуміло, ця робота вимагає більшої організаційної цілеспрямованості, якщо хочете, відповідної системності.

І це одне питання, зазначив промовець, сьогодні, може, найперше за значенням. Про складність завдань сучасного життя, необхідність відповідального підходу до всіх його проблем в умовах бурхливого науково-технічного прогресу ще раз нагадала ситуація у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС.

Те, що трапилось, звичайно, велика біда. Відомо, яка величезна робота проводиться по нормалізації обстановки. Політбюро ЦК КПРС, союзний уряд, партійні, державні і господарські органи республіки вживають всіх заходів для ліквідації наслідків аварії. Мобілізовано необхідні ресурси, кращі науково-технічні сили країни. Є всі підстави сказати, що загроза здоров'ю населення відвернена.

Слід особливо відзначити, що в цих далеко не простих умовах люди наші в абсолютній більшості проявили мужність і громадянську зрілість, високу зібраність і організованість. На повну силу про-явилось священне «чуття єдиної родини», високі душевні якості радянських людей. Справжній героїзм показали ті, хто брав безпосередню участь у ліквідації аварії.

Нам відомо, сказав В. В. Щербицький, що ряд письменників вже побував на місці подій. Слушно підкреслив один із них: деякі суто літературні дискусії здаються схоластичними і далекими від життя, коли на очах розгортається небачена драма, коли людська сутність — як це було на війні — розкривається гранично швидко.

Дійсно, у таких випробуваннях відразу стає видно: хто є хто. Зрозуміло, що пережите дасть письменникам винятково багато для розуміння нашої людини, радянського характеру.

Водночас ми побачили, з якою зловтіхою поставилися до біди в нашому домі буржуазна пропаганда, імперіалістичні кола Заходу, передусім США. Але галаслива антирадянська кампанія не принесла їй організаторам очікуваного виграшу. Навпаки, мільйони й мільйони людей ще гостріше відчували необхідність посилення боротьби за мир, активно підтримали радянські ініціативи по ядерному роззброєнню. Адже те, що трапилося на Чорнобильській АЕС, — це лише слабка тінь загрози, яку таїть у собі термоядерна зброя.

Отже, зазначив промовець, з того, що сталося, кожен повинен здобути для своєї практичної роботи, для творчості належні уроки. Та головний висновок може бути лише однозначним: в сучасному світі незмірно зростає відповідальність кожного. Відповідальність перед людством, перед природою, перед майбутнім.

На закінчення В. В. Щербицький сказав:

Наступний рік — це рік 70-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції та 65-річчя утворення Союзу Радянських Соціалістичних Республік. Трудячі України готуються гідно зустріти ці знаменні дати.

Наш народ у невпинному трудовому поході втілює в життя історичні рішення XXVII з'їзду КПРС. І у великій, благородній справі збагачення духовного світу людини важлива роль належить художній інтелігенції, активним загоном якої є Спілка письменників України.

Бажаємо вам, шановні товариші, високого творчого натхнення і нових художніх здобутків.

В. В. Щербицький передав з'їзду вітання Центрального Комітету Компартії України.

Радянська Україна. — 1986. — 6 червня. — С. 1—2.

№ 95

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС ПРО РЕЗУЛЬТАТИ РОЗГЛЯДУ СТАТТІ «ДБАЮЧИ ПРО ЧЕСТЬ МУНДИРА», ОПУБЛІКОВАНОЇ В ГАЗЕТИ «ПРАВДА» 24 СЕРПНЯ 1986 Р.

24 вересня 1986 р.

После опублікування статті* ЦК Компартии Украины направил в Черкасскую область группу ответственных работников во главе с секретарем ЦК.

Проведенное на месте изучение показало, что, как справедливо отмечено в газете «Правда», Черкасский обком, ряд горкомов и райкомов партии области медленно перестраивают стиль и методы своей работы, сохраняют приверженность устаревшим подходам, слабо используют критику и самокритику для воспитания кадров, улучшения положения дел.

Обком партии должным образом не отреагировал на критику, высказанную на июньском (1986 г.) Пленуме ЦК КПСС в связи с неправильными действиями ряда руководящих работников области при рассмотрении острого конфликта, возникшего в коллективах Черкасского завода специального технологического оборудования и Всесоюзного научно-исследовательского и проектно-конструкторского института технологии электротехнического производства. Не была дана своевременно принципиальная оценка отдельным руководителям, допустившим гонения в отношении т. Чабанова А. И.

Бюро обкома партии и лично первый секретарь т. Лутак И. К., обсуждая этот вопрос 27 июня т. г., не придали ему политического значения, на пленумах обкома, Черкасского горкома и Сосновского райкома партии об этом говорилось вскользь, не раскрыты причины случившегося. Вовремя не проведена необходимая разъяснительная работа в первичной парторганизации объединения, не приняты меры по наведению порядка в коллективе, улучшению его производственной деятельности.

Второй секретарь обкома партии т. Бут Ю. Г. не разобрался в истинном положении дел, необъективно информировал бюро обкома, попустительствовал предвзятости и грубым нарушениям уставных

* У статті йшлося про кримінальну справу, порушену проти виконувача обов'язки директора НВО «Ротор» (Черкаси) А. Чабанова за наслідками листів у Міністерство електротехнічної промисловості і Черкаський обком КПУ про факти приписок і зловживань з його боку. А. Чабанова відсторонили від роботи і відкрили кримінальну справу. Колективи, парторганізації заводу та Всесоюзного науково-дослідного і проектно-конструкторського інституту технології електротехнічного виробництва у зверненнях до ЦК КПРС і Генеральної прокуратури СРСР вимагали ретельно розібратися в «справі Чабанова». Комплексна перевірка, організована Комітетом народного контролю і Генеральною прокуратурою СРСР, встановила необрунтованість звинувачень.

требований при рассмотрении персонального дела члена КПСС т. Чабанова А. И. на заседании партбюро института.

Обкомом партии также несвоевременно были приняты меры по многочисленным сигналам о серьезных недостатках в работе и недостойном поведении руководителей некоторых районов. В области медленно осуществляются глубокие преобразования в экономике, особенно связанные с интенсификацией производства и его техническим перевооружением. Не используются все возможности для увеличения производства зерна на основе интенсивных технологий, заготовки кормов.

Обком партии после изучения положения дел работниками ЦК обсудил 4 сентября т. г. статью на заседании бюро, разработал и осуществляет конкретные меры, направленные на активизацию перестройки стиля и методов партийного руководства, создание атмосферы выскатальности и взаимной требовательности, усиление внимания к людям.

ЦК Компартии Украины рассмотрел на заседании Политбюро статью и результаты изучения положения дел непосредственно в Черкасской области и признал содержащуюся в ней критику справедливой. За упущения в кадровой работе, недостаточное реагирование на критику, медлительность в осуществлении перестройки т. Лутаку И. К. объявлен выговор.

В связи с тем, что т. Бут Ю. Г. слабо осуществлял контроль за подбором и расстановкой кадров, не проявлял в работе должной инициативы, не сделал надлежащих выводов после рассмотрения вопроса в КПК при ЦК КПСС, проявил при этом недисциплинированность, не принял мер к оздоровлению обстановки и улучшению работы в коллективе НПО «Ротор», признано нецелесообразным дальнейшее его пребывание в занимаемой должности.

Кроме того, ЦК согласился с решениями, принятыми бюро Черкасского обкома партии, в частности, об объявлении строгого выговора с занесением в учетную карточку первому секретарю Черкасского горкома партии т. Сокоренко В. Г. и освобождении от занимаемой должности заведующего промышленно-транспортным отделом обкома партии т. Шилингова В. С. и первого секретаря Сосновского райкома партии т. Бирко А. А., которые были наказаны ранее.

Черкасскому обкому партии и партийным комитетам, названным в статье, оказана практическая помощь. В коллективе НПО «Ротор» проведено открытое партийное собрание, в котором участвовали т. Лутак И. К. и ответственные работники ЦК Компартии Украины. Встречи и беседы с рабочими и специалистами показали, что обстановка здесь стабилизируется.

Выправляется положение и на тех участках экономики области, где было допущено отставание. Увеличились против прошлого года

заготовки мяса, яиц, выполнен за 8 месяцев план по продаже государству молока.

На недостатки, вскрытые в Черкасской области, обращено внимание первых секретарей обкомов партии и председателей облисполкомов на совещании в ЦК Компартии Украины. Обкомам, горкомам, райкомам партии республики предложено рассмотреть их и сделать необходимые выводы в практической деятельности.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 25. — Спр. 2995. — Арк. 24—26.
Опубліковано: Політичне керівництво України, 1938—1989. — С. 440—441.

№ 96

ТЕЛЕГРАМА ГОЛОВІ РАДИ МІНІСТРІВ РРФСР В. І. ВОРОТНІКОВУ
ПРО ПРОБЛЕМИ З ПОСТАВКАМИ ЛІСУ УКРАЇНИ

21 лютого 1987 р.

Вища урядова

Уважаемый Виталий Иванович!

Из-за систематических недопоставок лесоматериалов республика испытывает серьезные затруднения с выполнением планов производства, ввода в действие важнейших производственных мощностей, жилья, объектов агропромышленного комплекса и социально-культурного назначения.

За прошлый год лесосбытовыми организациями РСФСР недопоставлено 3,2 млн. кубометров (17 проц. от выделенных фондов) лесоматериалов в пересчете на круглый лес, в том числе для угольных шахт и горнорудных предприятий — 368 тыс. кубометров, строительных организаций — 274 тыс. кубометров, агропромышленного комплекса — 553 тыс. кубометров.

К сожалению, в первом квартале текущего года положение с поставками леса не улучшилось. По состоянию на 15 февраля потребителям республики недогружено 627 тыс. кубометров (28 проц.) лесоматериалов.

Прошу Вас, уважаемый Виталий Иванович, оказать помощь в усилении отгрузки леса республике в соответствии с выделенными фондами и сроками поставки.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2353. — Арк. 3.

№ 97

ТЕЛЕГРАМА ДИРЕКТОРУ ДОСЛІДНОЇ СТАНЦІЇ
КОЛГОСПУ «ЗАВІТИ ЛЕНІНА» Т. С. МАЛЬЦЕВУ

29 травня 1987 р.

Вища урядова

Уважаемый Терентий Семенович!

По Вашей просьбе Украинский научно-исследовательский институт земледелия отправил колхозу «Заветы Ленина» 50 килограммов семян люцерны нового самоопыляющегося сорта Ярославна. В хозяйство командирован научный сотрудник института для оказания практической помощи в закладке семенного участка.

От всего сердца желаю Вам, дорогой Терентий Семенович, доброго здоровья и дальнейшей плодотворной деятельности на благо нашей Отчизны.

С глубоким уважением

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2353. — Арк. 32.

№ 98

ВИСТУП НА ПЛЕНУМІ ЦК КПРС

21 жовтня 1987 р.

Товарищи! Думаю, что все мы искренне и сильно огорчены выступлением товарища Ельцина. На днях на продолжительном заседании Политбюро детально, подробно обсуждался проект доклада Михаила Сергеевича на предстоящих торжествах по случаю 70-летия Октября. Доклад этот заранее был разослан, очень серьезный, обстоятельный документ исторического значения. Подробные тезисы мы его сегодня слышали. На заседании Политбюро выступали все члены, кандидаты в члены Политбюро, секретари ЦК. И я тоже обратил внимание, что товарищ Ельцин не нашел нужным высказать хотя бы кратко свое мнение.

А на этом заседании обсуждались не только принципиальные вопросы перестройки и наши задачи, а и характеристика тех этапов в нашей истории, о которых сегодня шла речь. Это принципиальные вопросы, конечно. И все мы высказали согласие с положением, оценками и выводами, которые были в проекте доклада Михаила Сергеевича и которые, очевидно, сегодня одобрит и Пленум ЦК. И вдруг сегодня вот такое для меня лично совершенно неожиданное выступление товарища Ельцина с неудовлетворенностью положением дел, наскоком на секретариат ЦК, на товарища Лигачева, который, как мы знаем,

в поте лица работает, завидную энергию проявляет, ну и прижать может. А иначе сейчас и нельзя, товарищи. (Смех. Аплодисменты).

Если были периоды, когда кто-то, под чьим-то, может быть, влиянием мог немножко отпустить тормоза, то теперь, во всяком случае, в ближайшие 2–3 года, о которых Михаил Сергеевич говорил, такой перспективы, думаю, ни у кого нет, а кто думает иначе, он ошибается.

Значит, с чем же товарищ Ельцин не согласен? Или проявляется то, что он не согласен, по существу, с линией на перестройку, с содержащейся в докладе оценкой положения дел и стоящими задачами. Или, может быть, он испугался предстоящих трудностей. Это тоже может быть. Короче: я поддерживаю всех товарищей, которые выступали передо мной и дали принципиальную оценку выступлению товарища Ельцина как политически незрелому выступлению. Я думаю, что коммунисты Москвы, товарищи москвичи, которые присутствуют здесь, на Пленуме Центрального Комитета, выступлением товарища Ельцина, наверное, тоже огорчены. И, наверное, им неудобно за своего секретаря, который, будем прямо говорить, сегодня вот так плохо себя показал. Может, это непродуманный шаг под каким-то впечатлением. Я думаю, что он скажет еще нам, как он реагирует на все то, о чем здесь говорили товарищи. А если товарищ Ельцин останется при своем мнении, то это означает, что он не оправдал доверия Центрального Комитета партии, не оправдал доверия Московской партийной организации, что очень огорчительно.

Теперь о том, что касается попытки бросить тень на работу Секретариата и Политбюро и обвинить неизвестно кого из членов Политбюро в славословии и в адрес Генерального секретаря. Я бываю не на каждом заседании, и не каждый день, конечно, в Москве, но ничего похожего я не замечал. Все-таки опыт в этом деле у многих из нас есть, что такое славословие, мы знаем. Но ничего похожего при мне никогда не было и ни от кого об этом я ничего не слыхал, да и быть этого при теперешнем руководстве не может. Товарищи об этом говорили, и думаю, что нет нужды повторяться.

Что касается работы Политбюро, Секретариата, то я глубоко убежден, что она идет полностью в духе решений апрельского Пленума, полностью в духе, в курсе решений XXVII съезда, Пленумов ЦК, при полнейшем соблюдении коллегиальности, конструктивного и критического подхода к делу, товарищеской критики. В такой обстановке, в частности, на заседаниях Политбюро ЦК, требуется одно — хорошо работать. Это радует, ибо такой обстановки у нас уже очень давно не было.

Теперь я не могу никак пройти и мимо ошибочного заявления товарища Ельцина о том, что вот, дескать, прошло два года, а результаты еще, особенно в экономике (о социальной сфере он

ничего не сказал), неблагоприятные. Да, действительно много есть трудностей, об этом Михаил Сергеевич говорил и Николай Иванович Рыжков говорил на сессии Верховного Совета. Но то, что волны настроения народа, то есть политического накала, как будто бы гаснут, это неправильно. Согласен с товарищем Мураховским, который назвал такое настроение пораженческим. Не думаю, чтобы это относилось в какой-то мере к Москве. А откуда товарищ Ельцин знает, как в других районах обстоит дело? Я не знаю, может из «Московских новостей». (Смех). Больше оснований для таких заявлений у него нет. Теперь дальше он говорит, что если пройдет еще 2–3 года — то есть те, о которых говорил Михаил Сергеевич, а это, конечно, оптимальный срок, а может быть, и больше понадобится, а может быть, удастся и раньше больше сделать, как пойдет дело, это зависит даже от того, какой урожай в будущем году будет, а не только от нашей работы, — то тогда, товарищ Ельцин говорит, может даже поколебаться авторитет партии. Я думаю, что это совершенно неправильные, пораженческие утверждения.

О том, как относится к перестройке народ наш, мы знаем хорошо. Об этом сегодня сказал Александр Яковлевич Колесников от имени шахтеров. О том, что надо делать, какие предстоят трудности, какие нелегкие задачи надо решить, обстоятельно говорил Михаил Сергеевич Горбачев. И я думаю, что все мы с ним согласны. (Аплодисменты).

Известия ЦК КПСС. — 1989. — № 2. — С. 269–271.

№ 99

ВИСТУП НА ЗАСІДАННІ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ СРСР

18 липня 1988 р.

Уважаемые товарищи! Вопрос, который обсуждается сегодня, не может оставить равнодушным ни одного советского человека независимо от того, к какой национальности он принадлежит. Народ Украины глубоко озабочен событиями в Нагорном Карабахе и вокруг него. Ибо то, что там происходит, это наша общая боль и тревога за наше социалистическое государство.

Трудящимся Армении и Азербайджана, как и всем советским людям, нужна безусловно спокойная, нормальная человеческая жизнь и сохранение правопорядка, а не взаимные распри, до которых они дошли сейчас. Как нам представляется, конструктивная основа для выхода из создавшегося положения заложена в известном Обращении Михаила Сергеевича Горбачева и затем вышедшем постановлении

Центрального Комитета КПСС и Совета Министров Союза о мерах по ускорению социально-экономического развития Нагорно-Карабахской автономной области.

Конечно, товарищи, причины происходящего накапливались, как мы себе представляем, годами, в том числе причины, связанные с упущением в интернациональном воспитании и недостатками в социально-экономическом развитии и удовлетворении национально-культурных запросов населения.

В то же время становится все более очевидным, что за происходящими событиями прослеживается также позиция и действия тех, кто стремится разжигать национальный эгоизм, нагнетать эмоции, придавая им все более воинственный антиобщественный и даже, сейчас можно сказать, антисоветский характер. Ведь дело дошло до захвата аэропорта. Дело дошло до того, что некоторые экстремисты обращаются с призывами к гражданам Армении, как в «Правде» сегодня написано, самостийно изменить руководящий состав партийных, хозяйственных, советских органов. Это, конечно, никуда не годится. Такие безответственные, противоправные действия экстремистских элементов, учитывая те последствия, которые были после захвата аэропорта, естественно, вызывают возмущение. И в Киеве, я знаю, и в Донбассе высказывается уже критика и в наш адрес, то есть Президиума Верховного Совета (наверное, и к Политбюро это относится): почему такие выходы решительно не пресекаются? Люди считают, что дальше такое положение терпеть нельзя.

Сейчас, видимо, нам всем очень важно позаботиться о том, чтобы обезопасить общество от таких бездумных действий и различного рода экстремистских националистического толка настроений, от явно несоциалистических элементов, маскирующих демократическими лозунгами свои по существу подрывные антиперестроечные цели.

Мы не вправе забывать, что кое-кто за рубежом пытается сделать все возможное для того, чтобы происходящее сейчас в Закавказье произошло возможно в более широких масштабах и в других районах нашей страны. Думаю, что руководители Азербайджана и Армении это хорошо себе представляют.

К сожалению, как мне кажется, местные органы уже длительное время не могут найти эффективных путей разрешения конфликта и отстают от событий, как это и признал Пленум ЦК Компартии Армении, и по существу сейчас, мне кажется, особенно в Армении они не владеют обстановкой. Дело дошло до того, что сессия Нагорно-Карабахского областного Совета приняла антиконституционное постановление о выходе из состава Азербайджанской республики. Как могли допустить это коммунисты, областной комитет партии — мне совершенно непонятно.

Таким образом, обстановка накалилась до предела, и дальше такое положение терпеть нельзя. Массовые отказы от работы на протяжении длительного времени ведут не только к развалу экономики Нагорно-Карабахской автономной области, что совершенно очевидно, и Армении в целом. Эти события все заметнее дезорганизуют производство целых отраслей народного хозяйства в других регионах страны. И это после XXVII съезда партии, после XIX Всесоюзной конференции КПСС, когда нам надо все подправить, всем поднажать, а здесь происходит наоборот. Ведь в условиях взаимосвязанного народнохозяйственного комплекса сбой в одном звене неизбежно нарушают всю технологическую цепочку.

Вот смотрите, по данным нашего Госкомстата в результате срыва поставок оборудования и комплектующих изделий из Армянской ССР предприятия машиностроения только нашей республики в июле месяце недодадут продукции на сумму около 200 млн. рублей. Из-за недопоставок комплектующих узлов для лифтов по всей республике уже не введено около 5 тысяч квартир. При такой огромной нужде!

Это затрагивает интересы многих коллективов во всей стране, тысяч людей и отрицательно влияет на психологическую обстановку, и выходит далеко за рамки локального конфликта. Мы просим товарищей из этих республик понять сложившуюся ситуацию.

Мы поставили задачу на XIX партконференции создать социалистическое правовое государство. Ставим вопрос о правовой реформе. Это обязывает нас уже сегодня всерьез задуматься о несоответствии правовым нормам многого из того, что сейчас происходит в этом регионе. Думаю, что мы обязаны отделить, хотя это, я понимаю, не просто, назревшую реальную проблему от всего наносного, а где надо — употребить власть.

Нельзя позволять кому бы то ни было трактовать нашу демократию как вседозволенность и безнаказанность. Иначе подобные ситуации могут возникать снова. Наверное, надо решительнее пойти на замену скомпрометировавших себя руководителей трудовых коллективов, особенно тех, которые в течение длительного времени бастуют, по существу возглавляют забастовки целых коллективов. Что это за руководители? Да и все бастующие должны четко себе представлять, что за срыв плановых заданий, поставок по договорам придется отвечать и отвечать серьезно.

Сейчас, когда страна вступила в решающий этап перестройки, особенно необходимо единство действий, тесная сплоченность всех наций и народностей. Поэтому столь важно, я товарища Орлова и других товарищей поддерживаю, подняться над взаимными обидами и претензиями, не ущемляя ничьих прав. Михаил Сергеевич Горбачев все время подчеркивает эту мысль: не ущемляя ничьих интересов,

прежде всего исходить из высших интересов всех народов, интересов нашего единого союзного государства. К сожалению, в сегодняшних выступлениях представителей Армении и Азербайджана я этого не заметил. И, мне кажется, следует им напомнить, что уважение к Конституции страны надо проявлять не только в речах, но, прежде всего — в делах и поступках.

Известно, что согласно статье 78 Конституции — об этом сегодня уже говорилось — границы между союзными республиками могут изменяться лишь по взаимному соглашению. Сейчас такого согласия нет. Поэтому положение Конституции — и ориентир, и основание для принятия решения. Исходя из ныне действующих законов, мне представляется невозможным, как это и предлагается указать в проекте постановления Президиума Верховного Совета СССР, принять решение об изменении статуса Нагорно-Карабахской автономной области.

При этом хотел подчеркнуть, товарищи, что сегодня особенно важно, чтобы истинные советские патриоты, а их, я уверен, абсолютное большинство и в Армении, и в Азербайджане, — в первую очередь члены партии, комсомольцы — на практике показали во всех своих действиях настоящий пример интернационализма, помня ленинский завет о том, что всегда и во всем надо ставить интересы интернациональные выше узко понимаемых интересов национальных.

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2425. — Арк. 2—6.

№ 100

**ЗБІЛЬШУВАТИ РЕАЛЬНИЙ ВНЕСОК КОМСОМОЛУ В СПРАВУ ПЕРЕБУДОВИ
ВИСТУП НА ЗУСТРІЧІ КЕРІВНИКІВ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ І УРЯДУ
РЕСПУБЛІКИ З КОМСОМОЛЬСЬКИМ АКТИВОМ, ВЕТЕРАНАМ ПАРТІЇ
І КОМСОМОЛУ***

29 жовтня 1988 р.

Дорогі товариші!

Тільки що ми оглянули експозицію музею і перед поглядом кожного з нас немовби ожила вся історія комсомолу, героїчна і славна.

У поздоровленні ЦК КПРС Ленінській Комуністичній Спілці Молоді відзначається:

«Народжений у вогневі роки Великої Жовтневої соціалістичної революції Ленінський комсомол завжди був із своїм народом на всьому його героїчному шляху, завжди відгукувався на поклики Батьківщини. У праці і бою комсомольці діяли пліч-о-пліч

* газетний виклад.

з комуністами, вели за собою юнаків і дівчат, прагнули туди, де важко, де був необхідний ентузіазм та енергія молодості. Комсомол вніс величезний вклад у виховання мільйонів відданих ідеям соціалізму бійців, його діла — немеркнуча сторінка нашої історії.

Дозвольте від імені ЦК Компартії України сердечно поздоровити вас, а у вашій особі всіх комсомольців, всю молодь республіки з 70-річчям Всесоюзної Ленінської Комуністичної Спілки Молоді.

Товариші!

Літопис комсомолу — це невід'ємна частина історії нашої соціалістичної Вітчизни. Ми знаємо: були в ній і світлі, і гіркі, навіть трагічні сторінки. Але ніщо не в силах перекреслити справи тих, хто віддавав усього себе в ім'я перемоги ленінських ідей, заклав основи соціалізму, вистояв у смертельній битві з фашизмом, відбудував зруйноване війною народне господарство. За все це — наша гаряча і щира вдячність усім, кого ми з повагою називаємо ветеранам комсомолу.

Товариші!

Усі ми родом з Жовтня. Нині наша велика революція продовжується в розпочатій з ініціативи партії глибокій перебудові, яка охопила всі найважливіші сфери життя нашого суспільства. Зрозуміло, як говорив М. С. Горбачов, якщо співставляти досягнуті результати з кінцевими цілями перебудови, то ми ще на початку шляху. І все ж зроблено вже немало. Країна в повному розумінні міняється. Йде глибокий процес докорінного оновлення і в економіці, і в соціальній, духовній сферах.

Як ви знаєте, на недавньому Пленумі ЦК Компартії України було дано вимогливий аналіз тієї роботи, яку вже проведено в республіці по виконанню рішень XIX Всесоюзної партконференції, наступних Пленумів ЦК КПРС. Матеріали Пленуму опубліковано. Ви з ними, безсумнівно, ознайомилися. Тепер у республіці, як і у всій країні, активно обговорюються проекти Законів про зміни і доповнення до Конституції СРСР та про вибори народних депутатів СРСР. Треба буде здійснити докорінну реформу всієї політичної системи нашого суспільства.

Хотів би підкреслити, що і радикальна економічна реформа, і глибока демократизація життя суспільства, які впливають з об'єктивних потреб нашого розвитку, по суті і духу своєму співзвучні енергії та ентузіазмові молодості. Перебудова повністю відповідає її прагненню до творення нового і непримиренності до рутини, цілком відповідає інтересам молоді. Адже перебудова — це не тільки сучасне, але й майбутнє країни. А майбутнє належить молодим, вам його творити. Тому хочу привернути вашу увагу до

надзвичайно важливого питання: перебудова і молодь.

На нас з вами лежить історична відповідальність за долю соціалізму і нашої Батьківщини. Тому не випадково сьогодні в розмовах біля стендів музею мова йшла саме про роль і місце в перебудові комсомолу, всієї молоді.

Усі ми єдині в тому, що перебудова має революційний характер. І як усякий революційний процес вона супроводиться насамперед кардинальними змінами у свідомості мас. Особливо бурхливо ці процеси проходять у середовищі молоді, якій властиві і загострене почуття справедливості, і юнацький максималізм.

Слід відверто визнати, що в цей переломний час багато комсомольських організацій та їх ватажків через невміння розібратися в суті процесів, які відбуваються, а то й через боязнь нового, якогось мірою розгубили свій авторитет.

І сьогодні, дбаючи про довір'я, відроджуючи довір'я до комсомолу як політичної організації молоді, важливо знову звернутися до лєнінських заповітів. Бо історичний досвід переконує нас, що вірність ідеям партії, ідеям лєнінізму, які виражають корінні інтереси народу, — це той наріжний камінь, на якому ґрунтується сила і дієвість комсомолу. І сьогодні не застаріла а, навпаки, набула ще більшої актуальності лєнінська думка про те, що тільки в праці разом з робітниками і селянами можна стати справжніми комуністами.

Комсомол завжди відзначався тим, що на всіх етапах нашої історії розв'язував конкретні практичні завдання, причому нерідко найбільш складні й відповідальні. Тепер це особливо важливо. Всі побачили: живемо ми тепер так, як працюємо. А хочемо жити краще. Отже — краще треба працювати. Бо найпрекрасніші плани, якщо за ними не йтимуть реальні діла, можуть вилитися просто в говорильню. Активна участь комсомолу і молоді допомагає й сьогодні розв'язувати такі гострі проблеми, як продовольча і житлова, виробництво товарів народного споживання і розвиток сфери послуг. У вузівського комсомолу, комсомольців науково-дослідних установ також є пріоритетні завдання — підвищити внесок молоді в прискорення науково-технічного прогресу.

Здібна, талановита молодь потрібна скрізь, і треба організувати справу так, щоб вона діставала всіляку підтримку, організувати її постійний приплив, насамперед у ті сфери, де вирішується доля перебудови. При цьому не можна забувати, що тепер кожна людина, хоч би де вона працювала, обов'язково повинна бути висококомпетентною у своїй справі, в хорошому розумінні професіоналом.

Коротше кажучи, хоч би який бік життя комсомолу ми взяли, сьогодні основний критерій роботи — це реальний внесок у справу

перебудови. Ви, мабуть, звернули увагу, що саме так ставиться завдання у поздоровленні ЦК КПРС Всесоюзній Ленінській Комуністичній Спілці Молоді.

Відомо, товариші, що особистість великою мірою формується у школі. Тепер іде її всебічна реформа. Щороку тільки у школи республіки вливаються близько 25 тисяч молодих спеціалістів. На це поповнення, ми покладаємо великі надії.

Сьогодні важливо знайти такі форми і методи спільної роботи партійних і комсомольських, учительських і учнівських організацій, які сприяли б демократизації народної освіти, відповідали б часові, підвищували вплив школи на виховання підростаючого покоління. Адже не секрет, що залучення учнів до реальних справ ще нерідко підмінюється закликами і деклараціями.

Звичайно, треба не тільки більше довіряти учням, а й ставити до них відповідні вимоги, бо немає нічого сумнішого, ніж недовчена молода людина, яка нахапалася всього, як то кажуть, «по верхах», а необхідними знаннями так і не оволоділа. Вона все життя буде сповнена почуття незадоволеності, не зможе по-справжньому розкрити себе, не дасть користі ні собі, ні суспільству.

Водночас треба пам'ятати, що оволодіння знаннями це вперта, наполеглива праця, і тільки вона дасть свої результати. І поки ви молоді, поки у вас свіжа пам'ять і нерозтрачена енергія, прилучайтесь до знань, бо знання — це сила. Тільки оволодівши всім тим багатством, яке нагромадила людська цивілізація, молодь зможе виконати свою історичну місію в перебудові.

Далі. Сьогодні немислимо говорити про молодь і не торкнутися питань патріотичного й інтернаціонального виховання.

Наш народ створив велику і могутню державу. І найперше завдання молодих — зміцнювати міжнародний авторитет нашої країни, надійно її захищати, боротися за мир, за безпеку народів, за соціальний прогрес. Бути патріотом своєї Батьківщини — це священний обов'язок кожної молодої людини.

Нерозривні також поняття комсомолец й інтернаціоналіст. Хіба не є переконливим прикладом цього воїни, які виконували інтернаціональний обов'язок в Афганістані? Дозвольте від імені всіх присутніх привітати і щиро подякувати цим чудовим хлопцям за мужність і самовідданість, за їх високий ратний подвиг.

Дуже правильно роблять ті комітети комсомолу, які активно залучають воїнів-інтернаціоналістів до участі у виховній роботі. На республіканському зборі воїнів запасу, який відбувся влітку цього року в Севастополі, розроблено хорошу програму посилення військово-патріотичного виховання молоді. Треба добитись, щоб вона була реалізована.

Ви знаєте, що останнім часом в окремих регіонах країни

національні взаємовідносини ускладнилися. Недоліки і прорахунки, які було допущено у здійсненні національної політики, тепер в умовах гласності і демократизації оголились і загострились. Про це була в нас ґрунтовна розмова на Пленумі ЦК Компартії України.

Політична й ідеологічна обстановка в нашій республіці здорова. Вона сприяє успішному вирішенню всіх завдань, пов'язаних з перебудовою та прискоренням.

ЦК Компартії України, партійні організації республіки здійснюють широку програму вдосконалення інтернаціонального виховання, більш повного задоволення національних, культурних і етнічних запитів національних груп, які проживають у республіці. Багато вже зроблено і для того, щоб молодь глибше оволодівала історичною спадщиною.

На основі демократичного принципу свободи вибору розвивається національно-російська двомовність, зокрема, розширюється сфера застосування української мови, яка невинувато звузилась.

У цьому зв'язку хотів би звернути вашу увагу на те, що міжнародні відносини — це та тканина, яка пронизує все наше повсякденне життя, постійно і щогодини складається в кожному суспільному осередку. Адже у нас більшість колективів, багато сімей багатонаціональні. Тому в створенні здорової міжнародної обстановки немало залежить від кожного з нас. У всякому разі завжди важливо пам'ятати, що націоналізм і шовінізм — це дві сторони однієї медалі, бо вільний розвиток націй і народностей несумісний з національною замкнутістю, неповагою і зарозумілістю щодо інших народів.

Зміцнювати дружбу народів нашої країни, зміцнювати інтернаціоналізм — це великий лєнінський заповіт, який сьогодні звучить особливо актуально.

Далі. Всі ми бачимо, наскільки гостріше ставляться тепер проблеми моральності. І не природно. Адже моральне оздоровлення суспільства — надзвичайно важлива складова частина перебудови. Ясна річ, це особливо важливо, коли йдеться про молодь.

Комсомол, як відомо, ще в перші роки Радянської влади був попереду в боротьбі з неписьменністю, за оволодіння соціалістичною культурою, за здоровий побут, проти пияцтва та інших антигромадських проявів. Згадайте хати-читальні, агітбригади та багато іншого, що так яскраво вписалося в історію комсомолу. Тепер завдання морального виховання ще більш багатогранні. Посилюючи і вдосконалюючи цю роботу, ми повинні постійно пам'ятати, що головний наш ворог тут — бездуховність. Саме з неї виростають утриманство, споживацький підхід до життя, моральна розпущеність, інші потворні явища.

Дуже серйозний недолік у роботі комітетів комсомолу полягає, на наш погляд, у тому, що вона все ще орієнтована в основному на найактивнішу частину молоді. Та якщо ми будемо працювати тільки з кращими, то серйозно зрушити справу виховання не вдасться. Дуже важливо, щоб комсомол дійшов до кожної молодої людини, і насамперед до тих, хто потребує до себе особливої уваги — порушує дисципліну і громадський порядок, заглядає в чарку, ухиляється від роботи тощо.

Багатьох негативних проявів можна було б уникнути при добрій організації вільного часу молоді. Будемо відвертими: молоді люди, і насамперед підлітки, часто покинуті напризволяще. А це гірше — на підвороття, сумнівну компанію. Комітети комсомолу далеко не завжди встигають за захопленнями юнацтва, слабо впливають на їх спрямованість. А буває і пристосовуються до тих, хто наслідує далеко не кращі зразки чужої нам культури.

У нас чимало клубів, спортивних споруд. Але дуже часто перебудовою роботи тут і не пахне. І відбувається це не в останню чергу тому, що в організації дозволя досі не об'єднали як слід зусилля комсомол, профспілки, заклади культури, спортивні організації.

Зрозуміло, не слід розуміти справу так, що дозволя — це найголовніше в житті молоді. Тим часом таке зміщення акцентів допускається — і нерідко. За розмовами про дискотеки, моди і рок-фестивалі якимось відсуваються на задній план питання праці, навчання, участі у громадських справах.

У кінцевому підсумку всі ці упущення призводять до моральної деформації особи. Сьогодні ми з тривогою спостерігаємо у частини молоді явний дефіцит таких споконвічних загальнолюдських якостей, як доброта, співчуття, повага до старших. Щодня молода людина зустрічається з дітьми, людьми похилого віку, які потребують турботи, нерідко опиняються в складній, а то й безпорадній ситуації. Не пройти мимо, подолати байдужість, формувати високу мораль у кожного юнака і дівчини — це, якщо хочете, сьогодні теж найсправжнісінька перебудова. І тут у комсомолу є добрі традиції. Згадайте хоча б тимурівський рух.

Одне слово, комсомол покликаний активно боротися за те, щоб молодь росла морально чистою, в повному розумінні благородною.

Я вже не кажу, що постійною турботою комсомолу має бути і фізичний розвиток, міцне здоров'я підростаючого покоління. Користуючись нагодою, хотів би сьогодні сердечно привітати наших чудових спортсменів, які гідно представляли нашу Батьківщину на Олімпійських іграх.

І ще про одне. Демократизація і гласність, природно, викликали зростання соціально-політичної активності молоді, її різних

самодіяльних об'єднань. Це не може не радувати. Але не можна не бачити й іншого. В деяких юнаків і дівчат спостерігається не тільки огумлене заперечення минулого, але, я сказав би навіть, якийсь крах ідеалів. Тому тепер важливо не просто констатувати факти бездуховності, аполітичності у деякої, хай і порівняно невеликої частини молоді, а і активно протистояти їм, у повному розумінні боротися за кожную молоду людину. При цьому треба реально дивитися на життя — те наносне, чуже нашому способу життя, що проникло в пори в цілому здорового молодіжного організму, одним наскоком не викоренити, не очистити. Необхідна копітка, наполеглива і цілеспрямована робота.

В умовах демократизації і гласності особливо важливо дати молоді чіткі політичні орієнтири. Причому потрібні не просто правильні лозунги. Комсомольські активісти повинні вміти аргументувати свою точку зору, відстоювати її яскраво і переконливо. Все це вимагає глибоко вникати в ідеологічні процеси, що відбуваються в молодіжному середовищі, ширше впроваджувати форми роботи, які ґрунтуються на живому спілкуванні, активному діалозі з молоддю.

Ми добре розуміємо, що якість і ефективність роботи комсомольських організацій великою мірою визначаються рівнем партійного керівництва. А рівень цей ще недостатній. ЦК Компартії України орієнтує партійні комітети республіки на рішучу відмову від дріб'язкової опіки, заборон і осаджень. Ми виходимо з того, що стосовно до комсомолу особливо необхідні довір'я, заохочення самостійності й ініціативи, предметна практична допомога. Тільки так, разом, спільними зусиллями ми зможемо розв'язати поставлені завдання.

Сподіваюсь, товариші, ви вибачите, що розмова з приводу хвілею вийшла з явно критичним ухилом. Але ми завжди повинні пам'ятати лєнінські слова про те, що кращий спосіб відзначити хвілею — це зосередити увагу на ще не розв'язаних завданнях.

Ми впевнені, що комсомол України успішно здійснить перебудову своєї діяльності відповідно до вимог XXVII з'їзду КПРС і XIX партконференції і, як завжди, буде надійним резервом і помічником нашої партії.

Прийміть наші почуття глибокої поваги і найкращі побажання.

Радянська Україна. — 1988. — 30 жовтня. — С. 2.

№ 101

ВИСТУП НА ПЛЕНУМІ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ*

12 грудня 1988 р.

Товариші!

Для всієї справи перебудови й прискорення соціально-економічного розвитку країни рішення листопадового (1988 р.) Пленуму ЦК КПРС, позачергової дванадцятої сесії Верховної Ради СРСР одинадцятого скликання мають виняткове значення. Програму докорінного оновлення політичної системи країни, викладену в доповіді М. С. Горбачова, Верховна Рада СРСР підтримала. Прийняті, з урахуванням всенародного обговорення, Закони про зміни і доповнення Конституції СРСР і про вибори народних депутатів є важливим кроком у практичному здійсненні першого етапу політичної реформи. Вони з великим інтересом сприйняті і в нашій республіці. Численні відгуки свідчать, що комуністи, трудячі України рішення Пленуму ЦК КПРС і сесії Верховної Ради схвалюють.

Сесія Верховної Ради переконливо підтвердила головне — заporукою і гарантом розв'язання назрілих соціально-економічних завдань є зміцнення нашої союзної багатонаціональної держави, єдності і дружби народів нашої країни. Інакше і бути не може. І тому будь-які спроби піддати переглядові вихідні фундаментальні принципи радянської федерації — від кого б вони не виходили — спроби, що загрожують зруйнувати нашу інтернаціональну єдність, з боєм і тривогою сприймаються комуністами і всіма трудящими України.

Тепер, товариші, нам усім ясно, що політичний екстремізм націоналістичного напрямку, який проявився в деяких республіках, — про це, як ви знаєте, на сесії йшла мова, — безумовно, несумісний з нормальним розвитком демократичного процесу і завдає прямої шкоди всій справі перебудови. Принциповий аналіз таких дій і висновки з подій у Вірменії і Азербайджані зробив М. С. Горбачов у розмові з трудящими в Брєвані. Історичну перспективу нашої багатонаціональної держави ми бачимо не в ослабленні федеративних зв'язків, а навпаки, в зміцненні на шляху радикальної реформи всієї політичної системи.

Гармонійне поєднання інтересів кожної республіки з інтересами всієї країни — для нас непорушний, народний принцип. І ні з політичної, ні з економічної сторони ніяких підстав для його перегляду, ми вважаємо, немає. Навпаки, посилення нашої єдності, інтеграції — невідкладне веління часу. Тому тепер особливо важливо усвідомити міру своєї історичної відповідальності за долю нашого спільного дому — Союзу Радянських Соціалістичних

* газетний виклад.

Республік — і зробити все для консолідації на платформі перебудови здорових сил, гармонізації відносин між центром і республіками.

Наша єдність, дружба народів країни з особливою силою проявлялись і проявляються на крутих поворотах історії, так би мовити, в екстремальних умовах. Так було при ліквідації наслідків на Чорнобильській АЕС. Переконливим доказом цього стали підтримка і допомога, які подаються як з центру, так і всіма союзними республіками населенню Вірменської РСР, яке переживає тепер трагічні наслідки небувалого за силою землетрусу. Вірні законам братерства радянських народів трудящі України докладають усіх зусиль, щоб всіляко допомогти потерпілим, швидше відновити нормальні умови життя. При Раді Міністрів УРСР і в усіх областях створено оперативні штаби і робочі групи по організації допомоги потерпілим.

Від трудових колективів і громадян нашої республіки, за оперативними даними, вже надійшли добровільні пожертвування на суму понад 14 млн. карбованців. На зазначені цілі будуть використані також кошти, зароблені на суботниках. Політбюро ЦК Компартії України вишукало можливість перерахувати у фонд потерпілих 200 тис. карбованців з нагромаджень від господарської діяльності організацій, підпорядкованих Управлінню справами ЦК. Впевнений, що члени ЦК цю ініціативу схвалять. Як і в багатьох інших колективах, працівники апарату ЦК перерахували у фонд допомоги свій одноденний заробіток.

У потерпілі райони відправляються, в тому числі літаками, медикаменти, донорська кров, предмети першої потреби, а також техніка, устаткування, будівельні матеріали. З різних областей республіки у район лиха вже відбули 20 загонів медичної допомоги, 4,5 тис. спеціалістів і робітників, у тому числі гірничі рятувальники, газорізальники, механізатори. Міненерго республіки на Кіровоаканську ТЕЦ направило аварійно-відновний поїзд. Вирушає спеціальний поїзд «Комсомолец України», який доставить у Вірменію добровольців і зможе вивести 400 дітей, які потребують евакуації.

Всього у республіці вже підготовлено 20 тис. ліжок для подання медичної допомоги. Профспілкові санаторії та бази відпочинку готові прийняти понад 27 тисяч чоловік. За даними облвиконкомів, у населених пунктах республіки вже є можливість розмістити 12 тис. сімей.

Потерпілому від стихійного лиха народові Вірменії допомагає тепер уся країна і багато зарубіжних держав.

Товариші! Перебудова справляє все більш зростаючий вплив не тільки на розвиток нашого суспільства, а й на весь хід світових подій. Про це переконливо свідчать підсумки переговорів М. С. Горбачова, інших радянських керівників з політичними лідерами

багатьох країн світу. Як нове підтвердження ініціативної радянської мирної політики, яка відповідає сподіванням усіх народів, сприйнятий світовою громадськістю виступ М. С. Горбачова в Організації Об'єднаних Націй, в якому викладені позиції нашої держави з усіх основних проблем, що стоять перед міжнародним співтовариством.

Керуючись оборонним характером радянської воєнної доктрини, принципом розумної достатності для оборони, наша держава прийняла рішення про одностороннє скорочення Збройних Сил і озброєнь, а також про інші мирні ініціативи.

Таким чином, під впливом нашої перебудови дедалі більше утверджується нове політичне мислення на міжнародній арені. І воно вже приносить свої плоди.

Товариші! Першорядне завдання партійних і радянських органів республіки полягає в тому, щоб, керуючись матеріалами Пленуму ЦК КПРС і сесії Верховної Ради СРСР, повною мірою, реалізувати можливості, які відкриваються для широкого залучення мільйонів людей до політичного процесу, практичного розв'язання завдань перебудови. Насамперед нас чекає відповідальна робота у зв'язку з підготовкою і проведенням відповідно до нового Закону виборів до найвищих органів влади. Важливо, щоб кожна партійна організація мала чіткий план роботи на період виборчої кампанії. Необхідно забезпечити в умовах повної демократії обрання депутатами комуністів та безпартійних, здатних гідно представляти своїх виборців, відстоювати інтереси трудящих, усього народу.

Товариші! Розпочату нашою партією історичну справу перебудови треба повсякденно підкріплювати конкретними позитивними результатами на всіх ділянках, які визначають прискорення соціально-економічного розвитку. Однією з них і є капітальне будівництво. В доповіді і виступах висловлено в принципі правильну критику, внесено ряд пропозицій, з якими нам треба добре розібратися, щоб вжити реальних заходів. Особливо це стосується планування, матеріально-технічного забезпечення будівництва, питань екології.

Підвищити ефективність капітального будівництва — це означає створити надійну основу для просування вперед в економіці, в соціальній і культурній сферах, в усіх справах перебудови.

Спинюся коротко на тих завданнях, від розв'язання яких визначальною мірою залежить підвищення ефективності інвестицій, віддача капітальних вкладень.

Насамперед, потребує якісного поліпшення саме планування капітального будівництва. Говоримо про це не вперше. Однак становище змінюється повільно. І в наступному році кількість об'єктів виробничого призначення перевищить 42 тисячі. А це означає, що

на кожен з них припадатиме в середньому тільки по І2—І5 будівельників. Таким чином, порочна практика розпорощування сил, коштів і матеріальних ресурсів, на жаль, продовжується. А це означає, що міністерства і відомства, як і раніше, заморожують у будівництві величезні суспільні ресурси.

Тому Пленум ЦК вправі вимагати від Держплану, банків, міністерств і відомств-замовників якнайрішучіших дій по виконанню поставленого XXVII з'їздом КПРС надзвичайно важливого завдання — підвищити ефективність інвестицій. Для цього необхідно на ділі здійснити поворот від розширення виробничих фондів до їх радикального оновлення, прискорити на цій основі розвиток і виробництва, і соціальної інфраструктури.

По-друге, треба якнайрішучіше підвищити якість проектів. Адже з розроблених у 1986—1987 роках і вибірково перевірених 647 проектів майже половина за технічним рівнем не відповідає сучасним вимогам. Навіть після здачі об'єктів нерідко виявляються великі прорахунки у виборі технологій, проектні та інші помилки. Внаслідок цього потужності введених підприємств освоюються несвоєчасно, що стало вже справжньою бідою.

Торік, наприклад, було введено нові потужності на автомобільному заводі «Комунар» у Запоріжжі. Однак через технологічні неув'язки випуск кількох десятків тисяч автомашин нової марки «Таврія» зірвано, а для товарообороту — це мінус 90 млн. карбованців. І таких прикладів, на жаль, можна привести чимало. Тому Держбуду республіки слід значно посилити вимоги до експертизи проектів. Активніше включатися в цю роботу повинні й місцеві Ради народних депутатів. Причому особлива увага вже на стадії проектування повинна приділятися розв'язанню завдань охорони навколишнього середовища і раціональному природокористуванню.

По-третє, треба кінець кінцем, по-справжньому зайнятися зміцненням і розвитком виробничої бази капітального будівництва. Програм і постанов по розв'язанню цього надзвичайно важливого завдання прийнято вже немало. На жаль, будівельні міністерства — Мінбуд, Укragробуд, Мінмонтажспецбуд займаються їх реалізацією не досить енергійно. Та й місцеві Ради теж виявились не на висоті. Наприклад, у Львові, Донецьку, Ворошиловграді, Жданові кошти, виділені на будівництво заводів великопанельного домобудування, освоюються лише на 80—95 процентів.

Найбільше занепокоєння викликає стан справ з розвитком промисловості будівельних матеріалів. Значна частина основних фондів цієї галузі застаріла. Однак плани спорудження нових потужностей тут хронічно не виконуються. Раді Міністрів час суворо спитати за це з тт. Шевченка О. Т., Сала В. П., Штунделя О. Р.

Схоже, позицію сторонніх спостерігачів зайняли у цій справі деякі обвиконкоми та обкоми партії. Так, у Донецькій області, де особливо гостро відчувається нестача місцевих будівельних матеріалів, за останні сім років жодного разу не виконано плану на будовах цієї галузі. Погано ведеться їх спорудження в Одеській, Ворошиловградській і Київській областях. Явно слабо впливають на стан справ у галузі партійні організації відповідних трестів і підприємств. Зрозуміло, що справу треба негайно поправляти.

І ще про одне. На жовтневому (1988 р.) Пленумі ЦК Компартії України відзначалось, що необхідно здійснити спільні програми трудових колективів міста і села: спрямовані на якнайшвидше розв'язання продовольчої проблеми. І багато тут повинні зробити міські будівельні організації. А на ділі поки що виходить навпаки. Основні підрядчики на селі — організації Укragробуду — з кожним роком дедалі більше відволікаються, наприклад, на будівництво об'єктів переробки і зберігання сільгосппродукції в містах. Але чому б їх спорудження не доручити Мінбуду республіки, який у цьому має великий досвід і має потужну базу? А сільські будівельники тоді зможуть більше будувати в колгоспах і радгоспах. Тт. Коломійцю Ю. П., Борисовському В. З., Черепу В. І. і Ананьєву В. І. слід було б, не відкладаючи, вивчити це питання і внести відповідні пропозиції Президії Ради Міністрів.

Тепер, товариші, коротко про очікувані результати роботи за три роки п'ятирічки. Надзвичайно важливий підсумок цього періоду полягає в тому, що набирають сили економічні методи управління, поглиблюється госпрозрахунок, розширюється застосування орендного, сімейного підряду. Все це зумовило певний прогрес і у підвищенні ефективності народного господарства.

Середньорічні темпи приросту національного доходу за минулий і нинішній роки будуть в 1,2 раза вищі, ніж за попередню п'ятирічку. Внаслідок більш активного, ніж раніше, використання інтенсивних факторів, весь приріст національного доходу, промислової, сільськогосподарської і будівельної продукції одержано за рахунок зростання продуктивності праці.

Не все ще ми робимо для зниження матеріаломісткості продукції, але те, що зробили, дасть змогу за три роки зекономити ресурсів на 3,3 млрд. карбованців. Це на третину більше, ніж намічалось у плані і одержано за всю одинадцятую п'ятирічку. Вперше за останні три п'ятирічки припинено зниження фондівіддачі. Вдалося також добитись позитивних результатів і в ряді найважливіших галузей паливно-енергетичного і агропромислового комплексів.

Аналіз показує, що більш вагомими є досягнення на підприємствах, які працюють за другою моделлю госпрозрахунку — моделлю

колективного підряду. Тут краще — і це особливо важливо — виконуються договори по поставках. Темпи приросту обсягів виробництва, продуктивності праці і продукції вищої категорії якості у два-три рази вищі.

Намітились позитивні зрушення і у соціальній сфері. За три роки п'ятирічки збудовано I млн. 200 тисяч у квартир, у тому числі близько 200 тис. додатково до плану. Перевищено завдання п'ятирічного плану по будівництву шкіл, дошкільних і лікувальних закладів, об'єктів культури. Розширилися обсяги виробництва товарів народного споживання і платних послуг населенню.

Разом з тим тішити себе уже зробленим не можна. Окремі важливі завдання п'ятирічки розв'язати повною мірою не вдалося. Більше того, в деяких галузях склалося вкрай неблагополучне становище. Насамперед це стосується машинобудування, розвиток якого визначений пріоритетним. За три роки машинобудівними галузями буде недодано продукції приблизно на I,5 млрд. карбованців. У нинішньому році знизилась обсяги виробництва на кожному четвертому машинобудівному підприємстві Ворошиловградської, Дніпропетровської, Київської, Миколаївської, Харківської областей. Як і раніше, багато нових машин і устаткування за своєю продуктивністю мало відрізняються від виготовлених раніше. Це негативно позначається на ефективності економіки, зумовлює велику матеріаломісткість та енергоємність і явно мало наукомісткості національного доходу.

Багато господарських керівників розширення прав і самостійності сприйняли як можливість працювати з меншим напруженням сил, а додатковий прибуток одержувати за рахунок цінових факторів. Судить самі. Обсяг продукції по машинобудівному комплексу в нинішньому році зріс на 7,1 проц., собівартість знижена на 1,1 проц., а прибуток збільшився на 11,6 процента. Інакше кажучи, третину прибутку одержано за рахунок невинного завищення цін на продукцію. Такі непридатні підходи, на даль, не дістають на місцях належної партійної оцінки.

У ряді галузей народного господарства республіки залишається складним і фінансовий стан. У цьому році із збитком працюють понад 1700 підприємств і організацій. Треба, товариші, зайнятися цим, що називається, впритул, і найближчим часом добитися того, щоб усі підприємства стали рентабельними — аж до перепрофілювання, передачі в оренду або ліквідації збиткових виробництв.

Кілька слів про невідкладні завдання в агропромисловому комплексі. На нараді в Орловській області ще раз підкреслено, що найефективніший шлях розв'язання продовольчої проблеми — це перебудова економічних відносин на селі, широке застосування

госпрозрахунку, кооперації, підряду, особливо орендного, а також докорінна зміна ставлення до соціального розвитку села. Робота по вдосконаленню господарського механізму в агропромисловому комплексі республіки триває. Політбюро ЦК Компартії України, з урахуванням рекомендацій, висловлених на нараді, затвердило відповідний план.

У цьому році орендний підряд застосовувався майже в половині господарств республіки (47 проц.). Орендарям передано 16 проц. орної землі (понад 5 млн. га), 10 проц. худоби. А всього різними формами підряду охоплено 85 проц. працюючих у рослинництві і тваринництві.

Відповідно до Комплексної програми соціальної перебудови сіл у нинішньому році на зазначені цілі направлено понад 1,8 млрд. карбованців — це у два з лишком рази більше, ніж щороку в минулій п'ятирічці. Питома вага затрат на невиробниче будівництво зросла з 14 до 24 процентів.

На що тепер треба звернути увагу?

Перш за все, треба узагальнити, підбити підсумки роботи орендарів за цей рік і в зимовий період організувати всеобуч усіх керівних кадрів і спеціалістів, включаючи партійних і радянських працівників. В усіх областях і районах треба прискорити роботу по перебудові економічних відносин на селі, звернувши особливу увагу на здійснення намічених заходів щодо значного збільшення виробництва і поліпшення якості продуктів харчування, підвищення рентабельності підприємств.

Далі. Як ви знаєте, цього року обстановка з кормами, особливо концентрованими, в багатьох господарствах складається напружено. Подекуди вже допущено зниження продуктивності тварин, виробництва і заготівель продукції. Тому треба активно, по-діловому попрацювати в кожному трудовому колективі, щоб виконати завдання по забезпеченню зимівлі у тваринництві, поставлені в Листі ЦК КПРС.

Товариші! Що стосується плану економічного і соціального розвитку республіки на 1989 рік, то він детально і критично обговорений на сесії Верховної Ради. Відзначу лише деякі його особливості.

— По-перше, наступного року має бути забезпечене істотне зрушення в досягненні відчутних для народу матеріальних результатів перебудови, посиленні соціальної орієнтації суспільного виробництва.

Треба враховувати, що є ще немало проблем, для швидкого розв'язання яких реальних ресурсів, та й умов поки що немає. Серед них і деякі питання екології, які сьогодні набирають гострого політичного звучання. Відомо, що розв'язання питань охорони

навколишнього середовища вимагає не тільки величезних коштів, а й часу. У республіці на здійснення екологічних заходів у нинішній п'ятирічці буде направлено понад 2,2 млрд. карбованців державних капітальних вкладень. А в наступній п'ятирічці витрати на зазначені цілі ще більше зростуть. І якщо окремим керівникам при розв'язанні екологічних завдань не вистачатиме громадянської совісті, то партійні, радянські і адміністративні органи повинні і владу застосувати.

Щоб люди були краще інформовані про роботу по здійсненню економічної реформи, в тому числі і по оздоровленню екологічної обстановки, доцільно при Раді Міністрів та облвиконкомах створити постійно діючі прес-центри.

— По-друге, 1989 рік — це рік завершення переходу на повний госпрозрахунок і самофінансування всіх виробничих галузей народного господарства. У республіці є немало прикладів конструктивного підходу в розв'язанні цього завдання. Їх треба вивчати, узагальнювати і поширювати, як і досвід роботи первинних партійних організацій, трудових колективів, які діють в умовах самоврядування. Треба також, посилюючи економічну заінтересованість, створювати в усіх галузях стабільні трудові колективи. Особливо це стосується будівельників. Цим чималою мірою визначатиметься успіх економічної реформи.

— І, нарешті, наступний рік повинен стати роком активної роботи по ресурсозбереженню, оскільки обмеженість ряду ресурсів визначила необхідність формування завдань плану на базі ефективного використання резервів. Ми повинні усвідомлювати те, що хід і підсумки виконання плану 1989 року, безсумнівно, справлять вирішальний вплив як на показники всієї п'ятирічки, так і на умови формування планів тринадцятої п'ятирічки. Зрозуміло, в усій роботі потрібно керуватися тим, що розв'язуючи республіканські завдання, ми зобов'язані завжди пам'ятати про інтереси всієї нашої єдиної союзної держави. Зокрема, тепер слід врахувати у планах роботи значні обсяги будівництва, які нам треба здійснити у Вірменській РСР.

Товариші! З урахуванням серйозної зміни функцій партійних органів створюються передумови для посилення партійного впливу в усіх сферах суспільного життя. Зрозуміло, для цього треба буде подолати багато звичок і стереотипів, які формувалися роками, виробити якісно нові підходи. Вдосконалення партійного керівництва різними галузями суспільного життя найтісніше пов'язане з підвищенням ролі виборних органів. В цьому плані ми розглядаємо і створення комісії ЦК по головних напрямках роботи. Вони утворені на попередньому Пленумі, а сьогодні передбачається розглянути їх персональний склад.

Поряд з іншими заходами це допоможе на ділі забезпечувати пріоритет виборного органу над апаратом. Для активізації всього внутріпартійного життя слід використати той надзвичайно багатий матеріал, який дає нам звітно-виборна кампанія в партійних організаціях.

Які висновки здаються найбільш важливими?

— У нас є всі підстави відзначити зросло політичну зрілість та активність комуністів, їх тверду рішучість втілити у життя настанови XIX Всесоюзної партконференції.

— Обстановка на більшості зборів і конференцій відзначалась більшою, ніж раніше, принциповістю, вимогливістю, відкритістю, гостротою критики, сміливістю в постановці питань, конструктивністю пропозицій.

— Ширше і послідовніше проводяться демократичні принципи у формуванні виборних органів.

— Практично повсюди проявлялась велика зацікавленість у тому, хто надалі очолюватиме партійні організації.

Обкомам, міськкомам, райкомам партії необхідно глибоко і всебічно проаналізувати підсумки звітів і виборів, здобути уроки для практичної діяльності.

Хотів би в цьому зв'язку підкреслити важливість предметного і цілеспрямованого навчання партійних працівників та активу, насамперед тих, кого обрано вперше. Це, товариші, великий завіт. Наприклад, у нас обрано вперше більш як 33,5 тисячі партгрупоргів, понад 26 тисяч секретарів цехових і близько 22 тисяч секретарів первинних парторганізацій. Усіх цих людей необхідно не просто навчити азів партійної роботи. Їх треба озброїти практичним досвідом, наробленим уже в процесі перебудови. Це передбачає уже найближчим часом організувати на базі Київської і Одеської вищих партійних шкіл навчання новообраних секретарів райкомів партії.

Як бачите, товариші, у справі перебудови та оновлення на всіх ділянках ми повинні здійснити — причому у стислі строки — величезний обсяг роботи першорядної ваги. Адже реальність перебудови визначається і визначатиметься тільки конкретними ділами. Тому, як ніколи, тепер необхідні максимум відповідальності за доручену справу, висока свідомість і дисципліна.

Головне тепер — не ганчи часу, посилюючи ідеологічне забезпечення, вирішити всі завдання, пов'язані з завершенням першого етапу політичної і економічної реформи.

Ми впевнені в тому, що комуністи України зроблять усе необхідне для успішного здійснення цих відповідальних завдань.

Радянська Україна. — 1988. — 13 грудня. — С. 3.

№ 102

ВИСТУП НА ЗВІТНО-ВИБОРНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ*

23 грудня 1988 р.

Товариші!

Думаю, висловлю загальну думку, якщо скажу, що і за змістом, і за критичним, діловим духом наша конференція відображає ті глибокі зміни, які відбуваються в партії і країні. І у звітній доповіді, і у виступах делегатів вимогливий аналіз роботи доповнюється конкретними пропозиціями, спрямованими на поглиблення перебудови. Це правильний, партійний підхід. Розкрити недоліки — лише один бік справи. Другий і головний — спільно знайти шляхи і способи виправлення становища. Тепер це особливо важливо.

Період ми переживаємо і складний, і найвищою мірою відповідальний. Як підкреслив у доповіді на недавній сесії Верховної Ради СРСР товариш М. С. Горбачов, тепер на перший план виходить справа, організація життя по-новому. І кому, як не столичній партійній організації з її могутнім інтелектуальним, кадровим і економічним потенціалом, задавати тон в оновленні всіх сфер життя республіки.

Оцінюючи діяльність міському партії за звітний період у цілому, ми з повною підставою можемо відзначити, що міському наполегливо веде різнобічну роботу по здійсненню рішень XXVII з'їзду КПРС, XIX Всесоюзної партійної конференції, справи, безсумнівно, йдуть у потрібному напрямі. Могутній імпульс активізації зусиль міської партійної організації на вирішальних напрямках перебудови дала постанова ЦК КПРС на звіт Київського міському партії. І дуже добре, що товариші, які виступають, порівнюють зроблене з принциповими оцінками, висновками і вимогами цієї постанови. Дозвольте мені під цим кутом зору також висловити ряд міркувань з тих питань, які уявляються найбільш важливими й актуальними.

Дальший хід перебудови в усіх сферах життя міста визначатиметься, насамперед тим, наскільки міському партії вдається оновити стиль, форми і методи своєї роботи, стати органом справді політичного керівництва.

Слів немає, останнім часом, міському партії, його бюро і секретарі ведуть пошук нових підходів до розв'язання поставлених завдань, прагнуть діяти творчо. Міському більше спирається на райкоми партії, не регламентує їх по дрібницях, прислуховується до думки «знизу». В той же час вимогливішим стало ставлення до

* газетний виклад.

кадрів. Секретарі, члени бюро міському частіше зустрічаються і ведуть відверту розмову з партійним активом, комуністами.

Разом з тим міському партії поки що не вдалось істотно підвищити ефективність організаторської роботи. Його працівники ще нерідко збиваються на адміністративно-натискні методи, підміну радянських і господарських органів.

Пояснюється це значною мірою тим, що міськвиконком, планово-економічні і господарські органи міста поки що не взяли на себе повною мірою функції, які виконувались ліквідованими галузевими відділами міському партії. Торік на пленумі міському партії мені вже доводилось критикувати міськвиконком за надмірну зацентралізованість розв'язання питань життєзабезпечення міста, яка робить райвиконкоми по суті безправними. На необхідність надати райвиконкомам більше самостійності члени Політбюро ЦК звертали увагу т. Згурського В. А. І при затвердженні генеральної схеми управління народним господарством міста. Однак становище істотно не змінилось.

Міськвиконком дуже неохоче ділиться владою, хоча сам багато за чим просто не встигає. В цьому треба ретельно розібратись, правильно розподілити і повноваження, і обов'язки на міському і районному рівнях.

А невідкладне завдання міському партії — прискорити процес становлення апарату міському і райкомів партії, комісій міському і райкомів у новій якості. Швидше оволодівати політичними методами керівництва, новими підходами. Якомога більше ініціативи і конкретних результатів організаторської та ідеологічної роботи.

В партійному апараті необхідно мати більше спеціалістів своєї справи, аналітиків, хороших організаторів. Саме таких людей нам сьогодні ще не вистачає. Треба і далі підвищувати роль первинних партійних організацій, поліпшувати добір і розстановку кадрів, посилювати їх відповідальність за доручену справу, збільшувати вклад у перебудову кожного комуніста.

Нас не може не турбувати скорочення, яке намітилось подекуди, прийому в партію, особливо робітників. Не важко помітити, що відбувається це в тих парторганізаціях, які втрачають авторитет у трудящих. Тому важливо, щоб кожна партійна організація взялась, що називається, двома руками за одну або кілька конкретних, суспільно корисних справ (чи то, скажімо, механізація трудомістких процесів, будівництво дитячого садка, чи реконструкція стадіону тощо), в яких зацікавлені люди, і як слід вирішила їх. Тобто треба як слід попрацювати на людей, і вони це оцінять належним чином. Саме тут єдність слова і діла ми повинні продемонструвати на практиці замість того, щоб загравати з масами, а це, на жаль, ще трапляється.

Треба враховувати, товариші, що дедалі глибший процес демократизації втягує в активне політичне життя все нові й нові верстви населення. Було б, однак, неправильним не помічати, що процес цей розвивається не просто. Громадськістю, зокрема, активно обговорюються, особливо в середовищі художньої інтелігенції, питання функціонування в різних сферах суспільного життя української мови, ліквідації так званих «білих плям» в історичній спадщині, охорони пам'яток культури, технічного переозброєння і раціонального природокористування.

Зрозуміло, тут потрібен диференційований підхід. Одна річ, скажімо, ті «неформальні» об'єднання, які в основі своїй правильно ставлять ці питання, хоча часто і не враховують, що для їх розв'язання потрібні і час, і нові технології, і великі кошти. Інша справа — це ті нечисленні групки, — які намагаються використати гласність і громадську трибуну для пропаганди чужих нам ідей національного егоїзму і навіть антирадянщини. Це зобов'язує партійні організації міцно, тримати в своїх руках політичну ініціативу в розв'язанні проблем, що нагромадилися, передбачити наслідки рішень, які приймаються.

Щодо всіх цих проблем у ЦК, партійних комітетах вироблено послідовну, чітку лінію. Ми глибоко переконані: проблеми, якими б гострими вони не були, можуть і повинні розв'язуватися в рамках перебудови, методами демократичного обговорення і вироблення узгоджених позицій. Дуже важливо при цьому уникати нагнітання пристрастей, емоційних перехльостів, зберігати конструктивний підхід, спрямовувати активність людей у тому числі і «неформальних» об'єднань, у русло практичних справ. І аж ніяк не можна допустити, щоб наші лозунги оновлення використовувалися з недоброю метою антигромадськими, антиперебудовними елементами.

Як у республіці в цілому, так і в Києві вже чимало зроблено, щоб у деяких, прямо скажемо, больових точках зняти напругу. І в розв'язанні всіх питань ми повинні, як і раніше, виходити з того, що повнокровний розквіт республіки, як і інших республік, можливий тільки на основі зміцнення нашої союзної багатонаціональної держави, єдності і дружби народів нашої країни. Треба, що називається, на марші вчитися вести ідейно-політичну роботу в умовах демократизації і гласності. Йти до людей, працювати з ними. Переконувати, доводити, роз'яснювати.

Особливо це стосується роботи з молоддю. Зокрема, постійного вивчення, узагальнення й оперативного практичного розв'язання потребують проблеми юнацтва, дальший розвиток соціально-значимих ініціатив комсомольців, молоді.

Тепер особливо актуальною є ленінська вимога розуміти масу, зміти підійти, завойовувати її абсолютне довір'я.

На конференції висловлювались серйозні претензії до ідеологічних підрозділів міськкому партії. Справді, перебудова на цій ділянці явно затягнулась, хоча пасивна, очікувальна позиція в такій надзвичайно важливій справі сьогодні особливо неприпустима. Тут кожен повинен діяти, як активний політичний борець партії за розв'язання практичних завдань перебудови. Адже про її хід люди судять за реальними змінами в їх повсякденному житті: чи більше стало в магазинах продуктів, одягу, взуття, чи підвищилась їх якість, чи легше потрапити на прийом до лікаря, чи поліпшилось житло, умови роботи?

Міськком, райкоми партії, радянські і господарські органи в останні роки, безсумнівно, посилили увагу до питань, від яких залежить соціальне самопочуття киян. Але всім нам хотілося б, щоб ці позитивні зміни були більш відчутними.

Візьму лише одне питання — забезпечення продовольством.

У цьому плані місту подається немала допомога — і, будемо відверті, Київ постачається краще за інші міста республіки. Очевидно, це певною мірою і породжує утриманські настрої. Скажімо, щороку в літньо-осінній період торгівлю овочами і фруктами в місті вдається поліпшити тільки після серйозного втручання ЦК Компартії України. Слабо використовуються наявні можливості більш повного задоволення потреб у продуктах харчування за рахунок розвитку шефської допомоги селу на договірній основі, підсобних, господарств, садово-городницьких товариств, розширення кооперативної торгівлі. Необхідно також посилити практичну допомогу в реконструкції підприємств харчової промисловості. Про це говорилося на недавньому Пленумі ЦК Компартії України.

Київські підприємства не задовольняють заявки торгівлі на кисломолочні продукти, булочні вироби, торти, пряники, кисіль і ряд інших виробів місцевого виробництва.

І при цьому випуск багатьох із зазначених товарів заплановано на наступний рік нижче від досягнутого рівня, ряд підприємств міста під різними приводами скорочують асортимент продукції. Звичайно, таке становище вимагає невідкладних заходів, і в першу чергу, з боку міських властей.

З безпосередньою участю Ради Міністрів республіки, Держплану, Держагропрому, інших республіканських організацій розроблено комплексну програму докорінного поліпшення продовольчого постачання м. Києва та області. Передбачається, зокрема, будівництво двох молокозаводів, двох м'ясопереробних комбінатів, інших об'єктів харчової індустрії. Однак практичної роботи поки що немає.

Бюро міськкому ще в червні цього року схвалило комплекс заходів щодо забезпечення населення міста основними продуктами

харчування на найближчі роки. Передбачалося винести це питання на чергову сесію міської Ради, щоб залучити до здійснення наміченого підприємства міста. Однак досі цього так і не зроблено. Звичайно, безпосередню відповідальність за це несуть тт. Згурський В. А. і Сальников В. Г., але належного контролю і з боку міському партії, його другого секретаря т. Мартинюка С. М. теж не було.

Гостро відчувається в місті і нестача товарів непродовольчої групи, про що сьогодні вже йшла мова. Багато недоліків у роботі підприємств торгівлі, громадського харчування, побутового обслуговування населення. Тільки в ЦК з початку року надійшло більш як 300 скарг з цих питань, Тут міг би проявити себе робітничий контроль, однак міськпрофрада (т. Яковлева Л. М.) повертається дуже повільно.

Отже, і міському партії, і міськвиконкому треба посилити увагу до виконання всього наміченого по розвитку соціальної інфраструктури, пам'ятаючи, що контроль — це насамперед організація справи.

Не можна не порушити і таку гостру проблему, як забезпечення житлом. У доповіді відзначено, що в нинішньому році вперше, хай і ненабагато (на 2 проц. — це 3,6 тис. сімей), але все ж зменшилась черга державного квартирного обліку. Але цього явно мало. До того ж, при виконанні планів спорудження жилих будинків ритмічність їх введення погіршилась. В четвертому кварталі повинно бути здано в експлуатацію близько половини річного, обсягу житла. А це значить — знову залучення некваліфікованих робітників з підприємств, штурмівщина, а отже, і низька якість. Багато недоліків також в організації реконструкції житлового фонду старої забудови. Відселення мешканців і ремонт значної частини будинків розтягуються на довгі роки. Погано розв'язуються і питання впорядкування прибудинкових територій, місць для відпочинку, спорудження спортивних майданчиків.

Або взяти таке питання. Свого часу кияни підтримали лозунг: «Все краще дітям!». І, треба сказати, зробили, чимало. Однак зусилля тут поки що розрізнені і не забезпечують комплексного розв'язання завдання. Відстала від сьогоднішніх вимог матеріальна база шкіл. Менше третини дитячих дошкільних закладів мають спортивні зали і тільки 18 (вдвічі менше, ніж, наприклад, у Харкові) — плавальні басейни. Очевидно, вже час створити в Києві і сучасний дитячий парк, який став би для дітей улюбленим місцем відпочинку, сприяв їхньому всебічному духовному, інтелектуальному і фізичному розвитку. Про це теж уже говорилося, але справа не рухається.

Коротше, товариші, соціальних проблем у місті ще багато і

розв'язувати їх треба разом з колективами підприємств значно енергійніше.

Треба, товариші, і на рівні міста добре продумати всі питання, пов'язані з подоланням наслідків стихійного лиха у Вірменській РСР. З повідомлень преси ви знаєте, яку величезну, всебічну допомогу братній республіці подає вся країна, в тому числі і український народ. У цьому ще раз виявились єдність і дружба народів нашої країни, їх справжній інтернаціоналізм.

Тепер треба переходити до наступного етапу — за два роки відбудувати все зруйноване. Нашій республіці треба буде здійснити великий обсяг будівельних робіт. Це вимагатиме мобілізації великих сил — кращих проектувальників, будівельників, техніки. Доведеться дещо скоротити і обсяги власного будівництва, в першу чергу за рахунок адміністративних та деяких виробничих об'єктів з тим, щоб не ущемити розвиток соціальної сфери.

Товариші!

Зрозуміло, що розв'язання завдань соціальної сфери, підвищення добробуту людей визначається станом справ в економіці. Підбиваючи підсумки нинішнього року, і трьох років п'ятирічки, слід сказати, що негативні тенденції в народному господарстві нашої республіки, як і країни в цілому, в основному вдалося переломити. І, що дуже важливо, насамперед за рахунок інтенсивних факторів. Це підтверджує і стан справ в економіці міста, про що досить докладно сказано в доповіді і виступах делегатів.

Однак, товариші, вважати, що тут вже досягнуто кардинальних змін, — явно передчасно. Судить самі: промислові підприємства систематично не виконують договірних зобов'язань. За два роки і II місяців недопоставлено продукції за договорами на 125 млн. карбованців. Це дезорганізує роботу суміжників і завдає великої шкоди перебудові. Особливо багато заборгували споживачам виробниче об'єднання «Укрпластик», мотоциклетний завод.

У постанові ЦК КПРС на звіт міському відзначалось, що київські заводи втрачають завойовані раніше позиції в питаннях якості та оновлення виготовлюваної продукції. На жаль, цей жорсткий висновок справедливий і сьогодні. І треба прямо визнати, що справжньої боротьби за честь київської марки поки що не ведеться. З того, що говорилося сьогодні, неясно, наприклад, чи збираються київські підприємства, а якщо збираються, то коли, піднести на рівень, який удостоюється Знака якості, такі вироби, як телевізори, магнітофони, радіоприймачі, мотоцикли, що користуються широким попитом?

Ми вправі чекати від партійних організацій більш наполегливої роботи і на такому напрямі, як посилення режиму економії. Промисловість міста поки що не справляється а поставленим XXVII

з'їздом Компартії України завданням — забезпечити за рахунок економії ресурсів 75–80 проц. приросту потреби в них. За два роки п'ятирічки додаткова потреба в прокаті чорних металів і лісоматеріалах покривалась за рахунок економії тільки на 40 проц., не поліпшується становище і в цьому році. Тут промисловість Києва відстає навіть від середньореспубліканських показників.

Цілком ясно, що як питання підвищення якості продукції, так і економії ресурсів кардинально неможливо розв'язати без прискорення науково-технічного прогресу. Свого часу на цьому напрямі було чимало зроблено радою сприяння науково-технічному прогресу при Київському міському партії, його комісіями. Розв'язанню ряду завдань сприяла розробка цільових науково-технічних програм. Однак за останні роки прискоренню НТП почало приділятися значно менше уваги з боку бюро міському партії і, насамперед, його секретаря т. Сергєєва М. М., а також парторганізацій підприємств. У результаті в місті не виконуються плани розвитку науки і техніки, завдання по зменшенню чисельності працівників, зайнятих ручною працею.

Раніше головна біда була в тому, що затратний економічний механізм тягнув підприємства в протилежний бік, не заінтересовуючи виробників ні в технічних нововведеннях, ні в одержанні прибутку. Тепер інша справа. Радикальна економічна реформа створює внутрішні стимули, які спонукають підприємства, їх ради трудових колективів впроваджувати досягнення науки і техніки. Але сидіти і чекати склавши руки, коли реформа спрацює сама, ми не можемо. Таке ключове питання нашого розвитку, як науково-технічний прогрес, не можна пускати на самоплив.

У ряді міст країни ініціативні люди вже конкретно взялися за впровадження нових форм роботи. Нещодавно в пресі повідомлялось, що там створюються спеціальні фонди, з яких фінансуються науково-дослідні і проектні роботи, будуються заводи технологічної оснастки для підприємств і т. п. Нам також треба посилити роботу по зміцненню економічної бази науково-технічних програм. Створювати для цього відповідні фонди, асоціації підприємств, кооперуючи їх кошти і можливості для розв'язання спільних завдань.

Окремо хотілося сказати про формування програм, орієнтованих на здійснення прориву в окремих провідних напрямках. Вже тепер, на-приклад, ученим і виробничникам Києва цілком під силу виготовлення ряду виробів, здатних скласти конкуренцію зарубіжним фірмам на світовому ринку. Це могли б бути, наприклад, цифровий багатофункціональний радіоприймач, фотоапарат з записом на магнітному диску, мініатюрний телевізор, побутовий комп'ютер. Є для цього сили, є навіть певний заділ. Немає тільки організаційного механізму, який давав би змогу швидко розв'язувати такі

завдання. Питання заслуговує серйозної проробки. І за нього треба братися всерйоз. Під лежачий камінь вода, як відомо, не тече.

Якщо поставити питання ширше: в чому причини того, що можливості, закладені в новій системі господарювання, використовуються далеко не повністю, то відповідь буде однозначною — насамперед у невідповідності частини господарських кадрів, їх схильності до старих методів роботи.

А де ж міськком, райкоми партії? Чому вони своєчасно неправляють господарників?

Очевидно, справа в тому, що й багато партійних комітетів поки що, як і раніше, бачать своє завдання лише в тому, щоб ставити вимоги і давати вказівки. Постанови міськкому і частини райкомів все ще рясніють звичними формулюваннями: «визнати роботу незадовільною», «суворо попередити», «поставити вимогу» тощо.

Хіба не ясно, що ці методи себе зжили і від них треба рішуче відмовлятися?

Тепер головне — помітити, підтримати нове, зробити кращий досвід загальним надбанням. А такий досвід у місті є. Треба тільки діяти активно, цілеспрямовано, закріплювати позитивні тенденції і йти далі, не дати колективам застрягти на півдороги чи на самому її початку.

Слід визнати, що за наявні недоліки, особливо в соціальній сфері, відповідальні не тільки міські власті, а й ЦК Компартії України, і уряд республіки. Рада Міністрів республіки, Держплан, міністерства і відомства, як правило, активно беруться за розробку різних планів і заходів, що стосуються розв'язання багатьох міських проблем, а їх практичним здійсненням займаються слабо. Допомога республіканських органів столиці республіки в розв'язанні назрілих проблем повинна бути відчутнішою. Всім треба пам'ятати, що від становища у столиці великою мірою залежить політична стабільність і самопочуття всієї республіки.

Недоліків у нашій роботі могло бути менше, якби скрізь зверху донизу були здобуті уроки з минулого і ми краще займались перспективою, уважніше, глибше дивились в майбутнє. Особливо це важливо тепер, коли розробляється концепція соціально-економічного розвитку до 2005 року.

Товариші!

Звіти і вибори в партійних організаціях республіки завершуються — відбулись понад 280 тисяч зборів і більш як 720 районних, міських та обласних конференцій. Аналіз цих зборів, усього ходу звітно-виборної кампанії дає право стверджувати, що після XIX Всесоюзної партконференції значно зросла активність комуністів, підвищилась вимогливість, діловитість, дедалі більше

утверджується атмосфера відкритості, вільного обміну думками, критики й самокритики. Звітно-виборна кампанія дала величезний матеріал для висновків, вироблення заходів, які дають змогу прискорити наш рух уперед. І наш обов'язок, додержуючись ленінської настанови, — використати їх як сходинку, з якої ми повинні зробити крок далі. А для цього необхідно, щоб кожен член партії проаналізував, наскільки його дії і вчинки відповідають вимогам часу.

Тепер кожен комуніст повинен на ділі постійно утверджувати чіткість своїх позицій і виявляти твердість у здійсненні лінії партії. У цьому запорука успішного просування вперед, гарантія успіху всієї справи перебудови.

Радянська Україна. — 1988. — 25 грудня. — С. 1–2.

№ 103

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС «ПРО 50-ЛІТТЯ ВОЗЗ'ЄДНАННЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ З УКРАЇНСЬКОЮ РСР У СКЛАДІ СОЮЗУ РАДЯНСЬКИХ СОЦІАЛІСТИЧНИХ РЕСПУБЛІК»

6 січня 1989 р.

Осенью 1989 года исполняется 50 лет воссоединения западноукраинских земель с Украинской ССР в составе СССР, которое явилось важным политическим событием в истории украинского народа, нашего социалистического государства. Считали бы целесообразным отметить эту дату и использовать юбилей для пропаганды идей единства и дружбы народов нашей многонациональной Родины.

В постановлении ЦК Компартии Украины по данному вопросу можно было бы раскрыть решающее значение Великой Октябрьской социалистической революции и образования УССР для объединения исконных украинских земель, осветить самоотверженную борьбу трудящихся региона во главе с Коммунистической партией Западной Украины за воссоединение с Советской Украиной. Подчеркнуть поддержку советским народом революционного движения западноукраинских рабочих и крестьян. На примере западных областей Украины показать успехи в развитии экономики, науки и культуры как результат осуществления ленинской национальной политики КПСС. Следовало бы отметить трудности и ошибки, допущенные в ходе революционной борьбы и социалистических преобразований. Комиссии Политбюро ЦК Компартии Украины по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями, имевшими место в период 30–40-х и начала 50-х годов, поручено активизировать работу по реабилитации необоснованно репрессированных бывших членов КПЗУ.

Предполагается также всесторонне отразить работу партийных организаций региона по осуществлению решений XXVII съезда партии, XIX Всесоюзной партконференции, углублению перестройки всех сфер жизни.

Организационно-политические мероприятия, посвященные воссоединению Западной Украины с Украинской ССР, можно было бы использовать для разоблачения идеологии буржуазного национализма, его антинародной, реакционной сущности, для противодействия разворачивающейся на Западе враждебной пропагандистской кампании, связанной с 50-летием начала второй мировой войны, заключением советско-германского договора. Будут учтены особенности нынешней международной обстановки, необходимость дальнейшего укрепления социалистического содружества, в частности, развития дружбы с ПНР, осуществления программы сотрудничества между ЦК Компартии Украины и ЦК ПОРП.

Вносим предложение в связи с 50-летием воссоединения провести в Киеве торжественное заседание ЦК Компартии Украины и Верховного Совета УССР, торжественные собрания общественности в городах Ивано-Франковске, Луцке, Львове, Ровно, Тернополе, а также научно-теоретические конференции, дни литературы и искусства, выставки, праздники искусств. Организовать тематический показ художественных и документальных фильмов, встречи и выступления в трудовых коллективах участников революционно-освободительной борьбы и социалистического строительства в Западной Украине, ветеранов Великой Отечественной войны и труда.

Подготовка и празднование юбилея будут широко освещаться средствами массовой информации. Предусматривается издание «Очерков истории Коммунистической партии Западной Украины», сборника избранных трудов видных деятелей КПЗУ, цикла монографий и статей. Намечено осуществить меры по увековечиванию памяти борцов за установление Советской власти в западных областях Украины.

Просим рассмотреть.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2642. — Арк. І-2.

№ 104

ПРАКТИЧНИМИ ДІЛАМИ УТВЕРДЖУВАТИ ІДЕЇ ПЕРЕБУДОВИ
СТАТТЯ ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРБИЦЬ-
КОГО У ГАЗЕТИ «РАДЯНСЬКА УКРАЇНА»

22 січня 1989 р.

Напередодні нового, 1989 року завершилася звітно-виборна кампанія, яка стала важливим етапом у житті і діяльності партійних організацій республіки. В її ході комуністи вимогливо оцінювали результати роботи по перебудові, конкретно визначали, що необхідно зробити для практичної реалізації настанов XXVII з'їзду КПРС, XIX Всесоюзної партійної конференції. Вперше ця важлива політична кампанія набула такої широкої масштабності, привернула увагу безпартійної маси, так гласно висвітлювалася засобами інформації.

Здебільшого звітно-виборні збори і конференції відзначались гостротою, відкритістю і відвертістю, принциповістю в міркуваннях і висновках, демократизмом у підготовці і проведенні, формуванні виборних органів. В усьому цьому наочно відобразилась якісно нова ситуація в партії і суспільстві, яка характеризується широким розгортанням перебудованих процесів, що охоплюють усі сфери нашого життя, зачіпають мільйони людей, їх інтереси.

Сьогодні ми маємо всі підстави говорити про зрослу активність комуністів, їх прагнення реально впливати на вироблення і здійснення партійної політики, про їх глибоку зацікавленість у прискоренні соціально-економічного розвитку трудових колективів, своїх міст і районів. Ось чому особливо гостро обговорювались питання, пов'язані із здійсненням економічної реформи, дальшим розширенням демократії і гласності. Людей особливо хвилюють проблеми житла, забезпечення продовольчими і промисловими товарами, медичного та побутового обслуговування, повсюдного поліпшення умов праці. І все це звучало як наказ партійним, радянським органам, господарським керівникам.

У ході звітів і виборів виступило дві третини членів і кандидатів у члени КПРС, які перебувають на обліку в республіканській партійній організації. В полі їх зору були практично всі актуальні проблеми, з яких висловлено багато слушних зауважень і конструктивних пропозицій. Разом з тим треба відверто визнати, що були й такі збори і конференції, де все визначалося старими сценаріями, не скрізь вдалося вийти за рамки звичних схем і стереотипів, уникнути вузьковиробничого ухилу. Часом з трибун, як і раніше, звучали нудні самозвіти, пригладжена критика, а рішення, які приймалися, мали загальний, розпливчастий характер.

Однак допущені недоліки і втрати не вплинули на головний політичний підсумок звітно-виборної кампанії. А його ми бачимо насамперед у тому, що комуністи республіки підтримали вироблений партією курс і висловили тверду рішучість втілити його у життя. Тепер немає важливішого завдання, ніж спрямувати громадську і трудову активність людей у русло конкретних справ. Головним критерієм оцінки, і це з особливою силою підкреслено на січневому (1989 р.) Пленумі ЦК КНРС, стали реальні плоди творчої діяльності.

Цілком зрозуміло, що рухати справу перебудови на всіх напрямках ми зможемо тим успішніше, чим активніше включаться в неї низові ланки партії — первинні організації. Їх наполегливість і цілеспрямованість потрібні скрізь і в усьому: у розв'язанні як великих, перспективних проблем політичного, економічного і духовного життя, так і поточних повсякденних завдань. Необхідно добитись, щоб усе задумане і намічене було доведено до кінця.

І тут хотілося б сказати ще про один практичний висновок, який ми повинні здобути з минулої звітно-виборної кампанії. Тепер, як ніколи, важливо забезпечувати додержання основоположного партійного принципу — єдності слова і діла. Насамперед не повинно залишитись без уваги жодне з критичних зауважень і пропозицій, висловлених комуністами, жодне з рішень, що приймаються.

Значення цієї роботи також не можна оцінювати тільки з точки зору її хвилинного ефекту. Слово, яке зависло в повітрі, або залишилось на папері, яке не сколихнуло людей, сіє в їх душах пасивність та байдужість, зневіру у можливість будь-яких змін. І, навпаки, переконуючись на конкретних прикладах, що справа рухається, що на їх думку зважають, комуністи та безпартійні дедалі активніше включаться в життя своїх партійних організацій і трудових колективів, в перебудовні процеси.

Говорячи про демократизацію партійної роботи, слід відзначити необхідність підвищення ролі і авторитету виборних органів, забезпечення їх пріоритету перед апаратом. Винятково важливе місце в цьому відводиться комісіям партійних комітетів по основних напрямках діяльності. Справа ця для всіх нас, починаючи з ЦК, зовсім нова, і поставитись до неї треба з усією серйозністю і відповідальністю, не звести до формальної, процедурної сторони.

Йдеться про те, щоб комісії брались за вивчення важливих, ключових питань. Так, комісія ЦК Компартії України з питань організаційно-партійної і кадрової роботи приступає до дослідження досвіду і проблем в організації добору в КНРС, виховання партійного поповнення, підвищення авангардної ролі комуністів у перебудові. Ідеологічна комісія взяла на себе аналіз роботи партійних

комітетів, радянських органів і громадських організацій республіки по розвитку самодіяльного руху трудящих. Члени комісії з питань соціально-економічного розвитку предметно займаються аналізом ходу виконання постанов партії і уряду по нарощуванню виробництва товарів народного споживання, розвитку сфери послуг і зміцненню грошового обігу в республіці. Враховуючи важливість соціальної перебудови села, комісія з питань аграрно-промислового комплексу вивчає роботу партійних і радянських органів у цьому напрямі. Щодо комісії по державно-правовим питанням, то в центрі її уваги здійснення політичної реформи в республіці. Намічено вивчити розроблені проекти Законів про зміни і доповнення Конституції Української РСР, про вибори народних депутатів Української РСР і про вибори до місцевих Рад УРСР.

Питання, як бачимо, справді важливі й актуальні. Безумовно, в майбутньому час висуне і нові завдання. Треба буде також відпрацювати форми і методи роботи комісій. Але головна мета — забезпечити активну участь членів і кандидатів у члени Центрального Комітету в його діяльності, повніше використовувати в інтересах перебудови їх колективний досвід, компетентність і професіоналізм. Такий самий процес повинен проходити в обкомах, міськкомках і райкомках партії. Треба мати на увазі, що вмiла реалізація потенціалу комісій допоможе партійним комітетам швидше оволодіти політичними методами керівництва, на ділі завершити реорганізацію апарату і здійснити розмежування функцій з радянськими і господарськими органами.

Значення минулих звітів і виборів ми великою мірою оцінюємо і по тому, що в їх ході пройшли серйозну перевірку і довели свою життєвість демократичні принципи роботи з кадрами. Вимогливе обговорення, колективний аналіз допомогли точніше визначити, хто і наскільки відповідає вимогам перебудови, хто здатний успішно розв'язувати її завдання і добиватись практичних результатів. Поряд з багатьма товаришами, які підтвердили свій авторитет визнаних лідерів, виконробів перебудови, до керівництва партійними комітетами і первинними парторганізаціями прийшов великий загін молодих перспективних працівників.

Які ж конкретні заходи повинні бути вжиті на основі аналізу підсумків звітно-виборної кампанії? По-перше, треба посилити увагу і допомогти тим організаціям, де роботу виборних органів визнано незадовільною, а також партійним комітетам, у діяльності яких розкрито серйозні недоліки. По-друге, потрібне предметне і цілеспрямоване навчання нових кадрів з максимальним використанням набутого практичного досвіду перебудови. ЦК Компартії України організує таке навчання в цьому році для новообраних

секретарів міськкомів і райкомів партії, а також працівників обкомів на факультеті підвищення кваліфікації Київської ВПШ. І, нарешті, повинна бути підвищена вимогливість до тих працівників, які не забезпечують реальних зрушень на доручених ділянках.

Швидкість і масштабність змін, що відбуваються, особливо помітні в ідеології, сфері духовного життя. Ми є свідками того, як активізується громадянська позиція людей, зростає їх зацікавленість в успіху перебудови. Трудячі України взяли активну участь в обговоренні проектів Законів про зміни і доповнення Конституції країни і про вибори народних депутатів СРСР. Свої зауваження і пропозиції до цих документів висловили понад 120 тисяч колективів і окремих громадян. Трудові колективи, партійні і громадські організації республіки з високою вимогливістю і відповідальністю підходять до формування нового депутатського корпусу країни, на основі широкого обговорення висуваять кандидатами в народні депутати найбільш достойних людей, які не тільки гаряче підтримують ідеї перебудови, а й вносять особистий практичний вклад у їх реалізацію, мають конкретну програму розв'язання нагрітих завдань.

Наступні вибори стануть значною, етапною подією в житті нашого суспільства, важливим кроком у здійсненні політичної реформи. І всі ми повинні ясно розуміти, що нинішня виборча кампанія — це, з одного боку, серйозне випробування політичної платформи, викладеної у Зверненні ЦК КПРС до партії, радянського народу, а з іншого — можливість залучити до активної участі в перебудові нові маси. Передвиборна кампанія покликана одночасно стати справжньою школою виховання політичної культури, якої сьогодні явно не вистачає, в тому числі й багатьом нашим керівникам.

Ми на порозі важливого етапу — зустрічей трудящих з кандидатами в депутати. Завдання партійних організацій — створити умови, які сприяли б вільному обміну думками, обговоренню гострих питань, критиці недоліків, розгляду нових, цікавих думок і пропозицій, що стосуються різних сторін нашого життя. Як відзначалось на січевому Пленумі ЦК КПРС, для їх реалізації не колись у майбутньому, а вже тепер треба повсюдно розгорнути серйозну, багатогранну роботу.

У фокусі загальної уваги опинились нині міжнаціональні відносини. Безсумнівно, що шлях до прогресу тут пролягає, насамперед, через дедалі повніше утвердження ленінських принципів, розвиток самостійності союзних республік у нерозривному зв'язку з підвищенням їх відповідальності за зміцнення і дальше піднесення національних культур, поглиблення взаємозв'язків між ними.

Саме з цього виходять партійні організації нашої республіки. Як відзначено в недавно прийнятій постанові Політбюро ЦК Компартії

України, вони посилили увагу до вдосконалення патріотичного й інтернаціонального виховання населення. Долається нігілістичне ставлення до національного надбання, збагачується досвід захисту інтернаціоналістських цінностей в умовах демократії і гласності.

Окремо хотілося б спинитись на мовній проблемі. В її розв'язанні було допущено серйозні прорахунки, які призвели до невіривного звуження сфери застосування національних мов. Становище поступово змінюється: створюються умови для гармонійного розвитку національно-російської двомовності, активного функціонування української мови в усіх сферах суспільно-політичного і культурного життя. Тепер у Верховній Раді УРСР розробляються законопроекти з цих питань.

ЦК Компартії України виробив конкретні пропозиції у зв'язку з підготовкою Пленуму ЦК КПРС з питань вдосконалення міжнародних відносин у нашій країні. В них враховано думку партійних організацій, трудових колективів, представників громадськості, творчих спілок, учених, ряду самодіяльних об'єднань. Спектр цих пропозицій дуже широкий, він охоплює питання законодавства, регіонального госпрозрахунку, ідеології, освіти, науки і культури. Активну підготовку до Пленуму ЦК КПРС, а також Пленуму ЦК Компартії України з питань вдосконалення міжнародних відносин ми вважаємо надзвичайно важливою, першочерговою справою всіх партійних комітетів і організацій республіки.

До завдань ідеологічної роботи, які мають сьогодні особливу значимість, слід віднести й ідейно-політичне, моральне виховання, освіту підростаючого покоління. Перебудова помітно активізувала молодь, сприяла зростанню її реального внеску в розв'язання соціально-економічних, історико-культурних та екологічних проблем. Уявляється, що комсомол республіки цілком правильно вбачає в багатьох ініціативних групах і самодіяльних об'єднаннях молоді своїх союзників. Це допомагає об'єднувати і спрямовувати в конструктивне русло їх зусилля і активність. Велику користь у справі виховання підростаючого покоління дають ПРЗО дискусійних політклубів, більше тисячі військово-патріотичних об'єднань, які діють у республіці і тон в яких часто задають колишні воїни-інтернаціоналісти.

Однак не можна не бачити й те, що серед частини молодих людей спостерігаються політична інфантильність, утриманські настрої, а то й нездорові захоплення, розмитість духовних ідеалів. Усе це вимагає розв'язувати конкретні завдання ідейного загартування, морального виховання молоді предметно і цілеспрямовано. Але будемо відверті: поки що віддача виховних зусиль партійних і комсомольських організацій тут недостатня. І головним чином тому, що ця робота зорієнтована в основному на найбільш активну

і свідому частину молоді. Тим часом важливо доходити до кожної молодій людини, охоплювати виховним впливом насамперед тих, хто порушує дисципліну і порядок, ухиляється від суспільно корисної праці, перебуває в полоні бездуховності.

Дійовим інструментом перебудови, формування громадської думки в душі її вимог стали засоби масової інформації. Вони вже багато зробили для розвитку демократії і гласності, ломки механізму гальмування, для утвердження і в нашому суспільстві ідей і принципів оновлення. Помітно зріс критичний рівень преси. В публікаціях республіканських і місцевих газет, теле- і радіопередачах дедалі частіше порушуються гострі проблеми, які хвилюють людей.

Прикладів активного пошуку, творчих удач чимало. І все ж їх сьогодні має бути значно більше. Не можна обминути і прикрих прорахунків та помилок. Їх можна уникнути, якщо журналіст, письменник, учений — усі, кому надається масова трибуна, керуватимуться почуттям високої відповідальності за точність і правдивість, фактичну достовірність своїх міркувань. Поряд з критикою недоліків преса покликана своєчасно помічати і активно підтримувати паростки нового, пропагувати кращий досвід перебудови, посилювати свій вплив на стан справ у різних галузях соціально-економічного життя республіки.

Сама ідея перебудови народжена, продиктована піклуванням про людину. Ця думка, підкреслена у Зверненні ЦК КПРС, має на увазі здійснення активної, цілеспрямованої соціальної політики. Мова йде насамперед про такі життєво важливі і гострі проблеми, як продовольча, житлова, екологічна, насичення ринку високоякісними товарами. Завдання ці складні, багатогранні, і їх розв'язання питання не одного-двох років. Але головне, щоб справа почала просуватися, щоб безповоротно відійшов у минуле залишковий принцип виділення коштів і ресурсів на розвиток соціально-культурної сфери, розв'язання природоохоронних завдань.

Треба сказати, що в цьому напрямі вже починають проявлятися зміни на краще. Зокрема, знайдено можливості для нарощування обсягів і вдосконалення структури капітальних вкладень, їх перерозподілу між виробничою і невиробничою сферами. Це дало змогу збільшити проти п'ятирічного плану кошти на будівництво житла, об'єктів соціально — культурного призначення. За три роки в республіці здано додатково до завдань п'ятирічки 10,7 мільйона квадратних метрів загальної площі жилих будинків, або майже 200 тисяч квартир. Це відповідає піврічній нормі здачі житла, що склалася останнім часом. Тільки за рахунок перевищення планових обсягів будівництва одержали нові квартири або поліпшили свої житлові умови 900 тисяч чоловік. Перевиконані також

завдання по введенню шкіл, дитячих дошкільних закладів, лікарень, поліклінік, клубів. Певні зрушення відбулися в соціальній сфері і з ряду інших напрямів.

І все ж цілий ряд животрепетних проблем ще чекає активного і компетентного втручання, цілеспрямованих і погоджених зусиль партійних, державних, господарських органів. Треба чітко розуміти, що соціальна сфера — це та галузь, з якою люди стикаються щодня і щогодини. Ось чому буденні і, здавалося б, незначні життєві дрібниці, вчасно не помічені і не взяті до уваги, можуть перерости в найгострішу проблему.

Треба визнати, що не вдалось ще переломити ставлення багатьох керівників підприємств до виробництва товарів і надання послуг як до чогось другорядного. Справедливі нарікання людей на асортимент і якість багатьох товарів. Як відомо, тепер не задовольняється попит населення на мийні засоби і мило, кондитерські вироби і ряд інших товарів, необхідних у повсякденному житті. Держплан і Держагропром республіки не надали своєчасно належного значення зростаючій диспропорції між обсягами виробництва і реалізації цієї продукції. А тепер поправляти такі промахи нелегко.

Чимала частка вини за ці та інші прорахунки, упущення лягає на партійні комітети, первинні парторганізації. Багатьом з них не вистачає політичного чуття, вміння розгледіти за господарськими, екологічними та іншими проблемами їх соціальний і моральний смисл.

Великі недоліки в реалізації раніше намічених заходів щодо наведення порядку в торгівлі і в сфері обслуговування стали предметом гострого обговорення на недавньому засіданні Політбюро ЦК Компартії України. Керівники ряду міністерств і відомств, Київського міськвиконкому були піддані гострій критиці і попереджені. ЦК зобов'язав керівників господарських і радянських органів, профспілкових організацій зробити все можливе для скорочення дефіцитів і втрат часу населенням. Розв'язання цих завдань суворо контролюватиметься.

Вимагаючи від партійних комітетів більш активної, наступальної позиції у розв'язанні соціальних проблем, ми, зрозуміло, не маємо на увазі пряме втручання в діяльність господарських керівників, економічних і технічних служб, виробничих підрозділів. Але впливати на стан справ через комуністів, які там працюють, через низові партійні ланки вони зобов'язані.

Це повною мірою стосується і партійного керівництва економікою, де закладається фундамент, матеріальна база розвитку соціальної сфери. Тут також вдалось подолати або принаймні зупинити багато з негативних тенденцій. Торік республіка вийшла по цілому ряду найважливіших показників на рівень завдань

п'ятирічки, а по деяких і істотно його перевершила. З цих позитивних підсумків необхідно виділити насамперед те, що за рахунок зростання продуктивності праці одержано весь приріст промислової, сільськогосподарської і будівельної продукції. За останні два роки зупинено падіння фондівіддачі. Зроблено важливий крок у роботі по зниженню матеріаломісткості суспільного виробництва: з початку п'ятирічки зекономлено ресурсів в 1,6 раза більше передбаченого розрахунками до плану і більше, ніж було збережено за все попереднє п'ятиріччя.

Все це досить вагомі докази повороту до якісних, інтенсивних факторів, що здійснюється в ході економічної реформи. Дедалі характернішим стає це і для агропромислового комплексу. За три роки середньорічні заготівлі м'яса (в забійній вазі) зросли порівняно з попередньою п'ятирічкою на півмільйона тонн, або на 24 проц., молока — на 3 млн. тонн або на 21 процент. І минулого року, який був нелегким для сільського господарства, перевиконано плани закупок зерна, соняшнику, всіх видів продуктів тваринництва. За останні роки рівень душевого споживання основних продуктів харчування дещо підвищився.

Проте, попит населення, особливо на м'ясні та деякі молочні продукти ще не задовольняється. В республіці розроблені і здійснюються конкретні заходи щодо дальшого збільшення ресурсів продовольчих товарів на основі вдосконалення механізму господарювання і підвищення ефективності всіх галузей АПК, виконання комплексної програми соціальної перебудови сіл. В агропромисловому комплексі також активно йде перебудова виробничо-економічних відносин, розширюється застосування прогресивних форм організації і стимулювання праці, зокрема, підряду на орендній основі, розвивається кооперація, посилюються інтеграційні процеси. В республіці вже діє 360 агрокомбінатів, фірм та інших нових формувань.

Таким чином, оздоровлення економіки, посилення позитивних факторів у ній, безсумнівно, йде по висхідній лінії. Але це не може бути приводом для задоволення. Адже економічний розвиток значною мірою ще базується на екстенсивних факторах. Темпи науково-технічного прогресу не відповідають сучасним вимогам. У соціальній сфері залишається гострою проблема реального підвищення рівня життя народу. Треба буде ще багато попрацювати, щоб повністю забезпечити досягнуте зростання фонду оплати праці та інших доходів населення товарами і послугами. Треба кардинально поліпшити матеріально-технічне постачання, впровадження нової техніки, якість виготовлюваної продукції. А головне — необхідно повною мірою використати людський фактор, тісно пов'язавши інтереси суспільства, колективу, кожного трудячого.

Якісна новизна проблем, які розв'язуються у сфері економіки, вимагає і нових підходів до кадрів господарських керівників і спеціалістів, оцінки їх ділових якостей і організаторських здібностей. Можна навести немало прикладів сміливих, стандартних рішень, які мають на меті поглиблення госпрозрахунку, посилення стимулювання сумлінної і ефективної праці. Скажімо, у львівському виробничому об'єднанні «Конвейер», київському «Червоний гумовик» пішли шляхом створення фонду самокредитування виробництва з використанням акціонерного розподілу прибутку по вкладах трудящих. В Одеському верстатобудівному об'єднанні ефективним протизатратним інструментом стала чекова система внутрігосподарських розрахунків. Агрофірма «Зоря» Ровенської області створює велике спільне підприємство по виробництву насіння кукурудзи з фірмою «Піонер».

Але ще не всі шукають, експериментують, ідуть на виправданий господарський ризик, що позначається і на кінцевих результатах роботи. І залишається значною кількістю збиткових підприємств. В основному через це в нинішньому році треба буде додатково вишукати для поповнення бюджету республіки 1,8 мільярда карбованців. Тяжке фінансове становище таких колективів ставить під загрозу всю їх роботу в умовах госпрозрахунку і самофінансування.

Не можна обминути і той факт, що деякі господарські керівники, ради трудових колективів підійшли до нових можливостей, наданих Законом про державне підприємство, з відверто споживацьких позицій. На багатьох підприємствах у промисловості і будівництві, та й в інших сферах матеріального виробництва, підвищення заробітної плати не підкріплене відповідним зростанням продуктивності праці, за темпами перевищує, його, і часом досить значно. Для всіх нас, включаючи ЦК Компартії України, це дуже серйозний привід для роздуму і вжиття відповідних заходів. Кожен одержуваний карбованець повинен бути і заробленим, і забезпеченим.

Усе це говорить про те, що на першому етапі економічної реформи механізм прискорення праць ще не на повну силу. Але виною тому не якісь нездоланні причини, як дехто схильний вважати. Позначається схильність частини господарських кадрів до не зжитих ще бюрократичних, командно-натискних методів управління, розгубленість перед новими завданнями, а то й невміння, розв'язувати їх новими методами. Там, де партійні організації, місцеві Ради чітко усвідомили це і вживають необхідних практичних заходів, справи йдуть на лад.

На шляху перебудови є і ще будуть труднощі. Ми повинні все зробити, щоб їх було менше, щоб оперативно усувались недоліки. Для цього насамперед треба підвищити відповідальність кожного за

свою справу, більше проявляти ініціативи, твердості й послідовності у здійсненні наміченого курсу.

Позитивні зміни, які відбуваються у зв'язку з перебудовою, викликають величезний інтерес у всьому світі. Дедалі більше прихильників за рубежом завойовує наш курс на утвердження нового політичного мислення. Намітився прогрес у розв'язанні цілого ряду складних питань світової політики, врегулюванні затяжних регіональних конфліктів. Однією з найбільш переконливих подій останнього часу стала ліквідація ракет середньої і меншої дальності в Європі, передбачена радянсько-американським договором. Міжнародна конференція, яка відбулась у Парижі, відкрила перспективу врятування людства від загрози хімічної війни. Історичною подією стало також прийняття державами-учасницями зустрічі у Відні підсумкового документа, який містить домовленості про продовження і розвиток процесу, початого в Хельсінкі. Співробітництво держав з різним суспільним ладом розвивається, між ними прокладаються теле- і радіомости. Могутній імпульс усім цим процесам дали ініціативи, викладені у виступі М. С. Горбачова на сесії Генеральної Асамблеї ООН. Вони з схваленням і підтримкою сприйняті нашим народом, людьми доброї волі в усіх куточках планети.

У трудових і творчих турботах, з новими прагненнями і надіями зустріли і почали 1989 рік трудящі Радянської України. Розуміючи, що попереду велика і відповідальна робота, всі ми повинні з подвоєною енергією і наполегливістю працювати над виконанням планів партії. Адже від цього залежить, як складатиметься життя завтра, що дасть день прийдешній.

Радянська Україна. — 1989. — 22 січня. — С. 2.

№ 105

ЛИСТ ДО ЦК КПРС «ПРО ПРОТИДІЮ НЕГАТИВНИМ ТЕНДЕНЦІЯМ У РОБОТІ ДЕЯКИХ САМОДІЯЛЬНИХ ОБ'ЄДНАНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР»

17 лютого 1989 р.

Партийные комитеты республики ведут планомерную идейно-воспитательную работу, направленную на расширение гласности и углубления социалистической демократии. Для этого применяются разнообразные формы и методы: встречи с трудящимися в коллективах и по месту жительства, публичные дискуссии, заседания «за круглым столом» и другие. Активно используются средства массовой информации.

Внедряются новые подходы к подготовке идеологических кадров, способных вести диалог, инициативно и наступательно отстаивать

принципиальные позиции. При партийных комитетах создаются специализированные пропагандистские группы, к экспертной работе привлекаются сотрудники научных учреждений, преподаватели вузов.

Развертывается спокойный, взвешенный диалог со всеми силами, стоящими на позициях обновления, социализма и пролетарского интернационализма. В последнее время оживилась работа партийных организаций в трудовых коллективах, особенно в период прошедших недавно отчетов и выборов в партийных организациях, подготовки к выборам народных депутатов СССР. Коммунисты обретают опыт живой идеологической и организаторской работы в условиях социалистического плюрализма мнений. Дискуссии направляются в русло конструктивного, практического решения назревших вопросов.

В то же время наблюдается стремление некоторых лиц из числа политических демагогов, националистических и антисоциалистических элементов использовать демократию и гласность во вред перестройке. Для достижения своих эгоистических, амбициозных целей они пытаются искусственно разжигать нездоровые страсти, накалять обстановку.

Партийные комитеты республики сориентированы на поиск и поддержку в каждом общественно-политическом движении конструктивного начала, всего того, что служит перестройке. Одновременно ведется бескомпромиссная борьба с теми, кто пытается создать политические организации экстремистского, антинародного, пронационалистического толка.

Особое внимание, с учетом остроты проблемы, уделяется решению вопросов в сфере межнациональных отношений, которые чаще всего используются антисоциалистическими элементами. С этой целью разработана конкретная программа действий по гармонизации межнациональных отношений, развитию национально-русского двуязычия, расширению сферы употребления украинского языка. Приняты документы, в которых определены сроки и ответственные за реализацию тех или иных мер. В процессе подготовки принятого в январе т. г. Постановления ЦК Компартии Украины по этим вопросам был обобщен опыт деятельности партийных организаций республики, учтены предложения, высказанные партийными и советскими органами, трудовыми коллективами, научной и творческой интеллигенцией, представителями общественности, в том числе самостоятельных объединений. Документы положительно восприняты общественностью республики.

Полезную работу проводят национально-культурные общества — польское, еврейское и другие. Намечается создание венгерского культурно-просветительного общества. Результаты этой работы становятся достоянием гласности и оказывают положительное влияние на совершенствование межнациональных отношений.

Под постоянным контролем ЦК Компартии Украины держит те самостоятельные объединения, которые пытаются придать своей деятельности политическую направленность, идущую вразрез с интернационалистической идеологией, принципами социализма, занимают антиперестроечные позиции. Среди них так называемые Украинский хельсинский союз (УХС), Украинский демократический союз (УДС), Украинский культурологический клуб (УКК), некоторые другие. Эти немногочисленные групп[п]ки насчитывают по несколько десятков, как правило, одних и тех же лиц. Они устанавливают связи с соответствующими формированиями в других республиках, пытаются проникнуть в трудовые коллективы, создать организационные структуры.

Чтобы не допустить расширения их влияния, партийные комитеты применяют различные формы работы. Среди них — анализ «программ», «воззваний», «уставов» и разъяснение людям вредности, опасности подобных позиций, их антисоциалистической направленности, несоответствия законам и Конституциям СССР и УССР.

Ведется оперативный анализ деятельности экстремистских объединений, индивидуальная работа с их лидерами.

Эффективно, мы считаем, была проведена работа по разоблачению целей УХС, УДС, УКК. Были внимательно проанализированы программные документы этих объединений. Результаты анализа стали достоянием идеологического актива, трудящихся. Подготовлены и направлены в партийные комитеты республики ориентировки, опубликован ряд статей, вышли в эфир специальные теле- и радиопередачи.

Предвидя возможности возникновения на Украине объединений типа известных «народных фронтов», ЦК Компартии Украины внимательно анализировал тенденции в общественной жизни республики, предпринимал упреждающие меры.

Проведена открытая дискуссия, в которой приняли участие члены ЦК. Телевидение, радио оперативно подготовили специальные передачи о состоявшемся собрании писателей, было опубликовано несколько статей с анализом обсуждавшихся на ней документов так называемого Народного движения Украины за перестройку (НДУ). Население республики смогло убедиться в истинных целях этой группы, увидеть расхождение подготовленных ею проектов документов с Конституцией СССР и Конституцией УССР, решениями XIX Всесоюзной партийной конференции.

ЦК Компартии Украины направил в обкомы партии проекты обсуждавшихся документов с аналитическими материалами, подготовленными экспертной группой ученых и специалистов. Поступающие с мест многочисленные отклики свидетельствуют, что люди осуждают политический экстремизм и национальный эгоизм, подчеркивают, что любое движение, любое самостоятельное объединение должно

действовать в рамках существующих политических структур. Однако немногочисленная группа членов Союза писателей Украины занимает неконструктивную позицию.

Поскольку проект программы НДУ, содержащий националистические идеи и экстремистские положения, идущие вразрез с политической платформой перестройки, нашими основополагающими принципами, опубликован в органе союза писателей газете «Літературна Україна», ЦК Компартии Украины, обкомы партии организовали широкое его обсуждение, критический анализ несостоятельности, вредности целей и задач НДУ. Рабочие, колхозники, интеллигенция отмечают неприемлемость основных положений проекта, обнажают истинные намерения группы политических демагогов, выдающих себя за выразителей интересов народа.

Повышению наступательности всей этой работы способствуют практические действия по выполнению постановления ЦК КПСС «О мерах по противодействию попыткам антисоциалистических элементов создать оппозиционные КПСС структуры», реализация установок М. С. Горбачева, изложенных на встрече с представителями рабочего класса страны 14 февраля с. г.

Все это способствует созданию в республике в целом здоровой политической обстановки, адекватной сложным процессам нашей жизни. Она характеризуется политической активностью людей, острым, чувствительным восприятием перемен, происходящих в обществе.

Вместе с тем, в работе по противодействию попыткам создания новых политических структур имеются проблемы и недостатки. Их наличие обусловлено, в первую очередь, сложностями реализации планов перестройки в социально-экономической сфере, известными трудностями в обеспечении населения продовольственными и промышленными товарами, экологической обстановкой в ряде регионов республики, на которых спекулируют демагоги и экстремисты.

ЦК Компартии Украины, Совет Министров УССР, партийные и советские органы на местах принимают меры по улучшению ситуации, однако существенных результатов пока что добиться не удалось. Партийный, идеологический актив систематически ориентируется по всем этим вопросам, оказывается практическая помощь партийным организациям.

Сообщается в порядке информации.

Секретарь ЦК Компартии Украины

(В. ЩЕРБИЦКИЙ)

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2658. — Арк. І4—І8.

Опубліковано: Провісники свободи, державності і демократії: Документи і матеріали. — К.: Інститут історії України НАН України, 2009. — С. 44—47.

№ 106

**ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ КДБ УРСР ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК
КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРБИЦЬКОМУ ПРО ВІДГУКИ НА ЗУСТРІЧ
ГЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КПРС З ГРУПОЮ ПИСЬМЕННИКІВ
27 лютого 1989 р.**

Состоявшаяся 24 февраля 1989 года в ЦК Компартии Украины встреча Генерального секретаря ЦК КПСС М. С. Горбачева с известными литераторами республики вызвала большой интерес и активно обсуждается в писательской среде. По общему мнению, она расценивается как очередное свидетельство высокой оценки руководством страны вклада художественной интеллигенции в обновление общества, явится знаменательной вехой в деятельности республиканской писательской организации и даст новый импульс к перестройке духовной жизни на Украине.

В то же время состоявшуюся встречу писатели увязывают с инициативой СПУ по созданию Народного движения Украины, с ведущимся в печати обсуждением проекта его программы, и склонны считать, что их деятельность нашла поддержку и одобрение у руководства страны.

Секретарь Киевского отделения СПУ И. Драч в беседе с одним из литераторов оценил встречу как «большой успех писателей». По его словам, очень важно, что представители литераторов республики получили возможность лично сказать руководителю страны о своей позиции в деле перестройки. «Было видно, — продолжал он, — что М. С. Горбачев владел всей информацией о положении в республике, в том числе и по вопросу НДУ, но старался представить дело так, что предварительно его об этом не информировали. Значит, он хотел услышать наше мнение. Это подход настоящего руководителя, не полагающегося только на чужие оценки. Теперь имеем надежду, что гонения на НДУ прекратятся».

Встретившись в СПУ с некоторыми участниками совещания молодых литераторов в неофициальной обстановке, И. Драч, в частности, им сказал: «Встреча проходила в очень доброжелательной атмосфере, и сам факт этой встречи является добрым знамением, потому что всем понятно — такие отношения с ЦК Компартии Украины не могут больше продолжаться».

Поэт Д. Павлычко, согласившись с И. Драчем в оценке встречи, несколько высокопарно заявил: «Кто, как не писатели, сказал бы ему всю правду? И пусть это всего лишь частица того, что хотелось сказать о бедственном положении языка в республике и других болевых точках. Как говорят в народе, капля камень точит. Я не сомневаюсь, что отношение к писателям со стороны руководителей республики теперь будет иным, более уважительным».

Заместитель секретаря парткома СПУ О. Мусяенко в беседе с одним из писателей высказался следующим образом: «Именно человек с именем и репутацией О. Гончара должен был сказать о развернутой против нас в средствах массовой информации кампании. И он нашел этому меткое слово — «травля». Может, хоть сейчас задумаются над тем, что хотят посорить писателей с народом и остановятся».

По мнению прозаика Д. Мищенко, о состоявшейся встрече станет широко известно всему миру. Это лишний раз подчеркнет авторитет украинских писателей, который в последнее время кое-кто ставит под сомнение и придаст им уверенность в своих силах.

Секретарь парткома СПУ Б. Олейник подчеркнул, что прошедшая встреча и откровенный разговор «...помогут положить конец неоправданно затянувшемуся конфликту между писателями и аппаратами, который только вредит общему делу. Думаю, что после сегодняшнего дня станет возможной рабочая встреча с сотрудниками идеологического отдела ЦК Компартии Украины, и все острые углы по проекту программы НДУ будут сглажены».

Наряду с этим в писательской среде, со ссылкой на участвовавших во встрече литераторов, распространяется мнение, что важен сам факт состоявшейся встречи, позволившей им высказать свою точку зрения по ряду наиболее важных вопросов. Едва ли не главным результатом беседы с М. С. Горбачевым они считают якобы данное руководителям республики указание о прекращении «гонений на писателей».

Делясь впечатлениями от встречи, писатель А. Глушко, в частной беседе сказал, что идеологическим отделом ЦК Компартии Украины в редакции газет направлена телефонограмма, предписывающая прекратить публикацию отрицательных откликов на проект программы НДУ. Отдельные литераторы, критически относящиеся к идее создания НДУ и ее инициаторам, высказывают мнение о том, что «... заверения в верности партии и идеям интернационализма являют собой не более как карнавальную маску, надетую по случаю бала во дворце. Делается это все для достижения единственной цели — выхода из-под контроля ЦК Компартии Украины любой ценой и дезинформации общественного мнения».

Сообщается в порядке информации.

Председатель Комитета

Н. ГОЛУШКО

ГДА СБУ. — Ф. І6. — Оп. І9 (І993 р.). — Пор. 4. — Арк. І5І—І53.

Опубліковано: Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кін. 80-х рр. ХХ ст. Документи і матеріали. — К.: Ін-т історії України НАН України, 2011. — С. 279—281.

№ 107

ВИСТУП НА ЗУСТРІЧІ З ВИБОРЦЯМИ КАНДИДАТА У НАРОДНІ ДЕПУТАТИ
СРСР В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО*

2 березня 1989 р.

Збільшити внесок кожної області і району, кожного трудового колективу — ця думка була основною на зустрічі виборців з кандидатом у народні депутати СРСР по 424 Верхньодніпровському територіальному виборчому округу членом Політбюро ЦК КПРС, Першим секретарем ЦК Компартії України В. В. Щербицьким. Вона відбулася 2 березня в Палаці культури імені В. І. Леніна м. Жовті Води Дніпропетровської області.

Зустріч відкрив перший секретар міськкому партії А. І. Москаленко.

Потім перед виборцями виступив В. В. Щербицький. Він сказав:

Як і вся країна, ми готуємось до важливої події — виборів народних депутатів СРСР, які пройдуть по новому, в умовах демократизації виборчого процесу. Цим відроджуються ленінські традиції формування і діяльності найвищих органів влади.

Висунення кандидатом у народні депутати СРСР розціню насамперед як вияв довір'я наших людей до Комуністичної партії, до її справ і планів. Користуючись сьогоднішньою зустріччю, хотів би щиро подякувати за це довір'я виборцям Верхньодніпровського виборчого округу.

Як ви знаєте, цими днями в республіці побував Генеральний секретар ЦК КПРС, Голова Президії Верховної Ради СРСР Михайло Сергійович Горбачов. У його виступах перед киянами і в ЦК Компартії України дано глибокий аналіз стану справ на найважливіших напрямках роботи і всього життя республіки, чітко визначено завдання, від розв'язання яких у першу чергу залежить наше просування по шляху перебудови. Зустрічі Михайла Сергійовича в трудових колективах, хід виборчої кампанії свідчать, що в республіці, як і в усій країні, активно підтримано політичну передвиборну платформу комуністів, викладену у Зверненні ЦК КПРС «До партії, радянського народу».

Повністю поділяючи ідеї і положення цього документа, докладу всіх сил і досвіду, щоб було реалізовано на практиці його програмні завдання — здійснена економічна і політична реформи, удосконалювались міжнародні відносини, збагачувалось духовне життя людей, зберігався мир на землі.

Твердо переконаний, що партія і народ обрали вірний шлях, що перебудова переможе.

* газетний виклад.

Вихідний пункт передвиборної платформи — всебічне партійне піклування про щастя і добробут людини. Тому вважаю за важливе, щоб у центрі всієї діяльності партійних організацій, радянських органів стояли живі, конкретні люди із своїми повсякденними запитами і сподіваннями: робітники і селяни, інтелігенція, жінки, молодь і ветерани.

Іншу свою найважливішу мету бачу в дальшому зміцненні зв'язку партії з народом, в опорі на його могутню енергію, величезний духовний потенціал, залученні до перебудовних процесів усе нових верств суспільства.

У всій своїй роботі виходжу і виходитиму з того, що стрижнем Перебудови, як було підкреслено на XXVII з'їзді КПРС і XIX Все-союзній партконференції, є широка демократизація. ЦК Компартії України, партійні організації республіки на принципах демократизму перебудовують насамперед свою діяльність, послідовно утверджуючи в роботі політичний підхід, підвищуючи значення виборних органів, добиваючись на ділі розмежування функцій партійних, радянських і господарських органів. Це означає, що партійні комітети не мають наміру втручатися безпосередньо у практичну роботу органів влади і управління, тримаючи курс на повновладдя Рад народних депутатів, відмову від командно-адміністративних методів керівництва соціально-економічним розвитком. Але вони ї далі триматимуть у руках підйоми політичного керівництва, спрямовуватимуть, діяльність комуністів і таким шляхом забезпечуватимуть успіх перебудови. Таким чином, головним змістом партійної роботи стає насамперед робота з людьми і для людей.

Ширше і повніше використовуються демократичні принципи на вирішальній ділянці — в роботі з кадрами. Найважливішим підсумком проведених у партійних організаціях республіки наприкінці минулого року звітів і виборів стало те, що до керівництва багатьма парторганізаціями і партійними комітетами прийшли комуністи, здатні на ділі розв'язувати завдання перебудови. В ході минулої кампанії змінився кожен четвертий партгрупорг, кожен третій секретар цехової первинної парторганізації, 148 секретарів райкомів і міськкомів, 10 секретарів обкомів партії. Гласність, виборність у розв'язанні кадрових питань, які дедалі ширше застосовуються, забезпечують необхідне оновлення керівників радянських і господарських органів.

Але очевидним сьогодні є й те, що багато що тепер упирається в рівень підготовки спеціалістів. Частина з них ще по-справжньому в роботу не включилась. Є й такі, кому не вистачає компетентності для оволодіння новими методами роботи. І в інтересах справи на передній край перебудови повинні висуватись енергійні,

відповідальні і сміливі працівники, здатні добиватися практичних результатів. А це сьогодні — головне.

Поглиблення процесів демократизації, розвиток гласності докорінно змінюють наше суспільно-політичне життя. Відходять у минуле апатія та байдужість, дедалі активнішою стає громадянська позиція людей. Це переконливо виявляється і в ході нинішньої виборчої кампанії. Трудові колективи, громадські організації, виборці з високою вимогливістю і зацікавленістю підходять до формування нового депутатського корпусу, якому буде довірено виробляти найвищу державну політику на переломному етапі політичної і економічної реформ. Досить сказати, що в республіці по 175 округах було висунуто 650 кандидатів у депутати, з яких зареєстровано 312. В їх числі 45 процентів — робітники і колгоспники.

Виборча кампанія дала і деякі політичні уроки. Нагромаджений досвід всебічно аналізується і враховується при підготовці змін і доповнень до Конституції УРСР, а також законів про вибори народних депутатів республіки і місцевих Рад. Таким чином, сьогодні створюються і перевіряються життям конкретні, реальні форми соціалістичного самоврядування, справжнього народовладдя. І ми є свідками того, як практичне здійснення політичної реформи повертає нас до ленінського розуміння держави, як політичної організації трудящого народу, до ленінського лозунга «Вся влада Радам!».

Зрозуміло, демократія, гласність невіддільні від політичної культури, сумлінності, державної і трудової дисципліни, рішучої боротьби з усіма негативними явищами, які даються взнаки в нашому житті. І гарантувати соціалістичне самоврядування народу, захист свободи і достоїнства особи повинно створення правової держави, покликаної забезпечити в суспільстві верховенство закону.

Завжди, на всіх довірених мені партією і народом постах, відзначив В. В. Щербицький, боровся з недоліками, бюрократизмом, недисциплінованістю і безвідповідальністю, проти будь-яких незаконних дій чи незаконних привілеїв, за соціальну справедливість. Мені до душі шанобливе ставлення до людей, але глибоко переконаний, що потрібна твердість і безкомпромісність, коли йдеться про викоренення розхлябаності, безгосподарності, дармоїдства, а тим більше — кримінальних злочинів. Партійні та радянські органи покликані вести в цих питаннях принципову лінію, Але треба прямо сказати, що без активної допомоги всього народу зжити правопорушення ніякий уряд не зможе.

Хочу підкреслити, що особливо високі вимоги ЦК Компартії України ставить до комуністів. Ми виходимо з того, що будь-яке

порушення чи зловживання, причетність до них члена партії, так само як і примиренське ставлення до порушників, несумісні з перебуванням у КПРС, а тим більше на керівному посту. Цю лінію будемо проводити й надалі ще суворіше.

Далі промовець висловився з деяких питань, які активно обговорюються в ході передвиборних дискусій. Насамперед, сказав він, — про найголовніше. В нашому житті та діяльності давно утвердився основоположний принцип, що СРСР — це єдина союзна держава. Вона сильна саме єдністю республік, які входять до неї. Однак останнім часом дехто намагається тлумачити, що, мовляв, ця сила утворюється ніби з простого арифметичного складення сил республік. Такий підхід явно не витримує критики. Весь наш історичний досвід, визначальні тенденції сучасного розвитку неспростовно свідчать, що процвітання будь-якої з республік забезпечується не кожною окремо, а в нерозривній взаємодії з іншими, які входять у союз, з країною в цілому. Отже, питання може стояти тільки так: неодмінною умовою сили і дієздатності нашої держави є органічне поєднання всіх братніх республік, які складають нашу спільну сім'ю.

Зрозуміло, механізм взаємодії центральних і республіканських органів потребує поліпшення. Багато завдань в окремих регіонах, в тому, числі й на Україні, можуть і повинні розв'язуватися краще, швидше. Але це можна зробити тільки з допомогою інших республік. У цьому — наша сила.

Недавно в Політбюро ЦК КПРС обговорено проект основних принципів перебудови керівництва економікою і соціальною сферою в союзних республіках, який буде опубліковано для широкого обговорення. Мається на увазі істотно розширити економічну самостійність і відповідальність республік, забезпечити органічне поєднання загальносоюзних і регіональних інтересів. Готується також проект Закону СРСР про місцеве самоврядування і місцеве господарство. Ці та інші назрілі завдання гармонізації міжнародних відносин будуть всебічно розглянуті на Пленумі ЦК КПРС, до якого тепер ведеться активна підготовка.

Удосконаленню міжнародних відносин постійну увагу приділяє і ЦК Компартії України. Хочу заявити, сказав промовець, що ми рішуче проти адміністративних, а тим більше насильствених заходів у розв'язанні цих питань. З найбільш актуальних проблем міжнародних відносин у нас вироблена і здійснюється чітка і послідовна програма дій. Зокрема, забезпечуються умови для більш активного функціонування української мови в державному, громадському і культурному житті. Створено Товариство української мови ім. Т. Г. Шевченка. У Верховній Раді республіки ведеться розробка проектів законоположень про надання українській мові

статусу державної, забезпечення природного розвитку національно-російської двомовності.

Прагнемо повніше розв'язувати питання задоволення національно-культурних запитів багатонаціонального населення республіки, в тому числі і національних груп, що проживають компактно. Вони мають належне представництво у виборних органах. Відкрито факультативи по вивченню болгарської, угорської, польської та інших мов. У ряді областей регулярними стали радіо- і телепередачі болгарською, новогрецькою, молдавською та угорською мовами. Створено кількасот нових етнографічних колективів художньої самодіяльності. Почали діяти польське культурно-освітнє товариство в м. Львові і товариство єврейської культури в м. Києві, створюється також угорське культурно-освітнє товариство.

У розв'язанні всіх складних питань, у тому числі й дуже делікатних проблем міжнаціональних відносин, ми стоїмо на позиціях консолідації всіх суспільних сил з урахуванням плюралізму думок. Ми за консолідацію і плюралізм, підкреслив В. В. Щербицький, але тільки за однієї умови — на платформі перебудови.

Тому цілком неприйнятні спроби окремих осіб і груп використати демократизацію і гласність, на шкоду дружбі народів, а значить — і на шкоду перебудові. Це, зокрема, стосується опублікованого недавно в газеті «Літературна Україна» проекту програми так званого народного руху України за перебудову, підготовленого ініціативною групою київських літераторів. І не випадково тепер робітники, колгоспники, представники інтелігенції у пресі, теле- і радіопередачах, у трудових колективах аргументовано розвінчують ті його положення, які суперечать політичній платформі перебудови, Конституціям СРСР і УРСР, ведуть не до об'єднання людей всіх національностей, які живуть на Україні, а до їх роз'єднання.

Ми впевнені, що народ України в цьому питанні розбереться правильно. І, звичайно, будь-які спроби створити політичні структури, опозиційні КПРС, дістануть відсіч. Ми виховані інтернаціоналістами. А інтернаціоналістам однаково важливі й дорогі інтереси всіх націй і народностей. Виходячи з цього, Компартія України буде і далі на ділі зміцнювати дружбу і єдність народів нашої країни, належну увагу приділяти патріотичному та інтернаціональному вихованню людей.

Далі В. В. Щербицький відзначив, що обгрунтовану стурбованість людей викликають питання охорони навколишнього середовища. З перших п'ятирічок Україна розвивалась як одна з індустріальних баз країни. І в довоєнний, і особливо в післявоєнний час тут могутнього розвитку набули галузі важкої промисловості. Але міністерства і відомства часто просто «економили» на природоохоронних

об'єктах, незважаючи на неодноразові звернення до них у цьому питанні. Та й будівельники не освоювали кошти, що виділялись на природоохоронні цілі. В результаті рівень забруднення атмосфери в багатьох промислових центрах, а також води в ряді басейнів значно зріс, а подекуди і перевищив допустимі норми.

Тому ЦК Компартії України тільки минулого року двічі ґрунтовно розглянув невідкладні заходи щодо поліпшення екологічної обстановки, докорінної перебудови всієї справи охорони природи. За останні три роки на охорону навколишнього середовища в республіці використано близько 5 мільярдів карбованців, в тому числі 1,3 мільярда карбованців державних капітальних вкладень. Завдяки цьому кількість шкідливих викидів і стоків істотно скоротилась. Обов'язковими стали екологічна і науково-технічна експертиза всіх об'єктів, які споруджуються і реконструюються. Активно впроваджуються економічні методи природоохоронної роботи (плата за природні ресурси, збільшення штрафів, застосування різних санкцій тощо).

Немало приділяється уваги, сказав далі В. В. Щербицький, поліпшенню екологічної обстановки і у вашому місті. В цій п'ятирічці збудовано градирню і насосну станцію оборотного водопостачання на Південному радіозаводі, зливову каналізацію на заводі «Електрон» та ряд інших природоохоронних об'єктів. В 1991 році на природний газ буде переведено теплоелектроцентраль. Проводяться рекультиваційні роботи після завершення гірничих розробок у зоні колишньої шахти.

Охороні навколишнього середовища, підкреслив кандидат у депутати, формуванню екологічної свідомості людей у республіці приділятиметься першорядна увага. В наступній п'ятирічці державні капітальні вкладення на природоохоронні заходи передбачається збільшити в 1,7 раза. Значно підвищується відповідальність за додержання законодавства. І, зрозуміло, для успішного розв'язання екологічних проблем треба забезпечити об'єднання зусиль господарських органів, Рад і громадськості.

У цьому зв'язку не можна не відзначити, що в боротьбі за чисту природу дедалі гучніше звучить голос так званих неформальних, самодіяльних об'єднань. І ми це вітаємо. Але є серед «неформалів» і такі, хто мало не в ультимативній формі вимагає негайно зупинити те чи інше велике виробництво як екологічно шкідливе. Причому, справа, як правило, зображується в перекрученому світлі: той, хто каже «закривай», — це, мовляв, борець за перебудову, а той, хто думає, як поправити становище без шкоди для інтересів суспільства, — нібито її гальмує.

Конфронтація, що виникає в таких випадках, — це значною мірою наслідок невміння вести демократичний діалог. А цього треба

вчитися. Тим більше, варто тільки огледітися навкруги — скільки потрібних справ роблять і ще могли б зробити самодіяльні об'єднання в кожному місті, кожному селі, тісно взаємодіючи з місцевими органами. Це — і налагодження зв'язків між наукою і виробництвом, і активна участь у здійсненні шкільної реформи, і людська турбота про людей похилого віку і так званих «важких» підлітків, і конкретна допомога в подоланні такого зла, як пияцтво і алкоголізм. Словом, простір для громадських починань величезний. І ми всіляко підтримуємо будь-яку корисну ініціативу.

Потім В. В. Щербицький коротко охарактеризував стан справ і завдання в економіці. Перебудовні процеси, зауважив він, тим більше, у цій сфері, складні, потребують часу, і спростувати їх не можна. Проблем за роки застою нагромадилось багато. Але не все можна зробити відразу і так, як хочеться.

Значить треба зосередитися на розв'язанні першочергових, реальних для цього етапу розвитку завдань. А головне — краще працювати, енергійніше рухати перебудову. Тоді швидше розв'язуватимуться й нагромаджені проблеми.

Здійснюючи економічну реформу, ми прагнемо так поставити справу, щоб новий господарський механізм стимулював насамперед прискорення науково-технічного прогресу, посилення ресурсозбереження, забезпечував поліпшення становища на тих ділянках, які відіграють ключову роль у народному господарстві.

Безперечно, це сприяло тому, що за основними показниками республіка вийшла, а за деякими — і перевершила рубежі п'ятирічного плану. Це стосується, зокрема, темпів приросту національного доходу, промислового виробництва, випуску багатьох видів виробів у натуральному виразі, виробництва продуктів тваринництва. Забезпечено завданням по поставках м'яса, молока, яєць у союзно-республіканський фонд. Непогано почали і цей рік.

Особливо важливо, що відбулись істотні зрушення в соціальній переорієнтації економіки. За три роки на соціальні потреби використано державних капітальних вкладень на 4,5 мільярда карбованців більше, ніж передбачалось п'ятирічним планом. Зокрема, здано понад план близько 200 тисяч квартир, що відповідає піврічній програмі будівництва житла в республіці. Додатково одержали нові квартири чи поліпшили свої житлові умови 900 тисяч чоловік, в тому числі у Дніпропетровській області — близько 70 тисяч. Виконано також плани введення лікарень і поліклінік, перекриті завдання по введенню шкіл, дошкільних закладів.

Непогано реалізується соціальна програма і в місті Жовті Води. За три роки вже введено 127,5 тис. кв. метрів житла з 190, намічених на п'ятирічку, одержали нові квартири чи поліпшили житлові

умови дві тисячі сімей. Збудовано також дитячий комбінат, школу, поліклініку, магазини, інші об'єкти соціальної сфери.

Отже, і в економіці, і в соціальній сфері позитивні процеси в цілому йдуть по висхідній. Однак сказати, що ми задоволені результатами роботи, не можна. Не подолано до кінця затратного характеру економіки. Не виконано плану по валовій продукції сільського господарства. І, головне, — зусилля, які докладаються, не відразу дають відчутне підвищення рівня життя людей.

Чимало проблем нагромадилось і у вашому місті. Потребують серйозної реконструкції фабрика штучного хутра, м'ясокомбінат і молокозавод. Сьогодні в черзі на житло — близько 5 тисяч чоловік, а останній жилий будинок по лінії місцевих Рад був збудований ще в 1980 році. Назріла також гостра необхідність зміцнення матеріальної бази торгівлі, зокрема, розширення сховищ. Тому на будівництво житла і об'єктів соціальної інфраструктури необхідно направляти не менше половини всіх капітальних вкладень, а при можливості — й більше.

У виступі було порушено і т. з. проблему дефіцитів, про яку багато тепер говориться. Звичайно, сказав кандидат у депутати, ситуація загострилася різними чутками про грошову реформу, підвищення цін, тощо, що нібито мають відбутись. Але ж уже не раз роз'яснювалось: якщо реформа цін і відбудеться, то тільки після всенародного обговорення. Однак, багато хто створює запаси. А спекулянти, скуповуючи і перепродуючи товари, наживаються на цьому. Як показують перевірки робітничого контролю, багато недоліків і в організації торгівлі, часті випадки перебоїв у продажу тих товарів, які є в достатній кількості на базах і складах.

Але ясно й інше. Основна причина дефіцитів — у недостатніх обсягах виробництва високоякісних товарів і в пов'язаній з цим невідповідності наявних товарних ресурсів зрослим грошовим доходам населення. Споживчий ринок розрегульований, причому незадоволений платоспроможний попит зростає. Помітно збільшилися розміри внесків населення в ощадних касах.

Великою мірою це пов'язано з тим, що темпи зростання заробітної плати в промисловості республіки значно перевищили темпи підвищення продуктивності праці. По суті, відбувалася виплата незароблених грошей. Тільки в минулому році надпланова зарплата в промисловості та будівництві республіки становила 1,4 мільярда карбованців, в тому числі в Дніпропетровській області — 182 мільйони карбованців.

Недавно питання докорінного поліпшення торгівлі та побутового обслуговування населення розглянуто в Політбюро ЦК КПРС і Раді Міністрів СРСР, а також у Політбюро ЦК Компартії України і уряді

республіки. Діяльності ряду керівників міністерств і відомств, радянських органів дано найгостріші оцінки. В республіці поставлена мета: у цьому році випуском товарів народного споживання повністю забезпечити покриття виплачуваного заробітку. Для цього треба збільшити у два з лишком рази приріст виробництва цих товарів проти досягнутого в минулому році, тобто збільшити їх випуск на 4,5 мільярда карбованців.

Тут є над чим посушити голову і керівникам підприємств вашого міста. Не можна далі терпіти те, що виробництво товарів народного споживання на 1 карбованець зарплати становить у місті лише близько 50 копійок. Більше ініціативи в цій справі повинен виявляти міськвиконком. Як відомо, права місцевих Рад по керівництву і контролю за випуском споживчих товарів на підвідомчих територіях істотно розширені, а нормалізація грошового обігу — тепер для всіх завдання першорядної ваги.

Далі В. В. Щербицький розповів про плани на найближче та більш віддалене майбутнє. Насамперед, підкреслив він, як і раніше, найважливіша увага приділятиметься проблемі поліпшення продовольчого постачання. ЦК Компартії України, уряд республіки цими питаннями займаються постійно, можна сказати, повсякденно. Зусилля спрямовуються, у першу чергу, на збільшення продовольчих ресурсів. І результати вже є. Середньорічні заготівлі в республіці за три останніх роки порівняно з попередньою п'ятирічкою зросли: м'яса (в забійній вазі) — на півмільйона тонн, або на 24 проценти, молока — на 3 мільйони тонн, або на 21 процент. Це дало змогу дещо поліпшити постачання, особливо молочних продуктів. Душове споживання становило в минулому році: м'яса — 68 кілограмів, молока — 366 кілограмів. Це відповідно на 5 і 57 кілограмів більше, ніж у середньому за роки попередньої п'ятирічки. У Дніпропетровській області в минулому році в розрахунку на душу населення споживання м'яса досягло майже 74 і молока — 378 кілограмів, що також істотно перевищує середньорічний рівень одинадцятої п'ятирічки.

Чому ж становище на прилавках магазинів явно, незадовільне? Причини тут різні. Але основна полягає в тому, що в багатьох колгоспах і радгоспах головним чином через відставання кормовиробництва і племінної справи, слабе використання можливостей нового економічного механізму все ще є низькою продуктивність тваринництва. Промовець навів такий приклад. Виробництво молока в минулому році в колгоспах і радгоспах Дніпропетровської області збільшилося лише на 0,1 процента, на корову його надано менше 2700 кілограмів. Це на 140—180 кілограмів менше, ніж у сусідніх Донецькій і Херсонській областях і в цілому по республіці. Хіба при такому становищі можна істотно поліпшити постачання?

Які ж шляхи розв'язання продовольчої проблеми? Насамперед це докорінна перебудова виробничо-економічних відносин на селі на основі госпрозрахунку і самофінансування. У цьому році 35 процентів господарств переводять на умови оренди свої рослинництво і тваринництво, а всього орендний підряд застосовуватимуть дві третини колгоспів і радгоспів. Як показує практика, справа це добра, і головне — дає швидку віддачу.

Друга надзвичайно важлива підойма — це прискорення соціально-го розвитку села. Робиться в цьому відношенні чимало. В господарствах ряду областей, в тому числі й Дніпропетровської, активніше закріплюється молодь, намітилась тенденція до стабілізації трудових колективів. Однак це лише початок величезної роботи. У республіці розроблена і здійснюється комплексна програма соціальної перебудови сіл на дванадцять п'ятирічку і до 2000-го року. Передбачено за цей період направити на зазначені цілі понад 35 мільярдів карбованців капіталовкладень.

Зрозуміло, що в розв'язанні багатопланової проблеми прискорення соціального розвитку села потрібна допомога міста, причому допомога не одноразова, а систематична, на договірній основі. Саме так ставилось питання на нараді-семінарі секретарів міськкомів і голів міськвиконкомів країни, яку недавно було проведено в м.м. Харкові та Белгороді.

Як відомо, ключове значення для розв'язання завдань як в економіці, так і соціальній сфері має робота будівельного комплексу. Ось чому багато років зміцненню бази будіндустрії і капітального будівництва, поліпшенню умов праці і життя будівельників ми приділяємо особливу увагу. Тепер повсюдно зріс попит населення на будівельні матеріали. І важливо повною мірою, не надіючись на добрих дядь із центру, активніше використовувати місцеві будівельні матеріали. Наприклад, у цьому році виробництво цегли в республіці збільшиться майже на півмільярда штук. Це ще мало, але безумовно, позитивно позначиться на ринкових фондах. Будуємо тепер ще три десятки цегельних заводів, розширюємо виробництво й інших будівельних матеріалів. Усе це дасть змогу краще задовольняти запити населення. В цьому напрямі будемо діяти й надалі.

Промовець повідомив виборців, що уже тепер відповідні республіканські органи працюють над перспективою соціально-економічного розвитку на період до 2005 року. Вихідним моментом при цьому є даліше посилення соціальної спрямованості економіки, яка все більше повинна працювати на людину. Народне господарство розвиватиметься на принципово новій науково-технічній та організаційно-економічній основі, в умовах самофінансування і самоврядування. Першорядне значення при цьому надається машинобудівному

комплексу, а також нарощування виробництва устаткування для переробних галузей, збільшенню випуску товарів народного споживання. Серйозні зміни відбудуться в структурі промислового виробництва, яке орієнтується на розвиток галузей наукомістких, з низькими питомими затратами енергії, палива, матеріалів, води. Ясно, що все це матиме визначальне значення для оздоровлення навколишнього середовища. Таким чином, розвиток економіки націлено на створення кращих умов для гармонійного розвитку особи, вдосконалення соціалістичного способу життя.

Характеризуючи міжнародну обстановку, В. В. Щербицький відзначив, що Українська РСР як член ООН, а також член більш як 70 міжнародних органів ряду міжурядових організацій послідовно здійснює вироблений КПРС і Радянським урядом конструктивний зовнішньополітичний курс.

Керуючись оборонним характером радянської воєнної доктрини і виходячи з принципу оборонної достатності, наша держава прийняла рішення про істотне скорочення збройних сил. Сприяють зміцненню взаємного довір'я підсумки Віденської зустрічі, яка недавно завершилась, а також міжнародної конференції по хімічній зброї, що відбулась у Парижі. Помітне просування спостерігається і в розв'язанні регіональних конфліктів. Завершено виведення радянських військ з Афганістану.

Про утвердження нового політичного мислення на міжнародній арені свідчить також позитивний розвиток відносин з Китайською Народною Республікою. Важливе значення для їх поліпшення, безумовно, матиме радянсько-китайська зустріч на найвищому рівні, яка відбудеться в травні цього року.

Зрозуміло, що відмова від політики конфронтації, скорочення чисельності збройних сил, звичайних і ядерних озброєнь реально відсувають загрозу війни і вивільняють значні матеріальні і фінансові ресурси для розвитку соціальної сфери. Центральний Комітет КПРС у своєму Зверненні запевнив, що наша зовнішня політика й надалі всемірно служитиме головній меті — забезпеченню мирних умов життя для нинішнього і наступних поколінь радянських людей.

Наприкінці В. В. Щербицький підкреслив: щоб перебудова набирала сили, тепер потрібне посилення практичної роботи на всіх ділянках. І там, де за розв'язання нових завдань беруться, що називається, обома руками, справа спориться. Зрозуміло, це вимагає підвищення відповідальності і великих зусиль кожного з нас на своєму посту, на своєму робочому місці.

Головна сила перебудови — це комуністи, весь радянський народ. І ніхто за нас поставлених завдань не розв'яже. Тільки ми

самі, разом, дружними зусиллями можемо і повинні подолати всі труднощі й досягти наміченого.

Енергійніше рухати перебудову, добиватися практичних результатів // Радянська Україна. — 1989. — 4 березня. — С. 1—2.

№ 108

ВСТУПНЕ СЛОВО НА УРОЧИСТОМУ ВЕЧОРІ, ПРИСВЯЧЕНОМУ 175-РІЧЧЮ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

9 березня 1989 р.

Шановні товариші, дорогі гості!

До цього святкового залу покликала сьогодні нас щира й незгасна любов до великого сина українського народу, одного з найславетніших поетів людства, провісника «сім'ї вольної, нової» — Тараса Григоровича Шевченка.

Особливо приємно, що розділити з нами ювілейні урочистості прибули посланці з Москви та Ленінграда, братніх республік нашої країни, наші друзі з Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Польщі, Чехословаччини, Китаю, Югославії, представник ЮНЕСКО, а також гості із США і Канади, які далеко від землі прабабків бережуть та шанують ім'я Кобзаря.

Дозвольте всім нашим гостям побажати щасливого перебування на українській землі.

Товариші!

В історії цивілізації нелегко знайти приклад, коли б одна людина, поєднавши у собі талант поета, живописця, мислителя, так помітно піднесла духовність, самосвідомість цілого народу, як це зробив Т. Г. Шевченко.

Вся творчість Тараса Григоровича Шевченка, його ідейні та художні переконання були сповнені глибокого співчуття до людини праці, пронизані вірою у грядуче визволення, організацію життя на загальнолюдських засадах братерства, рівності й свободи.

Сповідарчи ідеал людського щастя, поет був змушений писати про людські страждання, про соціальну несправедливість. Писати й боротися. Таку важку ношу взяв він на себе свідомо і ніс її через усе життя з революційною гідністю і громадянською мужністю.

Це великий приклад. На поезіях Кобзаря, так само, як на творах Пушкіна, Лермонтова, Міцкевича, гартувалася воля цілих поколінь революціонерів. Вони живили дух тих, хто під керівництвом створеної Леніним партії більшовиків проклав людству дорогу в нове життя.

Та по-справжньому відкрив радянському народові і всьому людству прометеїв вогонь творчості Кобзаря, його справжній гуманізм Великий Жовтень. Як ніколи раніше, вони стали служити «оновленій землі», культурі нового світу, розширенню його соціальних та духовних обріїв.

Дивовижна особливість духовної спадщини Т. Г. Шевченка полягає в тому, що вона ніби глибшає і оновлюється, стає все більш потрібною людям саме на крутих поворотах історії.

Так є й тепер, у час революційної перебудови, що розгортається в нашій країні. Слово Шевченка йде сьогодні до народу, вчить розуму і мудрості, урокам історії і культури.

«Діло», «Робота» — ці поняття по справедливості можна вважати найважливішими, заповітними в житті і творчості поета. І хіба не набирає нині символічного перебудовного смислу давній заклик поета до «роботящих умів» і «роботящих рук»? Адже це саме їм сьогодні і «орать перелогів» перебудови, це їм треба «думать» і «сіять», і «не ждять». І як справедливе застереження звучать слова Кобзаря з його «Дневника»: «Вера без дел мертва есть».

Інший Шевченків урок — це урок інтернаціоналізму. Він має не-оціненне значення сьогодні, коли у нашій країні назріла потреба і відбуваються процеси удосконалення міжнародних відносин.

Безкомпромісну політичну і духовну боротьбу Кобзаря з усіма проявами соціального й національного гніту дехто намагається обумовити винятково «національною зосередженістю» поета. Інакше кажучи, національною замкненістю його інтересів. Це несправедливі спроби.

Власна доля поета, його почуття солідарності з поневоленими і з борцями, що завжди жило в ньому, а головне — теми і проблематика його творчості — були наскрізь інтернаціоналістичними, відкритими цілому світу з усіма його болями, трудами й надіями.

Велич Т. Г. Шевченка, його духовної спадщини ґрунтується і на патріотизмі, і на інтернаціоналізмі — можна сказати, що це дві сторони однієї медалі. У поєднанні з естетичними переконаннями, широким поглядом на прогрес і завдання світової культури саме інтернаціоналістські погляди поета — це могутня зброя у боротьбі за здорову міжнародну співдружність людей, проти будь-якого націоналізму і великодержавного шовінізму.

І в наш час перебудови люди сприймають цей Кобзарів заповіт з повним розумінням і глибокою вдячністю.

Останнім часом широкого розголосу набуло створення Товариства української мови імені Тараса Шевченка. Товариство покликано в душі шевченкового інтернаціоналізму в руслі ленінської національної політики сприяти розквіту самобутності, зростанню авторитету української та інших національних культур у їх постійній взаємодії, коли і своє цінують, і чужого не цураються.

І нині ще з більшим розумінням і готовністю, ніж раніше, має брати на озброєння уроки життя і творчості великого Кобзаря сучасна художня інтелігенція. Вони вчать єдності цілей і змісту своєї діяльності, умінню підпорядковувати свої прагнення загальнонародному, найблагороднішому.

Літературно-мистецьке служіння народові, його інтересам, досягненню його цілей може бути, за Шевченком, лише соціально і творчо активним. А це можливо лише за умови близького й безпосереднього вивчення сучасного народного життя, діяльної участі у його справах.

«Щоб знати людей, то треба пожити з ними. А щоб їх списувати, то треба самому стати чоловіком, а не марнотрателем чорнила і паперу.

Отоді пишiть і друкуйте. І труд ваш буде трудом чесним», — так заповідає Т. Г. Шевченко.

Тож активна громадянська позиція завжди була і залишається визначальним ідейно-моральним чинником у творчості кожного справді народного художника. Вона має проявлятися у послідовній боротьбі за ідеали народу, в збагаченні його соціальним оптимізмом, духовними цінностями, які б ширше розкривали його душу і можливості творення прогресу.

Народ і партія сподіваються, що у вирішальний для нашого майбутнього час літературно-мистецька громадськість України, разом з усіма трудящими Радянського Союзу, віддасть уся свою енергію, силу таланту благородній справі оновлення соціалістичного суспільства.

Шановні гості, товариші!

Можна сказати, що увесь нинішній рік на Україні — це рік Тараса Григоровича Шевченка.

Сьогодні, у день народження поета, групі митців вручено дипломи лауреатів Державної премії Української РСР, яка носить ім'я Кобзаря. Дозвольте широко привітати їх з цією високою і почесною відзнакою!

Незабаром буде проведено республіканську наукову конференцію, присвячену життю і творчості поета-демократа.

У травні Україна вітатиме гостей і учасників традиційного Всесоюзного Шевченківського літературно-художнього свята «В сім'ї вольній, новій».

Під знаком ювілею Т. Г. Шевченка пройдуть Всесоюзний фестиваль мистецтв «Київська весна» і Всесоюзне свято слов'янської писемності і культури у Києві.

Центральний Комітет Компартії України, уряд республіки зроблять усе можливе, щоб ці урочистості допомогли ще раз досягнути розумом і серцем уся велич і силу таланту народного генія

України, стали справжнім, незабутнім святом української національної культури, культур братніх народів СРСР.

Немає сумніву в тому, що шевченківські дні, шевченківський рік сприятимуть зміцненню ленінської дружби народів, допоможуть всебічно використати гуманістичні ідеї поета-демократа у справі утвердження нового політичного мислення на міжнародній арені, розвитку культурних зв'язків із громадськістю зарубіжних країн.

175 років тому з'явилася на світ людина, якій судилося пристрастними ряднами своєї поезії увійти в серця мільйонів, спалахнути зорею першої величини на обрії світової культури. Ця зоря світитиме вічно!

Дозвольте урочистий вечір, присвячений 175-річчю з дня народження Тараса Григоровича Шевченка, оголосити відкритим.

Радянська Україна. — 1989. — 10 березня. — С. 1.

№ 109

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО НА ПЛЕНУМІ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ

16 травня 1989 р.

Проведене обговорення дає нам всі підстави констатувати, що партійні організації республіки ставляться до перебудови, як до своєї кровної справи. Компартія України твердо стоїть на позиціях XXVII з'їзду КПРС, XIX партійної конференції зробить усе можливе для прискорення перебудови, підвищення її результативності.

Як показали виступи членів Центрального Комітету, після виборів народних депутатів СРСР хвиля політичної активності в республіці, як і в країні в цілому, піднялася ще вище. Більшість партійних організацій, враховуючи новий політичний досвід, почала працювати краще. Але, на жаль, не всі. Ситуація подекуди загострилась. Окремі групки і самодіяльні організації різного гатунку почали діяти активніше. Більше того, з'явилися люди, які відверто рвуться до влади, намагаються реалізувати свої політичні амбіції шляхом компрометації партійних і радянських органів. Недооцінювати розвиток подій, особливо у Львові і Києві, ні в якому разі не можна. Тому партійні комітети повинні систематично аналізувати політичну обстановку, робити конкретні кроки, які давали б змогу тримати ініціативу у своїх руках.

Водночас треба активно вести діалог з усіма самодіяльними формуваннями. При цьому слід тверезо оцінювати обстановку, не драматизуючи її, діяти зважено, добре все продумуючи аж до деталей. Не можна на підставі заяв окремих екстремістів, націоналістів

і навіть відвертих антирадянщиків давати оцінку тому чи іншому формуванню в цілому. Адже ми заперечуємо і обурюємося, коли виявлені в окремій партійній організації факти хабарництва чи шахрайства намагаються переносити на всю партію. Отже, нам треба у цій справі бути логічними і послідовними. Але в тих випадках, коли наші аргументи не приймаються і їх з ходу відкидають, необхідно своєчасно, переконливо і відкрито давати якнайрішучішу відсіч демагогічним вимогам і закликам, екстремістським устремлінням та діям.

Слід ще раз підкреслити, що успіх всієї нашої політичної роботи в першу чергу визначатиметься ідейною та організаційною єдністю партійних організацій і підкріплюватиметься активною позицією кожного члена партії, почуттям постійної, глибоко усвідомленої відповідальності за стан справ у колективі. Це означає, що питання внутріпартійного життя повинні бути постійно в центрі уваги партійних комітетів і розв'язуватися на якісно новій основі.

Сьогодні вже говорилося, що питома вага робітників і селян у Компартії України і в складі народних депутатів СРСР знизилася. Своє ставлення до цього переконливо, висловив С. Ф. Гладкий. Пленум ЦК його підтримав. Це питання принципове. Адже непоодинокі спроби довести, що начебто вищі органи влади Союзу і республіки взагалі можуть обійтися без представників робітників. Така позиція, звичайно, політично неспроможна. Тут немає потреби доводити надзвичайно важливу роль робітничого класу і селянства в житті нашого суспільства. Партійним комітетам уже тепер необхідно розгорнути роботу з тим, щоб забезпечити гідне представництво робітників і селян у поповненні партійних рядів, серед народних депутатів Верховної Ради республіки і в місцевих Радах.

Одне зауваження, що стосується гласності. У нас склалася система інформування керівників засобів масової інформації. Але багато у цій справі недоробок. Нерідко має місце поширення різних чуток, на які своєчасно засоби інформації не реагують. Нам треба — я звертаюся до всіх секретарів партійних комітетів — глибоко продумати деталі всієї цієї роботи. Причому головний наголос в інформуванні громадськості, слід робити не на тому, що намітили чи обговорили. Час говорити, що вже конкретно зроблено. А якщо не зроблено, то чому, хто за це відповідає. На цьому справедливо загострювали увагу учасники Пленуму.

Хотів би коротко спинитись і на такому дуже важливому питанні, як виробництво зерна в нинішньому році. У республіці практично завершено сівбу по яровому клину. Осимих та багаторічних трав, які пропали, пересіяно I млн. 212 тис. гектарів, що наближається

до середнього багаторічного показника і приблизно на рівні минулого року. Отже, озимина перезимувала непогано. Кукурудза на зерно посіяна в добрі або в кращі строки.

Хочу нагадати, що відповідно до народногосподарського плану цього року необхідно одержати валовий збір зерна 49,7 млн. тонн. Нашими заходами для того, щоб виконати план продажу зерна державі в обсязі 17,5 млн. тонн, передбачено одержати, як мінімум, 52 млн. тонн зерна, тобто по 32–33 цнт на круг. Торік валовий збір становив 47,4 млн. тонн. Отже, в нинішньому році треба зібрати на 4,6 млн. тонн більше. А якщо порівняти з середньорічним виробництвом за 1981–1985 роки, то нам треба одержати валовий збір більше на 12,7 млн. тонн.

Це дуже складне і нелегке завдання. Але якщо ми його не розв'яжемо, не забезпечимо колгоспи і радгоспи, особисті й підсобні господарства кормами, то поліпшити постачання населенню продовольства буде дуже непросто. Тому треба зробити все можливе для виконання цього завдання.

І ще про одне. Як відомо, у доповіді К. І. Масика на пленумі Київського міськкому партії, на якому обговорювались підсумки виборів, було поставлено питання про так звані спецрозподільники, пільги і привілеї. Для вивчення цього питання Політбюро ЦК створило комісію, яка практично закінчила свою роботу. Про прийняте рішення громадськість буде проінформовано. А сьогодні з цілковитою певністю треба сказати, що будь-яких грубих порушень встановленого в країні порядку чи зловживань в обслуговуванні працівників ЦК Компартії України, Верховної Ради, Ради Міністрів республіки, ветеранів партії, ветеранів війни і праці, Героїв Радянського Союзу і Героїв Соціалістичної Праці, вчених, діячів культури, інвалідів у нас немає.

І останнє. Ми, члени Політбюро ЦК Компартії України, повністю згодні з висловленими сьогодні критичними зауваженнями, які так чи інакше стосуються роботи Центрального Комітету, уряду республіки. Поділяємо думку, що повсякденно згори донизу треба зміцнювати партійну і державну дисципліну. Цього вимагає обстановка, вимагають інтереси справи. І за все це треба дружно взятися.

Радянська Україна. — 1989. — 19 травня. — С. 1.

№ 110

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС ПРО СПРОБИ ВІДРОДИТИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКУ ЦЕРКВУ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УКРАЇНИ

26 червня 1989 р.

В последнее время униатско-националистические экстремисты во Львовской, Тернопольской, Ивано-Франковской и Закарпатской областях при поддержке пропагандистских центров Запада, Ватикана активизировали попытки возродить в западных областях Украины униатскую церковь под официальным названием Украинская католическая церковь (УКЦ). Стремясь добиться регистрации, униатство пытаются выдать за чисто религиозное направление, замалчивая при этом его подлинную политическую, религиозно-националистическую, антирусскую направленность.

В этом направлении активизировалась западная радиопропаганда. Часть передач носит откровенно инструктивный, подстрекательский характер. В кампанию вокруг «униатского вопроса» втягиваются высокопоставленные государственные деятели ряда капиталистических стран.

Беспокоит, что в поддержку УКЦ начали высказываться некоторые народные депутаты СССР (Сахаров, Аверинцев, Братунь), неформальные объединения (Мемориал, Украинский хельсинкский союз и др.). Легковесно, объективистски эту тему освещают отдельные союзные средства массовой информации.

Все это не может не сказываться на общественном мнении.

В течение 1988–1989 гг. униатские экстремисты осуществили в названных областях, а также в Москве ряд скоординированных акций, приуроченных к крупным общественным событиям (1000-летию христианства на Руси, выборной кампании, Съезду народных депутатов и др.) и имеющих целью продемонстрировать «активность» и «массовость» УКЦ. Согласно заявлениям униатско-националистических лидеров «УКЦ должна стать основой национального движения в борьбе за самостоятельность Украины и выход ее из состава СССР». Строятся планы создания церкви на националистической основе с подчинением ее Ватикану и реакционной эмигрантской иерархии во главе с кардиналом М. Любачивским.

Расчеты униатских экстремистов строятся на наличии в четырех западных областях Украины бывшего униатского духовенства и монашества (около 770 чел.) проуниатски настроенных верующих, не признающих решения Львовского собора о самоликвидации униатской церкви в 1946 г. Часть бывшего униатского духовенства, оставшись без паствы, инспирирует слухи о якобы готовящемся в руководящих органах решении о регистрации УКЦ. Усиленно дискредитируется

православная церковь как «продавшаяся Москве». Очередное собрание униатов и националистически настроенных элементов в г. Львове в мае с. г. окончилось призывом к молодежи записываться в спортивно-военизированную молодежную организацию Пласт, которая уже существовала в довоенной Галиции и по сути готовила кадры для Организации украинских националистов (ОУН) и Украинской повстанческой армии (УПА).

ЦК Компартии Украины, партийные и советские органы на местах с учетом реальной обстановки принимают меры по нейтрализации униатско-националистического экстремизма, последовательному обеспечению свободы совести граждан, демократизации государственно-церковных отношений. У собственно верующих — православных, католиков — на Украине есть все возможности для удовлетворения религиозных потребностей в 5347 православных и католических общинах, в т. ч. с украинским языком богослужения. За 1988—1989 гг. в республике зарегистрировано более 1300 новых общин РПЦ, верующим передано: ряд крупных монастырских комплексов, более тысячи культовых зданий, большое количество религиозной литературы, периодики на украинском языке и т. п.

Таким образом, позиция в отношении УКЦ — это не какие-то ограничения, запреты для верующих, а недопущение использования религии в антисоциальных, националистических целях.

Регистрация УКЦ вызвала бы серьезный конфликт, в частности, раскол верующих по религиозно-национальному признаку. Началась бы открытая борьба за сферы влияния, вплоть до физической борьбы за церковные здания, масштабы и следствия которой даже трудно прогнозировать. Была бы создана легальная база консолидации антисоветских, националистических, антирусских настроений, усиления религиозного, а затем и политического сепаратизма. Немалая часть верующих попала бы в подчинение реакционному эмигрантскому центру УКЦ. Был бы нанесен значительный удар по лояльным, миротворческим позициям РПЦ.

Партийные, советские органы, общественные организации республики и, в частности, западно-украинского региона относятся к попыткам реанимировать униатство, создать, по сути, религиозно-политическую организацию на националистической основе резко отрицательно. Категорически против регистрации т. н. украинской католической церкви выступают Русская православная церковь, другие религиозные объединения.

Направляется в порядке информации.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2642. — Арк. І34—І36.
Опубліковано: Политическое руководство Украины, 1938—1989. —
С. 448—449.

№ ІІІ

ДОПОВІДНА ЗАПИСКА ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМІТЕТУ КПРС «ПРО РОБОТУ ПАРТІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ РЕСПУБЛІКИ У ЗВ'ЯЗКУ З АКТИВІЗАЦІЄЮ ДІЙ ІНІЦІАТИВНИХ ГРУП ПО СТВОРЕННЮ НАРОДНОГО РУХУ УКРАЇНИ ЗА ПЕРЕБУДОВУ»

7 липня 1989 р.

В республіке в течение нескольких месяцев инициативными группами, главным образом из числа писателей и ученых, предпринимаются усилия по созданию политизированной организации т. н. Народного движения Украины за перестройку (НДУ). Анализ нескольких вариантов проекта программы НДУ свидетельствует о стремлении его инициаторов сформировать по существу структуру, альтернативную КПСС, преследующую сепаратистские цели и призывающую к национальной изоляции республики.

События показали, что к НДУ сразу же попытались примкнуть различные антиобщественные элементы, в том числе лица, отбывавшие ранее наказание за антисоветскую деятельность, откровенно националистическая, экстремистская группировка — Украинский хельсинкский союз (УХС) и т. п.

Явочным порядком на различного рода собраниях и митингах объявлено об организации отделений НДУ во Львовской и Харьковской областях, а также его ячеек в ряде научных, проектно-конструкторских организаций, учебных заведений и в отдельных производственных коллективах.

1 июля с. г. в г. Киеве состоялась учредительная конференция киевской региональной (г. Киев и Киевская область) организации НДУ. Конференция, избрав организационный комитет, объявила о начале подготовки республиканского съезда.

В работе конференции участвовало около 700 чел., в том числе 450 — с правом решающего голоса. Большинство присутствующих составляли представители научной и художественной интеллигенции, студенты.

Выборы делегатов на конференцию не проводились, персональный состав ее участников был определен келейно Координационным советом. Прибыли также 186 приглашенных из других областей республики и из-за ее пределов (Москва, Прибалтийские республики, Дальний Восток).

Доклады на конференции, большинство выступлений отличались декларативностью, крикливостью, не содержали конструктивных

предложений. Чрезмерно заострялись некоторые сложные вопросы истории, функционирования украинского языка, национальной символики, религии, взаимоотношений движения с партийными организациями. Имели место грубые нападки на КПСС, советские органы.

Непродуманными, а порой и безответственными были выступления народных депутатов СССР В. Яворивского (Киев) и С. Конева (Днепродзержинск), других участников конференции, в том числе представителей Народного фронта Латвии и литовского Саюдиса. Раздавались прямые призывы «не допустить в народные депутаты республики, местные Советы партийных, советских, хозяйственных работников, подготовку к выборам взять в свои руки». Представитель Саюдиса прямо призвал к отделению Украины от СССР «под желто-голубым флагом», провозгласил лозунг «За нашу и вашу свободу!».

На конференции в состав Координационного совета НДУ из 78 его членов 13 избрано от УХС.

Созданию Киевской региональной организации НДУ был по существу посвящен и санкционированный митинг, заявленный его инициаторами как встреча с народными депутатами СССР под лозунгом «Вся власть Советам!» Он состоялся 2 июля на площадке у Республиканского стадиона, продолжался 4 часа, в нем участвовало до 4 тыс. чел.

Большинство выступавших в еще более резкой, подчас ультимативной форме выразило свои негативные взгляды на роль КПСС в нашем обществе, на социалистическую перспективу его развития и советскую федерацию. Ряд выступлений, в том числе представителя нелегальной украинской католической церкви (униатской), был выдержан в откровенно экстремистском тоне, в них содержались призывы к открытой борьбе против партии, политических институтов нашего общества. Грубым, оскорбительным нападкам подвергались партийные кадры, аппарат.

Были подняты желто-голубые националистические флаги. Большую часть митинга вел народный депутат СССР В. Яворивский, который поощрял наиболее наглые выходы экстремистов.

Как показывает анализ, широкой социальной базы у НДУ пока нет. На всех проведенных в 1989 г. мероприятиях с целью создания различных его организационных структур присутствовали практически одни и те же люди. Мандаты распределялись узкой группой инициаторов в основном среди студентов, представителей интеллигенции, которые придерживаются экстремистских взглядов.

Таким образом, есть все основания для вывода, что идея создания НДУ используется как удобная ширма для консолидации действующих в республике группировок и формирований антисоветской и националистической направленности.

С учетом этого ЦК Компартии Украины, партийные комитеты республики ведут планомерную борьбу против экстремизма и национализма, стремятся нейтрализовать антиобщественные элементы. Они разоблачаются в печати, на телевидении и радио, в трудовых коллективах.

Принципиальная оценка сути НДУ дана на майском (1989 г.) Пленуме ЦК Компартии Украины. Соответствующим образом сориентированы партийные организации республики. Подчеркнуто положение о несовместимости пребывания в рядах КПСС лиц, занимающихся созданием оппозиционных КПСС организаций.

В различных регионах республики обстановка не одинакова. Особенно она осложнилась во Львовской, Харьковской областях и г. Киеве. В связи с этим ЦК Компартии Украины, всесторонне проанализировав обстановку, принял постановление о серьезных недостатках в организаторской и политической работе некоторых партийных комитетов по противодействию экстремистским, антисоциалистическим элементам. В нем, в частности, обращено внимание Львовского и Харьковского обкомов, Киевского горкома партии на политическую пассивность в работе, нерешительность в организации отпора идейно вредным, объективно направленным на срыв перестройки действиям экстремистских элементов. ЦК потребовал принятия более решительных и политически взвешенных действий, опоры на здоровые силы, повышения ответственности коммунистов за свои поступки в осложняющейся обстановке.

Осуществляя разработанный ЦК Компартии Украины перспективный план действий по недопущению создания альтернативных КПСС структур, партийные комитеты устанавливают деловые контакты с активистами самостоятельных общественных формирований. Проводятся встречи в ЦК на уровне секретарей и в отделах, партийных комитетах на местах. Особое внимание уделяется работе с теми сторонниками НДУ, которые верят в его конструктивные возможности, идут на сотрудничество с партийными и советскими органами.

По всем вопросам работы с неформальными объединениями широко информируется общественность, различные категории населения. В июне—июле с. г. состоялись встречи членов Политбюро ЦК Компартии Украины с молодежью, ветеранами партии, войны и труда, военнослужащими. На этих встречах были обсуждены политические итоги Съезда народных депутатов СССР, вопросы участия представителей всех поколений трудящихся в конкретных делах перестройки. С участием членов ЦК КПСС и ЦК Компартии Украины, депутатов проводятся дискуссии на телевидении и по радио. Идет обсуждение этих проблем в печати.

Принципиальные вопросы работы с самостоятельными общественными организациями рассмотрены в идеологической комиссии ЦК Компартии

Украины. Ею выработаны рекомендации для партийных организаций. Они опубликованы в прессе.

Принимаются меры по оперативному решению острых вопросов, поднимаемых на митингах и собраниях, особенно в области национальной политики. Открываются школы, классы и детские садики с украинским языком обучения и воспитания, факультативы по изучению национальных языков, создаются культурно-просветительные общества для малочисленных национальных групп. Идет подготовка Закона об изменениях в Конституции УССР, предусматривающих, в частности, придание украинскому языку статуса государственного и обеспечение свободного развития других языков в республике, а также Закона «Об украинском языке и других национальных языках в Украинской ССР». С участием творческих союзов, ученых разрабатываются и осуществляются долгосрочные программы развития украинской национальной культуры, исторических исследований. В Комиссии Верховного Совета УССР по межнациональным отношениям с привлечением экспертов рассмотрен вопрос о национально-государственной символике, принято и опубликовано в печати решение о порядке ее применения.

В связи с усиливающимся негативным влиянием политизированных объединений партийные организации республики, широко используя выступление М. С. Горбачева по Центральному телевидению, активизировали массово-политическую работу, проводят собрания трудящихся, коммунистов по актуальным вопросам политической обстановки. В печати публикуются материалы, раскрывающие опасность действий антиобщественных, националистических группировок.

Правоохранительные органы активизируют работу по усилению борьбы с антиобщественными экстремистскими проявлениями, пресечением несанкционированных митингов и иных массовых собраний. Президиум Верховного Совета УССР подготовил законодательные акты о порядке использования государственной и иной символики, полиграфической и множительной техники, а также об ответственности за нарушение этих законоположений.

В целом партийные комитеты, советские органы политической обстановкой владеют, принимают меры по нейтрализации антиобщественных сил.

Направляем в порядке информации.

Секретарь ЦК Компартии Украины

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2642. — Арк. І4І—І46.
Опубликовано: Политическое руководство Украины, 1938—1989. — С. 450—453.

№ ІІ2

З ВИСТУПУ НА ЗАСІДАННІ ПОЛІТБЮРО ЦК КПРС ПІД ЧАС ОБГОВОРЕННЯ ПЛАТФОРМИ КПРС «ПРО ШЛЯХИ ГАРМОНІЗАЦІЇ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВІДНОСИН В СРСР»

14 липня 1989 р.

Абсолютное большинство на Украине поддержит этот текст. Проблема наболевшая. Люди ждут ответа. Что происходит в Болгарии, в Польше, в Карабахе? Если бы была другая социально-экономическая ситуация, многие национальные вопросы отпали бы. В вопросе о компетенции республик много неясного. Например, в чем состоит суверенность? В самоопределении вплоть до выхода? Перезаклучать Союзный договор, и т. п.? Я бы не затевал этого. Неясности с самостоятельностью компартий союзных республик. Неясности с национальным языком. По вопросам культуры изложено так, что даем повод для проявления национальной ограниченности. Раз украинский язык государственный, он что, должен быть и языком межнационального общения на Украине? А в общем, документ очень хороший, серьезный.

Опубліковано: В Политбюро ЦК КПСС... По записям Анатолия Черняева, Вадима Медведева, Георгия Шахназарова (1985—1991). — М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. — С. 497.

№ ІІ3

ЗАЯВА ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО ПРО ВИХІД НА ПЕНСІЮ

21 вересня 1989 р.

ЦЕНТРАЛЬНОМУ КОМИТЕТУ КОММУНИСТИЧЕСКОЙ
ПАРТИИ УКРАИНЫ

Заявление

Щербицкого Владимира Васильевича

В жизни нашей партии и государства наступил очень ответственный и трудный период практической реализации задач по реформе экономической и политической системы общества в соответствии с решениями XXVII съезда, XIX конференции КПСС и первого съезда народных депутатов СССР.

В связи с этим объем работы и ответственность каждой парторганизации и каждого из нас за результаты работы несоизмеримо возросли.

К большому сожалению, возраст и состояние здоровья уже не дадут

мне возможности работать так, как этого требуют интересы дела.

В связи с этим прошу Центральный Комитет Компартии Украины освободить меня от обязанностей первого секретаря и члена Политбюро ЦК Компартии Украины.

Прошу принять мою глубокую и сердечную признательность Политбюро ЦК КПСС, Центральному Комитету, Политбюро и Секретариату ЦК Компартии Украины за большое доверие и товарищескую помощь в работе на протяжении многих лет совместной работы в ЦК Компартии Украины и Совете министров республики.

По мере своих возможностей буду стараться вносить свой сильный вклад в обновление нашего социалистического общества.

В. ЩЕРБИЦКИЙ

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 62. — Спр. 4506. — Арк. 99.

Опубліковано: Политическое руководство Украины, 1938–1989. — С. 468.

№ ІІ4

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ КДБ УРСР ПЕРШОМУ СЕКРЕТАРЮ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРБИЦЬКОМУ ПРО РЕАГУВАННЯ НА ПРОЕКТ ЗАКОНУ «ПРО МОВИ В УКРАЇНСЬКІЙ РСР»

23 вересня 1989 р.

Проект Закона «О языках в Украинской ССР», вынесенный на всенародное обсуждение, вызывает повышенный интерес у населения республики и в целом расценивается большинством как свидетельство активизации работы по претворению в жизнь комплексной программы развития украинской национальной культуры.

Представители различных социальных групп при рассмотрении законопроекта особо выделяют учет им интересов национальных меньшинств, населяющих Украину, и создание равных условий и возможностей для функционирования и развития всех языков, что выгодно отличает его от аналогичных законов, принятых в республиках Прибалтики и Молдавской ССР.

В то же время значительная часть населения неукраинской национальности из Крымской, Ворошиловградской, Донецкой, Закарпатской, Черновицкой и других областей высказывает мнение, что предоставление статуса государственного только украинскому языку означало бы дискриминацию не только их, но и украинцев, признавших русский язык родным. Считая русский преобладающим языком общения в восточных областях, а молдавский на Буковине, они полагают, что

проведение в этих регионах «насилованной» украинизации может привести к разжиганию межнациональной розни и дестабилизации обстановки. В целях недопущения этого президиумом культурологического общества имени М. Эминеску (Черновцы) подготовлено обращение латиноязычного населения в Верховный Совет УССР о придании статуса государственного на Буковине молдавскому языку. По мнению компетентных специалистов, подобное обращение может поступить и от Закарпатского венгерского культурного Союза, выступавшего инициатором создания Венгерского национального округа.

Повышенное беспокойство высказывается также среди профессорско-преподавательского состава и студентов высших и средних специальных учебных заведений, профессионально-технических училищ. Признавая необходимость постепенного, в указанные в Законе сроки, расширения сферы использования украинского языка и его пропаганды, многие из них опасаются, что украинизация может привести к введению ограничений в принятии на работу, учебу граждан некоренной национальности. Положительный резонанс и поддержку в этой связи получила деятельность членов комиссии по подготовке проекта Закона, выезжавших в восточные и центральные области республики, где проживает основная часть русскоязычного населения, для проведения разъяснительной работы по основным положениям законопроекта с одновременным изучением общественного мнения в данном регионе.

На общих собраниях в ряде институтов Секции общественных наук АН УССР многие выступившие также подвергли критике ту его часть, где речь идет о языке межнационального общения. В частности, на проходившем 14 сентября с. г. собрании в Институте языковедения обобщенно указанная концепция вылилась в следующий пункт, уравнивающий русский язык с другими: «Языком межнационального общения является государственный язык, русский или иной, национальный язык, приемлемый для граждан». Учитывая, что в ходе научной конференции «Развитие национальных языков и вопросы двуязычия», проведенной 10 июня с. г. в Киеве по инициативе председателя Общества украинского языка Д. Павлычко, а также среди творческой и научной интеллигенции настойчиво отвергалась возможность самого существования двуязычия на Украине и правомерность использования русского языка в качестве языка межнационального общения, по мнению специалистов следует ожидать вынесения по инициативе отдельных лиц этой проблемы на пленум Союза писателей Украины и митинг, организуемый И. Драчом и В. Яворницким*, которые состоятся 23 сентября с. г.

Заслуживают также внимания противоречивые суждения определенной части рабочих и научно-технической интеллигенции в отношении

* Мається на увазі В. Яворівський.

проекта Закона о языках. С одной стороны, они подчеркивают его важность для развития национальной культуры, с другой, высказывают опасения, что Закон может отрицательно повлиять на экономику республики, тесно связанную с различными регионами СССР. По их мнению, введение Закона в предлагаемой редакции будет способствовать оттоку с Украины высококвалифицированных русскоязычных специалистов или оттеснению их с ключевых позиций в промышленности и науке.

Примечательно, что среди значительной части активистов «Народного движения Украины», Общества украинского языка им. Т. Г. Шевченко, других самодеятельных организаций распространяется мнение о том, что появление, опубликование и широкое обсуждение проекта Закона является прямым следствием именно их усилий, своеобразной победой в борьбе за придание украинскому языку статуса государственного. Стремясь к расширению своего влияния на различные слои населения, планируют в ряде областей активизировать работу по развитию и функционированию украинского языка.

В целом же, рассматривая реальное воплощение Закона в жизнь как реализацию одной из своих основных задач, они опасаются, чтобы все положительное, заложенное в нем, «не было утоплено в бюрократической волоките», в связи с чем намерены добиваться сокращения вдвое сроков введения в действие отдельных положений Закона.

Следует отметить, что среди активистов НДУ в Киеве и литературной общественности республики отмечается «редкое единодушие» в оценке положений документа, который в основном признается «отвечающим целям возрождения украинской национальной культуры». Секретарь Союза писателей Украины О. Мусиенко уверен, что проект Закона будет одобрен пленумом 23 сентября и писатели примут активное участие в претворении его в жизнь. Заслуживает внимания и мнение членов Союза писателей Украины И. Драча, В. Яворивского, Д. Павлычко, П. Осадчука, Ю. Цекова и других, которые считают, что в настоящее время нецелесообразно бороться за украинизацию республики из-за возможной потери авторитета НДУ у рус[с]коязычного населения. Они намерены добиваться принятия предложенного проекта закона и главное — его последовательного исполнения, что будет составлять основу деятельности «движения» в сфере языка.

Отдельные экстремистски настроенные лица во Львовской, Ивано-Франковской, Ровенской, Тернопольской, Черновицкой и других областях напротив стремятся использовать процесс обсуждения законопроекта «О языках» для нагнетания напряженности и нездоровой обстановки среди населения. Рассматривая предложенный законопроект как «реакционный и оскорбительный для украинской нации» из-за признания им русского языка в качестве языка

межнаціонального об'єднання, вони висувають вимоги негайного закриття всіх російських, молдавських шкіл або перекладу їх на український мовний навчання.

Активістка НДУ Ратнікова Е. Н. (г. Донецьк) і деякі інші вважають опублікований проєкт «маневром партійних органів, направленим на відволікання народу від обговорення законопроектів про вибори».

Виступаючи 1 вересня с. г. в г. Києві на організованому лідерами УХС мітингу, присвяченому 50-літтю радянсько-німецького договору, раніше засуджений за антирадянську діяльність О. Шевченко підкреслює, що «питання про мову в даний час не є головним». На його думку, сьогодні «головна увага необхідно приділити питанням підготовки і проведення виборів в республіканські і місцеві Ради народних депутатів, а також захоплення влади».

З урахуванням складної обстановки навколо обговорення проєкту Закону «Про мови в Українській РСР» і того, що більшість населення не представляє реальної всієї практичної складності даної проблеми, на думку ряду компетентних фахівців УРСР представляється доцільним продовжити роз'яснення в пресі порядку і причин поступового введення в дію даного Закону і окремих його статей.

Сповіщається в порядку інформації.

Заступник Голови Комітету

(В. ЄВТУШЕНКО)

Резолюція В. В. Щербіцького: Озн[акомити] (вкруг[ову]) членів і канд[идатів] в члени ЦК і тт[оваришів] Чумака Л. С., Кравчука Л. М., Стрелу М. Ф., Хоменко Н. О. [підпис] 25.9.89».

ГДА СБУ. — Ф. 16. — Оп. 19 (1993 р.). — Пор. 3. — Арк. 115–118.
Опубліковано: Шлях до незалежності: суспільні настрої в Україні кін. 80-х рр. ХХ ст. Документи і матеріали. — С. 513–516.

№ 115

**ПОСТАНОВА ПОЛІТБЮРО ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ
ПРО ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КПУ В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО
28 вересня 1989 р.**

Рекомендувати Пленуму ЦК Компартії України задовольнити прохання г. Щербіцького В. В. про звільнення від обов'язків першого секретаря і члена Політбюро ЦК Компартії України в зв'язі з його заявою про вихід на пенсію.

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 62. — Спр. 4506. — Арх. 97.
Опубліковано: Политическое руководство Украины, 1938–1989. —
С. 468.

№ ІІ6

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО НА ПЛЕНУМІ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ

28 вересня 1989 р.

Тяжело, конечно, в такой ситуации выступать. В дополнение к тому, что я написал в своих заявлениях в ЦК КПСС и ЦК Компартии Украины, хочется сказать следующее.

Конечно, в жизни каждого человека наступает момент, когда он должен оценить (желательно критически) пройденный путь и принять важное и непростое для себя решение. Такое решение я принял и подал соответствующие заявления в ЦК КПСС и в ЦК Компартии Украины.

Скажу откровенно: сделать это после такой продолжительной, напряженной работы было нелегко, потому что пенсия, даже персональная, — это, по существу, уход с передовой. Все годы эти я стремился неуклонно проводить в жизнь линию нашей партии, работал, скажу без бахвальства, не жалея ни сил, ни здоровья. Есть у меня за все эти годы таблички социально-экономических показателей, из которых видно, что работали не зря. Работали все мы напряженно, насколько хватало ума и опыта, творчески старались подходить к делу.

Но, к сожалению, решить многие задачи — они сейчас у нас болят, как раны — мы не смогли. Проблем, причем серьезных, накопилось много.

Однако при всех обстоятельствах я с полной ответственностью и с чистой совестью могу сказать, что интересы партии и благо народа всегда были не только для меня, но и для товарищей, с которыми работал, превыше всего. Причем характерно вот что: никогда и никто не сможет сказать, что когда-либо нами овладело чувство удовлетворенности достигнутым. Наоборот, даже тогда, когда были и хорошие показатели, мы сосредоточивали внимание на недостатках. Это помогало критически анализировать положение дел, соответствующим образом подходить к оценке кадров.

Здесь уже отмечалось, что на протяжении длительного времени мне доверялись ответственные участки работы. И я, конечно, испытываю большое моральное удовлетворение теми позитивными оценками, которые дал Михаил Сергеевич и от себя, и от ЦК КПСС, которые дали выступившие товарищи. Приношу за это самую сердечную признательность в первую очередь Политбюро ЦК КПСС, Центральному Комитету Компартии Украины, Политбюро и Секретариату ЦК, отделам ЦК. У нас в аппарате ЦК всегда были очень квалифицированные

люди. Однако задачи по коренному улучшению стиля работы и для нас сейчас являются, безусловно, актуальными.

Хотелось бы отметить, товарищи, и вот еще что. Все эти многие годы, конечно, кое-кто у нас в республике ревностно следил, и я следил — не «обижают» ли, не «зжимают» ли нас где-нибудь. И могу вам с чистой совестью сказать, что политическое руководство и правительство страны всегда были неизменно внимательны к Советской Украине и постоянно оказывали нам необходимую помощь, конечно, в пределах возможного. Причем отношения между центром и республикой всегда были действительно товарищеские, партийные. Я не могу назвать ни одного секретаря ЦК, ни одного заведующего отделом ЦК КПСС, которые бы строили отношения с ЦК Компартии Украины, с нашей партийной организацией с командно-административных позиций. Может быть, элементы этого где-то и были, но на других уровнях. Мы же старались этого не допустить.

Далее. Товарищи, я хорошо понимаю, что все то, что мне удалось сделать, начиная с парторга ЦК на заводе и до поста первого секретаря ЦК Компартии Украины, я смог сделать только благодаря надежной поддержке своих товарищей по работе. И когда были бесспорные достижения, и когда приходилось переживать серьезные трудности (например, в неурожайные годы) — во все периоды я встречал взаимопонимание, ощущал крепкое плечо членов Центрального Комитета партии, Политбюро ЦК, секретарей ЦК, всего партийного актива республики. Поэтому позвольте, дорогие товарищи, мне искренне поблагодарить за все это. (Аплодисменты.)

Что я хотел бы еще раз подчеркнуть. Со дня вступления в партию, а это было в 1941 г., я всегда трудился в коллективах интернационалистов, важнейшим делом которых было укрепление дружбы со всеми народами и, прежде всего, со столь близким нам русским народом. Забота об укреплении целостности народнохозяйственного комплекса страны, забота о всестороннем развитии экономики, науки и культуры Украины всегда были в центре внимания и Центрального Комитета партии, и Верховного Совета, и правительства республики. И сейчас, когда известные группки пытаются толкнуть наших людей на путь сепаратизма, на путь оголтелого национализма и шовинизма, я глубоко уверен, что наш украинский народ будет твердо стоять на позициях интернационализма, что он умножит свои усилия для повышения эффективности экономики и жизненного уровня народа.

Думаю, ни у кого из нас, да и у подавляющего большинства коммунистов республики, нет сомнения в том, что Компартия Украины доведет до конца ответственное дело перестройки, что она всегда была, есть и будет боевым и надежным отрядом КПСС. (Аплодисменты.)

В этом первейший залог свободы и независимости Советской Украины, счастья и благополучия нашего народа.

Я бы хотел, чтобы это хорошо поняли те отдельные члены партии, народные депутаты, которые сейчас «гарцюють під жовто-блакитними прапорами».

Я глубоко убежден, что движемся мы по трудному пути перестройки и обновления своего социалистического общества правильно, в нужном направлении. Возникшие на этом пути проблемы будут преодолены. Думаю, что все мы искренне удовлетворены тем, что Михаил Сергеевич Горбачев вот уже третий раз приезжает на Украину, и приезжает с хорошим настроением и хорошими намерениями. Поэтому давайте, товарищи, «від щирого серця» пожелаем Михаилу Сергеевичу всего доброго (ибо уж очень тяжела «шапка Мономаха»), крепких нервов, хорошего здоровья и полного успеха в осуществлении намеченной линии во внутренней и внешней политике. (Аплодисменты.)

Наконец, товарищи, я от всей души желаю вам и теперь новому нашему правофланговому Владимиру Антоновичу Ивашко успешной реализации ответственных задач, стоящих и перед нашей республикой, и перед нашей страной в целом.

Что касается меня, то по мере своих возможностей буду стараться вносить свой посильный вклад в наше общее дело. Спасибо вам за все, дорогие товарищи. До побачення. (Продолжительные аплодисменты.)

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 2. — Спр. 99І. — Арк. 44—47.

Опубликовано: Политическое руководство Украины, 1938—1989. — С. 469—471.

№ ІІ7

ПОСТАНОВА ПЛЕНУМУ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ

«ПРО Т. ЩЕРБИЦЬКОГО В. В.»

28 вересня 1989 р.

Освободить т. Щербицкого В. В. от обязанностей первого секретаря и члена Политбюро ЦК Компартии Украины в связи с его заявлением об уходе на пенсию.

Просить ЦК КПСС утвердить.

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 2. — Спр. 993. — Арк. І.

№ 118

ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ ЩЕРБИЦЬКИЙ

НЕКРОЛОГ

18 лютого 1990 р.

16 февраля 1990 г. после тяжелой болезни на 72-м году жизни скончался член ЦК КПСС, народный депутат СССР, персональный пенсионер союзного значения, бывший первый секретарь ЦК Компартии Украины Владимир Васильевич Щербицкий.

В. В. Щербицкий родился 17 февраля 1918 г. в городе Верхнеднепровске Днепропетровской области в семье рабочего. С 1934 года был на комсомольской работе. После окончания в 1941 году Днепропетровского химико-технологического института работал заместителем главного механика завода. В том же году вступил в члены КПСС.

В начале Великой Отечественной войны В. В. Щербицкий направляется на учебу в военную академию. С 1942 года он находится в действующих частях Советской Армии.

После демобилизации в 1946 году работает в городе Днепродзержинске сначала инженером, затем в 1946—1954 годах на партийной работе: секретарем партбюро коксохимического завода, заведующим отделом и вторым секретарем горкома партии, партторгом ЦК КПСС на металлургическом заводе имени Дзержинского, первым секретарем горкома партии. С 1954 года — второй, а с 1955 года — первый секретарь Днепропетровского обкома партии. С 1957 года — секретарь ЦК Компартии Украины.

В 1961 году В. В. Щербицкий назначается Председателем Совета Министров Украинской ССР. С 1963 по 1972 год — вновь первый секретарь Днепропетровского обкома Компартии Украины, затем Председатель Совета Министров Украинской ССР. С 1972 года до выхода на пенсию в 1989 году — первый секретарь ЦК Компартии Украины.

На XX съезде КПСС избирался членом Центральной Ревизионной Комиссии КПСС, на XXII—XXVII съездах — членом Центрального Комитета КПСС.

В 1961—1971 годах В. В. Щербицкий — кандидат в члены Президиума ЦК, кандидат в члены Политбюро ЦК КПСС, с апреля 1971 по сентябрь 1989 года член Политбюро ЦК КПСС. Депутат Верховного Совета СССР пятого—одиннадцатого созывов, член Президиума Верховного Совета СССР с 1972 по 1989 год.

На всех постах партийной и государственной работы В. В. Щербицкий отдал много сил делу экономического, социального и духовного развития Украины и всей нашей страны, проявил высокие организаторские качества и ответственность за порученное дело. Его отличали идейная убежденность, последовательный интернационализм,

парти́йна принципа́льність, внима́тельное отноше́ние к лю́дям и лична́я скромно́сть.

За заслуги перед Родиной В. В. Щербицкий дважды удостоен звания Героя Социалистического Труда, награжден многими государственными наградами. Лауреат Ленинской премии.

Светлая память о Владимире Васильевиче Щербицком, верном сыне Коммунистической партии и советского народа, навсегда сохранится в наших сердцах.

М. С. Горбачев, В. И. Воротников, Л. Н. Зайков, В. А. Ивашко, В. А. Крючков, Е. К. Лигачев, Ю. Д. Маслюков, В. А. Медведев, Н. И. Рыжков, Н. Н. Слюньков, Э. А. Шеварднадзе, А. Н. Яковлев, А. П. Бирюкова, А. В. Власов, А. И. Лукьянов, Е. М. Примаков, Б. К. Пуго, Г. П. Разумовский, Д. Т. Язов, О. Д. Бакланов, А. Н. Гиренко, Ю. А. Манаников, Е. С. Строев, Г. И. Усманов, И. Т. Фролов, Р. Н. Нишанов, А. С. Капто, Н. Е. Кручина, И. И. Скиба, Е. З. Разумов, А. Я. Винник, И. Г. Гринцов, С. И. Гуренко, Ю. Н. Ельченко, Е. В. Качаловский, Б. В. Качура, А. И. Корниенко, В. А. Масол, В. А. Сологуб, В. С. Шевченко, Ю. А. Коломиец, Л. М. Кравчук, В. Д. Крючков, Я. П. Погребняк, Г. И. Ревенко, Н. К. Задоя, С. А. Стежко.

Правда. — 1990. — 18 февраля. — С. 4.

№ 119

**РОЗПОРЯДЖЕННЯ КАБІНЕТУ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ № 372-Р
«ПРО ВІДЗНАЧЕННЯ 85-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО»
11 липня 2002 р.**

1. Утворити Організаційний комітет з підготовки та відзначення 85-річчя від дня народження видатного державного діяча Володимира Васильовича Щербицького у складі, що додається*.

Дозволити голові Організаційного комітету вносити в разі потреби зміни до його складу.

2. Організаційному комітетові з підготовки та відзначення 85-річчя від дня народження В. В. Щербицького розробити і здійснити заходи, присвячені ювілею.

Прем'єр-міністр України

А. Кінах

* Не публікується.

ПЕРЕЛІК ДОКУМЕНТІВ І МАТЕРІАЛІВ

1. Постанова бюро Дніпропетровського обкому Компартії України «Про рішення бюро Дніпродзержинського міськкому КП України “Про статтю “Глушники критики та їх покровителі”, опубліковану в “Рабочей газете” 10 лютого 1957 р.» 3 квітня 1957 р.

2. Заява членів Центральної ревізійної комісії КПРС. 27 червня 1957 р.

3. Доповідна записка Президії ЦК Компартії України «Про наслідки розслідування аварії на будівництві шахти Краснолиманська тресту “Красноармійськшахтобуд” Сталінського раднаргоспу і прийняті урядовою комісією заходи по ліквідації наслідків цієї аварії». 22 січня 1958 р.

4. Інформація секретарю ЦК КПРС Л. І. Брежнєву про розгляд звернення т. Бикова. 25 липня 1958 р.

5. Листування з обкомами партії про поставки обладнання і машин. 20 січня – 4 червня 1959 р.

6. Лист першому секретарю Московського міськкому КПРС В. І. Устинову про поставки металокопункцій. 3 червня 1959 р.

7. Лист першому секретарю Московського міськкому КПРС В. І. Устинову про поставки високочастотних установок. 5 червня 1959 р.

8. Лист директору Одеського механічного заводу тов. Синявському і секретарю парторганізації тов. Іванаш про затримку поставки устаткування для цукрової промисловості. 8 червня 1959 р.

9. «Завдання Комуністичної партії України по виконанню рішень червневого Пленуму Центрального Комітету КПРС». Доповідь на Пленумі ЦК Компартії України. 14 липня 1959 р.

10. Лист першому секретарю Московського міськкому КПРС В. І. Устинову про недопоставку трансформатора Запорізькому трансформаторному заводу. 28 вересня 1959 р.

11. Телеграма секретарю ЦК Компартії Казахстану Г. О. Козлову про затримку з поставками металокопункцій. 20 лютого 1961 р.

12. «Радянський високопосадовець звільнений через сільськогосподарські невдачі». З «Вюлетеня ЦРУ». 1 березня 1961 р.

13. Постанова Ради Міністрів УРСР про розподіл обов'язків між головою Ради міністрів УРСР та його заступниками. 20 березня 1961 р.

14. Лист до ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР про збільшення виробництва тракторів і сільгосптехніки. 6 травня 1961 р.

15. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про встановлення щорічних республіканських премій імені Т. Г. Шевченка». 20 травня 1961 р.

16. Лист до ЦК КПРС про поставки продукції для виробництва ракетної техніки в Україні. 19 липня 1961 р.

17. Лист до ЦК КПРС про впорядкування присадибного користування робітників, службовців та інших не членів колгоспів, які проживають у сільській місцевості. 11 жовтня 1961 р.

18. Телеграма Голові Ради Міністрів СРСР О. М. Косигіну про звільнення підприємств м'ясної промисловості і організацій оптової торгівлі України від сили санкцій за недопоставку м'яса. 25 грудня 1961 р.

19. Лист першому секретарю ЦК КПРС М. С. Хрущову про будівництво дороги Ялта—Алушка. 6 липня 1962 р.

20. «Про хід виконання державного плану четвертого року семирічки і завдання по дальшому поліпшенню керівництва промисловістю і будівництвом». Доповідь на Пленумі ЦК Компартії України. 9 серпня 1962 р.

21. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про додаткові заходи по дальшому впорядкуванню місць на території УРСР, зв'язаних з життям і діяльністю Т. Шевченка». 28 вересня 1962 р.

22. Лист до Ради Міністрів СРСР про видання творів Т. Г. Шевченка французькою мовою. 10 травня 1963 р.

23. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про створення Інституту теоретичної фізики Академії наук УРСР». 5 січня 1966 р.

24. Телеграма до Ради Міністрів СРСР про відвантаження цукру. 26 січня 1966 р.

25. Лист до Державного комітету Ради Міністрів СРСР з науки і техніки «Про організацію у м. Дніпропетровську Інституту геотехнічної механіки АН УРСР». 15 квітня 1967 р.

26. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про проектування Музею — Україна у Великій Вітчизняній війні 1941—1945 рр. з панорамою оборони та визволення міста Києва». 10 червня 1967 р.

27. «Про підсумки виконання соціалістичних зобов'язань в 1967 році та завдання по дальшому піднесенню сільськогосподарського виробництва в колгоспах і радгоспах республіки». Доповідь на Нараді працівників сільського господарства України. 30 січня 1968 р.

28. Лист від голови Ради Союзу спортивних товариств і організацій УРСР В. В. Кулика «Про необхідність в будівництві трьох спеціалізованих спортивних баз в республіці». 22 лютого 1968 р.

29. Лист від голови Ради Союзу спортивних товариств і організацій УРСР В. В. Кулика про створення в м. Києві республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності. 22 лютого 1968 р.

30. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про створення в м. Києві республіканської футбольної школи вищої спортивної майстерності». Березень 1968 р.

31. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР «Про

проведення Декади української літератури і мистецтва в РРФСР». 24 грудня 1968 р.

32. Постанова Ради Міністрів УРСР «Про створення Державного музею народної архітектури та побуту Української РСР». 6 лютого 1969 р.

33. Лист до ЦК КПРС щодо відміни зустрічного продажу макухи. 12 березня 1969 р.

34. Лист до ЦК КПРС про недоцільність ліквідації Міністерства енергетики і електрифікації УРСР. 8 липня 1969 р.

35. «Про стан і заходи по дальшому розвитку тваринництва в республіці». Доповідь на Пленумі ЦК Компартії України. 31 березня 1970 р.

36. Звернення ЦК Компартії України та Ради Міністрів УРСР до ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР з проханням про допомогу сільському господарству України матеріально-технічними засобами. 25 квітня 1970 р.

37. Лист до Генерального секретаря ЦК КПРС Л. І. Брежнєва із зауваженнями щодо подальшого вдосконалення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію. 5 січня 1972 р.

38. Постанова ЦК Компартії України «Про першого секретаря ЦК КП України». 25 травня 1972 р.

39. Постанова ЦК Компартії України «Про голову Ради Міністрів Української РСР». 25 травня 1972 р.

40. Інформація Центральному Комітету КПРС про нараду з першими секретарями обкомів, головами облвиконкомів, керівниками міністерств і відомств у ЦК Компартії України. 25 червня 1972 р.

41. Лист до ЦК КПРС про обрання секретарем ЦК КПУ В. Ю. Маланчука. 3 жовтня 1972 р.

42. Витяг з протоколу засідання Політбюро ЦК Компартії України з питань посилення боротьби проти націоналізму. 11 жовтня 1972 р.

43. Постанова ЦК Компартії України про книгу П. Ю. Шелеста «Україно наша Радянська». 20 лютого 1973 р.

44. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про факти проявів націоналізму в УРСР. 23 квітня 1973 р.

45. Спеціальне повідомлення КДБ при Раді Міністрів УРСР першому секретарю ЦК Компартії України В. В. Щербицькому про заходи, вжиті для недопущення зібрань біля пам'ятника Т. Г. Шевченку. 23 травня 1973 р.

46. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про нагородження видавництва «Молодь» орденом «Знак Пошани». 11 вересня 1973 р.

47. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про присвоєння Н. М. Ужвій звання Героя Соціалістичної Праці. 25 вересня 1973 р.

48. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про діяльність

націоналістичних груп у Івано-Франківській, Львівській і Тернопільській областях України. 27 вересня 1973 р.

49. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про спорудження в Києві музею «Українська РСР у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» 20 жовтня 1973 р.

50. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про присвоєння М. М. Амосову звання Героя Соціалістичної Праці. 5 листопада 1973 р.

51. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про присвоєння дитячому журналу «Піонерія» ордену «Знак Пошани». 25 грудня 1973 р.

52. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про пільги учасникам Великої Вітчизняної війни, партизанам, підпільникам і ополченцям, які мали поранення. 1973 р.

53. Лист Голові Ради Міністрів СРСР О. М. Косигіну про введення в дію нових енергетичних потужностей в Україні. 22 лютого 1974 р.

54. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР про створення в м. Києві Українського державного музею історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр. 12 березня 1974 р.

55. Лист Голові Ради Міністрів СРСР О. М. Косигіну про постачання обладнання і спеціальних матеріалів для будов хімічної промисловості. 27 березня 1974 р.

56. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС «Про деякі питання дальшого вдосконалення підготовки кадрів для зарубіжних країн». 18 квітня 1974 р.

57. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про реконструкцію Запорізького автомобільного заводу «Комунар» і Мелітопольського моторного заводу. 22 травня 1974 р.

58. З промови кандидата у депутати Верховної Ради СРСР В. В. Щербицького на зустрічі з виборцями Київського – Ленінського виборчого округу. 6 червня 1974 р.

59. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР «Про заходи по дальшому поліпшенню обслуговування інвалідів Великої Вітчизняної війни та інвалідів праці». 8 жовтня 1974 р.

60. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про нагородження газети «Зірка» орденом «Знак Пошани». 17 грудня 1974 р.

61. «Зробити більше і краще». Стаття першого секретаря ЦК Компартії України В. В. Щербицького у газеті «Правда України». 9 січня 1975 р.

62. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР «Про спорудження пам'ятників на честь героїчного подвигу радянського народу у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» 14 лютого 1975 р.

63. «Випадок Щербицького: і рояліст, і король». З дослідження

ЦРУ «Націоналізм в Радянській Україні». 1 серпня 1975 р.

64. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про відгуки на промову Л. І. Брежнєва на Нараді з безпеки та співробітництва в Європі. 1 серпня 1975 р.

65. Лист першим секретарям обкомів, міністрам УРСР про необхідність поліпшення роботи з питань, пов'язаних із задоволенням життєвих потреб трудящих. 7 серпня 1975 р.

66. «Економіка – наша головна політика». Стаття першого секретаря ЦК Компартії України В. В. Щербицького у газеті «Правда». 23 вересня 1975 р.

67. Лист до ЦК КПРС про проект основних напрямків розвитку народного господарства СРСР на 1976–1980 рр. 26 вересня 1975 р.

68. «Боротьба Щербицького за домінування в Україні: наслідки для політики Кремля». Інформація управління розвідки ЦРУ. Жовтень 1977 р.

69. Постанова Центрального Комітету Компартії України і Ради Міністрів Української РСР «Про створення в м. Києві Літературно-меморіального музею-квартири П. Г. Тичини». 9 січня 1979 р.

70. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів Української РСР «Про оголошення комплексу пам'яток історії та культури м. Переяслава-Хмельницького Київської області державним історико-культурним заповідником». 13 березня 1979 р.

71. Лист до ЦК КПРС про святкування 40-річчя входження Західної України до складу УРСР. 4 травня 1979 р.

72. Лист Голові Ради Міністрів РРФСР М. С. Соломенцеву і Голові Верховної Ради РРФСР М. О. Яснову у зв'язку із завершенням заходів, присвячених 325-річчю воз'єднання України з Росією. 1 червня 1979 р.

73. Постанова ЦК Компартії України про записки тт. Федорчука В. В., Капта О. С. 7 грудня 1979 р.

74. «Вторгнення до Афганістану: кремлівська таємниця». Стаття Джека Андерсона у газеті «Вашингтон пост». 20 січня 1980 р.

75. Телеграма заступнику голови Ради Міністрів СРСР М. В. Мартинову. 19 лютого 1980 р.

76. Промова на відкритті меморіального комплексу в селі Кортеліси на Волині. 5 травня 1980 р.

77. Доповідна записка про виконання Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи з підготовки і проведення Олімпійських ігор 1980 року в Москві». 24 червня 1980 р.

78. Телеграми міністрам СРСР про затримку постачання матеріалів для будівництва енергоблоку № 3 Чорнобильської атомної електростанції. 15 жовтня 1980 р.

79. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР

«Про проведення Шевченківського літературно-мистецького свята "В сім'ї вольній, новій"». 23 грудня 1980 р.

80. Постанова ЦК Компартії України і Ради Міністрів УРСР «Про заходи по прискоренню науково-технічного прогресу, виконанню завдань по росту продуктивності праці, економії матеріально-сировинних і енергетичних ресурсів у промисловості та будівництві республіки». 28 квітня 1981 р.

81. Лист Президента Академії наук УРСР Б. Є. Патона «Про можливій генетичні наслідки забруднення навколишнього середовища в Українській РСР». 3 липня 1981 р.

82. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про відправку дитячих новорічних подарунків до ПНР. 29 грудня 1981 р.

83. Лист до ЦК КПРС «Про поставки продуктів тваринництва до централізованого фонду». 9 липня 1982 р.

84. Звернення ЦК Компартії України до ЦК КПРС про присвоєння А. Я. Штогаренку звання Героя Соціалістичної Праці. 14 вересня 1982 р.

85. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про святкування 60-річчя утворення СРСР. 18 грудня 1982 р.

86. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про хід виконання постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про додаткові заходи з поліпшення вивчення російської мови в загальноосвітніх школах та інших навчальних закладах союзних республік». 26 травня 1983 р.

87. Україномовна американська газета «Свобода» про візит делегації Верховної Ради СРСР на чолі з членом Політбюро ЦК КПРС, першим секретарем ЦК Компартії України В. В. Щербицьким до США. 5–9 березня 1985 р.

88. Доповідна записка Президії Верховної Ради СРСР про поїздку делегації Верховної Ради СРСР у США. 27 березня 1985 р.

89. Лист Президента США Р. Рейгана. 5 квітня 1985 р.

90. Лист до ЦК КПРС про проект політичної доповіді ЦК КПРС XXVII з'їзду КПРС. 11 лютого 1986 р.

91. Звернення колективу Київського державного театру драми і комедії. 17 квітня 1986 р.

92. Постанова Політбюро ЦК Компартії України «Про додаткові заходи у зв'язку з ліквідацією аварії на Чорнобильській АЕС». 3 травня 1986 р.

93. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про ситуацію в республіці після аварії на Чорнобильській атомній електростанції. 22 травня 1986 р.

94. Промова на IX з'їзді Спілки письменників України. 5 червня 1986 р.

95. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про результати

розгляду статті «Дбаючи про честь мундира», опублікованої в газеті «Правда» 24 серпня 1986 р. 24 вересня 1986 р.

96. Телеграма Голові Ради Міністрів РРФСР В. І. Воротнікову про проблеми з поставками лісу Україні. 21 лютого 1987 р.

97. Телеграма директору дослідної станції колгоспу «Завіти Леніна» Т. С. Мальцеву. 29 травня 1987 р.

98. Виступ на Пленумі ЦК КПРС. 21 жовтня 1987 р.

99. Виступ на засіданні Президії Верховної Ради СРСР. 18 липня 1988 р.

100. «Збільшувати реальний внесок комсомолу в справу перебудови». Виступ на зустрічі керівників Компартії України і уряду республіки з комсомольським активом, ветеранам партії і комсомолу. 29 жовтня 1988 р.

101. Виступ на Пленумі ЦК Компартії України. 12 грудня 1988 р.

102. Виступ на звітно-виборній конференції Київської міської організації Компартії України. 23 грудня 1988 р.

103. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС «Про 50-ліття воз'єднання Західної України з Українською РСР у складі Союзу Радянських Соціалістичних Республік». 6 січня 1989 р.

104. «Практичними ділами утверджувати ідеї перебудови». Стаття першого секретаря ЦК Компартії України В. В. Щербицького у газеті «Радянська Україна». 22 січня 1989 р.

105. Лист до ЦК КПРС «Про протидію негативним тенденціям у роботі деяких самодіяльних об'єднань в Українській РСР». 17 лютого 1989 р.

106. Інформаційне повідомлення КДБ УРСР першому секретарю ЦК Компартії України В. В. Щербицькому про відгуки на зустріч Генерального секретаря ЦК КПРС з групою письменників. 27 лютого 1989 р.

107. Виступ на зустрічі з виборцями кандидата у народні депутати СРСР В. В. Щербицького. 2 березня 1989 р.

108. Вступне слово на урочистому вечорі, присвяченому 175-річчю з дня народження Т. Г. Шевченка. 9 березня 1989 р.

109. Заключне слово на Пленумі ЦК Компартії України. 16 травня 1989 р.

110. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС про спроби відродити греко-католицьку церкву в західних областях України. 26 червня 1989 р.

III. Доповідна записка Центральному Комітету КПРС «Про роботу партійних організацій республіки у зв'язку з активізацією дій ініціативних груп по створенню Народного руху України за перебудову». 7 липня 1989 р.

112. 3 виступу на засіданні Політбюро ЦК КПРС під час

обговорення платформи КПРС «Про шляхи гармонізації міжнародних відносин в СРСР». 14 липня 1989 р.

II3. Заява першого секретаря ЦК Компартії України В. В. Щербицького про вихід на пенсію. 21 вересня 1989 р.

II4. Інформаційне повідомлення КДБ УРСР першому секретарю ЦК Компартії України В. В. Щербицькому про реагування на проект закону «Про мови в Українській РСР». 23 вересня 1989 р.

II5. Постанова Політбюро ЦК Компартії України про першого секретаря ЦК КПУ В. В. Щербицького. 28 вересня 1989 р.

II6. Заключне слово на пленумі ЦК Компартії України. 28 вересня 1989 р.

II7. Постанова Пленуму ЦК Компартії України «Про т. Щербицького В. В.» 28 вересня 1989 р.

II8. Володимир Васильович Щербицький. Некролог. 18 лютого 1990 р.

II9. Розпорядження Кабінету Міністрів України № 372-р «Про відзначення 85-річчя від дня народження В. В. Щербицького». 11 липня 2002 р.



ЧАСТИНА ТРЕТЯ



№ 1

«БЛАГОРОДНЕ, ВСЕПЕРЕМАГАЮЧЕ ПОЧУТТЯ»

ВІДПОВІДІ В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО НА ПИТАННЯ ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА
«ЛИТЕРАТУРНОЇ ГАЗЕТИ»

5 листопада 1972 р.

— В постановленні ЦК КПСС «О подготовке к 50-летию образования Союза Советских Социалистических Республик» говорится, что «союз социалистических республик является наиболее жизнеспособной и совершенной формой устройства многонационального государства, гармонически сочетающей интересы всего общества с интересами каждой нации». Не могли бы вы рассказать о том, как полувековой опыт Советской Украины, которая была одним из инициаторов объединения советских республик в Союз ССР, подтверждает этот марксистско-ленинский вывод?

— Красноречивый ответ на этот вопрос и в теории, и на практике дала сама жизнь. Еще В. И. Ленин отмечал: «Мы властвуем, не разделяя... а соединяя всех трудящихся неразрывными цепями живых интересов, классового сознания. И наш союз, наше новое государство прочнее, чем насильническая власть, объединяющая ложью и железом в нужные для империалистов искусственные государственные образования»*. Великую жизнеспособность Советского многонационального государства, его неоспоримые преимущества как формы государственного объединения убедительно раскрывают полувековой опыт Советского Союза, все реальные факты нашей действительности.

В самом деле, история знает немало примеров государственных объединений многих народов: империи Александра Македонского и Наполеона, британскую колониальную державу, «лоскутную» Австро-Венгрию и другие. Эти государства, отличаясь друг от друга своей социальной сущностью, имели общую основу — они были искусственным конгломератом различных народов, созданным в результате насилия и угнетения. Вся их история подтвердила известный марксистский тезис о том, что не может быть свободным народ, угнетающий другие народы. Всегда и везде в подобных случаях социальная эксплуатация дополнялась и тесно переплеталась с эксплуатацией национальной. Неудивительно, что многонациональные формирования нередко напоминали собой картонный домик, не выдерживающий не только серьезной бури, но разваливающийся при первом же толчке.

* В. И. Ленин. Полн. собр. соч., т. 35, стр. 287–288.

Весь исторический опыт человечества свидетельствует: капитализм не способен решить национальный вопрос. Достаточно вспомнить пылающий Ольстер и негритянские гетто в США, трагедию миллионов людей в колониях и полуколониях, тяжелое и горькое наследие, доставшееся освободившимся государствам, все новые и новые преступления неокOLONиализма.

Полувекковая история нашего великого Союза ССР убедительно показала, что именно социализму принадлежит историческая заслуга в решении национального вопроса. В образовании СССР нашли воплощение мечты лучших умов человечества, вековые чаяния народов об интернациональном братстве. Полностью подтверждено предвидение основоположников научного коммунизма, что вместе с ликвидацией антагонизма классов падут враждебные отношения наций между собой.

И сегодня, в канун славного юбилея, мы с гордостью и полным основанием можем заявить: наша великая Родина — Союз Советских Социалистических Республик — дала миру классический образец многонационального государства. Образование и успешное развитие СССР стало важной вехой в социальном прогрессе всего человечества, явлением всемирно-исторического, непреходящего значения.

Народы нашей страны после победы социалистической революции приняли единственно правильное решение об объединении своих экономических и военно-политических усилий для защиты власти рабочих и крестьян. Ядром, вокруг которого создавалось и крепло это священное братство, стала Советская Россия. Великий русский народ снискал у всех народов нашего социалистического Отечества искреннее уважение своей революционной энергией, самоотверженностью, глубоким интернационализмом, бескорыстной братской помощью.

Трудящиеся Украинской ССР гордятся тем, что они были одними из инициаторов создания Советского Союза, плечом к плечу со всеми народами нашей многонациональной Родины прошли славный путь от победы Великого Октября до развитого социалистического общества.

Единство и братство всех наций и народностей нашей страны родилось на баррикадах Октября, выковалось в огне гражданской войны, закалилось в борьбе за воплощение в жизнь ленинского плана построения социализма. Пожалуй, нет необходимости приводить ныне ставшие хрестоматийными, воспетые во многих произведениях литературы примеры интернационального единения на ударных стройках первых пятилеток — Днепрогэсе и Магнитке, Сталинградском и Харьковском тракторных заводах, Турксибе

и «Запорожстали». Только благодаря тесному объединению своих усилий народы нашей страны успешно осуществили индустриализацию, коллективизацию сельского хозяйства, подлинную культурную революцию.

Тяжелым и грозным испытанием жизнениости и силы нашего многонационального государства стала Великая Отечественная война. Победа советского народа доказала прочность социалистического строя, убедительно подтвердила, что только в едином союзе народы нашей страны могут отстоять свои революционные завоевания, свободу и независимость.

Гитлеровские полчища нанесли тяжелейший урон нашей республике. «У тех, кто был на Украине в те годы, — отмечал Генеральный секретарь ЦК КПСС Л. И. Брежнев, — до сих пор не изгладилась из памяти вызванная вражеским нашествием страшная картина опустошения. Лежали в руинах ее крупнейшие города, были разрушены заводы и фабрики, затоплены шахты, взорваны электростанции... Гигантской энергией надо было обладать народу, чтобы пройти через столь тяжелые испытания и трудности и возродить республику к новой жизни. Но громадный трудовой энтузиазм трудящихся Советской Украины, широкая братская поддержка всех республик нашей страны, руководящая и направляющая деятельность Коммунистической партии сделали возможной эту великую победу»*. О размерах братской помощи можно судить хотя бы по тому, что в 1945—1950 годах на восстановление народного хозяйства Украины Советское правительство выделило около 70 миллиардов рублей централизованных капиталовложений. Словно сказочная птица феникс, возродилась наша республика из пепла, стала еще богаче и краше.

Великие преобразования, происшедшие в каждой братской республике, — это воистину «сказочные чуда обновления». Они видны везде, во всем: достаточно окинуть взором необъятные просторы нашей Родины, взглянуть на могучие индустриальные гиганты Советской Украины, ее современные города и цветущие села. Мы хорошо понимаем, что достижения украинского народа — это общие достижения, результат героических усилий трудящихся нашей республики и всех братских народов СССР.

Современная научно-техническая революция, все более углубляющееся общественное разделение труда объективно требуют дальнейшего развития межреспубликанских экономических связей, повышения уровня специализации и кооперирования производства, всестороннего сотрудничества и взаимопомощи всех советских республик. Для того чтобы осознать этот факт, не нужно быть «глубоким экономом». В повседневной жизни нас окружает мир вещей,

* Л. И. Брежнев. Ленинским курсом. Речи и статьи, т. 2, стр. 162.

географія якого весьма красноречива: холодильники «Москва» и «Днепр», пианино «Украина» и «Беларусь», автомобили «Волга» и «Запорожец»...

Еще Маркс писал о том, что уже простая кооперация труда создает его новую, общественную по своему характеру производительную силу. Экономическое развитие каждой республики, планируемое с учетом общесоюзного разделения труда, во сто крат повышает эффективность производства, служит на благо всего советского народа, полностью отвечает коренным интересам трудящихся. Теперь любое изделие воплощает труд многих производственных коллективов нашей страны. Скажем, на Украинскую ССР приходится около 94 процентов выпуска отечественных тепловозов. В то же время крупнейший Ворошиловградский тепловозостроительный завод имени Октябрьской революции получает дизели из Коломны, тележки — из Пензы, колесные пары — из Брянска, электродвигатели — из Новосибирска. Практика убедительно показала, что ни одна из советских республик не смогла бы так быстро и всесторонне развиваться, не объединив своих усилий с усилиями всей страны.

Весь полувековой путь Союза ССР убедительно свидетельствует, что марксистско-ленинское учение по национальному вопросу блестяще выдержало испытание исторической практикой, а ленинская национальная политика одержала полную победу в нашей стране. Все это и позволило партии сделать вывод: наш советский опыт строительства многонационального государства имеет не частное, а всеобщее значение. Именно союз социалистических республик и является прообразом грядущего коммунистического содружества народов, о котором мечтал В. И. Ленин.

— Вот уже несколько десятилетий на многих языках народов СССР звучит прекрасная стихотворная строка Павла Тычины — «чувство семьи единой». Замечательный советский украинский поэт достиг образно-афористического воплощения темы ленинской дружбы народов, создал поэтический образ монолитной семьи народов-братьев.

Из года в год укрепляются связи между республиками во всех сферах человеческой деятельности, в том числе и в области литературы и искусства. Не могли бы вы на примере Советской Украины рассказать о том, как в условиях социалистического общества развивается процесс сближения и взаимообогащения национальных культур, каковы его перспективы?

— Действительно, замечательное высказывание нашего выдающегося земляка стало крылатым. В предъюбилейные дни оно звучит на всех языках народов нашей страны. И секрет его популярности состоит в том, что поэт предельно просто и емко выразил сущность

нашого соціалістического общества, благородное, всепобеждающее чувство, ставшее важнейшей чертой советского образа жизни.

Вспомним: возникла эта поэтическая формула в конце 30-х годов, когда над страной победившего социализма нависла зловещая тень фашизма. Естественно, что в те годы особенно громко зазвучала в литературе тема советского патриотизма, дружбы и единства братских народов. Эту светлую традицию наша многонациональная литература бережно сохранила и ныне успешно развивает.

А теперь — по существу вопроса. Все, как говорится, познается в сравнении. В украинском языке есть красивое и певучее слово «доля» — судьба. Нелегкой была доля Украины до Октябрьской зари. Столетиями сопровождали ее две славы — добрая и горькая. Добрая поведала миру о щедрости души народа и богатствах его земли, о красоте необозримых степей и полях золотой пшеницы. А слава горькая — это в прошлом угнетенные, мраком придавленные люди, это, как писал Степан Васильченко, «поэма тоски и грусти, красоты и горя».

Царизм, «свои» и иностранные капиталисты терзали душу и тело народа, нещадно эксплуатировали его, держали в темноте и невежестве. Достаточно сказать, что более 70 процентов жителей Украины не умели писать и читать.

Такой была Украина до революции. И в сравнении с тяжелым прошлым с особой радостью, с особым пониманием воспринимается сегодняшняя новь нашей республики, все то, что достигнуто под знаменем Октября, великого братства народов.

Вот только несколько красноречивых цифр. Сейчас 21 миллион человек, то есть около половины всего населения Украины, имеют высшее и среднее образование. В народном хозяйстве УССР работают 3,5 миллиона дипломированных специалистов. Весомый вклад в развитие советской науки вносят ученые республики. Их исследования в области ядерной физики, электросварки и кибернетики, производства искусственных алмазов и ряд других — это могучие потоки, питающие единое русло развития советской науки.

Сложилась и успешно развивается единая в своем многообразии советская многонациональная культура. Ей присуща высокая коммунистическая идейность, она отражает коренные интересы трудящихся, дух и характер новой исторической общности людей — советского народа.

Полностью подтвердилось предвидение В. И. Ленина о том, что социализм, организовав производство без классового гнета, обеспечивая благосостояние всем членам государства, тем самым дает полный простор и «симпатиям» населения и именно в силу этого

облегчает и ускоряет сближение наций. Эта ленинская мысль нашла яркое воплощение в работе недавнего объединенного пленума творческих союзов и обществ Украинской ССР, посвященного полувековому юбилею СССР. Этот своеобразный отчет деятелей литературы и искусства партии и народу прошел под девизом, который афористически сформулировал поэт-академик М. Бажан: расцвет — в единении, взаимообогащении, в братском сближении.

В выступлениях участников пленума была нарисована впечатляющая картина расцвета социалистической культуры Советской Украины, достигнутого под благодатным солнцем ленинской национальной политики. Украинские писатели и мастера искусств внесли немало яркого, вдохновенного в общенародную художественную сокровищницу. Созданные ими лучшие произведения отмечены социально весомой проблематикой, масштабностью изображения, плодотворными поисками в области художественной формы. В них ярко показаны всенародная борьба за торжество коммунистических идеалов, красота и величие советского человека. Литераторы и деятели искусств нашей республики прочно стоят на позициях интернационализма, глубокой художественной и жизненной правды, утверждения ленинской дружбы народов.

Украинская советская литература развивается, творчески используя классическое наследие А. Пушкина и Т. Шевченко, Л. Толстого и И. Франко, Н. Некрасова и Л. Украинки. Она постоянно обогащается в братском единении с литературами русского и других народов СССР, приумножая славные традиции таких великих мастеров слова, как М. Горький, В. Маяковский, М. Шолохов, П. Тычина, Я. Купала, Г. Табидзе, М. Рыльский, С. Вургун, М. Ауэзов, и многих других выдающихся представителей братских литератур.

Успешно развиваясь в едином русле коммунистической партийности и народности, украинская советская культура сохраняет и приумножает свои лучшие национальные традиции и особенности. В то же время, творчески используя культурные достижения других народов, она все более обогащается интернациональным содержанием. Тесные творческие контакты с культурами всех советских народов делают ее более полнокровной и многогранной.

С каждым годом разнообразнее становятся формы процесса культурного единения и взаимообогащения народов. В частности, все более важное значение приобретает в этом плане переводческая деятельность. За годы Советской власти на Украине издано около 12 тысяч названий книг классической и современной литературы народов СССР. Только в последние четыре года в издательствах республики издано около тысячи книг в переводах с 25 языков народов Советского Союза тиражом почти 35 миллионов экземпляров.

Переводы не только способствуют взаимному ознакомлению литератур, но и взаимному их обогащению, становятся подлинной школой мастерства, лабораторией художественного поиска.

Среди активных форм культурного сотрудничества особое место занимают проведение традиционных дней, недель и декад национальных культур и литератур, обмен театральными коллективами и художественными выставками, межреспубликанские и всесоюзные фестивали, празднование юбилеев выдающихся деятелей культуры. Только за 1971–1972 годы на Украине побывали 42 делегации, представляющие более 60 национальных литератур.

Многие из писателей, гостивших на Украине, практически внесли свой вклад в дальнейшее укрепление прекрасного и могучего своим влиянием «чувства семьи единой». Мастера слова Российской Федерации, Казахстана, Киргизии, Узбекистана, Грузии и других республик разработали в своих романах и поэмах тему битвы за Украину, участия в ней своих героических земляков в годы Отечественной войны, а украинские писатели создали волнующие произведения о людях этих республик, делившихся хлебом и кровом в тяжелое для нас военное время, посылавших своих сыновей и дочерей на помощь пылающему Днепру, в бой за свободу братской земли. Во всем этом, уже ставшем привычным для нас, видны внутренняя органичность, неразрывное родство национального и большого общего, живое воплощение единства братских народов, возвращенного ленинской партией.

Процесс укрепления связей братских культур непрерывен и многогранен. XXIV съезд КПСС подчеркнул, что партия и в дальнейшем будет осуществлять курс на всестороннее развитие культур каждой нации и народности СССР, способствуя их взаимообогащению. И конечно, в решении этих перспективных задач весьма важную роль сыграет успешное выполнение планов девятой пятилетки. Так, в частности, большое значение для расцвета и сближения национальных культур будет иметь осуществление полного перехода к общему среднему образованию, а также развитие творческого содружества ученых, широкое развертывание во всех республиках подготовки кадров в соответствии с новыми направлениями науки и техники.

Украинской советской культуре всегда было присуще «чувство семьи единой», а ее деятели, верные ленинским заветам, давали и дают решительный отпор всевозможным проискам империалистической пропаганды и националистических писак, их попыткам навязать советским людям выдуманные «национальные проблемы», доказать наличие в нашей стране каких-то отношений национального неравенства.

Трудно сказать, чего здесь больше — дремучего невежества или злонамеренной лжи и демагогии. Скорее, второго: ведь не случайно идеологи империализма откровенно заявляют, как это делает, например, американский социолог Коон, что национализм является «лучшим средством подрыва коммунистической убежденности». Буржуазные пропагандисты хотели бы использовать националистическую идеологию в качестве «тройного коня». Но эти господа забывают, что советский народ уже давно идейно разгромил подобные попытки и прекрасно понимает их антикоммунистическую суть.

Братская дружба и сотрудничество народов СССР непоколебимы. Как весны несут вечное обновление, так и социалистическое братство народов, соединяющее в творческом созидании их ум, опыт, энергию, животворно своими великими истоками.

— Последние десятилетия нашей жизни ознаменованы революционными научно-техническими достижениями. Социально-экономические и психологические последствия этих явлений накладывают свой отпечаток буквально на все стороны жизнедеятельности нашего общества. В связи с этим у деятелей литературы и искусства возникает необходимость осмысления и художественного освоения того нового, что вносит научно-техническая революция в производство, культуру, быт, формирование человеческой личности. Как эта задача, по вашему мнению, решается украинскими писателями?

— Очевидно, XX век войдет в историю человечества как время небывало интенсивного общественного развития. Мировой революционный процесс, начало которому положил Великий Октябрь, ныне дополняется глубочайшими качественными сдвигами в развитии науки и техники. Можно сказать, что социальная и научно-техническая революция — это те могучие локомотивы истории, которые, действуя в «одной упряжке», необычайно ускоряют общественный прогресс.

Естественно, современная научно-техническая революция, ее социально-экономические последствия находят свое отображение в литературе. Характерными и сегодня в этом отношении являются поиск образа нового человека, идущего в ногу со временем, попытки раскрыть его психологию, неодолимое стремление к познанию и творческому изменению мира.

О нашем современнике, в частности о человеке индустриального труда, написано уже немало хороших произведений, в том числе и украинскими писателями. Этой теме был посвящен специальный пленум Союза писателей Украины, состоявшийся в Харькове.

При этом мы являемся свидетелями очень интересного процесса в эстетическом развитии нашего общества. В литературе, как и

в жизни, в новом качестве предстает перед нами проблема труда как сферы прекрасного. В системе отношений «человек — машина» происходят важные изменения. Ведь повышается не только производительность труда в связи с автоматизацией, но и культура труда, меняется его характер, обогащается духовный мир человека, управляющего машинами.

Всмотримся в процессы, происходящие в этой связи в среде рабочего класса — ведущей силы нашего общества. Современный рабочий стал человеком технически образованным, всесторонне эрудированным. Он возвышается как деятель не только непосредственным производительным трудом, но и значимостью своей гражданской, общественной роли. Советский рабочий глубоко осмысленно подходит к своей повседневной работе за станком, у доменной печи, у подземного комбайна, понимая, что плоды его рук и разума, говоря словами Ленина, являются бесценным достоянием «близких и далеких», что именно из них ежеминутно складывается общественное богатство, вырастает прекрасное, исторически новое отношение к труду.

Правдивое изображение передового представителя современного рабочего класса помогает, кроме всего прочего, и разоблачению разного рода измышлений о том, будто бы в век научно-технической революции пролетариат теряет свою авангардную роль, на смену ему, дескать, приходят «технократы». Следовательно, подобные произведения должны нести большой идеологический заряд, они призваны развенчивать современные буржуазные концепции «постиндустриального», «технотронного» общества и им подобные.

Вместе с тем нельзя не признать, что у нас на книжных полках не часто появляются полноценные произведения о тех, кто создает материальные и духовные ценности в обществе. И конечно же в первую очередь о рабочем классе. Чем можно это объяснить? Очевидно, и тем, что отдельные наши писатели, кажется, недостаточно глубоко знают жизнь трудовых коллективов, духовный мир современного рабочего. Возможно, встречается и определенная художественная робость перед сложностью материала.

Изображая трудовую, созидательную деятельность советских людей, литература призвана показывать и социально-психологическую природу происходящих в жизни изменений, глубоко проникать в эмоциональный мир современного человека. Вот интересные размышления на эту тему прославленного донецкого шахтера, Героя Социалистического Труда, депутата Верховного Совета СССР И. И. Стрельченко.

«... Внимательно читал я материалы последнего писательского съезда в Киеве, — делится своими мыслями

И.И.Стрельченко. — Литераторы теперь активно взялись освещать морально-этические, философские проблемы. Это хорошо. А присмотритесь к нашей экономике. Ученые и инженеры серьезно занимаются проблемами совершенствования системы управления производством. Литераторы же должны помочь воздействовать на чувства, отношения, поступки людей. Вот пишут, что ученые уже создали кибернетическую модель молодого человека, чтобы глубже познать современника. И наверняка, этот «психотрон», различные социологические исследования правильно показывают: большинство наших молодых людей стали культурнее, образованнее, но одновременно некоторая часть из них — и «холоднее» в отношениях друг с другом и близкими. Ученые, да и не только они, категорически утверждают: это плохо. Согласен. А выход? Надо развивать эмоциональную сторону психики человека. Именно искусство поможет человеку освободиться от равнодушия, даст силу сопереживанию...»

Так размышляет рабочий человек, государственный деятель И. И. Стрельченко. Кстати, почему бы кому-то из писателей в центр своего произведения не поставить современного героя, подобного Ивану Стрельченко? Если художник хочет быть выразителем нашего времени и запросов читателя, он не может не отразить глубинных процессов, которые происходят в нашем обществе, в частности в жизни и сознании тех, кто управляет самыми современными техническими творениями человеческого разума.

Но значит ли это, что писатель, чтобы отразить мир человека труда, должен сосредоточиваться прежде всего на технической стороне современного производства? Литература наша уже пережила период, когда кое-кто считал, что нужно изображать не человека, а его дело, проникать не в мир человеческих мыслей и переживаний, а изображать процесс производства. Конечно же, это не так. Главным героем литературы был и всегда будет человек, его увлекательный интеллектуальный и эмоциональный мир.

В связи с научно-техническим прогрессом во всей своей сложности возникает проблема взаимосвязи и взаимовлияния научного и художественного познания. Речь идет не только об одной из центральных тем литературы и искусства — теме человека труда в условиях бурного научно-технического прогресса, а о новых чертах художественного мышления, новых средствах выражения, об открытии новых художественных форм.

Рождается не только новый герой, но и формируется новый тип писателя. Труд писателя, при всей его специфичности, в наше время определенным образом сближается с трудом ученого, аналитика, исследователя жизни. Чтобы написать настоящее художественное

произведение о нашем современнике, автор должен много знать, глубоко изучать материал, а также уметь найти, как говорил В. Г. Белинский, «форму времени» для «идей времени». Актуальное значение приобретает в этой связи горьковская мысль о том, что в литературе важен не сам факт, а психология факта. Очевидно, как никогда ранее, сейчас важна личность самого писателя, его мировоззрение и культура, поскольку он должен стоять на уровне современных задач и требований.

Накануне 50-летия образования СССР — а юбилей это всегда повод и для подведения итогов, и для раздумий о будущем — хотелось бы обратить внимание наших художников слова на эти вопросы, которые ставит перед нами наша чудесная и беспокойная современность. Большая честь выпала на долю советской литературы — раскрыть все духовное богатство тех, кто своим трудом приближает светлый день коммунистического завтра, оказывает решающее влияние на социальный, научно-технический и художественный прогресс.

Друкується за: Щербицький В. В. Избранные речи и статьи. — М.: Политиздат, 1978. — С. 43—54.

№ 2

ПЕРЕБУДОВА ОХОПЛЮЄ ВСІ СФЕРИ ЖИТТЯ
ВІДПОВІДІ В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО КОРЕСПОНДЕНТУ АГЕНТСТВА
«АССОШІЕЙТЕД ПРЕСС» ЕНН ІМСІ
21 травня 1989 р.

Прежде чем перейти к ответам на поставленные вопросы, хотелось бы отметить следующее. Тот факт, что влиятельное американское информационное агентство обратилось с просьбой об интервью, по нашему мнению, объективно отражает большой рост интереса общественности США к ходу революционной перестройки в СССР, в том числе на Украине. Мы готовы к развитию сотрудничества во имя дальнейшего укрепления взаимопонимания наших народов.

И второе. Понятно, что глубинные перемены в нашем обществе, связанные с интенсивными перестроечными процессами, проходят неоднозначно, порой противоречиво. Движущие силы этих противоречий рассмотреть иногда непросто, тем более только на основе личных впечатлений. Думаю, данным обстоятельством и обусловлено то, что часть вопросов, как мне показалось, страдает некоторой односторонностью и даже предвзятостью.

— В чем заключается перестройка на Украине? Приведите, пожалуйста, примеры.

— На этот вопрос ответить и легко, и довольно сложно. Легко — потому что, как говорится, и невооруженным глазом видны признаки обновления. Сложно — потому что предстоит выбрать наиболее показательные примеры: в республике, как и во всей стране включаются в дело все новые механизмы перестройки, она охватывает все новые сферы нашей жизни. С другой стороны мы, конечно, видим, что не все и не всегда еще идет так и такими темпами, как ожидалось. И надо подчеркнуть, что эффективность каждого решения нами оценивается с самых строгих позиций. Ведь перестройке противопоставлены как медлительность, топтание на месте, так и непродуманные скачки, пережесты.

Прежде всего очень важно отметить тот факт, что за три последних года экономику республики во многом удалось повернуть в сторону непосредственного удовлетворения насущных потребностей и нужд людей. Впервые в промышленности темпы роста производства потребительских товаров превысили прирост выпуска средств производства. Сверх плана выпущено товаров народного потребления на 2,2 миллиарда рублей. План строительства жилья в республике превышен на 200 тысяч квартир. Больше, чем планировалось, построено также школ, детских дошкольных, медицинских учреждений. Закупки зерна возросли на 27 процентов, мяса — на 25, молока — на 21 процент.

Отрадно, что эти сдвиги характерны и для агропромышленного комплекса. Удельный вес капитальных вложений в социальную сферу на селе увеличился до 25 процентов. На эти цели направлено более 6 млрд. рублей, или почти столько, сколько за всю предыдущую пятилетку.

Трудовые коллективы активно осваивают новые методы хозяйствования, растет социалистическая предприимчивость. С нынешнего года все отрасли материального производства перешли на самоокупаемость и самофинансирование. На хозрасчете работает почти половина производственных бригад в промышленности. По методу коллективного подряда выполняется 78 процентов объема работ в строительстве. В соответствии с решениями мартовского Пленума ЦК КПСС в этом году две трети колхозов и совхозов будут применять различные формы аренды, а 35 процентов хозяйств на эти отношения полностью переводят основные отрасли — растениеводство и животноводство. За прошлый год более чем в 7 раз увеличилось количество кооперативов, в которых сейчас занято около 250 тысяч человек (считаем, что это еще мало).

Думаю, ви погодитесь — все це зримі приклади перестройки. Или возьміте складну і делікатну сферу міжнародних відносин. Вже 52-мільйонна Україна сьогодні — це 36 мільйонів українців, 10 мільйонів росіян, 634 тисячі євреїв, 406 тисяч білорусів, а всього в республіці проживають представники около 100 націй і народностей. Наша мета — як можна повніше задовольнити національно-культурні запити населення, в тому числі компактно проживаючих національних меншин.

ЦК Компартії України розробив і послідовно здійснює програму рішення найбільш актуальних проблем цієї сфери. В Верховному Советі УРСР активно працює комісія по питаннях патріотичного і міжнародного виховання і міжнародних відносин. Відповідне підрозділення створено і в складі Центрального Комітету партії. Приймаються заходи по подальшому розширенню сфери функціонування української мови, забезпеченню їй статусу державного, а також гармонічного розвитку національно-російської двомовності.

Не можу не зупинитися і на проблемах екології, які, к сожалению, не обійшли стороною нашу розвинуту промислово-аграрну республіку. В останні роки особливо багато робиться для швидшого формування екологічного свідомості як керівників, так і рядових працівників, посилення юридичної відповідальності за порушення правил природопольовання, а також, звичайно, для матеріально-технічного підкріплення запланованих заходів. З початку п'ятиліття на здійснення обширного комплексу природоохоронних заходів використано около 5 мільярдів рублів.

Ми, звичайно, враховуємо, що для успішного рішення завдань перестройки потрібні нові методи роботи. А це означає, що потрібна і оновлення нашої кадрової бази як в нижніх, так і в найвищих ешелонах. Скажемо, за останні три роки нові працівники прийшли на посади чотирьох секретарів ЦК, Голови Ради Міністрів республіки і п'яти його заступників, змінилися кожен другий з міністрів і керівників відомств, кожен третій — з керівників обласних комітетів. Оновилася також більше ніж на половину склад секретарів обкомів і Київського горкома партії.

— Як проявляється розвиток відкритості на Україні?

— Об цьому можна судити хоча б по такому факту. Після всебічного вивчення громадської думки і наступного за цим глибокого еколого-економічного дослідження було припинено будівництво каналу Дунай—Дніпр, який міг би завдати величезної шкоди природі краю республіки. Хід дискусії по цьому питанню і її результати широко висвітлювалися нашими засобами масової інформації.

Таким образом, мы понимаем гласность, прежде всего, как возможность посоветоваться с различными группами населения перед принятием того или иного важного решения. Она также расценивается нами — и это чрезвычайно важно — как действенное средство контроля за работой руководителей всех уровней, осуществлением кадровой политики. В этой связи, думаю, уместно будет вспомнить ту атмосферу открытости и откровенности, которая сопутствовала формированию руководящих органов партийных организаций в ходе отчетно-выборных собраний и конференций, прошедших в конце минувшего года.

Наконец, значительно улучшилось информирование населения о деятельности республиканских партийных, государственных и хозяйственных органов, общественных организаций. В частности, средства массовой информации регулярно сообщают о деятельности ЦК Компартии Украины, а также недавно созданных в его составе комиссий по важнейшим направлениям партийной работы. Подразделение по связям с общественностью действует с недавних пор и в Совете Министров республики.

— Украинские газеты публикуют мало материалов по острым проблемам истории и современности, как это делает союзная пресса. Поступило много жалоб по поводу избирательных округов с одним кандидатом в депутаты. Почему Украина отличается в этих вопросах от других регионов?

— Прежде всего хотел бы подчеркнуть, что противопоставлять один регион другому, говорить, например, о перестройке, так сказать, «по-украински» — занятие и неконструктивное, и неблагоприятное. Характер перестроечных процессов во всех регионах страны общий, ибо он обусловлен единой теорией и политикой обновления.

Мне трудно также согласиться с вашими суждениями о республиканской печати. Очевидно, тут сказывается то, что большинство наших периодических изданий украиноязычны и вы с ними как следует не ознакомились. Между тем в них остро и заинтересованно, с привлечением различных групп читателей обсуждаются самые животрепещущие проблемы нашей жизни.

Наша ведущая газета «Радянська Україна» проводит принципиальный и объективный анализ экологической ситуации в связи с разработкой и осуществлением крупных хозяйственных проектов. Здесь также регулярно публикуются отнюдь не приукрашенные политические портреты деятелей времен культа личности и застойного периода. Газета «Сільські вісті» ведет своеобразную летопись истории украинского села, открывает правду о ее «белых

пятнах». «Молодь України» сміло і конструктивно ставить питання ідейно-нравственного вибору молодих людей, їх позиції в умовах перестройки і плюралізму мнень. Еженедельник «Літературна Україна» тримає в полі зору складні і суперечливі повороти літературного процесу в республіці в 20–30 роках.

Ні, звичайно, картина економічного і морального оновлення в республіці була б далеко не повною, якщо б наша друку не віддавала належного уваги пропаганді першого досвіду перестройки, не розповідала про тих, хто показує сьогодні високі зразки роботи по-новому. На це і орієнтуються редакційні колективи.

Що стосується минулих виборів, то, думаю, було б корисним привести наступні дані. Усього в республіці на 175 депутатських мандатів було висунуто 650 кандидатур. З них окружні збори зареєстрували 312 осіб. І вирішальним фактором в дозвіленні багатьох нестандартних, непередбачуваних колізій були тільки власні спонуки виборців. Це в повній мірі стосується і до тих виборчих округів, де депутати балотувалися тільки по одному кандидату (к слову, по кількості цих округів Україна отнюдь не виділяється серед інших республік).

Звичайно, ми за суцільність кандидатур, їх програм. Ні, по-перше, висунення в окрузі тільки одного кандидата взагалі не суперечить Закону про вибори. По-друге, не треба розуміти справу так, ніби єдиними претендентами на депутатські мандати тут були виключно керівники підприємств. По-третє, не можна скидати з рахунок те, що майже в половині таких округів по одній кандидатурі залишилося після дуже гострої передвиборчої боротьби між претендентами. Скажемо, по Білоцерківському територіальному округу Київської області спочатку було висунуто 6 кандидатур, але на окружному зборі виборців віддали перевагу, з великим переваженням, першому секретарю Київського обкому партії. І результати голосування в день виборів підтвердили правильність цього рішення. Те ж саме можна сказати і про першого секретаря Запорізького обкому партії, ряді інших кандидатур.

В цілому ж ми можемо повідомити, що нами підведені висновки виборчої кампанії, зроблені необхідні висновки, які будуть обов'язково враховані при проведенні виборів в Верховний Совет республіки і місцеві Ради.

— Чому ви були поставлені в умови, коли змушені були боротися за обрання депутатом, тоді як більшість членів Політбюро ЦК КПСР — ні?

— Выступая на январском (1989 г.) Пленуме ЦК КПСС М. С. Горбачев сказал следующее: «Политбюро считает целесообразным, чтобы члены и кандидаты в члены Политбюро, работающие на местах, а также секретари ЦК компартий союзных республик, крайкомов и обкомов партии, которых выдвинули в территориальных или национально-территориальных округах, дали согласие баллотироваться в одном из этих округов».

И лично мне такое предложение кажется вполне естественным. С Украиной связаны вся моя жизнь, трудовая и общественная деятельность. И кому же, если не населению республики, решать, достоин ли я мандата народного депутата? Свою избирательную кампанию вел, надо сказать, как никогда активно и напряженно: побывал во многих трудовых коллективах, неоднократно выступал перед избирателями, принимал их наказы, учитывал пожелания и замечания. Словом, шла предвыборная борьба за голоса, избирателей в том ее новом качестве, какое диктуется политической реформой.

— Союзная печать публикует статьи относительно мер безопасности после чернобыльской аварии. В Народичах рождаются безголовые телята. Белоруссия наблюдает за здоровьем 300 тысяч человек. Почему украинскому народу предоставили так мало информации о последствиях Чернобыля для населения республики?

— Здесь, как говорится, грешное смешано с праведным — давайте по порядку.

По моему мнению, если средства массовой информации Украины и заслуживают упрека, то не за отсутствие публикаций, а скорее за их скоропалительность и связанную с этим некоторую поверхностность. Сейчас публикации обрели должную взвешенность.

Судите сами. В республиканской печати помещено обстоятельное интервью, которое дал секретарь ЦК Компартии Украины Борис Качура информационному агентству Украины. Такой же откровенностью отличается и опубликованное недавно официальное сообщение Совета Министров республики по этому вопросу. Могу также назвать глубокую статью в журнале «Київ», написанную известными украинскими учеными. Ряд публицистических произведений о чернобыльской трагедии создан украинскими писателями и кинематографистами, в том числе такие небесспорные документальные ленты, как «Микрофон» и «Порог». Но, судя по вопросу, Вы с ним не знакомы.

Однако, согласитесь, главное — это реальная забота о здоровье людей. Вам, наверное, известно, какие колоссальные силы и средства привлечены для решения этой задачи. В столице Украины создан Всесоюзный научный центр радиационной медицины Академии

медицинських наук СРСР. Його персонал уже внес заметний вклад як в розробку теоретических основ лічення постраждалих, так і практичних його методів. В цьому убедились учасники міжнародної конференції, що відбулася в Києві в травні минулого року. Надо віддати належне і медичним працівникам. О масштабах і складності їх роботи можна судити хоча б по тому, що вона включає регулярне обстеження понад 450 тисяч жителів Київської, Житомирської і Чернігівської областей.

ЦК партії, уряд республіки самим уважливим образом і з великою відповідальністю підходять до оцінок найближчого майбутнього і перспектив розвитку атомної енергетики на Україні. Прийнято рішення не будувати вдругу череду Чорнобильської АЕС в складі шести енергоблоків, а також п'ятий і шостий блоки на діючій станції, Харківську і Одеську атомні теплові електростанції. Що стосується Кримської і Чигиринської АЕС, то ми вважаємо продовження їх будівництва нецелесообразним.

По питанню про Народичах. Цій темі присвячувалась недавно відбулася бесіда журналістів і групи вчених Всесоюзного наукового центру радіаційної медицини АМН СРСР. Її запис опублікована 1 травня в газеті «Правда України». Об цьому же йшла мова на прес-конференції в Мінздраві УРСР, звіт про яку також опублікований. Вважаючи ці матеріали достатньо авторитетними і об'єктивними, рекомендую бачити з ними ознайомитися. А взагалі — запрошуємо особисто побувати в цьому районі. Вже краще один раз побачити, ніж сто раз чути: на місці можна воочию переконатися, в чому складаються реальні проблеми і складності, а де — вигадки.

— Активістів на Україні всі ще позбавляють роботи, студентів — стипендій за їх політичну діяльність. Чому?

— О яких-либо фактах позбавлення роботи по політичних мотивах мені не відомо. Що стосується стипендій, то і тут дійсне становище справ не відповідає з твердженням, що міститься в питанні. Якщо існують в даний час слухи про неформальне об'єднання «Громада», що виникло в Київському університеті, то, в першу чергу, членство в ньому не фіксується, і тому важко говорити про яких-либо конкретних осіб. Во-друге, на кожному факультеті університету створені стипендіальні комісії. Около половини їх складу — студенти. В разі незгоди з рішенням адміністрації про призначення або позбавлення стипендії вони захищають свої позиції і, смію заверити, дуже сміливо і наполегливо. Так ось: ніяких скарг або заявлень по цим питанням не надходило.

— В Естонії керівники Компартії є членами Народного фронту, лідери Народного фронту входять в Компартію, в

правительство. На Украине заместитель председателя Хельсинкской наблюдательной группы был исключен из КПСС. Почему?

— По-видимому, речь идет о Нагирняке, сотруднике одного из проектных институтов. Действительно, в феврале этого года здесь состоялось открытое партийное собрание, участники которого решили за аполитичность, позицию, не соответствующую Программе и Уставу КПСС, направленную в ущерб интересам общества и интернациональной сплоченности народов СССР, исключить Нагирняка из членов КПСС. Голоса присутствовавших 96 членов партии разделились так: 94 проголосовали за исключение, двое воздержались. Хочу подчеркнуть, что инициатива рассмотрения данного вопроса целиком и полностью исходила от коммунистов института.

Что касается т. н. народного движения Украины за перестройку, то трудящиеся республики в своей массе идею его создания не поддерживают. Это показало, в частности, широкое обсуждение в печати проекта его программы. Наши люди расценивают как совершенно неприемлемые любые попытки отдельных лиц использовать демократизацию в своих узко амбициозных, а нередко и националистических целях. Они все более отчетливо понимают, что это ведет на путь вседозволенности и национальной розни, вразрез интересам перестройки.

— Господин Горбачев во время своего пребывания на Украине сказал, что в республике надо больше уделять внимания национальной политике демократизации. Он также сказал, что партия должна работать вместе со сторонниками реформ в Союзе писателей УССР. Какова была ваша реакция на эту критику? Почему милиция сначала разрешила демонстрации на Крещатике во время пребывания Горбачева в городе, а после его отъезда изменила политику и запретила их?

— Считаю необходимым сделать следующее уточнение: ни в своем выступлении в Киеве, ни во время встреч с интеллигенцией во Львове и группой писателей в ЦК Компартии Украины так вопрос Генеральный секретарь ЦК КПСС не ставил. Хотя другие критические замечания и советы высказывал, и мы их учитываем в своей работе.

Демократизацию в республике мы проводили, проводим и будем проводить последовательно и настойчиво в соответствии с установками XXVII съезда КПСС, XIX партконференции и Пленумов ЦК КПСС. При этом исходим из того, что смысл демократии, ее, так сказать, живая душа — это точный и полный учет интересов, устремлений каждой общественной группы, вовлечение в перестроечные процессы все новых слоев общества.

Это в полной мере касается и творческой интеллигенции, от которой партия и народ ждут прежде всего талантливых произведений,

компетентности, политического реализма и мудрости. Мы очень заинтересованы в том, чтобы ее участие в нашей общей работе всячески расширялось. Для этого создаются необходимые условия. Скажем, недавно при самом деятельном участии украинских литераторов и не менее активной поддержке правительства создано Общество украинского языка имени Тараса Шевченко, имеющее обширную программу в области гуманитарной деятельности.

Мы — за такое сотрудничество, в том числе с так называемыми неформальными организациями, за консолидацию общественных сил и плюрализм мнений. Но при одном условии: сотрудничество и консолидация должны осуществляться на политической платформе перестройки. Ведь было бы непростительной близорукостью не видеть того, что подчас борьба идет отнюдь не вокруг литературных идей. Повторяю, наши люди достаточно зрелы в политическом отношении и в состоянии разобраться, кто есть кто и какие цели преследует. Характерно, что на состоявшихся выборах политическая демагогия, нереальные задачи и обещания, экстремистские позиции поддержки широких масс не получили.

По поводу демонстраций на Крещатике могу сообщить, что для их проведения требуется разрешение, полученное в установленном порядке. Согласитесь, что это обычное правило, действующее во всех цивилизованных странах.

— 23 декабря прошлого года вы сказали, что население обсуждает вопрос об украинском языке, «белые пятна» в истории, вопросы защиты окружающей среды, культурные движения, но гласность не должна использоваться для пропаганды национального эгоизма и антисоветских идей. Что в этих четырех сферах вы усматриваете антисоветского или национально-эгоистического?

— Коль об этом зашла речь, позвольте процитировать слова из моего выступления на Киевской городской партконференции, на которое Вы ссылаетесь. Обосновывая необходимость дифференцированного подхода к различным общественным формированиям, я, в частности, сказал: «Одно дело, скажем, те “неформальные” объединения, которые в основе своей правильно ставят вопросы, хотя зачастую и не учитывают, что для их решения нужны и время, и новые технологии, и большие средства. Другое дело — это те немногочисленные группки, которые пытаются использовать гласность и общественную трибуну для пропаганды чуждых нам идей национального эгоизма и даже антисоветизма».

Перестройка дает возможность каждому выразить себя как можно полнее. И мы приветствуем любую общественно значимую инициативу. Но при этом не исключены и рецидивы неприемлемых для нас идей, в

тем числе и противопоставление национального и интернационального. Нет ничего проще, чем взбудоражить общественную атмосферу, когда речь идет о таких тонких, деликатных чувствах, как национальные. Тем более, что они, так сказать, присутствуют в любом срезе нашей жизни, в каждом коллективе считаем, что нужно помогать людям разбираться в разногласии мнений, разъяснять, к каким непоправимым последствиям это может привести, насколько противоречит духу нашего общества, основанного на дружбе и тесном сотрудничестве народов страны. Это наше огромное завоевание и мы его будем всячески оберегать. Вполне естественно, что партия, выступившая инициатором перестройки, призвана взять на себя и эту обязанность. Нельзя допустить, чтобы к перестройке примазались лица, которые договариваются до прямо-таки абсурдных вещей.

— Будут ли обнародованы результаты расследования комиссии в Быковне? Если нет, то почему?

— Недавно на заседании правительственной комиссии были заслушаны отчеты ее членов о результатах изучения, проведенного непосредственно в поселке Быковня. Кроме того, члены комиссии ознакомились со сведениями, представленными представителями неформальных общественных организаций, в частности, инициативной группы по созданию на Украине общества «Мемориал» (сейчас, как известно, это общество создано). Получены также экспертные данные. Тщательное исследование свидетельствует, что в лесу под Быковней захоронены останки жертв репрессий конца 30-х годов. Окончательные выводы будут опубликованы.

Хочу добавить, что создана авторитетная комиссия Политбюро ЦК Компартии Украины по дополнительному изучению материалов, связанных с репрессиями, имевшими место на территории республики в 30—40-е годы и начале 50-х годов. Работа комиссии ведется гласно и освещается органами массовой информации.

— Правда ли, что вы поддержали Горбачева, когда он был избран Генеральным секретарем?

— Да, я поддержал избрание Михаила Сергеевича Генеральным секретарем ЦК КПСС.

— Во всем ли вы соглашаетесь с программой Горбачева? Если нет, то в чем разногласия?

— Поскольку вы говорите о «программе Горбачева», то не лишне напомнить о том уважении, с которым относятся к советскому лидеру во всем мире. Нам, советским людям, приятно сознавать рост авторитета нашего государства благодаря новому политическому мышлению и перестройке, которую энергично ведут партия и ее Генеральный секретарь.

Вместе с тем о нашей политике перестройки было бы правильно говорить как о плоде коллективного разума партии. В ее разработке активное участие принимают члены Политбюро, Центрального Комитета КПСС. И при всех творческих дискуссиях (а они неизбежны и закономерны при выработке новых подходов) никаких принципиальных разногласий у нас не было и нет. Причем на смену показному единодушно ныне пришла живая и товарищеская атмосфера, что является яркой и красноречивой приметой времени.

В заключение хотел бы добавить еще несколько слов. Трудящиеся Украины с удовлетворением воспринимают потепление международного климата. Многие здесь зависят от наших народов — советского и американского. Будем же общими усилиями всячески приумножать достигнутое, оберегать многообещающие ростки рядки от леденящего дыхания холодной войны и угрозы атомной зимы. И чтобы жить мирно, надо лучше знать друг друга: ведь это так естественно.

ЦДАГО України. — Ф. І. — Оп. 32. — Спр. 2642. — Арк. 66—80.
Опубліковано з незначними змінами: Радянська Україна. — 1989. — 21 травня. — С. І—2.

№ 3

ПЕРЕБУДОВА — ЦЕ КОНКРЕТНІ ДІЛА НА БЛАГО ЛЮДИНИ
ІНТЕРВ'Ю ЧЛЕНА ПОЛІТБЮРО ЦК КПРС, ПЕРШОГО СЕКРЕТАРЯ ЦК КОМПАРТІЇ УКРАЇНИ В. В. ЩЕРВИЦЬКОГО РЕСПУБЛІКАНСЬКОМУ ТЕЛЕБАЧЕННЮ
17 червня 1989 р.

Запитання. Володимире Васильовичу, які, на ваш погляд, головні підсумки першого З'їзду народних депутатів СРСР?

Відповідь. Вражень багато. З'їзд дійсно історична подія міжнародного значення. Найважливіший політичний підсумок З'їзду народних депутатів полягає у тому, що він, виражаючи волю народу, висловився за дальше неухильне здійснення виробленого партією курсу на перебудову, демократизацію і гласність. Це по-перше.

Представлена товаришем М. С. Горбачовим доповідь дала всебічну оцінку ситуації у країні, відкрила широкий простір для дискусії на тему, як невідкладно розв'язати першочергові завдання перебудови. Найближчим часом, після допрацювання з урахуванням пропозицій та зауважень депутатів, постанову З'їзду, у якій визначені основні напрямки внутрішньої і зовнішньої

політики СРСР, шляхи розв'язання гострих соціальних питань, буде опубліковано.

Слід відзначити, що З'їзд проходив в обстановці виключної активності, він відкрив нам багато нових людей — людей ініціативних, які знають життя, володіють державним підходом, по-справжньому вболівають за справу. Звичайно, декому бракувало компетентності, політичної культури, вміння вести полеміку, інколи заважала зайва емоційність. Та головне, що об'єднувало депутатів, — це сильне прагнення прискорити перебудову.

По-друге, з формуванням З'їздом нових вищих органів влади по суті завершився перший етап політичної реформи. Внесено докорінні зміни у співвідношення законодавчої та виконавчої влади: Верховної Ради, її палат, комісій та комітетів — з одного боку і Ради Міністрів, міністерств та відомств — з іншого. Це дає можливість Верховній Раді тримати у руках реальні важелі державного керівництва, а уряду — повною мірою брати на себе відповідальність за розв'язання конкретних завдань у розвитку народного господарства, вирішення питань великого соціального значення.

Далі. Центральне місце у дискусіях на З'їзді зайняло питання про роль партії, її взаємодію з державою та громадськими організаціями. Вказувалося, що поклавши на себе невластиві обов'язки безпосереднього управління господарством, багато партійних комітетів втрачали можливість критично оцінювати досягнуте і виконувати роль авангардної сили. Як відомо, в окремих виступах на З'їзді, на жаль, мали місце прямі нападки на партію. І надзвичайно важливо, що проти них виступали самі депутати — робітники та селяни, члени партії та безпартійні.

На З'їзді було підкреслено: Комуністична партія сьогодні є єдиним гарантом революційної перебудови, захищаючи її як від консервативних, так і від лівацьких елементів. Саме консолідує роль КПРС як партії правлячої, як політичного авангарду суспільства, забезпечує гармонізацію інтересів класів, соціальних прошарків і груп, залучає до спільних дій по оновленню суспільства різні громадські сили.

Разом з тим, не можна не бачити, що нерідко демократичні процеси, які відбуваються в суспільстві, випереджають такі ж процеси у партії. Тому самим життям гостро поставлено питання про докорінну перебудову стилю, методів і форм роботи партійних комітетів та організацій, розмежування на ділі функцій партійних, радянських та господарських органів. Зараз це робиться, але робиться не скрізь однаково, хоча в цілому ми йдемо у правильному напрямі.

Важливим є й те, що на З'їзді було сформульовано завдання по здійсненню другого етапу політичної реформи, у ході якого буде створено нову структуру органів влади і управління у республіках, областях, містах та районах. У ході підготовки до виборів у Верховну Раду нашої республіки та місцеві Ради здійснюються заходи по законодавчому забезпеченню реформи політичної системи. Не вдаючись у подробиці цієї великої і складної роботи, скажу тільки, що нині завершено в основному підготовку проектів законів про зміни та доповнення Конституції Української РСР, про вибори народних депутатів республіки та народних депутатів місцевих Рад. Зрозуміло, новостворені, республіканські та місцеві органи влади не зможуть ефективно діяти, якщо не підвести під їх діяльність необхідну правову основу.

У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що переважна більшість народних депутатів активно висловилися за те, що демократичне суспільство може нормально жити і розвиватися лише тоді, коли суворо кладеться край анархії та безвідповідальності, збоєм у трудовому ритмі, коли здійснюються рішучі заходи проти злочинності та корупції.

І ще про одне. У фокусі уваги учасників З'їзду постійно перебували міжнаціональні проблеми. Це і зрозуміло. Народи нашої країни далеко просунулися у своєму соціально-економічному і культурному розвитку. Але через відомі причини міжнаціональні відносини зазнали серйозних деформацій. Це і зумовило підготовку питання про міжнаціональні відносини для обговорення на наступному Пленумі ЦК КПРС. Добре, що у переважній більшості виступів народних депутатів ясно і чітко прозвучало застереження про те, що втрата нашого найбільшого багатства — дружби народів — може призвести до непоправної біди. Це треба завжди мати на увазі.

Позиції Компартії України у цьому питанні чітко підтвердив Пленум ЦК Компартії України, який відбувся у травні цього року. І ми впевнені, комуністи, народ України за будь-яких умов твердо стоятимуть на цих позиціях. Однак слід зауважити, що становище у деяких регіонах республіки потребує особливої уваги.

Нарешті, як відомо, З'їзд схвалив зовнішньополітичну діяльність Радянської держави, яка здобула їй високий міжнародний авторитет. За роки перебудови у результаті перетворення в життя принципів нового політичного мислення значно зменшилася міжнародна напруженість. На світовій арені поглиблюється процес переговорів з установкою на баланс інтересів, на скорочення озброєнь до меж розумної достатності, на взаємовигідне

співробітництво. Про це, зокрема, переконливо свідчать підсумки візиту М. С. Горбачова у Федеративну Республіку Німеччина. Разом з тим З'їзд відзначив, що гарантії необоротності позитивних змін у сфері роззброєння і зміцнення заходів довіри ще не склалися. Тому забезпечення надійного захисту країни було і залишається однією з найважливіших функцій нашої держави.

Таким чином, з впевненістю можна сказати, що З'їзд попрацював на перебудову добре, вагомо.

Запитання. На З'їзді особливо гаряче і критично обговорювався стан справ в економіці. Називалися і причини повільного виходу з кризи: це затратна економіка, втрати, викликані падінням світових цін на паливо та сировину, чорнобильською трагедією, стихійними лихами. Але вірно і те, що багато недоліків пов'язано з суттєвими недоробками, а інколи і бездіяльністю вже в роки перебудови. Будь ласка, зупиніться конкретніше на оцінці ходу перебудови в економічній та соціальній сферах республіки.

Відповідь. Треба сказати, що соціально-економічна ситуація у нашій республіці також багато в чому неоднозначна. З одного боку, з багатьох основних показників республіка вишла, а з деяких і перевищила рубежі третього року п'ятирічки, зокрема, з темпів приросту виробленого національного доходу, промислового виробництва, випуску багатьох видів виробів у натуральному вираженні. Вперше весь приріст національного доходу, обсягів виробництва у промисловості, будівництві і сільському господарстві одержаний завдяки зростанню продуктивності праці.

Однак, з іншого боку, нам ще дійсно не вдалося подолати до кінця затратний характер розвитку народного господарства республіки. Науково-технічний прогрес, ресурсозбереження, підвищення якості продукції ще не стали вирішальними факторами економічного зростання. Як і у всій країні, у розбалансованому стані споживчий ринок, фінанси та грошовий обіг, збільшуються інфляція, емісія грошей, що викликало справедливі нарікання, особливо людей з низьким рівнем матеріального забезпечення. Як і раніше, існують серйозні проблеми в капітальному будівництві. Тут ще не подолано, наприклад, такий серйозний недолік, як розпорощення капіталовкладень по багатьох будовах.

ЦК Компартії України та уряд республіки розробили ряд заходів, спрямованих на ліквідацію наявних недоліків у розвитку економіки. Зрозуміло, зараз вони допрацьовуються з урахуванням завдань, поставлених на З'їзді народних депутатів СРСР. Насамперед, вживаються, можна сказати, надзвичайні заходи з тим, щоб забезпечити випереджаче зростання виробництва товарів народного споживання і

послуг, створення реальних умов для скорочення та ліквідації ряду дефіцитів.

В майбутньому році намічено також збільшити виділення коштів на розвиток народної освіти і культури — у півтора раза, охорони здоров'я — вдвічі проти наміченого п'ятирічним планом. Особлива увага приділяється житловому будівництву. За роки дванадцятої п'ятирічки додатково до плану передбачається ввести понад 300 тис. квартир (16 млн. кв. м) Звичайно, ми знаємо, що цього ще мало.

У відповідності з рішеннями З'їзду народних депутатів СРСР значно збільшаться витрати бюджету республіки на виплати пенсій і введення додаткових пільг. Це — підвищення мінімального розміру пенсій робітникам, службовцям і колгоспникам; збільшення мінімальних розмірів пенсії і надбавок до неї інвалідам війни; підвищення пенсій і надання інших пільг вдовам загиблих військово-службовців; чималі кошти потрібні також для забезпечення безкоштовного придбання медикаментів учасниками Великої Вітчизняної війни, надання їм права безкоштовного проїзду міським транспортом та інших пільг. Ці питання Центральний Комітет та уряд тримають під постійним контролем, незмінно вимагають, щоб їм приділяли належну увагу виконкоми Рад та партійні комітети на місцях.

Запитання. Зрозуміло, що це буде вимагати додаткових великих асигнувань з бюджету республіки?

Відповідь. На вказані цілі у республіці в наступному році буде додатково виділено майже 1,7 мільярда карбованців. У зв'язку з цим реально відчують позитивні соціальні зміни у своєму житті близько семи мільйонів чоловік.

Хочу вас також інформувати про те, що у травні поточного року постановою Ради Міністрів УРСР встановлено республіканські персональні пенсії, інвалідам воїнам-інтернаціоналістам, надано ряд пільг сім'ям загиблих в Афганістані.

Крім того, треба враховувати, що чималі кошти ми вже направили на розв'язання таких серйозних соціальних завдань, як реформа загальноосвітньої і вищої школи, розвиток бази охорони здоров'я, поліпшення пенсійного забезпечення різних груп населення, допомога дітям-сиротам і таке інше. На все це за роки п'ятирічки з бюджету республіки вже додатково виділено майже 2,8 мільярда карбованців, але, як відомо, цього ще недостатньо.

Запитання. Як відомо, гострою залишається і продовольча проблема. На березневому (1989 р.) Пленумі ЦК КПРС вказана головна причина такого становища недосконалість економічних відносин на селі, що призвела до відчуження селянина від землі, втрати особистого інтересу в результатах господарювання.

Відповідь. Це, на жаль, дійсно так. У республіці вживаються енергійні заходи, щоб вивести аграрний сектор економіки з застою. Зокрема, активізовано роботу по розширенню на селі госпрозрахункових відносин, колективного, орендного та інших видів підряду, кооперації, нових агропромислових формувань. Випереджаючими темпами розвиваються галузі, що переробляють сільськогосподарську сировину, а також потужності по збереженню продукції. Здійснюються комплексні заходи по подоланню серйозного відставання у соціальному розвитку села. У найближчі 3—4 роки намічено в основному, вирішити питання водопостачання, різко розширити будівництво шляхів, знайти додаткові можливості для підвищення її, темпів газифікації. Ми впевнені, що це згодом дасть позитивні результати.

У розв'язанні цієї багатопланової проблеми потрібна, так би мовити, свідома допомога міста, причому систематична, на взаємовигідній, договірній основі.

До вище сказаного слід обов'язково додати, що предметом особливої уваги завжди повинні бути розвиток національної культури, збереження пам'ятників історії. Не можна, зрозуміло, забувати і про пекучі проблеми охорони природного середовища, що вимагають застосування новітніх технологій та мільярдних витрат.

Таким чином, складних проблем в економіці та соціальній сфері нагромадилося чимало, і щоб їх вирішити, необхідна злагоджена і напружена робота всіх галузей народного господарства, зміцнення дисципліни і організованості у всіх ланках. Інакше кажучи, щоб безперервно зростав національний дохід, щоб у країні, у нашій республіці більше було всього, що потребує народ, і щоб було що справедливо розподіляти, потрібне різке підвищення класу всієї нашої роботи.

Наша головна мета і обов'язок полягають у тому, щоб піклування про кожну людину наповнювалося реальним змістом, проявлялося у конкретних справах.

Друкується за: Радянська Україна. — 1989. — 18 чеврня. — С. 1, 3.

№ 4

ІНТЕРВ'Ю РАДИ ЩЕРБИЦЬКОЇ

15 лютого 2008 р.

17 февреля крупнейшому государственному деятелю современности Владимиру Щербицкому исполнилось бы 90 лет.

Владимир Васильевич Щербицкий, которому на днях исполнилось бы 90 лет, находился на высших ступенках власти дольше, чем

кто-либо из бывших и нынешних украинских лидеров, — четверть века: возглавлял Совет министров УССР, на протяжении 17 лет был первым секретарем ЦК Компартии Украины. Возможно, ВВ, как его называли в своем кругу приближенные, мог бы «крутить» республикой и дальше, если бы в сентябре 89-го не подал — добровольно! — заявление с просьбой освободить его от обязанностей. Уходил он отнюдь не с почетом, а под свист и улюлюканье толпы. Как водится, больше всех старались именно те, кто еще вчера восхвалял его государственную мудрость и пел дифирамбы, а самые ретивые пронесли обмотанное проволокой чучело Щербицкого по Крецатику и что есть силы швырнули в Днепр. Так киевская чернь, сменив когда-то прежнюю веру на новую, более многообещающую, поступала с поверженными богами... Судя по тому, что мать Владимира Васильевича пережила, отпущенный природой ресурс вполне позволял ему встретить свое 90-летие в домашнем кругу, однако этот презиравший болезни человек не дотянул всего суток до 72-х. Щербицкий ушел в мир иной через пять месяцев после отставки — в день, когда должен был давать объяснения Верховной Раде по поводу чернобыльской аварии и ее последствий. «Он не хотел жить», — с горечью повторяют те немногие, кто не предал, и это истинная правда. Суровый коммунистический лидер, некогда мечтавший осчастливить свое и будущие поколения, словно король Лир, столкнулся на старости лет с вероломством и предательством. Хотя, как по мне, шекспировская трагедия меркнет перед сжигавшими его болью и разочарованием. По свидетельству современников, он был на редкость красивым, умным, энергичным и глубоко порядочным человеком. При этом нисколько не собираюсь его идеализировать: Владимир Васильевич — сын своего времени и разделял его заблуждения, а порой совершал непростительные ошибки. Да, это в его бытность проходили процессы над диссидентами и наблюдались перегибы в борьбе с так называемым украинским буржуазным национализмом, но слабо верится, что при другом первом секретаре их было бы меньше. Далеко не все решалось тогда в Киеве...

Многие сегодняшние политики смотрят на Щербицкого свысока: типичный, мол, партocrat, партийный функционер, но что-то не видел я среди этой братии, озабоченной исключительно собственной карьерой, оригиналов, способных в те годы отказаться от переезда в Москву. А ведь ВВ звали туда не на вторые роли — сперва предлагали возглавить Совет министров СССР, затем его хотел видеть своим преемником Брежнев. Щербицкий, однако, считал, что здесь он нужнее. Не удивительно, что при нем в Украине не было коррупции и скандалов сродни сочинско-медуновскому или

хлопковому. Строгий, застегнутый на все пуговицы, Владимир Васильевич вел почти аскетический образ жизни и того же требовал от соратников. Знал бы он, запрещая подчиненным строить личные дачи и покупать автомобили, как поквитается с ним после смерти партноменклатура. На скорую руку перекрасившись в демократов и спрятав свои партбилеты подалше, она вышвырнула вдову Раду Гавриловну из служебной квартиры практически на улицу и оставила нищенствовать с мизерной учительской пенсией. Впрочем, эта гордая женщина ничего для себя не просила: не сетовала на судьбу тогда — не жалуется и сейчас. Владимир Васильевич ушел из жизни 18 лет назад — разочарованный в идеалах, которым служил, и казня себя за то, что не уберег от беды ни родную землю, ни сына. Он не оставил семье золота-бриллиантов, счетов в зарубежных банках, антиквариата и недвижимости, зато благодаря заложенному именно при нем запасу прочности, проежая и распродавая то, что было тогда построено, мы до сих пор выживаем... Говорят, масштабная личность, как и все крупное, лучше видится на расстоянии. Не сомневаюсь, что когда-нибудь Щербицкому таки воздадут должное, вот только чем больше проходит времени, тем меньше остается надежды, что Рада Гавриловна этого дня дождетя...

— Рада Гавриловна, в браке с Владимиром Васильевичем Щербицким вы прожили около 50-ти лет, 25 из которых (на минуточку!) он занимал в Украине высшие государственные посты — был председателем Совета министров и первым секретарем ЦК Коммунистической партии. Как же вы познакомились?

— Это произошло в Тбилиси в 1944 году: еще шла война, и танковая бригада, в которой Володя служил, прибыла в столицу Грузии для пополнения. Мы жили тогда на самой окраине — это сейчас там уже огромный, разросшийся город, а тогда стояли лишь три дома специалистов и школа. Неподалеку расположились танкисты, и командование обратилось к местным жителям с просьбой: если кто-то имеет возможность, разместить офицеров у себя. Ну а поскольку квартиры были довольно-таки большие, двое ребят — Павел и Яша — остановились у нас. Яша Рубанов, по специальности врач, и начал рассказывать мне о своем друге Володе Щербицком, да с таким восторгом... Мне даже показалось, по-человечески он в него был влюблен...

В школе между тем развернули госпиталь, и в один из дней лежавший там тяжелораненый танкист Саноев скончался. Этого парня хоронили сотни людей, была масса цветов, и когда гроб несли

мимо нашего дома, мы с подружкой вышли на балкон первого этажа посмотреть. Так мы с Володей друг друга заметили. Он среди всех выделялся — высокий, статный, широкоплечий, ему очень шла форма. Потом я была разочарована новой формой с брюками навыпуск, а тогда меня восхищали его португез, галифе, сапоги — в общем, красивый был человек. Что интересно, когда мы познакомились, Володя не произвел на меня какого-то особенного впечатления, однако со временем я... влюбилась.

Бригада тем временем пополнилась и ушла, а Володе предписали продолжать службу в Закавказском военном округе. До самого окончания войны он уже оставался в Тбилиси, и конечно же, мы встречались. На гору Мтацминда ходил фуникулер, но туда и пешая вела тропа, и очень часто, когда у Володи была увольнительная, мы отправлялись наверх пешком. Помню, проходили как-то мимо могилы Грибоедова (она в гроте находится) и увидели надпись, сделанную на памятнике его любимой Ниной Чавчавадзе: «Ум и дела твои бессмертны в памяти русской, но для чего пережила тебя любовь моя?».

Короче говоря, продолжалось это знакомство, продолжались его увольнительные, а я жила далеко, и нужно было меня провожать. Он, бедный, бежал потом в часть, опаздывал, получал выговоры и нагоняи... Так тянулось до 45-го, когда я уже окончила Тбилисский университет и меня распределили на работу далеко от Тбилиси — в военный городок летчиков. Вскоре мы поженились.

— Рада Гавриловна, а вот сейчас как вы считаете, это была любовь? Осознанное, глубокое чувство?

— Очень глубокое и взаимное. Вообще-то, Володя был сдержанным человеком, но я всеми фибрами души его любовь ощущала.

— Он вам часто в любви признавался?

— Часто (голос дрожит), в течение всей жизни.

— Интересно, а как это происходило? Просто говорил: «Я тебя люблю» — или брал за руку, многозначительно смотрел в глаза?

— «Я тебя люблю» было уже позже, а когда встречались, трогательно держались за руки и смотрели с вершины Мтацминды на россыпи огоньков, расцветивающих тбилисские улочки и дворы. Мы твердо знали, что друг друга любим.

— Владимир Васильевич нежным был, когда вы оставались наедине?

— Внешне он был несколько суров, сдержан, но в проявлении чувств становился очень мягким, и не только по отношению ко мне. Он и детей очень любил, внуков, сопереживал, когда, например, происходили какие-то аварии на шахтах и приходилось людей хоронить. Домой после этого приезжал совершенно черным, было

его жалко. Сказать, что это была пылкая натура, нельзя, но что очень глубокая — точно.

— Девичья ваша фамилия Жеромская — у вас польские корни?

— По отцу (он был инженером) да — я чистая полька. Родилась в Таганроге, затем мы жили в Ростове — папа работал на заводе «Сельхозмашстрой», — а потом его пригласили в Тбилиси на строительство завода «Центролит». Поначалу квартиры не было, семья несколько лет обитала в гостинице. Это было по-своему романтично — мне страшно нравилось бегать по этажам, к тому же рядом был Театр юного зрителя, на задворках которого мы часто играли.

Что же касается национальности мамы, то ответить на этот вопрос невозможно — там столько кровей намешано. Девичья фамилия ее — Ромено. Понимаете, Таганрог — город портовый, и жили в нем кто угодно: греки, итальянцы, цыгане, армяне... Мама, во всяком случае, то ли в шутку, то ли всерьез, говорила, что ее предками были итальянские фальшивомонетчики и контрабандисты.

— Все, кто Владимира Васильевича Щербицкого знал, уверяют, что он был человеком редкого обаяния. Как это проявлялось в повседневной жизни?

— Действительно, в нем было море обаяния — прежде всего настоящего такого, мужского. Он был красивым — глаза, улыбка, и было в кого. Отец, мать, братья — вся семья такая была.

Володя людей уважал, иногда даже в них влюблялся. Вот, например, с Борисом Евгеньевичем Патоном их чисто деловые связывали отношения, и тем не менее друг к другу они чувствовали что-то особенное. Встречались нечасто, но при этом очень душевно общались, тянулись, доверяли друг другу.

— По слухам, Владимир Васильевич был человеком скромным, даже аскетичным в быту, и мама Татьяна Ивановна воспитала его таким образом, что даже в бытность первым секретарем ЦК он ходил по квартире и выключал везде свет, а еще запирал на ночь входную дверь...

— Ну, насчет входной двери я что-то такого не помню (чаще всего у нас вообще были двери открыты), а в отношении света абсолютно точно. «Лампочка горит, — говорил он, — шахтер работает».

Володя не любил показуху, просто терпеть этого не мог. Да, был очень скромным и постоянно подчеркивал, что жить нужно только так. Меня тоже воспитывал... Как женщина, я, разумеется, хотела что-то этакое на себя надеть, какую-то бижутерию... Помню, еще в Днепропетровске были у меня дешевые клипсы. Он несколько раз просил: «Не носи их, пожалуйста, ну не носи», а мне

так хотелось... Закончилось это тем, что однажды он их сорвал и выбросил прямо на клумбу.

— Вы, очевидно, заплакали?

— Да нет — когда Володя уехал, быстренько свои клипсы нашла и спрятала. Он понимал, что все вокруг смотрят, как живет первый секретарь сначала обкома, а затем и ЦК, что себе позволяет его семья.

У Владимира Васильевича было очень хорошее чувство вкуса и меры, он всегда одевался с иголки сам и не любил, когда сотрудники выглядели неаккуратно. По нему равнялись, и даже когда он был в США, конгрессмен О'Нил задал вопрос: «Где шьют вам костюмы — в Париже?». Костюмы и впрямь сидели на нем замечательно, у него была хорошая фигура — плечи, спина. С возрастом он, правда, немножко согнулся, ссутулился, сгорбился, а вообще был очень статным. Ну а еще у него были красивые волосы, причем белеть они начали слишком рано. Когда познакомились, у него уже были седые виски, но седина была благородная (у отца его, между прочим, тоже, только у того волнистые были волосы, а у Володи беспорядком лежали).

— Знаю, что у Владимира Васильевича был «порок» — слишком много курил. Сколько за день выкуривал?

— Дома — минимум две пачки, а на работе... Зачем далеко ходить — какую фотографию ни возьмете, он везде с сигаретой, и, к великому моему сожалению, бороться с этим было попросту невозможно. Даже когда ему стало плохо и его увозили в больницу, из которой он уже не вернулся, Олечку, дочь, попросил: «Два блока сигарет, пожалуйста, положи». Я: «Володя, мы же к тебе завтра приедем, все привезем», но завтра для него уже не настало.

— Какие он сигареты предпочитал?

— «Винстон», «ПэлМэлл», потом «Мальборо». В нашей семье, так получилось, курили все — моя мама и папа, муж, дети, внуки... Я была единственной женщиной, которая только пепельницу приносила, но противостоять этому тотальному курению было бесполезно.

— Что Владимир Васильевич любил есть?

— А вот в еде он у нас был переборчив. Желудок был не в порядке, под ложечкой часто болело, он принимал много лекарств. Лечащих врачей было несколько, и тот выпишет что-то от одного, тот — от другого... Володя рано утром помоеется, побреется, оденется, соберет всю эту жменю таблеток, проглотит и идет на работу.

У нас в доме еда была абсолютно обычной — борщи, котлеты... Бабушка Таня, Володина мама, прекрасно варила борщ, хотя Володя, возвращаясь иногда из поездок по колхозам, ей говорил: «А

знаешь, я пробовал борщ вкуснее, чем твой». Бабушка страшно на него обижалась.

Володя ел очень мало, но практически все, хотя вот каши, помню, терпеть не мог.

— Говорят, он совсем не пил, — это правда?

— Разве что на праздники себе позволял, но пьяным я его никогда не видела.

— Удивительно: в советское время, если человек не умел хорошо принять на грудь, он уже по партийной лестнице подняться не мог...

— Да, это так. Могли и любили выпить и Хрущев, и Кириченко, и Подгорный, и Шелест, и все их помощники, но Владимир Васильевич был, скорее, из этого правила исключением. Возлияния не любил, но в компании, когда что-то праздновали, мог пригубить водку или коньяк — пару рюмочек.

Как он переживал, когда Горбачев ввел сухой закон и нужно было рубить виноградники — у него от этих директив сердце болело! Помню, приехал генсек в Киев, они заседали, долго беседовали, а потом сели за стол, и Горбачев, широкая натура, спрашивает: «А где же самое главное?». Володя ему твердо: «Сухой закон!» — и больше тот не настаивал.

— И что, так и не налили высокому гостю?

— Нет, не налили.

— Характер у Владимира Васильевича был, говорят, вспыльчивый...

— Да, это правда — он мог быстро вспылить, но так же быстро и отходил. Вместе с тем был исключительно корректен и совершенно не переносил хамства, чем в то время грешили многие. Тогда ведь партийные руководители густо пересыпали речь нецензурными выражениями, но с приходом Владимира Васильевича это стало сходить на нет.

Ежедневно члены Политбюро вместе обедали и за столом решали текущие вопросы, а среди них были и дамы. Я как-то спросила Володю: «Что ты сегодня ел?». — «Не помню», — ответил он, потому что все это было так, мимоходом, быстро-быстро: главное дело.

Этот человек был... Слово «трудоголик» я не очень люблю, но сущности Владимира Васильевича оно отвечает в полной мере. Невзирая на то что он обожал семью, жил все-таки работой. Конечно, семья уходила на второй план, и многое было упущено, поскольку дома общения как такового у него не было. То есть было, конечно, — он страшно любил детей и внуков, особенно маленькую внучку Радусю.

В разговор вступает дочь Владимира Васильевича Ольга: — А меня он что, мало любил?

— Тебя (улыбается) тоже... Олечка — папина дочка, она и по-хожа на папу.

Ольга: — Только он был во всех отношениях красивым мужчиной, а я кое-где.

— (Строго). Не напрашивайся на комплименты! Да, внучку любил безумно. Обычно он приходил домой вечером, ближе к программе «Время», и не успевал еще снять пальто, как Радуся к нему бежала. Володя присаживался, и она лезла к нему в карманы: «А что ты мне сегодня принес?» — искала конфеты или мандаринки. Дедушка ее обнимал, прижимал к себе, а однажды ничего не припас и спросил: «А ты мне что принесла?». Рада была в шоке: как, оказывается, и ей нужно дедушке готовить сюрпризы?

— В своих мемуарах бывший помощник Владимира Васильевича Владимир Врублевский написал: «В отличие от Брежнева, большого любителя женщин, Щербицкий был пуританином, поэтому при рассмотрении дел по аморалке иногда перегибал палку»...

— Ну, назовем это пуританством... Да, он действительно не признавал, не хотел понимать и не прощал, если кто-то из работников что-то такое себе позволил, потому что сам был абсолютно чистый, честный до мозга костей человек. Как-то в газете, уже после его смерти, я читала интервью Роговцевой под заголовком «Была ли я любовницей Щербицкого?». В нем, правда, она утверждала, что нет, ничего подобного, но ему тем не менее связь с Адой приписывали.

— И с Шевченко Валентиной Семеновной...

— ... и с оперной певицей Евдокией Колесник.

— Но до вас какие-то слухи о романах Владимира Васильевича доходили?

— Нет, совершенно, потому что не было оснований.

— Вы ему верили?

— Безоговорочно! Вот бывают такие однолюбы — ничего не подозреешь, и потом эта его занятость... Что вы — какие романы: это было вообще немислимо.

— Владимир Васильевич обожал голубей, имел голубятню. Говорят, когда он просыпался, шел сразу к своим любимцам, а прежде чем отправиться на работу, снова навещался к ним, и случилось, что после этого надо было переодевать шляпу...

— (Улыбается). Это правда — они садились ему на плечи... Что удивительно... Знаете, для меня почти все голуби были совершенно одинаковыми — разве что по масти отличишь, — а он знал каждого и сразу же замечал: тот приболел, этот захромал. «Посижу с ними 10 минут, — говорил, — они “гуль-гуль-гуль”, и на душе сразу легко». Любовь к голубям шла у него с детства. Голубятня

была у них дома, мальчишки гоняли голубей по крышам, а Володя хорошо, между прочим, свистел...

У нас был дворник Никита Сергеевич...

— Ничего себе имя для дворника...

— Обычное... Он всем заведовал, а был еще такой человек по фамилии Пенек — голубятник страшный. Не знаю, чем он занимался, но никакого отношения к партийной работе не имел точно, так вот, между ним и Володей шел постоянный обмен голубями.

— Я где-то читал, что Владимир Васильевич, оказывается, играл на трубе и... мандолине...

— Ну опять-таки это детство. Сперва была мандолина — у нас даже есть фотографии, где он, семи-восьмиклассник играет на ней в школьном струнном оркестре. Когда появилась труба, сказать не могу, но она до сих пор хранится у нас в семье.

Однажды в Тбилиси, когда Володя за мной ухаживал, пригласил в Дом Красной Армии. Там были танцы, играл оркестр... Танцевать я любила, а Володя вообще не умел. В общем, кто-то меня пригласил, закружил в вальсе, а когда вернул на место, Володи рядом не оказалось. Вдруг в оркестре трубач заиграл «Чардаш» Монти — смотрю, а это Володя. Я даже глазам своим не поверила.

Ольга: — Хотел, наверное, чтобы ты еще больше обратила внимание на него.

— А может, приревновал...

— (Грустно). Ну а потом не до трубы ему было.

— Футболисты и тренеры киевского «Динамо» образца 70-х — 80-х годов говорили мне, что такого болельщика и знатока футбольной статистики, как Щербицкий, надо было еще поискать...

— Это так, он очень любил футбол — еще с днепропетровских времен. Днепропетровчане — они вообще фанаты страшные, а поскольку времени у нас там было больше, на футбол обязательно ходили вместе. На стадионе стояли ровные лавки, державшиеся на какой-то цементной основе, и я не могла понять: приходим домой, один раз, второй — смотрю, а у мужа все каблукы счесаны. Переживал, курил, вскакивал...

Володя без футбола не мог, и уже в Киеве, даже если смотрел матчи дома, все старался записывать. Не только кто забил и когда, но и кто какой дал пас, на какой минуте — все это ужасно ему нравилось. Я, честно говоря, к футболу была равнодушна, и поэтому он у себя в кабинете болел. Никто ему не мешал: телевизор, сигареты, пепельница, ручка, блокнот. Иногда загляну, а он ворчит: «Ну вот видишь, только пришла, наши гол пропустили». Он не только футбол любил, но и ребят-футболистов и относился

к ним, как к своим детям. В перерывах иногда заходил в раздевалку, а потом мне рассказывал: «Боже, какие они побитые, какие несчастные!». Он их очень жалел...

— Рада Гавриловна, много лет вы преподавали русский язык и литературу в киевской средней школе № 57 и, по отзывам ваших учеников, были не номенклатурной дамой, а интеллигентным человеком в лучшем смысле этого слова: всех ребят называли на вы и никогда не повышали на них голос. Что это — воспитание или понимание того, что на вас смотрят и нужно держать фасон?

— В первую очередь воспитание, а во-вторых, понимание того, что передо мной личности и кричать на них нельзя.

— А хотелось?

— Иногда. Еще в Днепропетровске был у меня один розбышак, и я ему как-то сказала: «Сергей, я мягко стелю, но жестко спатать». Он хорошо это запомнил, и потом когда уже с ним, взрослым, встретились, эту фразу вспоминал.

Я свой предмет боготворила и детей тоже воспитывала в любви к литературе. Пушкин, Достоевский, Чехов, Толстой — требовала, чтобы обязательно классиков прочитали, чтобы сделали в нужных местах закладки и потом смогли ответить на любые вопросы. Часто у меня бывали открытые уроки, когда приходили коллеги: не только как к учителю, но и как к Щербицкой — посмотреть, что же она из себя представляет. Своих детей я любила, и в ответ они любили меня. До сих пор то один позвонит, то другой... На 35-летие одного из выпусков откуда они только не съехались — и из Америки, и из Австралии... Разбросало по белу свету моих мальчиков и девочек, но они собрались, и встреча была очень теплой.

— Говорят, в школе вы одевались подчеркнуто скромно и украшений практически не носили...

— Поэтому меня немножко обидело интервью девочки, которая, по-моему, у меня в классе и не училась (во всяком случае, по фамилии вспомнить ее не смогла). В одной из газет она сказала, что какой-то мальчик сделал мне замечание: «Рада Гавриловна, а учительнице носить украшения не полагается», и Рада Гавриловна, дескать, на следующий день все сняла. Такого никогда не было! Обручальное кольцо Володя подарил мне уже после свадьбы, а на пальце у меня было всего лишь одно колечко. У меня училась Лена Лысянская, мама которой преподавала в нашей школе английский язык (очень умная девочка, сейчас она живет в Америке), так Тамаре Соломоновне, маме своей, она сказала: «Спроси Радугу Гавриловну, когда она уже снимет этот костюм».

— Но вам же хотелось одеться красиво, да и зарабатывали вы неплохо...

— Ну конечно, хотелось, и когда приезжали знатные гости, на случай торжественных приемов у меня было несколько парадных платьев, которые шили в Киевском доме моделей (потом, когда Володи не стало, я все их назад отдала). Одно, самое любимое, было расшито жемчугом, но когда Олечка выходила замуж, ее подружка рыдала у меня на плече, и все ее ресницы, вся тушь на нем (а оно светлое такое) и остались. Хорошо, подобрали цвет, и это платье мне повторили.

— После развала Советского Союза лидеры вновь образованных государств стали жить практически как цари — такие роскошь и привилегии бывшим руководителям союзных республик даже не снились. Интересно, а какие привилегии были у вас, что полагалось первому секретарю ЦК и его супруге?

— Что полагалось? Квартира, дача, казенная мебель (на каждом стульчике бирочка, и все это время от времени переписывали и сверяли, соответствует ли номерам). Был автомобиль для семьи, я даже помню смешной случай... Очень часто я привозила в школу учебные фильмы, и конечно, этих бобин было много. Приезжая, я доставала их из багажника, мы все смотрели, потом складывали обратно и увозили, и вот однажды машина уже подошла, я одеваюсь, и одна из моих старшеклассниц открывает дверь и торжественно говорит: «Шевроле» подан!».

— Сегодня в Украине есть олигархи, обладающие миллиардными состояниями, охрана которых составляет и 20, и 30, и более человек. Живут эти люди за пятиметровыми, окруженными рвами с водой, заборами, а вот какая охрана была у Владимира Васильевича?

— Даже мысли такой допустить невозможно, чтобы он мог себе такое позволить. Под Киевом, в Межигорье, у нас была старая-старая дача. Раньше там жил Коротченко, но деревянный двухэтажный дом уже обветшал, и помощник Владимира Васильевича Продан все добивался: «Давайте его снесем и построим, как в Казахстане, Белоруссии, Узбекистане».

По типовому проекту возвели новую дачу. Тогда она казалась шикарной (по сегодняшним меркам, конечно же, нет), но не лежала у нас к ней душа совершенно, никак не могла я привыкнуть к этой крутой лестнице на второй этаж. Ну а сегодняшние миллиарды абсолютно для меня непонятны — Владимир Васильевич, думаю, с ними бы разобрался.

— В зарубежных поездках вы мужа когда-нибудь сопровождали?

— По одному разу были на отдыхе в Венгрии и Югославии и один раз в Болгарии, когда Володе вручали высшую награду этой страны орден Димитрова — все...

— В свое время остряки рассказывали анекдоты о трех исторических периодах: допетровском, петровском и днепропетровском. Существовал ли днепропетровский клан, или это все вымысел, миф?

— На мой взгляд, сплошной вымысел.

— Тем не менее, смотрите, именно из Днепропетровска вышло много советских руководителей: Брежнев, Подгорный, Тихонов, Кириленко...

— Действительно, много, но кланом это не назовешь. Днепропетровск Владимир Васильевич очень любил. Он там окончил химико-технологический институт, имел много друзей, но когда переехал в Киев, с собой перетащил всего несколько человек, в том числе Продана и Качаловского. Вот вам и весь клан...

— Мне рассказывали, что Брежнев относился к Владимиру Васильевичу исключительно тепло, и ему, единственному из членов Политбюро, говорил «ты» и «Володя»...

— Это правда, и даже в фильме «Брежнев», где Леонида Ильича блестяще играет Шакуров, был момент: охота закончилась, и Брежнев делит мясо: «Это Косыгину, это Суслову, а это Володе Щербицкому».

... Общались они всегда очень тепло и доверительно. Во-первых, из одного города, родители на одной улице жили, а во-вторых, общая юность.

— Хорошим был Леонид Ильич человеком?

— Замечательным. Каким был руководителем, судить не мне, а то, что на склоне лет полюбил все эти многочисленные ордена и медали...

— А вот интересно, в семейном кругу вы обсуждали с Владимиром Васильевичем эту его страсть? Подтрунивали над ним, дескать, ну вот опять, еще один орден?..

— Немножко подтрунивали, но по-доброму. Помню, Леонид Ильич только вернулся из Югославии, где Тито подарил ему перстень с большим камнем. По-видимому, это был черный бриллиант, и так смешно было — Володя выступает с трибуны, а Леонид Ильич в президиуме разглядывает свой бриллиант и любуется, как он сияет.

— Живой человек!

— Да, безусловно. Он прекрасно читал наизусть Есенина, был добрым, каким-то светлым. Что с ним произошло в последние годы? (Грустно). Видимо, это старость...

У него была замечательная супруга — такая хозяйка! Она даже соленья свои делала...

— Виктория Петровна действительно была еврейкой?

— Точно не знаю, но, очевидно, да, и Галя тоже была на еврейку похожа.

В отличие от Володи Леонид Ильич был очень любвеобильным и на фронте (а может, и раньше) многое себе позволял. У него и ППЖ (походно-полевые жены) были, и вообще пассии, но вот тоже характерная черта: когда отмечали его 60-летие, он всех их пригласил, а до этого повывадал замуж за генералов. Виктория Петровна многое знала, но она была очень выдержанной, мудрой и решила, что семья есть семья.

Леонид Ильич вообще удивительный! Когда приезжал в Днепропетровск, где в свое время работал, шел по обкому и всех, вплоть до уборщицы, узнавал, расспрашивал о жизни, о детях и внуках. Душевный был человек, хороший.

— Правда ли, что, уже дряхлея, и понимая, что скоро уйдет из жизни, он задался целью подготовить Владимира Васильевича в преемники?

— Разговоры об этом были. Сначала он сватал Володю вместо Косыгина председателем Совета министров СССР, а потом предлагал занять пост Генерального секретаря ЦК КПСС. Кстати, когда умер Черненко, Володя находился в Америке с официальным визитом. Нужно было срочно лететь на заседание Политбюро, но его специально задержали, потому что к власти шел Горбачев. Володя вообще Москву не очень любил и от предложения Леонида Ильича отказывался, а он, понимая, что Щербицкий в Украине нужнее, настаивать перестал.

... Ой, от Украины вечно Москва много требовала. Постоянно эти бесконечные колоссальные поставки нужно было сдавать, и когда Леонид Ильич приезжал в Киев, они с Володей сидели, мудрились, и генеральный нет-нет да что-то и скостит.

— Дома у Брежнева вы бывали?

— Единственный раз — на 60-летие, а так каждый год летом собирались в Крыму.

— С кем в союзном Политбюро у Владимира Васильевича были хорошие отношения, а с кем плохие?

— Доверительные сложились с Устиновым, очень любил Кунаева, уважал Андропова, а о Черненко говорил: «Простой секретарь». Суслова недолюбливал. Гришина терпеть не мог.

— Жены членов Политбюро в Москве как-то общались? Существовал какой-то закрытый клуб жен первых лиц?

— Не было его там, не было и здесь. Единственный раз собрались на Новый год на даче в Залесье, но царила такая скука — что-то невозможное. Почему-то все эти дамы... Ну, не знаю...

— Думаю, что вы, интеллигентная женщина, чувствовали себя в таком коллективе инородным телом...

— (Улыбается). Тем не менее очень приятными были Шеварднадзе и его жена Нанули.

— Люди, работавшие со Щербицким, говорили мне, что его жизнь разделилась на два этапа: до и после Чернобыля. По их словам, от свалившегося на него горя Щербицкий стал черным, ходил как туча, у него даже изменилось лицо...

— Это был страшный момент, переломный... Владимира Васильевича Чернобыль просто сломал — он стал для него Голгофой. Вначале никто ведь не представлял, что произошло, но до сих пор Щербицкого без конца упрекают в том, что провел в Киеве первомайскую демонстрацию. Во-первых, она длилась меньше часа — не так, как обычно, а во-вторых...

Валентина Семеновна Шевченко рассказывала мне, что обычно члены Политбюро собирались у центральной трибуны за полчаса, а тут время идет, а Владимира Васильевича все нет. Они уже начали волноваться, как вдруг за 10 минут до начала подъехала машина, вышел мрачный Владимир Васильевич, и даже, призналась Шевченко, она услышала от него какое-то слово такое... Ну, в общем, выругался он по-настоящему и велел проводить демонстрацию, не то с партбилетом ему придется расстаться.

— Бывший мэр Киева Валентин Згурский вспоминал: «Щербицкий подъехал за 10 минут до начала и разразился в адрес Горбачева тирадой: “Он сволоочь, я ему говорю, что нельзя выводить на Крестьян людей, а он: “Я тебя из партии, из Украины выгоню, я тебя сгною, попробуй только проявить панику”»...

— Это слова очевидца... Я-то такого не слышала, но тоже на демонстрации была. И дети, и внук... Понимаете, положить партбилет на стол для Владимира Васильевича было равносильно, ну, я не знаю, смерти. Это потом уже по телевизору я смотрела, как руководитель театра «Ленком» Марк Захаров сжигал свой партбилет в пепельнице.

— Режиссер...

— Для него это было игрой на публику, а Володя даже в мыслях такого не допускал.

... В те дни одна ночь была особенно страшной: домой он пришел совсем поздно и, не раздеваясь (обычно переодевался), сразу пошел к телефону. За столом просидел до утра — рука постоянно лежала на трубке.

— В его-то возрасте...

— Речь тогда шла об эвакуации Киева, а вы представляете себе, что бы тут началось? Нет, представить такое нельзя, поэтому после Чернобыля он действительно стал совершенно другим человеком. Сразу же попросился в отставку, но Горбачев сказал: «Давай подождем до осени — соберем урожай, а там будет видно».

— Рада Гавриловна, а это правда, что отношения с Горбачевым у Владимира Васильевича не сложились?

— Поначалу Володя приветствовал его назначение, считал Михаила Сергеевича человеком достойным, а потом как-то быстро в нем разобрался, понял, что это только слова, слова...

— Мне говорили, что Горбачев вел себя по отношению к Щербицкому фамильярно и позволял себе даже ему «тыкать» — неужели?

— А он всем «тыкал» — и людям старше тоже, а Раиса Максимовна — та вообще... Помню, приехал в Москву кто-то из высоких гостей с супругой, и программу специальную подготовили и для жены. Музеи, театры, выставки — я тоже эту даму сопровождала, и когда уже собралась уходить, Раиса Максимовна вдруг говорит: «А я хочу на Политбюро». Что же вы думаете? Была...

Она (вздыхает)... О мертвых лучше не надо, но она имела на Горбачева колоссальное влияние. Такой нрав!..

— Один из бывших наших руководителей рассказывал мне, что, когда Горбачев посетил Киев и в кабинете Щербицкого шло его совещание с членами украинского Политбюро, вошла вдруг Раиса Максимовна и сказала: «Михаил Сергеевич, хватит уже заседать — давайте обедать»...

— Этого я не слышала, но такое вполне возможно.

— Я вспоминаю 89-й год, многотысячные демонстрации в Киеве под руховскими знаменами и впервые огромные транспаранты: «Щербицкого геть!». Как Владимир Васильевич — человек старой закваски и закалки — смотрел на это по телевизору, что он при этом чувствовал?

— (Горько). А он свои чувства скрывал, не показывал. Приходили газеты, в них были карикатуры, одна мне запомнилась: очень такой дряхлый лев лежит и дремлет. Один глаз у него открыт, а рядом Моська, шавка...

Он в этом отношении очень сдержанный был человек. Зная, что мне это больно, просил: «Не обращай внимания», а сам, конечно, страшно переживал. Ну никак не заслужил Володя такого к себе отношения!

Я поначалу была здесь, а потом уехала к Олечке в Софию, и мне рассказывали (это, кстати, есть у Патона в воспоминаниях), что по Крещатику шла целая (шествием это назвать трудно) толпа и несла чучело Владимира Васильевича, обмотанное веревкой. Что-то еще там было написано, а закончилось это глумление тем, что они сбросили это чучело в Днепр. Прошло несколько лет, у Верховной Рады стоял открытый грузовик, и Яворивский с него говорил: «Если бы сейчас Щербицкий увидел, что мы натворили, он трижды бы перевернулся в гробу». И такое было...

— Владимир Васильевич понимал, что почва уходит у него из под-ног, что происходит полное крушение идеалов, которым он посвятил всю свою жизнь, да что там — страна рушится? Он говорил с вами об этом, делился переживаниями?

— Все это, повторяю, держал внутри, но терзал себя невообразимо. И больно ему было, и обидно... Сломлен был окончательно, начал болеть, палочку взял (хотя старался от меня это скрыть)... (Горько). Это уже был не тот Володя...

Помню, сидим мы с ним за столом друг напротив друга, я гляжу на него, и вдруг он спрашивает: «А что это ты так на меня смотришь?». Я: «Да нет, Володя, ничего, просто так», а у самой, видимо, такое выражение лица было... Я просто чувствовала, что он уходит, уходит от всего этого... (Тяжело вздыхает).

Он этого не заслужил, но так получилось... Чернобыль, этот кошмар... Как он сопротивлялся, чтобы строили под Киевом станцию — спорил, доказывал, а Александров, президент Академии наук СССР, говорил: «Да Боже мой, вся Франция в этих атомных станциях, а чтобы вы не волновались, я детей и внуков своих готов привезти, чтобы они у реактора ночевали». Переубедить такого признанного во всем мире ученого Володе не удалось, да и по-любому все решала Москва.

— Хм, а когда Чернобыль рванул, что Александров сказал? Растерялся?

— Да ничего не сказал — в том-то и дело. Несколько дней они заседали (он, Велихов), а потом буквально пять строчек заключения дали: «Опасности нет, город эвакуировать не надо».

... Мы же ничего не представляли — на дачу поехали. Радуся была маленькая, бегала по траве... Это было 1 мая, а 2-го вернулись в Киев, и начались разговоры о радиации. Мы совершенно не знали, что делать... Слышали: «Надо под душ». Шли под душ, а от волос искры отскакивали.

— Я представляю: каждый день много лет Владимир Васильевич ходил на работу (и какую), а тут добровольный уход на пенсию, он не у дел... Как он это переживал, чем занимался?

— Курил...

— Звонил в эти дни куда-нибудь, с кем-то общался?

— Сидел у себя в кабинете, набирал номер Ивашко, тот к нему тоже первое время обращался частенько, а потом наступила звенящая тишина. Телефоны как-то враз замолчали, а Володя сидит и курит — курит, курит, курит... (Вздыхает). Вот так-то...

— После ухода с поста Владимир Васильевич прожил пять месяцев и не дожил всего лишь один день до своего 72-го дня рождения.

Владимир Врублевский написал в воспоминаниях: «Щербицкий умер не от болезни или от старости — он вынес себе приговор сам»...

— Со мной Володя таким не делился, но чувствовалось: жить он не хочет. Невзирая на то что так любил детей и меня... (Открывает ящик стола и достает оттуда конверт со сложенным вчетверо листком). Вот его так называемое завещание. (Читает):

«На всякий случай.

Дорогая Радуся!

1. Это все наши многолетние сбережения — 55—60 тыс. руб. в сейфе, которыми ты должна разумно распорядиться (мама, ты, Вовочка, дети).

2. Ордена, медали, грамоты, военный ремень, полевую сумку и военную фуражку прошу сохранить как семейные реликвии... В остальном разберись, пожалуйста, сама. Друзья помогут. Целую тебя, моя дорогая, крепко, крепко. В. Щербицкий».

— Когда он это написал?

— Задолго до своей кончины, на всякий случай.

— Одно время упорно муссировались слухи, что Владимир Васильевич застрелился...

— Категорически отрицаю — этого не было и быть не могло (хотя, действительно, оружия у нас было сколько угодно). Нет, просто он совершенно потух и сопротивляться болезням организм уже больше не мог. Слег с воспалением легких и быстро сгорел — практически за сутки, вдобавок «скорая» не могла почему-то найти подъезд.

— Что?

— Несколько часов плутала. Была ужасная вьюга, мы много раз звонили на станцию, нам говорили: «Да, выехали», а что искать? Жили еще на Шелковичной (тогда Карла Либкнехта): вы знаете этот дом, главный вход, а с другой стороны — черный вход и подъезд... Короче, «скорая» якобы заблудилась...

Честно говоря, у меня даже мысли не было, что завтра вечером Володи уже не будет. Два раза сердце его останавливалось, его запускали, а на третий уже не смогли. В 20.40 (плачет) позвонил начальник Четвертого управления Терновой и сказал, что Владимира, Васильевича больше нет.

— Мама, Татьяна Ивановна, его, получается, пережила?

— Долгое время она плохо себя чувствовала, лежала в больнице, и мы поехали с Володей в Днепропетровск как бы проститься, зная, что мама уходит. Было это за несколько месяцев до его кончины, а получилось, что сын ушел раньше. Ей, правда, об этом не сказали. Представьте: нужно было отмечать 40 дней по Володе, а мы хоронили Татьяну Ивановну.

— Сегодня многие президенты постсоветских стран обеспечили жизнь не только свою, но и последующих поколений. Что после руководителя Советской Украины осталось?

— Эта квартира.

— Сколько здесь комнат?

— Три, и она уже вся разваливается. В гостиной трещина — Олечка спит на диване, и слышно, как на четвертом этаже кто-то ругается.

— Эти 55–60 тысяч рублей, как я понимаю, тоже пропали?

— Ну разумеется. Да, сберегательные книжки хранятся, но я даже не хочу на них смотреть. Кто-то что-то там получает, а я не в состоянии — пусть пока полежат. У нас с Олей есть, повторяю, только эта жилплощадь. Дочь вышла замуж, родила Радусю, ей дали эту квартиру, и какое-то время она стояла пустая, а когда Володи не стало, я осталась одна в тех огромных хоромах на Карла Либкнехта.

— Вас попросили оттуда съехать?

— Ну как — «Выселяйтесь!» не говорили, но намекнули, что собирайте, мол, вещи.

— А что там сейчас?

— Было какое-то посольство, вроде немецкое, а теперь даже не знаю.

— Вы иногда проходите мимо этого дома?

— Проезжаю.

— И что в эти минуты чувствуете?

— Ну, боль — конечно же, боль. Смотрю на окна его кабинета, вспоминаю, как возвращалась однажды поздно, во всех окнах вокруг свет был погашен, а Володино, как обычно, светилось.

— Рада Гавриловна, а дача в Межигорье кому теперь принадлежит?

— Мне это не известно. Переходила из рук в руки, там Лазаренко жил, Янукович...

— После кончины Владимира Васильевича в газетах — видимо, специально — запустили утку о том, что у него остались в швейцарских банках счета. Вы сказали тогда: «Если они существуют, готова за ними поехать»...

— Дмитрий Ильич, у нас нет элементарной машины, дачи — только эта квартира, но большего и не надо.

— Скажите, поддерживают ли с вами отношения многолетние помощники Щербичко — Врублевский, Кирюшин и Продан?

— Кирюшин болеет, у него очень плохо с глазами, а Продан... Довольно странное его поведение.

— Странное в чем?

— Иногда, очень редко, на праздники он звонит, но на кладбище я ни разу его не видела. А вот Врублевскому за его книжку «Щербицкий. Правда и вымысел» кланяюсь низко в ноги. Он выпустил ее в свет в 93-м году, когда Володю старались оклеветать, ему колоссального труда стоило ее пробить, тем не менее он это сделал, и я ему благодарна, потому что в этих воспоминаниях нет ничего придуманного и приглаженного.

— Как я понимаю, огромному количеству людей Владимир Васильевич сделал за свою жизнь много добра, и, исходя из этого, эти люди должны были бы его семье помогать. Вы ощущаете помощь от тех, кто его окружал?

— Помощь в каком смысле?

— Финансовую, моральную...

— В плане моральном — да, ощущаю. Рядом мои друзья, коллеги по школе, а из тех, кто с Володей работал... Не оставляют меня одну Борис Евгеньевич Патон, Юрий Никифорович Ельченко, Михаил Павлович Тяжкороб, Борис Михайлович Воскресенский, связь поддерживаем с Качаловскими...

— Обычно, когда умирал кто-то из членов Политбюро, на доме, где он жил, обязательно устанавливали мемориальную доску (и Грушецкому, и Ващенко), а вот Владимира Васильевича не увековечили совершенно никак...

— Слава Богу, на кладбище памятник есть — в основе его портрет работы художника Мешковой. Володя никогда не позировал — рисовала она, наверное, по фотографиям... Своеобразная такая работа, но мне очень понравилась.

— Какую пенсию сегодня вы получаете?

— Три тысячи гривен.

— А какую вам дали сразу же после смерти Владимира Васильевича?

— Боюсь соврать, но что-то около 400 гривен, не более.

— Многие ли политики оказались совсем не такими, какими их видел Владимир Васильевич? Можно ли сказать, что в некоторых он ошибся?

— Трудно судить — я от политики вообще была в стороне, хотя знаю, что при жизни отношение к каждому из них у Володи было непременно уважительным. Да, мог, когда это требовалось, устроить разнос, но опять-таки в корректной форме. Не позволял себе кого-то унижать, сказать что-то грубое, и врагов, мне кажется, у него не было.

Его уважали, его... Вспомнила смешной случай. Приходит однажды Володя домой и рассказывает: «Вышел я из машины покурить, идут мимо два работяги. Не узнали, и один, показывая на меня,

говорит другому: «Хорошо, хоть один есть красивый мужик — памятник ему поставят, приятно будет смотреть!». Он так хохотал...

— «Друзья помогут», — не раз говорил Володя, а друзей оказалось не так много. Хорошо, днепропетровское землячество помогает — там его чтят. На родине, в Верхнеднепровске, Володе установили на площади бюст. Было в свое время решение назвать именем Щербицкого улицы в Днепродзержинске, Днепропетровске и Киеве. В Днепропетровске и улица есть, и площадь, в Днепродзержинске улица, а в Киеве — ничего...

— Думаю, вы не можете не интересоваться событиями, которые происходят у нас в последние годы. «Оранжевая революция», противостояние Ющенко — Янукович, второе пришествие Тимошенко... На телеэкранах мелькают политические фигуры, — не пытаетесь сопоставлять, сравнивать уровни Владимира Васильевича и нынешних лидеров?

— Сравнить не имею права, потому что этих людей плохо знаю. Я даже не представляю, кто следующий будет у нас после этой дамы с косой.

— А дама с косой (тоже, кстати, днепропетровчанка) нравится вам или нет?

— Внешне?

— Вообще...

— К сожалению, ничего сказать о ней не могу.

— В одном из интервью вы заметили: «Мы с Володей были убежденными атеистами». После перестройки практически все партийные лидеры бросились в церкви, начали истово верить и в ускоренном темпе (очевидно, наверстывая упущенное за годы Советской власти) креститься. Свечки держать не умели, но моде (надо верить — веруем!) следовали свято...

— Мне это всегда претило и претит сейчас. Я, между прочим, крещеная, Володя тоже — с младенчества. По святкам его нужно было назвать Егором, но мама, Татьяна Ивановна, решила повременить, чтобы выпал Владимир. Мы действительно были убежденными атеистами, понимавшими, что наука существование Бога не доказала, хотя посмотрите, стоит у меня одна икона, вторая — это подарки. Внучка приехала и говорит: «Бабушка, можно подумать, что у нас религиозная семья».

— Рада Гавриловна, тяжелый я вам вопрос задам, и касается он семейной трагедии — судьбы сына Валерия, скончавшегося через год после смерти Владимира Васильевича. Что же произошло с ним — недосмотрели?

— (Тяжело вздыхает). У Володи, конечно, все отнимала работа, а я пыталась Валериному увлечению противостоять что есть сил. И

умоляла, и следила за ним, и узнавала, кто у него друзья... Все с баловства началось, а вообще... Золотая молодежь, «номенклатурный жених» — так его называли...

— Интересный же парень был...

— Интересный, красивый, институт окончил, но вот как-то оно пошло под откос... И из женитьбы ничего хорошего не получилось, потому что с женой тоже все было неблагоприятно — в общем, я оказалась бессильной.

Не знаю, говорить об этом сейчас или нет, но наш близкий друг (спасибо ему за это!) пытался Валерику помочь, и помню, у нас на даче, в бане, рассказывал, как сын мучился, когда не было у него этой гадости, как он страдал...

Однажды сидели мы с Володей в гостиной, Валерика, как всегда, не было, и вдруг скрипнула дверь — пришел. Молча сел в кресло, а глаза совершенно бессмысленные... Встал, сказал: «Ну я пошел», повернулся, так еще отодвинул кресло и вышел. Мы оба замерли, я посмотрела на Володю, а у него слезы градом — не плачет, не причитает, не всхлипывает, но текут они и текут.

Он страшно переживал — все-таки сын — и часто мне говорил: «Ну как вот идти мне на съезд комсомола, как смотреть этим ребятам в глаза и рассказывать им, каким должен быть молодой человек?». Это тяжелое наше время, но я, как видите, все это вынесла.

— Рада Гавриловна, а как сложилась судьба Оли?

— Вот Олечка пусть и расскажет.

— Ольга: Я окончила романо-германский факультет Киевского университета, люблю языки, литературу. В Киеве познакомилась с очень симпатичным болгаринном, тоже студентом университета, с факультета международных отношений. Поженились, восемь лет у нас, к сожалению, не было детей. Я приложила к этому максимум усилий, и родилась Радуся — в честь бабушки Рады по-болгарски Радослава. Совпадение удивительное: украинская бабушка у нее Рада, а болгарская — Слава. Мамина радость, папина слава...

Четыре года спустя после рождения дочери мы с мужем расстались — я влюбилась в другого болгарина. Папа говорил: «Господи, в Болгарии восемь миллионов человек населения, и из них ты умудрилась выбрать двоих. Тебе что — наши не нравятся?». Мой новый муж Раду удочерил, потому как родной папа смог от нее отказаться, и потому она носит фамилию второго мужа. Училась в Лондоне, закончила все, что только можно было закончить, и сейчас ищет работу. В августе прошлого года вышла замуж.

— За болгарина?

— Представьте себе, да.

Офіційно я замужем. Препний мой муж — журналист, а тепер — бизнесмен, «миллионщик», зовут его Борислав. Он очень состоятельный человек — выделил мне ежемесечную «пенсию», которой вполне для нормальной жизни хватает.

— Рада Гавриловна, последний вопрос. В одном из своих интервью вы сказали: «Не было дня, чтобы, уходя на работу, Володя меня не поцеловал». Грустите ли вы за ним до сих пор, часто ли его вспоминаете?

— Конечно, часто и только по-хорошему. Да, целовал, я его Вовонькой называла... (Плачет). У нас была замечательная семья, мы до последнего дня друг друга любили...

Друкується за: Гордон Д. Вдова Владимира Щербицкого Рада Гавриловна: «Володе я верила безоговорочно. Он был однолюбом — абсолютно чистым и честным до мозга костей человеком» // Бульвар Гордона. — 2008. — 15 февраля.

№ 5

ІНТЕРВ'Ю ОЛЬГИ ЩЕРБИЦЬКОЇ

12 листопада 2010 р.

Ровно 65 лет назад, 13 ноября 1945 года, была официально зарегистрирована семья Владимира и Рады Щербицких. Супруги прожили вместе почти 45 лет.

Будущий первый секретарь ЦК КПУ Владимир Щербицкий и Рада Жеромская поженились в Тбилиси. В то время 27-летний капитан Щербицкий служил в танковой бригаде Закавказского военного округа. 13 ноября он должен был получить увольнение. В этот день влюбленные и решили зарегистрировать свои отношения. Будущая теща просила перенести роспись на другое число, чтобы не в «чертову дужину». Но Владимир проявил решительность: «Тринадцатое, так тринадцатое!» И невеста, которой в ту пору был только 21 год, его поддержала. Мало того, они еще и расписались в 13. 00. И всем суевериям вопреки их брак оказался долгим и прочным. А число 13 Рада Щербицкая с тех пор считает для себя самым счастливым.

Сегодня 86-летняя Рада Гавриловна чувствует себя неважно. Вот почему об истории любви своих родителей «ФАКТАМ» рассказывает их дочь Ольга.

«13 ноября ровно в 13.00 папа обязательно звонил маме и говорил: «Радуся, привет из 45-го!»

— Вы знаете, как ваши родители познакомились?

— Конечно. В годы войны моя мама с родителями эвакуировалась из Таганрога в Тбилиси. Там она училась на филологическом факультете пединститута, а после занятий ухаживала в госпитале за ранеными. Мама тесно общалась с военврачом Яшей Рубановым. Однажды Рубанов пригласил на праздничную вечеринку капитана Щербицкого. Он был интересным, стройным, черноволосым — и мама влюбилась.. Через год, 13 ноября 1945 года, они поженились.

Все последующие годы, даже занимая руководящие посты, 13 ноября ровно в 13.00 папа обязательно звонил маме и говорил: «Радуся, привет из 45-го!» Он всю жизнь называл маму Радусей. Мне это так нравилось, что я свою дочку тоже назвала Радусей, по-болгарски — Радославой (Ольга вышла замуж за болгарина. — Авт.). Я тогда еще шутила: «Радость мамы, слава папы».

Я не помню случая, чтобы родители ссорились. Они очень любили друг друга. С моей точки зрения, это была идеальная пара.

— Подтверждением ваших слов служит фото, на котором супруги Щербицкие и после 30 лет совместной жизни выглядят счастливыми молодоженами.

— Это одна из маминых любимых фотографий. Она стоит в нашей библиотеке, в книжном шкафу. Выцвела немного, естественно. Папа тогда в Межигорье собрал для мамы фиалочки, она держит крохотный букетик и улыбается. Так моих родителей запечатлел легендарный фотокорреспондент газеты «Радянська Україна» Яков Давидзон. Это произошло 1 мая, когда на госдаче в Межигорье собрались на праздничный обед все члены Политбюро. Партийных руководителей Давидзон фотографировал еще с военных лет, и его приглашали на самые высокие встречи. В очках и неизменном коричневом берете, Яков Борисович успевал щелкать без остановки.

— Вы тоже присутствовали на том обеде в Межигорье?

— Нет. На такие мероприятия приезжали только члены Политбюро вместе с женами. Детей с собой никто не брал. Обед длился не более двух часов, после чего все разъезжались по домам.

А во время таких торжественных обедов мы со старшим братом Валерой ждали родителей дома. Это были редкие дни, когда папа днем был свободен. Обычно же он приходил с работы около девяти вечера, потому что в 21.00 надо было смотреть по телевизору новости. В это время вся наша семья садилась ужинать.

— Когда Владимир Васильевич возвращался уставший домой с работы, мог поворчать на близких?

— Поворчатъ папа любил. Но — без малейшего повышения голоса.

— Какой праздник был в вашей семье самым любимым?

— Новый год, конечно. Мы все вместе украшали высокую елку и в квартире на улице Десятинной, и — позже — на Шелковичной. А еще обязательно устанавливали лесную красавицу на даче. Запах хвои и у нас, детей, и у мамы, преподававшей русский язык и литературу в киевской школе № 57, ассоциировался с запахом зимних каникул.

Если на дни рождения у нас собирались самые близкие родственники, то на Новый год к ним добавлялись еще и друзья. Получалась большая компания. Мама своим каллиграфическим почерком заранее написала всем стихи. Потом мы вырезали из газет заголовки в тему — и выпускали огромную праздничную стенгазету. Возле нее всегда было шумно и весело. Даже папа, достаточно сдержанный человек, улыбался. Кстати, у меня папина улыбка — с ямочками на щеках.

... Однажды, когда я была еще подростком, папа из Франции, где он был с визитом, привез уникальную по тем временам игрушку — желтую курицу на батарейках, которая кудахтала и хлопала крыльями. И вот в новогоднюю ночь папа вышел из комнаты и вернулся с загадочным свертком. В нем оказалась курица, завернутая в боксерские трусы, которые в то время для советских людей были чудом спортивной экипировки. Папа выпустил птицу — она начала кудахтать. Было очень смешно.

«Бабушка Таня в рецепте котлет написала мне: «Хлебushка надо как с Вовин кулачок»

— Часто у вас гостили бабушки?

— Обычно Татьяна Ивановна, мама отца, и Вера Александровна, мамина мама, приезжали к нам на летних каникулах. Это время мы, как правило, проводили на даче.

Бабушка Таня была абсолютно простой женщиной, с четырьмя классами образования. Она всегда ходила в белой косыночке. А бабушка Вера окончила гимназию в Таганроге. Рассказывала нам, что она забиралась в пустую бочку, чтобы спокойно делать уроки, семья-то у них была шумная, многодетная, с девятью детьми.

Бабушка Вера любила проводить время за чтением. Даже мою маму, Радугу Гавриловну, в свидетельстве о рождении записала Ариадной — это редкое имя она, наверное, вычитала в мифах Древней Греции...

— А Татьяна Ивановна, рассказывают, любила руководить на кухне.

— Честно вам скажу, что более вкусного борща и более вкусных котлет, чем у бабушки Тани, я в жизни своей не ела. По сей

день пользуюсь ее рецептами, но, признаться честно, у бабули получалось лучше.

Не имея за плечами среднего образования, бабушка Таня писала мне письма... печатными буквами. В письмах рассказывала и как приготовить то или иное блюдо. Однажды прислала рецепт котлет. Она начала его словом «ТЕПЕР» и продолжила: «Хлебушка как с Вовин кулачок» (ее старшему правнуку, Володе, тогда было всего два годика). И борщ расписала чуть ли не поминутно: когда и что класть, сколько держать на плите...

Словом, бабушки мои были очень разные, но обе — хорошие.

— Почему Вера Александровна не хотела, чтобы дочь расписывалась 13-го числа? Была суеверной?

— Я бы не сказала. Наверное, она просто настолько желала детям счастья, что пыталась, как говорится, соломку постелить... Время-то было тяжелое — первые послевоенные месяцы, даже одеться толком было не во что. В загс мама надела пиджачок, который взяла напрокат у своей подружки. Родители расписались без обручальных колец, что тогда было естественно. А после регистрации они зашли в фотоателье и сфотографировались. На том снимке мама в белой кофточке, черном пиджачке, с пышными локонами, а папа в военной форме, молодой, красивый, статный. И оба — счастливые. Несмотря на 13-е число (улыбается). Кстати, мама говорит, что оно для нее счастливое. И для папы тоже. Было. А вот я терпеть не могу это число. Вся мою сознательную жизнь у меня каждый месяц 13-го числа случаются неприятности.

— Помимо 13-го числа, Владимир Васильевич очень любил футбол. На матчи вас с собой брал?

— Водил, а как же! Я была влюблена в молодого и очень худого Валерия Лобановского и в то, что он вытворял с мячом. Но гораздо больше меня радовала мысль, что, когда начнется перерыв, папа купит мне эскимо на палочке. Я тогда была по-настоящему счастлива.

— Самые теплые ваши воспоминания об отце с каким событием связаны?

— С рождением моей дочки, папиной внучки Радуси. Папа так ее любил, что говорил: «Если всю нашу семью поместить на одну чашу весов, а Радусю на другую, то внучка перевесит». Всегда приносил ей какой-нибудь гостинчик: конфетку, апельсин... Этим летом Радуся-младшая уже подарила мне внучку Александру (дочь со своей семьей живет в Софии).

Между прочим, обручальные кольца родители купили лет через 40 после свадьбы. У папы было обычное тоненькое, а у мамы — с тремя малюсенькими бриллиантками.

Друкується за: Лисниченко І. Дочь Щербицких Ольга: «Обручальные кольца родители купили только через 40 лет после свадьбы» // Факты и комментарии. — 2010. — 12 ноября.

№ 6

ІНТЕРВ'Ю ОЛЕНИ ЩЕРБИЦЬКОЇ

2 лютого 2008 р.

Ровно 90 лет назад, 17 февраля 1918 года, в Верхнеднепровске Днепропетровской области родился Владимир Щербицкий, первый секретарь ЦК Компартии Украины в 1972—1989 годах. В семье Щербицких все любили футбол. Владимир Васильевич обязательно следил за игрой своих любимцев — киевских динамовцев. Выездные матчи смотрел по телевизору, а домашние игры — из правительственной ложи Республиканского стадиона. Его сын Валерий тоже обязательно ходил на футбол, но сидел в 40-м секторе, чуть ниже ложи для почетных гостей. Когда киевляне забивали гол, он оборачивался и махал отцу. Владимир Васильевич улыбался и кивал в ответ. Рядом с Валерием сидела и его жена Лена. Невестка Щербицких тоже любила футбол и с удовольствием ходила вместе со всеми на стадион. Но, чтобы попроситься в правительственную ложу или, например, прийти к Владимиру Щербицкому на работу, такого у его родных и в мыслях не было. Накануне 90-летия со дня рождения Владимира Щербицкого Елена Щербицкая рассказала читателям «ФАКТОВ» о своем свекре.

«Когда Валерий сказал, что маме 64 года, я была потрясена — выглядела она на 45!»

— Моя первая встреча с Владимиром Васильевичем в 1987 году произошла совершенно неожиданно, — вспоминает Елена Щербицкая. — Естественно, она планировалась, но как бы в светлом будущем. А тут вдруг Валерий заехал ко мне домой (я тогда немного приболела) и сказал: «Собирайся быстрее, поедem с папой знакомиться». Владимир Васильевич всегда много работал, свободного времени у него оставалось мало, поэтому назначил встречу, чтобы познакомиться со мной, в не очень удобное для меня время. Несмотря на недомогание, я собралась за 15 минут, надела платье, хотя люблю спортивный стиль одежды, даже губы тогда не красила — и мы с Валерием поехали на дачу к Щербицким в Межигорье под Киевом. Я очень волновалась — в то время была всего лишь первокурсницей исторического факультета Киевского госуниверситета имени Шевченко, и первый секретарь ЦК был для меня, как и для всей Украины, настоящим кумиром.

Владимир Васильевич прогуливался по дорожке вдоль озера. Он был одет в пальто мышиного цвета (стоял сентябрь), под которым виднелся темный деловой костюм. Сразу без особых церемоний подошел, поздоровался и сказал сыну: «Ты пойди погуляй, а мы с Леной пообщаемся».

Улыбка у него была очень обаятельная, а такое лицо может быть только у очень хорошего человека. Поэтому Владимир Васильевич сразу же расположил меня к себе — поинтересовался студенческой жизнью, занятиями, почему не поехала в колхоз (раньше ведь в сентябре первокурсники обязательно помогали колхозникам собирать урожай). Пришлось признаться: «Тяжело даже с вами сейчас разговаривать, потому что болят почки». Владимир Васильевич забеспокоился: «Пошли скорее в дом» — и попросил, чтобы принесли таблетки. По-моему, это был баралгин. Подождал 15 минут, пока лекарство подействует, и почти сразу попрощался: «До свидания. Было очень приятно познакомиться».

И только когда я уже приехала домой, по-настоящему разнервничалась, поняв, с каким человеком мне пришлось познакомиться и общаться.

С Радой Гавриловной я познакомилась чуть раньше. Мы с Валерием шли по улице Институтской, а первая леди Украины как раз возвращалась с работы (Рада Гавриловна Щербицкая преподавала русский язык и литературу в киевской школе № 57. — Авт.). Встретились мы случайно. Конечно, Рада Гавриловна произвела на меня неизгладимое впечатление — статная красивая женщина, с эффектной прической, в туфлях на каблучках. А когда Валерий сказал, что маме 64 года, я была потрясена — выглядела она на 45!

Рада Гавриловна просто мне улыбнулась. Никакого неприятия в ее взгляде не было. Знаете, иная женщина может окинуть таким оценивающим взглядом с ног до головы, что не по себе становится... Но у Рады Гавриловны этого не было, только доброжелательность. Возможно, даже материнская доброжелательность.

«Свекор отговаривал: «Зачем вам ехать в Грецию? Там плохая экология»

— Как вы познакомились со своим будущим мужем?

— В кафе «Крещатик». Моя подружка была влюблена в друга Валерия, с которым там встречалась за чашечкой кофе. Иногда и я с ней приезжала. Так случайно и познакомилась с Валерой. Спустя месяц в этом же кафе я встретила Валеру, и он сказал: «Плохие у тебя друзья. Наш друг в больнице, прооперирован, а вы его ни разу не навестили!» Естественно, на следующий день мы с подружкой

поехали в Октябрьскую больницу. А там нас уже поджидал Валерий.

— Вы знали, что он сын первого секретаря ЦК КПУ?

— Нет, поскольку он представился только по имени. Конечно же, подозрения, что он не из простой семьи, были. Потому что Валерий угощал нас редкими в то время коричневыми сигаретами «Сент-Мориц». Ради такой диковинки мы даже научились курить.

Валерий был настолько скромным человеком, что старался скрывать свою принадлежность к украинской элите. В этой семье никогда не считали, что фамилия Щербицких несет какую-либо нагрузку, кроме той, что Владимир Васильевич работал с утра до ночи и его редко кто мог видеть отдыхающим. Даже в отпуске, на крымской госдаче в Мухалатке, я хорошо помню, руководитель республики постоянно находился в своем кабинете, лишь изредка позволяя себе искупаться в море. Загорающим на пляже я его вообще не видела. Постоянно читал какие-то сводки и документы, красным карандашом делал пометки, чтобы по телефону уточнить возникшие вопросы. Он вообще отдыхать не умел, полностью отдавая себя стране, поэтому, наверное, так рано и ушел из жизни.

— Родители одобрили выбор сына?

— Подозреваю, что у Владимира Васильевича и Рады Гавриловны моя кандидатура вызвала мало восторга, учитывая нашу с Валерием разницу в возрасте: мне было 18, ему — 40. Я же здравомыслящий человек и сейчас с высоты своего возраста (сегодня моему сыну столько же лет, сколько было мне в момент знакомства со Щербицкими, он тоже первокурсник университета имени Шевченко, но выбрал социологию) могу предположить опасения родителей, что наш брак заключается из-за фамилии или других каких-то благ.. Но в последнее время Рада Гавриловна на семейных торжествах, например на моем дне рождения, во время тоста благодарит за то, что я повстречалась на пути Валерия. И по моему отношению к ней, к памяти Валерия и Владимира Васильевича ни один человек не скажет, что я вышла замуж из корыстных целей.

У нас действительно случилась любовь с первого взгляда. Валерий был очень интересный мужчина — высокий, с серыми глазами, казавшимися мне голубыми, с густыми ресницами, загибающимися кверху, как у девушки. Кроме того, очень обаятельный и эрудированный, книги буквально проглатывал. Мог спросить, какая у меня тема семинара, и с лета рассказать интереснее, чем преподаватель университета. Его можно было слушать часами.

— А где работал сын Щербицкого?

— Возглавлял один из инженерных центров в Институте электросварки у Бориса Евгеньевича Патона. Успел защитить кандидатскую

диссертацию. Работа ему очень нравилась — занимался разработками деталей для крылатых ракет (но об этом я только недавно узнала). По тем временам получал приличные деньги — 400 советских рублей. Ездил на «Жигулях» восьмой модели.

Валера закончил Киевский политехнический институт, хотя обладал гуманитарными способностями. Возможно, родители хотели, чтобы сын получил техническое образование.

— Свадьбу как отпраздновали?

— В сентябре я официально познакомилась с мамой и папой Валерия, а расписались мы 24 октября. Как-то Валера прибежал ко мне на Березняки с колечком, одел мне его на палец и сказал: «Через три дня у нас свадьба!» Быстро купили платье — совершенно не свадебное, красное, нарядные туфли. Фаты не было.

Валера очень просил директора Печерского загса, что на улице Цитадельной, расписать нас в ее кабинете, без торжественной церемонии — настолько он был простым человеком. Но директор сказала: «Надо все сделать по-человечески. Чтобы для молодой девочки осталась хоть какая-то память» — и уговорила расписаться по обряду (для Валерия Щербицкого это был второй брак. — Авт.). На церемонии были только наши свидетели и друзья.

Вечером мы собрались на Шелковичной, 26, где жили Владимир Васильевич с Радой Гавриловной. Перед застольем Владимир Васильевич попросил: «Давайте сначала посмотрим футбол по телевизору, а потом уже отметим семейное торжество». И мы все дружно смотрели трансляцию матча.

Мои родители очень волновались — впервые были в таком доме. Мой папа тоже высокий, седой, волосы зачесаны назад, как и у Владимира Васильевича. Когда сели за стол, маленькая Радуська (внучка Щербицких от дочери Оли. — Авт.) подбежала сзади к моему папе и взяла его за руку. А дедушка Володя улыбнулся и сказал: «Радуся, я тут!». Напряжение за столом сразу же исчезло. К этому дню свекор со свекровью подарили мне красивую витую золотую цепочку. Я ее не ношу, а храню как память.

— Наверное, и билеты в свадебный круиз..

— Нам предлагали поехать в Грецию на пару недель, посмотреть Афины. Конечно, мне как будущему историку и Валерия, увлекавшемуся историей, это было бы очень интересно. Но Владимир Васильевич почему-то отнесся к этой идее с прохладцей. Помню, он сказал: «Зачем вам ехать туда? Там плохая экология! Там столько машин, такой смог!» А слово отца для Валерия было очень весомым, поэтому мы решили не дышать несвежим афинским воздухом.

«Мне так хотелось, чтобы кто-нибудь увидел, что я иду с самым первым секретарем ЦК!»

— Родители Валеры часто приходили к вам в гости?

— Владимир Васильевич был у нас дома лишь однажды. Зашел после работы на пару минут. Прошелся пешком по Шелковичной, и мне так хотелось, чтобы кто-нибудь увидел, что я иду с самым первым секретарем ЦК! Но поздним вечером улица оказалась безлюдной.

В выходные дни мы обязательно вместе обедали в доме Щербицких, а в будни почти всегда приходили к ним на ужин. Ужинали обычно чем-то легким — творогом, маленькими сырниками, варениками с вишнями. К чаю обязательно подавалось вкусное варенье.

Никаких излишеств на столе у Щербицких никогда не было. Конечно, я не могу сказать, что подавали только картошку в мундире и «докторскую» колбасу. Но нас сразу же предупредили: икру, красную рыбу и другие деликатесы можно заказывать только по праздникам. А Валерка был непритомлив в еде. Мне кажется, была бы его воля, он ел бы только халву, запивая ее молоком. Наверное, по пять литров в день выпивал. Он и ночью готов был есть свою любимую халву.

Мне же нравилась кровянка. Она тогда стоила 80 копеек за килограмм, и мы покупали ее для нашего спаниеля. Кровянка оказалась настолько вкусной, что я решила оставить Цезарька без колбасы. Еще любила «оливье» и, наверное, целый год изводила Валерку этим салатом.

— Первый секретарь ЦК работал допоздна. Наверное, и к ужину не успевал..

— Владимир Васильевич приходил с работы обычно около девяти вечера. Радуська обязательно встречала его у дверей и ждала, пока дедущка Володя доставал из кармана гостинец от зайчика — мандаринку или конфетку.

Конечно, он приходил уставший. Когда я вошла в семью Щербицких, Владимир Васильевич уже болел. Авария на Чернобыльской АЭС стала для него настоящим шоком, подорвавшим его здоровье. Но я никогда не слышала, чтобы папа злился или повышал голос, особенно на внуков. Всегда был сдержан. Если ему что-то не нравилось, делал замечание в мягкой форме или высказывал свое пожелание.

Это была настоящая цельная натура, человек с большой буквы. Столько лет у власти, но она его не испортила. Каким родился, какое воспитание дали ему родители, так он и жил. Общественное мнение для него всегда было очень важно. Могу только представить, что он чувствовал, когда, будучи уже на пенсии, слышал

сплетни о себе: мол, бывший первый секретарь ЦК вывез за границу восемнадцать вагонов добра..

— Скажу только, что после смерти Владимира Васильевича Раде Гавриловне пришлось освободить служебную квартиру на Шелковичной и переехать к дочери на улицу Грушевского, — продолжает Елена Щербицкая. — Она попросила сотрудников управления делами заменить большой обеденный стол на маленький, то же самое касалось люстр и так далее. Потому что квартира Оли была меньше, чем апартаменты Владимира Васильевича. Его оружие Рада Гавриловна сразу же сдала в милицию, чтобы к нему никто отношения не имел. Взяла лишь несколько подаренных картин. Остальные картины и подарки первому секретарю ЦК оставила в освобождаемой квартире.. Валерий забрал себе на память об отце его библиотеку. Книг получилось четыре полные коробки из-под телевизора.

— Что вы обычно дарили на день рождения свекру?

— Какие-то небольшие сувениры. В 1990 году мы с Валерой заказали в магазине «Роксолана», только что открывшемся на Андреевском спуске, на 72-летие Владимира Васильевича корзину белых гвоздик с голубым ободочком. Но, к сожалению, так и не забрали ее, потому что случилась трагедия — 16 февраля Владимир Васильевич умер. Я тогда была только на четвертом месяце беременности. Дедушка своего внука Юрика не увидел. Но знал, что у нас будет мальчик. Мы сдали специальный анализ, чтобы узнать, кто у нас родится. Я хотела назвать сына Валериком, в честь мужа, но он сказал: «Давай назовем Юриком, в честь твоего отца и брата моего отца, погибшего на войне». И Владимир Васильевич знал, как мы назовем его внука.

— На здоровье Владимир Васильевич жаловался?

— У него так болела нога, что он ходил с палочкой. И с сердцем начались проблемы. Но Владимир Васильевич никогда не жаловался. Его, конечно, лечили.

Пятнадцатого февраля 1990 года мы с Валерой пришли на обед к его родителям. Рада Гавриловна взволнованно сказала: «Папа себя плохо чувствует». Владимир Васильевич, как всегда, был в своем кабинете. Когда я зашла к нему, то увидела в глазах свекра слезы. Но он быстро повернул голову, чтобы я их не заметила. Сказал только, что у него высокая температура и сильный кашель, и отправил меня обедать: «Иди, тебе теперь за двоих кушать надо!» Я поняла, что Владимир Васильевич больше общаться не расположен, и вышла.

Потом была всем известная история о том, как «скорая» ехала на вызов.. два часа. Если не больше. И самые драгоценные минуты были потеряны. Наверняка можно было бы спасти Владимира

Васильевича. Леонид Настюков (охранник Владимира Щербицкого. — Авт.) рассказывал впоследствии, что в Феофании больного положили в обычную палату, а потом, когда начали обследовать и увидели его состояние, перевели в реанимацию. Но воспаление легких быстро прогрессировало. У Владимира Васильевича остановилось сердце. Первый раз его удалось запустить. Когда сердце замерло во второй раз, врачи уже ничего не смогли сделать.

Леонид Настюков рассказал нам о силе духа Щербицкого, уходившего из жизни. Владимир Васильевич осознал это. Он подошел своего лечащего врача, Юрия Мефодиевича, обнял и сказал: «Спасибо тебе. Давай прощаться...»

Я очень хорошо запомнила этот день. 16 февраля мы звонили в Феофанию через каждые 30 минут. Вечером Оля купала Радуську и вдруг раздался звонок. Раде Гавриловне сообщили, что Владимира Васильевича не стало. Я даже не поняла, что произошло. Только увидела выражение боли на ее красивом лице. Валера сразу же обнял маму и сказал: «Держись. Папе сейчас лучше...»

— Плохих предчувствий у вас не было?

— Перед новым 1990 годом Владимир Васильевич и Рада Гавриловна подарили мне фотоаппарат «ФЭД». Тогда зима была почти такой же теплой, как нынешняя, и во дворе дома Щербицких зацвела магнолия. Я сфотографировала цветущее в январе дерево, сделала и семейные снимки. Сама проявила пленку и начала печатать фотографии. И к своему удивлению обнаружила на негативе вместо фигуры Владимира Васильевича только черный контур...

— Маме Владимира Щербицкого даже не говорили о смерти сына, так как она очень тяжело болела.

— Это был ужасный год: в феврале умер Владимир Васильевич, в марте умерла его мама, бабушка Таня, в декабре — Валерий. Он пережил своего отца всего на одиннадцать месяцев. Муж очень тяжело переживал эту утрату. Я впервые в жизни видела и больше не хотела бы видеть, как взрослый мужчина плачет. В 1990 году наша семья потеряла девять близких людей. Как говорится, пришла беда — отворил ворота...

Знаете, пока человек находится у власти, вокруг него крутятся много людей, которые называют себя его друзьями. Но после его смерти предадут. Так произошло и с Владимиром Васильевичем, и с Валерием. Когда умер мой муж и я осталась с полугодовалым сыном на руках, никто из так называемых друзей не позвонил и не поинтересовался: «Может, тебе хотя бы на работу помочь устроиться?» В трудный момент нам подставил плечо друг нашей семьи Борис Михайлович Воскресенский, дай Бог ему долгих лет и здоровья.

— На похоронах Владимира Васильевича, когда процессия проезжала по Крещатику, в небо взмыла стая белых голубей. Так прощались с заядлым голубятником его друга по увлечению...

— На 40-й день по Владимиру Васильевичу произошла мистическая история. Мы с Валерием уже были дома на Шелковичной, а Рада Гавриловна с дочерью Олей только-только пришли с улицы. И обе плачут навзрыд. Оказалось, на их глазах белый породистый голубь с пышным оперением на хохолке и лапках бился крыльями о закрытую дверь парадного, пытается залететь в дом. Мы сразу же подумали о душе, которая на 40-й день возносится на небо..

Друкується за: Лисниченко І. Елена Щербицкая: «В день нашей свадьбы с Валерием Щербицким мой свекор Владимир Васильевич попросил: “Давайте сначала посмотрим по телевизору футбол, а потом уже сядем за стол”» // Факты и комментарии. — 2008. — 2 февраля.

№ 7

З ІНТЕРВ'Ю НІНЕЛЬ ЩЕРБИЦЬКОЇ

6 травня 1998 р.

В предыдущей публикации «Железная леди генеральского «полка» я рассказал о том, что собой представляет садовое товарищество «Днепр» — некогда элитарный дачный поселок в Вышгородском районе столичной области. Участки здесь получали только с ведома Политбюро украинской Компартии. На капитанском мостике «Днепра» стоит Нинель Петровна Щербицкая, в смысле она им руководит. До нее это товарищество в разные годы возглавляли генералы Хмельницкий, Терентьев, Денисов, Лихошерст, Павлов, Цветков, Хилинский. Сегодняшний разговор — о личном... Председатель Щербицкая любезно согласилась приоткрыть некоторые странички семейного альбома.

І. Борис Васильевич Щербицкий доводился родным братом бывшему партийному лидеру республики Владимиру Щербицкому. С Нинель, своей будущей женой, Борис встретился в Днепродзержинске, ему было 19, ей — 18. Через год поженились.

— Меня мама так учила: «Загудел на заводе вечерний гудок — беги со свидания домой». А нам с Борисом так хотелось хоть чуточку подольше побыть вместе. Вот он однажды и говорит: «Солнышко, давай поженимся! Будем вместе гулять до самого утра». В том же Днепродзержинске Борис и Нинель окончили металлургический

институт. Вместе прожили 43 года.

2. Однажды Борис пришел к старшему брату с довольно необычной просьбой. Говорит: «Володя, разреши нам с женой поехать в Верхнеднепровск – на родину – и построить там дом». (Планируемый отъезд был вызван тем, что врачи посоветовали Нинель Петровне уехать из загрязненного Днепродзержинска). Щербицкий-старший побагровел, бросил: «Да ты что, с ума сошел?! Хочешь, чтобы меня с работы сняли, из партии исключили? Дожил: брат в частную ответственность ударился». Сейчас, конечно, это выглядит смешно, но тогда, во времена всевозможных запретов и ограничений в частном строительстве, острая реплика старшего брата вызвала понимание у младшего. «Мы всегда думали о том, как бы не подвести Владимира Васильевича», – комментирует этот эпизод Нинель Петровна.

3. Было время, что Москва активно двигала Бориса Васильевича в членкоры. В связи с этим ему, как молвится, прожужжали все уши, уговаривая подавать документы. Он решил посоветоваться с братом. Первый секретарь ЦК КПУ был не в восторге от этой новости. Хотя категорическое «нет» с его уст и не слетело, но в разговоре счел нужным подчеркнуть, что вот, дескать, у Кунаева какие-то неприятности – из-за брата. В итоге Борис Васильевич так и не стал членкором советской Академии наук. «Будь на его месте другой, – уверяет Нинель Петровна, – он немедленно использовал бы свои родственные связи для продвижения на поприще науки. А муж мой был не из того теста слеплен».

4. Нинель Петровна много лет проработала начальником доменной химической лаборатории Днепродзержинского металлургического завода. Вредные условия труда сказались на ее здоровье, она часто болела, не удалось, к сожалению, уйти от инвалидности. Тем не менее о прошлом не жалеет, при случае всегда повторяет: «Жизнь металлурга сделала мой характер». В садовом товариществе «Днепр» она проявляет, как сама высказывается, соответствующую твердость, умеет выполнять намеченное. Вот, например, надеется вместе с другими сделать в дачном поселке теннисный корт. И утверждает, что спорт помогает излечиться от всех болячек.

5. Владимира Васильевича Щербицкого Нинель Петровна называет иногда своим спасителем. «Как-то я заболела вирусным гриппом, – рассказывает она. – А тут еще, как назло, и воспаление легких подхватила. Мало того, в это время я еще и беременной ходила... Короче, болезнь была настолько тяжелой, что казалось – все, не выживу. А спас меня Владимир Васильевич: достал где-то в Чехословакии дефицитное лекарство. Своего сына потом мы назвали в его честь».

6. Конечно, многие знали, что Борис Васильевич был вхож в кабинет брата, то бишь первого секретаря ЦК республиканской Компартии. Ну а Владимир Щербицкий никогда не бывал на даче младшего брата. Хотя виделись братья довольно часто, да и чуть ли не каждый вечер созванивались друг с другом по телефону. Не раз к супругам приезжали знакомые, друзья и просили передать Владимиру Васильевичу письмецо, притом непременно лично. «Да, иногда мы передавали ему такие письма, – признается Нинель Петровна. – Но прежде чем взять конверт, мы просили распечатать его. И если видели, что первого секретаря беспокоят по пустякам, то отказывались быть в роли почтальонов. Мы хотели, чтобы Владимир Васильевич был всегда доволен нами, поэтому не злоупотребляли своим родством с ним».

7. Всю тяжелую работу на дачном участке Борис Васильевич всегда делал сам. Он даже в цветнике копался. (Кстати, у Щербицких 100 кустов роз было.) Однажды к нему приехал товарищ, увидев, что хозяин занят, взял сапку в руки и присоединился к Борису Васильевичу. «Мужчины пропалывали розы, – с восхищением говорит Нинель Петровна.

– Не буду рассказывать, как они это делали, но... Я подошла к ним и умиленно воскликнула: «Ребятки, здесь без женских рук не обойтись. Отдавайте-ка сапки!» После работы на участке у меня часто болели колени. Поэтому муж внес рацпредложение: давай-ка я тебе, говорит, сделаю защиту для колен. Взял поролон, веревочки – и получились своеобразные подушечки. Я была тронута его заботой».

8. Как и многие люди, Щербицкие хранили свои деньги на сберкнижке. И насобирали они 15 тысяч рублей. Все пропало! – махнула рукой Нинель Петровна. – Когда скоропостижно умер Борис Васильевич, перед семьей стал вопрос: на что же хоронить? Где взять деньги на памятник? Спасибо, помогли коллеги покойного – принесли 700 купонов. У меня было кольцо с бриллиантом – продала. Такая же участь постигла и охотничье ружье Бориса Васильевича. И с машиной я вынуждена была расстаться...»

9. После того, как закончилось время партийного правления Владимира Щербицкого, некоторые его родственники стали эдакими изгоями – от них отворачивались, особенно в начальственных кабинетах, – старший сын Бориса и Нинель – восемь месяцев маялся без работы. И это несмотря на университетский диплом, кандидатскую степень. Ему говорили разные начальники, что вот, дескать, если бы не ваша фамилия, то местечко нашлось бы. Александр Щербицкий вынужден был зарегистрироваться на бирже труда.

Предлагали ему разную работенку – и заведующим рестораном, и охранником... В те годы были определенные трения на службе и у младшего сына Бориса Щербицкого – Владимира (он военный). Например, офицер семь лет ждал присвоения очередного воинского звания.

Ю. Уже во время независимости Украины Бориса и Нинель Щербицких «отлучили» от бывшей цеховской поликлиники. Об этом узнал один из тогдашних премьер-министров, но помощь родственникам бывшего первого секретаря ЦК КПУ отказался. От семьи Щербицких вдруг отвернулись многие старые знакомые. Однако были и такие, кто не побоялся на самом «верху» замолвить слово за вдову Бориса Щербицкого. Проблема с поликлиникой была сразу решена, как только о ней узнал тогдашний Президент Украины Леонид Кравчук. За этот шаг ему и поныне признательна невестка многолетнего партийного вождя Украины.

Друкується за: Фросевич Л. Они пуще всего боялись строить особняки, Или Ю неизвестных фактов из жизни Щербицких // Киевские Ведомости. – 1998. – 6 мая. – С. 18.

№ 8

З ІНТЕРВ'Ю ОЛЕКСАНДРА ЛЯШКА*

– Как главе правительства вам приходилось отстаивать интересы республики в союзных ведомствах. Расскажите, как обычно это происходило.

– Наше сотрудничество с Москвой в этих вопросах было не совсем приятным, потому что приходилось отстаивать свои показатели, а в столице их пытались увеличить. Особенно я настаивал на снижении нагрузки на наш шахтный фонд и металлургические заводы. Однажды на заседании союзного Госплана зампред сказал: «Я считаю, что Украину надо как следует потрясти. Она берет заниженные планы». Вообще-то я достаточно спокойный человек, но после этих слов просто вскочил с места: «Что это еще за «трясило» нашелся, который собирается трясти Украину? Мы этого не допустим!»

Спор зашел в тупик, и тогда я пригласил председателя Госплана СССР Байбакова приехать в Украину и посмотреть, в каких

* Олександр Ляшко – другий секретар ЦК Компартії України (1966–1969), Голова Президії Верховної Ради УРСР (1969–1972), Голова Ради Міністрів УРСР (1972–1987).

условиях трудятся шахтеры. За годы работы секретарем Донецкого обкома я побывал в 54 шахтах, поэтому запланировал повести гостя в одну из самых глубоких. Вместе с министром угольной промышленности Украины Гринько, председателем Госплана СССР Масолом, руководителями шахты и комбината мы спустились в шахту, почти километр прошли по штреку к лаве. Неожиданно для меня Николай Константинович шел довольно легко: оказалось, что долгие годы он был министром нефтяной промышленности и натренировался в подъеме на нефтяные вышки.

Забрались в лаву. Обнаженные по пояс торсы шахтеров поблескивали на свету. Горняки остановили комбайн, завязалась беседа. На заработки они не жаловались, так как получали по 500—700 рублей в рубль. Это считалось приличной зарплатой — оклад председателя Совмина составлял 700—750 рублей. А вот отсутствием горячей воды в старых квартирах они были недовольны. Правда, на каждой шахте были хорошие бани.

После посещения шахты в Минуглепроме Украины состоялся разбор положения дел в угольной промышленности республики, убедившие главу Госплана СССР в необходимости выделения дополнительных средств. Как потом вспоминал Байбаков, эта поездка обошлась ему в 100 миллионов рублей! Указанную сумму выделили из союзного резервного фонда на закупку оборудования, которое, кстати, изготавливалось на Горловском машиностроительном заводе. Пожалуйста, плати деньги — и машина твоя. Нет денег — так и будет оборудование стоять на заводском дворе. Чем не рыночные отношения?

— Были ли споры по другим вопросам и в чью пользу они решались?

— Расскажу вам один эпизод. В симферопольском аэропорту мы со Щербицким встречали Брежнева, приехавшего на отдых в Крым, и получили приглашение к нему на дачу в Ореанду. Леонид Ильич сел за руль, рядом с ним занял место порученец генерал Рябенко, который, чуть что, хватался за баранку или нажимал на тормоза. К тому же по пути следования кортежа останавливалось все движение — не дай Бог, еще врежется!

На даче Брежнев переоделся в легкий костюм, а мы все остались при галстуках — не до отдыха, машины были готовы отправиться в обратный путь. Прогуливаясь после обеда по аллеям парка, я повел разговор о своем:

— Леонид Ильич, все-таки нас очень нагружают поставками в союзный фонд, а ведь спрос на мясо у нас полностью не удовлетворен. Цена I руб. 90 коп. за килограмм мяса не менялась на

протяженні 30 лет, а покупальна спроможність населення за це время возросла. Конечно, Киев, Донбасс снабжаются хорошо, а в других областях случаются перебои, из-за чего в магазинах выстраиваются очереди. На наших шахтерах и металлургах экономить нельзя. Недавно в шахте я спросил у рабочего, что он съел за сутки, и записал: яичницу из 12 яиц с салом, борщ с мясом, а в тормозок взял колбасу, сало и хлеб. В институте питания посчитали, что суточный набор продуктов для шахтера должен содержать 7 тысяч калорий, а обычному человеку хватает 3–3,5 тысяч.

Брежнев, хорошо зная условия работы металлургов и шахтеров, просто не мог со мной не согласиться, но настроение у него испортилось: «Ну вот, привез вас на дачу, накормил. Какое море красивое.. А вы мне опять голову морочите своим мясом».

Щербицкий остался доволен, что я поднял этот вопрос. «Все равно в памяти Брежнева наш разговор отложился и при утверждении плана он сбросит нагрузку Украине», — сказал мне на обратном пути.

— Кстати, Александр Павлович, а вы как проводили свой отпуск?

— У меня никогда не получалось отдохнуть летом — это время уборочной, составления планов и утверждения их в Госплане и Совмине Союза. Лишь в октябре—декабре я мог использовать отпуск. А куда поедешь в это время? Только в Кисловодск. Чтобы не было скучно, брал с собой дочь с мужем или сына с женой. А супруга в зимнее время работала — преподавала в техникуме радиоэлектроники, что на Львовской площади. С этой должности она и ушла на пенсию.

На отдыхе я познакомился с Горбачевым, который был тогда секретарем Ставропольского крайкома партии. Кстати, перед своим переводом в Москву Михаил Сергеевич тоже заезжал ко мне в кисловодский санаторий. Наверное, хотел прозондировать почву, ведь разговоры о кандидатах на должность секретаря ЦК КПСС уже велись. Но я ничего не мог ему сказать, так как Щербицкий со мной такой информацией не делился.

Я предпочитал не вникать в закулисные разборки. В 1964 году, когда создавалось мнение о необходимости отстранения Хрущева от власти, секретаря ЦК КПСС Подгорного для агитации направили в Молдавию. Наш первый секретарь Шелест как член Политбюро уже был в курсе происходящего. Он и предложил встретиться на киевском вокзале Николая Викторовича, возвращавшегося из Кишинева. Помню, как Подгорный произнес: «Товарищи, готовьтесь!» Я удивился: «К чему готовиться—то, Петр Ефимович?» — «Скоро узнаете». Вскоре на пленуме в Москве Хрущева вынудили подписать заявление об уходе на пенсию.

Приблизительно так же я узнал и о переводе Шелеста в Москву. После майского пленума 1972 года Шелест, Щербицкий и я летели в правительственном Ту-134 (Щербицкому как председателю Совмина полагался Ан-24, а мне как председателю Президиума Верховного Совета — Як-40). Петр Ефимович попросил стюардессу принести красного вина. Подняв бокал, он произнес: «Я уже не первый секретарь ЦК Компартии Украины, а зампред Совета министров СССР». — «Первый?» — вырвалось у меня. — «Просто заместитель». Я промолчал. Полет прошел в тягостной обстановке, но Шелест держался. На следующий день его отозвали в Москву, а на Пленуме ЦК Компартии Украины избрали на освободившееся место Щербицкого..

— В конце 2000 года один из телеканалов назвал Щербицкого в десятке известных личностей, оказавших влияние на развитие Украины в XX столетии. Какие воспоминания о нем у вас остались?

— Безусловно, Владимир Васильевич был человеком, подготовленным к любой работе. Он прошел все ступени: от секретаря горкома до председателя Совмина УССР. Но на этой должности что-то у него не сложилось с Хрущевым. Когда в 1963 году Никита Сергеевич приехал в Киев, они о чем-то поспорили. Хрущев сказал: «Как можно с такими взглядами быть председателем Совмина!» И судьба Щербицкого была предрешена: его вывели из состава Политбюро и отправили в Днепропетровск первым секретарем обкома. Но когда в 1964 году к власти пришел Брежнев, он сказал: «Надо исправить несправедливость» — и возвратил Щербицкого на должность председателя Совмина республики. А я в это время работал председателем Президиума Верховного Совета СССР. Поскольку наши дачи в Пуще-Водице находились по соседству, мы часто встречались. Меня с супругой Щербицкие пригласили на свадьбу сына Валерия, а они женили моего Володю.

Наши дружеские отношения изменились после избрания Владимира Васильевича первым секретарем ЦК Компартии Украины и моего утверждения в должности председателя Совмина. Нам предоставили служебные дачи в Межигорье. С этого времени мы лишь однажды обменялись визитами. Поскольку Щербицкий инициативы не проявлял, за более чем 15 лет совместной работы в руководстве республики мы не встречались в неофициальной обстановке..

— Но какое-то объяснение происшедшему должно быть. Может быть, вас оговорили?

— Я сам на это нарвался, потому что говорил все, что думаю, и о нем, и о его работе. В моей памяти засел один эпизод. Мы тогда еще жили на Десятинной, 8, где был маленький кинозал. Как-то Владимир Васильевич пригласил меня посмотреть фильм об

Україне — такіе фільми обычно показывають гостям в офіціальних резиденціях. На екрані промелькнули види Києва, Карпат, Крима, Донбасса, лица металлургов, шахтеров, кадры первомайской демонстрації на Крещатику — руководители республики с трибуны приветствовали трудящихся. Вдруг оператор сделал заставку, оставив только фигуру Щербицкого, машущего рукой. После просмотра на вопрос «Ну как?» я ответил: «Один эпизод мне не понравился, когда вас выделили из членов правительства, передовиков производства». — «Да? — удивился Щербицкий. — Ну ладно, пойдём».

Владимир Васильевич не любил возражений. Однажды после моей реплики на Политбюро он даже прервал заседание и вышел. Видимо, перепроверить по телефону спорные данные. К его чести надо отметить, что, вернувшись, он сказал: «Александр Павлович оказался прав». Но, по-моему, он заболел авторитаризмом.

Вскоре на Шелковичной построили дом на восемь квартир для членов Политбюро: первого и второго секретарей ЦК, председателей правительства и Президиума Верховного Совета председателя КГБ и командующего Киевским военным округом. Но из-за глухого железного забора жить там мне не нравилось. После нашего переезда на Печерск Владимир Васильевич перестал приглашать своих соседей в кинозал. Правда, я и сам мог заказать любой фильм, но считал это неудобным. Если инициатива ранее принадлежала первому секретарю, почему что-то должно меняться? Более того, я ни разу не был в их квартире. Только после его смерти зашел выразить соболезнование родным.

Друкується за: Лисниченко І. Александр Ляшко: «После избрания Щербицкого первым секретарем ЦК Компартии Украины наши отношения изменились» // Факты и комментарии. — 2001. — 16 февраля.

№ 9

З ІНТЕРВ'Ю БОРИСА ПАТОНА

— После своего избрания в 1972 году первым секретарем ЦК Компартии Украины Владимир Васильевич позвонил мне по спецсвязи. Между прочим, Щербицкий не признавал звонков через секретарей, говоря: «Для чего тогда «вертушка»?» Он сам звонил и сам обязательно снимал трубку. Большинство же из нынешних власти предрержащих эти знаменитые «сотки» не берут, поэтому сегодня добраться до того, кто тебе нужен, очень трудно.

Так вот, в поднятой мной трубке раздался голос Владимира Васильевича: «Мы знаем, что через два дня состоится собрание Академии наук. Хотелось бы послушать, о чем говорят ученые, войти в курс дела. Мы вас стеснять не будем».

В те годы наши общие собрания, в которых принимали участие 800–850 ученых, специалистов, руководителей министерств, ведомств, предприятий, проводились в Колонном зале Киевского горсовета на Крещатике, 36 потому что своего большого зала Академия наук не имела и не имеет по сей день. Такие заседания сегодня проходят в актовом зале Института международных отношений по улице Мельникова, 36, — прежде на этом месте находился Аклиматизационный сад АН УССР, основанный академиком Каченко еще в 1913 году. Какие зимостойкие персики он там выращивал!

В конце 70-х меня вызвали в ЦК: «Есть постановление ЦК КПСС о создании современной Высшей партийной школы. Отдайте нам территорию сада под строительство нового здания для ВПШ, а вы получите старое по Рыльскому переулку, 10». Нажим был достаточно жесткий. Поскольку зимостойкими персиками тогда не без успеха занимались в нашем новом Центральном ботаническом саду, пришлось согласиться. Однако я попросил постановление об этой передаче. «Вы разве не верите на слово?» — удивились моей просьбе.

Дело окончилось строительством нового здания ВПШ, а старое Академии наук так и не досталось. Потому что появившийся в 1983 году в Москве секретарь ЦК КПСС Лигачев закрутил гайки по повышению уровня партийного образования, и здание по Рыльскому переулку осталось за партийной школой.

Действительно, Щербицкий вместе с другими сотрудниками ЦК приехал на наше собрание. Скромно посидели-послушали. С тех пор Владимир Васильевич каждый год старался присутствовать на годичных собраниях Академии наук. Причем порядок ведения оставался неизменным: открытие собрания, вступительное слово и доклад президента, выступления участников. Некоторые вожди любили выступать первыми, а уже после них пусть президент АН рассказывает о проделанной работе. Щербицкий просил слово только после нескольких выступивших. Он не только глубоко интересовался наукой, но и думал о том, как академики в своих шапочках бессмертных воспримут его выступления. Поэтому всегда говорил по существу: выдвигал задачи, актуальные для народного хозяйства, науки и культуры Украины.

Кстати, написанная Щербицким книга о роли партийных организаций в ускорении научно-технического прогресса в немалой

степени содействовала практическому решению многих назревших проблем совершенствования производства, создания и применения новых технологий.

Однажды, готовясь к выступлению на очередном общем собрании АН УССР, первый секретарь ЦК КПУ зачитал мне по телефону волнующую его фразу: «Не умаляя значения фундаментальных наук, просим АН уделить серьезное внимание прикладным исследованиям и внедрению их результатов в промышленность..» Я попросил Владимира Васильевича сделать одну существенную поправку в первой половине этой фразы, а именно: «Нисколько не умаляя, а наоборот, подчеркивая значение фундаментальных исследований...» Мое пожелание он учел.

«На уговоры избрать брата членом-корреспондентом Академии Щербицкий просил не впутывать его в это дело»

— Очень важным в любой работе я считаю доверие руководства. Если его нет, работать становится чрезвычайно тяжело. Владимир Васильевич всегда поддерживал наши начинания и доверял руководству АН Украины. Не раз мне приходилось бывать у первого секретаря ЦК КПУ в связи с очередными выборами в Академию наук (тогда требовалось согласование всех без исключения кандидатур). Быстро ознакомившись с подготовленным списком, он откладывал его в сторону, подчеркивая, что полностью доверяет руководству АН Украины, и начинал разговор на другие темы, по которым хотел услышать мнение ученых.

Например, Щербицкого беспокоило и вместе с тем возмущало, что за границей капиталисты и иже с ними хватаются за любые новшества, платят солидные деньги за лицензии и оперативно внедряют новинки в производство. В одной из бесед он поинтересовался у меня, почему «мистер Кук» понимает выгоду применения новых технологий, а у нас для этого издаются постановления, которые часто не выполняются. Услышав мое: «Мы живем в стране сплошной электрификации — нам все до лампочки!», Владимир Васильевич расхохотался. Сказал, что, вероятно, и так бывает. А затем снова стал серьезным: «Давайте подумаем, что можно и нужно сделать, чтобы изменить ситуацию».

Как-то ко мне обратилась группа ученых и специалистов с предложением избрать членом-корреспондентом АН УССР брата первого секретаря ЦК КПУ (Борис Щербицкий был доктором экономических наук и возглавлял ЭНИИ Госплана УССР). Я поинтересовался мнением Владимира Васильевича на этот счет. «Нет-нет, вы меня в это дело не впутывайте!» — ответил партийный лидер

республики, который никогда не использовал служебное положение в таких случаях. По-иному он относился к членам семей опальных руководителей.

Когда в 1972 году Петра Ефимовича Шелеста перевели в Москву, ко мне пришел Виталий Шелест. Сын бывшего руководителя республиканской парторганизации фактически возглавлял в Киеве Институт теоретической физики АН УССР, директором которого был выдающийся ученый, академик АН СССР и АН УССР Боголюбов Николай Николаевич, живший в Москве. В свои 32 года Виталий Петрович, как молодой ученый, был избран членом-корреспондентом АН УССР. Я решил проинформировать о его отъезде первого секретаря ЦК КПУ. «А он как ученый чего-то стоит?», — уточнил Щербицкий. «Стоит», — передал я мнение академика Боголюбова и других физиков. «Ну так дети за отцов не отвечают», — подытожил Владимир Васильевич, хотя их отношения с Петром Шелестом были, мягко говоря, не самыми теплыми.

В 1977 году отправили на пенсию 74-летнего председателя Президиума Верховного Совета СССР Николая Подгорного. А у нас в Харькове есть Институт проблем машиностроения, который фактически создавал его сын, талантливый ученый и хороший организатор Анатолий Подгорный. Сразу же второй секретарь ЦК КПУ Соколов предложил мне: «Надо снимать директора Подгорного». Я не видел в этом необходимости, и свое мнение изложил Щербицкому. Выслушав меня и убедившись, что Подгорный — младший успешно руководит институтом, он сказал: «Ну так пусть и дальше работает». Вопрос был закрыт.

«Академика Келдыша оперировал американец Дебейки, позже консультировавший президента Ельцина»

— В сложный момент Владимир Васильевич поддержал и меня, — рассказывает академик Борис Патон. — В 1975 году первому секретарю ЦК КПУ позвонил секретарь ЦК КПСС Суслов и передал пожелание Брежнева видеть меня на посту президента АН СССР.

Тогда президент АН СССР академик Келдыш тяжело заболел и подал заявление с просьбой об освобождении. Сначала у Мстислава Всеволодовича был склероз брюшной аорты. Специально прилетевший из Штатов профессор Дебейки (консультировавший позже и Бориса Ельцина), прооперировал Мстислава Всеволодовича, поставив шунт из синтетического материала. Но склероз напоминает ржавчину: после чистки появляется в новом месте. У Келдыша начал интенсивно развиваться склероз сосудов головного мозга.

Владимир Васильевич пригласил меня в ЦК КПУ после первомайских праздников. Услышав предложение возглавить союзную

Академию наук, я поблагодарил первого секретаря ЦК КПУ: «Спасибо за честь». Но от этого лестного предложения категорически отказался. «У меня тут огромная загрузка — Академия наук, Институт электросварки...» Щербицкий снял трубку и, попросив меня помолчать, передал мой отказ Суслову. «Как? — повысил голос Михаил Андреевич. — Это же просьба Леонида Ильича! Передайте Патону, чтобы завтра был у меня в Москве».

Мы со Щербицким подошли к окну, и он спросил: «Вы хорошо подумали? Это же союзная академия, вся страна». — «Ну и что? Хочу работать в Украине с вами!» — «Да и я не хочу, чтобы вы уезжали». Мы посмотрели друг на друга и едва сдержали слезы от нахлынувших чувств. Владимир Васильевич посчитал возможным рассказать мне один суперсекрет. Однажды его вызвал генсек Брежнев с предложением возглавить Совет министров СССР (Леонид Ильич хотел заменить на этом посту Алексея Николаевича Косыгина). Владимир Васильевич ответил, что не может. И не потому, что не желает помочь генеральному, а потому что не подготовлен. «Это ты-то, первый секретарь одной из крупнейших республиканских парторганизаций, не подготовлен?» — продолжал уговаривать его Брежнев. «Я не знаю, во-первых, международных отношений, во-вторых, экономики, — аргументировал Щербицкий. — Больше скажу: и вы бы не смогли работать в этой должности, потому что не имеете достаточного опыта в этой области». После услышанного Брежнев быстро отпустил своего земляка, больше не возвращаясь к этому вопросу. Хотя я уверен, что Владимир Васильевич справился бы.

На следующий день я был в Москве. Прямо с Киевского вокзала отправился к вице-президенту по общественным наукам союзной академии, чтобы заручиться его поддержкой. Но он уже знал о позиции Суслова, и я понял, что на его помощь рассчитывать нельзя. Вместе мы отправились к заведующему отделом науки ЦК КПСС Трапезникову, а от него уже втроем — к Суслову. Целый час я слушал серого кардинала, а потом не выдержал и сказал: «Михаил Андреевич, вообще на такую должность палкой не загоняют!» Он посмотрел на меня: «Ну хорошо, возвращайтесь в Киев, а после 9 мая мы пригласим вас для окончательного решения этого вопроса».

Из ЦК я поехал в Президиум союзной академии к Келдышу: «Мстислав Всеволодович, должен вам сказать, что меня..» «Так это я посоветовал», — спокойно прервал меня академик. «Но зачем вам уходить?» — настаивал я. — «Вы выдающийся президент, на своем месте. Приезжайте отдохнуть к нам, на Украину (я взял на себя смелость сказать, что его приглашает Щербицкий), отдохнете,

наберетесь новых сил». — «Я не могу к вам приехать — у меня нет ни одного костюма, ни одной рубашки», — пожаловался Мстислав Всеволодович. Мне стало больно и понятно, что, будучи в добром здравии, президент АН СССР не просил бы об отставке.

Из ЦК КПСС мне больше по этому вопросу не звонили. Вскоре президентом АН СССР был избран академик Анатолий Петрович Александров.

«На мой совет заняться теннисом Щербицкий удивленно сказал: «Где же я буду играть?»

— Владимир Васильевич мог в сердцах сказать мне: «Знаете, надоело! Еду на дачу (и то не каждое воскресенье было у него выходным, — уточняет Борис Евгеньевич) и везу с собой целый чемодан бумаг!» Первый секретарь так относился к работе, что знакомился с каждым документом, а не просто ставил свою визу и отправлял его с глаз долой. Как-то я посоветовал ему: «Вы бы лучше в теннис поиграли!» Владимир Васильевич удивленно посмотрел на меня: «Ну что вы такое говорите? И потом, где же я буду играть?» Я не выдержал и рассмеялся: «Вы бы еще спросили, где ракетку возьмете?»

Обычно на праздничных демонстрациях я как директор Института электросварки всегда возглавлял колонну патоновцев. Помню, как однажды Щербицкий, стоя на правительственной трибуне, бросил мне гвоздику. В последний момент я успел подхватить цветок у самой земли — сработала реакция теннисиста. Потом, встретив меня в Залесье, Владимир Васильевич сказал: «Ну, молодец!» Но теннисом так и не занялся, хотя спорт очень любил и всегда поддерживал наших известных спортсменов.

Не раз мне первый секретарь ЦК КПУ с горечью говорил: «Вот опять! Только мы ему (фамилию называть не буду) дали новую машину, он ее тут же продал, а теперь просит следующую». На мой вопрос, что же вы решили, ответил: «Я подумал-подумал и решил: пусть! Он у нас один. Черт с ней, с машиной!» И такой же случай рассказал мне об известной артистке, только уже не с машиной, а с квартирой.

Все прекрасно знают, что Щербицкий был большим любителем футбола. Приехав на стадион, он открывал свой журнал и записывал в него наиболее яркие игровые эпизоды: на какой минуте кто, кому дал передачу, кто забил, кто промазал.

До избрания Щербицкого первым секретарем на матч отправлялась кавалькада черных машин: члены Политбюро, зампреды Совета министров и т. д. Все движение по Красноармейской перекрывалось. Я

был свидетелем того, как после нескольких таких поездок в ранге первого секретаря Владимир Васильевич разъярился: «Что люди скажут? Для «слуг народа» перекрывают все движение. Давайте организованно садитесь по автобусам и спокойно поедem».

Некоторое время новшество продержалось, а потом «заглохло». Не уверен, что в силу изменения характера Щербицкого. Скорее, по требованиям личной безопасности первых лиц государства. Хотя такой охраны, как сейчас, и близко ни у кого не было.

Однажды мой автомобиль проезжал мимо здания ЦК на улице Банковой. Вдруг перед машиной оказался Щербицкий в сопровождении порученца. Перепугавшись, рассказывал мне водитель, он тормознул, а Владимир Васильевич рассмеялся и махнул рукой: мол, проезжай.

«Брежнев, как дитя малое, схватил наш подарок подмышку и побежал всем показывать»

— Никаких дорогих подарков Щербицкий не признавал. — Я как-то был у него 17 февраля, в день его рождения. До меня у Владимира Васильевича побывал Олесь Гончар и подарил свою книгу с трогательным посвящением. Именинник был так растроган, что чуть ли не со слезой на глазах прочел мне посвящение известного писателя. Такие подарки Владимир Васильевич не считал подношением и особо ценил, в отличие от каких-то ваз и сервизов. Зная об этом, умельцы нашего института подготовили Щербицкому оригинальный подарок — голубя в натуральную величину, изготовленного по сварочной технологии. Он стал для него настоящим сюрпризом.

Как-то перед днем рождения Брежнева Владимир Васильевич в нашей беседе сказал: «Надо подарить Леониду Ильичу что-то оригинальное, но не золотое». Хотя генсек как раз любил золото и с удовольствием принимал подарки именно такого рода. Мы взяли в нашем Институте импульсных процессов и технологий в Николаеве книгу по судостроению и изготовили точно такую же из металла. Один углишек ее откидывался, открывая пробку-чоппик. Отворачиваешь его, и книжка превращается в фляжку. Позже Щербицкий мне рассказывал: когда Брежнев увидел этот подарок, как дитя малое, схватил его подмышку и побежал всем показывать. Очень благодарил: «Спасибо вам. Хороший подарок».

После Чернобыльской аварии Щербицкий изменился. Раньше это был законопослушный — я бы употребил даже выражение «партийнопослушный» — коммунист: ЦК КПСС сказал, значит, это закон, который надлежит выполнять. 1 мая 1986 года он приехал на правительственную трибуну буквально за несколько минут до начала

демонстрації. Стояв мрачний, як туча. Тільки і сказав: «Звонив генеральний із Москви і кричав, щоб ніякої паніки, потрібно проводити демонстрацію, а я просив, щоб її відмінили».

Це було, м'яко кажучи, неразумне рішення — ветер змінив напрямлення з півночі на південь і почав дуть із Чорнобилья на Київ, а все керівництво республіки стояло на трибуні. Однак Володимир Васильєвич був настільки партійно-послушним керівником, що не відмінив шестивія, але скоротив його до межі. Ніхто не віддавав собі звіту, наскільки це небезпечно. Тому на трибуні для членів сімей всю демонстрацію простояли чоловік і внук Володимира Васильєвича. Видно, щоб показати: ніякої небезпечності не існує.

Але, по-моєму, саме Чорнобиль Щербіцького зламав. Він же був міцний, гарний чоловік. Потім у Володимира Васильєвича розболілася нога і він почав хропати. А швидко, в 1989 році, його Москва відправила на пенсію. Але деяким нашим так званим націонал-патриотам треба б совість мати. Вони зробили чучело Щербіцького, окутали його колючою дротом і, пройшовши через весь Хрещатик, скинули в Дніпро. Вони ж поширювали чутки про те, що Щербіцький давно перевів всі гроші за кордон і сам уже там. Це відбувалося як раз перед смертю Володимира Васильєвича. Будучи депутатом Верховної Ради України, він хотів прийти на його засідання, щоб дати відповідь клеветникам, але у нього вже не вистачило життєвих сил.

Друкується за: Лисниченко І. Борис Патон: «На запит Щербіцького, чому ми не беремося за ноу-хау як капіталісти, я відповів: «Потому що у нас країна сплошної електрифікації — всім все до лампочки!» // Факти і коментарі. — 2002. — 25 травня.

№ 10

З ІНТЕРВ'Ю ТА СПОГАДІВ ВАЛЕНТИНИ ШЕВЧЕНКО*

— О дев'ятій мені зателефонував Василь Дурдинець, який тоді виконував обов'язки міністра внутрішніх справ. Доповів, що сталося в Україні за добу, і наприкінці додав, що була пожежа на Чорнобильській АЕС. Але її, мовляв, загасили, усе гаразд. «А як люди?» — питаю. «Та нічого, — каже, — одні гуляють весілля, інші садять городи, треті рибалачуть на Прип'яті...»

— Валентино Семенівно, про аварію на ЧАЕС, кажуть, першими дізналися в Москві, а не в Києві?

* Валентина Шевченко — голова Президії Верховної Ради УРСР (1985–1990).

— Це справді так. Чорнобильська атомна станція підпорядковувалася не Україні, а Москві. І про те, що сталося на станції, першими дізналися там. Після розмови з Дурдинцем я зателефонувала Володимирі Щербицькому. Він сказав, що чекаємо наприкінці дня комісію на чолі з заступником голови Ради Міністрів СРСР. У її складі були академік Євген Велихов, кращий фахівець-атомник у Радянському Союзі, голова Гідрометслужби СРСР Юрій Ізраель, головний радіолог країни Леонід Ільїн і ще цілий почет. Одразу з «Борисполя» вони поїхали на станцію. І вже вночі, побачивши, що ситуація серйозна, ухвалили рішення про відселення жителів Прип'яті. На ранок 27-го у місто поїхали автобуси. З 11-ї ранку і до 15-ї дня з міста було вивезено 53 тисячі людей. Люди із сім Київської області дуже тепло прийняли постраждалих — ділилися і дахом над головою, і останнім шматком хліба. Спочатку було вирішено евакуювати людей усього на три доби. А виявилось — на-завжди... Тому жінки з дітьми — чоловіки були на станції — взяли тільки документи і найнеобхідніше. А 28 числа вже заговорили про те, що треба евакуювати людей із 10-кілометрової зони..

— Пізніше було багато закидів, що не можна було після аварії виводити людей на першотравневу демонстрацію. Хто приймав рішення про її проведення?

— Тридцятого квітня засідало політбюро ЦК Компартії України, де розглядали це питання. Вчені доповідали, що станом на цей день у Києві радіаційний фон був у нормі. Засідання закінчилося о 18.00. А перед цим з Москви прийшла вказівка, що немає необхідності відкладати демонстрацію. Тож домовилися: людей виводити небагато і демонстрацію провести швидко. Але, як потім стало відомо, 30-го числа на 20-ту годину вечора вітер повернувся у бік Києва і в місті почав підніматися радіаційний фон. І хоча на ранок він ще не був критично високим, демонстрацію ми провели швидко — менш як за дві години, хоча раніше вони тривали 3,5–4 години. Всі керівники республіки, попередив Щербицький, мають бути на місці, нікуди не відлучатися, бо очікуємо на керівництво країни з Москви. Коли приїхали Рижков і Лігачов, було ухвалене рішення вже про відселення людей із 30-кілометрової зони. Переселенцям вирішили віддати 9 тисяч квартир, які були приготовані для киян, як подарунок до 1 Травня.

— Ідея вивезти з Києва дітей належала вам. І зробили ви це всупереч висновкам московських фахівців...

— Я відчула необхідність цього інтуїтивно. Адже ми знали не набагато більше, ніж інші громадяни. Пригадую, попросила в бібліотеці знайти всю можливу літературу з радіології. Читаю:

працівнику, який працює на АЕС, упродовж року допускається отримати 5 мікрорентген. А тут нам раптом заступник міністра охорони здоров'я Щепін із Москви дає телеграму, що 5 мікрорентген — допустима доза для дітей! Я й підняла гвалт, що дітей треба вивозити.

Третього травня запросила до Президії ВР головного гінеколога України, начальника управління охорони материнства і дитинства МОЗ, заступника директора Інституту материнства і дитинства, щоб порадитися стосовно дітей і вагітних жінок. Ця наша зустріч була «нелегальною», я нікому про неї не сказала, мені самій було важливо знати, як діяти далі. Вони порекомендували, що вагітних жінок про всяк випадок краще покласти на збереження в пологові будинки, а дітей не випускати зайвий раз на вулицю.

Шостого травня зі мною зустрівся генерал Федоров, начальник союзної служби з цивільної оборони. І каже, що має підозри, ніби комісія дає не зовсім об'єктивні дані щодо зараженої території. Він розкрив карту і показав мені плями в Чернігівській, Житомирській, Київській областях, які зафіксували військові. Ми разом поїхали до Щербицького, той запросив Ізраеля та Ільїна, головних фахівців, що розробляли рекомендації, якими ми, керівники України, мали керуватися. Коли зайшла мова про вивезення з міста дітей, вони закрутили головами: це виключено, немає необхідності... Я розплакалася і запитала: «Якби в Києві були ваші діти й онуки, ви б їх вивезли?». Вони мовчали. Для нас це був сигнал, що дітей треба вивозити.

Уже наступного дня я переговорила з керівниками всіх союзних республік щодо прийому наших дітей. В Україні для них вирішили звільнити всі санаторії, профілакторії, бази відпочинку. Потім була телеграма з Москви, в якій від нас вимагали не сіяти паніку. Дев'ятого травня Щербицькому зателефонував Горбачов і сказав те ж саме. «І що ви йому відповіли?» — питаю. — «Що це Валентина Семенівна здійняла паніку, а ми всі їй піддалися». — «То як будемо діяти?» — мало не плачу я. — «Вивозитимемо, — сказав він. — За дітей нас ніхто не покарає»..

— А де була ваша родина?

— Під час демонстрації 1 травня на трибуні на Хрещатику стояли і мій син, і моя вагітна невістка. Та й усі керівники прийшли зі своїми рідними. І 9 травня біля пам'ятника Слави всі були із сім'ями, в тому числі й онук Щербицького — разом із дідом покладав квіти. Небезпеку тоді не усвідомлювали. Вже пізніше невістку я відправила до своїх друзів за межі Києва, де вона пробула до жовтня та там і народила. А сина як військового

відправили у відрядження в Семипалатинськ, що в Казахстані. Хоча багато хто говорив: керівники України своїх дітей одразу вивезли спецлітаками. Я казала: покажіть мені командира літака, який їх відвозив. До цього часу показують...

Друкується за: Кушнір Л. Валентина Шевченко: «Чорнобиль для мене — як жива рана» // Україна молода. — 2011. — 22 квітня.

Одного разу, під час поїздки на засідання Президії Верховної Ради СРСР, задумавшись Володимир Васильович розмірковує вголос: О. Капто призначений Надзвичайним і Повноважним Послом Радянського Союзу на Кубу. Треба думати про кандидатуру на посаду секретаря ЦК КП України з питань ідеології.

— Володимире Васильовичу, а Леонід Макарович Кравчук?

— Чому Кравчук? — здивовано запитав.

— Тому, що він уже тривалий час очолює ідеологічний відділ ЦК КП України і цілком логічно його рекомендувати на посаду секретаря ЦК, — відповідаю.

— Ви що, його добре знаєте?

— Та ні, Володимире Васильовичу, добре я його не знаю.

— Думаєте, я до нього не приглядаюсь, — говорить В. Щербицький. — Але він під час розмови, як в'юн, виповзає, не розкривається, якийсь він ненадійний, а ще в українській мові є таке слово, яке, гадаю, до нього найбільше підходить — «підступний», тобто людина, у якої ніколи не знаєш, що на думці, від якої чого завгодно можна чекати. Думаю, ще рано його обирати секретарем. Треба ще придивитися, щоб не допустити помилки.

Незадовго після цієї розмови секретарем ЦК КПУ було обрано В. А. Івашка — секретаря Харківського обкому партії.

Вдруге виникло питання про Л. Кравчука, коли В. А. Івашко було обрано секретарем Дніпропетровського обкому партії.

— Володимире Васильовичу, а ви не хочете повернутися до кандидатури Леоніда Макаровича Кравчука? — запитую.

— Що Ви, Валентино Семенівно, причепилися до мене з Кравчуком? Якщо хочете знати, я йому не довіряю, мене стримує якийсь внутрішній голос.

— Володимире Васильовичу, придивіться до нього ще раз, тим більше, що Леонід Макарович зараз постійно веде дискусію по телебаченню з Гололовою Руху Іваном Драчем.

— А хто ж повинен вести ці дискусії? Завідуючий відділом

промисловості чи сільського господарства? Це хліб ідеолога, — сердиться Володимир Васильович. — А, до речі, ви всі ці передачі дивитесь? — запитує.

— Ні, не всі, — відповідаю. — Вони, як правило, відбуваються, в робочий час, тому всі переглядати не маю можливості.

— А ви відкладіть всі справи і подивіться. Потім ми з вами обміняємося думками.

Так і зробили. Подивилася програму одну, другу, третю. Через деякий час Володимир Васильович мене запитує:

— Ну, що, Валентино Семенівно, подивилися передачі?

— Так, подивилася.

— І що ви можете сказати?

— Ви знаєте, Володимире Васильовичу! Говорить Леонід Макарович красиво, але не переконливо. Він жодного разу не поклав Івана Драча з його ідеологією «на лопатки».

— Молодець. Правильно. А знаєте чому?

— Поки що ні, Володимире Васильовичу.

— А для того, щоб мати за собою право потім сказати, що «я просто виконував доручення Політбюро ЦК КП України, а в дійсності у своїх переконаннях я з вами».

З цих розмов я зрозуміла, що Володимир Васильович Леоніду Макаровичу дійсно не довіряє. Секретарем ЦК КП України знову обрано не Леоніда Кравчука, а першого секретаря Київського міськкому партії Ю. Н. Єльченка, хоч наскільки мені відомо Л. Кравчука на цю посаду рекомендували інші..

Друкується за: Шевченко В. С. Мої літа, моє багатство: Спогади, роздуми, відповіді. — К.: Просвіта, 2005. — С. 328–330.

— Владимир Васильевич очень плохо себя чувствовал, и мы впервые увидели его с тросточкой 12 февраля 1990 года. В отличие от предыдущих пленумов ЦК КПСС, на которых все с интересом слушали выступления первого секретаря ЦК КПУ, на этом он не выступал. Пленум освободил Щербицкого от обязанностей члена Политбюро ЦК КПСС, избрав вместо него первого секретаря ЦК КПУ Ивашко.

В семь часов вечера после окончания пленума украинская делегация вернулась в постпредство Украины. Было очень холодно, а Владимир Васильевич во дворе курил одну сигарету за другой. Он никогда не жаловался на самочувствие, но мы видели, что ему плохо. Задержавшийся на заседании Политбюро Ивашко распорядился

об утреннем вылете в Киев. Но мы вместе с Борисом Евгеньевичем Патоном еле уговорили его лететь этим же вечером.

13–14 февраля я не общалась с Владимиром Васильевичем, так как готовилась к сессии Верховного Совета УССР. На XII сессию 16–17 февраля выносился вопрос «Об экологической обстановке в республике и мероприятиях по ее коренному улучшению». Основной темой доклада председателя Совета Министров УССР Виталия Массола была ликвидация последствий Чернобыльской аварии, вокруг которой велись политические игры. Это было время активизации так называемых демократических сил, на этом некоторые демократы зарабатывали себе имидж. К тому же впервые за годы существования Верховного Совета было принято решение Политбюро ЦК КПУ о трансляции сессии по радио с 10.00, по телевидению — с 18.00. Конечно, я волновалась.

И вдруг 15 февраля в 12.50, когда я уже собиралась ехать в ЦК на обед (как правило, на еду у членов Политбюро уходило 30 минут, а полтора часа обсуждались текущие вопросы), зазвонила «сотка», и я услышала хрипловатый, но спокойный голос Владимира Васильевича: «Как сессия, Валентина Семеновна?» Я ответила, что начало завтра в 10 утра. Почувствовав мое волнение, Щербицкий сказал: «Вы только не нервничайте. Знаю, что у вас все подготовлено. Я бы очень хотел прийти на заседание, но врачи категорически против» (как раз в тот период поползли слухи о вывозе Щербицким в Швейцарию семи вагонов «добра»). Взявший трубку врач произнес: «О какой сессии может идти речь, если у больного воспаление легких, температура 38,6?»

Пытаясь успокоить Владимира Васильевича, я сказала, что завтра, 16 февраля, в 13.45 на сессии прозвучит информация председателя Верховного Совета УССР академика Костюка о том, что бывший первый секретарь ЦК КПУ Щербицкий живет, как и раньше, в Киеве, но из-за плохого самочувствия не смог прийти на заседание. Как дисциплинированный коммунист Владимир Васильевич спросил, согласовала ли я это с членами Политбюро. Ответила, что нет и не буду. В конце концов, это не пленум ЦК, а сессия Верховного Совета. «Вы выздоравливайте, — добавила я, — а 17 февраля мы придем поздравлять вас с днем рождения».

Как раз незадолго до дня рождения Щербицкого приехала из Болгании его дочь Оля с супругом. Дедушка очень переживал из-за предстоящей разлуки с внучкой Радусей.

Как и предполагалось, 16 февраля сессия началась бурно. — Одни депутаты со своими предложениями выбегали к трибуне, другие кричали «До суду Щербицького і Шевченко!» Под зданием Верховного Совета стояла толпа митингующих с такими же лозунгами.

Информация о болезни Щербицкого прозвучала в 13.45. Но неизвестно, слышал ли ее Владимир Васильевич. Вечером мне позвонил второй секретарь ЦК Гуренко и сказал: «Ты только не падай в обморок. Сегодня в 15.00 умер Владимир Васильевич!»

Позже от медсестры, присутствовавшей 16 февраля при поселении Щербицкого в палату больницы в Феофании, я узнала, что он приехал туда с дипломатом, набитым пачками сигарет. Больше ничего с собой Владимир Васильевич не взял.

... Хоронили Щербицкого в понедельник, 19 февраля. Колонна людей растянулась от завода «Арсенал» к клубу Совета Министров на улице Октябрьской революции. Все желающие проститься с Владимиром Васильевичем не успели пройти до 13.00, и поэтому панихиду продлили до 15.00. Когда катафалк въехал на площадь Октябрьской революции, в небо взмыли сотни голубей. Люди смотрели на их полет и плакали..

Друкується за: Лисниченко І. В день своей смерти Щербицкий приехал в Феофанию только с дипломатом, набитым пачками сигарет // Факты и комментарии. — 2002. — 16 февраля.

№ II

3 ІНТЕРВ'Ю ЯКОВА ПОГРЕБНЯКА*

— Во время нашей первой встречи с Владимиром Щербицким я обратил внимание на его умение общаться с людьми — непринужденно, просто, без малейшего чванства. Уже тогда Владимир Васильевич был фигурой достаточно значимой — председателем Совета министров УССР, кандидатом в члены Политбюро ЦК КПСС, но никогда не подчеркивал своего положения.

Эта встреча произошла в 1967 году. Я как первый секретарь Ивано-Франковского обкома партии принимал делегацию из Киева во главе со Щербицким, прибывшим для вручения нашей области ордена Ленина. Кроме официальных мероприятий, мы побывали на предприятиях, в колхозах и совхозах. Директор передового колхоза пригласил нашу группу пообедать. Хозяева, чтобы не ударить в грязь лицом, основательно подготовились к визиту высоких гостей: на столе красовались красная икра, копчености, дорогие колбасы..

Выпив рюмку за здоровье хозяев, Владимир Васильевич неожиданно поинтересовался: «Скажите, нет ли у вас соленых помидоров, огурцов, борща?» Они сначала растерялись, а потом обрадовались: «Вот

* Яків Погребняк — секретар ЦК КПУ (1971–1987).

это по-нашему! Конечно, есть, только мы постеснялись предлагать, а это добро, — они показали на деликатесы, — мы и сами не едим!»

И дальше пошел непринужденный разговор. Расспрашивая о делах в колхозе, жизни сельской молодежи, проблемах торговли, Владимир Щербицкий быстро расположил к себе собеседников. Даже в обсуждении житейских вопросов прослеживался взгляд профессионала, который не мог не видеть некоторых недостатков в обеспечении жильем, продуктами и товарами, в предоставлении медицинской помощи.

Всеми этими вопросами Щербицкий владел в совершенстве. Будучи первым секретарем ЦК Компартии Украины, постоянно интересовался производством товаров народного потребления. По его инициативе заводы обязали выпускать всевозможную домашнюю утварь. Как-то на совещании в ЦК директор Харьковского тракторного завода заикнулся, мол, зачем нам эти сковородки... «Конечно, трактора важны, — возразил ему Щербицкий. — Но людям надо и еду в чем-то готовить».

Когда на некоторых молочных комбинатах санэпидстанция выявила непредусмотренное снижение жирности молока с 3,2% до 2,5% (таким образом создавали избыток продукции, которую продавали налево), Щербицкий был неумолим, и министра мясомолочной промышленности сняли с должности.

В конце каждого месяца первый секретарь ЦК контролировал, как идет выполнение кассового плана, плана товарооборота: от этих показателей зависели поступления в бюджет, а значит, и своевременная выплата зарплаты на заводах. Если в конце месяца денег в бюджете было недостаточно, в магазинах активизировалась торговля, продлевалось время их работы. В редких случаях зарплату задерживали, но не более чем на день-два. За этим строго следили.

«Узнав о вводе советских войск в Афганистан, Владимир Васильевич сказал: «Ну, с нами не советовались...»

— Однажды на моем столе зазвонил прямой телефон первого секретаря и Щербицкий попросил зайти к нему. На приеме у Щербицкого был генерал Петров (во время войны он остался без рук, но, учитывая заслуги генерала, его решили не комиссовать и оставили в армии). Жизнь Петрова была тяжелой: он не мог обходиться без посторонней помощи, а от него ушла жена. Владимир Васильевич обратился ко мне: «Человек прошел через все муки ада. Чем мы можем ему помочь? Генерал Петров нуждается в индивидуальном пошиве одежды, приобретении мебели, продуктов питания. Помогите это организовать!»

Вместе с работниками министерства торговли мы сделали все, о чем просил Петров. Владимир Васильевич долго помнил о генерале, побывавшем у него на приеме, и не раз меня спрашивал: «Как там Петров? Вы ему все организовали? Он остался доволен?»

Щербицкий заботился о других, а сам был неприхотлив в быту. Не любил крикливой импортной одежды — одевался в «Коммунаре». Ни разу не отдыхал за границей, ездил в отпуск только в Крым или Трускавец. Из положенных члену Политбюро 45 дней отпуска использовал лишь месяц. Не припомню, чтобы первый секретарь обращался за консультациями к медицинским светилам, академикам Амосову, Шалимову. Лечился, как и все руководители, в Феофании. Да и не очень-то своим здоровьем занимался. Несмотря на то, что после смещения Хрущевым Владимир Васильевич перенес инфаркт, он работал на износ, много курил.

Щербицкий был очень щепетилен в вопросах, касающихся его лично. Запомнился один случай. На промышленной выставке меня попросили оценить качество новых табачных изделий. Поскольку я не курю, предложенные сигареты передал через приемную Щербицкому. Через 15 минут по телефону Владимир Васильевич спросил: «Что это за сигареты появились на моем столе?» Выяснив, что это выставочные образцы для изучения потребительского спроса, сухо поблагодарил и попросил подобного не повторять: «Организаторы еще подумают, что мы с ярмарок не только сигареты берем. Как же мы будем потом с них спрашивать? И что о нас люди подумают?..»

Питался он очень скромно, обычно заказывал на обед то ли борщ, то ли кашу. Никогда не ел и первое, и второе. Члены Политбюро обедали в отдельном зале на втором этаже ЦК и старались использовать этот момент для согласования со Щербицким каких-то рабочих моментов. Зная, что вопросов к первому секретарю будет много, пытались решить их в начале обеда, демонстрируя свою активность. Иногда, что случалось крайне редко, Владимир Васильевич не выдерживал и говорил: «Слушай, ну дай мне хоть суп доесть. Тогда и будем что-то решать». Или просил сменить тему. Он работал с девяти утра до позднего вечера и даже в обеденный перерыв занимался делами...

Тогда за столом нередко шли разговоры об истории. Очень часто малоизвестные исторические факты рассказывал председатель Совета министров Александр Ляшко. Владимир Васильевич мог пересказать отрывок из «Истории Украины-Руси» Грушевского или сказать: «А вот помните, у Соловьева в таком-то томе написано, как Петр I поставил вопрос о развитии науки...» Кто-то набирался смелости и спрашивал: «И как вы время для этого находите?» «Стараюсь

читать в выходные. Вот заканчиваю 30 том», — ответил Щербицкий.

Здесь же, за обедом, первый секретарь проинформировал членов украинского Политбюро: «Получил постановление о вводе советских войск в Афганистан». Помолчав некоторое время, произнес: «Ну, с нами не советовались...», имея в виду секретарей с периферии. По сути, этот документ был детищем министра обороны Устинова, председателя КГБ Андропова, министра иностранных дел Громыко и секретаря ЦК КПСС Суслова. На следующий день за столом Щербицкий завершил обсуждение этой темы: «Знаю, что на первых порах даже Брежнев был против ввода войск, но его уговорили. Чувствую, там будут немалые жертвы...»

«Когда заболел Алексей Косыгин, Брежнев несколько раз предлагал Щербицкому должность главы правительства»

— Из-за большой загруженности Владимир Васильевич даже перестал выезжать на охоту. Для души у него оставались два стойких увлечения — голуби и футбол. Но мало кто знает, что в юности Щербицкий играл на трубе. Даже преподаватели Днепропетровского химико-технологического института, где он учился, вспоминали, как говорили ему: «Да, играешь ты хорошо, а как сессию сдавать будешь?»

Помню, в 1975 году в Киеве проходил фестиваль духовых оркестров. В завершающий день около 50 оркестров прошли по Крещатику. Члены Политбюро, собравшись у открытого окна на четвертом этаже Дома профсоюзов, с удовольствием слушали марши и популярную музыку. Как только кто-то отвлекал первого секретаря ЦК, он говорил: «Подожди-подожди, послушай, как они хорошо играют «Прощание славянки». За душу берет!» или «По-моему, там труба не очень-то...»

В последние годы правления Брежнева Щербицкого тяготил застой в политике, экономике, но он старался идти в фарватере политики центра. Тем более что с Леонидом Ильичом их связывало многое. Даже в 1974–1975 годах у первого секретаря ЦК КПУ была возможность переехать в Москву. Когда заболел председатель Совета министров СССР Алексей Косыгин, Брежнев захотел иметь своего человека во главе правительства. Щербицкий несколько раз получал от генсека такое предложение, но, как он сказал членам украинского Политбюро, не захотел возглавлять этот полуразрушенный механизм. Леонид Ильич с недоумением переспрашивал: «А кого же мне тогда выдвигать? Мне ведь нужны хорошие помощники»...

Последний раз Леонид Ильич был в Киеве за два месяца до смерти — в сентябре 1982 года. Возвращаясь из отпуска в Крыму,

заехал на охоту. В Бориспольском аэропорту его встречали руководители республики. Генсек выглядел неважно. У некоторых из нас мелькнула мысль: «Как же он справляется с рабочими нагрузками?»

Конечно, Владимир Васильевич был озабочен состоянием здоровья Брежнева. Тогда поговаривали, что для страны было бы лучше, если бы Леонид Ильич остался почетным генеральным, а на этом посту работал кто-то другой. Но Щербицкий никогда не высказывался по этому вопросу...

«Делегацию СССР в спешном порядке отозвали из США в связи со смертью Черненко»

— Первый секретарь ЦК КПУ был очень ответственным человеком, переживал за дело. Когда в 1985 году Щербицкий узнал о том, что через месяц возглавит делегацию Верховного Совета СССР для поездки в США, мы почувствовали, как он сконцентрировался на этой миссии. Пообедав, Щербицкий не оставался с нами за столом, а отправлялся начитать справочный материал по Америке.

Через пару дней за обедом зазвучала новая тема: долги США, запасы нефти и газа, биография Рейгана. Первоначально программа визита не предусматривала встречу Щербицкого с президентом США Рейганом, а ограничивалась только беседой с представителями штатов в американском конгрессе. Рональд Рейган сам откорректировал утвержденный график и выделил время для встречи с советским лидером. Безусловно, ему не могли не доложить, что Щербицкий был близок с Брежневым, и Рейган пожелал продемонстрировать дружеское расположение Америки к высокому гостю, а значит, и к Советскому Союзу. Ведь тогда политику в мире определяли две страны — СССР и США.

Беседа Щербицкого с Рейганом была непродолжительной и носила общий характер: экскурс в историю нашей страны со стороны Щербицкого и информация о США со стороны президента. Сама же программа визита была свернута досрочно. Делегацию в спешном порядке отозвали в Москву в связи со смертью генсека Черненко.

Кандидатуру Владимира Васильевича на должность генсека не рассматривали. Во-первых, руководителей-украинцев в Москве уже было много: первый секретарь ЦК КПСС Никита Хрущев, председатель Президиума Верховного Совета СССР Николай Подгорный, секретарь ЦК КПСС Андрей Кириленко, генсек Леонид Брежнев. Во-вторых, Щербицкому было уже 67. В его отсутствие генеральным секретарем избрали Горбачева.

Вскоре после своего избрания Михаил Горбачев с супругой (это было сенсационное событие!) прибыл в Киев. На обеде по этому поводу в столовой Совета министров УССР не подали даже

традиционного сухого вина «Оксамит України». Только сок и компот — антиалкогольная кампания набирала обороты. На свой страх и риск Щербицкий попросил оставить вино на сервировочных столах. На что Горбачев заметил: «Мы вроде боремся с алкоголем...» Все заулыбались, начали переговариваться. Высокий гость обратил внимание на шум: «Что вы там хихикаете?» «Вот смотрим, вроде бы чего-то не хватает», — послышались реплики. «Всего хватает», — сказал Горбачев, приступая к салату. Щербицкий с улыбкой подытожил: «Раз Москва решила — будем пить воду!»

Друкується за: Лисниченко І. Яков Погребняк: Когда в хате председателя колхоза высоким гостям предложили икру и дорогие колбасы, Щербицкий поинтересовался: «Скажите, нет ли у вас соленых помидоров и борща?» // Факты и комментарии. — 2003. — 18 февраля.

— Я был свидетелем едва ли не всех домашних игр «Динамо», но эта, с «Баварией»*, была особенной. — На стадионе собралось 120 тысяч человек, не меньше, люди в проходах стояли. Когда Блохин забил второй гол и стало ясно, что «Динамо» победу уже не упустит, я глянул на Щербицкого, а у него блестят слезы в глазах. Он был человек такой — и твердый, но и сентиментальный. В тот момент он сказал: «Я чувствую, что завтра добыча угля, металла в Украине увеличится». У нас радость была, как у родителей, у которых только что появился ребенок. Пригласили тогда Лобановского и Базилевича на обед. Выпили немного. Я — вино, Щербицкий — рюмку «Столичной». Он же не мог много выпить, потому как в молодости у него язва была. Лобановский, по-моему, тоже выпил рюмку водки.

— Когда-нибудь еще видели Щербицкого со слезами на глазах?

— После аварий на шахтах. Когда погибало по 50–60 человек. Еще у него были слезы после взрыва на Чернобыльской АЭС.

— Как поощрили «Динамо»?

— Перед всеми ответственными играми я приезжал на базу. Лобановский высказывался: «Яков Петрович, нам нужно столько-то машин, квартир». Я спрашиваю: «А кому?». Он: «Это мы тут сами разберемся». Так было и накануне Суперкубка. По-моему, речь шла о пяти машинах (выдавали «Волги» и «Жигули»), четырех квартирах и сумме в 10 000 рублей на премии. Приезжаю в ЦК. Щербицкий

* Гра-відповідь Суперкубку УЄФА у Києві 6 жовтня 1975 р., яку київське «Динамо» виграло з рахунком 2:0, завойвавши почесний трофей.

спрашивает: «Что они просят?». Я докладывал, после чего Щербицкий задавал вопрос уже председателю совмина Ляшко: «Будем давать?». — «Если будут играть хорошо, мы это решим». И тогда уже я набирал Лобановского: «Валерий Васильевич, дорогой, вопросы решены. Получите в течение месяца-двух».

— А если бы не выиграли?

— Все равно машины, квартиры они бы получили. Деньги затормозились бы — не за что ведь.

— Кто у Щербицкого были любимые игроки в «Динамо»?

— Блохин, несмотря на его непростой характер. Мунтян очень любил, Буряка, Колотова.

— В связи с 30-летием Победы перед «Баварией» была особая накачка?

— Да, было где-то сказано, что мы победили немцев в 45-м и тут должны победить. Но не с точки зрения ненависти накачка. А с точки зрения патриотизма.

Друкується за: Кинзерський Э., Лялька О., Мещерякова Д., Пономаренко А. 40 лет победе «Динамо» в Суперкубке: футболисты просили квартиры и машины, болельщики меняли куртки на билеты // Сегодня. — 2015. — 5 октября.

№ 12

З ІНТЕРВ'Ю ВІТАЛІЯ МАСОЛА*

— В 1972 году, вскоре после избрания первым секретарем ЦК Компартии Украины Владимира Щербицкого я, в то время директор Новокраматорского машиностроительного завода, был приглашен к нему на собеседование. Из беседы стало понятно, что меня брали в Госплан для обкатки в должности первого заместителя. Поскольку председателю республиканского Госплана Розенко уже исполнилось 65 лет, подбирались кандидатуры для его замены.

При знакомстве с руководящими кадрами Щербицкий всегда интересовался семейным положением коммуниста, его бытовыми проблемами. Он сообщил мне о «киевской» зарплате в размере 550 советских рублей (между прочим, на заводе я получал 1000), закрепленной за мной «Волге» и предоставленной четырехкомнатной квартире в доме по улице Кирова, 34.

* Віталій Масол — заступник голови Ради Міністрів УРСР — голова Держплану УРСР (1979—1987), голова Ради Міністрів УРСР (1987—1990), Прем'єр-міністр України (1994—1995).

Наша бесіда проходила на рівних, мене подкупило доброжелательное отношение Владимира Васильевича ко мне, и я сразу же попал под его обаяние...

Очевидно, доверие рекомендовавших меня товарищей я оправдал, так как через шесть лет стал председателем Госплана республики. Причем несмотря на развод с первой женой. «Доброжелатели» активно сигнализировали в ЦК Компартии Украины о недопустимости работы в украинском руководстве коммуниста с «такой» репутацией. Так что были у меня деликатные беседы по этому вопросу с председателем Совета министров УССР Ляшко, по поручению Щербицкого выяснялись обстоятельства семейного конфликта. Моей вины в разводе не усмотрели, поэтому на партсобрании не песочили и выговор не выносили, что раньше практиковалось. Второй секретарь ЦК КПУ Соколов мне доверительно говорил: «Тут на тебя пишут анонимки, но я их рву и выбрасываю в корзину...»

В этом плане хочу сказать, что Владимир Васильевич всегда бережно относился к руководящим кадрам. Например, несколько раз председатель Госплана СССР Байбаков предлагал мне перейти к нему первым заместителем. Последний раз – в 1982 году, когда его первый зам Рыжков ушел на работу в ЦК КПСС. Щербицкий, зная о том, что Николай Рыжков выдвинул на свое место мою кандидатуру, поинтересовался моим мнением. Я честно ответил, что не рвусь в столицу, да и жена не хочет ехать в незнакомый город.

Чуть позже мне позвонил Рыжков: «У нас к тебе претензий нет. Так что ты не обижайся. По совету Щербицкого я, как рекомендовавший, снял твою кандидатуру».

Во время моей работы председателем Госплана УССР к нам на должность главного специалиста был принят бывший директор Кременчугского горно-обогатительного комбината, освобожденный с руководящего поста министра черной металлургии. Позже на опального коммуниста завели уголовное дело, и его посадили. А в ЦК начали поступать сигналы, мол, почему в Госплане республики работали такие кадры?

На мою просьбу разобраться Щербицкий ответил: «Ты только не переживай. Мы рассмотрим этот вопрос на Политбюро, но у меня в кабинете». Как правило, Политбюро проводилось в специальном зале заседаний на втором этаже (в котором сегодня вручают государственные награды), куда обычно приглашали должностных лиц, не являющихся его членами. Проведение Политбюро в кабинете первого секретаря означало полуофициальную обстановку.

Председатель республиканского КГБ Муха, ныне покойный, предложил создать комиссию по проверке работы с кадрами Госплана.

Узнав мое несогласие на проверку и понимая, что любая комиссия нервнрует работу коллектива, Владимир Васильевич закончил рассмотрение этого вопроса вынесением выговоров кое-кому. В число проштрафившихся я не попал. Мои сотрудники продолжали спокойно заниматься своим делом.

Нет, вспыльчивым человеком Щербицкий не был. Вспыльчивость я понимаю как умение взрываться каждый день и по любому поводу. Редкие замечания, которые я от него получал, всегда делались в деликатной форме. Владимира Васильевича отличало доброжелательное отношение к людям. Помню, на одном из праздничных обедов в Залесье он спросил меня: «Может, нужно чем-то помочь?» У меня как раз родился внук, а семья сына, два года назад окончившего КПИ, жила на квартире. Я поделился своими проблемами со Щербицким, и позже сын получил двухкомнатную квартиру.

А вот лжи первый секретарь ЦК КПУ не терпел — это уж точно. Если неправда всплывала, Владимир Щербицкий не сдерживал своего гнева...

— На особом контроле у Щербицкого всегда была подготовка плана народного хозяйства республики к утверждению в Москве. В течение трех недель, предшествующих заседанию союзного Политбюро, он регулярно уточнял у меня, согласны ли в Кремле на снижение наших поставок в союзные закрома, какова позиция Госплана СССР на этот счет... После утверждения наших предложений Владимир Васильевич часто возвращался из Москвы в хорошем расположении духа.

В годы перестройки Щербицкий поручал мне, тогда уже председателю Совета министров УССР, выступать в Москве с проектом нашего плана. Несколько раз я присутствовал на заседаниях союзного Политбюро, которые проводились в кабинете Горбачева. На одном из них запомнилось выступление первого секретаря ЦК компартии Казахстана, где речь шла о поставках зерна. Я уже имел данные, что братья-казахи не дадут планируемого количества, что означало «навязывание» дополнительных поставок Украине. Поэтому активно отстаивал наши интересы. В конце концов, слушая мои реплики, Михаил Сергеевич в сердцах сказал: «Что ты прыгаешь, как Сахаров?»

Мне всегда импонировало, как Щербицкий умел слушать собеседника, давал возможность ему высказаться, не перебивая. Особо непринужденная обстановка царила в Бельбеке, когда украинское руководство встречало приезжавшего на отдых в Крым генсека Горбачева. Если в Москве представители Украины не всегда имели возможность высказаться, то в зале приема официальных делегаций в Бельбеке выступали в открытую.

С цифрами в руках мы доказывали абсурдность антиалкогольной кампании. Помню, как однажды я сказал: «Михаил Сергеевич, в

економике положено розбираться всем». Розговор шел об опереженні росту зароботной плати по сравнению с производством товаров народного потребления. Тогда такой дисбаланс не именовался инфляцией, как сегодня, а просто включался станок для печатания денег. А сколько раз мы говорили Горбачеву о необходимости введения в республике украинского языка наравне с общегосударственным русским!

Михаил Сергеевич все наши просьбы выслушивал и ничего не делал... Только декларативно заявлял о расширении прав республик... От экспорта продуктов Украина тогда имела миллиарды долларов дохода, и я лично просил Горбачева разрешить ежегодно расходовать из союзного фонда 100 миллионов долларов по усмотрению республики. «Да-да», – звучало в ответ. Тем не менее у нас вдруг забрали даже мизерные валютные счета, существовавшие ранее.

Со временем между Киевом и Москвой возникло определенное недоверие. Специальная комиссия по реорганизации управления, возглавляемая секретарем ЦК КПСС Лигачевым, ликвидировала республиканские министерства черной металлургии, угольной, цементной промышленности... Владимир Васильевич прекрасно видел, как все разваливается, и пережить этого не смог. До независимости Украины оставалось полтора года...

Друкується за: Лисниченко І. Віталій Масол: «Несмотря на поступающие в ЦК Компартии Украины анонимки по поводу моего развода, Щербицкий поддержал мою кандидатуру на должность председателя госплана УССР» // Факты и комментарии. – 2002. – 14 августа.

№ 13

З ІНТЕРВ'Ю ВІТОЛЬДА ФОКІНА*

– В 1987 году Виталия Масола назначили председателем Совета министров УССР и сразу же встал вопрос о новом председателе Госплана. Мне позвонил заведомом ЦК КПУ и мой друг Дмитрий Недашковский: «Завтра на 15.00 идем к Владимиру Васильевичу Щербицкому». Я уже знал, по какому поводу...

* * Вітольд Фокін – перший заступник голови Держплану УРСР (1979–1987), перший заступник голови Ради Міністрів УРСР – голова Держплану УРСР (1987–1990), голова Ради Міністрів УРСР (1990–1991), Прем'єр-міністр України (1991–1992).

Приходим. Владимир Васильевич полистал мое досье с пятого на десятое и говорит: «Зачем мне смотреть объективку, если я знаю Фокина как облупленного?»

Мы поговорили, как сейчас помню, об антиалкогольной истерии. «Как это так? — возмущался Владимир Васильевич. — Металлург за смену теряет два-три литра жидкости, и после работы всегда мог выпить пару кружек пива. Какой в этом вред? А сейчас даже это запретили. Довели кампанию до абсурда».

Между прочим, кабинет первого секретаря ЦК КПУ был обставлен на порядок скромнее, чем у нынешних руководителей: в несколько консервативном стиле, с ореховыми панелями. В глубине стоял большой рабочий стол, к нему примыкал стол для заседаний. И, что интересно, на столе Владимира Васильевича никогда не скоплялись бумаги — перед ним лежал один документ, с которым он работал.

Щербицкий уже собирался закрыть папку с моей анкетой, как вдруг в состоянии крайнего удивления спросил у Недашковского: «Кого вы мне привели?» «Фокина Витольда Павловича», — ответил заведомом. «А вы видели его личное дело? У него же два строгих выговора с занесением в учетную карточку!» Я сижу, конечно, ни жив ни мертв от стыда, а Дмитрий Григорьевич со знанием дела докладывает: «Эти выговоры давно сняты». «Да, но тут жуткая формулировка — за рукоприкладство!» — возмущается первый секретарь.

— Неожиданный поворот...

— Владимир Васильевич помолчал, потом постучал пальцем по строчке со вторым выговором и сказал: «Расскажи мне подробно, за что этот выговор». (Щербицкий никогда не обращался ко мне на «ты», лишь однажды так сказал).

Я рассказал, что дело было на шахте Ь 32бис (Луганская область), где я работал главным инженером. Зимой 1957 года произошла крупная авария на обогатительной фабрике. Шахта остановилась, конвейерные ленты замерзли. Я трое суток не уходил с объекта, работал над ликвидацией аварии, как вдруг заявляется начальник ОТК в пальто с бобровым воротником. Диспетчер Зубков ему говорит: «Что же ты пришел как на праздник! Шахта стоит, фабрика не работает. Ты же начальник!» А тот, стоя ко мне спиной, отвечает: «Пока есть такие дураки, как Фокин, я могу спокойно отдыхать в свой законный выходной». Я не сдержался и дал ему по морде. А когда я осознал, что наделал, еще и головой в сугроб воткнул. Подумал: «Семь бед — один ответ!»

Выслушав меня, Владимир Васильевич долго молчал. Он вообще был человеком сдержанным, но если уж разойдется, остановить

его, как волнующийся океан, невозможно. А тут первый секретарь, выдержав приличную паузу, задумчиво произнес: «На твоём месте, я, наверное, поступил бы так же».

— Рассказывают, что первый секретарь ЦК был строгим и безжалостным руководителем...

— Владимир Васильевич был убежденным коммунистом и требовал этого от других. Конечно, жесткие рамки партийной дисциплины порой вынуждали его поступать вопреки своему желанию, но в жесткости его обвиняют зря. Человечности, дружелюбия в нем было неизмеримо больше. Приведу один пример.

25 лет назад, в августе 1986 года, под Новороссийском затонул теплоход «Адмирал Нахимов». В кораблекрушении погибли почти 800 человек, преимущественно граждане Украины. За месяц до катастрофы моего друга Юрия Дацюка назначили заместителем начальника Черноморского морского пароходства, и на его плечи легли все заботы по приему родственников, опознанию погибших и организации похорон. Так что хлебнул Юрий Павлович горя по полной программе.

И вот в Киеве на заседании Политбюро ЦК КПУ разбирают обстоятельства происшествия. Конечно же, с жесткими выводами. В список руководителей, причастных к трагедии и уволенных с работы, попал и недавно назначенный замначальника Черноморского пароходства. Более того, накануне второй секретарь Одесского обкома Снигирев убедил Юрия Павловича написать заявление об отставке: «Не напишешь заявление, исключат из партии. А так в партии ты останешься».

Владимир Васильевич, читая проект постановления, дошел до фамилии Дацюк, остановился: «О, а этот чего сюда попал? Он же только начал работать и не успел себя проявить». «Всех надо наказать по всей строгости!» — ответил кто-то из присутствующих. Щербицкий возразил: «Нет, это слишком круто. Дацюк не заслуживает такого наказания».

Тогда поднялся Юрий Павлович и попросил: «Я морально пережил столько, что не смогу работать на этой должности». И Щербицкий с большой неохотой согласился с постановлением Политбюро.

Сейчас многие пишут о Владимире Васильевиче, мягко говоря, неправду. Как говорится, мертвого льва и осел стремится лягнуть безнаказанно. Но я могу с уверенностью сказать, что интересы республики у Щербицкого всегда были превыше всего.

«Глядя, как мы уплетаем вареники, Татьяна Ивановна Щербицкая пошутила: «Якби ви, хлопці, так працювали, як істе»

— Как вы познакомились с Владимиром Васильевичем?

— Впервые мы встретились в 1969 году. Председатель Совета министров УССР Владимир Щербицкий приехал на пленум обкома в Луганск, а мне, управляющему трестом «Первомайскуголь» и члену обкома партии, было поручено организовать вручение гостю цветов от имени женщин шахтерского края.

Поручение охотно взялась выполнить молодая бойкая женщина, супруга горного мастера шахты «I-2 Горская» Надежда. Писаная украинка: круглолицая, темноволосая, с красивой фигурой. Да и Владимир Васильевич был привлекательным мужчиной: высокий, статный, черноволосый, скромный, с обаятельной улыбкой. Надя не стусевалась и, вручая огромный букет, звонко произнесла: «Это только часть тех цветов, которые хотели бы подарить вам женщины Донбасса», — и... расцеловала Щербицкого. Он даже смутился.

В президиуме пленума я сидел во втором ряду сразу за двумя тезками: Владимиром Васильевичем Щербицким и первым секретарем Луганского обкома партии Владимиром Васильевичем Шевченко. В то время сложилась напряженная ситуация в отношениях с китайцами, и в своем выступлении, коснувшись этих событий, я вспомнил украинскую поговорку «На голові уже стерня, а в голові ще й на зяб не орано».

Когда уже сел на свое место, Щербицкий обернулся, пожал мне руку и сказал: «Добре прислів'я ви згадали. Молодець, дуже влучно!» Выступал на пленуме Владимир Васильевич украинською мовою, что для Донбасса было делом необычным.

— Вы окончили Днепропетровский горный институт. В то время не пересекались со Щербицким?

— Я учился в Днепропетровске, когда Владимир Васильевич был секретарем Днепродзержинского горкома партии. Мой друг и однокурсник Володя Козаченко был родом из Верхнеднепровска, жил на одной улице со Щербицкими (жаль, название запомнил), поэтому я иногда видел родителей Щербицкого, ведь мимо их дома мы бежали на Днепр ловить рыбу.

Однажды, когда мы с Володей готовились к экзамену, к его родителям зашла миловидная, располагающая к себе женщина. Глядя, как мы уплетаем вареники, пошутила: «Якби ви, хлопці, так працювали, як істе». Позже я узнал, что это мама Владимира Щербицкого, Татьяна Ивановна.

— А как вы оказались в Киеве?

— В 1971 году меня пригласили на работу в аппарат Госплана УССР.

Перед этим я отказался от должности первого заместителя министра угольной промышленности СССР. Министр углепрома Борис Федорович Братченко тогда во всеуслышание объявил меня своим будущим преемником, но в Москве я всегда чувствовал себя инородным телом...

Меня утвердили в должности зампреда Госплана УССР. Нередко мы готовили материалы для ЦК КПУ, и Владимир Щербицкий, видимо, обратил внимание на качество подготовки этих документов.. Однажды на моем рабочем столе зазвонил телефон правительственной связи, так называемая «сотка». Хрипловатый голос представился: «Щербицкий». Помню, я даже привстал с кресла от неожиданности. Владимир Васильевич совершенно спокойно, по-деловому обратился ко мне: «Витольд Павлович (на моем имени он немного запнулся), Олег Константинович Антонов направил мне записку на 30 машинописных страницах о перекосах в экономике. Не хочу ее никому давать, потому что не уверен, что получу объективную оценку этого материала: над одними будет довлеть авторитет Антонова, другие будут стараться угадать мое мнение. Почитайте, напишите короткое резюме, но предварительно поговорите со мной».

Прочел я записку. Странное дело, Олег Константинович, человек гениальный в своем деле, успехами которого заслуженно гордилась вся страна, а записка, прямо скажем — не очень.. Единственное, что можно было бы в ней отметить, это искреннее беспокойство о судьбе советской экономики. Ведь уже тогда намечалось резкое снижение темпов экономического развития. Олег Константинович обратил внимание на вершину айсберга, не углубляясь в детали, не беря в расчет, что в то время огромные средства вкладывались в капитальное строительство, реализовывалась программа радикального обновления основных производственных фондов советской индустрии.

Я написал коротко: «Есть мысли правильные, есть поверхностные, кое-что можно использовать, но за основу принимать этот документ нельзя». В беседе Владимир Васильевич удивил меня знанием деталей записки, и я понял: первый секретарь ЦК сам ее читал и анализировал.

«Конечно, вы умники, не вам же докладывать на Политбюро, а мне»

— За собственную точку зрения по многим вопросам первый секретарь с вас стружку не снимал?

— Было дело, и не раз. Памятен такой случай. По инициативе первого секретаря Московского горкома партии Бориса Ельцина

был разработан Генеральный план реконструкции Москвы. Задумка грандиозная, и все бы ничего, но исполнение возложили на соседние республики, а не на предприятия и организации столицы. Само собой разумеется, огромная роль в реализации программы отводилась Украине. Задания — просто неподъемные. Назову по памяти только некоторые из них. Мы должны были построить в Москве пять высококлассных гостиниц, 16 крупных специализированных магазинов, несколько театров и кинотеатров, проложить километры транспортных магистралей, осуществить реконструкцию Киевского вокзала, станций метро и многое другое. И все это за счет собственных бюджетных средств, с привлечением украинских проектно-конструкторских организаций, инженерно-технических работников и рабочей силы.

Особенно неприемлемой выглядела идея возложить на Украину ответственность за реконструкцию прилегающего к Красной площади района с его вековой давности проблемными подземными коммуникациями, очистными сооружениями... Чтобы выполнить все это, Украине пришлось бы на годы забыть о собственных программах социально-культурного развития. От Владимира Щербицкого потребовалась не только настойчивость, но и мужество, чтобы похоронить этот бредовый проект. Правда, изрядно досталось и мне, а особенно Виталию Андреевичу Масолу. В состоянии крайнего раздражения Владимир Васильевич был крут: «Конечно, вы умники, не вам же докладывать на Политбюро, а мне. Вы что, забыли, что Москва — это наша общая столица, и уклоняться от ее проблем по принципу «моя хата с краю» я не позволю». Пришлось снова и снова переделывать документ, пока не вышли на приемлемый вариант.

Вспоминаю еще один эпизод. В процессе подготовки директив к XXVI съезду КПСС возникла более чем сомнительная идея строительства канала Дунай—Днепр. Она нашла поддержку у многих чиновников высокого ранга и в Москве, и в Киеве. Этот внешне привлекательный проект таил в себе угрозу экологической катастрофы для юга Украины. Тысячи гектаров плодородной земли превратились бы в солончаки, погибли бы нерестилища, гнездовья птиц, изменилась бы экология Днестровско-Бужского лимана, всего побережья Черного моря. Высший экспертный совет Украины, который по распределению служебных обязанностей возглавлял я, высказался категорически против проекта. Но и в Совмине, и в ЦК нашлись сторонники этой идеи. Только вмешательство Владимира Щербицкого положило конец аванюре. Именно он отстоял интересы Украины и в Москве. К сожалению, в наши дни часть этого проекта в виде канала, ставшего могильщиком колоссальных бюджетных средств,

була реалізована. К чому це привело — общеизвестно.

Не могу не отметить еще одну черту характера Владимира Васильевича. Будучи человеком исключительной скромности, он ненавидел коррупцию и всеми силами ее искоренял, хотя в сравнении с тем, что происходит сейчас, можно сказать, что в то время коррупции просто не существовало.

Владимир Щербицкий ушел из жизни накануне своего дня рождения. Ушел, сознавая, что жить в сложившихся условиях он не сможет — не та среда обитания. И все же по сей день меня не оставляет мысль, что все мы, ныне живущие, должны быть благодарны ему за тот колоссальный экономический потенциал и национально-культурный базис, на котором Украина состоялась как независимая держава.

Друкується за: Лисниченко І. Витольд Фокин: «В сравнении с тем, что происходит сейчас, коррупции при Щербицком просто не существовало» // Факты и комментарии. — 2011. — 7 февраля.

№ 14

ЗІ СПОГАДІВ ОЛЕГА БАКЛАНОВА*

... Владимир Васильевич был далек от маниловщины, я бы так выразился: он был мечтающим реалистом, чрезвычайно ответственным за дело, тонким воспитателем, заботливым руководителем государственного масштаба, коммунистом по убеждению, скромным человеком — он не мог терпеть аллилуйщины, пустословия, чванства.

Помню, в 1975 году Владимир Васильевич был в Харькове. В его программе кроме встречи с активом области предусматривалось посещение сельхозобъектов, НИИ, учебных институтов, заводов, в том числе нашего объединения «Монолит» — новое название прежнего машиностроительного завода имени Т. Г. Шевченко...

Нас заранее предупредил заведующий оборонным отделом обкома Ю. Н. Свердлов о просьбе В. В. Щербицкого не отвлекать людей от работы: всем заниматься своими делами, не афишировать его посещение — оно должно случиться как бы инкогнито.

Владимир Васильевич появился на заводе без всяких «пампас», подъехал с двумя сопровождающими на обычной «Волге».

* Олег Бакланов — міністр загального машинобудування СРСР (1983–1988), секретар ЦК КПРС (1988–1991), заступник голови Ради оборони при Президенті СРСР (1991), член ГКЧП, у 1975 р. — генеральний директор виробничого об'єднання «Моноліт».

Это была моя первая личная встреча с Владимиром Васильевичем, и она хорошо запомнилась. Я понимал: от того, как сложится разговор, будут строиться отношения в дальнейшем, и, естественно, несколько беспокоился. Но первый человеческий контакт — рукопожатие, встреча глазами, а они были удивительно всепонимающими, — мгновенно снял всякие признаки волнения. Едва завязалась беседа, я чувствовал себя, как всегда, абсолютно уверенно.

Как бы продолжая прерванный диалог, Владимир Васильевич сказал:

— Василий Дмитриевич [Крючков] рассказывал мне о ваших делах... Хотелось бы посмотреть и послушать, что вы считаете самым главным в своей работе... Олег Дмитриевич, прошу о главном, — подчеркнул он, — к сожалению, мало времени, у тебя не больше двух с половиной—трех часов.

Мы сразу же предложили посетить сборочный цех бортовых вычислительных машин для системы управления стратегической ракетой, где использовалась знаменитая полуавтоматическая линия монтажа интегральных схем (ПАЛМИС), которая была разработана и изготовлена нашими специалистами и технологическим институтом Минобщемаша. Она тиражировалась нашим заводом и внедрялась на предприятиях оборонных отраслей страны. Мы этим очень гордились.

Здесь же были представлены полуавтоматы групповой пайки многослойных плат печатного монтажа с другими дискретными элементами функциональных схем, их неразрушающий контроль на основе фиксации инфракрасного излучения и измерения параметров.

Посмотрели, по сути дела, поточное производство приборов, управляющих отдельными агрегатами ракеты. Перешли к комплексным испытательным стендам системы управления ракетой в целом, начиная от постановки в шахту на боевое дежурство и кончая контролем в процессе дежурства, продемонстрировали имитацию пуска и получение телеметрической информации о всех этапах условного полета ракеты...

Все это разнообразие нестандартного оборудования было разработано и изготовлено группой конструкторов, проектировщиков в кооперации с изготовителями системы управления ракетой.

Владимир Васильевич с нескрываемым интересом слушал пояснения специалистов, затем неожиданно задал мне вопрос:

— Олег Дмитриевич, а если прикинуть интегрально, какой процент мощностей объединения задействован на подготовку производства, на изготовление оборудования по автоматизации и механизации производственных процессов, на оснащение нестандартным оборудованием и стендами?

— Если по существующим методикам, то ответить затрудняюсь (ведь мы кое-что покупаем у смежников, а в свою очередь и что-то продаем им), но, по существу, всякими правдами и неправдами держим его на уровне не ниже 40—45 процентов, иначе бы мы не выполняли планы по основной номенклатуре и объему и темп роста производительности труда в условиях постоянного освоения новой техники не выдержали бы.

Как мне показалось, В. В. Щербицкий остался удовлетворен ответом.

Владимир Васильевич был очень внимателен к каждому собеседнику, не перебивал; сам говорил кратко, внятнм, негромким, глуховатым голосом — это дисциплинировало и обязывало к взаимной четкости. Он умел не только говорить и слушать, но и слышать. Каждый его следующий вопрос задавался с учетом только что произнесенных комментариев, он за них цеплялся и как бы шел вглубь.

К концу осмотра высокий гость остановился и задумчиво сказал, словно оглядываясь в недалекое прошлое:

— Да, если бы мы были так оснащены в начале освоения этой техники, как сейчас, видимо, не было бы у нас таких трагических ошибок и потерь, как 24 октября 60-го года... Но нас тогда поджимало время...

Он помнил и до сих пор переживал трагедию, случившуюся на Байконуре. Тогда погибло около ста человек — лучших специалистов ракетно-космической отрасли, военных и гражданских, в том числе из Днепропетровска..

Помолчали...

— Владимир Васильевич! Время нас поджимает и сейчас, — попытался я отвлечь его от тяжелых воспоминаний, — мы хотели бы кратко доложить вам, что, в конечном счете, положительный опыт создания ракетно-космических систем мы используем для создания системы управления работой турбин атомных электростанций.

— Спасибо вам, турбинисты говорили мне, что вы серьезно отнеслись к этому заданию, они довольны работой с вами...

Время встречи, действительно, быстро убывало, а хотелось еще так много показать и рассказать. Все же мы зашли и в цех микроэлектроники, где продемонстрировали линию по созданию тонкопленочных микросхем на ситаловых подложках, монтаж на них активных безкорпусных элементов с интеграцией до 30 активных элементов на один квадратный миллиметр. Внедрение этой технологии в ракетно- и авиастроение и в целом в машиностроение, по нашему мнению, принесло бы колоссальную экономию материалов в конструкциях (металл,

пластики и т. д.) и, самое главное, на порядки уменьшило бы вес и габариты систем, позволило внедрять машинное проектирование, на порядки снизило трудоемкость изготовления приборов за счет машинных методов производства, повысило надежность оборудования и т. д.

— То, что ты, Олег Дмитриевич, с такой убежденностью и горячностью рассказывал, — доверительным тоном заметил Владимир Васильевич, — не все ваши академики поддерживают... Говорят, вы взялись не за свое дело...

Из этой реплики стало ясно, что Владимир Васильевич в большей степени, чем можно было ожидать, информирован о наших делах и борениях...

— Не ошибусь, если назову имя академика — Николай Алексеевич Пилюгин, которого мы уважаем, работаем с ним и будем работать. Но есть и другие мнения у академиков...

— В этом суть научно-технического прогресса. Взались — доказывайте делом, конкретными результатами, — подвел черту под этой темой Владимир Васильевич и ободряюще улыбнулся.

В конце встречи мы зашли в мой, директорский, кабинет, где были размещены планшеты, иллюстрирующие динамику роста объединения по всем основным направлениям в текущей пятилетке и прогнозы на двенадцатую. Основной акцент в своем сообщении я сделал на необходимости перелома ситуации с решением социальных проблем в коллективе.

— Итак, все, что мы сделали, делаем и планируем сделать в одиннадцатой пятилетке — есть результат труда всего коллектива объединения: рабочих, инженерно-технических работников, руководителей всех рангов, партийной, комсомольской и профсоюзной организаций при поддержке обкома партии и министерства...

Главное, решать задачи по-суворовски — не числом, а умением, и самое, пожалуй, важное — уходить от уравниловки в оценке труда каждого члена коллектива, постоянно улучшать условия труда на производстве и в быту, особенно за счет строительства жилья хозспособом.

Я замолк, мельком посмотрел на настенные часы, оставалось пять минут до истечения условленных трех часов.

Владимир Васильевич тоже глянул на время, улыбнулся:

— Чем вам необходимо помочь — подумайте... Я посоветуюсь с товарищами, возможно, мы вас об опыте работы заслушаем на секретариате КП Украины, — он кивнул помощнику, тот сделал пометку.

— Желаю тебе и всем вашим товарищам успеха... Было интересно, думаю, разговор продолжим на секретариате... Надо уезжать.

Прощаясь у машины, он еще раз посмотрел глаза в глаза, в них была теплота.

... В августе 1975 года состоялось заседание секретариата ЦК КП Украины, где наше объединение наряду с другими организациями (всего шесть или семь, точно не помню, но не больше) заслушали члены политбюро, секретари ЦК КПУ. Кроме того, к разговору были привлечены начальники отделов ЦК, руководители Совета Министров Украины и т. д.

До начала секретариата нам, докладчикам, предложили разместить свои планшеты, справочные материалы, экспонаты в удобном порядке в соответствии с объявленной очередностью докладов (регламент: десять минут на доклад и пять минут на вопросы и обмен мнениями).

Я впервые был на секретариате, и меня интересовала сама технология его проведения.

Владимир Васильевич начал работу ровно в II часов. Все участники заседания были на месте.

— Товарищи, ознакомлены с повесткой? Есть ли замечания? Нет. Мы пригласили товарищей с мест — поделиться опытом их работы. Будут вопросы — обсудим. Мы пригласили ученых, редакторов газет. Видимо, необходимо будет организовать распространение положительного опыта, — и объявил первого докладчика.

Владимир Васильевич внимательно слушал, изредка делал пометки в блокноте и короткими репликами расставлял акценты в ходе обсуждения сообщений. Он давал возможность всем «товарищам с мест» спокойно высказать свои мысли, не перебивал их, и, естественно, никто из членов политбюро или ЦК также не позволял себе этого.

После очередного доклада он лаконично спрашивал присутствующих:

— Какие есть вопросы и суждения? — Напоминал: — Прошу кратко, по существу.

Как правило, кем-либо из членов политбюро или секретарей ЦК задавались один-два вопроса или высказывались замечание, пожелание. Владимир Васильевич кратко резюмировал, благодарил выступавшего, желал ему успеха и объявлял следующего докладчика.

Таким образом, создавалась уважительная, творческая, деловая, динамичная рабочая обстановка. Это была школа, с древних времен заведенная на Руси... Суть ее: дать высказаться младшему чину, не поучая его, послушать соправителей, а потом поставить точку — быть по сему!

Казалось, что Владимир Васильевич был в роли дирижера, давая возможность каждому исполнителю в большом симфоническом

оркестре проявить себя, исполнить свою партию. Но это сравнение чисто внешнее. На самом деле управлял он сложным живым разговором, в котором немало места отводилось дискуссии, свежей мысли, неожиданным поворотам в обсуждении вопросов. Сама тема заседания секретариата — повышение эффективности работы во всех сферах народного хозяйства и за счет этого подъем уровня жизни трудящегося человека — не могла быть заранее расписана в партитуре до последней ноты. Это был экспромт, пусть и хорошо подготовленный, но в связи с такими злободневными и острыми проблемами, когда ответы на них добываются творческими усилиями многих людей. И В. В. Щербицкий это прекрасно понимал.

Было еще много встреч с ним, много совместной работы. Перед моим мысленным взором вырисовывается образ Владимира Васильевича как полная противоположность легиону других — прошлых и нынешних руководителей, о которых, к сожалению, можно сказать, вспоминая А. М. Горького:

— Не выношу людей, которые кричат, как заблудившиеся в лесу слепые. Я, я, я, — кричат они.

О чем бы они ни кричали, они в конце концов кричат о себе.

Владимир Васильевич был принципиально другим. Он отдавал себя людям, работе, будущему своей страны, раздумывал, как Тарас Григорьевич Шевченко в «Гайдамаках», «І над тим, що буде з нашими синами».

Друкується за: Бакланов О. Д. Космос — моя судьба. Записки из «Матросской тишины». — Т. 2. — М.: Общество сохранения литературного наследия, 2012. — С. 94, 96—101.

№ 15

ЗІ СПОГАДІВ ВАДИМА МЕДВЕДЕВА*

Уход Щербицкого был естественным. Я хорошо знал его еще в брежневские годы, общался с ним во время неоднократных поездок в Киев, участия в различного рода политических мероприятиях и конференциях. Владимир Васильевич был самостоятельным человеком, способным отстаивать свои позиции перед любым авторитетом, как это было, например, еще при Хрущеве, за что и поплатился в свое время.

С Брежневым у него были самые тесные, доверительные отношения, при его поддержке Брежнев решал самые щекотливые вопросы.

* Вадим Медведев — секретарь ЦК КПРС (1986—1990), член Политбюро ЦК КПРС (1988—1990).

Помню, як-то Щербицький пригласив мене летіти з Києва додому на його самолета. Он разом з декількома людьми — головою Президіума Верховного Радянського Союзу Ватченко, головою Совмина Ляшко, секретарями ЦК КПУ Титаренко і Качурою — направлявся на Пленум ЦК. В польоті Володимир Васильович в розмові зі мною (остатні поштовхливо трималися в стороні) раптом почав критикувати Подгорного, в той час всесильного Голови Президіума Верховного Радянського Союзу, говорити про неправильну поведінку його родичів на Україні і т. д.

Я був немало здивований, але секрет на завтра розкрився — на Пленумі був поставлений питання про звільнення Подгорного з вищих посад і про вихід в відставку. А роль забороненого відводилася секретарю ЦК КПУ Борису Качурі, довірливому людині Щербицького...

Давно-давно стосунки з Україною по партійній лінії були досить своєрідними. В єдиній республіці — на Україні — зберігалося своє Політбюро. На першого секретаря ЦК КПУ з такими-то важкими питаннями «виходив» тільки Генсек. В області України з ЦК, особливо минути Київ, їздити було не прийнято. Щербицький все це підтримував, але його можна зрозуміти: Україна — велике держава з 50-мільйонним населенням, великим економічним потенціалом. Але при всьому цьому він був переконаним інтернаціоналістом. Вів послідовну боротьбу з «самостійниками».

Немаловажна і моральна щирість цього чоловіка, його особиста скромність. Але вік брав своє, сили уходили, переслідували хвороби і незабаром після виходу на пенсію Володимира Васильовича не стало.

При розробці питання про його наступника виникали імена Бакланова (за національністю він українець і якийсь час працював, по-моєму, в Харкові), Капто, Ревенко, Гуренко, Гиренко. Сам Щербицький ще раніше готував собі в наступники Качуру. Але в результаті зупинилися на Івашко, тодішньому другому секретарю ЦК Компартії України.

Дякую за: Медведев В. А. В команді Горбачова: погляд зсередини. — М.: Былина, 1994. — С. 119–120.

№ 16

3 ІНТЕРВ'Ю ПЕТРА ТРОНЬКА*

— Еще я был инициатором создания Музея народной архитектуры и быта под открытым небом в селе Пирогово под Киевом, закладывал первый камень в его строительство. Там, к примеру, есть хата XVI столетия. Если она пропадет, где мы ее потом возьмем? Пока ничего, подобного этой жемчужине, не создано, хотя во время строительства музея мне и пришлось выслушивать замечания.

Случилось так, что для создания экспозиции мимо здания ЦК КПУ по улице Орджоникидзе везли в грузовике разобранный ветряк. Может быть, Владимир Васильевич Щербицкий увидел это из окна, но, скорее всего, «доброжелатели» доложили о сборе патриархальщины. В общем, первый секретарь ЦК мне позвонил и сказал: «Петр Тимофеевич, ты что там рухлядь возишь? Тебе что, делать нечего?» Я ему спокойно в ответ: «Вы когда-то мне за эту рухлядь спасибо скажете».

В 1976 году строительство первой очереди музея было завершено, и на его открытие пригласили членов правительства. Я позвонил Щербицкому, а он мне говорит: «Сначала нужно посмотреть, что ты там наделал». До этого ему второй секретарь ЦК КПУ Соколов Бог знает что наговорил: средства загублены, одно гнилье, никому не нужно, да к тому же это пахнет национализмом. Он как раз мно-о-го понимал в этом деле!

Члены правительства во главе с первым секретарем ЦК КПУ приехала в Пирогово за несколько дней до открытия музея. Их водили по территории четыре часа. А там мельник молот муку, кузнец подковывал коней, девчата бренчали на бандурах — красота! После осмотра я предложил Владимиру Васильевичу записать свои впечатления в книгу отзывов. Он и написал: «Спасибо вам, дорогие товарищи, за музей». — «А что я вам говорил?». Владимир Васильевич ответил: «Такое, Петро, бывает»...

— Расскажу вам еще один случай. Какой-то «народный умелец» написал в Москву первому секретарю ЦК КПСС Хрущеву письмо: «Дорогой Никита Сергеевич! В Киеве есть такие Барановский (министр финансов УССР. — Упор.) и Тронько, которые не понимают политики партии и дают деньги на памятники». После такого сигнала на одном из Пленумов ЦК КПСС Хрущев, размахивая руками, говорил, что в Украине деньги расходуют на памятники, а не на больницы и детские сады. Пришлось мне стоять на ковре перед Щербицким, который в то время был председателем Совета Министров УССР. Он

* Петро Тронько — заступник голови Ради Міністрів УРСР (1961–1978).

вообще иногда был вспыльчивым человеком, но таким, как тогда, я его еще не видел. Из его речи можно было понять только одно: зачем вы даете деньги на восстановление музея в Полтаве? Разве это первостепенное дело?

Кстати, музей, о котором шла речь, еще царь строил. Немцы его сожгли, а мы начали восстанавливать. Через месяц после нашего разговора Щербицкий поехал в Полтаву, походил там, все посмотрел. А после приезда позвонил мне: «Ты меня, Петр Тимофеевич, извини. Я был неправ. Такой музей грех не восстанавливать. Давайте на это еще деньги». Разве этот случай не характеризует его как человека? Ведь у нас любой начальник — самый умный, а Владимир Васильевич, оценив нужное дело, не посчитал зазорным извиниться перед подчиненным.

Я достаточно долго работал со Щербицким и должен сказать, что это был честный и принципиальный работяга, беспощадный к жуликам и тунеядцам. В 1963 году, будучи председателем Совмина республики, он выступил на Политбюро ЦК КПУ против создания отдельно сельских и городских промышленных обкомов партии. Это дошло до Хрущева, и Владимира Васильевича перевели из Киева в Днепропетровск. В сложившейся ситуации даже провожать человека было нежелательно. На вокзал пришли только управляющий делами Совмина СССР Константин Бойко и я. О нашем неблагоприятном поступке стукачи сразу же донесли первому секретарю ЦК КПУ Шелесту. На следующий день он попросил меня зайти: «Провожал?» — «Провожал. И вас буду провожать, если в этом будет необходимость». Так оно и случилось.

Чего нельзя было отнять у Шелеста, так это его чувства национального самосознания. При нем принимались решения, связанные с возрождением культуры. В частности, в 1965 году было принято, а бы сказал историческое, постановление об увековечении памятных мест, связанных с историей украинского казачества, и строительстве мемориала на острове Хортице, который так до сих пор и не завершено. Интересно, что все эти начинания активно воплощались в жизнь уже при Щербицком.

В 1965 году Запорожью исполнялось 200 лет, и Политбюро ЦК КПУ поддержало нашу идею о создании на острове Хортица казацкого городка-музея. Началась интересная работа, но после перевода Шелеста в Москву по указанию секретаря ЦК КПСС по идеологии Михаила Суслова на такую же должность в ЦК КПУ был избран Валентин Маланчук. Последний усмотрел в музее на Хортице преобладание национального момента, и началось гонение на ведьм. Созданная во главе с Маланчуком комиссия стала выяснять, где же именно

скрывается национализм. Ну, предположим, я еще могу быть националистом — это еще куда ни шло, я украинец. Но при чем тут русский Виктор Цветков (заведующий отделом ЦК КПУ. — Упор.), который полностью поддержал эту идею?

В ЦК КПУ пошла докладная записка, подписанная Маланчуком и другими: пересмотреть концепцию музея, переименовать Музей истории казачества в Музей истории Запорожья — филиал Запорожского краеведческого музея, на кургане вместо скульптуры казаков в дозоре установить памятник, символизирующий дружбу народов. Мне указали на превышение служебных полномочий и неорганизованность. Единственным, не поддерживающим эту пропагандистскую кампанию, был председатель Совета Министров УССР Александр Ляшко — человек высочайшей культуры, с колоссальным опытом работы: «Что же вы делаете? Это же наша история и слава!» Организатор музея Киценко вскорости умер после такой критики на Политбюро.

Друкується за: Лисниченко І. Академик Петр Тронько: «як-то позвонил мне рассерженный Щербицкий: «Ты что там рухлядь возишь? Тебе что — делать нечего?!» // Факты и комментарии. — 2000. — 4 августа.

№ 17

ЗІ СПОГАДІВ ВЛАДИСЛАВА МИСНИЧЕНКА*

В статье московского корреспондента Джойса Барнатана под названием «Человек, которого нельзя трогать» приведены рассуждения о взаимоотношениях М. С. Горбачева и В. В. Щербицкого в начале 1987 года. Привожу оригинал статьи и ее перевод на русский язык. Она называется «Человек, которого нельзя трогать».

Владимир Щербицкий — это живое доказательство границ распространения власти Михаила Горбачева. С тех пор, как занял пост в 1985 году, Горбачев старался подорвать репутацию украинского лидера партии, плотно связанного с дискредитировавшей себя политикой Леонида Брежнева. Он одобрил увольнение трех близких помощников Щербицкого с высоких постов в украинских областях. Советские лидеры публично яростно нападали на плохую работу экономики. Но у Горбачева не было еще возможности атаковать самого Щербицкого — или держать его на заднем плане. На встрече с

* Владислав Мисниченко — первый секретарь Харківського обкому КПУ (1980–1990).

американским конгрессменом в прошлом месяце у этого седовласого мужчины спросили, был ли он частью оппозиции Горбачева. Щербицкий слегка закашлялся, но отрицал. Затем он признался, что существовали «некоторые несогласия», которые должны были быть разрешены «внутри семьи».

Возможно, Горбачев нехотя двигался против Щербицкого из-за страха потенциального политического переворота. С населением в 51 миллион Украина считается самой большой республикой СССР после России. Местный партийный аппарат очень мощный — и лоялен по отношению к Щербицкому. «Люди в Украине знают, что, если Щербицкий падет, они падут вместе с ним», — говорит один из западноевропейских дипломатов в Москве. Когда Горбачев удалил другого закадычного друга Брежнева с поста партийного лидера в Центральной Азиатской Республике Казахстан в декабре прошлого года, там разразились националистические бунты. «Они не могли позволить, чтобы в Украине произошло что-нибудь подобное этому, — заявил другой эксперт из Западной Европы. «Взрыв такого рода был бы катастрофой».

«Под осадой»: Косвенно признавая эту угрозу, Горбачев не толкал Щербицкого с края пропасти. Как заявил один из западных дипломатов в Москве, Горбачев заменил только 25 процентов местных партийных лидеров в Украине, в сравнении со средними 40—45 процентами в других республиках. Он также не сделал ни одной попытки наказать Щербицкого за ядерную катастрофу в Чернобыле, который находится недалеко от столицы Украины Киева. Хотя Щербицкий и поддерживает московские кампании по антикоррупции, но он настаивает на том, что именно он вносит изменения. Он также осознает, что в опасности — и изо всех сил критикует медлительность развития экономики республики, а также риторически повторяет лозунги нового режима: «перестройка» и «гласность». «Щербицкий все еще выживает, — сообщает один из информированных советских источников с хорошими партийными связями, — но... он всегда чувствует себя под осадой».

Советский лидер может играть умную долгосрочную игру. Для Горбачева важно создать оппозицию в самой Украине, таким образом, чтобы эта группа впоследствии заняла место Щербицкого, — заявил один из советских источников. «Он не может взять человека из России и сделать его главой Украины, как это было сделано в Казахстане; это запрещено». Одним из возможных кандидатов является Владислав Мисниченко, первый партийный секретарь Харьковской области, который сопровождал Горбачева в Варшаву в июне прошлого года. Другой — из Полтавы, партийный лидер Федор

Моргун, который недавно написал статью в «Правде», где атаковал советских механизм центрального планирования. Но тем временем Щербицкий все еще держится. И до тех пор, пока он у руля, он будет продолжать представлять собой символ надежды оппонентам реформ Горбачева.

Джойс Барнатан из Москвы, «Ньюсвик», 25 мая 1987 г.

...Сложность моего комментария состоит в том, что в статье упоминается, к удивлению, и моя фамилия. Однако некоторые ползновения кремлевских лидеров на судьбу В. В. Щербицкого я и мои украинские коллеги чувствовали в практической работе, особенно на различных мероприятиях в Москве и других городах страны, при общении с секретарями обкомов, крайкомов партии Украины, России и других республик. Важно отметить, что огромный союзный и международный авторитет, большой партийный, хозяйственный и житейский опыт, глубокое уважение народа Украины к Владимиру Васильевичу Щербицкому не позволили М. С. Горбачеву осуществить свои намерения отстранить его от должности первого секретаря ЦК Компартии Украины.

Вообще-то, надо сказать, что середина 1987 года была насыщена слухами, высказываниями, сплетнями о кадровых перемещениях в высшем эшелоне партии и государства, а средства массовой информации постоянно освещали различные политические и экономические дискуссии о состоянии перестройки и перспективах процесса обновления всех сфер жизни советского общества.

Такое двухвекторное состояние в обществе, в партийной среде между экономической и политической реформами не могло держаться долго, так как половинчатые, компромиссные решения на последних двух Пленумах ЦК не способствовали ускорению перестроечных процессов.

Друкується за: Мысниченко В. П. Моя правда жизни. — Харьков: «Издательский дом ЖЗЛ», ПРАТ «Харківська книжкова фабрика «Глобус», 2014. — С. 240–242.

№ 18

З ІНТЕРВ'Ю ВІКТОРА МАКАРЕНКА*

— В 1972 году меня избрали первым секретарем Севастопольского горкома партии. В этой должности я работал пять лет, затем в течение десяти лет возглавлял Крымский обком. Именно в эти годы

* Віктор Макаренко – перший секретар Кримського обкому КПУ (1977–1987).

я имел возможность часто встречаться и беседовать со Щербицким, наблюдать за его поведением. И поскольку я работал в Крыму, то мне всегда приходилось вместе со Щербицким встречать генсеков, приезжавших к нам на отдых. О некоторых эпизодах таких встреч я хочу рассказать.

... Ожидался очередной приезд Генерального секретаря ЦК КПСС Леонида Брежнева. В таких случаях всегда прилетали из Киева руководители республики: В. В. Щербицкий, А. П. Ляшко, А. Ф. Ватченко, затем В. С. Шевченко. По давно заведенной традиции гости из Москвы и Киева заходили в домик аэропорта, чтобы отдохнуть и пообедать. За обеденным столом Владимир Васильевич кратко информировал Брежнева о состоянии дел в промышленности, строительстве и более подробно — в сельском хозяйстве.

Так и в этот раз. Примерно через полчаса, после обмена приветствиями тостами за обедом, В. В. Щербицкий начал рассказывать о делах. Он по памяти сыпал цифрами. Щербицкий говорил:

— Леонид Ильич, сейчас в Украине содержатся более 25 млн. голов крупного рогатого скота, в том числе, почти 9 млн. коров; 20 млн. свиней, почти 70 млн. овец и коз, более 250 млн. голов птицы. Вся эта огромная орава хочет кушать. Их всех надо хорошо кормить.

— Что вам мешает хорошо их кормить?, — спрашивал Л. И. Брежнев. — Все в ваших руках.

— Все, да не все в наших руках, — отвечал В. В. Щербицкий. — Дело в том, что республике запланирован объем сдачи хлеба государству — 16,5 млн. тонн. Если такое количество отправить в общесоюзный фонд, то в Украине останется собственных кормов для животноводства примерно 50–60 процентов. Такое поголовье, как у нас, мы не сможем содержать при таком низком обеспечении собственными кормами. Республика вынуждена будет сбросить часть поголовья, что приведет к значительному ухудшению снабжения собственного населения мясными и кисломолочными продуктами. Этого допустить ни в коем случае нельзя!

После небольшой паузы Щербицкий с нажимом произнес:

— Люди в республике напряженно трудятся, они не заслуживают ухудшения условий своей жизни.

— Что вы предлагаете? — спросил Генсек.

— Я прошу вас, Леонид Ильич, чтобы Украина сдавала в общесоюзный фонд не 16,5, а не более 15 млн. тонн зерновых. В этом случае мы сможем сохранить поголовье и не снизить уровень обеспеченности продуктами питания населения республики.

За столом установилась абсолютная тишина. Леонид Ильич, очевидно, обдумывал свой ответ на поставленный вопрос. Все

ожидали: какой же вердикт вынесет Л. И. Брежнев. Через минуту-другую он сказал:

— Владимир Васильевич, ваши аргументы, конечно, очень веские, но надо же и о стране заботиться.

Немного подумав, Леонид Ильич продолжил:

— Я дней десять отдохну, затем позвоню в наши хлебные края и области, при малейшей возможности Украине обязательно поможем.

К подобным просьбам Щербицкого Брежнев всегда относился с пониманием.

После смерти Брежнева у руля КПСС встал Ю. В. Андропов. В качестве Генерального секретаря он только раз приезжал в Крым на отдых. На аналогичные просьбы Щербицкого Юрий Владимирович, не задавая никаких вопросов, реагировал положительно.

В марте 1985 года пост Генсека занял Михаил Сергеевич Горбачев. Работая с 1978 года секретарем ЦК КПСС и курируя сельскохозяйственный сектор экономики страны, Горбачев в конце каждого года проводил свой отпуск, как правило, на государственной даче в Пицунде. Теперь у него появилась возможность отдохнуть летом на «генсекской» даче в Крыму.

Встречали мы Горбачева с его супругой Раисой Максимовной в начале июля 1985 года. За несколько дней до их прибытия мне позвонил Щербицкий:

— Виктор Сергеевич, в протокол встречи следует внести коррективы. Вы должны встречать семью Генерального секретаря с женой, Натальей Сергеевной.

— Раньше высоких гостей вместе с вами я встречал один. Эти рекомендации обязательны? — робко спросил я Щербицкого.

— Раньше я тоже один прилетал для встречи Генерального секретаря, а теперь буду встречать семью Горбачева с Радой Гавриловной.

Наступил день встречи. Как всегда из Киева прилетели: Владимир Васильевич Щербицкий с женой, Председатель правительства республики Александр Павлович Лешко, Председатель Президиума Верховного Совета СССР Валентина Семеновна Шевченко. Встречать Горбачева прибыли командующие и члены Военных Советов: Черноморского флота, Одесского военного округа, Пограничного военного округа и другие высокопоставленные лица.

Эта встреча памятна еще и тем, что в мае 1985 года было принято постановление ЦК КПСС по борьбе с пьянством и алкоголизмом. Я обратился к Щербицкому за советом, как лучше организовать обед, надо ли ставить или предлагать гостям спиртные напитки. Владимир Васильевич не стал давать никаких рекомендаций,

при этом заявил:

— Генеральный секретарь приезжает в Крым, вы являетесь хозяином области, вот и поступайте так, как считаете нужным. Не следует беспокоиться, я думаю, что все пройдет нормально.

После небольшой паузы добавил:

— При вашем-то опыте встреч и проводов высоких гостей! — полусуто подвел итог нашему разговору Владимир Васильевич.

Меня такой ответ Щербицкого, естественно, не удовлетворил. Я лихорадочно начал думать о том, как выйти из создавшейся ситуации и не опростоволоситься перед высокими гостями. Вспомнил, что накануне руководители института «Магарач» привезли в обком два трехлитровых бутылки виноградного сока, полученного из нового сорта винограда. Этот сок срочно был доставлен в гостевой домик.

Встретив Генерального секретаря и Раису Максимовну, я обратился к гостям:

— Михаил Сергеевич, сейчас время обеденное. Приглашаю вас и Раису Максимовну отдохнуть и пообедать вместе с товарищами, которые приехали вас встречать.

— Да, да, пожалуйста, — ответил Горбачев, — конечно, пообедаем, раз вы приглашаете.

Гости сели за стол. На какое-то время в зале воцарилась тишина, возникла немая сцена как в известной пьесе «Ревизор». Первым нашелся Щербицкий:

— Раньше Макаренко знал, с чего начинать обед, а сейчас почему-то растерялся.

— Нет, Владимир Васильевич, я не растерялся, а хочу проинформировать, что мы сегодня приготовили на обед. У нас будет украинский борщ с пампушками, отбивные по-крымски, остальное вы видите на столе. Но прежде чем приступить к обеду, прошу вас отведать сок, полученный из нового сорта винограда, выведенного учеными института «Магарач». Вы будете первыми дегустаторами этого напитка. Нам очень важно знать вашу оценку его вкусовых качеств.

Официантки быстро наполнили бокалы. Первой оценила Раиса Максимовна. Она начала расхваливать сок, употребляя при этом различные эпитеты в превосходной степени.

— Михаил Сергеевич, — обратилась она к мужу, — это же настоящий нектар, изумительный букет, великолепный вкус.

Гостям ничего не оставалось делать, как согласиться с оценкой напитка Раисой Максимовной.

То, о чем я рассказал выше, было не главной проблемой при

встрече Горбачева. Главное событие развернулось после того, как Щербицкий начал информировать Генерального секретаря о состоянии дел в республике. О результатах работы в промышленности, строительстве Горбачев слушал спокойно. Но как только Владимир Васильевич заикнулся о необходимости уменьшить объем сдачи хлеба государству, Горбачев вскипел, выражение его лица приняло суровый вид. На повышенных тонах он начал увещевать Щербицкого о «неправильной постановке вопроса» несколько раз в грубой форме перебивал собеседника.

— Владимир Васильевич, — продолжал раздраженно Горбачев, — мы же с вами должны поставлять зерно и мясо Узбекистану, другим среднеазиатским республикам и на Кавказ. Ведь от них мы получаем хлопок, цитрусовые, другую продукцию, так что и Украине надо делиться.

— Делиться с братскими республиками надо, и мы это делаем, — спокойно парировал Щербицкий. — Но я не могу допустить, чтобы жизнь 50-ти миллионного населения республики стала ухудшаться при предполагаемом валовом сборе зерновых.

После некоторой паузы Щербицкий продолжил:

— Чем я смогу объяснить людям ухудшение их жизни? Тем, что сменилось руководство страны? Но это же абсурд!

Последний аргумент, очевидно, убедил Горбачева.

Встречающие, сидевшие за обеденным столом, с тревогой следили за несвойственной формой общения двух руководителей крупного масштаба: скороспелого, амбициозного нового Генерального секретаря ЦК КПСС и умудренного жизненным опытом, интеллигентного, спокойного руководителя республики.

Впервые за многие годы обед прошел в напряженной обстановке и оставил неприятный осадок на душе. В моей голове навязчиво крутилась мысль: «Как мог позволить себе Горбачев разговаривать с Владимиром Васильевичем таким резким тоном?».

К началу Великой Отечественной войны Горбачеву (как и мне) исполнилось всего 10 лет. К этому времени Щербицкий уже закончил институт, занимался комсомольскими делами. С первого и до последнего дня войны находился в действующей армии. Затем много лет руководил республикой, около двадцати лет был в составе Президиума, затем Политбюро ЦК КПСС и Президиума Верховного Совета СССР. И вот теперь ему приходилось выслушивать нравоучения, как провинившемуся школьнику.

Но Владимир Васильевич Щербицкий в любой ситуации проявлял выдержку. Проявил он ее и в этот раз...

Друкується за: «Безалкогольна» зустріч в Криму // Сьогодні. — 2003. — 17 лютого.

№ 19

3 ІНТЕРВ'Ю ВАЛЕНТИНА ЗГУРСЬКОГО*

— А ви можете згадати який-небудь цікавий епізод, пов'язаний з Володимиром Васильєвичем, коли ви вже керували київським горисполкомом?

— Да в перший же день після мого повернення в Київ! Першого листопада як раз проходила сесія горсовета, на якій мене обрали мером. Вона тривала цілий день, тому я не бачив, який сильний сніг іде на вулиці. Вечером ми з моїм предшественником Володимиром Гусєвим пішли в кабінет мера. В цей час роздається дзвінок «сотки». І Гусєв мені каже: «Я вже не мер, так що бери трубку». Беру. Дзвонить Щербіцький: «Вітаю. Я вже впевнений, що тебе обрали. Починай працювати». Я в відповідь признаюсь: «Володимир Васильєвич, чесно кажучи, стою в кабінеті і думаю, з чого почати, на заводі я знав, що мені треба робити з ранку і до ночі, а тут — ума не приложу». Секунду в трубці тишина, а потім Щербіцький раптом питає: «Ти далеко від вікна стоїш? Що бачиш за вікном?» Відповідаю: «Снігопад». Він мені: «Вот і починай з організації уборки снігу, а то до ранку весь Київ затупить, люди на роботу опоздають із-за снігу»...

Ще був такий цікавий момент. Володимир Васильєвич особисто стежив за тим, щоб Київ добре забезпечувався продуктами і щоб ціни на них не зростали. Орієнтиром у нього була Бессарабка. Я це знав. К слову, коли я уходив з заводу на місто, працівники підприємства принесли мені в подарок обчислювальну машину, зроблену на нашому заводі. І мій помічник кожен день вводив туди дані про ціни на продовольство. Щербіцький любив мені позвонити і як би несподівано запитати: «Ти давно був на ринку?» Відповідаю: «Недавно». Хоча цим займався дружина. І ось Щербіцький каже: «Мені Погребняк каже, що зросли ціни на яйця і молоко». А я, поки його слухав, знайшов в своїй «машині» дані про ціни і відповідаю: «Ні, не зросли, я це чітко відслідковую, молоко коштує, як і місяць тому, стільки-то». Щербіцький: «Заставлю Погребняка особисто ходити на ринок і дивитися на ціни!» Навіть такі, здавалося б, дрібниці Володимира Васильєвича цікавили...

* Валентин Згурський — голова Київського міськвиконкому (1979–1990).

— Доводилось вам общаться с ним в неформальной обстановке?

— Обычно 1 мая и 7 ноября после торжественного парада на Крещатике всех нас с супругами приглашали в Залесье — в государственную резиденцию. Причем, хотя мы и так знали, что приглашены туда, Владимир Васильевич подходил и каждого приглашал лично. Просил, чтобы не опаздывали. И вот 7 ноября мы опять в Залесье. А у моей жены, Веры Семеновны, как раз седьмого — день рождения. Сели за стол; я, как всегда, рядом с Борисом Патеном. Только Щербицкий произнес первый тост за праздник, к нему тихонечко подошел Виталий Масол, с которым мы по сей день дружны, и что-то шепнул ему. После этого Владимир Васильевич встает и говорит: «Как же мы так?! Ой, мужчины, мужчины, у нас же здесь именинница. Давайте ее поздравим. А где ж подарок?» На стене висела большая украинская тарель — так он снял ее и вручил моей жене, извинившись, что не поздравили сразу...

Вообще, Владимир Васильевич предпочитал знать абсолютно все, быть в курсе даже того, как ведут себя жены ответственных работников — и моя жена, и жены секретарей обкомов. Был один в Днепропетровске секретарь обкома, так его жена имела влияние на склады с тканями Укоопсоюза. Однажды она туда пришла, выбрала себе импортный материал на платье, после чего распорядилась: оставшая партия ткани ни в коем случае не должна попасть в продажу, чтобы больше ни у кого не было такой ткани. Об этом стало известно Щербицкому: ему все докладывали. И вскоре на одном из заседаний Политбюро ЦК КПУ он затронул этот вопрос. Сказал: мол, если руководитель не способен управлять даже собственной женой, то как он может управлять целой областью: «Такой секретарь обкома нам не нужен!» И того сняли с работы. Вот так!

Друкується за: Шеремета Е. Валентин Згурский: «В первый день моей работы мэром Киева Владимир Васильевич посоветовал организовать... уборку снега: «А то весь город заметет — люди на работу опоздають» // Факты и комментарии. — 2010. — 17 февраля.

№ 20

З ІНТЕРВ'Ю ІВАНА ПЛЮЩА*

— Владимир Васильевич Щербицкий был тем человеком, у которого можно было многому научиться. Своей работой, поведением в быту он давал возможность многим учиться. Был когда-то такой случай. Шел пленум ЦК Компартии Украины. У меня было место во втором ряду, перед трибуной. Рядом сидел заслуженный в Украине человек (не буду называть его фамилию). Он из региона, мы давно не виделись, и, естественно, он хотел выговориться. Я же с уважением к нему относился и поэтому не мог прервать. Щербицкий, стоя на трибуне, заметил, что мы иногда переговариваемся. После пленума всегда были совещания в зале Политбюро, на которые приглашали первых секретарей и глав обкомов. И тогда уже начинался серьезный предметный разговор. Так получилось, что и там Щербицкий заметил, что я, по его мнению, не совсем уважительно себя веду. Он сорвался, хотя случалось это с ним крайне редко, и очень меня отругал. С одной стороны, вроде бы заслуженно, а с другой — ведь не я же был инициатором тех разговоров. Но на том пожилом заслуженном человеке вроде как нельзя было отыграться. Вот и получилось, что я крайний. Хотя справедливости ради надо сказать, что я никогда не был послушным.

А в те времена получить от первого секретаря ЦК такой выговор означало обычно конец карьеры. И многие именно так и подумали, ведь у меня были не только друзья, но и оппоненты. Кстати, вы помните, что было написано на могиле Карла Маркса? «У него было очень много оппонентов, но вряд ли найдется хоть один личный враг». Я не скажу, что у меня было много врагов, но завистники были — однозначно! Для них слова Щербицкого в мой адрес были просто медом. Я вернулся в свой кабинет главы Киевского обкома. И вдруг звонит правительственный телефон. Это был Георгий Крючков, тогда он был заворгом ЦК КПУ. Думаю: все, началось! Но Крючков, правда, не отчитывал меня, а только спросил: «Ты разговаривал с Владимиром Васильевичем?» Говорю, нет. Он мне — «а ты позвони». Я в ответ: «А чего я буду звонить?» Короче, Крючков настоял, чтобы я все-таки позвонил Щербицкому домой. А было уже довольно поздно. Звоню. «Добрый вечер, Владимир Васильевич!» «Ну, что ты там?» — спрашивает Щербицкий. «Если можно, — говорю, — я бы хотел объяснить свое поведение». «Да не нужно ничего объяснять, — отвечает Щербицкий. — Не веди себя больше

* Иван Плющ — голова Київського облвиконкому (1984–1990), голова Верховної Ради України (1991–1994, 2000–2002).

так». И он сразу же перевел разговор на хозяйственные дела.

— Кстати, Щербицкий говорил по-украински или по-русски, ведь сейчас некоторые спорят по этому поводу?

— Смотря с кем. Он прекрасно владел украинским языком. Ведь были времена, когда заставляли все деловодство — и в ЦК партии, и в обкоме — вести на украинском языке. Да ведь и его супруга, Рада Гавриловна, была филологом. Так вот, возвращаясь к моему со Щербицким небольшому недоразумению, продолжу. Я чувствовал, что и у самого Щербицкого после нашего разговора остался какой-то осадок. Он принадлежал к числу тех людей, которые, обидев кого-то даже по существу, сильно потом переживают..

А Щербицкого я до сих пор вспоминаю с большим уважением и теплотой. Чего стоит один тот факт, что он не вывез своего любимого внука Вовку из радиационного Киева в то время, когда все высокие чиновники старались уберечь своих детей от радиации! Более того, они с Володей пошли на первомайскую демонстрацию. И это не потому, что Щербицкий не до конца понимал масштаб катастрофы. Он поступал как патриот, чтобы с него брали пример. Хотя с прагматической точки зрения это был рискованный поступок.

Друкується за: Шеремета Е. Иван Плюц: «Кучма предложил мне пожить на даче Лазаренко, но я отказался. Не потому, что суеверный, просто она мне не понравилась» // Факты и комментарии. — 2005. — 18 ноября.

26 апреля, в первый же день аварии, мы выехали в Припять. Я знал только одно: на станции пожар и поврежден реактор. А Герой Социалистического Труда Борис Щербина докладывал так: «Ситуация в городе нормальная, люди все правильно понимают, сыграно две свадьбы, проведены соревнования...» и тому подобное.

— Помню, нам, припятским школьникам, в этот день выдали по горькой таблетке и отпустили с уроков домой. Детвора, конечно же, дружно рванула играть в футбол.

— Уже покойный академик Валерий Александрович Легасов (я перед ним и сегодня встал бы на колени), которого Щербина очень уважал, просил на комиссии: «Уважаемый Борис Евдокимович, все, что мы делаем, делается впервые в мире, мы не знаем и не можем предсказать последствий, поэтому я вас прошу дать распоряжение вывезти людей из города».

— Это предложение прозвучало, как бомба. — Щербина сказал: «Если я еще раз услышу от кого-то нечто подобное, языки

повырываю». И повернувшись ко мне: «Если хоть один автобус заедет в Припять, будешь отвечать головой». Говорил он так потому, что не согласовал этот вопрос с Генсеком Михаилом Горбачевым.

Тем не менее автобусы уже шли к Припяти. Спасибо первому секретарю ЦК КПУ Владимиру Васильевичу Щербицкому и Председателю Совмина СССР Александру Павловичу Ляшко, которые чувствовали, что если поступит команда подать автобусы для эвакуации людей, сделать это быстро они просто не успеют. И мы подтянули весь транспорт под Чернобыль.

Друкується за: Галух А. Иван Плющ: «Давно живу по принципу: хочешь рассмешить Бога — расскажи ему о своих планах» // Факты и комментарии. — 2011. — 9 сентября.

№ 21

З ІНТЕРВ'Ю ТА СПОГАДІВ ПИЛИПА БОБКОВА*

— Диссиденты, которые идеи украинского национализма отстаивали, много вам неудобств доставляли?

— Киевские? Нет, и я вам скажу, что в Украине, в принципе, обстановка была нормальная. Инакомыслие, конечно, присутствовало, но чего-то очень тревожного я не видел.

...

Будучи в 1974 году в Киеве, я встретился с первым секретарем ЦК Компартии Украины Щербицким, которого очень уважал, — он отличался здравым подходом, глубоким знанием рассматриваемых проблем и личной порядочностью. Наша первая встреча навсегда запечатлелась в памяти — все мои первые впечатления об этом человеке подтвердились. В числе прочих мы обсуждали вопрос о выезде евреев, и Владимир Васильевич меня спросил:

— Почему вы препятствуете выезду?

Я с удивлением ответил, что об этом совсем иное у меня представление: именно здесь, на Украине, препятствия главным образом и чинятся.

После беседы точка зрения первого секретаря ЦК Компартии Украины стала мне абсолютно ясна, однако в его аппарате придерживались иного мнения, считали, что, открывая для выезда евреев дорогу, мы тем самым источники закрытой информации для

* Пилип Бобков — начальник 5-го управління КДБ СРСР (1969–1983), заступник голови КДБ СРСР (1983–1985), перший заступник голови КДБ СРСР (1985–1991), генерал армії.

нашего противника открываем. За долгие годы я не раз убеждался в том, что очень многое от среднего звена зависит, от так называемого аппарата — и в центре, и в республиках, а чиновники разного ранга всячески разумным идеям препятствовали, любое неудобное им решение саботировали и протаскивали зачастую прямо противоположное.

Так случилось и в тот раз — вскоре после разговора со Щербицким Комитет госбезопасности Украины прислал в Москву записку с предложением резко ограничить выезд из СССР лиц еврейской национальности. Высказываться на сей счет не буду, но председатель КГБ Украины Федорчук, на беседе со Щербицким присутствовавший, явно советам из Москвы следовал, исходящим от ревностных хранителей военных тайн и с нараставшими внутренними межнациональными конфликтами мало считавшихся, а этим как раз и пользовались силы, добивающиеся дестабилизации политической обстановки в СССР.

Друкується за: Гордон Д. Экс-первый заместитель председателя КГБ СССР генерал армии Филипп Бобков: «Буковского и Щаранского американцы завербовали, а Сахаров... Не та женщина рядом с ним оказалась, не та — властная, экзальтированная. Она это все натворила...» // Бульвар Гордона. — 2014. — 11 марта.

№ 22

3 ІНТЕРВ'Ю ГАЛИНИ НАУМЕНКО*

— О! Это [Щербицкий] был настоящий государственный. Политик. Величина. Его значение для Украины еще не осознали. На мой взгляд, он стоит в ряду таких государственных деятелей, как Ярослав Мудрый, Богдан Хмельницкий.. Период его правления — высший экономический расцвет нашего государства. Мы несомненно выйдем на тот уровень развития. А ему припоминают первомайскую демонстрацию во время аварии на ЧАЭС. И никто не вспоминает, что в первые дни этой чудовищной катастрофы Украина одна боролась с «мирным атомом». Москва подключилась позже. А ведь все это надо было организовать: заглушить пожар, забросать реактор песком и свинцом, эвакуировать более ста тысяч населения и пр. и пр. И это все была «головная боль» Владимира Васильевича. Кстати, головная боль в прямом смысле слова донимала его в то время очень серьезно. Но он этого никогда не показывал. Щербицкий был

* Галина Науменко — протоколіст МЗС СРСР.

предельно корректен с подчиненными. Его «Вы» — это не начальническое, не менторское, а джентльменское... Но, должна сказать, при всем уважительном отношении В. В., как называли Щербицкого сотрудники аппарата, к подчиненным и к женщинам в особенности, в работе он больше полагался на мужчин... Владимир Васильевич был очень щепетилен в вопросах морали, этики и этикета тоже. К примеру, он всегда был тщательно одет и требовал того же от подчиненных. Одного из первых секретарей, члена Политбюро, за, скажем так, равнодушие к внешнему виду он называл шутя «социал-демократом в мятых брюках».

К Государственному Протоколу у Щербицкого было уважительное отношение. Встречаем Короля и Королеву Швеции. Борисполь. Событие неординарное. Главным протоколистом тогда был Николай Владимирович Цыба. Талантливейший человек, протоколист Божьей милостью... Экскорт машин до 90. Самолет на подлете. Вот-вот должен подъехать Щербицкий. Выходим из аэропорта и видим — машины развернуты в другую сторону, т. е. не на «встречу», а на «котезд». Кто распорядился? Оказывается, В. Федорчук, председатель КГБ Украины. Осмелиться конфликтовать со всемогущим ведомством — кто мог? Стою с Цыбой, что делать. Он к Федорчуку — машины развернуть. Тот в ответ, да я ваши церемонии имел в... Я безопасность обеспечиваю и т. д. и т. п. И тут я услышала от Цыбы такую ненормативную лексику... Это при том, что от него «черт побери» не услышать было. Машины развернули. Подъехал Щербицкий. Федорчук к нему. Так и так, мол, осложняют работу. На что В. В., спокойно так — почему ко мне с этим вопросом? Вон служба Протокола... Словом, при Щербицком нашей службе можно было не волноваться...

Друкується за: Барсук Н. Леди Государственного Протокола // День. — 2001. — 4 сентября.

— У Владимира Васильевича были враги?

— Конечно. Например, те члены политбюро, которым не нравилось, что он не марионетка Кремля. Опасались его ума и политической силы. Суслов негласно приставил к Щербицкому человека, который присматривал за ним и обо всем докладывал в Москву.

— Каким вы запомнили первого секретаря ЦК КПУ?

— Это был человек, с которым очень комфортно работалось. Владимир Васильевич никогда не кричал, умел держать себя в руках,

уважал собеседника, требования протокола и был политически грамотным. Он хорошо знал законы номенклатурной жизни, чувствовал тонкости. Был человеком закрытым, много молчал и все время анализировал ситуацию. Практически не давал интервью. Кроме того, на него приятно было смотреть: идеальная осанка, манера держаться. Не было такого, чтобы его кто-то ставил на место. Помню еще, что у ВВ (так его называли между собой партчиновники) был список всех сотрудников ЦК и он всех их обязательно поздравлял с днем рождения.

Известно, что при Щербицком население Украины выросло на девять миллионов, а урожаи зерна достигли рекордных показателей — 51 миллион тонн в год (это больше тонны на человека). Кроме того, сильно укрепилась Академия наук, развивались технологии, со всего мира в Украину приезжали, например, учиться сварке металлоконструкций для возведения мостов. Каждое государство вносит в ООН определенную плату за членство, а вот Украина благодаря обучению сварщиков от нее была освобождена. Помню, наши специалисты, в свою очередь, ездили в Германию перенимать опыт строительства дорог. Развитие и обновление страны шли полным ходом.

Щербицкого уважали и ценили в мире. Представьте: когда нужно было передать важную секретную информацию Москве, представители зарубежных организаций нередко сначала приезжали в Киев к Щербицкому. Мир доверял ВВ дела особой важности вплоть до прихода к власти Горбачева.

О компетентности Владимира Васильевича с почтением отзывался президент США Рональд Рейган. А король Швеции однажды у трапа самолета даже попросил у меня разрешения сказать ему комплимент. Признался Щербицкому: «Вы — один из мудрейших политиков, о котором говорит Европа». И подарил Киеву дом, то есть передал проект, материалы и взял на себя расходы по строительству здания. Этот дом возвели на Крещатике, и я до сих пор в нем живу благодаря просьбе короля Швеции выделить мне квартиру в новостройке.

— Вы немало времени проводили с Радой Гавриловной. Чем она отличалась от других первых леди?

— Скромностью. Рада Гавриловна всегда держалась с достоинством. Что касается внешнего вида... Если у нее была шуба из каракульчи, то выглядела она так, словно ее сшили в Париже. Когда мы встречали короля Швеции, Рада Гавриловна надела крепдешиновое платье (в мелкий голубой цветочек) и пальто из такой же ткани. Такие «двойки» часто носит королева Великобритании Елизавета II — это очень изысканно.

После смерти мужа Рада Гавриловна съехала со служебной квартиры по первому же требованию партии, а новую даже не попросила! Осталась без всех привилегий и практически без пенсии. Вот что такое настоящее достоинство.

... С какой только стороны не подбирались к этой семье. Помню, как Рада Гавриловна переживала за сына Валеру. Как трудно было ей, когда в подростковом возрасте он попал в компанию людей, стремившихся благодаря «полезному» знакомству получить для себя некие блага.

— А какой была позиция Щербицкого по украинскому вопросу? Некоторые историки утверждали, что после украинофила Шелеста пришел русофил Щербицкий, который, дескать, жестко контролировал национальное движение, закрывал украинские школы...

— С национализмом в то время боролись не только в Украине, это касалось всех республик. Но я не помню, чтобы закрыли хоть одно общеобразовательное учреждение, хотя некоторые украинские школы действительно реформатировали, и с учетом профильного языка их стали называть французскими, китайскими и так далее. Но украинский язык не притесняли — до 1965 года Владимир Щербицкий и сам часто говорил по-украински.

Друкується за: Сырчина М. Галина Науменко: Король Швеции признался Щербицкому: «Вы — один из мудрейших политиков, о котором говорит Европа» // Факты и комментарии. — 2015. — 18 февраля.

№ 23

3 ІНТЕРВ'Ю МИХАЙЛА ТЯЖКОРОВА*

— Зайдя в 1957 году к новому секретарю ЦК Щербицкому, первый секретарь ЦК КПУ Кириченко удивился, почему в приемной работает девушка. — «А я откуда знаю? — ответил Владимир Васильевич. — Однороманенко [завідувач загального відділу ЦК. — Упор.] сказал, что потом разберемся». Тогда первый секретарь порекомендовал на должность дежурного приемной меня. После собеседования с Щербицким я был переведен из комендатуры ЦК в приемную. Это небывалый случай.

Только спустя 30 лет я узнал эти детали от ушедшего на пенсию Владимира Васильевича. Он хотел попросить Владимира Ивашко, избранного после него первым секретарем, чтобы меня оставили в приемной. Но я сказал: «Не просите».

* Михайло Тяжкороб — відповідальний черговий приймальні першого секретаря ЦК Компартії України.

В тот день все поздравляли Ивашко, а мне не везло – его телефон постоянно был занят. Вдруг Владимир Антонович сам позвонил в приемную. Я сказал: «Разрешите вас поздравить». – «Нет, слушай. Могу ли я после приезда из Москвы перейти в кабинет первого секретаря?» – «Конечно, все будет подготовлено». – «Я попрошу тебя зайти в мой кабинет и все перенести. И вы все остаетесь! Понял меня? Теперь поздравляй...»

– Чем же вы так запомнились первому секретарю ЦК КПУ Кириченко?

– Возможно, тем, что был боевым хлопцем. Помню, Кириченко пригласил на обед приехавшего из Москвы секретаря ЦК КПСС Зимянина. До 1972 года первые секретари ЦК КПУ в течение 40 лет жили в особняке на улице Осиевской. Позже на этой территории по инициативе Щербицкого был создан Республиканский детский центр – Институт педиатрии, акушерства и гинекологии АМН Украины. Зимянин же понял это как приглашение на дачу и поехал в Межигорье.

Алексей Илларионович вышел встречать гостя, а тот все не едет. Я, тогда дежурный комендант, догадался, что Зимянин мог проскочить на машине в Межигорье. Срочно позвонил туда и отправил дежурного по госдаче на велосипеде навстречу московскому гостю, чтобы вернуть его в Киев. Возможно, на мою самостоятельность в принятии решений Кириченко и обратил внимание.

– Многие ваши коллеги помнят, что Щербицкий доверял вам самые деликатные поручения. Какие именно?

– Я поддерживал связь с его мамой. Татьяна Ивановна жила в Верхнеднепровске Днепропетровской области. Там был похоронен ее муж, умерший вскоре после несчастного случая на производстве, когда Владимир Васильевич еще работал на металлургическом комбинате в Днепродзержинске. Казалось бы, на могиле отца первого секретаря ЦК КПУ мог бы стоять мраморный памятник. Нет, простой. Как у всех. Каждый день Татьяна Ивановна ходила на кладбище. Не хотелось ей оставлять и семью младшего сына Бориса, длительное время проживавшую в Днепродзержинске.

Сколько раз Владимир Васильевич просил мать переехать к нему в Киев, но она не соглашалась (Татьяна Ивановна передала свой крепкий характер и сыну). Они на этой почве даже поссорились. Потом со временем все улеглось. Находясь в командировке в Днепропетровской области, Щербицкий заезжал в Верхнеднепровск, но специально – никогда.

Зная, что мы с Татьяной Ивановной обязательно созванивались в конце рабочего дня, Владимир Васильевич вызывал меня вечером в свой кабинет. Смотрел в окно, выходящее на Банковую (сейчас

там уже стоят бронированные стекла), и минут 10 расспрашивал: «Ты с мамой говорил? Как у нее там?» Сам всегда звонил Татьяне Ивановне по субботам. Приходил на работу к десяти утра, просматривал неотложные дела и часиков в 12 звонил матери. Поговорив с ней, успокоенный уезжал домой.

Сама Татьяна Ивановна звонила сыну только в день рождения. Все новости узнавала от меня, чтобы лишний раз «Володю не беспокоить».

Поработав с другими секретарями, могу сказать, что жены и дети звонили им в любое время. Жена Щербицкого, Рада Гавриловна, могла побеспокоить мужа в 12.55, за пять минут до обеда, или после 18.00. Если было очень нужно, узнавала в приемной: «Владимир Васильевич один?» Услышав «нет», извинялась и клала трубку. В рабочее время сын Валерий и дочь Оля отцу никогда не звонили.

— Что же, Татьяна Ивановна ни с какими просьбами к сыну не обращалась?

— Она жила очень скромно. Когда строили Днепродзержинское море, усадьбу Щербицких в Верхнеднепровске затопили. Татьяне Ивановне дали квартирку, состоявшую из чуланчика, где мать Щербицкого спала, и комнаты. Она умело экономила и жила на пенсию. Бывало, приедем, а у нее на столе, допустим, жареные кабачки. И только три кусочка. Или одна жареная картошка — Татьяна Ивановна любила все свежеприготовленное. Налет по случаю приезда мне белой сто граммов, сама же только пригубит.

За всю свою жизнь мать Щербицкого ни разу на море не ездила. Сказала как отрезала: «Не поеду никуда!» Только дважды лечилась в санатории «Конча-Заспа». А вот чужие просьбы Татьяна Ивановна принимала близко к сердцу. А просьбы какие были? Кому-то лекарство достать, кого-то нужно принять в вуз, кого-то, извините, посадили...

Поскольку по таким вопросам Татьяна Ивановна не могла беспокоить сына, она звонила в приемную. Я должен был проверить, кто обратился к матери Щербицкого, можно и нужно ли помочь этому человеку. Казалось бы, нет ничего проще. Сказал: «Щербицкий просил то-то и то-то», и никто бы не проверил. Но на это никто не шел. Звонили и, представившись, говорили: «К нам обратились по такому-то вопросу. Если можно, помогите».

— Какой распорядок работы был у первого секретаря ЦК?

— До 11.00 Владимир Васильевич знакомился со срочными документами, потом шел прием кадров, по приглашению могли зайти помощники. До обеда никогда не перекусывал. Да и некогда было.

После шести вечера ему заносили небольшой бутерброд с сыром или докторской колбасой и стакан чая с лимоном. Тогда в почете был краснодарский. Щербицкий любил горячий чай, поэтому всегда подавали кипяток.

— Можете вспомнить случай, когда ваша информация повлияла на решение первого секретаря ЦК КПУ?

— До Щербицкого в ЦК существовал следующий порядок знакомства с кадрами. Заведующий отделом зачитывал первому секретарю «объективки» на подчиненных. В приемной в это время ожидали вызова коллеги. А я предложил Щербицкому принимать сотрудников с глазу на глаз. Наедине с Владимиром Васильевичем никто бы врать не отважился. Это я знал точно. Помню, когда первый раз зашел в кабинет Щербицкого, так переживал, что, казалось, волосы на голове шевелились от волнения. Владимир Васильевич поднялся со своего места и, идя мне навстречу, смотрел в глаза, моргаю я или нет? Он специально обращал на это внимание. Услышав предложение Щербицкого работать в его приемной, я удивился, да разве я справлюсь? Раньше такой работой не занимался. Владимир Васильевич ответил: «А я занимался? Работал секретарем обкома, но не секретарем же ЦК».

В 1972 году, став первым секретарем ЦК КПУ, Щербицкий решил, что во время приема кадров заведующие отделами присутствовать не будут. Первым в приемную с документами на своих сотрудников пришел завотделом пропаганды ЦК Иван Орел и стал ожидать вызова. Узнав о новом порядке приема, он побледнел, вытер платком лоб и опустился на стул. Пообщавшись в первый день с восемью инструкторами этого отдела, Владимир Васильевич узнал много нового...

Щербицкий обязательно спрашивал, женат ли сотрудник и есть ли у него дети. Если знакомился с первым секретарем райкома, интересовался, какие у него взаимоотношения в семье, почему с женой не ладит. «Она мне не верит. Начинает кричать, если поздно прихожу», — мог пожаловаться собеседник. «Сколько у вас детей? Двое? Тогда приходите на работу после того, как наведете порядок в семье», — подытоживал разговор Щербицкий и не подписывал такому коммунисту «бегунок». На моей памяти по этой причине не были избраны три секретаря райкома партии.

А однажды с моей подачи Щербицкий «зарубил» уже готовую книгу. Просматривая сигнальный экземпляр сборника по сельскому хозяйству, я обратил внимание на порядок материалов в нем. П

№ 24

З ІНТЕРВ'Ю ВАЛЕРІЯ ЛЮБІВОВОГО*

— Кого из первых секретарей ЦК КП Украины вы обслуживали?

— Начиная с Николая Подгорного — всех! Но с Подгорным я мало общался. Его сразу забрали в Москву, где он был Председателем Верховного Совета СССР.

— Сколько вам тогда было?

— 34. Это был 61-й год. Потом обшивал Петра Шелеста. Он был необщительный, неумлычивый, скупой на слова. «Спасибо» не говорил, видимо, считал ниже своего достоинства.

— А что скажете о его преемнике Владимире Щербицком?

— Считаю, что это один из крупнейших политических деятелей. Я начал его обслуживать, когда Владимир Васильевич был председателем Совета министров. Потом он попал к Хрущеву в опалу, и тот отправил Щербицкого обратно в Днепрпетровск. А оттуда он уже пришел первым секретарем ЦК.

В отличие от Шелеста Владимир Васильевич был общительным, тактичным, простым в общении. Его все уважали. Как член Политбюро Союза он мог обслуживаться в «Кремлевке» — закрытом ателье в Москве на Кутузовском проспекте. Мы, приезжая на методические совещания, туда часто заходили, чтобы пообщаться с коллегами, обменяться опытом.

Владимир Васильевич пошел там у закройщика Лотоцкого (его пригласили в Москву из Львова) пальто. Но получилось неудачно. Щербицкий пригласил меня, чтобы я посмотрел, можно ли переделать. Я увидел, что пальто очень заужено, — спасти его не было никакой возможности. Так и сказал. Думал, что Владимир Васильевич на меня обидится и я впаду в немилость, но он отнесся к моей профессиональной оценке с пониманием. Во всяком случае, обнову не надевал. А супруга Щербицкого Рада Гавриловна как-то сказала мне: «Так до сих пор в шкафу и висит». Она ко мне очень хорошо относится как к родному. Я ей часто звоню, поздравляю с праздниками. Все-таки 30 лет был связан с этой семьей — с 61-го по 91-й. А потом эта свистопляска началась. Перестройка, перестрелка...

Друкується за: Назаренко М. Елітний закройщик Валерій Любівий: «Сейчас все магазины, даже бывшие продуктовые, забиты одеждой. Ну какая это парижская мода? Обыкновенный ширпотреб» // Бульвар Гордона. — 2006. — 10 октября.

* Валерій Любівий — закрійник-модельєр ательє «Комунар».

№ 25

З ІНТЕРВ'Ю МИХАЙЛА ВОРОНИНА*

— Это правда, что именно вы долгие годы обшивали украинскую партийную элиту?

— Конечно! Уточню: было ателье «Коммунар». Там работал Валера Любивый — великолепный специалист, я многому у него научился. Увы, жизнь так распорядилась, что ему приходилось шить только то, что от него требовали высокопоставленные заказчики. Например, жесткий костюм. Вот чтобы его можно было поставить и он стоял.

— А почему они требовали такие костюмы?

— Понимаете, эти люди были немножко самоуверенные. Может, они и разбирались в политике, в экономике, но в одежде — нет. Наши партийные руководители не замечали, что время движется и мода меняется, вещь становится более легкой. Они хотели носить то, к чему привыкли. Вот, скажем, второй секретарь ЦК КПУ Титаренко очень любил жесткий костюм. Да и другие секретари.

— А кто любил мягкий костюм?

— Первым его оценил Щербицкий, следом и остальные потянулись. Словом, самые консервативные шили у Валеры Любивого, а те, кто хотел выглядеть более современным, переходили ко мне.

...

— Вы довольно близко соприкасались с сильными мира сего. Что из общения с ними запомнилось?

— Ну, пожалуйста, один из таких интересных моментов. У меня появился маленький телефон, когда ни у кого еще и близко такого не было. Это еще не радиотелефон был, а что-то наподобие, но самый первый! И вот когда Щербицкий приехал к нам в ателье..

— ...он к вам сам приезжал?

— Не часто, но иногда мог заглянуть, чтобы выбрать ткани. Зашли мы с ним в подсобное помещение, я показываю образцы — и в это время у меня в карманчике зазвонил телефон. Извинившись перед Владимиром Васильевичем, я ответил, а когда закончил говорить, он меня спрашивает: «Что это?». Я объяснил ему, показал. Он заинтересовался: «А ну-ка позвони моему помощнику». Я набрал номер, Щербицкий взял трубку. «Ты знаешь, откуда я сейчас разговариваю? С неба!». Потом сложил телефон и распрощался. Так костюм и не заказал. Он был очень порядочным, очень хорошим человеком, но здесь, видимо, его самолюбие было задето.

— У Воронина, дескать, есть, а у меня нет...

— Вот именно.

* Михайло Воронін — український модельєр.

Друкується за: Гордон Д. Михайл Воронин: «Ведущие кутюрье мира – это мафия, серьезная мафия, и наступать ей на ноги нельзя» // Бульвар Гордона. – 2004. – 3 ноября.

№ 26

З ІНТЕРВ'Ю СВІТЛАНИ ТИТОВОЇ*

– Как одевалась первая леди Украины Рада Щербицкая?

– Рада Гавриловна предпочитала в одежде строгий классический стиль. Одевалась очень элегантно – ничего лишнего. Ираида Шелест нравились отделки, вышивка. Мария Орлик любила наряды с украинскими мотивами. Она ведь представляла Украину в ООН. Многие из наших нарядов Мария Андреевна, как она мне рассказывала, до сих пор носит.

Над произведениями искусства, как известно, время не властно. А мы создавали настоящие шедевры. Помню, как на празднование 1500-летия Киева бархатное платье для Рады Щербицкой вышили золотой нитью. Очень красиво получилось! Бархат был синий с зеленоватым отливом. После смерти Владимира Васильевича Рада Гавриловна принесла этот наряд в Дом моделей и отдала для коллекции.

– Семья Брежнева у вас обслуживалась?

– Никогда. Ни жена его, ни дочь Галина не бывали у нас. А вот Раиса Горбачева в гости приезжала. Ей очень понравились шелка киевского комбината. Она даже собиралась туда ехать. Мы же решили ей подарить отрез. А поскольку Раису Максимовну сопровождали Рада Щербицкая и заместитель председателя Киевского горисполкома Галина Менжерес, хотели преподнести по отрезу и им. Манекенщицы вынесли гостинцы на блюдах, но вручить не успели. Горбачева подошла к девушкам вплотную, сложила все отрезы в один поднос и отдала своему порученцу.

– Подумала, что все предназначалось ей?

– Видимо. Не могли же девчонки-манекенщицы с ней спорить.

Друкується за: Сметанская О. Светлана Титова: «Рада Щербицкая предпочитала в одежде строгий классический стиль. А Ираида Шелест любила отделки, вышивку» // Факты и комментарии. – 2014. – 4 июня.

* Світлана Титова – колишній директор Київського будинку моделей.

№ 27

З ІНТЕРВ'Ю НАДІЇ КРИЖАНОВСЬКОЇ*

— В жену Щербицкого я влюбилась с первого же взгляда. Когда я пришла на смотрины, Рада Гавриловна только вернулась из школы, где она преподавала русский язык и литературу, и на ней было строгое платье малахитового цвета. Ровно по линии маленького декольте блестела золотая цепочка, комплект дополняли золотые продолговатые сережки.

Рада Гавриловна побеседовала со мной не более десяти минут. Во-первых, за годы работы в школе она научилась хорошо разбираться в людях. Во-вторых, тем для разговоров у людей, впервые видящих друг друга, не так уж много: прежняя работа, семейное положение.. Позже оказалось, что собеседование прошло успешно.

В первый рабочий день меня привели в столовую, где супруги пили чай после завтрака. Владимир Васильевич в темно-синем с голубыми вставками спортивном костюме сидел за овальным столом напротив Рады Гавриловны. Работавшая много лет в этой семье сестра-хозяйка Валентина Ищенко обратилась к нему: «Владимир Васильевич, мы вас хотим познакомить. Вот Надя, которая будет здесь работать!»

Владимир Васильевич вскочил с места: «Почему же вы меня не предупредили? Мне же неудобно перед человеком, я не одет. Извините, пожалуйста, я сейчас приду» — и умчался. Переодевшись в темно-синий, идеально сидящий на нем костюм с галстуком, подал мне руку: «Владимир Васильевич». «Надя», — я смотрю на него и не знаю, что еще надо сказать. Щербицкий продолжил: «Очень приятно. Садитесь с нами, ведь вы теперь будете как член нашей семьи..» А я не знаю, куда руки девать, меня трясет: «Боже мой, сам первый секретарь со мной разговаривает». Со временем я поняла, что Владимир Васильевич так ко всем относился. Занимая высочайшую должность в руководстве страны, он был чрезвычайно прост в общении.

Традиционно Щербицкие завтракали в восемь утра. На стол обязательно ставилась каша, чаще всего овсяная «Геркулес». Раньше не было тефлонов всяких, и для красоты ее выкладывали в прозрачные стеклянные кастрюльки с крышками. Овощной салат, тоненькие сосиски в шкурочке или «Детская» вареная колбаса из спеццеха. Сырокопченую ставили на стол редко, потому что «дедуля» ее не уважал. Между собой мы так называли Владимира Васильевича, ведь у него уже были внуки: Вовочка, потом Радусечка родилась,

* Надія Крижановська — сестра-господиня сім'ї Щербицьких.

которая все время щебетала «дедуля Во-льо-дя». А вот Раду Гавриловну как-то не получалось называть бабушкой. Она всегда оставалась королевой.

Обед подавался в час дня, если Рада Гавриловна не была занята в школе. Владимир Васильевич чаще обедал на работе. На первое, как правило, готовился борщ, который любили все. А на второе ели то, что придумают повара. Крайне редко Рада Гавриловна могла сказать: «Давайте на завтра сделаем то-то и то-то». Обычно Щербицкие утром интересовались: «Что у нас будет на обед?» — потому что специально блюдо не заказывали. Что им приготовят, то и съедят — совершенно без претензий.

На ужин подавали всякие блинчики, сырники, котлетки, картошечку пюре. Щербицкий любил вместо чая выпить на ночь стакан молока с белыми сухариками. Как правило, ужинали очень поздно, потому что без Владимира Васильевича супруга за стол не садилась. Только после его звонка: «Радуся, я задерживаюсь, и меня не будет» или «Я уже на работе поел» — Рада Гавриловна ела одна. Если муж задерживался дольше обычного, иногда она, зная, что я живу на Минском массиве, говорила: «Давайте я сама подам, а вы идите домой». Мы ставили кастрюльки в электроплиту, включали ее на самый минимум, чтобы сразу подать Владимиру Васильевичу теплую еду, и я убегала.

По праздникам все было шикарно. Стол накрывали огромной белой скатертью с вышитыми гладью кремовыми розами. Вместо каждодневного советского сервиза с золотым рисунком доставали японский с изящными бабочками. Заказывали много вкусного и обязательно здоровенный торт — миндальный или «птичье молоко». Наши повара готовили домашнюю колбасу, кровянку, а специально для Вовочки жарили перепелочек, которых тот обожал..

В доме всегда была чистота. Кроме того, что мы постоянно убирали, еще и Рада Гавриловна пыль протирала. В кабинете мужа садилась за его рабочий стол, тщательно и терпеливо вытирала каждую финтифлюшку, которых особенно много было на малахитовом письменном приборе. Между прочим, за терпение Раду Гавриловну называли «буфер». Хорошо зная вспыльчивый характер мужа, она часто ему говорила: «Володя, пойдем телевизор посмотрим, как раз спорт показывают» или еще что-то придумывала, пока первая вспышка гнева не пройдет.

Друкується за: Лисниченко І. Академик Борис Патон: «Моему совету играть по выходным в теннис Щербицкий удивился: «Да где же я буду этим заниматься?» // Факты и комментарии. — 2005. — 16 февраля.

ПЕРЕЛІК ІНТЕРВ'Ю, МАТЕРІАЛІВ, СПОГАДІВ

1. «Благородне, всеперемагаюче почуття». Відповіді В. В. Щербицького на питання головного редактора «Литературной газети». 5 листопада 1972 р.

2. «Перебудова охоплює всі сфери життя». Відповіді В. В. Щербицького кореспонденту агентства «Ассошіейтед Пресс» Енн Імсі. 21 травня 1989 р.

3. «Перебудова – це конкретні діла на благо людини». Інтерв'ю члена Політбюро ЦК КПРС, першого секретаря ЦК Компартії України В. В. Щербицького Республіканському телебаченню. 17 червня 1989 р.

4. Інтерв'ю Ради Щербицької. 15 лютого 2008 р.

5. Інтерв'ю Ольги Щербицької. 12 листопада 2010 р.

6. Інтерв'ю Олени Щербицької. 2 лютого 2008 р.

7. 3 інтерв'ю Нінель Щербицької. 6 травня 1998 р.

8. 3 інтерв'ю Олександра Ляшка

9. 3 інтерв'ю Бориса Патона

10. 3 інтерв'ю та спогадів Валентини Шевченко

11. 3 інтерв'ю Якова Погребняка

12. 3 інтерв'ю Віталія Масола

13. 3 інтерв'ю Вітольда Фокіна

14. 3і спогадів Олега Бакланова

15. 3і спогадів Вадима Медведєва

16. 3 інтерв'ю Петра Тронька

17. 3і спогадів Владислава Мисниченка

18. 3 інтерв'ю Віктора Макаренка

19. 3 інтерв'ю Валентина Згурського

20. 3 інтерв'ю Івана Плуца

21. 3 інтерв'ю та спогадів Пилипа Бобкова

22. 3 інтерв'ю Галини Науменко

23. 3 інтерв'ю Михайла Тяжкороба

24. 3 інтерв'ю Валерія Любивою

25. 3 інтерв'ю Михайла Вороніна

26. 3 інтерв'ю Світлани Титової

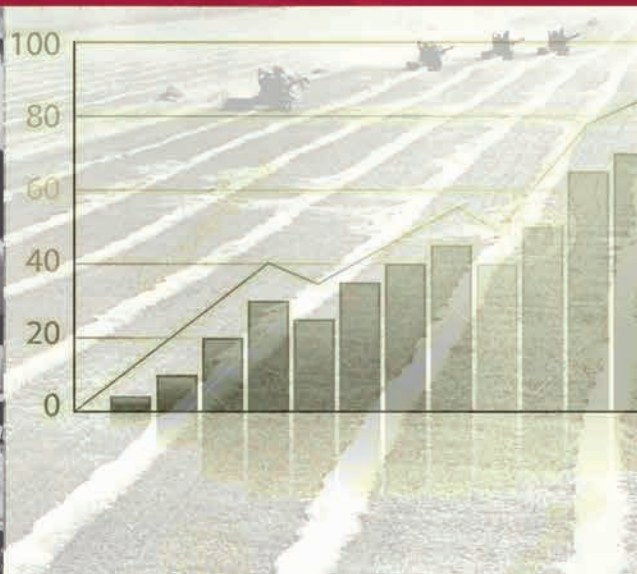
27. 3 інтерв'ю Надії Крижановської



ДОДАТКИ

СТАТИСТИЧНІ ДАНІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ПРО В. В. ЩЕРБИЦЬКОГО



СТАТИСТИЧНІ ДАНІ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

	1957	1972	1989	2016
Населення				
Кількість населення, млн. осіб	40,4	48,2	51,7	42,6 (без Криму)
Кількість народжених на 1000 осіб	20,4	15,5	13,3	9,3
Кількість померлих на 1000 осіб	7,3	9,2	11,6	13,7
Очікувана середня тривалість життя при народженні:				
Чоловіки	64,4	66,2	65,9	66,7
Жінки	70,3	74,1	75,0	76,5
Рівень урбанізації, %	за переписом 1959 р.: 45,7	за переписом 1970 р.: 54,5	за переписом 1989 р.: 66,7	69,2
Рідна мова:	за переписом 1959 р.:	за переписом 1970 р.:	за переписом 1989 р.:	за переписом 2001 р.
українська, %	73	69,4	64,7	67,5
російська, %	24,3	28,1	32,8	29,6
Видобувна і важка промисловість				
Виробництво електроенергії, млрд. кВт-год.	39,5	158,4	297	154,8
Вугілля, млн. т	152,4	211,2	192	31,6
Нафта (включаючи газовий конденсат), млн. т	0,9	14,5	5,4	2,3

Газ природний, млрд. м ³	6	67,2	30,2	20,1
Чавун, млн. т	18,5	43,1	47,4	23,6
Сталь, млн. т	19,6	49,2	56,5	11,2
Металорізальні верстати, тис. шт.	17,7	32,5	29,1	... **
Трактори, тис. шт.	74,1	125,5	130,7	4,9
Цемент, млн. т	5,5	18,7	23,5	9,1
Інфраструктура				
Довжина автомобільних шляхів з твердим покриттям, тис. км	39,7	102	154,7	163,0
Експлуатаційна довжина залізниць, тис. км	20,7	22,1	22,7	21,0
Виробництво товарів народного споживання				
Телевізори, тис. шт.	11,8	2142,4	3572	... **
Холодильники, тис. шт.	60,7	544,2	882	... **
Велосипеди мотоцикли і мопеди, тис. шт.	788	988,9	1080	... **
Пральні машини, тис. шт.	7,3	182,8	651	356
Електро-пилососи, тис. шт.	... **	471,6	905	... **
Фотоапарати, тис. шт.	243,3	260	313	... **
Взуття, млн. пар	54,6	152	193,7	24,1
Забезпеченість населення предметами культурно-побутового і господарського призначення, шт. на 1000 осіб				
Годинники	676*	1195	1697	... **
Телевізори	17*	192	322	... **
Фотоапарати	... **	67	114	... **

Холодильники і морозильники	7*	107	288	... **
Пральні машини	13*	155	205	... **
Електропилососи	5*	37	144	... **
Легкові автомобілі	... **	... **	60	... **
Мотоцикли і моторолери	9*	19	50	... **
Велосипеди і мопеди	128*	166	200	... **
Швейні машини	... **	142	176	... **
Сільське господарство і харчова промисловість				
Зернові і зернобобові культури, млн. т	24,8	32,6	53,1	66,0
Урожайність зернових культур, ц/га	15	21,2	34,7	46,1
Картопля, млн. т	22,2	22,1	19,3	21,7
Овочі, млн. т	4,2	5,9	7,4	9,4
Цукрові буряки, млн. т	26,9	49,6	51,9	14,0
Насіння соняшника, млн. т	1	2,4	2,8	13,6
Плоди і ягоди, млн. т	1	2,1	2,5	2,0
Виноград, млн. т	0,2	0,7	0,7	0,3
Велика рогата худоба, млн. голів	15,1	22,7	25,6	3,6
Свині, млн. голів	13,9	19,6	19,9	6,6
М'ясо в забійній вазі, млн. т	1,9	3,2	4,4	2,3
Молоко, млн. т	13	19,3	24,4	10,3

Середній удій молока від 1 корови, кг	...**	2213	2835	4922
Цукор-пісок, млн. т	3	5,5	7	2,2
Масло, млн. т	0,15	0,28	0,44	0,10
Олія, млн. т	0,4	0,9	1	4,4
Яйця, млрд. шт.	5,8	10,5	17,3	15,1
Ковбасні вироби, млн. т	...**	0,5	0,8	0,2
Вилон риби та морепродуктів, млн. т	...**	0,9	1,1	0,09
Кондитерські вироби, млн. т	0,3	0,6	1	0,6
Споживання продуктів харчування на душу населення за рік, кг				
М'ясо і м'ясопродукти	42*	55	69	51
Молоко і молочні продукти	230*	304	363	210
Яйця, шт.	137*	177	282	267
Риба і рибопродукти	9,7*	15,2	18	9,6
Цукор	26,9*	42,7	46,3	33,0
Олія	6*	8,1	11,4	11,7
Картопля	174*	153	129	140
Овочі і баштанні	89*	110	119	164
Хліб і хлібні продукти	163*	153	137	101
Будівництво				
Введено в дію загальної (корисної) площі житлових будинків, млн. м²	15,3	18,9	19,5	9,3
Кількість збудованих квартир, тис.	351	379	328	113

Кількість осіб, які одержали житлову площу або збудували власне житло, млн.	1,6	1,7	1,5	... **
Житловий фонд в середньому на одного мешканця, м ²	... **	12,2	17,6	22,9
Введено в дію загальноосвітніх шкіл, тис. місць	93,7	251,8	192,4	2,9
Введено в дію лікарняних закладів і амбулаторно-поліклінічних закладів, тис. ліжок	4,3	10,1	8	4,5
Освіта				
Школи	34111	28769	21672	16858
Кількість учнів, тис.	5863,8	8377,4	7094	3846
Кількість учителів, тис.	369,9	483,9	527	438
Дошкільні навчальні заклади, тис.	5,3*	15,1	24,4	14,9
Кількість дітей у дошкільних закладах, тис.	399,4*	1574,2	2636	1300
Кількість середніх спеціальних навчальних закладів (нині – вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації)	590	747	738	370

Кількість учнів у середніх спеціальних навчальних закладах, тис.	359,3	792,3	776,6	217
Кількість вищих навчальних закладів (нині – вищих навчальних закладів III–IV рівнів акредитації)	138	140	147	287
Кількість студентів вищих навчальних закладів, тис.	367,2	802,9	888,8	1369
Культура				
Бібліотеки, тис.	34,2	27,2	25,7	17,0
Професійні театри	68*	72	118	112
Музеї	124	147	204	576
Кіноустановки, тис.	11,2	28,6	27,8	...**
Книжки (друк. один.),	7889*	9441	8449	21330
тираж, млн. примірників,	113,1*	140,2	190	49
у т. ч. українською мовою	79*	93,3	95	34
Журнали,	369*	468	203	2617
річний тираж, млн. прим.,	44,8*	210,4	173	165
у т. ч. українською мовою	37,7*	190,4	152	31
Газети (видання),	3280*	2039	1763	1326,8
разовий тираж, млн. прим.,	10,4*	22,4	24	37
у т. ч. українською мовою	7,5*	15,3	16	14

Охорона здоров'я				
Кількість лікарів, тис. осіб,	73,3	140,6	226,2	187
на 10000 осіб	18,1	29,2	43,9	44,0
Кількість лікарняних ліжок, тис.	282,6	537,4	694,8	315
на 10000 осіб	70	111,4	134,7	74,3
Санаторії і будинки відпочинку,	605	681	838	447
в них ліжок, тис.	98,5	179,9	268	99,5

Примітка

* – дані за 1960 рік

** – дані відсутні

Складено за:

Народне господарство Української РСР: Статистичний щорічник. 1957 рік. – К.: Держ. статист. вид-во, 1958

Народне господарство Української РСР у 1972 році: Статистичний щорічник. Київ: Політвидав України, 1974.

Народне господарство Української РСР у 1989 році: Статистичний щорічник. Київ: Техніка, 1990.

Статистичний щорічний України за 2016 рік. – К.: Держ. служба статистики України, 2017.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ПРО В.В.ЩЕРБИЦЬКОГО

- Бойко О. Д. Нариси з новітньої історії України (1985–1991 рр.). – К., 2008.
- Бондаренко К. Щербицкий Live // Мост-Днепр, інформаційне агентство [Електронний ресурс]. – 2008. – 15 лютого. – Режим доступу: https://most-dnepr.info/story/analytics/1103_shcherbitskiy_live.htm
- В. В. Щербицкий у пам'яті народній: Фотоальбом / авт.-упоряд.: Г. К. Крючков, І. Г. Бойко, Г. Д. Максименко. – К., 2013.
- В масштабі епохи: Сучасники об А. П. Ляшко / Составитель В. И. Ляшко. – К., 2003.
- Власенко А. К. В. В. Щербицкий и его время. – Харьков, 2009.
- Володимир Щербицкий: спогади сучасників / За ред. В. Ф. Возіанова, В. К. Врублевського, Ю. Н. Єльченка, Б. В. Іваненка. – К., 2003.
- Врублевский В. К. Владимир Щербицкий: правда и вымыслы. Записки помощника: воспоминания, документы, слухи, легенды, факты. – К., 1993.
- Голушко Н. М. В спецслужбах трех государств. – М., 2012.
- Зенькович Н. А. Самые закрытые люди. Энциклопедия биографий. – М., 2002.
- Капто А. С. На перекрестках жизни: Политические мемуары. – М., 2003.
- Крючков Г. К. Лестница, полная заноз. Полвека в политике. – Харьков, 2014.
- Кузьменко Ю. В. Кадрова політика В. Щербицького в УРСР періоду перебудови // Гілея. – 2015. – Вип. 95. – С. 100–104.
- Курас І. Ф. Феномен Щербицького: 17 років на чолі Компартії України // Курас І. Ф. Етнополітика: історія і сучасність: статті, виступи, інтерв'ю. – К., 1999. – С. 487–496.
- Латиш Ю. В. Володимир Щербицький і Михайло Горбачов: висвітлення взаємовідносин в історіографії та мемуарах // Література та культура Полісся. – Вип. 69. – Ніжин, 2012. – С. 283–293.
- Лозицький В. С. Політбюро ЦК Компартії України: історія, особи, стосунки (1918–1991). – К., 2005.
- Ляшко А. П. Груз пам'яті: Трилогія: Воспоминания. – Кн. 3, ч. 1–2. На ступенях влади. – К., 2001.
- Масол В. А. Упущенный шанс. Небеспристрастные размышления экс-премьера Украины о том, что произошло в бывшем Советском Союзе. – К., 1993.

- Мысниченко В. П. Моя правда жизни. — Харьков, 2014.
- Національні відносини в Україні у ХХ ст.: Збірник документів і матеріалів / Упоряд.: М. І. Панчук (керівник) та ін. — К., 1994.
- Овчаренко Ф. Д. Спогади. — К., 2000.
- Погребняк Я. П. Записки секретаря ЦК КП Украины (1971–1987 гг.). — К., 2006.
- Политическое руководство Украины. 1938–1989 / Сост. В. Ю. Васильев, Р. Ю. Подкур, Х. Куромия и др. — М., 2006.
- Семичастный В. Е. Беспокойное сердце. — М., 2002.
- Тронько П. Т. В. В. Щербицький (1918–1990) // Український історичний журнал. — 2003. — № 1. — С. 109–117.
- Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. — Вип. 21: Спеціальний: Матеріали «круглого столу» «Горбачовська “перебудова”: український контекст (до 30-річчя проголошення курсу)». — К., 2016.
- Шевченко В. С. Мої літа, моє багатство: Спогади, роздуми, відповіді. — К., 2005.
- Шелест П. Справжній суд історії ще попереду: Спогади, щоденники, документи, матеріали / Заг. ред. та вступ Ю. Шаповала. — К., 2011.
- Bilinsky Y. Shcherbytskyi, Ukraine, and Kremlin Politics // Problems of Communism. — 1983. — July. — P. 1–20.
- Marples, David R. Ukraine under Perestroika: Ecology, Economics and the Workers' Revolt. — Edmonton: The University of Alberta Press, 1991.
- Solchanyk R. Shcherbitskyi: A Long Time Going // Soviet analyst. — 1987. — March 25. — P. 5–7.
- Ukraine after Shelest. Ed. by B. Krawchenko. — Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1983.



В. В. Щербинский, ЦК, уряд приділяв багато уваги вирішенню соціальних питань, зростаючому забезпеченню людей медичним обслуговуванням, товарам народного споживання. Саме тоді було прийнято ряд важливих постанов в галузях освіти і науки в Україні. Високою Вітчизняної війни, дітей – сиріт, матерів – одиночок.

Він щирою цікавився, як зростає справи в торгівлі, сільстві, відносно на кожній мить хліба – борошна, м'яса – м'ясних продуктів, овочів. Він постійно ставив за об'єкти ВВП, зростаюче сільськогосподарстві, зменшення темпів товаробігу, бідності (це як це було повільно і значенню виплатою заробітної плати), цінних на товари, комунальній послуги.

Володимир Васильович знав українську художню культуру, що, безперечно, було висхідним самозабуття, він ставив і за найменш роботами українських глянцетом. З великою цікавістю, ставився до майстрів мистецтва. Багатою з них він знав особисто. Він був предивним підготував і організував республіканські художня виставки, привабливими значенням дати в житті країни і республіки. Володимир створив було значення пам'яті Героя Людвіга Вітчизняної війни.

Найдієвніше сприяв соціальної політики був розвиток фізкультури і спорту. В цей час було реконструйовано республіканський стадіон, спортивний комплексний бази і льодового стадіону та інших спортивних об'єктів.

Головним у житті Щербинського, завжди залишалися турбота про людей. Він жині і полюбив для людей, щиро був навіс і добро.



1. КЛЮЧКО В.Ф. - Секретарь ЦК ЛКСМУ /председатель/
2. ГАНЖЕНКО Д.А. - Секретарь Волынского обкома ЛКСМУ
3. КИХ М.С. - Секретарь Львовского горкома ЛКСМУ
4. ГЛИНКА Д. - Летчик. Дважды Герой Советского Союза
5. КРИВЕЦ А.Е. - Партизан. Герой Советского Союза
6. ВОРОНЬКО П.Н. - Поэт. Партизан.
7. МИХАЦ - Ком.начальника политуправления по работе среди комсомольцев Черноморского флота.
8. КРИВОЩЕКОВА Светлана Васильевна. - Преподаватель Военного института иностранных языков



ПОКАЗЧИК ІМЕН



ПОКАЖЧИК ІМЕН

- Александров Анатолій Петрович – 347
 Алєв Гейдар Алєвич – 279, 325, 359
 Алідін Віктор Іванович – 280
 Амосов Микола Михайлович – 219
 Антонов Олег Костянтинівич – 114, 194
 Андріанов Сергій Миколайович – 164
 Андропов Юрій Володимирович – 73, 144, 147, 274, 275, 278,
 280, 281, 285, 295, 296, 335
 Антоненко-Давидович Борис Дмитрович – 240
 Апанович Олена Михайлівна
 Арбатов Георгій Аркадійович – 288
 Арешкович Василь Данилович – 165
 Артем (Сергєєв Федір Андрійович) – 240
 Асад Хафез – 167, 286
 Аслунд Андерс – 325
- Багратуні Георгій Рубенович – 165
 Байтала Василь Дем'янович – 165
 Бажан Микола Платонович – 264
 Бака Михайло Макарович – 165
 Бердов Геннадій Васильович – 351
 Береговий Георгій Тимофійович – 269
 Бихов Леонід Васильович – 364
 Білик Іван Іванович – 272
 Білогуров Микола Кіндратович – 165
 Бойко Костянтин Петрович – 164
 Бойко Віктор Григорович – 387
 Бойцун Марко – 362
 Болдін Валерій Іванович – 287, 314
 Ботвин Олександр Платонович – 171, 193
 Бондарєв Юрій Васильович – 313
 Борисенко Микола Михайлович – 171
 Борисовський Володимир Захарович – 164

Бородай Василь Захарович – 265
Брайчевський Михайло Юліанович – 272
Брежнев Леонід Ілліч – 28, 55, 56, 57, 58, 59, 65, 71, 97, 102,
104, 106, 108, 109, 141, 147, 158, 166, 172, 173, 178, 183, 188,
197, 253, 259, 265, 267, 274, 275, 278, 280, 281, 285, 286, 396
Брутенц Карен Нерсесович – 238
Бутенко Михайло – 37

Вальдхайм Курт – 286
Ватченко Олексій Федосійович – 171, 185, 193, 215, 317
Ватутін Микола Федорович – 390
Ващенко Григорій Іванович – 171, 175, 176
Винниченко Володимир Кирилович – 240
Вихавайнен Тімо – 295
Вернадський Володимир Іванович – 373
Вілесов Геннадій Іванович – 165
Власенко Олександр Кирилович
Вольтовський Борис Іовлевич
Врублевський Віталій Костянтинівич – 24, 182, 288, 368
Всеволожський Михайло Миколайович – 175
Вудворд Боб – 334
Вучетич Євген Вікторович – 265

Гавелі І.А. – 60
Гавелка Ян – 161
Ганді Індіра – 276, 286
Гаркуша Микола Андрійович
Герасимов Іван Олександрович – 171, 222
Гіренко Андрій Миколайович – 175, 332
Главак Тамара Володимирівна – 182
Гладка Ольга – 26
Гладуш Іван Дмитрович – 165, 350, 351
Глушков Віктор Михайлович – 116, 122, 128, 178
Головченко Іван Харитонович – 165
Голушко Микола Михайлович – 145, 250
де Голь Шарль – 117, 130

Гончар Олесь Терентійович – 258, 368
 Гончаренко Борис Трохимович – 175, 181
 Горбачов Михайло Сергійович – 238, 274, 278, 285, 287, 288,
 290, 291, 294, 296, 301, 306, 313, 314, 318, 319, 322, 323, 324,
 325, 328, 329, 331, 332, 333, 339, 356, 357, 368
 Горбачова Раїса Максимівна – 390
 Горін О.О. – 39
 Грабовський Павло Арсенович – 132
 Гречко Борис Олександрович – 165
 Григор'єв Сергій Олексійович – 336
 Гришин Віктор Васильович – 279, 288, 290, 325
 Грінцов Іван Григорович – 175, 176
 Громико Андрій Андрійович – 188, 288
 Грунянський Іван Іванович – 165
 Грушевський Михайло Сергійович – 258
 Грушецький Іван Самійлович – 165, 169, 170, 172, 241
 Гуренко Станіслав Іванович – 212, 263

Давидов М. – 323
 Дегтярьов Володимир Іванович – 170, 175, 176
 Демічев Петро Нілович – 144
 Ден Сяопін – 322, 341
 Джанібєков Володимир Олександрович – 269
 Джевдет Сунай – 137
 Дзюба Іван Михайлович – 144, 267, 273
 Дмитренко Тетяна Тимофіївна – 182
 Добрик Віктор Федорович – 171, 175
 Довженко Олександр Петрович – 264
 Дойнов Огнян – 184
 Долгих Володимир Іванович – 278
 Дубчек Александер – 359
 Дюпюї Жан П'єр – 362

Елман Майкл – 325
 д'Естен Валері Жіскар – 167, 286

Ельцин Борис Миколайович – 319
Ельченко Юрій Никифорович – 171, 181
Єременко Микола Миколайович – 259

Жеромський Гаврило Сигизмундович – 46
Живков Тодор – 157, 162, 286
Жуков Георгій Костянтинович – 72, 73

Загребельний Павло Архипович – 258
Захарченко Василь Іванович – 272
Згурський Валентин Арсентійович – 350

Іваненко Борис Васильович – 181
Івашко Володимир Антонович – 168, 171, 350, 353, 357, 397
Івченко Борис Вікторович – 273
Ізраель Юрій Антонійович – 357
Ільницький Юрій Васильович – 175
Ісаханов Ігор Миколайович – 292

Кабанов Олександр Дем'янович – 390
Кавун Василь Михайлович – 175
Каганович Лазар Мойсейович – 72, 141
Кадар Янош – 74
Казанець Іван Павлович – 104, 114
Кальченко Никифор Тимофійович – 89, 90, 114, 170
Канторович Володимир – 325
Капітонов Іван Васильович – 280
Капто Олександр Семенович – 171, 244, 245, 323
Кардашевський К.М. – 39
Карл XVI Густав – 286
Кармаль Бабрак – 277, 286
Карпенко-Карий Іван – 138
Кастро Фідель – 135, 136, 173, 286
Катушев Костянтин Федорович – 278
Качаловський Євген Вікторович – 171, 175, 350
Качура Борис Васильович – 171, 175, 176, 350, 357

- Кейсі Вільям – 334
 Кекконен Урхо Калев – 143
 Кириченко Микола Карпович – 175
 Кириченко Олексій Іларіонович – 66, 70, 73, 74, 249
 Кириленко Андрій Павлович – 58, 59, 67
 Кирюшин Володимир Андрійович – 182
 Кілланін Майкл Морріс – 248
 Кім Ір Сен – 276, 286
 Клаус Йозеф – 135
 Кобилянська Ольга Юліанівна – 132
 Ковалко Михайло Петрович – 165
 Козерук Василь Петрович – 164
 Козир Павло Пантелійович – 175
 Коломієць Юрій Панасович – 164, 171
 Колесник Феодосій Дмитрович – 165
 Кондрашов Станіслав Миколайович – 287
 Корнієнко Анатолій Іванович – 215
 Корольов Сергій Павлович – 138
 Коротич Віталій Олексійович – 261
 Коротченко Дем'ян Сергійович – 101, 117
 Косигін Олексій Миколайович – 102, 107, 117, 119, 144, 275
 Костенко Ліна Василівна – 272
 Котов Юрій Борисович – 165
 Коцюбинський Михайло Михайлович – 264
 Кочевих Іван Павлович – 212
 Кочур Григорій Порфірович – 272
 Кравцова С.Л. – 182
 Кравчук Леонід Макарович – 112, 234, 377
 Красильников Рем Сергійович – 339
 Кренц Егон – 163
 Крючков Василь Дмитрович – 171, 181
 Крючков Володимир Олександрович – 335, 338
 Крючков Георгій Корнійович – 176, 181, 183, 290, 291
 Ктітарев Микола Михайлович – 60
 Кузьо Тарас – 362
 Кулаков Федір Давидович – 278

Куликов Яків Павлович – 164
Кулинич Микола Федорович – 164
Кунаєв Дінмухамед Ахмедович – 186, 238, 239, 288, 325
Кунда Євген Васильович – 176
Кучма Леонід Данилович – 324
Кучевол Василь Степанович – 175

Лапідус С.І. – 39
Левинський Іван Іванович – 240
Легостаєв Валерій Михайлович – 281
Ленарт Йозеф – 163, 277
Ленін Володимир Ілліч – 338, 339
Литвинова Галина Архипівна – 182
Лі Куан Ю – 322
Лігачов Єгор Кузьмич – 318, 325, 352
Лобановський Валерій Васильович – 392
Локшин М.І. – 39
Лубенець Григорій Кузьмович – 165
Лукич Леонід Юхимович – 65
Лук'яненко Олександра Михайлівна – 182
Лук'янов Борис Миколайович – 165
Лутак Іван Кіндратович – 157, 168, 170, 178, 386
Ляудіс Казимерас Францевич – 60
Ляшко Олександр Павлович – 14, 65, 164, 165, 171, 172, 185, 193, 263, 350, 353, 357, 386

Мазепа Іван Степанович – 240
Макаренко Віктор Сергійович – 319
Маланчук Валентин Юхимович – 157, 169, 171, 240, 241, 244, 245
Маленков Георгій Максиміліанович – 72
Мармазов Євген Васильович – 387
Масик Костянтин Іванович – 293, 353
Маслай Ганна Семенівна – 182
Масол Віталій Андрійович – 164, 171, 293, 315, 350, 381
Машеров Петро Миронович – 278

Махиня Михайло Михайлович – 164
 Менжерес Ганна Миколаївна – 182
 Мірошніченко Євгенія Семенівна – 261
 Миронов Василь Петрович – 171
 Миронов Микола Романович – 58
 Мисніченко Владислав Петрович – 175
 Мозговий Іван Олексійович – 171, 175, 176
 Мозолевський Борис Миколайович – 386
 Молотов В'ячеслав Михайлович – 72
 Моргун Федір Трохимович – 175
 Мордвіна І. О. – 182
 Мостовий Павло Іванович – 164
 Мусаельян Володимир Гургенович – 280
 Мусієнко Петро Кирилович – 176
 Муха Степан Несторович – 171, 350

Найдьонов Павло Андрійович – 54, 55
 Науменко Галина – 239
 Нездоля Олександр Іванович – 268
 Ніколаєв Микола Федорович – 181
 Ніксон Ричард Мілгаус – 145, 147, 172, 286
 Ніязов Сапармурат Атаєвич – 359
 Ночовкін Анатолій Петрович – 175

Овчаренко Федір Данилович – 169, 239, 240
 Олійник Борис Ілліч – 272, 323
 Олійник Г.М. – 182
 Олененко Юрій Олександрович – 273
 Олялін Микола Володимирович – 261
 Орлик Марія Андріївна – 165, 182

Павличко Дмитро Васильович – 268, 368
 Павлов Георгій Сергійович – 53
 Палажченко Леонід Іванович – 175
 Пальоха П. – 24
 Панасенко Тарас Іванович – 175

Пастухов Борис Миколайович – 217
Патон Борис Євгенович – 6, 10, 114, 174, 178, 193, 202, 203,
204, 205, 212, 258, 262, 296, 346, 347, 396, 397
Перелома Віталій Олександрович – 182
Петлюра Симон Васильович – 240
Петров Василь Степанович – 217
Петровський Григорій Іванович – 69
Печенев Вадим Олексійович – 288
Підгорний Микола Вікторович – 74, 97, 101, 102, 145
Підскальні Енн – 196
Плеханов Георгій Валентинович – 338
Площенко Володимир Дмитрович – 165
Погребняк Петро Леонтійович – 171, 202
Погребняк Яків Петрович – 107, 108, 111, 164, 169, 175, 176,
217, 392
Попович Павло Романович – 100, 101
Портер – 268
Постников Станіслав Іванович – 73
Продан Костянтин Костянтинівич – 176, 182
Проценко Діна Йосипівна – 182
Пушкін Олександр Сергійович – 20, 240

Рашеев Микола Георгійович – 273
Рашидов Шараф Рашидович – 144
Репін Ілля Юхимович – 138
Ревенко Григорій Іванович – 350
Рейган Рональд – 286, 287, 297, 298, 299, 300, 301, 334, 335
Рейган Ненсі – 287
Рижков Микола Іванович – 295, 315, 325, 352
Рильський Максим Тадейович – 138
Розенко Петро Якимович – 164
Романенко Андрій Юхимович – 165, 357
Романов Григорій Васильович – 278
Рошупкін Олександр Мефодійович – 332

Савицька Світлана Євгенівна – 269

- Санов Микола Михайлович – 165
 Саттер Девід – 323
 Сахновський Георгій Леонідович – 164
 Семичастний Володимир Юхимович – 97, 110, 144
 де Сент-Екзюпері Антуан – 19
 Сінченко Георгій Захарович – 165
 Симоненко Василь Андрійович (поет) – 272, 273
 Скаба Андрій Данилович – 117
 Скиба Іван Іванович – 175, 176
 Скрипник Микола Олексійович – 240
 Славов Микола Антонович – 165
 Смирнов Леонід Васильович – 67
 Соколов Іван Захарович – 168, 169, 171, 215
 Сологуб Віталій Олексійович – 185, 319
 Сталін Йосип Віссаріонович – 57, 65, 66, 109, 324, 338
 Старунський Володимир Гордійович – 165
 Шашков Микола Іванович – 24
 Стеблянко Григорій Кузьмич – 165
 Степаненко Ігор Дмитрович – 164
 Сторонов Олег – 281
 Ступка Богдан Сильвестрович – 261
 Судець Володимир Олександрович – 237
 Сумароков Леонід Миколайович – 280
 Суслов Михайло Андрійович – 109, 145, 147, 238, 239, 240, 280
 Сюй Цзиньцю – 238
- Табачник Дмитро Володимирович – 325
 Тальян Валентина Василівна – 182
 Таран Т.Д. – 39
 Телятніков Леонід Петрович – 351
 Титаренко Олексій Антонович – 145, 168, 169, 193
 Тихонов Микола Олександрович – 58, 288, 325
 Тихонов Олексій – 36
 Тичина Павло Григорович – 264
 Тіто Йосип Броз – 166, 184, 286

Ткаченко Олександр Миколайович – 350

Толочко Петро Петрович – 386

Топчій Володимир – 36

Тронько Петро Тимофійович – 138, 164, 185

Трюдо П'єр Елліотт – 142, 286

Туполєв Андрій Миколайович – 114

Тютюнник Григір Михайлович – 272

Угрюмов Лев Михайлович – 182

Устинов Дмитро Федорович – 67

Федоренко Микола Прокопович – 96

Федорчук Віталій Васильович – 111, 144, 145, 169, 171, 267,
272, 281

Федькович Осип-Юрій Адальбертович – 264

Фокін Вітольд Павлович – 164, 249

Хаммер Арманд – 290

Харченко Григорій Петрович – 175

Хвильовий Микола (Фітільов Микола Григорович) – 240

Хейнс Віктор – 362

Хмельницький Богдан Зиновій Михайлович – 240

Холодний Микола Костянтинівич – 272

Хомич Анатолій Захарович – 181

Хрущов Микита Сергійович – 65, 66, 72, 74, 78, 90, 91, 93, 95,
96, 97, 98, 102, 109, 141, 382, 396

Худосовцев Микола Михайлович – 164

Цвігун Семен Кузьмич – 278

Цибулько Володимир Михайлович – 169, 170

Чазов Євген Іванович – 274, 281

Чанов Віктор Вікторович – 392

Чебриков Віктор Михайлович – 287, 318

Чепило Дмитро – 196

Черненко Костянтин Устинович – 181, 278, 281, 285, 287, 288

Черняєв Анатолій Сергійович – 238

Черчилль Вінстон – 10

Шалімов Олександр Олексійович – 219

Швейцер Петер – 334

Шебаршин Леонід Володимирович

Шеварднадзе Едуард Амвросійович – 279

Шевченко Валентина Семенівна – 171, 182, 261, 293, 353, 397

Шевченко Володимир Антонович – 175

Шевченко Володимир Васильович – 175, 176

Шевченко Сергій Тимофійович – 165

Шевченко Тарас Григорович – 20, 131, 132, 261, 273

Шелепін Олександр Миколайович – 104, 144

Шелест Петро Юхимович – 97, 100, 101, 102, 104, 105, 106,
107, 108, 109, 110, 111, 117, 120, 121, 141, 144, 145, 147, 151,
152, 159, 168, 169, 240, 267, 274, 386, 396

Шепілов Дмитро Трохимович – 72

Широнін В'ячеслав Сергійович – 338

Шматольян Іван Іванович – 165

Шмирь Джозеф – 196

Шпак Петро Федорович – 165

Шпаковський Лев Костянтинович – 165

Шульгін Микола Павлович – 165

Шульц Джордж – 287

Шумський Олександр Якович – 240

Щепетильников Аркадій Миколайович – 165

Щербань Михайло Федорович – 58, 67

Щербина Борис Євдокимович – 347

Щербицька Аріадна (Рада) Гаврилівна – 45, 46, 77, 356, 390,
391, 397, 398, 399

Щербицька Ганна Іванівна – 25

Щербицька Тетяна Іванівна – 20, 23, 25, 26

Щербицький Борис Васильович – 27

Щербицький Василь Григорович – 20, 23, 25

Щербицький Володимир Васильович – 7, 8, 9, 10, 13, 14, 15,

19, 21, 23, 26, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 42, 43, 44, 47, 48, 53, 54, 58, 59, 60, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 124, 125, 126, 127, 128, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 141, 145, 146, 147, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 164, 165, 166, 168, 171, 172, 173, 174, 176, 177, 178, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 197, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 211, 212, 213, 215, 216, 217, 219, 222, 223, 225, 228, 234, 235, 236, 239, 240, 241, 244, 245, 249, 250, 253, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 271, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 280, 281, 285, 286, 287, 288, 290, 291, 293, 294, 295, 296, 298, 300, 301, 302, 306, 308, 309, 312, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 322, 325, 328, 329, 330, 332, 339, 341, 345, 346, 348, 349, 352, 353, 354, 356, 357, 358, 359, 360, 362, 363, 366, 367, 368, 369, 373, 376, 377, 380, 381, 382, 386, 387, 389, 390, 391, 392, 394, 396, 397, 399

Щербицький Володимир Володимирович – 391

Щербицький Георгій Васильович – 27, 40

Щербицький Григорій Кіндратович – 24, 25

Щербицький І. – 20

Щербицький Іван – 24

Яковлев Олександр Миколайович – 338

Янгель Михайло Кузьмич – 67

Янукович Віктор Федорович – 390

Яр Слаутич – 23

Ярузельський Войцех – 161

Науково-документальне видання

**ЩЕРБИЦЬКИЙ
Володимир Васильович
Політичний портрет
на фоні епохи**

(українською мовою)

Науковий керівник проекту –
Борис Патон, Президент Національної Академії наук України,

Керівники робочої групи:
Петро Толочко, академік Національної Академії наук України,
Георгій Крючков

Редакційна колегія:
Беляєв Анатолій
Істоміна Алла
Латиш Юрій
Максименко Григорій
Цибух Валерій
Шпак Ігор

Макетування та дизайн:
Кокорін Олександр,
ВД «АДЕФ-Україна»

Редагування текстів:
Жарій Олег

Формат 158×234 мм.

Папір крейдований матовий. Друк цифровий.
Замовлення №17/4 від 15.02.2018
Видавничий дім «АДЕФ-Україна»
01030, Київ, вул. Б. Хмельницького, 32, оф.40а
тел.: +38 044 284 08 60, факс: +38 044 284 08 50
e-mail: adef@adef.com.ua
www.adef.com.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4605 від 28.08.2013